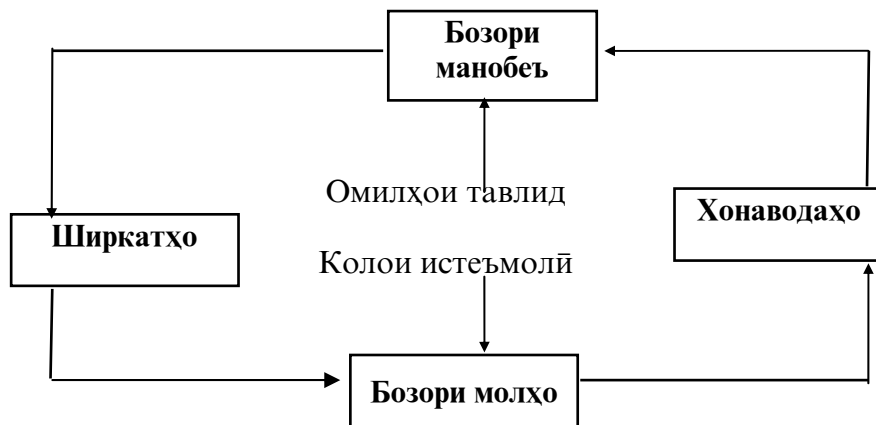


Модели гирдгардиш иктисодро ба ду бахш: хонаводаҳо ва ширкатҳо чудо мекунад (расми 1.3.)

Механизми ҳамохангии бозаргонӣ



Расми 1.3. Модели гирдгардиш.

Хонаводаҳо даромади аз фурӯши манобеи худ меҳнат (кор), сармоя ва замин ба даст меомадаро барои харидани молҳоро ҳадамот аз ширкатҳо истифода мебаранд. Ширкатҳо пулҳоро, ки аз фурӯши молҳоро ҳадамот ҳосил мекунад, барои харидории манобеъ аз хонаводаҳо харҷ мекунад.

Маҳз хонаводаҳо ҳастанд, ки тасмими чӣ истеъмоли кардан ва дар натиҷа чӣ истеҳсол карданро қабул мекунад.

Ин тасмимҳо бояд асоси нақшаҳои истеҳсоли ширкатҳоро ташкил диҳанд. Ширкатҳо тасмимҳои худ дар бораи чигуна истифода бурдан аз манобеи маҳдудро бояд ҳамоханг намоянд.

Хонаводаҳо дар навбати худ ҳамон колоҳоро, ки истеъмолашонро ба нақша гирифтаанд, бояд ба даст оваранд, яъне тасмимҳои истеъмоли худро ҳамоханг созанд.

1.6. Методологияи иқтисоди хурд.

Методи асосии таҳқиқ, ки дар назарияи иқтисодӣ ба кор бурда мешавад, моделсозии падида ва равандҳои иқтисодӣ мебошад. Модели иқтисодӣ иборат аст аз тасаввури содаи

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Низомова Т.Д.

*Ба истиқболи соли маориф
ва фарҳанги техникӣ*

МИКРОИҚТИСОДИЁТ
(китоби дарсӣ)

Душанбе
2010

**Китоби дарсӣ аз фанни микроиктисодиёт барои донишҷӯёни
ихтисосҳои иқтисодӣ**

Муқарризон:

Комилов С.Ч. – доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, директори Институти илмӣ-тадқиқотии Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии ҚТ.

Саидмуродов Л.Х. - доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, мудири кафедраи назарияи иқтисоди Донишқадаи давлатии иқтисодии ҚТ.

Низомова Т.Д.

Микроиктисодиёт. Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни мактабҳои олий. 2010. – 384 саҳ.

Дар китоб масъалаҳои микроиктисодиёт, аз он ҷумла арзаю тақозо, назарияи рафтори масрафкунанда, назарияи тавлид ва харочот, ширкатҳо дар шароити рақобати комил, инҳисори холис, рақобати инҳисорӣ, инҳисори чандқутбӣ, бозорҳои омилҳои тавлидот, мувозинати умумӣ, самарабахшӣ ва асари берунӣ баррасӣ шудааст.

Ба донишҷӯён, аспирантон ва мутахассисони соҳаи иқтисод, инчунин ба ҳама ашхосе, ки ба масоили назарияи иқтисод, аз он ҷумла микроиктисодиёт тавачҷӯх доранд пешкаш карда мешавад.

© Низомова Т., 2010

дастурӣ тағйироти истифодаи манобеъро, барои расидан ба ҳадаф, ки бар пояи муҳокимарониҳои баҳодиханда қарор мегиранд, муайян менамояд.

1.5. Роли нархҳо дар иқтисодиёт ва модели гирдгирдиш.

Василаи муҳимтарини механизми ҳамоҳангсозии бозаргонӣ низоми нархҳо мебошад. Ҳеҷ як муассиса имкон надорад, ки ҳисобу китоби нархҳои адади бениҳояти молҳоро анҷом диҳад. Иҷрои ин кор танҳо аз тариқи бозор мумкин аст.

Ҳама гуна ғаёлияти иқтисодӣ шароити мубодилаи бозори бояд қабул кунад. Дар ин ҳол масъалаҳои ба бозори манобеъ интиқол додани манбаъҳо ва ба бозори маҳсулот интиқол додани молҳои тайёр ба вучуд меояд.

Нархҳо нишон хоҳанд дод, ки барои ба даст даровардани ҳар як воҳиди молу ҳадамоти марғуб аз кадом чиз бояд худдорӣ намояд. Масрафкунандагон вақти тасмимгирӣ дар хусуси чӣ гуна харҷ кардани даромади маҳдуди худ нархи молҳои бадалпазирро ба назари эътибор мегиранд.

Нархҳо инчунин ифодагари он чизе мебошад, ки тавлидкунандагон барои ҳар як воҳиди маҳсули фурӯхташаванда ба нишони ҷуброн барои саъю кӯшиш ва маблағҳои харҷ додашон, ба даст меоваранд. Бо ин ҳосияти худ нархҳо аломатҳои нишон медиҳанд, ки фурӯшандагонро ба интиҳоби тарзи муайяни истифодабарӣ аз манобеи мавҷуда водор месозанд. Нархҳо ба ғайриҷараёни истеҳсоли колову ҳадамоти бадалпазир таъсир мегузоранд. Вазиғаи нархҳо иборат аст аз мусоидат кардан ба тақсими дурусти молҳо, ҳадамот, манобеи табиӣ байни тарзҳои бадалпазири истифодабарӣ. Иқтисоди хурдро баъзан “назарияи нархҳо” меноманд, чунки ҳадафи асосии таҳлилҳои он – шарҳи ҷиғунагии муайян кардани нархҳо ва ҷиғунагии таъсири онҳо бар тасмимҳои иқтисодӣ мебошад.

Масъалаи ҳамоҳангсозии ғаёлияти иқтисодӣ, яъне мувофиқат кунонидани тасмимҳои 1) тавлидкунандагон, 2) масрафкунандагон ва 3) тасмимҳо дар бораи истеҳсолот ва масраф ба воситаи модели гирдгирдиш мавриди таҳлил қарор мегирад.

Таҳлили дастурӣ ба се намуди асосии зерини интиҳоб, ки ҳар кадом низоми иқтисодӣ ба амал мебарорад, мансуб мебошад.

Дар мавриди тасмимгирӣ чӣ бояд истехсол кард: аз рӯи адолат аст, ки истехсоли тамоку ва ё нӯшокиҳои спиртӣ ба роҳ монда шавад?

Дар мавриди ихтиёр кардани чӣ гунагии истехсол, масъала ин аст, ки оё мумкин аст, ки ба одамон дар шароити хатарнок ё зараровар кор кардан иҷозат дода шавад? Ва ё ки кор дар чунин шароит бояд манъ карда шавад?

Дар ҳоли тасмимгирӣ дар бораи кӣ ва кадом корро бояд анҷом диҳад, масъалаи аз рӯи инсоф будан ё набудани маҳдудкуниҳо ба иҷрои корҳои гуногун бар асоси ҷинс, ирқ ё мансуб будан ба иттиҳоди коргарӣ, ба миён меояд. Мушкилоти дастурӣ ҳамаи ҷанбаҳои иқтисодиро фаро мегирад.

Назарияи таҳлили мусбӣ бе он, ки қазоватҳои баҳодихиро пеш гузорад, тавачҷӯро ба равандҳое равона месозад, ки дар натиҷаи амали онҳо одамон ба се масъалаи умдаи иқтисодӣ ҷавоб меёбанд. Ин назария амали иқтисод, таъсири омилҳои муайян, сохтор ва амалҳои сиёсӣ бар низоми иқтисодиро мавриди таҳлил қарор медиҳад.

Таҳлили мусбӣ робитаи байни фактҳо ба мураккабати гирифта қонунмандии қобили муқоиса дар равандҳои ҷорӣ ҷустуҷӯ менамояд.

Таҳлили дастурӣ мумкин аст дар мавриди таҳияи тавсияҳо барои ҳодисаҳое, ки бояд воқеъ гарданд, истифода бурда шавад. Намунаи қазовати дастурӣ ин аст; “сиёсате, ки монеи тижорати озод мегардад, бояд истисно карда шавад”. Ин қазоват чунин маъниро дар бар дорад, ки тижорати озод доштан мувофиқи матлаб аст.

Таҳлили мусбӣ ба иқтисоддонон имкон медиҳад, ки муҳокимаронӣ кунад аз қабилӣ: “агарон гоҳ....”, ки баъдтар аз тариқи муқоиса бо факту рақамҳои ба даст омада мумкин аст тасдиқ ёбанд ё рад шаванд.

Масалан, таҳлили мусбии сиёсати кишоварзии кишвар мумкин аст барои равшан кардани он, ки ёрона (субсидия) додан ба соҳаи кишоварзӣ чӣ гуна ба нархи маҳсулоти кишоварзӣ ва даромади деҳқон таъсир мегузорад, мавриди истифода қарор гирад.

Ҳамин тариқ, таҳлили мусбӣ барои фаҳмидан ва тавзеҳ додани робитаҳои иқтисодӣ нигаронида мешавад. Таҳлили

Пешгуфтор

Дар шароити гузариши низоми иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибатҳои бозаргонӣ дар мактабҳои олии зарурияти таҷдиди куллии барномаи тайёркунии ва тақмили ихтисоси мутахассисони соҳаи иқтисод ба миён меояд. Асосҳои назарии ба қазовати ҳозира созгор ҷиҳати таълими иқтисодии донишҷӯён, бояд хусусиятҳои инкишофи иқтисоди ҷаҳонӣ ва ҳамчунин миллиро дар марҳилаи кунунӣ ба назари эътибор гирад.

Маводи асосии назариявӣ дар риштаи иқтисодӣ “Иқтисодиёт” (Economics) мебошад, ки аз ду ҷузъ: Макроиқтисодиёт (Macroeconomics) ва Микроиқтисодиёт (Microeconomics) иборат аст.

Китоби дарсии Микроиқтисодиёт равандҳои амали низоми иқтисодиро дар маҳдудии хурд, ба ибораи дигар, рафтори ширкату корхонаҳои ҷудоғонаро дар сохторҳои бозаргонӣ инъикос менамояд.

Хусусияти ин нашр иборат аз он аст, ки барои донишҷӯёни риштаҳои иқтисодии мактабҳои олии на танҳо масъалаҳои назариявии ин фан, балки мафҳуми истилоҳот, санҷишҳо (тестҳо), масъалаҳо ва истилоҳномаи микроиқтисодиёт дастрас мешавад. Дастрас ба ин китоб ба донишҷӯён имконият фароҳам меорад, ки мустакилона асосҳои иқтисоди бозоргониро омӯхта, малакаи таҳияи сохтани қоидаҳои нави рафтори иқтисодиро ҳосил намоянд, моҳияти ислоҳоти иқтисодӣ, роҳҳои имконпазири гузариш аз низоми иқтисодии аз марказ тарҳрезӣшаванда ба низоми иқтисоди бозоргониро дарёбанд.

Давраи таълимӣ ба манзури кӯмак намудан ба донишҷӯён баҳри азбар кардани донишҳои бунёдӣ дар соҳаи иқтисоди бозаргонӣ ва мусоидат намудан барои таҳияи қоидаҳои нави рафтори иқтисодӣ дар ҳоли даст кашидан аз равишҳои қолибии кӯҳна, дарки моҳияти ислоҳоти иқтисодӣ, дарёфти роҳҳои имконпазири интиқоли низоми иқтисодии аз марказ тарҳрезӣшаванда ба низоми иқтисодии бозаргонӣ, донишҳои асосҳои мафкураи иқтисодии муосир ва унсурҳои фарҳанги иқтисодии кишварҳои хориҷӣ мураттаб сохта мешавад.

Дар натиҷаи омӯзиши давраи таълимӣ донишҷӯён бояд донишу малакаҳои зеринро ҳосил намоянд:

■ тасмимгирии мустақилона бар асоси таҳлилу баррасии вазъи ҷории иқтисодӣ ва дурнамои вазъи иқтисодӣ;

■ азхуд кардани мафҳумҳои асосии микроиқтисодиёт, сарфаҳм рафтан дар мӯҳтавои мушкilotи асосии иқтисодӣ ва роҳу равишҳои гуногуни ҳалли ин мушкilot.

Агар ба вазифаҳои омӯзиши ин фан ба таври мушаххастар наздик шавем, донишҷӯён бояд ба пурсишҳои зерин бо далелҳои қонеъкунанда ҷавоб гуфта тавонанд:

■ чӣ тавлид кунем; инсон чӣ гуна бояд тасмим гирад, ки манбаъҳои байни маҳсулоти бадалпазир тақсим намояд;

■ навъҳои интихобшудаи маҳсулотро чӣ тавр бояд тавлид кард; ҳангоме ки технологияи нави тавлидӣ ва шахсҳои тасмимгиранда пайдо мешавад, чӣ тавр онро дар истеҳсолот бояд ҷорӣ намуд;

■ он чи ки тавлид шудааст, ба кӣ дастрас аст; тасмиму қарорҳое, ки аз тарафи чи афрод ва чи давлат қабул карда мешаванд, ба хусусияти тақсими даромадҳо дар ҷомеа чӣ гуна таъсир мегузоранд.

Китоби дарсӣ дар асоси тадриси ҷандинсолаи микроиқтисодиёт дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, дигар донишгоҳҳои иқтисодии ш. Душанбе ва курсҳои гуногуни баланд бардоштани ихтисоси иқтисодӣ тайёр карда шудааст.

Усулҳои истеҳсоли, ки истеҳсоли зиёди маҳсулотро таъмин менамоянд, имкон медиҳад, ки талаботи инсониро пурратар таъмин намоянд.

Ҳангоме, ки раванди технологӣ ба пайдо шудани усулҳои нави истеҳсолот меоварад, ашхоси тасмимгиранда бояд муқаррар намоянд, ки оё манфиат аз истифодаи технологияи нав аз ҳароҷоте, ки татбиқи он тақозо мекунад, афзунтар аст ё не.

3) Барои кӣ бояд истеҳсол кард?

Неқӯаҳволии одам қисман ба миқдори молу ҳадамоти ҳар сол масрафшаванда вобаста аст. Шахсоне, ки даромади солонашон нисбатан бештар аст, дар муқоиса бо ашхосе, ки даромади солонаш камтар доранд, миқдори бештари молро метавонанд харидорӣ кунанд.

Тасмиме, ки фард ё давлат қабул мекунад, бар ҳислати тақсими даромад дар ҷомеа таъсир мегузорад. Даромади шахс ба воридоте, ки дар шакли маош, ғоида, ҳаққусаҳмия ва ҳадяҳо сурат мегиранд, вобастагӣ дорад. Даромади дар дастрасии қас қарордошта ҳамчунин ба андозҳое, ки бояд дар давоми сол пардозад ва низ ба маблағҳое, ки мумкин аст аз ҷониби мақомоти давлатӣ пардохта шаванд, вобаста аст. Масалан, нафақахӯрон нафақаи таъмини иҷтимоиро аз давлат мегиранд. Аз ҳамин сабаб тақсими даромад дар байни шахрвандон, ки мумкин аст ҳарч карда шавад, ба тасмимҳои таъсиргузор бар воридшавии андозҳо ва маблағҳои аз ҷониби давлат пардохташаванда, алоқаманд мебошад.

Ба ҳамин тариқ, иқтисоди хурд чӣ гуна ҳал кардани ин се масъаларо мавриди омӯзиш қарор медиҳад.

1.4. Таҳлили дастурӣ ва таҳлили мусбӣ.

Барои омӯзиши иқтисоди хурд таҳлили дастурӣ ва таҳлили мусбӣ истифода мешавад.

Таҳлили дастурӣ ин таҳлили иқтисодист, ки бо баёноти дорои қазоватҳои баҳодихӣ сару қор дорад. Баёноти хусусияти дастуридоштаро ба воситаи мушоҳидаҳо тасдиқ ё рад қардан мумкин нест.

Таҳлили мусбӣ – таҳлили иқтисодист, ки ба муайян кардани сабаб ва натиҷаҳо сару қор дорад. Ҳуқмҳои таҳлили мусбӣ ҳангоми муроҷиат ба мушоҳидаҳои олами воқеӣ мумкин аст, тасдиқ ё рад қарда шаванд.

мол гирифта ба тавлиди дигар мол равона карда шавад. Ашхоси иқтисодии оқил аввал он манобеъро барои истехсоли ҳамон моле равона месозад, ки бештар барои истехсоли ин мол мувофиқ ҳастанд, баъд аз он бо зиёд кардани ҳаҷми истехсол ба истифодаи манобеи номувофиктар мегузарад.

1.3. Чӣ бояд истехсол кард? Чӣ тавр? Барои кӣ?

Дар ҳар як ҷамъият камёбии манобеъ тақозо менамояд, ки барои ҳалли чунин масъалаҳои асосӣ ҷавоб ёбад:

1) Чӣ бояд истехсол кард? Дар бораи чӣ тавр тақсим кардани манобеъ дар байни маҳсулоти алтернативӣ, ки дар давоми як сол истехсол мегардад, бояд тасмим гирифта шавад. Ин тасмимҳо на танҳо ба ҷӣ гуна маҳсулот истехсол кардан, балки муайян кардани ҳаҷми онҳоро низ дарбар мегирад. Аммо дар ҳама ҳолатҳо азбаски манобеъ камёб ҳастанд, зиёд кардани арзаи ҳар як мол дар давраи муайян маънои дар бадали дигар молҳо истехсол карданро дорад.

Манобеи истехсолие, ки дар як ҷо истифода мешаванд, наметавонанд дар дигар ҷо истеъмом карда шаванд. Масалан, пӯлод, бетон ва дигар масолеҳе, ки барои сохтани корхонаи насосӣ истифода мешаванд, наметавон онҳоро барои сохтмони мактаб равона кард.

Ё ки ҷамъият ба масъалаи қабули тасмимҳо оид ба тақсими манобеъ байни мудифоии миллӣ ва молҳои ниёзи мардум дучор мешавад. Агар кишвар дар ҳолати ҷангӣ бошад, он гоҳ манобеи зиёд барои истехсол ё хариди танкҳо, бомбаҳо ва дигар аслиҳаи ҷангӣ равона карда мешавад ва истехсоли молҳои ниёзи мардум кам карда мешавад. Яъне ҳарч барои лавозимоти ҷангӣ ин молу ҳадамоти истеъмолие мебошад, ки ҳангоми афзоиши хароҷоти ҳарбӣ баръобас меравад.

2) Чӣ тавр навъҳои интихобшудаи маҳсулотро бояд истехсол кард? Барои тавлиди молу хизматҳо тарзҳои гуногуни истехсолотро истифода бурдан мумкин аст. Масалан, маҳсулоти мебелиро метавон дар корхонаи аз ҷиҳати техникаӣ механиконидашуда бо шумораи ками коргарон, ё ки бо миқдори зиёди коргарон ва техникаи кам истехсол намуд. Ғалларо метавон бо комбайнҳо бо шумораи ками кормандон ё ки бо шумораи зиёди ғалладаравон дастӣ ҷамъ овард.

БОБИ 1. Иқтисоди хурд ва методологияи он

1.1. Мафҳумҳои асосии иқтисодӣ

Асоси ҳар як фанро объект, мазмун ва усулҳои омӯзиши он муайян мекунад.

Иқтисоди хурд низ ҳамчун фан хусусиятҳои дар боло қайдшударо дарбар мегирад. Иқтисоди хурд пеш аз ҳама ҷаъолияти иқтисодии инсониятро дар асоси муайян кардани қонуниятҳои муҳими умумӣ меомӯзад.

Ҷаъолияти иқтисодии инсоният барои таъмини талаботи онҳо равона карда шуда, аз чунин унсурҳо ба монанди талабот, манобеъ, технология, маҳсулот ва истифодаи он иборат аст.

Ҷаъолияти иқтисодии инсоният ҳамеша рафтори иқтисодии мушаххасро, ки дар шаклҳои муайянии робитаҳои мутақобилаи инсон ба амал бароварда мешавад, ифода менамояд. Чунин муносибатҳо ва робитаҳои мутақобилаи такроршаванда меъёр ва қоидаҳои рафтори иқтисодиро, бо институтҳои мувофиқ ва сохторҳои ҷамъиятӣ устувор мегардонанд. Институтҳои муҳимтарин ин бозор, молияи ва давлат мебошанд. Ҳамин тавр, объекти фанни иқтисоди хурд ҷаъолияти иқтисодии инсоният мебошад.

Предмети иқтисоди хурдро ашхоси иқтисодӣ, қоои иқтисодӣ ва амалиёти иқтисодӣ муайян мекунад.

Ашхоси иқтисодӣ - ин воҳидҳои иқтисодие, ки соҳиби салоҳият ва ҳуқуқ ба молияи қооҳои иқтисодӣ буда тасмимҳои иқтисодиро қабул карда ва ба амал татбиқ менамоянд. Вобаста ба навъи тасмимҳои иқтисодӣ (тавлидотӣ, масрафӣ, марбут ба масъалаҳои ҳамоҳангсозӣ) ашхоси иқтисодиро ба навъҳои зерин ҷудо мекунад: ширкатҳо, ҳонаводаҳо ва давлат.

Қоои иқтисодӣ - мол ё ҳадамоте, ки дорои матлубияти бевосита мебошад ё ба сифати манобеъ барои тавлиди қоои матлубиятдор ба кор меравад.

Вобаста ба навъи ҷаъолият қоои иқтисодӣ ба ду намуд, яъне ба манобеъи истехсолӣ ва дар асоси онҳо истехсоли қоои масрафӣ (истеъмомӣ) ҷудо мешаванд.

Амалиёти иқтисодӣ - ин фаъолияти ашхоси иқтисодӣ оид ба қабули тасмимҳои муайян ва ба ҳаёт татбиқ кардани онҳо мебошад.

Ҳамин тавр, предмети иқтисоди хурд аз тарафи ашхоси иқтисодӣ қабули тасмимҳои иқтисодӣ оид ба колоҳҳои иқтисодӣ мебошад.

Ҳангоми қабули тасмимҳои иқтисодӣ чунин принципҳо истифода мешаванд:

1) Принципи ақлоният (ратсионалистӣ). Яъне ҳангоми қабули тасмим аз як тараф гирифтани фоида, аз дигар тараф хароҷотҳое, ки ногузир мебошанд. Ин ду равандро мулоҳиза намуда тарзи амалиёти оқилона муайян карда мешавад, яъне бешинасозии нафъ бо хароҷоти мавҷуда ё ки каминасозии хароҷот бо фоидаи мавҷуда.

2) Принципи ниҳой (маргиналӣ), ҳангоме ки тасмимҳо бар асоси бузургҳои ниҳой (иловагӣ) қабул карда мешаванд, яъне фоидаи ниҳой бо хароҷоти ниҳой муқоиса карда мешаванд.

3) Принципи хароҷоти фурсати аз даст рафта, яъне фаъолияти иқтисодӣ дар миқёси механизми хоҷагидорӣ умумӣ дида мешавад ва ҳамаи равандҳои истифодаи захираҳои камёб муқоиса карда мешавад.

1.2. Интиҳоб ва маҳдудиятҳо дар иқтисодиёт.

Асоси иқтисодиётро ду омил бунёдӣ: талаботи моддӣ бендоза ва камёбии захираҳои муайян мекунад.

Талаботи моддӣ - ин хоҳиши масрафкунандагон оид ба харид ва истифодаи молу хизматҳо, ки дорой матлубиятанд, мебошад. Шумораи молу хизматҳо хеле васеъ мебошад: манзил, хӯрокӣ, либос, хизматҳои гуногун ва ғайра.

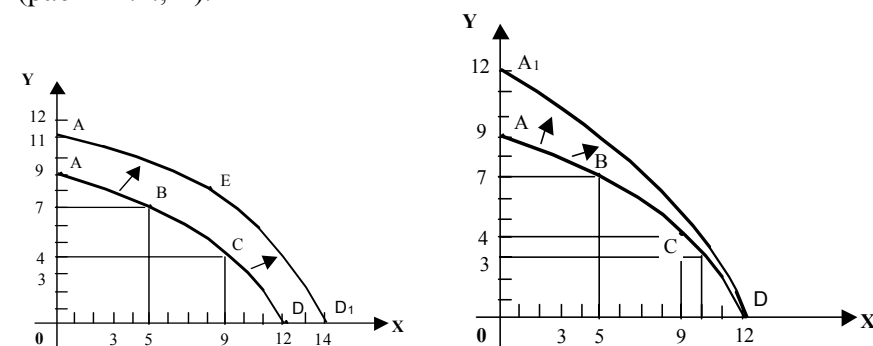
Шумораи беҳисоби колоҳоро баъзан ба ду гурӯҳ: молҳои истифодаи ҳаррӯза (хӯрок, либос, манзил) ва ашёи таҷаммул (бошукӯҳ) (автомобили қиматбаҳо, заврақ барои сайру саёҳат, зару зевари қиматбаҳо ва ғайра) ҷудо мекунам.

Хизматҳои гуногун ҳам (сартарошӣ, таъмири мошин, хизматрасонии тиббӣ, маслиҳатҳои ҳуқуқшинос ва ғайра) талаботи инсонро қонеъ мегардонанд.

Ба талаботи моддӣ талаботи истеҳсоли низ дохил мешавад, яъне талаботи корхонаҳо ва ширкатҳо. Барои фаъолияти иқтисодӣ ҳар як корхона бояд соҳиби иншоотҳои шабакавӣ,

Агар навоариҳои техникию технологӣ дар як вақт баробар дар ҳама соҳаҳо ҷорӣ карда шаванд, он гоҳ ҳудуди имкониятҳои таълид аз нуқтаҳои ABCD ба нуқтаҳои A₁EД₁ интиқол меёбад (расми 1.2., А).

Агар навоариҳо асосан дар соҳаҳои истеҳсоли воситаҳои истеҳсоли ҷорӣ карда шаванд, он гоҳ ҳудуди имкониятҳои таълид ба тарафи боло ва чап интиқол меёбад ва баръакс (расми 1.2., В).



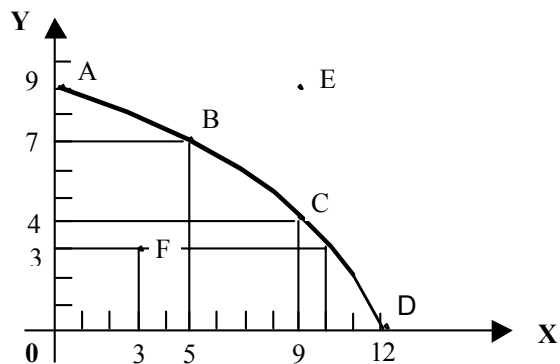
Расми 1.2. Интиқоли ҳудуди имкониятҳои таълидӣ.

Барои амиқтар омӯختани масъала дар расми 1.1. нуқтаҳои В ва С-ро муқоиса менамоем: ҳаракат аз нуқтаи В ба С нишон медиҳад, ки иқтисодиёт 4 (9 - 5) воҳиди иловагии предметҳои истеъмолиро соҳиб мешавад дар бадали аз даст додани 3 (7 - 4) воҳиди воситаҳои истеҳсоли.

Иқтисоддонон миқдори як молеро, ки барои зиёд кардани истеҳсоли моли дигар бадал кардан зарур аст, хароҷоти фурсати аз даст рафта (алтернативӣ) меноманд. Яъне хароҷот ҳамчун аз даст додани дигар молу хизматҳое, ки мумкин буд ба воситаи он манобеъ истеҳсол гардад.

Ҳамин тавр, мунҳани имкониятҳои таълид чунин мафҳумҳои асосии иқтисодиро ба монанди камёбии манобеъ, муаммои интиҳоб, самарабахшӣ ва хароҷоти фурсати аз даст рафтаро нишон медиҳад.

Бояд қайд кард, ки ҳангоми ба тадриҷ зиёд кардани истеҳсоли моли дигар хароҷоти фурсати аз даст рафта меафзояд. Сабаби афзудани ин хароҷотҳо дар хусусияти истифодаи манобеъ ниҳон мебошад. Ҳар як манобеъ наметавонад ба осонӣ аз истеҳсоли як



Расми 1.1. Мунҳании имкониятҳои тавлиди.

Дар тири уфуқӣ (абсисса) миқдори предметҳои истеъмоли (X) ва дар тири амудӣ (ордината) воситаҳои истеҳсолотро (Y) ҷойгир менамоем. Мунҳании $ABCD$ ҳудуди имкониятҳои тавлиди роифода менамояд ва имконияти истеҳсоли бешинаи (максималии) воситаҳои истеҳсолот ва предметҳои истеъмолиро дар ҳолати истифодаи пурраи манобеъ нишон медиҳад. Ҳар як нуқтаи мунҳанӣ мувофиқати муайяни ду намуди маҳсулотро роифода менамояд. Масалан, нуқтаи B мувофиқати 7 воҳиди воситаҳои истеҳсоли ва 5 воҳиди предметҳои истеъмолиро нишон медиҳад. Нуқтае, ки дар дохили ҳудуди имкониятҳои тавлиди ҷойгир шудааст (F) маънои онро дорад, ки иқтисодиёт манобеъро пурра истифода набурдааст, самаранок кор накардааст, чунки дар он танҳо 3 воҳиди воситаҳои истеҳсолот ва 3 воҳиди предметҳои истеъмолиро дар бар мегирад, ҳол он ки ҷамъият метавонад, тахминан 3 воҳиди воситаҳои истеҳсоли ва 10 воҳиди предметҳои истеъмолиро тавлид намояд. Нуқтаи E , ки берун аз ҳудуди имкониятҳои тавлиди ҷойгир аст, нишон медиҳад, ки дар ҳамин давра бо манобеъ ва технологияи мавҷуда истеҳсоли чунин ҳаҷми маҳсулот номумкин аст. Аммо дар оянда дар натиҷаи аз худ намудани заминҳои наву канданиҳои роифданок, сохтани корхонаҳои наву ва ба онҳо ҷалб кардани қувваи кории иловагӣ, ба ҳаёт ҷорӣ намудани навоариҳои илмию техникаи иқтисодиёт метавонад ба нуқтаи E расад.

биноҳои истеҳсоли, таҷҳизот, воситаҳои нақлиёт, анборҳо ва ғайра бошад.

Ғайр аз ин ба талаботи моддӣ талаботи давлат доир ба сохтани касалхонаҳо, мактаб, роҳҳо, тавлиди лавозимоти ҷарбӣ ва аслиҳа дохил мешавад.

Талаботҳои моддӣ як хусусият доранд, онҳо беандозаву бепоён мебошанд. Ҳар як инсон дорои манзил, молҳои гуногун аст, аммо меҳодад, ки манзили хубтар дошта бошад, либоси беҳтар пӯшад, хӯроки болаззаттар истеъмоли намояд. Ғайр аз ин дар соҳаи саноат молҳои наву ба наву тавлид мешавад, ки бо воситаи тарғиб (реклам) ҳаваси масрафкунандагонро меорад.

Ҳар як корхона ҳам меҳодад инкишоф ёбад, васеъ ғардад, яъне талаботҳои он рӯз аз рӯз афзоиш меёбад.

Талаботҳои давлатӣ ҳам инчунин.

Омили бунёдии дуҷум – ин камёбии манобеъ мебошад.

Манобеи итисод аз чунин намудо иборат аст.

- 1) Сарватҳои таби (замини қорам, ҷангалзор, канданиҳои роифданок, захираҳои об ва ғайра), яъне он сарватҳое, ки табиатан офарида шудаанд.
- 2) Сармоя – яъне воситаҳои истеҳсолии тавлидшуда дар шакли биноҳои истеҳсоли, таҷҳизоти гуногун, асбобу олатҳо, анборҳо, воситаҳои нақлиёт, шабакаҳои истеҳсоли тичоратӣ, ки барои истеҳсоли молу ҳадамот ва расондани онҳо ба масрафкунандагон хизмат кунанд.
- 3) Манобеи меҳнатӣ – меҳнат ва қобилияти соҳибқориро дарбар мегирад.

Мафҳуми меҳнат мафҳуми васеъ буда, қорҳои гуногун ба монанди қори қорғар, қурӯшанда, машинист, муаллим, духтур, варзишқари қасбӣ, олим ва ғайраҳо дарбар мегирад.

Қобилияти соҳибқорӣ – манбаи маҳсули инсонӣ мебошад, ки асоси онро ташаббусқорӣ муайян мекунад. Соҳибқор шахси ташкилотҷии истеҳсолот, навоар мебошад ва бо нисбати муайяни ҳатари эҳтимолӣ қор мекунад. Манобеи иқтисодиро омилҳои истеҳсолот ҳам меноманд.

Ҳамаи манобеи иқтисодӣ як ҳосияти қуллӣ доранд, онҳо қамёб мебошанд. Яъне замини қорам, канданиҳои роифданок, таҷҳизот, қувваи қорӣ маҳдуд ҳастанд. Азбаски манобеи иқтисодӣ қамёб ҳастанд, ҳаҷми истеҳсолот ҳам маҳдуд мешавад, талаботи моддӣ беандоза ва қамёбии захирақоро муайян мекунад.

Азбаски талаботҳои моддӣ беандозаву бепоён ҳастанду манобеъ камёб, иқтисодиёт имкон надорад ҳамаи талаботҳоро пурра қонеъ гардонад. Бинобар он вазифаи иқтисодиёт бо манобеи мавҷуда ҳар чӣ бештар қонеъ гардондани талаботҳои бепоён мебошад. Аз ин рӯ масъалаи самаранокии истеҳсолот ба миён меояд. Яъне самаранок кор кардан маънои ҳар чӣ зиёдтар истеҳсол кардани маҳсулот бо хароҷоти камтарро ифода мекунад.

Барои амиқтар омӯхтани муаммои самаранокии иқтисодиёт чадвал ва мунҳании тавлиди истифода мебаранд.

Барои бештар инъикос кардани муаммои иқтисодиёт якчанд фарзияҳо ба назар гирифта мешаванд:

- 1) Иқтисодиёт дар ҳолати шугли пурраи аҳоли фаъолият мекунад ва иқтидорҳои истеҳсоли пурра истифода мешаванд;
- 2) Омилҳои истеҳсоли мавҷуда чӣ аз назари микдор ва чӣ аз назари сифат доимӣ қабул карда мешаванд;
- 3) Дар давраи муайян технология доимӣ бетағйир ба ҳисоб гирифта мешавад;
- 4) Гарчанде иқтисодиёт молу хизматҳои беҳад, бешумор истеҳсол мекунад, аммо барои содда кардани масъала фарз мекунад, ки иқтисодиёт танҳо ду мол - молҳои истеъмоли ва воситаҳои истеҳсолотро тавлид менамояд.

Азбаски ҳаҷми манобеъ маҳдуд аст, иқтисодиёт ба зарурияти интиҳоб дучор мешавад. Модом ки ҳаҷми манобеъ маҳдуд аст, бинобар он имконияти истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот ва предметҳои истеъмоли ҳам маҳдуд аст.

Азбаски манобеъ маҳдуданд афзун гардондани истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот маънои кам кардани истеҳсоли предметҳои истеъмолиро дорад. Ё ки баръакс, агар мо истеҳсоли предметҳои истеъмолиро зиёд кунем, он гоҳ барои истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот манбаи камтар менамояд.

Ба ибораи дигар, иқтисодиёт ду ҳадафи ҳамдигарро истиснокунамандаро иҷро карда наметавонад.

Дар чадвали 1.1. алтернативаҳои мувофиқати ҳаҷми истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот ва предметҳои истеъмоли оварда шудааст.

Имконияти истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот ва предметҳои истеъмоли дар ҳолати истифодаи пурраи манобеъ.

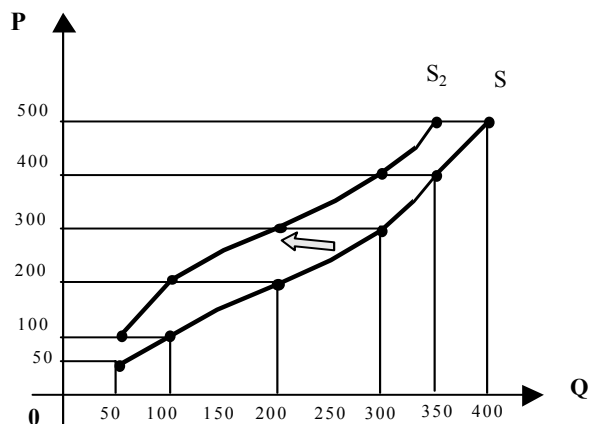
№	Навъи маҳсулот	Алтернативҳои истеҳсоли			
		А	В	С	Д
1.	Воситаҳои истеҳсолот	0	4	7	9
2.	Предметҳои истеъмоли	12	9	5	0

Гарчанде рақамҳои чадвал фарзӣ мебошанд, аммо онҳо аҳамияти бузурги амалӣ доранд. Мувофиқи алтернативаи А иқтисодиёт ҳамаи манобеъро барои истеҳсоли предметҳои истеъмоли равона кардааст. Дар алтернативаи Д бошад, манобеъ барои истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот истифода бурда мешаванд. Ҳар ду алтернативаҳо аз воқеият дур мебошанд, чунки ҳар як иқтисодиёт одатан манобеъро барои ҳам истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот ва ҳам предметҳои истеъмоли равона мекунад.

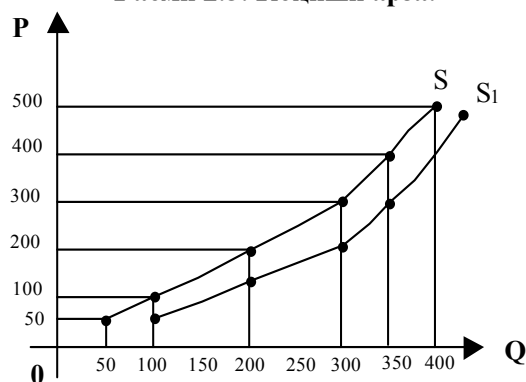
Бо аз нуктаи А ба В ҳаракат намудан қисми манобеъ аз истеҳсоли предметҳои истеъмоли барои воситаҳои истеҳсолот равона карда мешаванд. Ҳамин тавр ҳаракат ба самти алтернативаҳои С ва Д истеҳсоли воситаҳои истеҳсолотро афзун мегардонад, яъне захираҳоро аз истеҳсоли предметҳои истеъмоли мегирем. Агар мо танҳо воситаҳои истеҳсолот тавлид намоем, он гоҳ иқтисодиёт танҳо барои манфиатҳои оянда кор менамояд, ва баръакс, агар зиёдтар предметҳои истеъмоли истеҳсол намоем, барои манфиатҳои имрӯза фикр менамоям.

Яъне ақидаи асосӣ он аст, ки агар воситаҳои истеҳсолотро бо Y ва предметҳои истеъмолиро бо X ифода карда, дар давраи муайян иқтисодиёт дар вазъияти шугли пурра ва бо иқтидори пурра кор намуда бояд барои истеҳсоли маҳсулоти Y як қисми маҳсулоти X-ро қурбон кунад, чунки манобеъ камёб ҳастанд ва иқтисодиёт наметавонад ҳам истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот ва ҳам предметҳои истеъмолиро дар як вақт баробар зиёд намояд.

Барои амиқтар омӯхтани масъала чадвали имкониятҳои истеҳсолиро дар мунҳании имкониятҳои тавлиди дида мебароем. (расми 1.1.).



Расми 2.5. Коҳиши арза.



Расми 2.6. Афзоиши арза.

2.3. Мувозинати бозор.

Мунҳании тақозо ва арза имкон медиҳад, ки ба саволҳои зерин ҷавоб ёбем: Чӣ миқдор колоро хонаводаҳо дар ҳар кадом нархҳои имконпазир истеъмоли хоҳанд кард? Чӣ миқдор молро ширкат дар мавриди нархҳои гуногун омода хоҳанд буд, пешниҳод намояд? Аммо ҳам нарх ва ҳам миқдори моли дар бозор ба фурӯш рафтаре танҳо бо якҷо гирифтани ин мунҳаниҳо мумкин аст муайян кард. Бо якҷо кардани мунҳаниҳои тақозо ва арза дар як намунадор (расми 2.7.), нарх ва миқдори моли

ҳақиқати иқтисодӣ, ки ҷудо аз ҷустуҷӯи тафсилоти дар айни замон барои фаҳмидани хосиятҳои муҳимтарин ва робитаи байниҳамдигарии падидаи мавриди баҳс қамаҳамият, сохта мешавад. Умуман, моделҳо мумкин аст лафзӣ, намунадорӣ ва рамазӣ (таҳлилӣ) бошанд.

Дар иқтисоди хурд ду нави модел – модели беҳинасозӣ ва модели тавазунӣ мавриди истифода қарор мегирад.

Ҳангоми омӯзиши рафтори ашхоси иқтисодии алоҳида модели беҳинасозӣ ба қарор меравад. Аз ҳамин сабаб мафҳумҳои асосии қарор дорони ҳислати ниҳойи мебошанд: матлубияти ниҳой, маҳсули ниҳой, хароҷотҳои ниҳой, даромади ниҳой ва ҳоказо. Ин амр асос қарорид, ки ҷунин методологияи таҳлили иқтисодиро ниҳойгарой- маргинализм номгузорӣ кунанд.

Истилоҳи «margin»-ро дар назарияи иқтисодӣ иқтисоддонони англис Т.Чалмерс ва Ч. Ст. Милл ворид қарорид.

Нави дуҷунини моделҳо – модели мувозинати бозор, ҳангоми омӯзиши робитаи байниҳамдигарии омилони иқтисодӣ истифода бурда мешавад.

Моделҳои мувозинати бозор – модели ҷудогонаи дараҷаи бештар васеъ ва умумии моделҳои фаъолияти байниҳамдигарии иқтисодии омилҳои бозор мебошад.

Қарор моделҳои мувозинат дар назарияи иқтисоди хурд дорони ҷунин нақши муҳиманд? Сабаб ин аст, ки субъектҳои ҷудогонаи бозор, афрод (хонаводаҳо) ва қарорхонаҳо ваъҷи худро танҳо дар мавриде метавонанд беҳина созанд, ки агар аз ҳамаи нархҳо манобеи мавриди истифодашон ва қарорҳо, ки онҳо пешниҳод мекунанд, боҳабар бошанд. Албатта, ҳама гуна модел ҳақиқати иқтисодиро танҳо ба андозаи муайян инъикос менамояд. Аз ин рӯ ҳангоми санҷидани мутобиқати он бо воқеият муҳим қаст, ки хусусияти ҳақиқати иқтисодии дар модел акс наёфта тағйир нақазирад, вагарна натиҷа мумкин аст аз ҳулосаҳо, ки ба воситаи модели аз ҳама дурусттар ҳосил қарда шудаанд, тафовут дошта бошад.

Ибораҳо ва мафҳумҳои асосӣ.

1. Қамёбии манобеъ.
2. Таҳлили дастурӣ.
3. Муаммоҳои иқтисодӣ.

4. Амалиёти иқтисодӣ.
5. Ашхоси иқтисодӣ.
6. Харочоти фурсати аздастрафта.
7. Самарабахшии иқтисодиёт.
8. Модели давргардиш.
9. Мунҳании (ё хати) имкониятҳои тавлидӣ.
10. Таҳлили мусбӣ.
11. Системаи бозорӣ.
12. Колои иқтисодӣ.
13. Фанни иқтисоди хурд.

Саволҳо барои муҳокимаронӣ.

Дурустии фикрҳои баёнгардидаҳо баҳо диҳед.

1. Масъалаи «чӣ, чӣ гуна ва барои кӣ тавлид кардан» дар иқтисоди бозаргонӣ ба воситаи нархҳо ҳаллуфасл мегардад.
2. Камёбии манобеъ ба сабаби бе ҳудуд будани талаботи моддии одамон аст.
3. Агар иқтисод самарабахш бошад, пас дар он қонуни маҳсулнокии коҳишёбандаи омилҳои тавлидӣ амал нахоҳад кард.
4. Агар дар модели имкониятҳои тавлидӣ иқтисод берун аз ҳудуди имкониятҳои тавлидӣ воқеъ гашта бошад, пас ин иқтисод манобеи ҳудро ба дараҷаи кофӣ самарабахш истифода намебурдааст.
5. Мунҳании имкониятҳои тавлидӣ камёбӣ, харочоти фурсати аздастрафта, самарабахшии иқтисодиро тасвир месозад.
6. Масъалаи «чӣ, чӣ гуна ва барои кӣ тавлид кардан» дар иқтисоди планӣ худ ба худ ҳал мегардад.
7. Иқтисоди дастурӣ барои таҳлили масъалаи «чӣ бояд бошад» нигаронида шудааст, на барои исботи «чӣ ҳаст?».
8. Иқтисоди хурд мафҳумро аз қабилӣ «даромади миллий», «сатҳи нархҳо», «бекорӣ» ва «тақозои кулл» мавриди омӯзиш қарор медиҳад.
9. Иқтисоди калон мафҳумро аз қабилӣ «харочоти истеҳсолот», «фоида», «даромади корхона ва соҳаи алоҳида», «матлубият» мавриди омӯзиш қарор медиҳад.

Агар ин омилҳо бо рамзҳои зерин:

- 1) нархи молҳои ҷойнишин - $P^s_1, \dots, P^s_n$;
- 2) нархи колои такмилкунанда $P^c_1, \dots, P^c_m$;
- 3) харочоти истеҳсолот (C), ки ҳам технологияи тавлид ва ҳам нархи манобеъро дар бар мегирад;
- 4) андоз ва субсидҳо (T);
- 5) шароитҳои объективии хориҷӣ (пеш аз ҳама шароитҳои табиӣ истеҳсолӣ) - N;
- 6) чашмдоштҳои тавлидкунандагон - E.

Тобеи арзаи бо дарназардошти таъсири ин омилҳо сохташуда, ба сурати зерин менамояд:

$$Q_s = f(P_1, P^s_1 \dots P^s_n P^c_1, \dots P^c_m, C, T, N, E)$$

Чунон ки дар мавриди тобеи тақозо сухан рафт, агар фарз кунем, ки ҳамаи омилҳо, ба истиснои муайянкунандаи аввали арза (нарх) бетағйир боқӣ мемонад, он гоҳ мо метавонем формулаи содаи тобеи арзари ба сурати зерин ҳосил кунем:

$$Q_s = f(P).$$

Агар ҳар кадом аз омилҳои номбаршуда ба ғайр аз нархи моли муайян тағйир ёбад, он гоҳ ҳислати арза тағйир меёбад, яъне тамоми мунҳании арза интиқол меёбад. Масалан, агар боду ҳаво дар соли муайян мусоид бошад, он гоҳ ин ба афзоиши арзаии ғалла сабаб мешавад ва мунҳании арза ба самти рост ба поён интиқол меёбад.

Дар намунаҳои 2.5. ва 2.6. тағйирёбии ҳислати арза нишон дода шудааст.

Агар нархи маводи сӯзишворӣ боло равад, он гоҳ хоҳиши истеҳсолкунандагони ғалла барои арзаии бештари ғалла ба бозор бо ҳар яке нархҳои мазкур камтар мегардад, ва дар ин ҳол мунҳании арза ба самти чап ба боло интиқол меёбад.

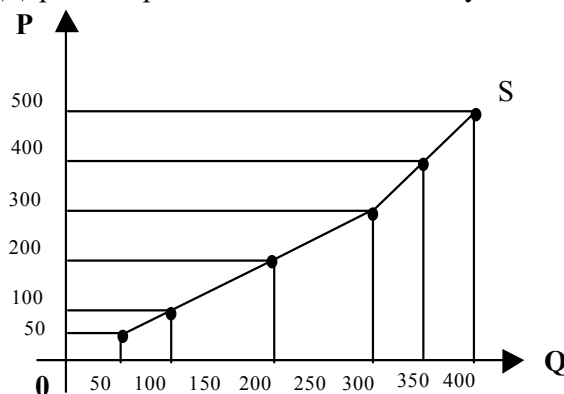
Мунҳании арзаии бозорӣ аз ҳисоби ҷамъкунии уфуқии ҳосили хатҳои фардии тақозо ба даст меояд.

Ҳамин тавр, ҳаракат бар хатти арза (S) тағйири миқдори арза номида мешавад ва ҳаракати ҳуди хати арза (ба чап, ба рост) тағйири арза номида мешавад.

Маълумоти дар ин чадвал дарҷёфта қонуни арзари таҷассум намуда, афзоиши ҳаҷми арзари бо афзоиши нарх нишон медиҳад.

Мунҳании арза - миқдори маҳсулери баён менамояд, ки ширкат ба ҳар яке аз нархҳои имконпазир пешниҳод хоҳад кард.

Дар асоси рақамҳои ҷадвали 2.2. мунҳании арзари мекашем.



Расми 2.4. Мунҳании арзари фардӣ.

Арзари бо ҳарфи S ифода менамоям. Чӣ тавре, ки дар расми 2.4. мебинем, мунҳании арзари фардӣ моили мусбӣ аст, чунки мувофиқи қонуни арза бо афзудани нархи мол ҳаҷми арза ҳам зиёд мешавад.

Тағйирёбии ҳаҷми арза - ин тағйир ёфтани миқдори молҳоест, ки барои фурӯш дар ҷавоб ба тағйири нарх, дар ҳоли баробар будани шароитҳои дигар, пешниҳод мегарад. Тағйири ҳаҷми арза бо ҳаракат бар тӯли мунҳании арза тасвир меёбад. Масалан, дар мисоли мо афзоиши нарх аз 2,00 сомон то 3,00 сомон боиси зиёд шудани арзари ҳаҷми ғалла аз 200 то 300 кг шуд.

Алоқамандии ҳаҷми арза бо нархро мумкин аст дар шакли тобеи арза ифода намуд:

$$Q_s = f(P).$$

Чунон ки маълум аст, ба ҳаҷми арза ғайр аз нарх омилҳои дигар низ таъсир мегузоранд.

10. Ҳадафи асосии омӯзиши иқтисодии назариявӣ аз он иборат аст, ки дар фаъолияти соҳибкорӣ муваффақият ба даст оварда шавад.

Тестҳо // санҷишҳо.

Ягона ҷавоби дурустро ёбед.

1. *Аз он чӣ дар зер номбар шудааст, иқтисоди хурд меомӯзад.*

- A) Тавлид дар миқёси тамоми иқтисодиёт;
- B) Шумораи дар хоҷагӣ машғулбудагон;
- C) Сатҳи умумии нархҳо;
- D) Тавлиди ғалла ва раванди нархи он;
- E) Самаранокии истеҳсолот;

2. *Агар иқтисод ҳамчун низоми муқаммал ба таҳқиқ гирифта шавад, пас ин таҳлил:*

- A) Таҳлили иқтисоди хурд;
 - B) Таҳлили иқтисоди калон;
 - C) Таҳлили мусбӣ;
 - D) Таҳлили дастурӣ;
 - E) Таҳлили иқтисодӣ;
- мебошад;*

3. *Ҳадафи иқтисодӣ чист, агар ҷомеа барои ба ҳадди ақалл расондани хароҷот ва ба ҳадди аксар расондани боздеҳи манобеи маҳдуди тавлидӣ сазо кӯшиши худро равона созад.*

- A) Расидан ба иштиғоли комил;
- B) Таъмини рушди иқтисодӣ;
- C) Бехатарии иқтисодӣ;
- D) Таъмини самарабахшии иқтисод;
- E) Тавлиди ғалла ва раванди нархи он;

4. *Таҳлили мусбӣ таҳқиқ мекунад.*

- A) Ҳар чӣ ҳаст;
- B) Он чӣ бояд бошад;
- C) Тамоюлҳои мусбӣ дар пешрафти иқтисодӣ;
- D) Ҳуқуқҳои баҳодихӣ;
- E) Тавсияҳои пешниҳодшавандаро;

5. Масъалаҳои «чӣ, чӣ гуна ва барои кӣ тавлид бояд кард?»
метавонад мансуби:

- A) Танҳо иқтисоди планӣ;
- B) Танҳо иқтисоди бозаргонӣ;
- C) Танҳо иқтисоди пешрафт надошта;
- D) Ҳар кадом ҷомеа;
- E) Иқтисоди омехта;

бошад.

6. *Мунҳаниш имкониятҳои тавлидӣ баёнгари:*

- A) Миқдори ду маҳсуле, ки воҳиди иқтисодӣ ният дорад тавлид кунад;
- B) Бехтарин бандубасти имконпазири ду мол;
- C) Бандубасти имконпазири молҳо дар ҳоли мавҷуд будани миқдори муайяни манобеъ;
- D) Замоне, ки амали маҳсулнокии коҳишёбандаи омилҳои тавлидӣ оғоз меёбад;
- E) Ҳар гуна бандубасти имконпазири ду мол;

7. *Хароҷоти имконпазир / фурсати аздастрафтаи варзишгоҳ:*

- A) Пардохти музди посбонон ва афроди дигар;
- B) Қимати сохтмони варзишгоҳ дар соли оянда;
- C) Тағйирёбии миқдори воқеии андозест, ки аз даромади варзишгоҳ пардохта мешавад;
- D) Арзиши молҳоро ҳадамоти дигар, ки имкони тавлидашон бинобар сохтмони варзишгоҳ аз даст рафтааст;
- E) Андозест, ки аз даромади варзишгоҳ пардохта мешавад;

8. *Масъалаи асосие, ки ҳамаи низомҳои иқтисодӣ бо он рӯ ба рӯ аст:*

- A) Сармоягузориҳо;
- B) Тавлид;
- C) Истеъмол;
- D) Камёбӣ;
- E) Масраф;

9. *Ҳангоме, ки масъалаҳои иқтисодиро қисман бозор ва қисман давлат ҳал мекунад, ин иқтисоди:*

- a) Фармонфармой
- б) Бозаргонӣ

Ҳаҷми арза - ин миқдори арзашудаи колоҳое, ки фурӯшандагон меҳоханд бо нархи муайян ва дар замони муайян бифурӯшанд.

Яъне омили асосие, ки ба арза таъсир мерасонад, нарх мебошад. Чӣ қадаре, ки нарх боло бошад, фурӯшанда ҳамон қадар ҳавасманд аст, ки зиёдтар ба бозор мол пешниҳод намояд, чунки аз ин даромади ӯ меафзояд.

Ба миқдори молҳои, ки фурӯшандагон меҳоханд бифурӯшанд, ғайр аз нарх боз омилҳои дигар низ таъсир мерасонанд.

Ба ин қабил омилҳо мансубанд:

1) Хароҷоти истеҳсолот, ки ба технологияи истеҳсолот (бо баланд шудани сатҳи технология ҳаҷми арза афзоиш меёбад, зеро ки хароҷот кам шуда имкон медиҳад, ки тавлидкунанда бо ҳамон нарх маҳсулоти бештар истеҳсол кунад) ва нархи манобеъ (бо зиёд шудани нархи кор, ашёи хом, мавод, тавлидкунанда метавонад миқдори камтари маҳсули худро ба сабаби афзудани хароҷоти истеҳсолот арза намояд) алоқаманд мебошад.

2) Андоз ва дотатсия (бо афзоиши андозҳо ҳаҷми маҳсулоти арзашаванда коҳиш меёбад, аммо дар мавриди дотация ҳолати баръакс рӯй медиҳад).

3) Шароитҳои объективӣ.

4) Ҷашмдоштҳои фурӯшандагон.

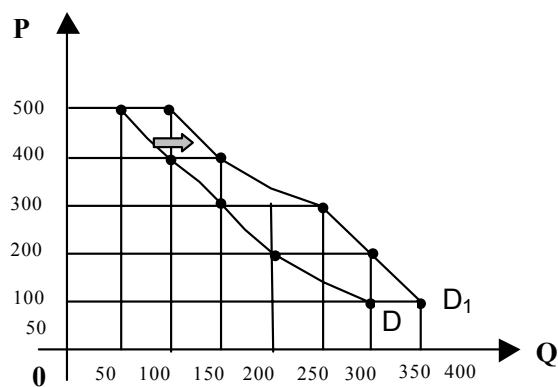
Ҷадвали арза - ифодаи алоқамандии байни нарх ва миқдори моле мебошад, ки фурӯшандагон меҳоханд дар муддати муайян ба фурӯш расонанд.

Дар ҷадвали 2.2. маълумот оид ба арзаи ғалла ва нархи он оварда шудааст.

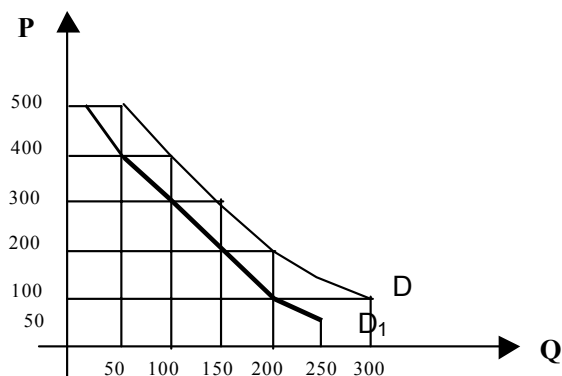
Ҷадвали 2.2.

Арзаи ғалла.

Нархи 1 кг ғалла (сомони)	Ҳаҷми арза дар як моҳ
5,00	400
4,00	350
3,00	300
2,00	200
1,00	100
0,50	50



Расми 2.2. Афзоиши тақозо



Расми 2.3. Камшавии тақозо.

Тақозои бозорӣ ин маҷмӯи тақозоҳои фардӣ мебошад.

2.3. Арза.

Робитаи байни нархи мол ва миқдори он, ки фурӯшандагон меҳоханд ва метавонанд ба фурӯш расонанд, арза номида мешавад. Қонуни арза исбот мекунад, ки дар ҳоли баробарии шароитҳои дигар, нархи мол ҳарчӣ бештар бошад, ҳамон қадар хоҳиши ба фурӯш расонидани мол дар бозор аз тарафи фурӯшандагон зиёд мешавад.

- в) Натуралӣ
- г) Омехта;
- Е) Нақшавӣ;
- меноманд.

10. Фермер, ки усулҳои ғайрисамарабахши истеҳсолотро ба қор мебарад.

- А) Бекор аст;
- В) Қисман бекор аст;
- С) Ба қатори машғули қор будагон мансуб аст;
- Д) Самаранок қор мекунад;
- Е) Қоркуни қироя аст;

11. Дар модели ғирдгардиш:

- А) Соҳибқорон ҳамеша молро ба пул мубодила мекунанд;
- В) Хонаводаҳо ҳамеша пулро ба мол мубодила мекунанд;
- С) Хонаводаҳо дар бозори манобеъ фурӯшанда ва дар бозори молҳо харидор мебошанд;
- Д) Соҳибқорон дар бозори молҳо харидор ва дар бозори манобеъ фурӯшанда мебошанд;
- Е) Хонаводаҳо манобеъро меҳаранд;

Масъалаҳо

1. Дар ҷадвали 1.1. маълумот дар бораи тавлиди ду мол дар қорхона оварда шудааст.

Ҷадвали 1.1.

Истеҳсоли ҷадонҳо ва мошинҳои зиреҳпӯш дар қорхона.

Имконоти тавлидӣ	Маҳсулот	
	ҷадонҳо (ҳазор дона)	мошинҳои зиреҳпӯш (ҳазор дона)
А	0	30
Б	200	27
В	400	21
Г	600	12
Д	800	0

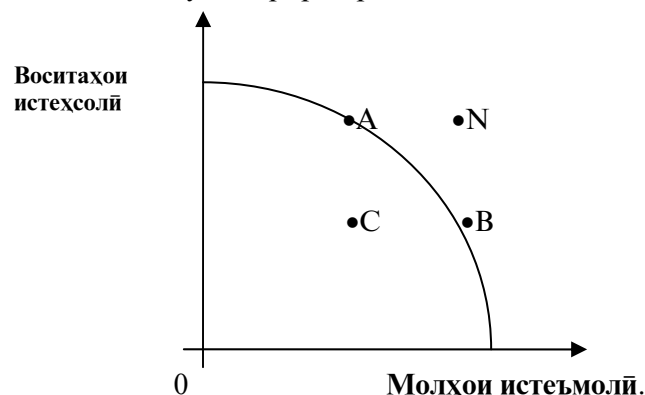
а) Дар намудор хатти имкониятҳои тавлиди ин ду молро дар корхона тасвир кунед.

б) Нуқтаҳои самарабахш, ғайрисамарабахш ва ғайримумкинро дар намудор нишон диҳед.

в) Фарз кунем, ки технологияи тавлиди яхдонҳо такмил ёфта, аммо технологияи мошинҳои зирехпӯш бетағйир боқӣ мемонад. Ин ҳол дар намудор чӣ гуна инъикос меёбад? Ин ҳолро дар тасвир нишон диҳед. Ба ҳамин тарз, ҳолати акси онро низ нишон диҳед.

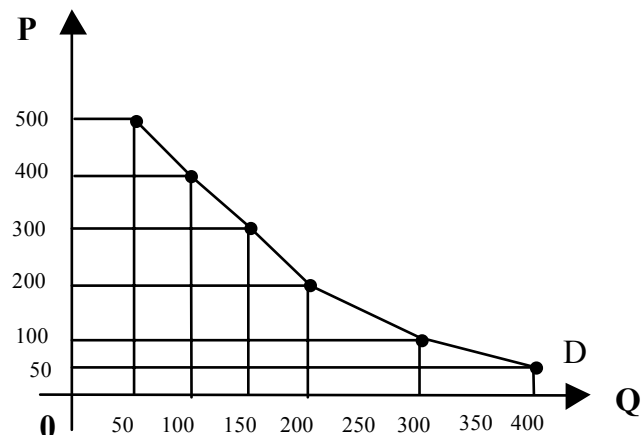
г) Агар дар давраи мавриди назар истехсолот тибқи бадали В фаъолият кунад, хароҷоти фурсати аздастрафтаи тавлиди ҳазор дона мошини зирехпӯши иловагӣ чӣ гуна хоҳад буд. Ё хароҷоти фурсатҳои аздастрафтаи тавлиди 1000 дона яхдони иловагӣ чӣ гуна хоҳад буд?

2. Дар расми 1.1. хатти имкониятҳои тавлиди як иқтисоди мушаххас тасвир ёфтааст. Агар кишвар дар ҳолати бӯҳрони иқтисодӣ бошад, дар кадоме аз чор нуқтаи дар расми нишондодашуда қарор дорад?



Расми 1.1. Хатти имкониятҳои тавлидӣ.

3. Дар ҷадвали 1.2. рақамҳо оид ба истеҳсоли 2 мол - соати дастӣ ва кинокамера оварда шудааст.



Расми 2.1. Мунҳании тақозо ғардӣ.

$$Q_d = f(P_1, P_{s_1}, \dots, P_{s_n}, P_{c_1}, \dots, P_{c_m}, I, T, N, E)$$

Агар ҳар кадом аз омилҳои мазкур ғайр аз нархи он мол тағйир дода шавад, он гоҳ ин амал боиси тағйир ёфтани ҳислати тақозо мегардонад. Масалан, афзоиши даромад мумкин аст тақозоро ба моли харидоришаванда зиёд кунад ва баръакс, кам шудани даромад коҳиши тақозо ба молҳоро сабаб мешавад.

Дар намудорҳои 2.2. ва 2.3. тағйирёбии ҳислати тақозо баён ёфтааст.

Молҳое, ки истеъмоли онҳо бо афзудани даромад (хӯрокворӣ ва либос) афзоиш меёбад, колои оддӣ номида мешавад.

Бо зиёдшавии даромад мунҳании тақозои ин гуна коло ба самти рост ҳаракат мекунад.

Молҳои номарғуб аз қабилӣ сигори арзон, машруботи пастсифат, гӯшти пастсифат, ки истеъмоли онҳо бо афзудани даромад коҳиш меёбад колои камарзиш номида мешавад. Бо афзудани даромад мунҳании тақозои ин гуна коло ба самти чап ҳаракат мекунад.

Чадвали 2.1.

Тақозои харидори фардӣ ба ғалла.

Нархи 1 кг ғалла (сом.)	Миқдори тақозо дар як моҳ (кг)
5,00	50
4,00	100
3,00	150
2,00	200
1,00	300
0,50	400

Чунин чадвал чадвали тақозо номида мешавад ва он нишон медиҳад, ки бо паст шудани нарх ҳаҷми тақозо меафзояд.

Ин робитаи аксӣ байни нархи маҳсул ва мизони тақозо ба онро мумкин аст, дар намудоре, ки миқдори тақозоро дар меҳвари уфуқӣ ва нархро дар меҳвари амудӣ баён менамояд, тавсиф кард.

Мизони тақозо бо ҳарфи Q ва нарх бо ҳарфи P ифода мекунем. Мунҳании ба ҳамин тариқ ҳосилшуда мунҳании тақозо ном дорад ва бо ҳарфи D ифода карда мешавад.

Чӣ тавре, ки дар расми 2.1. мебинем мунҳании тақозо моилии манфӣ аст, яъне қонуни тақозоро шарҳ медиҳад, бо паст шудани нарх ҳаҷми тақозо меафзояд.

$$Q_d = f(p)$$

Аммо маълум аст, ки ба миқдори тақозо ғайр аз нархҳо боз омилҳои дигар низ таъсир мегузоранд. Агар ин омилҳо бо рамзҳои зерин:

- 1) нархи молҳои ҷойнишинҳо (субститутҳо) - $P^s_1 \dots P^s_n$;
- 2) нархи молҳои такмилкунанда - $P^c_1 \dots P^c_m$;
- 3) даромади масрафкунанда - I;
- 4) завқу рағбати масрафкунанда - T;
- 5) шароитҳои объективии истеъмол: иқлим, анъанау одат, шароити зиндагӣ - N;
- 6) чашмдошти масрафкунандагон (агар масрафкунандагон чашмдори боло рафтани нархҳо бошанд, онҳо мумкин аст ин маҳсулро ба миқдори зиёд бихаранд) E, ифода карда шаванд, он гоҳ тобеи тақозо ба сурати зерин хоҳад даромад:

Чадвали 1.2.

Истеҳсоли кинокамера ва соати дастӣ дар корхона.

Имконоти тавлидӣ	МАҲСУЛОТ	
	кинокамера (адад)	соати дастӣ (адад)
A	80	0
B	60	200
C	30	300
D	0	400

1. Хатти имкониятҳои тавлидии ин ду молро кашед.
2. Нуқтаҳои самарабахш, ғайрисамарабахш ва ғайримумкинро дар намудор муайян намоед.
3. Фарз кунем, ки дар ҷомеа 300 соат ва 40 кинокамера тавлид карда мешавад, аммо тақозо ба кинокамера ба 20 воҳид афзоиш ёфт. Тавлиди соатро чӣ миқдор бояд қоҳиш дод, то ки афзоиши тақозо ба кинокамера қонеъ гардонда шавад?

Ҷавобҳо.

Тестҳо.

1D 2B 3D 4a 5D 6C 7D 8D 9D 10B 11C

БОБИ 2.

Асосҳои назарияи тақозо ва арза

2.1. Механизми бозорӣ

Бозор ин системаи муназзаму мурабба мебошад, ки ба истеҳсолкунандагон дар интихоби намуд ва ҳаҷми маҳсулот озодиро таъмин намуда, ба масрафкунандагон дар хариди молҳо мустақилияту озодиро фароҳам меоварад. Бозор муомилотро дар байни фурушандагон ва харидорон таъмин менамояд.

Бозор барои рушди иқтисодӣ роли ҳалкунандаро мебозад. Он ашхоси хоҷагидориро водор месозад, ки бо якдигар рақобат намуда дар ин асос инкишоф ёбанд.

Ҳар гуна бозор, новобаста аз намуди мушаххаси он ба чунин унсурҳои асосӣ монанди нарх, тақозо, арза ва рақобат таъма мекунад. Бинобар он унсурҳои асосии бозор бояд пеш аз ҳама мавриди таҳлил қарор гиранд.

Дар шароити низоми бозаргонӣ вазифаи ҳамоҳангсозиро ду бозор - бозори манобеи истеҳсоли ва бозори колоҳи истеҳсоли адо менамоянд. Модели тақозо ва арза фаъолияти мутақобили (байниҳамдигарии) баҳши соҳибкорӣ ва баҳши хонаводаҳоро шарҳ медиҳад. Ҳангоме, ки ин ду баҳш дар масъалаи хариду фуруш дар бозори мол фаъолиятшонро ҳамоҳанг мекунанд, модел нарх ва миқдори молҳои фурухташавандаро муайян мекунад. Вақте, ки онҳо дар бобати хариду фуруш дар бозори манобеъ ҳамоҳангсозии фаъолиятро анҷом медиҳанд, онҳо нархи миқдори манбаъҳоро муайян менамоянд.

Ҳар бозор ду навъи муайяни субъектҳои тасмимгиранда - фурушандагон ва харидоронро доро мебошад. Ҳамоҳангсозии тасмимгириҳо дар бозор ба воситаи нархи тавозунӣ ва миқдори тавозунии ҳар яке аз колоҳ ба амал бароварда мешавад.

Василаи муҳимтарини механизми бозор низоми нархҳо ба шумор меравад. Нархҳо чун натиҷаи мутабиқасозии арза ва тақозо маълумоти муҳими барои ҳамоҳанг кардани тасмимҳои хонаводаҳо ва ширкатҳо зарурро муҳайё месозад. Ин маълумот дар ҳалли масъалаи тақсими манобеи қамъ аз тарафи қомеа нақши муҳимро адо мекунад.

Рақобат - ин мусобиқаи байни ашхоси иқтисодӣ барои ноил шудан ба ҳуқуқи баҳрабардорӣ аз колоҳи махсус мебошад.

Азбаски колоҳи иқтисодӣ тибқи баъзе меъёрҳои интихоб ва тақсимбандӣ мешаванд, аз ин рӯ рақобат, яъне қушиши соҳиб шудан ба бартарият дар баробари иштирокдорони дигар ба вуҷуд меояд. Дар низоми бозаргонӣ қобилияти пардохт доштан муҳимтарин меъёр ба ҳисоб меравад. Рақобат ба тарзи истисноӣ марбут ба низоми бозаргонӣ нест, балки вай натиҷаи маҳдудияти манобеъ аст ва аз ин сабаб мумкин аст дар шаклҳои гуногун зуҳур кунад.

2.2. Тақозо

Тақозо таносубе мебошад байни нархи мол ва миқдори он, ки харидорон хоҳиш ва тавоноии ба даст овардани онро доранд.

Ҳаҷми тақозо ин миқдори тақозошудаи молу хизматҳое мебошад, ки харидорон мехоҳанд ва метавонанд бон ари муайян ва дар замони муайян бихаранд.

Қонуни тақозо чунин ақидаро исбот мекунад, ки нархи мол ҳарчӣ қамтар бошад, миқдори он, ки харидорон хоҳишу тавоноии гирифтани онро доранд, ҳамон андоза зиёд мешавад.

Яъне омили асосие, ки ба ҳаҷми тақозо таъсир мерасонад, нарх мебошад. Ба ҳаҷми тақозо дигар омилҳо ба монанди даромади дар ихтиёр буда, нархи молҳои қойнишин (ивазшаванда), нархи молҳои тақмилкунанда, таъбу завқ ва рағбатҳои масрафкунандагон, интизории масрафкунандагон, шароитҳои объективии масраф: иқлим, анъана ва одатҳо, шароити зист, шумораи масрафкунандагон ва ғайра таъсир мерасонанд.

Таъсири ҳар қадом аз ин омилҳо, ки ба тақозо таъсир дорад, ба миқдори молҳо, ки харидорон мехоҳанд ва метавонанд бихаранд, таъсиргуздор мебошад. Аз ин сабаб қонуни тақозо бо чунин тавсиф аниқ қарда мешавад, ки фарзияи вобастагии байниҳамдигарии нархи мол ва миқдори он, ки харидорон мехаранд, доимӣ будани омилҳои дигари ба тақозо таъсиргуздорро дар назар дорад.

Барои амиқтар омӯхтани назарияи тақозо мисолеро дар шакли қадвал дида мебароем.

Тағйири дарсадии тақозо:

$$\% \Delta Q = \Delta Q / Q \cdot 100\% = (Q_1 - Q_0) / Q_0 \cdot 100\%;$$

Тағйири дарсадии нарх:

$$\% \Delta P = \Delta P / P \cdot 100\% = (P_1 - P_0) / P_0 \cdot 100\%;$$

Формулаи кашиши тақозо аз рӯи нархро менависем:

$$Ed = \frac{\Delta Q}{Q} : \frac{\Delta P}{P}, \text{ ё ки баъди}$$

$$\text{соддакунӣ: } Ed = \frac{\Delta Q}{\Delta T} \cdot \frac{P}{Q} = \frac{Q_1 - Q_0}{P_1 - P_0} \cdot \frac{P}{Q};$$

Барои мисол, агар мизони тақозо ба помидор дар Душанбе дар ибтидо 10 тонна ташкил дода сипас боз 5 тонна афзоиш ёбад, он гоҳ меғуем, ки тақозо 50% афзудааст. Нархи помидор дар ин муддат аз 8,00 сомонӣ ба 5,00 сомонӣ коҳиш ёфтааст, яъне нарх 37,5% камтар шудааст, дар ин ҳол омили кашиш баробари 1,33 мебошад. Ин маънии онро дорад, ки дар мавриди 1% тағйир ёфтани нархи помидор, тақозо ба он 1,33% меафзояд.

Азбаски мувофиқи қонуни тақозо бо афзоиши нарх ҳаҷми тақозо коҳиш меёбад ва баръакс, омили кашиши тақозо ҳамеша қимати манфӣ хоҳад дошт. Ба ибораи дигар, агар нарх коҳиш ёбад, он гоҳ тақозо афзуда ва дар формулаи кашиш ифодаи сурат мусбат, вале маҳраҷ манфӣ хоҳад шуд, ки дар натиҷаи он омили манфӣ ҳосил мешавад. Ва баръакс, агар нарх афзоиш ёбад, сурат манфӣ, аммо маҳраҷ мусбат хоҳад буд, ки боз омили кашиш манфӣ мешавад.

Иқтисоддонон қоидаеро пазируфтанд, ки аз қимати манфӣ сарфи назар кунанд ва танҳо мизони мутлақ омили кашишро бе аломати манфӣ ба эътибор гиранд. Бояд қайд кард, ки ҳамчунин суитафохум бо омили кашиши арза рух намедихад, зеро ки вобастагӣ байни нарх ва миқдори маҳсул вобастагии мустақим мебошад.

фурӯхташударо, ки дар бозор мувозинастро ба вучуд меорад, яъне чунин ҳолате рӯй медиҳад, ки устувор боқӣ мемонад, зеро на дар фурӯшандагон ва на дар харидорон анғезаи дигаргун сохтани рафтори худ барои тағйир додани ҳаҷми харид ё фурӯш мавҷуд нест.

Барои осон намудани таҳқиқи худ мо ҷадвали 2.1. ва 2.2.-ро якҷо карда тақозо ва арзаи бозории ғалларо дар ҳоле, ки дар бозор 30 харидор ва 30 фурӯшанда амал мекунанд, дар ҷадвали 2.3. мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

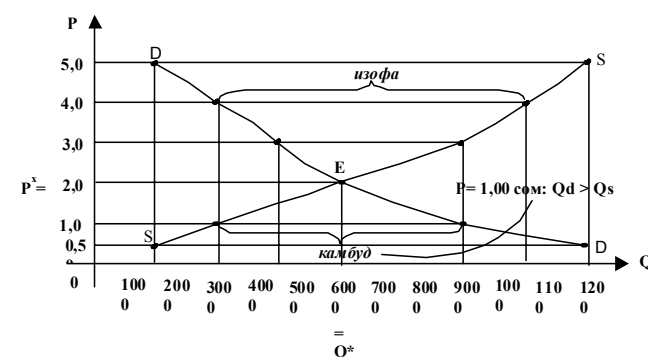
Дар расми 2.7. нархи тавозунӣ 2,00 сомонӣ/кг ва ҳаҷми тавозунӣ 6000 кг дар як моҳ аст.

Танҳо бо чунин нарх ҳаҷми моҳонаи тақозо баробари ҳаҷми моҳонаи арза мебошад.

Ҷадвали 2.3.

Тақозо ва арзаи бозории ғалла (30 харидор ва 30 фурӯшанда)

Ҳаҷми тақозои ғалла дар як моҳ (кг) Qd	Нархи як кг ғалла (сом) P	Ҳаҷми арзаи ғалла дар як моҳ (кг) Qs	Изофа (+) Камбуд (-)
1500	5,00	12000	+10500
3000	4,00	10500	+7500
4500	3,00	9000	+4500
6000	2,00	6000	0
9000	1,00	3000	-6000
12000	0,50	1500	-10500



Расми 2.7. Мувозинати бозор.

Ҳама гуна дурӣ аз нархи тавозунӣ сабаби фаъол шудани қуввае мегардад, ки саъй мекунад бозорро ба ҳолати мувозинати пешин бозоварад.

Ҳангоме, ки масалан нарх 1,00 сомонӣ/кг бошад, ҳаҷми тақозо аз ҳаҷми арза бештар хоҳад буд. Вақте ки бо ин нарх ҳаҷми тақозо аз ҳаҷми арза бештар мешавад, ($Q_d > Q_s$) камбудии мол воқеъ мегардад. Камбуд баробар аст ба фарқи байни миқдори моле, ки фурӯшандагон мехоҳанд ба фурӯш расонанд харидорон бо нархи муайян мехоҳанд бихаранд ва миқдори моле ($Q_s - Q_d$). Дар мисоли мо дар ҳоле, ки нарх 1,00 сом аст, камбуд баробар бо 6000 кг мебошад.

Харидорони рақобаткунанда дар ҳоле, ки қодир нестанд миқдори матлубро бо нархи муайян ба даст оваранд, шурӯъ ба пешниҳоди нархҳои нисбатан болотар мекунанд. Фурӯшандагон дар ин ҳолат ба боло бурдани нарх оғоз мекунанд.

Ба андозаи боло рафтани нархҳо ҳаҷми тақозо коҳиш ёфта, аммо ҳаҷми арза афзоиш меёбад. Ва ин ҳол то даме давом мекунад, ки нарх ба сатҳи нархи тавозунӣ – 2,00 сомонӣ/кг мерасад.

Агар нарх аз сатҳи тавозунӣ бештар бошад, ҳаҷми тақозо ба сатҳи ҳаҷми арза ($Q_d < Q_s$) намерасад. Дар ин маврид фарқи байни ҳаҷми тақозо ва ҳаҷми арза бо ҳамин нархи муайян арзаи изофа номида мешавад. Масалан, дар ҳоли 4,00 сомонӣ/кг будани нарх харидорон мехостанд, ки 3000-кг бихаранд, аз ҷониби дигар, фурӯшандагон мехостанд, ки 10500 кг ғалларо бо ҷунин нарх пешниҳод кунанд. Фарқ 7500 кг ташкил медиҳад, ки ин миқдори изофа аст дар бозор. Дар ин ҳолат ғалла дар анборҳо андӯхт мешаванд. Фурӯшандагон мушоҳида мекунанд, ки андӯхти моли ба фурӯш нарафта бештар мегардад, ба кам кардани нарх оғоз мекунанд. Азбаски нархҳо рӯ ба коҳиш меоранд, ҳаҷми тақозо афзоиш ёфта, аммо ҳаҷми арза кам мешавад ва то замоне идома меёбад, ки изофа аз миён меравад.

Дар ҷадвали 2.4. ҷй гуна тағйир ёфтани нархи бозор ҳангоми вучуд будани камбуд ё изофа нишон дода шудааст. Ин тағйирот нархро ба сатҳи тавозунӣ бурда мерасонанд.

бошад, он гоҳ ба молҳои бачагона (парпеч, либоси кӯдакона, бозичаҳо, таълими мактабӣ, хизмати табиби кӯдакон) тақозо меафзояд, бо афзудани ашхоси калонсол тақозо ба молҳои хадамоти таъмини фароғатӣ, манзилӣ ва истироҳат афзоиш меёбад.

Ба тақозо инчунин андозаи хонавода (шумораи кӯдакон, шумораи истиқоматкунандагони хонавода) таъсир мегузорад. Масалан, тамоюли камкунии афроди оила тақозо ба хонаҳо дар иморатҳои бисёрманзиларо афзоиш дода, тақозо ба хонаҳои алоҳидаро коҳиш медиҳад. Оилаҳои ҷавон майл ба он доранд, ки бештари даромади худро ба харидани молҳои бодавом (манзил, мебел, автомобил ва ғайра) харч кунанд.

Баррасии таҳлили тағйири таркиби синнусоли аҳоли, ки ба бисёре аз навъҳои харид таъсиргузор аст, нишон медиҳад, ки баъзе молҳо ба ҳамин гуна тағйирот хассосияти махсус доранд.

3.2. Мафҳуми нишондиҳандаи кашиши тақозо

Ҳангоми таҳлили тақозо барои мо бештар на ҳаҷми мутлақи он, балки аксуламали он ба тағйири нархи мол ё ягон дигар омиле, ки ҳаҷми тақозоро муайян мекунад, аҳамият дорад.

Аммо ҳаҷми тақозо барои молҳои гуногун бо воҳидҳои қиёси гуногун (дона, метр, тонна) ҳисоб карда мешавад.

Аз ҳамин рӯ бо арзёбии тағйири ҳаҷми мутлақи тақозо дар бораи аксуламали тақозо бар тағйироти нархи навъҳои гуногуни мол ҳукм баровардан ғайриимкон аст. Муносибтар аст, ки аз нишондиҳандаҳои тағйироти нисбӣ истифода карда шавад. Ин амр моро ба мафҳуми «кашиш» рӯ ба рӯ месозад. Омили кашиш дар охири асри 19 аз тарафи Алфред Маршалл мавриди истифода қарор дода шудааст.

Дар риёзиёт кашиш гуфта, таносуби афзоиши функцияро бо афзоиши нисбии мутағайири мустақил меноманд. Барои тобеи тақозои бозор ҷунин мутағайири мустақил нархи моли муайян, нархи молҳои дигар ва даромадҳо ба шумор мераванд. Баррасии кашиши тақозо тавассути ин мутағайирҳо аҳамияти калон дорад. Нишондиҳандаи асосии кашиш омили кашиши тақозо аз рӯи нарх мебошад, ки аз тариқи тақсими даромади тағйири мизони тақозо ба тағйири дарсади нарх ҳисоб карда мешавад.

БОБИ 3. Тақозою арзаи бозор ва кашиши онҳо

3.1. Омилҳои тақозои бозор

Мунҳании тақозои бозор ҳаҷми умумии тақозои ҳамаи масрафкунандагонро бо ҳар гуна нарх баён менамояд. Ташаккули ин мунҳанӣ аз мунҳаниҳои тақозои фардӣ ба ҳар кадом маҳсул аз тариқи чамъ кардани ҳамаи миқдори он, ки ҳар як масрафкунанда дар ҳама гуна нархи имконпазири маҳсул ба он тақозо дорад, сурат мегирад.

Дар бозори маъмулӣ дар ҳар кадом нархи мавриди назари маҳсул ҳаҷми тақозои як масрафкунанда ҳиссаи беҳад ночизи ҳаҷми умумии тақозоро ташкил медиҳад. Аз ҳамаин сабаб омили муҳими тақозои бозор миқдори масрафкунадагоне мебошад, ки хоҳиши харидории молро бо ҳар кадом нархи имконпазири мол доранд.

Тақозои бозор аз ҳамаи омилҳои тақозои фардӣ (даромади масрафкунадагон, нархи молҳои монанд ва тақимлунанда, майлу рағбат ва ҷашмдорихи масрафкунадагон) вобастагӣ дорад. Ғайр аз ин аҳоли ва таркиби синнусолии он муҳимтарин омиле мебошад, ки ба тақозои бозор таъсир мегузорад. Хоҳиш ва имконияти масрафкунандагон барои харидани молҳои алоҳида инчунин ба ҷи гуна тақсим шудани даромад дар байни гурӯҳҳои демографии аҳоли низ алоқамандӣ дорад. Барои мисол, агар даромади ашхоси калонтар аз 60 сол нисбат ба даромади гурӯҳҳои синнусолии 25 то 40 сола афзоиш ёбад, он гоҳ ҷашмдор бояд буд, ки тақозо ба молҳо ва хадомате, ки хоси завқу рағбати одамони калонсол аст, (масалан: хизматрасонии тиббӣ, фароғат ва ғайра) зиёд хоҳад шуд.

Реклама ва ташвиқи фурӯш ба интиҳоби масрафкунада аз тариқи пешниҳод намудани маълумоти ҳақиқӣ ва ё гумрохкунанда, ки ба майлу рағбати онҳо таъсир мекунад, метавонад асар гузорад.

Тақозо ба молҳо ба миқдори хориҷиён, ки имконият ва хоҳиши харидории молро доранд, низ вобаста аст.

Даромад ва майлу рағбат ба наваҳои муайяни молҳо ба синну сол муносибати мутақобил дорад. Агар дар кишвар сатҳи таваллуд баланд буда, дар байни аҳоли шумораи кӯдакон зиёд

Ҷадвали 2.4.

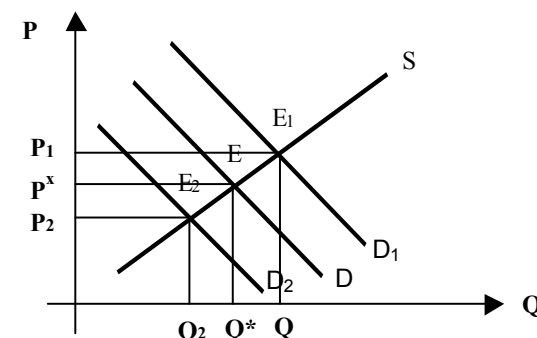
Мувозинати бозор.

Ҳолати бозор	Таносуб байни ҳаҷми тақозо ва ҳаҷми арза	Нархи бозор
мувозинат	$Q_d = Q_s$	тавозунӣ аст
камбуд	$Q_d > Q_s$	боло меравад
изофа	$Q_d < Q_s$	коҳиш меёбад

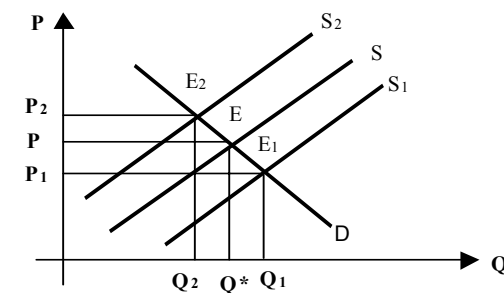
2.5. Тағйир дар тақозо ва арза.

Тағйири ҳислати тақозо ва арза вазъияти бозорро метавонад тағйир диҳад. ҳолатҳои имконпазир дар расмҳои 2.8., 2.9., 2.10. баён ёфтааст.

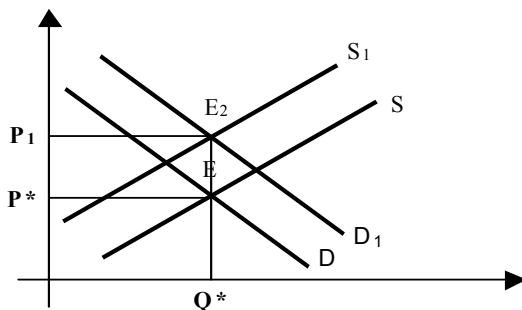
Мувозинат дар бозор расми 2.8. дар нуқтаи E қарор дошт. Бо афзудани тақозо ($D \rightarrow D_1$) нуқтаи тавозунӣ ба E_1 интиқол ёфт. Кам шудани тақозо ($D \rightarrow D_2$) нуқтаи тавозуниро ба E_2 интиқол медиҳад.



Расми 2.8. Таъсири тағйирёбии тақозо ба мувозинати бозорӣ.



Расми 2.9. Таъсири тағйирёбии арза ба мувозинати бозорӣ.



Расми 2.10. Таъсири ҳамзамони арзаю тақозо.

Мувозинати ибтидоии бозор (расми 2.9.) нуқтаи Е аст. бо афзоиши арза ($S \rightarrow S_1$) мувозинати бозор ба E_1 интиқол мекунад. Коҳиши арза ($S \rightarrow S_2$) ба пайдо шудани нуқтаи тавозунии E_2 дар бозор мусоидат менамояд.

Агар тақозо ва арза ҳарду тағйир ёбанд, он гоҳ мувозинати бозор аз нуқтаи Е ба нуқтаи E_1 интиқол мекунад. Вобаста ба он, ки хислати тағйири тақозо ва арза чӣ гуна аст, нуқтаи тавозуни метавонад гуногун бошад.

2.6. Корбурди таҳлили тақозо ва арза.

Даҳолати давлат ба механизми бозор ва оқибатҳои он.

Моделҳои «тақозо-арза» таҳлили возеҳ ва бо мурури замон аз таҷриба гузаштаеро ба мо медиҳад, ки дар он чӣ гуна ба мувозинат рафтани бозор аз тариқи мутобиқшавӣ ба шароити он баён меёбад.

Аммо сари чанд вақт дар табақаҳои васеи ҷомеа ё ҳукумат ақидае пайдо мешавад, ки механизми тақозо ва арза боиси ба вучуд омадани нархҳои барои харидорон беинсофона баланд, ё ки барои фурӯшандагон ғайриодилона ночиз, мегардад. Дар ин мавридҳо ҳукумат мумкин аст аз тариқи қонунгузорӣ ҳудуди афзоиш ё коҳиши нархҳоро муқаррар намояд. Фишангҳои зерини даҳолати давлат ба механизми бозории барқарории нархҳои тавозуниро бар асоси таъсири байни ҳамдигарии тақозо ва арза ҷудо кардан мумкин аст.

5. Қонуни арза ҳангоми афзоиши нархҳо зоҳир мегардад:

- А) Дар афзоиши арза;
- В) Дар коҳиши арза;
- С) Дар афзоиши ҳаҷми арза;
- Д) Дар коҳиши ҳаҷми арза;
- Е) Дар беҳтар шудани технологияи истеҳсолот;

6. Агар нархи бозорӣ аз нархи мувозинатӣ камтар бошад, он гоҳ дар бозор:

- А) Изофаи мол пайдо мешавад;
- В) Камбудии мол пайдо мешавад;
- С) Бозори харидор ташаккул меёбад;
- Д) Нархи манобеъ меафзояд;
- Е) Хароҷоти мол зиёд мешавад;

7. Такмили технология:

- А) Мунҳании тақозоро ба боло ва рост;
- В) Мунҳании тақозоро ба поён ва чап;
- С) Мунҳании арзаро ба поён ва рост;
- Д) Мунҳании арзаро ба боло ва чап;
- Е) Баръакси гардиши ақрабаки соат;

интиқол медиҳад.

8. Афзоиши нархи масолеҳ барои тавлиди моли Х боиси:

- А) Интиқоли мунҳании тақозо ба боло ва рост мегардад;
- В) Интиқоли мунҳании арза ба боло ва чап мегардад;
- С) Интиқоли мунҳаниҳои арза ва тақозо ба боло мегардад;
- Д) Интиқоли мунҳании арза ба поён ва рост мегардад;
- Е) Интиқоли мунҳании тақозо ба поён ва рост мегардад;

9. Тағйири кадом омил боиси интиқоли мунҳании тақозо намегардад:

- А) Завқу рағбати масрафкунандагон;
- В) Шумора ва синну соли масрафкунандагон;
- С) Тақсими даромади миллӣ;
- Д) Нархи молу хизматҳо;
- Е) Мавҷудияти молҳои ивазкунанда;

Ҷавобҳо.

Тестҳо.

1.D., 2.a., 3.D., 4.a., 5.C., 6.B., 7.C., 8.B., 9.D.

Дар асоси рақамҳои ҷадвал:

- а) Мунҳаниҳои тақозои фардии ҳар як масрафкунандаро кашед.
б) Ҷадвали тақозои бозориро тартиб диҳед.
в) Мунҳаниҳои тақозои бозориро кашед.

Санҷишҳо (тестҳо).

Ягона ҷавоби дурустро ёбед.

1. Қонуни тақозо дар назар дорад, ки:

- А) Афзоиши арза нисбат ба тақозо, боиси коҳиши нархи мол мегардад;
Б) Агар даромади масрафкунандагон афзояд, онҳо одатан зиёдтар мол харид мекунанд;
С) Мунҳаниҳои тақозо одатан хатти шеби мусбӣ дорад;
Д) Ҳангоми коҳиши нархи мол, ҳаҷми хариди он меафзояд;
Е) Ҳангоми афзоиши нархи мол, ҳаҷми хариди он меафзояд;

2. Агар тақозо коҳиш ёбад, он гоҳ мунҳаниҳои тақозо интиқол меёбад:

- А) Ба рост ва чап;
Б) Бо гардиши акрабаки соат;
С) Ба боло ва рост;
Д) Баръакси гардиши акрабаки соат;
Е) Ба поён ва чап;

3. Бозори хизматҳо дар ҳолати мувозинат аст, агар:

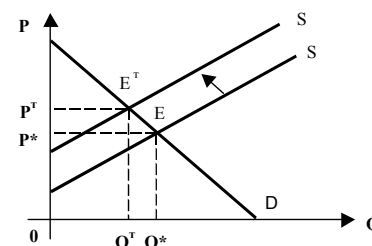
- А) Тақозо ба арза баробар бошад;
Б) Нарх баробари хароҷот ҷамъи ғоида бошад;
С) Дараҷаи технологияи истеҳсолот мунтазам тағйир меёбад;
Д) Ҳаҷми тақозо баробари ҳаҷми арза бошад;
Е) Хароҷот баробари даромад бошад;

4. Агар ду мол ивазшаванда бошанд, он гоҳ афзоиши нархи моли якум боиси:

- А) Коҳиши тақозои моли дуюм мегардад;
Б) Афзоиши тақозои моли дуюм мегардад;
С) Афзоиши ҳаҷми тақозои моли дуюм мегардад;
Д) Коҳиши ҳаҷми тақозои моли дуюм мегардад;
Е) Коҳиши ҳаҷми моли такмилкунанда мегардад;

I. Гурӯҳи фишангҳои иқтисодӣ: низоми андоз, дотатсия ва субсидҳо.

II. Гурӯҳи фишангҳои маъмурӣ: назорати нархҳо ва маҳдудиятҳои миқдорӣ (квотаҳо):



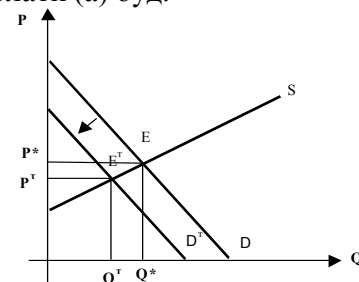
Расми 2.11. Ҳаҷми тавозунии фурӯш ва нархи мол то ворид кардани андози аксиз ва баъд аз он.

а) Андози аксиз, ки фурӯшанда мепардозад. Фарз карда мешавад, ки T - миқдори андоз аз воҳиди мол аст. Дар расми 2.11. Q^x ва P^x ҳаҷми тавозунии фурӯш ва нархи мол то ҷорӣ кардани андози аксиз, аммо Q^T ва P^T ҳаҷми тавозунии фурӯш ва нархи мол баъди ҷорӣ шудани андози мазкур мебошад.

Ҳаҷми фурӯш коҳиш ёфта ($Q^T < Q^x$), вале нархи мол афзоиш меёбад ($P^T > P^x$), аммо ин афзоиш камтар аз мизони андоз аст: $P^T - P^x < T$. Гаронии андоз байни фурӯшандагон ва харидорон аз тариқи кам кардани изофаи масрафкунанда ва изофаи тавлидкунанда тақсим карда мешавад.

б) Андози аксиз, ки харидор мепардозад. T - мизони андоз аст (расми 2.12.).

Дар ин ҷо $Q^T < Q^x$, $P^T < P^x$, $P^T - P^x < T$ натиҷа ҳамон аст, ки дар ҳолати (а) буд.

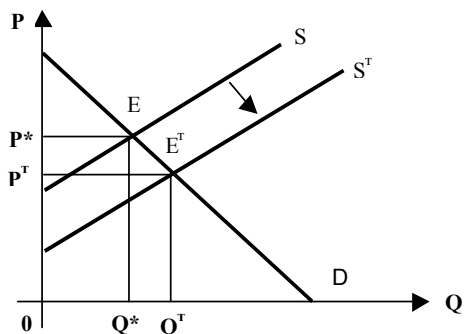


Расми 2.12. Ҳаҷми тавозуний ва нархи тавозуний то ворид кардани андози аксизӣ барои харидор ва баъд аз он.

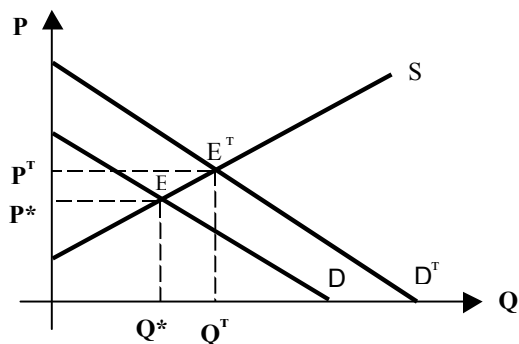
в) Субсидия (дотатсия), ки ба фурӯшанда (тавлидкунанда) пардохта мешавад. Т - мизони субсидия барои воҳиди мол аст (расми 2.13.).

Натиҷа тамоман акси он аст, ки дар мавриди андози аксизӣ буд: $Q^T > Q^*$, $P^T < P^*$.

г) Субсидия, ки ба мизони Т барои воҳиди мол ба масрафкунанда пардохта мешавад (расми 2.14.). Натиҷа тамоман акси мавриди (б) мебошад.



Расми 2.13. Ҳаҷми тавозунӣ ва нархи тавозунӣ то субсидия гирифтани фурӯшанда ва баъд аз он.



Расми 2.14. Ҳаҷми тавозунӣ ва нархи тавозунӣ то субсидия гирифтани харидор ва баъд аз он.

д) Нархҳои бозорӣ гоҳо аз тарафи давлат, бар ин асос, ки нархҳои тавозунӣ аз ҳад баланд (паст) мебошанд, мустақилан муқаррар карда мешаванд. Сатҳи болотарини нархҳо ин

а) Мунҳани арзаҳои гӯштро кашед. Хатти шеби ин мунҳанӣ чӣ гуна аст ва сабаби он чист? Агар ҳаҷми арза аз 1000 тонна то 800 тонна коҳиш ёбад дар бозор чӣ рух медиҳад?

б) Фарз кардем, ки ҳукуматдорони шаҳр ба ҳар 1 кг гӯшт 1,00 сомонӣ андоз дохил карданд, ки онро бояд фурӯшандагон пардохт кунанд. Ин ҳолат ба мунҳани арзаҳои гӯшт чӣ гуна таъсир мерасонад?

3. Дар ҷадвал тақозо ва арзаҳои шир дар шаҳри Душанбе нишон дода шудааст.

Нархи 1 литр шир, сомонӣ	Ҳаҷми тақозо дар як моҳ (литр)	Ҳаҷми арза дар як моҳ, (литр)	Камбуд (-) Изофа (+)
1,00	10000	4000	
1,50	9000	6000	
2,00	8000	8000	
2,50	7000	10000	
3,00	6000	12000	

а) Мунҳаниҳои тақозо ва арзаҳои ширро кашед.

б) Нархи мувозинатӣ чанд аст? Ҳаҷми мувозинатӣ чӣ?

в) Дар ҷадвал ва дар мунҳаниҳо камбудӣ ва изофаи ширро дар бозор нишон диҳед.

3. Фарз кардем, ки дар бозори шакар се масрафкунанда ғайолият мекунанд. Дар ҷадвал тақозои фардии ҳар яки онҳо вобаста ба нарх дода шудааст.

Нархи 1 кг шакар, сомонӣ	Ҳаҷми тақозо, кг		
	Масрафкунандаи 1	Масрафкунандаи 2	Масрафкунандаи 3
1,00	170	120	60
2,00	140	100	50
3,50	110	80	40
4,00	100	60	30
4,50	90	50	20
5,00	70	40	10

10. Коҳиши нархи мол боиси афзоиши тақозо ба моли ивазкунандаи он мегардад.
11. Вазифаи тақсимкунандагии нарх дар барҳам додани изофа ва камбуди молҳо ифода меёбад.
12. Агар нархи бозорӣ камтар аз нархи тавозунӣ бошад, он гоҳ вай боз коҳиш хоҳад ёфт, зеро дар чунин шароит тақозо коҳиш ёфта, арза афзудан мегирад.

Масъалаҳо

1. Ҷадвали тақозои гӯшт дода шудааст.

а) Мунҳании тақозои гӯштро кашед. Хатти шеби ин мунҳанӣ чӣ гуна аст?

Нарх, сомонӣ/кг	Ҳаҷми тақозо дар як моҳ, тонна
15,00	1000
16,00	900
17,00	800
18,00	700
19,00	600
20,00	500

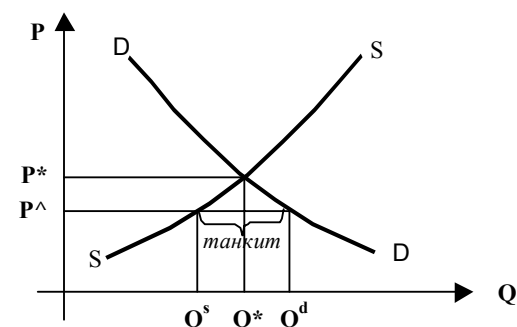
Агар нархи гӯшт аз 17,00 сомонӣ то 18,00 сомонӣ барои 1 кг афзояд, дар бозор чӣ ҳолат рух медиҳад?

б) Бигузур, ҳаҷми тақозо дар ҳар як нархи гӯшт ба 100 тонна афзояд. Қадом омилҳо ба ин тағйирот таъсир мерасонанд?

2. Ҷадвали арзаи гӯшт дода шудааст.

Нарх, сомонӣ/кг	Ҳаҷми арза дар як моҳ, тонна
15,00	400
16,00	600
17,00	800
18,00	1000
19,00	1200
20,00	1400

бешинаи нарх аст, ки дар ҳоли аз он зиёдтар нарх гузоштан, муомила ғайриқонунӣ маҳсуб мешавад.

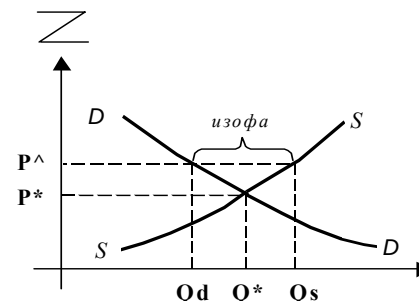


Расми 2.15. Муқаррар кардани сатҳи баландтарини нарх ба камбуди давомдор меоварад.

Нархи бешинаро барои маҳсул мумкин аст масалан, бо мақсади ҳимояи манфиатҳои масрафкунандагони камбизоати ин маҳсул муқаррар намояд. Бо муқаррар кардани нархи бешина P^* камбуди зухур мекунад (расми 2.15.).

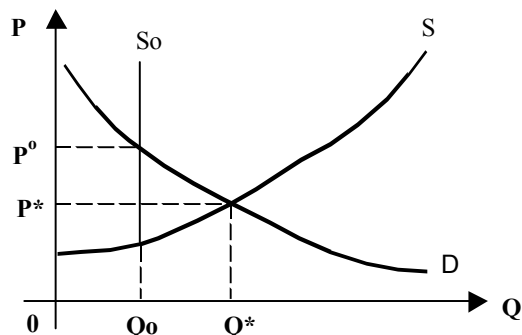
Сатҳи каминаи нархҳо ин нархи камтарин аст, ки аз он камтар муомила ғайриқонунӣ мегардад ва он аз нархи тавозунӣ баландтар мебошад.

Нархи каминаро барои маҳсул давлат метавонад, масалан, бо мақсади ҳимояи манфиатҳои тавлидкунандагони ин маҳсул муқаррар намояд. Бо муқаррар кардани нархи камина изофа дар бозор ба вуҷуд меояд (расми 2.16.).



Расми 2.16. Муқаррар кардани сатҳи каминаи нархҳо боиси изофаи устувор дар бозор мешавад.

е) Маҳдудиятҳои миқдорӣ (квота) (расми 2.17.). Дар ин ҷо Q^* , P^* миқдори тавозунӣ ва нархи мол то ворид кардани маҳдудиятҳо (квота);



Расми 2.17. Нарх ва ҳаҷми мувозинатӣ то ворид кардани квота ва баъд аз он.

Q_0 - маҳдудият (квота) барои истеҳсол ва истеъмоли мазкур; P_0 - мувозинати нав, ки дар бозор баъди ҷорӣ кардани маҳдудият (квота)-ҳо барқарор мешавад. Дар натиҷа ҳаҷми фурӯш кам шуда ($Q_0 < Q^*$), аммо нархи мол афзоиш меёбад $P_0 > P^*$.

Ба ҳамин тариқ, тавассути модели тақозо ва арза мумкин аст, ки оқибатҳои барномаҳои гуногуни ба танзим даровардани нархҳои бозорӣ пешгӯӣ карда шавад.

Мафҳумҳои асосӣ.

1. Бозор.
2. Тақозо.
3. Арза.
4. Ҳаҷми тақозо.
5. Ҳаҷми арза.
6. Қонуни тақозо.
7. Қонуни арза.
8. Мунҳании тақозо.
9. Мунҳании арза.
10. Мувозинати бозор.

11. Тобеи тақозо.
12. Тобеи арза.
13. Молҳои ивазшаванда.
14. Молҳои такмилкунанда.
15. Тағйири тақозо.
16. Тағйири мизони тақозо.
17. Тағйири арза.
18. Тағйири мизони арза.
19. Рақобат.
20. Колои оддӣ.
21. Колои камарзиш.
22. Тақозои бозорӣ.
23. Арзаҳои бозорӣ.

Саволҳо барои муҳокимаронӣ.

Дурустии фикрҳои байнгардидаро баҳо диҳед.

1. Мунҳании тақозо нишон медиҳад, ки бо коҳиши нарх ҳаҷми тақозо меафзояд.
2. Механизми бозорӣ нархҳоро ҳамчун олоте, ки тақсимодро танзим мекунад, истифода мебарад.
3. Афзоиши тақозо ифодагари ҳаракат бар тӯли мунҳании тақозо ба самте мебошад, ки афзоиши миқдори умумии моли харидоришавандаро нишон медиҳад.
4. Интиқоли мунҳании арза ба самти рост истифодагари он аст, ки тавлидкунандагон бо ҳар кадом сатҳи нархҳо миқдори бештари маҳсулро арза мекунанд.
5. Агар давлат ҳадди аксарро барои нархҳо муқаррар намояд, он гоҳ ҳаҷми тақозо ва арзаҳои моли мавриди назар ҳамеша баробар хоҳад буд.
6. Тағйирёбии завқу рағбати масрафкунандагон тақозоро бар тӯли мунҳании он ҳаракат медиҳад, аммо афзоиши даромад боиси интиқоли мунҳанӣ мегардад.
7. Ҳар гуна тағйири нархи манобеъ боиси интиқол ёфтани нуқтаи мувозинати тақозо ва арза ба боло ё поёни мунҳании тақозо мешавад.
8. Дар мавриди баробар бадани шароити дигар ҳосили пасти картошка боиси афзоиши нархи чипс (барғаҳои картошкагин) мегардад.
9. Моле, ки бад сохта шудааст, мансуб ба молҳои дараҷаи паст мебошад.

БОБИ 4.

Назарияи интихоби масрафкунанда

4.1. Интихоби масрафкунанда ва матлубият

Ташаккули тақозои бозор бар асоси тасмимҳое сураат мегирад, ки масрафкунандагони сершумори алоҳида бо дарназардошти завқу рағбати худ, нархҳо ва даромади дар ихтиёрдошташон қабул мекунанд. Одамон аз рӯи завқу рағбати худ аз ҳамдигар тафовути кулӣ доранд: он чӣ ки лаззатбахши чони яке бошад, боиси азобу азияти дигаре метавонад гардад. Одамон бо чӣ гуна радабандӣ кардани бадалҳои мавриди дастрасиашон маълум месозанд, ки чӣ барояшон мавриди қабул аст ва чӣ не. Аз ин иттилоот кадом бадалҳоро бартар шумурдан ва кадомро интихоб намудани масрафкунанда равшан мегардад.

Завқу рағбат танҳо яке аз омилҳои мебошад ба интихоби масрафкунанда таъсир мерасонад. Интихоби масрафкунанда ҳамчунин аз нархи мол ва даромади дар ихтиёр доштааш вобастагӣ дорад.

Моделҳои иқтисодии интихоби масрафкунанда бар як қатор фарзияҳои бунёдии мансуб ба завқу рағбати фардии молҳо ва ҳадамот асос меёбад:

1. Қобилияти радабандӣ карда тавонишани бадалҳо.

Чунин фарзияе бояд пеш гузошта шавад, ки масрафкунандагон мумкин аст маҷмӯъ (бандубасти) бадалпазири молҳоро дар чунин тартиб радабандӣ намоянд, ки завқу рағбати онҳоро инъикос медиҳад. Бояд қайд кард, ки колоҳо на дар алоҳидагӣ, балки дар маҷмӯъ (бандубаст)-и муайян ба масраф мерасанд. Маҷмӯи колоҳо - ин дастаи миқдори муайяни навъҳои муайяни колоҳо мебошад, ки дар муддати муайяни замон дар якҷоягӣ истеъмол мешаванд.

2. Завқу рағбати интиқолпазир (сироятпазир).

Интиқолпазирӣ чунин маънӣ дорад, ки агар масрафкунанда дастаи А-ро аз дастаи Б бартар шуморад, ва дастаи сониро аз дастаи В, пас ӯ дастаи А-ро бар В бояд бартар донад. Ин ҷо суҳан аз мантиқӣ ва пайгирона будани рафтори масрафкунанда нисбат ба колоҳои гуногун ва дастабандии онҳо меравад.

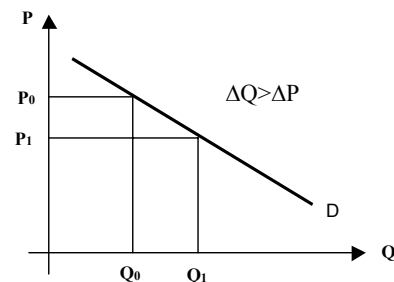
3. Миқдори бештари мол аз миқдори камтар бартарӣ дорад.

3.3. Хусусиятҳои кашиши тақозо

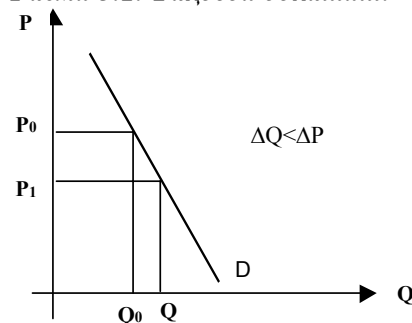
Тақозо ба кашиш маҳсуб мешавад, агар тағйири дарсадии муайяни нарх боиси бештар шудани тағйири дарсадии миқдори маҳсули мавриди талаб гардад. Барои мисол, агар кам шудани нарх ба мизони 2% боиси афзудани тақозо ба 4% шавад, тақозо дар ин ҳол бокашиш мебошад. Омили кашиш дар мисоли мазкур баробари 2 аст. Тақозои бокашиш дар расм ин намудро мегирад (расми 3.1.) $E_d > 1$.

Тақозо дар ҳоле бекашиш шуморида мешавад, ки агар тағйири дарсади муайяни нарх ҳамроҳ бо тағйири нисбатан андаки тағйири миқдори маҳсули мавриди талаб бошад (расми 3.2.). Агар коҳиши нарх ба мизони 3% дар натиҷа афзоиши миқдори маҳсули дархостшавандаро ба 1% расонад, тақозо бекашиш маҳсуб мешавад ва дар ин мисол омили кашиш баробари 0,33, яъне кам аз як мебошад, $E_d < 1$.

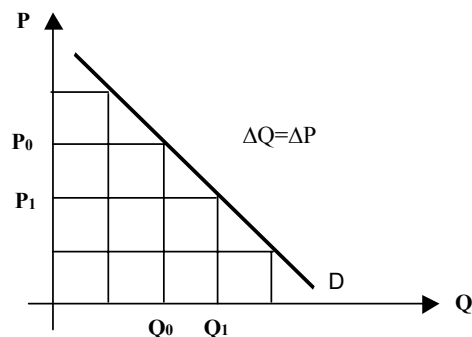
Агар тағйири дарсадии нарх ва тағйири аз паси он рӯй додан миқдори маҳсули мавриди талаб баробар бошанд, дар ин ҳол мо бо кашиши воҳидӣ сарукор хоҳем дошт (расми 3.3.).



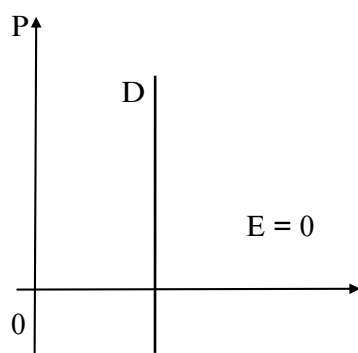
Расми 3.1. Тақозои бокашиш.



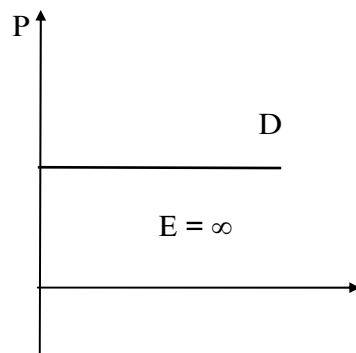
Расми 3.2. Тақозои бекашиш.



Расми 3.3. Тақозои воҳидӣ



Расми 3.4. Тақозои комилан бекашии.



Расми 3.5. Тақозои комилан бокашии

Агар ҳеҷ гуна тағйироти нарх ба ҳаҷми тақозо таъсир нарасонад, он гоҳ ин тақозо комилан бекашиш маҳсуб мешавад. Чун мисоли ин гуна тақозо мумкин аст тақозои инсулин барои беморони шакли хуруҷкардаи диабет (касалии қанд)-ро овард.

Ин ҳолатро дар шакли намудор бо мунҳание баён месозанд, ки бо хатти амудӣ мувозӣ мебошад (расми 3.4.).

Агар афзоиши андаки нарх ба қоҳиши беандоза зиёди тақозо оварад, ё баръакс қоҳиши андаки нарх ба афзоиши беандоза зиёди тақозо сабаб шавад, он гоҳ мо бо тақозои комилан бокашиш сару кор хоҳем дошт: $E_d = \infty$ (расми 3.5.).

кам шуд ва дар натиҷа тақозои гӯшт 1000 кг ташкил намуд. Зариби қоҳиши нуқтагӣ ва камонии тақозои гӯштро ҳисоб кунед.

4. Дар ҷадвали 3.2. ҳаҷми арзаии моли X ва нархи он оварда шудааст.

Нархи моли X (сом.)	Ҳаҷми арза (адад)	Зариби қоҳиши арза вобаста ба нарх
2	0	
4	2	
6	4	
8	6	
10	8	
12	10	
14	12	
16	14	

а) Зарибҳои қоҳиши арзаии моли X-ро ҳисоб карда сутуни сешуми ҷадвалро пур кунед.

б) Оид ба аломати зариби қоҳиши арза вобаста ба нарх чӣ гуфта метавонед?

5. Дар асоси рақамҳои ҷадвали 3.3. зариби қоҳиши ҷандҷонибаи тақозо вобаста ба нархро муайян кунед. Оид ба намуди (ивазкунанда, тақмилиқунанда ва бетараф)-ии молҳо ҳулоса бароред.

Ҷадвали 3.3

Вариант	Нархи моли А	Ҳаҷми тақозои моли В
1	17	540
	23	620
2	28	74
	32	66
3	7	830
	21	990
4	56	125
	64	100
5	110	4000
	120	3800

Ҷавобҳо.

Санҷишиҳо (Тестҳо)

1.D., 2.B., 3.C., 4.C., 5.D., 6.A., 7.B., 8.D., 9.B.

Масъалаҳо:

1. Дар чадвали 3.1. ҳаҷми тақозо ба яхмос бо нархҳои гуногун оварда шудааст.

2.

Нархи 1 порси яхмос (сом.)	Ҳаҷми тақозо, ҳазор порс	Хароҷот (даромад), ҳазор сом.	Зариби кашиши тақозо вобаста ба нарх.
2,10	10		
1,80	20		
1,50	30		
1,20	40		
0,90	50		
0,60	60		
0,30	70		

а) Мунҳании тақозои яхмосро кашед.

б) Фарз кардем, ки нархи порси яхмос 1,20 сомонӣ аст. Тақозо чӣ гуна тағйир меёбад, агар нархи яхмос ба 30 дирам коҳиш ёбад?

в) Хароҷоти умумии яхмосро бо ҳар як дараҷаи нарх ҳисоб карда ба сутуни сейъи чадвал ҷойгир намоед.

г) Зариби кашиши тақозо вобаста ба нарх ҳисоб карда ба сутуни чорӯи чадвал ҷойгир намоед.

д) Мунҳании хароҷот (даромад)-ро оид ба яхмос кашед (дар тири абсцисса ҳаҷми тақозо ва дар тири ордината - хароҷот даромадро ҷойгир намоед).

е) Дар кадом нарх даромад аз фурӯши яхмос бештарин мешавад?

ж) Дар кадом нарх зариби кашиши тақозо ба 1 баробар аст?

з) Дар кадом нархҳо тақозои яхмос бокашиш аст? Дар кадом нархҳо тақозо бекашиш аст?

2. Дар соли 1998 нархи миёнаи хонаҳо аз 5 ҳазор то 8 ҳазор доллар афзуд. Дар ин давра шумораи хонаҳои фурӯхташуда аз 1000 то 800 адад коҳиш ёфт. Нишондиҳандаи кашиши тақозои хонаҳоро вобаста ба нарх ҳисоб кунед. Муайян кунед, ки зариби кашиши тақозои хонаҳо бокашиш ё бекашиш аст.

3. Тақозои рӯзонаи гӯшти гов ҳангоми 20,00 сомонӣ будани 1 кг гӯшт 800 кг ташкил намуд. Нархи гӯшти гов то 18,00 сомонӣ

3.4. Навъҳои кашиши тақозо.

1. Нишондиҳандаи асосӣ ва бештар истифодашавандаи кашиши тақозо кашиши тақозои вобаста ба нарх мебошад

$$E_d = \frac{\Delta Q/Q}{\Delta P/P} = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P}{Q}.$$

Ду навъи кашиш - кашиши нуқтагӣ ва кашиши камониро аз ҳам фарқ мекунанд. Кашиши нуқтагӣ ҳислате дорад, ки дар ҳоли тағйири ночизи нарх тағйири нисбии ҳаҷм зухур мекунад. Агар қиматҳои ибтидоӣ ва ниҳонии нарх ва ҳаҷм назаррас набоянд, он гоҳ дар формулаи кашиш мумкин аст ё қиматҳои ибтидоӣ (P_0 ва Q_0) ё қиматҳои ниҳонӣ (P_1 ва Q_1) гузошта шаванд, чунки қимати ҳосилшудаи омили кашиш дар ин ҳол он қадар тафовут нахоҳанд дошт (ва одатан қиматҳои ибтидоиро мавриди истифода қарор медиҳанд, зеро ки дар ин ҳол ҳангоми қабули тасмимҳои иқтисодӣ имконияти муқоиса қардани якҷанд бадалҳо фароҳам меояд).

Дар мавриде, ки тағйироти баррасишаванда ΔQ ва ΔP қобили мулоҳиза бошад, қимати омили кашиш дар ҳоли истифодабарии қиматҳои ибтидоӣ ва ниҳонии тақозо ва арза мумкин аст фарқи кулӣ пайдо кунад. Дар ин ҳол бо истифодаи қиматҳои мутаваассит Q^A ва P^A кашиши камониро бо чунин формула ҳисоб мекунанд:

$E_{\text{камонӣ}} = (\Delta Q / \Delta P) \times (P^A / Q^A)$, ки:

$$Q^A = (Q_0 + Q_1)/2, \quad P^A = (P_0 + P_1)/2.$$

Баъди таҳаввулотии содда формулаи кашиши камонӣ ба сурати зерин хоҳад даромад:

$$E_{\text{камонӣ}} = \frac{\Delta Q}{\Delta P} \cdot \frac{P_0 + P_1}{Q_0 + Q_1} = \frac{Q_1 - Q_0}{P_1 - P_0} \cdot \frac{P_0 + P_1}{Q_0 + Q_1};$$

Ҳамин тариқ, ҳангоми тағйироти андаки қиматҳои баррасишаванда одатан формулаи кашиши нуқтагӣ ва дар ҳоли

тағйироти қобили мулоҳиза формулаи кашиши камонӣ мавриди истифода қарор мегирад.

2. Кашиши тақозои чандҷониба (салибӣ) вобаста ба нарх. Ин нишондиҳанда ё худ кашиши тақозо ба моли А бо нархи моли Б дар тадқиқоти иқтисодӣ барои муайян намудани вучуди робита дар истеъмол байни молҳои мавриди назар ва дар ҳоли мавҷуд будани чунин робита барои муайян кардани хусусиятҳои он ба кор меравад.

Чунон ки маълум аст байни молҳо имкони вобастагии якдигарро иваз кардан ва ҳамдигарро такмил кардан ва ё новобаста будан вучуд дорад. Андозаи робита байни молҳоро бо кашиши чандҷонибаи вобаста ба нарх бо формулаи зерин ҳисоб мекунанд, ки чун тағйири дарсадии миқдори моли мавриди талаб тақсими тағйири дарсадии нархи моли дигар муайян карда мешавад:

$$E_T = (\Delta Q_A / Q_A) : (\Delta P_B / P_B) = (\Delta Q_A / \Delta P_B) \times P_B / Q_A;$$

ки Q_A ҳаҷми тақозо ба моли А ва P_B нархи моли Б аст.

Вақте, ки молҳо ивазкунандаи якдигар бошанд, кашиши чандтарафаи онҳо мусбӣ хоҳад буд (масалан, навъҳои гуногуни сӯзишворӣ).

Аммо вақте, ки молҳо такмилкунандаи якдигар бошанд, кашиши чандтарафаи онҳо манфӣ хоҳад буд (барои мисол, автомашина ва бензин).

Агар кашиши чандтарафаи байни ду мол баробари сифр бошад, он гоҳ чунин молҳоро молҳои новобаста меноманд ва афзоиши нархи як мол ба ҳаҷми тақозои моли дигар таъсир намегузорад (масалан, нон ва семент).

3. Нишондиҳандаи дигари кашиш кашиши тақозо вобаста ба даромад мебошад, ки иборат аз таносуби тағйироти нисбии тақозо ба тағйироти нисбии даромад буда, бо формулаи зерин ифода меёбад:

$$E_I = (\Delta Q / Q) : \Delta I / I = (\Delta Q / \Delta I) \times (I / Q);$$

ки Q - ҳаҷми тақозо ба моли мавриди назар ва I - даромади масрафкунада мебошад.

Аломати кашиши тақозо вобаста ба даромад муносибати масрафкунандаро ба мол баён месозад.

6. *Тақозои бекашиш далолат ба он дорад, ки.*

- А) Афзудани нарх ба 1% боиси коҳиши мизони тақозо ба камтар аз 1% мегардад;
- В) Афзудани нарх ба 1% боиси коҳиши мизони тақозо ба бештар аз 1% мегардад;
- С) Ҳеҷ тағйироте дар нарх боиси тағйири даромади умумӣ намегардад;
- Д) Афзудани нарх ба 1% ба мизони тақозо таъсир намегузорад;
- Е) Ҳеҷ кадоме аз қазоватҳо дуруст нест;

7. *Агар нархи моли тақозо ба он бекашиши аз 7 сомонӣ ба 8 сомонӣ афзоиш ёбад, пас даромад.*

- А) Коҳиш хоҳад ёфт;
- В) Афзоиш хоҳад ёфт;
- С) Бетағйир боқӣ хоҳад монд;
- Д) Комилан бекашиш аст;
- Е) Комилан бокашиш аст;

8. *Кашиши нархи тақозо бо афзоиши муддати даврае, ки тақозо вучуд дорад, зиёдтар хоҳад шуд, зеро.*

- А) Даромади масрафкунандагон афзоиш меёбад;
- В) Мунҳании тақозо ба самти рост интиқол меёбад;
- С) Сатҳи умумии нархҳо боло меравад;
- Д) Масрафкунандагон метавонанд молҳои ивазкунанда бихаранд;
- Е) Даромади масрафкунандагон меафзояд;

9. *Тавлидкунандаи моли Х нархи молашро ба 5% коҳиш дод, дар натиҷа ҳаҷми фурӯш 4% афзуд. Тақозо ба моли Х.*

- А) Бокашиш аст;
- В) Бекашиш аст;
- С) Кашиши воҳидӣ аст;
- Д) Комилан бокашиш аст;
- Е) Ҷавоб додан ба суол ғайриимкон аст;

- D) Ба андозаи камтар эҳтиёҷ доштани масрафкунанда ба мол;
 E) Дар ҳеч кадом аз ҳолатҳои номбурда;

2. Агар коҳиши 1% нархи мол боиси афзоиши 2% ҳаҷми тақозо ба он гардад, пас ин тақозо.

- A) Бекашиш аст;
 B) Бокашиш аст;
 C) Кашиши воҳидӣ дорад;
 D) Комилан бекашиш аст;
 E) Комилан бокашиш аст;

3. Агар нархи мол аз 1,5 сомонӣ ба 2 сомонӣ афзоиш ёфта, аммо ҳаҷми тақозо аз 1000 то 900 воҳид коҳиш ёфта бошад, пас омили кашиши нархӣ баробар аст ба.

- A) 3,00;
 B) 2,71;
 C) 0,37;
 D) 0,33;
 E) 1,5;

4. Агар коҳиши нарх ба 5% боиси коҳиши ҳаҷми арза ба 8% шавад, пас чунин арза.

- A) Бекашиш аст;
 B) Кашиши воҳидӣ дорад;
 C) Бокашиш аст;
 D) Комилан бокашиш аст;
 E) Комилан бекашиш аст;

5. Зариби кашиши нархии тақозо баробар аст.

- A) Ба коҳиши нарх, тақсими афзоиши ҳаҷми тақозо;
 B) Ба тағйири даромади умумӣ (бо %), тақсими афзоиши ҳаҷми тақозо (бо %);
 C) Ба коҳиши даромади умумӣ (бо %), тақсими афзоиши нарх (бо %);
 D) Ба тағйири ҳаҷми тақозо (бо %), тақсими тағйири нарх (бо %);
 E) Ба ҳеч кадом аз нишондиҳандаҳои мазкур;

Кашиши мусбии тақозо вобаста ба даромад ($E_1 > 0$) нишон медиҳад, ки масрафкунанда моли мавриди назарро арзишманд (хуб) шуморида, харидани онро дар ҳоли афзудани даромадаш зиёд мекунад. Аммо кашиши манфии тақозо вобаста ба даромад ($E_1 < 0$) аз он шаҳодат медиҳад, ки ин мол барои ҳамин масрафкунанда арзишманд нест (он молро камарзиш ё моли дараҷаи паст меноманд) ва масрафкунанда ҳангоми афзудани даромадаш истеъмоли он молро коҳиш хоҳад дод. Кашиши тақозои вобаста ба нарх, ки наздик ба сифр ($E_1 \approx 0$) аст, нишон медиҳад, ки масрафкунанда моли мавриди назарро бетараф медонад ва микдори харидро дар ҳоли тағйири даромадаш тағйир нахоҳад дод.

Молҳои бодавом ё молҳои бошукӯҳ дорои кашиши тақозои вобаста ба нархи бештар аз 1 мебошанд, яъне вақте, ки даромади масрафкунанда зиёд мешавад, афзоиши хариди чунин молҳо аз афзоиши даромади масрафкунанда бартарӣ дорад.

Барои молҳои талаботи ҳаррӯза кашиши тақозо вобаста ба нарх аз як камтар аст ($0 < E_1 < 1$), аммо барои молҳои зиёди сермасраф ба монанди либос, пойафзол, он ба як наздик ($E_1 \approx 1$) мебошад.

3.5. Омилҳои кашиши тақозо вобаста ба нарх.

Кашиши тақозо вобаста ба нарх аз якчанд омил таъсир мегирад.

1) Мавҷуд будани молҳои ивазкунанда. Молҳои ивазкунандаи якдигар ҳар қадар бештар бошанд ва хислатҳои муҳимтарини онҳо ҳар чӣ наздиктар бошад, кашиши тақозо ба ин гуна мол ҳамон андоза бештар хоҳад буд. Набудани моли ивазкунанда (масалан, намаки ошӣ), комилан бекашиш будани тақозоро ба ин мол пешакӣ муайян менамояд.

2) Дараҷаи зарур будани мол барои масрафкунанда. Тақозои молҳои зарурӣ барои масрафкунанда одатан бекашиш аст. Афзоиши нарх боиси коҳиши қобили мулоҳизаи истеъмоли нон ва қувваи барқ намегардад. Аз тарафи дигар коняки франсавӣ, мошинҳои гаронбаҳо ва зеварҳои зумурад аз ашёи тааммул ба шумор мераванд. Агар нархи ин гуна молҳо боло равад, аз харидани онҳо даст кашидан мумкин аст ва бо қабули чунин тасмим ҳеч кас ба нороҳатиҳои зиёд рӯ ба рӯ нахоҳад шуд.

3) Вазни қиёсии даромади масрафкунанда

Мавқеи хӯрокворӣ дар бучети масрафкунанда дар ҳоли баробарии шароити дигар ҳарчӣ бештар бошад, ҳамон андоза кашиши тақозо ба он бештар хоҳад буд. Афзоиши 10% нархи қалам ё шамъ дар маҷмӯъ чанд сомони ро ташкил хоҳад кард ва аз ин рӯ боиси камтарин аксуламал дар тағйири миқдори маҳсули мавриди дархост хоҳад шуд.

Ҳамзамон афзоиши 10% нархи манзил ё мебел мутаносибан ҳазорҳо сомони ро ташкил хоҳад дод. Чунин афзоиши нархҳо ҳиссаи зиёди даромади солонаи бисёр хонаводаҳоро ташкил хоҳад дод, аз ин рӯ мумкин аст чашмдор буд, ки миқдори маҳсули мавриди харид ба тарзи қобили мулоҳиза кам хоҳад шуд.

4) Омили вақт. Тақозо дар даврони дарозмуддат назар ба кӯтоҳмуддат бокашиш бештар мебошад, зеро барои мутобиқшавӣ ба тағйири таносуби нархҳо омили замон зарур аст. Намунаи классикии шоистатарини ин омил бӯҳроне буд, ки солҳои 70-ум дар кишварҳои тараққикарда рӯй дод. Ҳангоме ки нархи бензин яку якбора боло рафт, дар ибтидо бисёр одамон кӯшиш карданд, ки камтар сафар кунанд, аммо миқдори бензини мавриди истеъмор танҳо андаке коҳиш ёфт. Бо мурури замон соҳибони автомобил ба вазъияти рӯйдода мутобиқ шуданд. Баъзе мошинҳои аз назари иқтисодӣ муносиб, баъзе дигар дар ҷустуҷӯи манзиле шуданд, ки ба коргоҳашон наздик бошад, ё ба истифодабарӣ аз нақлиёти умумӣ шурӯъ карданд. Миқдори тақозо ба бензин тадриҷан коҳиши назаррастар аз замоне пайдо карда, ки дар оғози афзоиши якбораи нархҳо ба мушоҳида мерасид.

Сабаби дигари дар фосилаҳои дарозтари замони бештар будани кашиш аз он иборат аст, ки афзоиши нархи як мол ангеазеро ба вучуд меоварад, ки соҳибкорон барои тараққӣ додани истеҳсоли молҳои ҷойгузин (ивазкунанда) сарф меkunанд, ки низ аз омилҳои муайянкунандаи кашиши тақозо ба шумор меравад.

Боз як сабабе, ки ба тақозо дар фосилаи замони дарозтар кашиши бештар медиҳад, мутобиқшавии оҳиста ва тадриҷии завқу рағбати масрафкунандагон мебошад.

5) Омили дигари кашиши тақозои вобаста ба нарх дараҷаи қонъ шудани талабот мебошад.

3. Молҳои ҳамдигарро ивазкунанда чунин ҳислат доранд, ки байни нархи яке аз онҳо ва тақозо ба дигаре таносуби мустаким вучуд дорад.
4. Зариби кашиши нархии тақозо ба воситаи тақсим кардани тағйири мизони тақозо ба мол (60%) ба тағйири нарх (60%) муайян карда мешавад.
5. Агар дар ҳоли тағйири нарх ба 1% ҳаҷми тақозо ба 5% тағйир ёбад, пас тақозо дар ин маврид бекашиш аст.
6. Агар ҳангоми коҳиши нархи китоби дарсӣ аз 10,00 сомони ба 5,00 сомони ҳаҷми фурӯш тағйир наёбад, пас тақозо ба китобҳои дарсӣ қомилан бекашиш аст.
7. Маҳсул ҳар андоза ивазкунандаи камтар дошта бошад, ҳамон андоза тақозо ба он бекашиштар хоҳад буд.
8. Масрафкунанда қисмати ҳар чӣ камтари бучети худро сарфи хариди ягон маҳсул кунад, кашиши тақозо ба ин маҳсул ҳамон андоза бештар мебошад.
9. Мунҳани тақозои қомилан бекашиш аз ҳатти амудӣ иборат аст.
10. Тақозо ба ашёи таҷаммул нисбат ба тақозо ба молҳои сермасраф кашиши бештар дорад.
11. Агар ба афзоиши нархи мол даромад коҳиш ёбад, пас тақозо ба ин мол бокашиш мебошад.
12. Агар омили кашиши нархии тақозо ба мол баробари 0,75 бошад, пас чунин тақозо тақозои бокашиш аст.
13. Ифодаҳои мусбии омили кашиши чандҷонибаи ду мол ба он далолат мекунад, ки ин ду мол ивазкунандаи якдигар мебошанд.
14. Ҳаҷми фурӯши молҳои сермасриф якбора зиёд мешавад, агар нархи онҳо коҳиш ёбад.

Санҷишҳо / тестҳо.

Ягона ҷавоби дурустро ёбед.

1. *Кашиши нархии тақозо бештар хоҳад буд.*

- А) Ба молҳои сермасриф назар ба ашёи таҷаммул ;
- В) Дар ҳолате, ки аз моли мавриди назар масрафкунандагон барои худ фоидаи аз ҳама бештар ҳосил меkunанд;
- С) Ба андозаи бештар будани хароҷоти фурсатҳои аздастрафтаи тавлиди молҳо;

Хамин тарик, вобаста ба хусусиятҳои ҳолат ва вазифаҳои мушаххаси таҳқиқи иқтисодӣ мумкин аст аз тағйироти нишондиҳандаҳои кашиши тақозо истифода бурда шавад.

Чадвали 3.1.

Робитаи байни кашиши тақозои вобаста ба нарх ва маҷмӯи даромадро ҷамъбандӣ мекунад.

Кашиши тақозо	Хусусияти тақозо	Тағйирёбии хароҷот ё даромад	
		Ҳангоми афзоиши нарх	Ҳангоми коҳиши нарх
$Ed > 1$	бокашиш	зиёд мешавад	кам мешавад
$Ed = 1$	воҳидӣ	бетағйир аст	бетағйир аст
$Ed < 1$	бекашиш	кам мешавад	зиёд мешавад

Истилоҳот ва мафҳумҳои асосӣ.

1. Зариби кашиши тақозо вобаста ба нарх.
2. Зариби кашиши тақозо вобаста ба даромад.
3. Тақозои комилан бекашиш.
4. Тақозои кашиши воҳидӣ.
5. Тақозои комилан бокашиш.
6. Зариби кашиши арза.
7. Зариби чандқутбаи тақозо вобаста ба нарх.
8. Тақозои бекашиш.
9. Тақозои бокашиш.
10. Молҳои ивазшаванда.
11. Ашёи таҷаммул (бошукӯҳ)
12. Молҳои камарзиш.
13. Зариби кашиши арза вобаста ба нарх.
14. Молҳои такмилкунанда.
15. Колои оддӣ.

Саволҳо барои муҳокимаронӣ.

Дурустии фикрҳои баёнгардидаҳо баҳо диҳед.

1. Нуқтаи кашиши воҳидии тақозо дар миёнаи хатти мунҳании тақозо воқеъ аст.
2. Ҳаҷми даромад вобаста ба мизони омили кашиши нархии моли фурухтанида тағйир меёбад.

Агар тақрибан ҳамаи хонаводаҳо ҳадди ақалл яктогӣ яхдон дошта бошанд, коҳиши андаки нархи бозорӣ ба он ба ҳаҷми тақозо ва фуруш таъсири пулӣ нахоҳад дошт. Баръакс, дар марҳилаи аввали қаноатмандии тақозо фарз кардем ба компютер, коҳиши нисбатан андаки нарх мумкин аст боиси афзоиши қобили мулоҳизаи фуруш гардад.

3.6. Кашиши арза.

Назарияи кашиш вобаста ба нархҳо ба арза низ татбиқ кардан мумкин аст. Кашиши арза вобаста ба нархро таносуби тағйири миқдори арзаи моли мавриди назар тақсими тағйири нисбии нархи мол муайян менамояд ва бо формулаи зерин ифода меёбад:

$$Es = (\Delta Qs / Qs) : (\Delta P / P) = (\Delta Qs / \Delta P) \times (P / Qs);$$

Es - кашиши арза вобаста ба нарх;

Qs - ҳаҷми арзаи моли мавриди назар;

P - нархи он мол мебошад.

Кашиши арза кашиши мусбӣ аст, зеро нарх ва мизони арза дар як самт тағйир меёбанд.

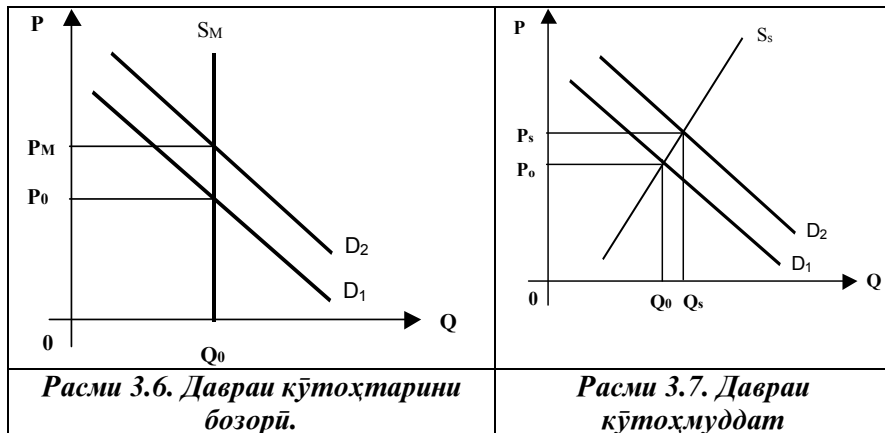
Кашиши арза низ аз омилҳои зиёде вобастагӣ дорад. Муҳимтарин омиле, ки ба кашиши арза таъсиргузор аст, омилҳои замони мебошад, ки барои ба тағйироти муайяни нархи маҳсул ақсуламал нишон додан ба он эҳтиёҷ меафтад. ҳангоми баррасии таъсири омилҳои замони тафовут гузоштан байни давраҳои кӯтоҳтарин, кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат аз манфиат ҳолӣ нест.

Давраи кӯтоҳтарини бозор ба андозае кӯтоҳ аст, ки тавлидкунандагон фурсати ақсуламал нишон додан ба тағйироти тақозо ва нархро наметавонанд. Масалан, фермери хурд фарз мекунам, ки тамоми ҳосили помидори дар ин мавсим ба даст овардаашро ба бозор овард. Мунҳании арза новобаста ба он, ки нарх баланд ё паст аст, комилан бекашиш хоҳад буд. Ин ҳол ба он сабаб рӯй хоҳад дод, ки агар нархи помидор зиёдтар аз чашмдошти ӯ бошад, ӯ наметавонад помидори бештар аз он чӣ ки овардааст, арза намояд. Аз тарафи дигар агар нарх камтар аз чашмдошти ӯ бошад, ба сабаби маҳсули зуд талафшаванда будани помидор, фермер наметавонад онро аз бозор берун кашад ва ҳамаи помидори овардаашро ноилоч мефурӯшад.

Дар расми 3.6. мунҳании арзаи комилан бекашиши тавлидкунанда дар давраи кӯтоҳтарин баён ёфтааст. Афзоиши нарх аз P_0 то P_m дар ҳоли миқдори собит доштани арза, танҳо боиси афзудани тақозо мешавад. Давраи кӯтоҳмуддат. Дар ҳудуди ин давра иқтидорҳои истеҳсолии тавлидгарон бетағйир боқӣ мемонанд. Аммо агар тавлидгарон дар бораи бозор иттилоо дошта ва вақти кофӣ ҳам дошта бошанд, онҳо иқтидори дар ихтиёрашон бударо бо шиддат ва самарайи бештар ба кор мебаранд. Дар натиҷа чун ақсуламал ба афзоиши ҷашмдошти тақозо истеҳсол афзоиш меёбад ва ин маънии кашиши нисбатан бештар пайдо кардани арзари хоҳад дошт (расми 3.7.).

Даврони дарозмуддат ба андозаи кофӣ тӯлонӣ аст, то ки тавлидкунандагон фурсати андешидани ҳамаи тадбирҳои дилхоҳро барои ба талаботи вазъияти тағйирёбанда мутобиқ соختани манобеи худ пайдо намояд, дар ин маврид кашиши арза хеле зиёд хоҳад буд.

Ба кашиши арза инчунин омилҳои ба монанди имконият ва хароҷоти нигоҳдории тӯлонии моли мавриди назарро доштан ва низ имконияти тағйир додани ҳаҷми тавлидро дорӣ будан ва омилҳои дигар таъсир мегузоранд.



3.7. Истифодаи кашиши тақозо дар таҳлили иқтисодӣ.

Нишондиҳандаҳои навъҳои гуногуни кашиш дар фаъолияти илмӣ ва амалии иқтисодӣ мавриди истифодаи васеъ қарор мегирад.

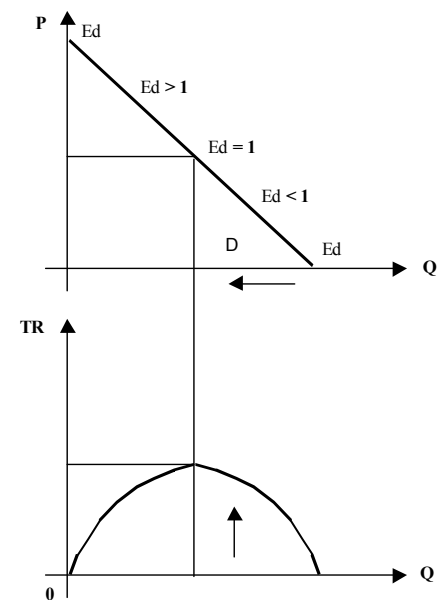
Яке аз мушкилоти қуллие, ки ҳангоми тасмимгириҳои иқтисодӣ зуд-зуд зухур мекунад, тағйири даромади фурӯшанда мебошад, ки бо харҷҳои харидор баробар аст. Хароҷоти умумӣ (маҷмӯи даромад)-и мол дар давраи муайяни замон баробари нархи воҳиди мол зарби ҳаҷми харид мебошад.

Хароҷоти умумӣ = маҷмӯи даромад = $P \times Q$.

Ҳангоме, ки нарх афзоиш меёбад, ин боиси зиёд шудани $P \times Q$ мегардад ва баръакс. Дар навбати худ афзоиши ҳаҷми тақозо барои поён будани $P \times Q$ фишор меоварад ва баръакс аст.

Вобастагии даромадро бо тағйири нарх ва ҳаҷми тақозо бо ёрии мунҳании хаттии тақозо (расми 3.8.) тасвир менамоем. Дар ҳар яке аз нуқтаҳои он мизони кашиш гуногун аст. Дар ҳоли бокашиш будани тақозо (дар самти чаптари хатти миёнаи тақозо) даромад бо зиёд шудани миқдори мол ё коҳиш ёфтани нарх меафзояд. Ҳангоми бекашиш будани тақозо даромад бо зиёд шудани нарх афзоиш меёбад (бо хатти пайкон нишон дида шудааст).

Вақте, ки кашиши тақозо воҳидӣ бошад (дақиқан дар миёнаи хатти тақозо) даромад ба ҳадди бештаринаш мерасад.



Расми 3.8. Вобастагии даромади фурӯшандагон ё харҷҳои харидорон ба ҳислати тақозо.

бесифате, ки дар он асари тағйири даромад бар асари ивазкунӣ зиёдтар бошад, моли Гиффен ном мегирад ва мунҳанин тақозо ба он шеби мусбӣ хоҳад дошт.

Мафҳумҳои асосӣ.

1. Матлубият
2. Мунҳанин бетафовутӣ
3. Харитаи бетафовутӣ
4. Хати буҷа
5. Мизони ниҳии ивазкунанда
6. Асари ивазкунӣ
7. Мунҳанин «даромад - масраф»
8. Тақозои фардӣ
9. Тақозои бозорӣ
10. Тобеи матлубияти тартибӣ
11. Тобеи матлубияти аслигароӣ
12. Матлубияти умумӣ
13. Матлубияти ниҳой
14. Асари даромад
15. Асари ивазкунӣ
16. Мувозинати масрафкунанда
17. Мунҳанин «нарих - масраф».

Саволҳои муҳокимаронӣ.

Дурустии фикрҳои баёнгардидаро баҳо диҳед.

1. Мунҳаниҳои бетафовутӣ ҳеҷ вақт якдигарро намебурранд.
2. Масрафкунанда, вақте ки хатти буҷааш мунҳанин бетафовутиро мебуррад, вай матлубияташро бешина месозад.
3. Асари ивазкунӣ дар мавриди афзоиши нарихи мол боиси хоҳиши тақозо ба ин мол мегардад.
4. Матлубияти умумӣ дар ҳоли афзоиши сатҳи масраф афзоиш меёбад.
5. Шароити мувозинати масрафӣ, замоне фароҳам меояд, ки матлубияти умумии моли А баробари матлубияти умумии моли В бошад.
6. Агар шумо воҳиди бештари ягон молро харидорӣ кунед, он гоҳ матлубияти ниҳии шумо афзоиш меёбад.

Одатан, фарз карда мешавад, ки одамон ҳамеша миқдори бештари молҳо ва ҳадамотро бар камтар афзал мешуморанд. Ин далолат ба он мекунад, ки талабот ба молҳо ва ҳадамот серинопазир мебошад. Бояд дар назар дошт, ки зерин фарзия колоҳии номатлуб, яъне колоҳое, ки матлубияти манфӣ доранд, рост намеоянд. Масалан, олудасозии ҳаво ва ғавго боиси хоҳиши сатҳи матлубият барои масрафкунандагон дахлдор мегардад. Як масрафкунанда ба кулӣ як чизро зараровар мешуморад, ки дигаре онро дорои матлубият медонад. Барои мисол, дуди сигор барои ду нафаре дар як манзил: сигоркаш ва касе, ки сигор намекашад.

Ба ҳамин манзур истилоҳи «матлубият» маънии қаноатмандиро медиҳад, ки масрафкунандагон дар вақти ба масраф расонидани молу ҳадамот ҳосил мекунанд. Матлубият - мафҳуми захние (субъективӣ) буда барои масрафкунандагон гуногун ифодаи гуногун дорад. Ин истилоҳ нахустин бор дар асри 18 аз тарафи файласуф ва ҷомеашиноси англис Д. Бенет мавриди истифода қарор гирифтааст.

Барои он, ки рафтори масрафкунанда дақиқан таҳлил карда шавад, зарур аст, ки аз тобеи (функсияи) матлубият истифода бурда шавад. Тобеи матлубият таносуби байни ҳаҷми молу ҳадамоти масрафшаванда ва сатҳи матлубияте мебошад, ки масрафкунанда ба он мерасад.

$U = f(Q_x, Q_y, Q_z)$, ки U - сатҳи матлубият (аз англисӣ Utility - матлубият), f рамзи тобеъ, ки вобастагии матлубият U -ро аз мутағайирҳои дар қавс овардашуда нишон медиҳад. Q_x, Q_y, Q_z ҳаҷми масрафи молҳои X, Y, Z мебошад.

Матлубият ҷанбаи бағоят муҳими рафтори масрафкунанда, ки ин ё он дастаи колоҳоро интихоб мекунад, равшан месозад. Тобеи матлубият шакли муайяне аз ифодасозии ба сомон овардани завқу рағбатҳои масрафкунанда мебошад.

Сатҳҳои гуногуни ба шакл даровардани завқу рағбатҳои гурӯҳҳои мухталифи масрафкунандагон мавҷуданд, ки тавассути онҳо сатҳҳои миқдори қиёсшавандаи матлубияти колоҳи муайян мегардад. Ва онҳо ба воситаи тобеи матлубияти тартибӣ ва миқдорӣ (аслигароӣ) ифода меёбанд.

Тобеи матлубияти тартибӣ маҷмӯи колоҳоро мувофиқи мизони матлубияти онҳо рабабандӣ мекунад ва шакли нисбатан мақбули тобеи матлубият мебошад, зеро вай изҳори назари баҳодихандаро тақозо намекунад.

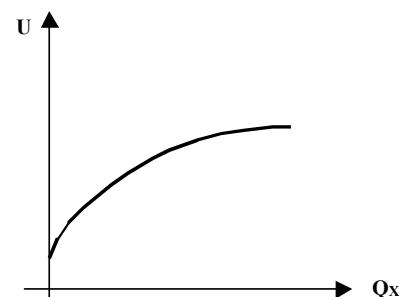
Тобеи миқдорӣ (аслигарой) матлубият бошад, на танҳо тартиби ҷойгиршавии сатҳҳои қаноатмандиро баён мекунад, балки тафовути миқдории байни ин гуна сатҳҳоро низ мавриди арзёбӣ қарор медиҳад. Бо истифода аз тобеи миқдории матлубият хусусияти матлубияти умумӣ ва ниҳоиро маълум кардан мумкин аст.

Матлубияти умумӣ - маҷмӯи қаноатмандиест, ки аз истеъмоли коло ва ҳадамот ҳосил мешавад. **Матлубияти ниҳонӣ** ягон коло иборат аз мизони матлубияти иловагӣ мебошад, ки масрафкунанда аз истеъмоли боз як воҳиди коло ҳосил менамояд. Матлубияти ниҳонӣ бо рамзи MU ифода ёфта, бо формулаи зерин муайян карда мешавад:

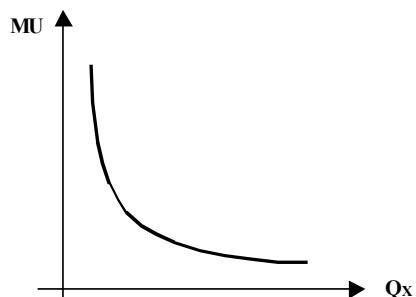
$$MU = \frac{\Delta U}{\Delta Q_x};$$

Дар ин формула ΔU - афзоиши матлубият аз истеъмоли воҳиди иловагии мол ва ΔQ_x - афзоиши ҳаҷми маҳсули масрафшавандаи x мебошад.

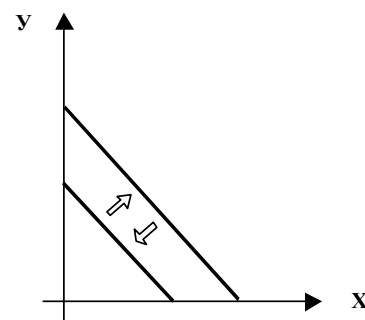
Ба андозаи афзоиши миқдори колои масрафшаванда мизони матлубияти ниҳонӣ ҳамин коло коҳиш меёбад. Асли қоидаи $p \cdot U$ ба коҳиш доштани матлубияти ниҳонӣ дар он ниҳон мебошад, ки миқдори колои масрафшаванда ҷӣ андоза зиёд бошад, матлубияти ниҳонӣ он ҳамон андоза кам мешавад. Ифодаи намудории матлубияти умумӣ ва ниҳонӣ ба сурати зер аст (расми 4.1. ва 4.2.)



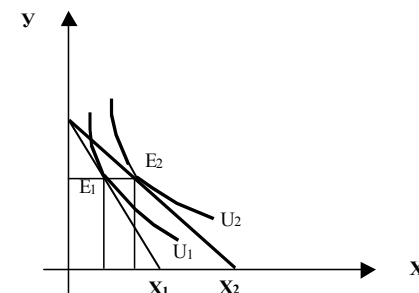
Расми 4.1. Матлубияти умумии колои масрафшаванда.



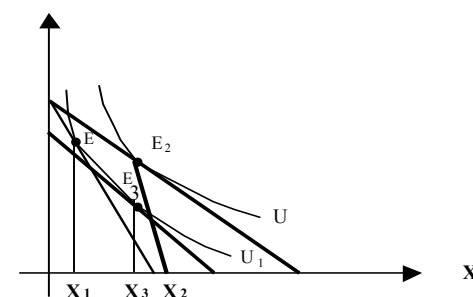
Расми 4.2. Матлубияти ниҳонии колои масрафшаванда.



Расми 4.19. Тағйирёбии нархи харду мол.



Расми 4.20. Мувозирати масрафкунанда.



Расми 4.21. Асари даромад ва ивазқунӣ

Аз ҷониби дигар, пастишавии нархи маҳсул далолат ба он мекунад, ки вай нисбат ба маҳсулоти дигар арзонтар шудааст ва масрафкунандагон ба он саъй хоҳанд кард, ки молҳои дигаре, ки акнун нисбатан гаронтар шудаанд, ба молҳои арзонтар иваз намоянд.

Он қисмати афзоиши мизони тақозо, ки дар натиҷаи дигар молҳоро ба моли нисбатан арзон иваз кардан ташаккул меёбад, асари ивазқунӣ номида мешавад.

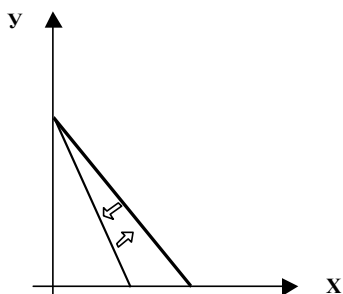
Барои нишон додани асари ивазқунӣ дар расми 4.21. хатти иловагии буҷа мувозӣ бо хатти таносуби нави нархҳо ва тамоси мунҳани бетафовути ибтидоии U_1 дар нуқтаи E_3 гузаронида мешавад.

Интиқоли ҳаҷми масрафи коло аз X_1 ба X_2 маҷмӯи интиқол аз X_1 ба X_3 (асари ивазқунӣ) ва аз X_3 ба X_2 (асари даромад) мебошад.

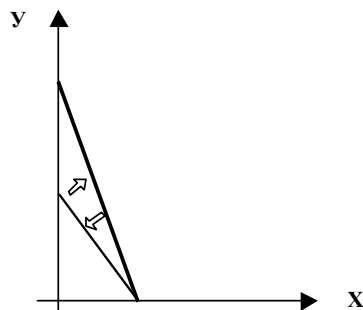
Барои молҳое, ки бесифат шумурда мешаванд, асари даромад ва асари ивазқунӣ дар самтҳои муқобил амал хоҳанд кард. Моли

нисбат ба моли Y низ кардан мумкин аст. Тағйир ёфтани нархи моли Y хатти буҷаро бар тӯли меҳвари OY ба наздиктар ё дуртар аз ибтидои мухтассот бармегардонад (расми 4.18.). Аммо агар нархи молҳои X ва Y ба як андоза тағйир пазирада, он гоҳ ин дар намудор бо интиқол ёфтани хатти буҷа ба вазъи мувозии худӣ вай инъикос меёбад (расми 4.19.). Вақте ки нархҳои молҳои X ва Y тағйир меёбад, ин баробари он аст, ки қобилияти харидории даромади масрафкунанда тағйир меёбад.

Акнун менигарем, ки андозаи кадом қувваҳо ба ҳаракат медароянд, ҳангоме, ки нархи мол тағйир мепазирада: аввал, агар нархи моли X кам шавад, масрафкунанда дар ин ҳол метавонад аз молҳои X ва Y бештар бихарад, зеро даромади воқеии $\bar{y}$ зиёд мешавад; дуум, хатти маҳдудияти буҷа нисбатан ҳамвортар мешавад. Нархи нисбии моли X , ки дар моли Y ифода мегардад, коҳиш ёфт. Коҳиши нарх ивази моли Y -ро ба моли X нисбатан ҷолибтар месозад. Дар натиҷа масрафкунанда аз нуқтаи мувозинати E_1 ба нуқтаи E_2 , ки дар сатҳи баландтари матлубият қарор дорад (расми 4.20.) тағйири ҷой мекунад. Ҳамин тариқ афзудани даромадҳои воқеӣ, ки натиҷаи кам шудани нархи моли Y аст, имкон медиҳад, ки миқдори бештари молҳои оддӣ (хуб) харида шавад, яъне тақозо ба ин қабил молҳо афзоиш меёбад. Он ҳиссаи афзудани тақозо ба моли арзоншуда, ки ба сабаби афзоиши мутаносиби даромади воқеӣ рӯй додааст, асари даромад аз тағйири нарх номида мешавад.



Расми 4.17. тағйирёбии нархи моли X



Расми 4.18. Тағйирёбии нархи моли Y

4.2. Мунҳании бетафовутӣ ва маҳдудияти буҷа.

Шарҳи бештар муфассали рафтори масрафкунандаро мунҳаниҳои бетафовутӣ ва маҳдудияти буҷа баён месозанд.

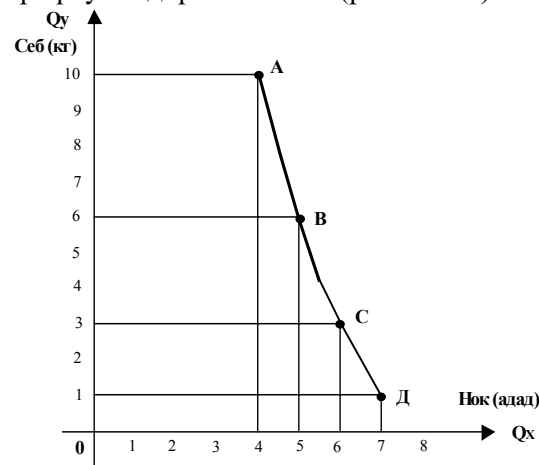
Мунҳаниҳои бетафовутӣ - миқдори бешумори нуктаҳоест, ки ҳар яке аз онҳо ифодагари чунин дастае аз ду мол мебошад, ки кадоме аз онҳоро интихоб кардан барои масрафкунанда тафовут надорад. Мунҳаниҳои бетафовутиро бо мисоли зерин тавзеҳ медиҳем.

Фарз кунем, ки масрафкунанда дар давоми ҳафта миқдори муайяни себу нокро истеъмол мекунад. Бандубасти ҳархелаи нокӯ себ барои $\bar{y}$ матлубияти якхела доранд. Дар ҷадвали 4.1. бандубасти гуногуни истеъмоли себу нок оварда шудааст.

Ҷадвали 4.1. Бетафовутии масрафкунанда.

Бандубаст (даста)	Себ (кг)	Нок (кг)
A	10	4
B	6	5
C	3	6
D	1	7

Дар асоси рақамҳои ҷадвал мунҳаниҳои бетафовутии масрафкунандаро месозем: (расми 4.3.).

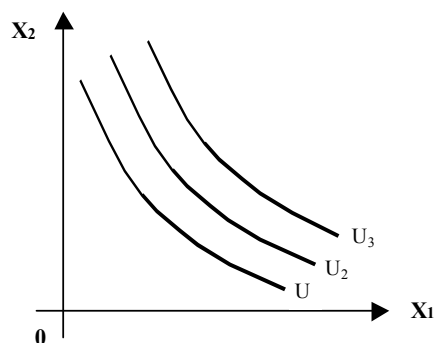


Расми 4.3. Мунҳаниҳои бетафовутӣ.

Мунҳаниҳои бетафовутӣ дорои хислатҳои зеринанд:

1. Мунҳаниҳои бетафовутӣ шеби манфӣ доранд;
2. Мунҳаниҳои бетафовутӣ ҳаргиз ҳамдигарро намебуранд;
3. Мунҳаниҳои бетафовутӣ нисбат ба ибтидои мухтассот шакли барҷаста доранд.

Маҷмӯи мунҳаниҳои бетафовутӣ харитаи мунҳаниҳои бетафовутиро ташаккул медиҳад (расми 4.4.).

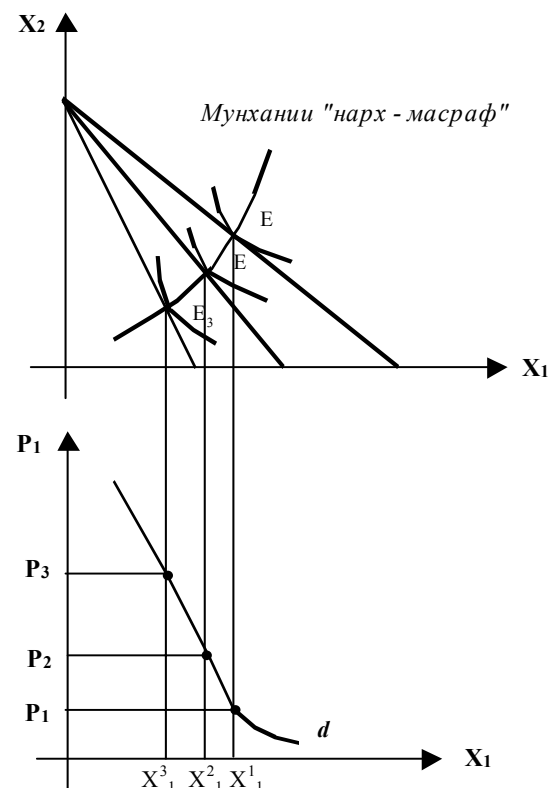


Расми 4.4. Харитаи мунҳаниҳои бетафовутӣ.

Мафҳуми муҳимтарини назарияи матлубияти тартибӣ мизони ниҳонии ивазкунӣ (MRS) мебошад. Мизони ниҳонии ивазкунии колои X ба ҷои колои Y (MRS_{xy}) гуфта микдори колои Y-ро дар назар мегиранд, ки «ба ивази» ба як воҳид зиёд кардани колои X бояд кам карда шавад, ба тарзе ки сатҳи қаноатмандии масрафкунанда бетағйир боқӣ монад. Ва он бо формулаи зерин муайян карда мешавад:

$$MRS_{xy} = \frac{\Delta y}{\Delta x}, \text{ ки } \Delta y \text{ афзоиши колои Y ва } \Delta x \text{ арзиши колои X мебошад.}$$

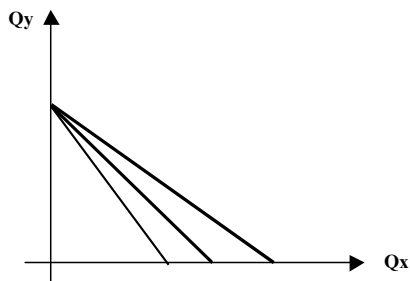
Азбаски нисбати $\Delta y / \Delta x$ тибқи муқаррарот манфӣ аст, аломати тарҳи қабл аз формула гузошташуда қимати мизони ивазкуниро ба мусбат табдил медиҳад. Барои мисол, агар $MRS_{xy} = 3$ бошад, ин чунин маънӣ дорад, ки масрафкунанда мехоҳад 3 воҳиди як колоро ба ивази як воҳиди колои дигар бидиҳад. Чунон ки ишора рафт, одатан мунҳаниҳои бетафовутӣ нисбат ба ибтидои мухтассот барҷаста мебошад. Ин амр инъикосдиҳандаи ҳолате



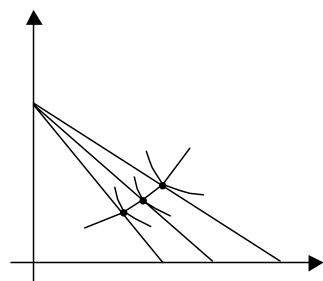
Расми 4.16. Мунҳаниҳои наrx-масраф.

4.5. Асари даромад ва ивазкунӣ.

Тағйир ёфтани наrxи мол ҳам ба имконияти дастаҳои гуногуни молро харидорӣ кардани масрафкунанда ва ҳам ба даромади воқеии $\bar{y}$ таъсир мерасонад. Вақте ки наrx коҳиш меёбад, даромади воқеии масрафкунанда, ки ҳамчун микдори бешинаи моле ифода меёбад, ки имкон дорад бо даромади пулии мавҷуда харида шавад, зиёд мешавад ва баръакс аст. Тағйири наrx боиси интиқоли хатти буча мегардад. Масалан, тағйир ёфтани наrxи моли X хатти бучаро бар тӯли меҳвари OX бе тағйир додани нуқтаҳои бурриши вай дар меҳвари OY (расми 4.17.) интиқол медиҳад. Ба ҳамин монанд муҳокимарониро



Расми 4.14. Тағйири хати буча хангоми тағйирёбии нархи моли X



Расми 4.15. Мунҳани «нарх-масраф»

Хатти «нарх - масраф» мумкин аст барои сохтани мунҳани тақозои фардӣ мавриди истифода қарор гирад. Мунҳани тақозои фардиро метавонем аз хатти «нарх - масраф» тавассути муқаррар кардани мутаносибҳои намудории миқдорҳои беҳинаи муайяни колои мазкур ва нархҳои марбут ба ҳамон коло ҳосил намоем (расми 4.16.).

Дар модели интиҳоби масрафкунанда омилҳои зерин ба тақозои фардии масрафкунандаро таъсиргузор ҳастанд:

- завку рағбатҳои масрафкунанда;
- даромади масрафкунанда;
- нархи колои мавриди назар;
- нархи колоҳое, ки колои мазкурро дар масраф иваз ё такмил мекунанд.

Тағйири ҳар кадоме аз ин омилҳо ба тағйири мутаносиб дар тақозои масрафкунандаи мазкур меоварад.

Мунҳани умумӣ (бозорӣ)-и тақозо дар натиҷаи ҷамъ кардани мунҳаниҳои тақозои фардӣ дар сатҳи уфуқӣ ба даст меояд.

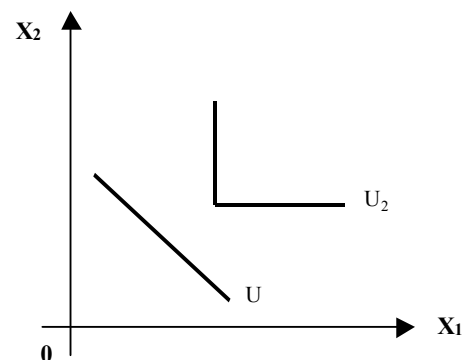
Ҳамонанди тақозои фардӣ омилҳое, ки ба тақозои бозорӣ таъсирдоранд, аз инҳо иборатанд:

- завку рағбатҳои масрафкунандагон;
- нархи моли мавриди назар;
- нархи молҳо - ивазкунандаҳо ва такмилкунандаҳои коло;
- миқдори масрафкунандагони моли мазкур.

Ба омилҳои номбаршуда дар навбати худ миқдори умумии аҳоли, таркиби синнусолии тақсими даромадҳо дар байни гурӯҳҳои демографӣ ва гурӯҳҳои дигари аҳоли, шароити хориҷии масраф, реклама ва ғайра таъсир мегузоранд.

мебошад, ки MRS чун қоида, бо афзудани истеъмоли як мол ба ҷои дигар, коҳиш меёбад.

Молҳои комилан якдигарро ивазкунанда, мунҳаниҳои бетафовути дар шакли хатҳои рост кашидашударо доранд. Молҳои комилан якдигарро такмилкунанда бошанд, дорои мунҳаниҳое мебошанд, ки дар шакли кунҷҳои рост тасвир карда мешаванд (расми 4.5.).



Расми 4.5. Навъҳои мунҳаниҳои бетафовутӣ.

Интиҳоби масрафкунанда на танҳо ба завку рағбатҳои $\bar{u}$, балки ба омилҳои иқтисодӣ низ вобаста аст. Аз ин сабаб қадами дигар дар омӯзиш ва таҳқиқи интиҳоби масрафкунанда баррасии нархи молҳо ва даромаде, ки $\bar{u}$ дар ихтиёр дорад, мебошад.

Нархи молҳо инъикоскунандаи камёбии нисбии онҳо буда, буча ҳаҷми умумии имконпазири харидорҳоро маҳдуд месозад.

Маҳдудияти буча баёнгари ҳамаи бандубасти молҳост, ки масрафкунанда мумкин аст бо даромади муайян ва нархҳои муайян онҳоро бихарад. Ва он бо формулаи зерин навишта мешавад:

$$I = P_x Q_x + P_y Q_y$$

Дар ин формула I - даромади масрафкунанда, P_x , P_y - нархи молҳои x ва Q_y - миқдори молҳои масрафшавандаи X ва Y мебошанд.

Фарз мекунем, ки барои хариди мева (себу нок) масрафкунанда ҳар ҳафта 50,00 сомонӣ ҷудо мекунад. Бигзор, нархи 1 кг себ 5,00 сомонӣ ва нархи 1 кг нок 10,00 сомонӣ тахмин карда шавад.

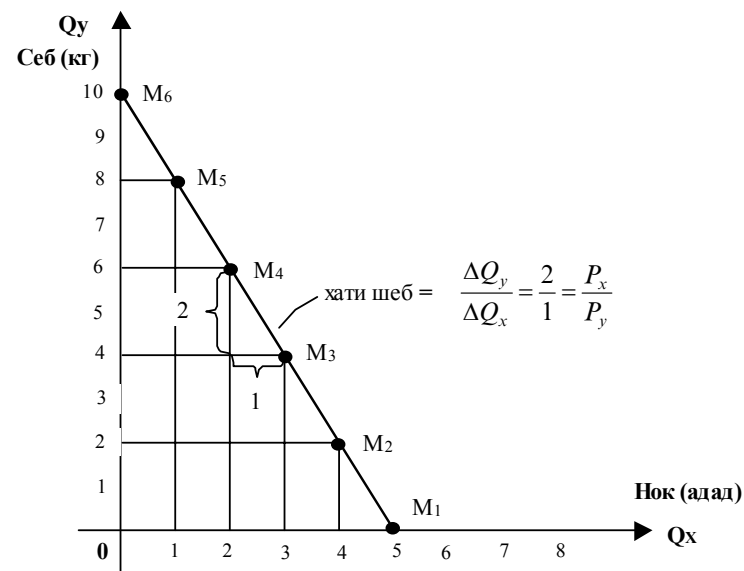
Дар чадвали 4.2. бандубасти гуногуни себу нок, ки мумкин аст дар ҳоли 50,00 сомонӣ дар як ҳафта будани буча харида шаванд, дарҷ ҷфтааст.

Чадвали 4.2.

Бандубасти себу нок дар ҳоли 50,00 сомонӣ будани буча.

Бандубаст	Нок (Q_y)	Себ (Q_x)
M_1	5	0
M_2	4	2
M_3	3	4
M_4	2	6
M_5	1	8
M_6	0	10

Бар асоси нишондиҳандаҳои чадвали 4.2. намудори маҳдудияти бучаро мекашем: (расми 4.6.).

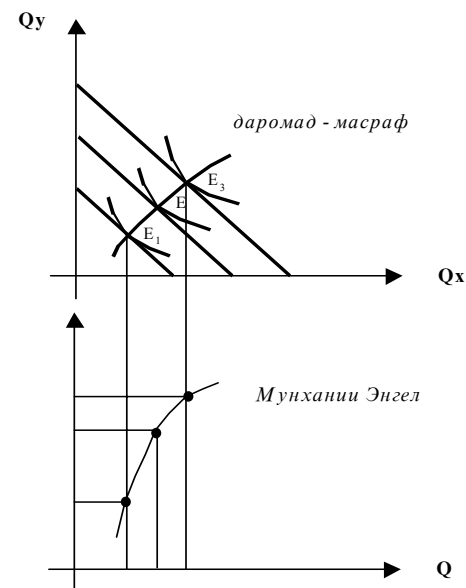


Расми 4.6. Маҳдудияти буча.

Хати «даромад - масраф» дар сохтани мунҳании Энгел мумкин аст ба кор бурда шавад. Ин мунҳанӣ чӣ гуна робита доштани миқдори колои мавриди харида масрафкунанда (ё гурӯҳи масрафкунандагон)-ро бо мизони даромади масрафкунанда баён менамояд. Ин мунҳанӣ ба ин ном ба ифтихори иқтисоддону оморшиноси асри 19-и олмонӣ Эрнст Энгел, ки чунин робитаҳоро таҳқиқ кардааст, номгузорӣ шудааст.

Мунҳании Энгел аз хатти «даромад - масраф» ба воситаи муқаррар кардани мутаносибҳои намудории миқдорҳои беҳинаи муайяни колои мазкур ва мизони даромади масрафкунандаи марбут ба он колоҳо ҳосил мегардад (расми 4.13.).

Дар натиҷаи тағйири нархи яке аз колоҳои масрафшаванда (фарз мекунем, ки коҳиш меёбад), хатти буча дар шакли зерин (расми 4.14.) намудор мешавад ва он гоҳ мавқеи нави нуқтаҳои мувозинат барқарор мегардад. Мунҳание, ки дар сатҳи (Q_x Q_y) аз ҳамаи нуқтаҳои мувозинат мегузарад, мунҳании «наrx - масраф» номида мешавад (расми 4.15).



Расми 4.13. Мунҳании «даромад – масраф» ва мунҳании Энгел.

Хамин тавр, дар нуктаи мувозинати масрафкунанда нисбати матлубиятҳои низоӣ бо нисбати нархҳои колоҳои масрафшаванда баробар мебошад. Тибқи онҳо масрафкунанда даромади пулии худро чунон тақсим мекунад, ки воҳиди охирини пулии харчи ҳар як мол шуда айна ҳамонон як матлубияти низоиро ҳосил намояд.

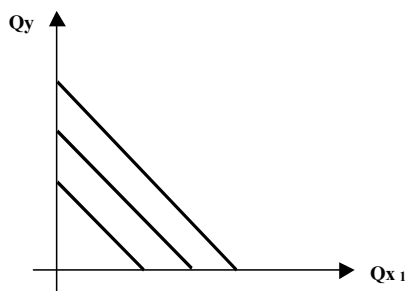
4.4. Тақозои фардӣ ва бозорӣ

Иқдоми дигар дар таҳлили рафтори масрафкунандагон омӯзиши таъсири тағйири даромад ва нарх бар интиҳоби масрафкунанда мебошад.

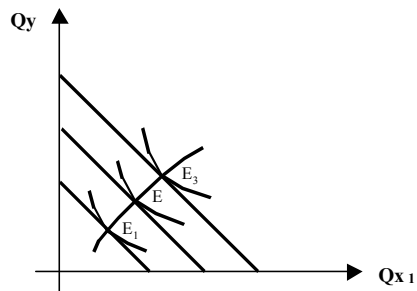
Дар аввал чигуна таъсир гузоштани тағйири даромадро ба рафтори масрафкунанда баррасӣ мекунем. Вақте ки даромади масрафкунанда тағйир меёбад, дар ҳоли бетағйир мондани нархҳо, хатти буҷаи масрафкунанда дар мувозӣ бо вазъи худ ба самти рост ба боло интиқол мекунад (расми 4.11.). Дар натиҷаи тағйири даромад мавқеи нави нуктаҳои мувозинати масрафкунанда барқарор мегардад.

Мунҳание, ки дар сатҳи (Q_x , Q_y) аз ҳамаи нуктаҳои мувозинати мутаносиб бо мизони гуногуни даромади барои хариди колоҳои мавриди назар истифодашаванда мегузарад, хатти «даромад - масраф» номида мешавад (расми 4.12.).

Барои анвои гуногуни коло (оддӣ, пастсифат, бетараф) хатти «даромад - масраф» шеби гуногун дорад. Дар расми 4.12. мунҳании «даромад - масраф» барои моли оддӣ тасвир ёфтааст.



Расми 4.11. Тағйири хати буҷа, ҳангоми тағйирёбии даромад.



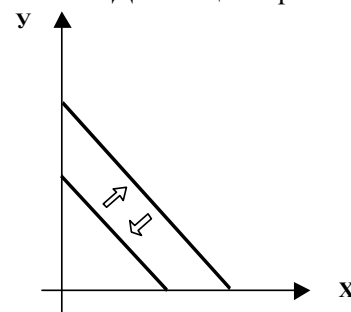
Расми 4.12. Мунҳании «даромад-масраф»

Бурриши хати буҷа бо меҳвари Y дар бандубасти M_6 ҳангоме, ки 50,00 сомонӣ барои себ харч шуда, нок ҳарида намешавад, воқеъ мегардад. Ба ҳамин монанд тақотӯи хатти буҷа бо меҳвари X дар бандубасти M_1 , иттифоқ меафтад, вақте ки себ ҳарида намешавад ва тамоми буҷа барои нок харч мешавад.

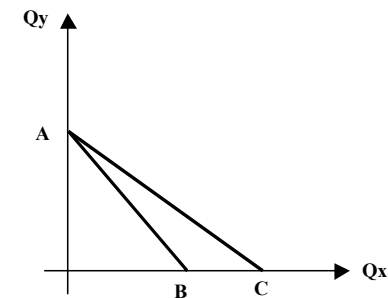
Хатти шеби маҳдудияти буҷа баробар аст ба таносуби нархи молҳои X ва Y (P_x ва P_y). Ин мизон баёнгари миқдори моли Y аст, ки масрафкунанда бояд ба қатори харидории воҳиди иловагии моли X аз он даст кашад (ниг. ба расми 4.6.).

Тағйир ёфтани даромад ва нархҳо боиси интиқоли хатти буҷа мегардад. Дар ҳоли тағйир ёфтани даромад ва бетағйир мондани нархҳо, хатти буҷа дар вазъи мувозӣ бо шакле, ки дошт, ба самти чап ё рост интиқол мекунад (расми 4.7.).

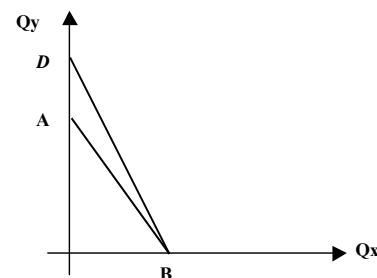
Дар мавриди тағйир ёфтани нархи як мол ва баробарии шартҳои дигар, хатти буҷа танҳо бар тӯли як меҳвар интиқол меёбад. Дар расми 4.8. бо таъсири коҳиш нархи моли X хатти буҷа аз вазъи AB ба AC тағйири ҷой кардааст. Дар расми 4.8. бинобар кам шудани нархи моли Y хатти буҷа аз вазъи AB ба вазъи BD интиқол ёфтааст.



Расми 4.7. Тағйири даромад.



Расми 4.8. Тағйири нархи моли X

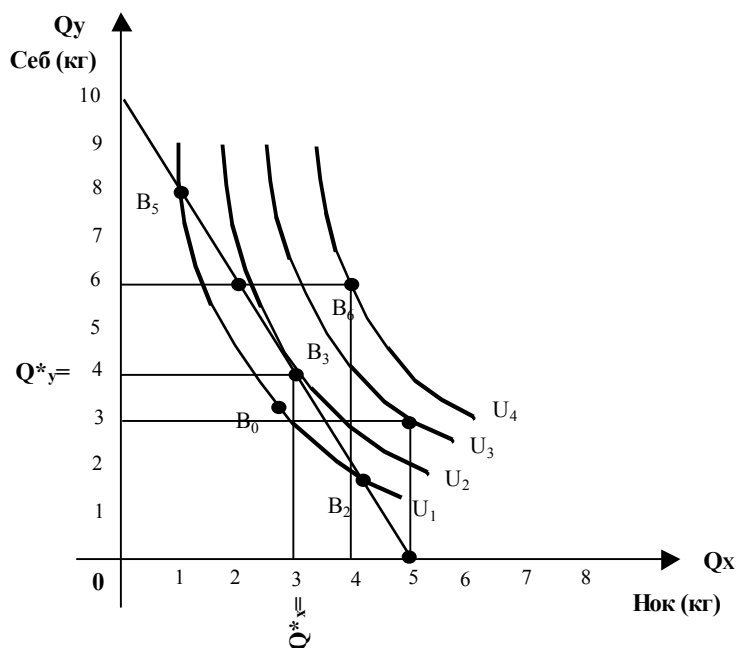


Расми 4.9. Тағйири нархи моли Y

4.3. Интихоби масрафкунанда.

Моделҳои рафтори масрафкунанда бар заминаи асоси мегардад, ки масрафкунанда даромадашро ба молу хадомоти дар бозор мавҷудбуда харҷ карда, сарф мекунад, ки ба сатҳи болотарини матлубият дастрасӣ пайдо кунад. Дар назар дошта мешавад, ки масрафкунанда дар мавриде, ки маҳдудияти нақдинаи буҷа дорад, матлубиятро бешина месозад. То ҳол мо мунҳаниҳои бетафовутии масрафкунанда ва хатҳои буҷаи ӯро дар алоҳидагӣ баррасӣ мекардем. Аммо азбаски вазифаи модели рафтори масрафкунанда шарҳи ҷигунагии таъсири завқу рағбатҳои масрафкунанда, даромад ва нархи молҳо ба интихоби ӯ мебошад, акнун мунҳаниҳои бетафовутӣ ва хатти буҷаро дар як намунадор мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Дар расми 4.10. нақшаи мунҳаниҳои бетафовутиро бо хатти буҷа якҷо мекашем.



Расми 4.10. Мувозинати масрафкунанда.

Чунон ки аз расм аён мегардад, танҳо дар нуқтаи B_3 масрафкунанда матлубияти бешинаро ҳосил менамояд, зеро ки ин нуқта дар хатти буҷа ҷой гирифтааст. Нуқтаи B_6 сатҳи бештари матлубиятро таъмин мекунад, вале он болотар аз хатти буҷа воқеъ шудааст. Нуқтаи B_0 поёнтар аз хатти буҷа ҷойгир шуда барои масрафкунанда сатҳи нисбатан камтари матлубиятро дар муқоиса бо бандубасти B_3 таъмин месозад.

Нуқтаи B_5 дар хатти буҷа воқеъ шудааст, вале бо ҳаракат бар тӯли хатти буҷа аз B_5 ба B_3 масрафкунанда метавонад матлубиятро аз тариқи гузаштан ба мунҳаниҳои нисбатан баландтари бетафовутӣ (аз U_1 ба U_2) афзоиш диҳад.

Шабеҳи ҳамин, масрафкунанда аз B_2 ба B_3 ҳаракат кунад, бурд хоҳад кард.

Матлубияти бешинаи қобили дастрасӣ бо буҷаи мазкур замоне таъмин мегардад, ки бандубасти молҳои масрафкунанда ба нуқтаи рост меояд, ки хатти буҷа бо баландтарин мунҳаниҳои бетафовутии қобили дастрасӣ тамос мегардад. Дар мисоли мо бандубасти молҳои X ва Y , ки мутаносиб ба дастаи $Q^x_x = 3$, $Q^x_y = 4$ (расми 4.10.) мебошад, маҳз ҳамон дастаест, ки масрафкунанда интихоб кардааст. Ҳеҷ кадом аз бандубастҳои дигар бо даромади мазкур ба масрафкунанда матлубияти бештарро муяссар намегардонад.

Мувозинати масрафкунанда ба чунин бандубасти молҳои харидашаванда мутобикат дорад, ки матлубиятро бо маҳдудияти буҷаи мазкур бешина месозад. Дар нуқтаи мувозинат шеби хатти буҷа баробари шеби мунҳаниҳои бетафовутӣ мебошад. Шеби хатти буҷа баробари P_x/P_y , вале шеби мунҳаниҳои бетафовутӣ дар ҳар кадом нуқтаи - MRS_{xy} аст. Мувофиқан, шarti мувозинатро мумкин аст ба сурати зерин навишт:

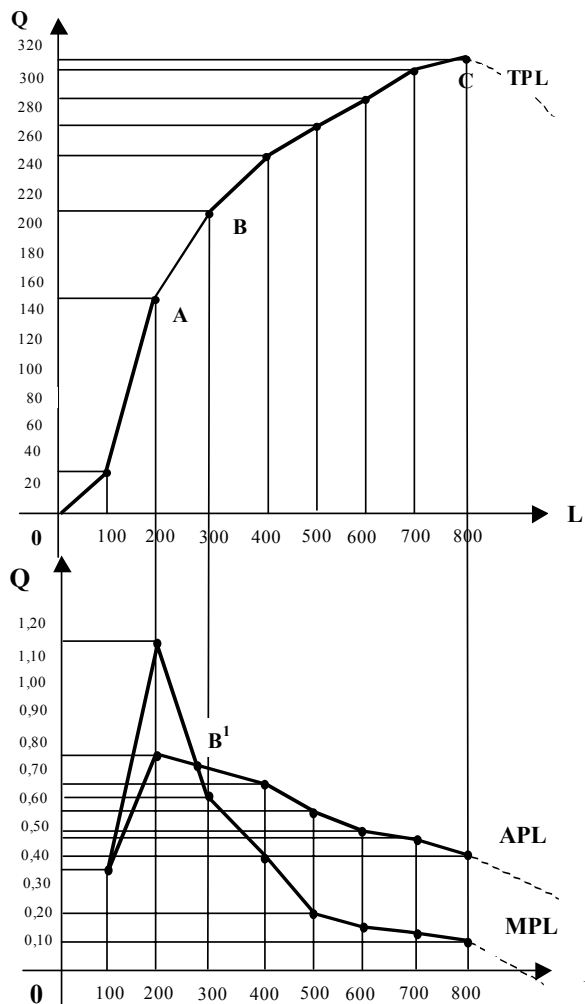
$$- P_x/P_y = - MRS_{xy} \quad \text{ё ки: } P_x/P_y = MRS_{xy}$$

Ба иҷро расонидани ин шарт дар назар дорад, ки масрафкунанда матлубиятро дар ҷорҷӯбаи маҳдудияти буҷа бешина месозад.

Азбаски $MRS_{xy} = MU_x / MU_y$ аст, шarti мувозинати масрафкунандаро дар шакли зерин метавонем бинависем:

$$MU_x / MU_y = P_x/P_y \quad \text{ё ки} \quad \frac{MU_x}{P_x} = \frac{MU_y}{P_y}.$$

афзоиши омили тағйирпазир муяссар мегардад, ба андозаи зиёд шудани таносуб байни омили тағйирпазир ва омилҳои тағйирпазир ва омилҳои тағйирнопазир (собит) коҳиш хоҳад ёфт. Аз ҳамин ҷиҳат аст, ки маҳсули ниҳоии омили тағйирпазир дар даврони кӯтоҳмуддат коҳиш хоҳад ёфт ва ба андозаи зиёд шудани омили тағйирпазир ба 0 (сифр) мерасад.



Расми 5.7. Маҳсули умумӣ, мутаваассит, ва ниҳоии омили тағйирпазир.

7. Агар даромади масрафкунанда афзоиш ёбад, ҳатти буҷа ба самти чап интиқол ёфта дар мавқеи мувозӣ бо мавқеи ибтидоӣ ҷой мегарад.
8. Ҳар андоза, ки даромади масрафкунанда кам бошад, ҳатти буҷаи вай ҳамон андоза баландтар воқеъ мегардад.
9. Агар матлубияти ниҳой коҳиш ёбад, он гоҳ матлубияти умумӣ низ коҳиш меёбад.
10. Интиқоли ҳатти буҷа дар натиҷаи тағйироти дар сатҳи қонеъгардонии эҳтиёҷот ба вукӯъ меояд.
11. Ҳар кадом нуқтаи бар мунҳании бетафовутӣ воқеъгардида, инъикоскунандаи даромади яқсони масрафкунанда мебошад.
12. Матлубияти ниҳой - ин тағйирот дар матлубияти умумӣ аст, ки ба сабаби истеъмоли воҳиди иловагии коло рӯй додааст.

Санҷишҳо (тестҳо).

1. *Афзоиши даромади масрафкунанда дар шакли намудор дар.*
 - A) Тағйири шеби ҳатти буҷа;
 - B) Интиқоли мутаваззии ҳатти буҷа ба самти рост;
 - C) Интиқоли мутаваззии ҳатти буҷа ба самти чап;
 - D) Коҳиши шеби ҳатти буҷа;
 - E) Афзоиши шеби ҳатти буҷа ифода меёбад;
2. *Асари даромад дар мавридҳои зерин воқеъ мегардад.*
 - A) Агар даромади одамон коҳиш ёфта онҳо аз маҳсули муайян камтар харид кунанд;
 - B) Арзоншавии молҳо боис мешавад, ки масрафкунанда аз моли мавриди назар миқдори бештарро бе коҳиш додани ҳаҷми хариди молҳои дигар хариди метавонад;
 - C) Ҳаҷми хариди баъзе молҳо бо афзоиш ёфтани даромади одамон камтар мешавад;
 - D) Бо афзоиш ёфтани даромади одамон, онҳо қисми афзоишро пасандоз мекунанд;
 - E) Ҷавоб додан ба суол ғайриимкон аст;
3. *Кадоме аз тартиби дар зер омадаи ифодаҳои матлубияти умумӣ қонуни матлубияти ниҳоии коҳишбандаро инъикос менамояд.*
 - A) 200, 300, 400, 500;
 - B) 200, 450, 750, 1100;
 - C) 200, 400, 1600, 9600;

- D) 200, 250, 270, 280;
E) 200, 350, 450, 600;

4. *Кадоме аз тартиби дар зер омадаи ифодаҳои матлубияти ниҳой қонуни матлубияти ниҳоиро инъикос менамояд.*

- A) 200, 150, 100, 50;
B) 200, 300, 400, 500;
C) 200, 200, 200, 200;
D) 200, 250, 270, 280;
E) 200, 150, 150, 150;

5. *Вазъ ва шеби мунҳании бетафовутӣ барои масрафкунандаи алоҳида алоқаманд аст ба.*

- A) Завқу рағбат ва андозаи даромади $\bar{y}$;
B) Танҳо ба нархҳои молҳои харидашаванда;
C) Завқу рағбат, андозаи даромад ва нархи молҳои харидашаванда;
D) Танҳо ба завқу рағбати $\bar{y}$;
E) Нархи молҳои харидашаванда ва андозаи даромад.

6. *Фарз кардем, ки даромади масрафкунанда 8 сомонӣ аст. Нархи моли А - 1 сомонӣ, вале нархи моли В - 0,5 сомонӣ. Кадоме аз бандубастҳои зерини молҳо дар хатти буҷа қарор мегирад.*

- A) 8А ва 1В;
B) 7А ва 1В;
C) 6А ва 6В;
D) 5А ва 6В;
E) 4А ва 4В;

7. *Қонуни матлубияти ниҳоии коҳишёбанда маънои онро дорад, ки.*

- A) Нисбати матлубиятҳои ниҳой ба нархҳои ашъи таҷаммул назар ба молҳои сермасриф камтар аст;
B) Матлубияте, ки ҳар қадам воҳиди минбаъдаи мол дорад, ба андозаи афзоиш ёфтани миқдори молҳои харидашаванда коҳиш меёбад;
C) Нисбати матлубияти ниҳой ба нарх барои ҳамаи молҳо яксон аст;
D) Матлубияти молҳои харидашаванда бо афзоиш ёфтани даромади масрафкунанда коҳиш меёбад;
E) Ҷавоб додан ба суол ғайриимкон аст;

$$MP_L = \frac{\Delta TP_L}{\Delta L}, \text{ ки } MP_L - \text{маҳсули ниҳоии меҳнат, } \Delta TP_L -$$

тағйири ҳаҷми тавлид мебошад.

Дар ҷадвали 5.1. дар сутуни чорум маҳсули ниҳой афзоиши хароҷоти меҳнат ба ҳар 100 соат ҳисоб карда шудааст. Фарз карда мешавад, ки корхона дар ҳоли хароҷот баробари 0 будан, кор карда наметавонад.

Дар ҳоли тарҳ кардани 0 аз 35 тағйири ҳаҷми тавлидро ҳангоми изофа кардани 100 соати кор ба даст меорем. 30-ро дар 100 соат тақсим намуда, маҳсули ниҳоии меҳнатро, ки баробар ба 0,35 курсӣ дар як соати кор аст, ҳосил мекунем. Изофа кардани боз 100 соати кор афзоиши якбораи ҳаҷми маҳсулотро 150 курсӣ таъмин месозад. Тағйирот баробар аст ба 115 (150-35), ин миқдорро ба 100 соати кор тақсим менамоем, ки ҳосилаи 1,15 курсӣ дар як соати кор мешавад.

Ба ҳамин тариқ, маҳсули ниҳоии меҳнатро барои ҳар қадам фосилаи замони минбаъда, ки ба 100 соат баробар аст, мумкин аст ҳисоб кард.

Мунҳании маҷмӯи меҳнат чӣ гуна тағйир ёфтани тавлиди маҳсулро ҳангоми тағйири яке аз омилҳо ва бетағйир боқӣ мондани дигарҳо баён менамояд.

Дар намунаи болоии 5.7., ки бар асоси маълумоти ҷадвали 5.1. сохта шудааст, мунҳании маҳсули умумӣ тасвир ёфтааст. Бештарин тавлиди имконпазири маҳсул тибқи намуна мумкин аст дар нуктаи С, вақте ки миқдори соатҳои кор дар як моҳ баробар бо 800 соат аст, муяссар гардад. Агар миқдори бештари соатҳои кор истифода шавад, мувофиқи он қимати намуна, ки бо хатти канда-канда ишора шудааст, тавлид коҳиш меёбад.

Бар асоси рақамҳои сутуни 3 ва 4 ҷадвали 5.1. мунҳаниҳои маҳсули мутаваассит ва ниҳоиро кашидан мумкин аст. Маҳсули мутаваассит ҳангоми истифодаи миқдори кор, ки баробар ба 300 соат аст, ба ҳадди аксарин мерасад ва ин ба нуктаи В дар намунаи маҳсули умумӣ мувофиқ меафтад.

Ҳамзамон бо мунҳании маҳсули мутаваассит мунҳании маҳсули ниҳой мушоҳида мешавад, ба андозаи камшавии истифода аз омилҳои ниҳоии тағйирпазир ва бетағйир будани дигар омилҳо, маҳсули ниҳой коҳиш меёбад. Коҳиши маҳсули ниҳоии омилҳои тағйирпазир қонуни маҳсулнокии $r\bar{y}$ ба коҳиш номида мешавад. Тибқи ин қонун афзоиш тавлид, ки бо

бетағйир будани сармоя ба андозаи 300 соат кор дар як моҳ оварда шудаанд.

Маҳсули мутавассити омили тағйирпазир - ин таносуби маҳсули умумии омили тағйирпазир нисбат ба миқдори ҳамин омил буда ва бо формулаи зерин муайян карда мешавад:

$$AP_L = \frac{TP_L}{L}, \text{ ки } AP_L - \text{маҳсули мутавассит, } TP_L - \text{маҳсули умумӣ}$$

ва L - миқдори соатҳои кор аст. Дар ҷадвали 5.1. дар сутуни сеюм маҳсули мутавассити меҳнат барои истеҳсоли курсӣ ҳисоб карда шудааст.

Маҳсули мутавассити меҳнатро маҳсулнокии меҳнат номидан мумкин аст, чунон ки аз маълумоти ҷадвал дида мешавад, маҳсули мутавассити меҳнат вақте, ки 200 соати кор аз маҷмӯи 300 соати кори мошинҳо истифода мешавад, то 0,75 курсӣ дар як соат афзоиш меёбад. Агар бештар аз 200 соат кор дар як моҳ мавриди истифода қарор гирад, он гоҳ маҳсули мутавассит r_p ба коҳиш мениҳад.

Ҷадвали 5.1.

Маҳсули умумӣ, мутавассит ва ниҳоии меҳнат дар ҳоли

K - 300 соат будани кори мошинҳо.

соатҳои корӣ	маҳсули умумии меҳнат (TP)	маҳсули мутавассити меҳнат (AP)	маҳсули ниҳоии меҳнат (MP)	Таносуби меҳнат ба сармоя (//k)соат/ корӣ/300
100	35	0,35	0,35	0,3
200	150	0,75	1,15	0,6
300	210	0,70	0,60	1,0
400	250	0,63	0,40	1,3
500	270	0,54	0,20	1,7
600	288	0,48	0,18	2,0
700	305	0,44	0,17	2,3
800	315	0,39	0,10	2,7

Маҳсули ниҳоии омили тағйирпазири тавлид - ин тағйироти маҳсули умумии ҳамин омил мутаносибан ба тағйири миқдори истифодашавандаи он мебошад ва бо формулаи зерин муайян карда мешавад:

8. Мувозинати масрафӣ дар ҳаритаи бетафовутӣ ин.

А) Ҳама гуна бурриш хатти буҷа ва мунҳании бетафовутӣ аст;

В) Ҳар кадом нуқтаи дар баландтарин мунҳании бетафовутӣ воқеъгардида аст;

С) Ҳамон нуқтае, ки дар он шеби хатти буҷа ба шеби мунҳании бетафовутӣ ба он расанда баробар аст;

Д) Ҳар кадом нуқтае, ки дар хатти буҷа воқеъ аст;

Е) Ҳар кадом нуқтае, ки дар фазои бо хатти буҷа маҳдудгардида воқеъ аст;

9. Назарияи рафтори масрафкунанда дар назар дорад, ки масрафкунанда сағй ба бешинасозии.

А) Фарқи байни матлубияти умумӣ ва ниҳоӣ мекунад;

В) Матлубияти умумӣ мекунад;

С) Матлубияти мутавассит мекунад;

Д) Матлубияти ниҳоӣ мекунад;

Е) Ҷавоб додан ба суол ғайриимкон аст;

10. Агар масрафкунанда бандубастеро интихоб кунад, ки бо нуқтаи дар сатҳи бо хатти буҷа маҳдудгардида ифода ёфтааст, пас вай.

А) Матлубиятро бешина месозад;

В) Хоҳиши харидаи молҳои бештар аз имкониятҳои буҷаро дорад;

С) Тамоми буҷаашро истифода намебарад;

Д) Дар вазъи мувозинати масрафӣ қарор дорад;

Е) Ҷавоб додан ба суол ғайриимкон аст;

Масъалаҳо.

1. Донишҷӯ ҳар ҳафта аз волидайн барои хароҷотҳоиаш (хӯрок ва дилхушӣ) 20 сомонӣ мегирад. Хати буҷаи донишҷӯро барои чунин ҳолатҳо кашед:

а) Нархи хӯрокворӣ (P_F) - 50 дирам ба 1 воҳид, нархи дилхушӣ (P_H) - 50 дирам ба як воҳид.

б) $P_F = 50$ дирам, $P_H = 1$ сомонӣ.

в) $P_F = 40$ дирам, $P_H = 40$ дирам.

г) $P_F = 1$ доллар, $P_H = 50$ дирам.

д) $P_F = 50$ дирам, $P_H = 50$ дирам, аммо даромади донишҷӯ то 25 сомонӣ дар як ҳафта меафзояд. Хати буҷаҳои в) ва д)-ро шарҳ диҳед ва бо хати буҷаи а) қиёс намоед.

2. Дар ҷадвали 4.1. се дастаи бетафавутии 2 мол: хӯрокворӣ (F) ва дилхушӣ (H), ки ҳар яки он дараҷаи гуногуни матлубиятро соҳиб аст, дода шудааст.

Басти 1 (мунҳании бетафавутии U_1)		Басти 2 (мунҳании бетафавутии U_2)		Басти 3 (мунҳании бетафавутии U_3)	
H	F	H	F	H	F
2	40	10	40	12	45
4	34	12	35	14	40
8	26	14	30	16	35
12	21	17	25	18	30
17	16	20	20	21	25
22	12	25	16	27	20
29	9	30	14	33	17
34	7	37	12	38	15
40	5	43	10	44	13
45	4	50	8	50	12

а) Се мунҳании бетафавутиро дар асоси рақамҳои ҷадвал кашед.

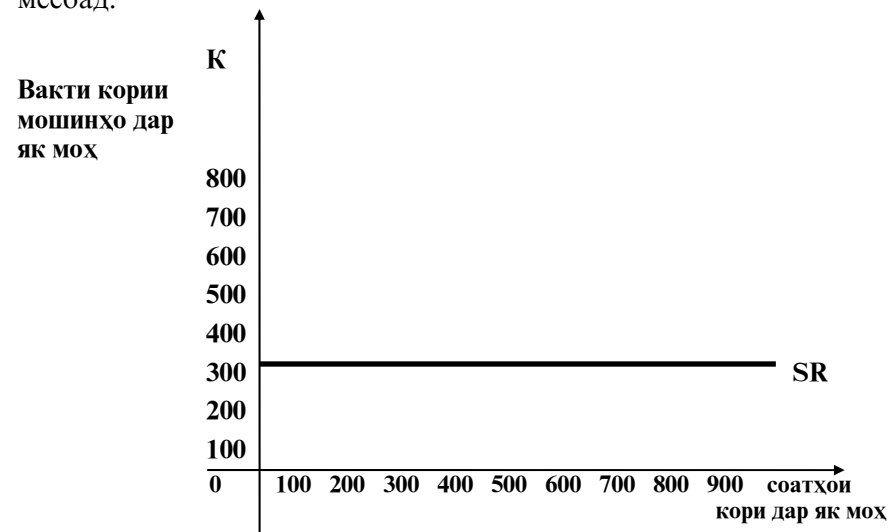
б) Кадоме аз ин мунҳаниҳо дараҷаи баландтарини матлубиятро ифода мекунад?

в) Кадоме аз ин мунҳаниҳо дараҷаи камтарини матлубиятро ифода мекунад?

3. Донишҷӯ одатан маҷалла меҳонад ва мусиқии дар кассета сабт кардашударо гӯш мекунад. Ҷадвали 4.2. матлубиятеро, ки ӯ аз истифодаи шумораи гуногуни маҷалла ва кассета мегирад оварда шудааст.

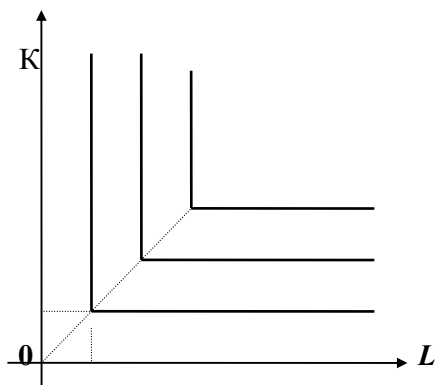
корхона мумкин аст дар як, ду ё се баст ва гоҳо рӯзҳои истироҳат кор кунад.

Фарз кунем, ки корхона курсӣ истеҳсол мекунад. Дар даври кӯтоҳмуддат масоҳати бинои истеҳсолӣ, адади мошинолот бетағйир мемонад. Аммо омили кор тағйир меёбад. Агар корхона пурмаҳсул кор кунад (дар се баст ва баъзан рӯзҳои истироҳат), он гоҳ таносуби меҳнати истифодашаванда нисбат ба сармоя зиёд мешавад. Вале агар корхона ду ё се рӯз дар як ҳафта кор кунад ё ҳатто чанд муддат бинобар тақозо ба маҳсул набудан коргаронро таътил дода, баста шавад, дар ин ҳол таносуби меҳнати истифодашаванда нисбат ба сармоя коҳиш меёбад.

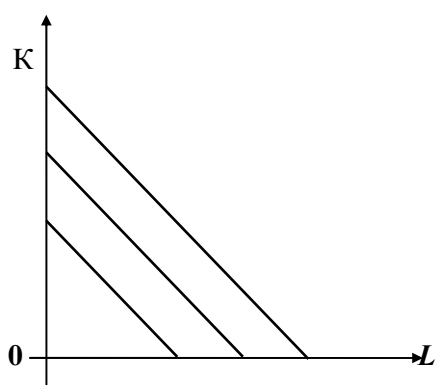


Расми 5.6. Фаъолияти корхона дар даври кӯтоҳмуддат.

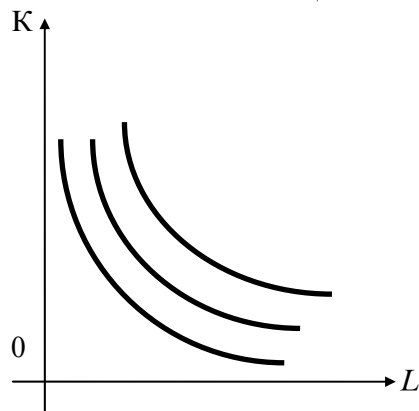
Маҳсули умумии омили тағйирпазир тавлид - ин микдори маҳсулотест, ки бо микдори муайяни ин омил ва омилҳои дигари тағйирпазир тавлиди истеҳсол карда мешавад. Дар ҷадвали 5.1. дар сутуни дуюм нишондиҳандаҳои маҳсули умумии меҳнат TP_L дар корхонаи курсисозӣ дар муддати кӯтоҳи замони дар ҳоли



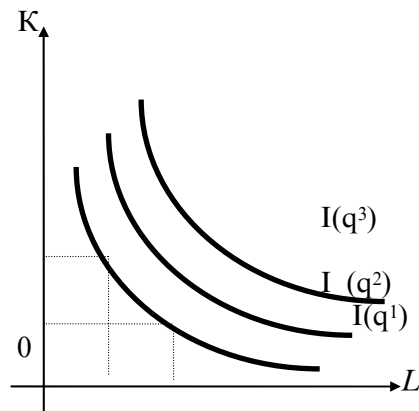
Расми 5.2.МБМ бо омилҳои собит.



Расми 5.3.МБМ-и тобеи хаттӣ



Расми 5.4.МБМ-и тобеи тавлиди ғайрихаттӣ.



Расми 5.5.Харитаи мунҳаниҳои баробарии миқдор.

5.4. Мафҳуми маҳсули умумӣ мутавассит ва ниҳой

Дар даврони кӯтоҳмуддат сармоя аз омилҳои тағйирнопазир, вале қор тағйирпазир мебошад.

Фарз мекунем, ки тавлидкунанда дар корхонааш мошинолоте дорад, ки иқтидори истеҳсоли он 300 соат дар як моҳ мебошад. Дар мавриди ин миқдор будани сармоя тавлид дар корхона мумкин аст аз тариқи истифодаи иловагии қор бар тӯли хатти уфуқии SR (расми 5.6.) тағйир дода шавад, ба ибораи дигар

Ҷадвали 4.2.

Шумо- ра	Маҷаллаҳо			Кассетаҳо		
	матлубият (ютил)	матлубияти ниҳой (MU)	$\frac{MU}{P_m}$	матлубият (ютил)	матлубияти ниҳой (MU)	$\frac{MU}{P_k}$
1	60	-	-	360	-	-
2	111	-	-	630	-	-
3	156	-	-	810	-	-
4	196	-	-	945	-	-
5	232	-	-	1050	-	-
6	265	-	-	1140	-	-
7	295	-	-	1215	-	-
8	322	-	-	1275	-	-
9	347	-	-	1320	-	-
10	371	-	-	1350	-	-

Нархи 1 журнал - 1,5 сомонӣ, нархи кассета - 7,5 сомонӣ аст. Донишҷӯ одатан 2 кассета ва 10 маҷалла меҳарад.

а) Донишҷӯ барои хариди ин шумораи кассета ва маҷалла чӣ қадар пул сарф мекунад?

б) Аз истифодаи ин молҳо чӣ гуна матлубиятро соҳиб мешавад?

Мувофиқати ин ду мол барои донишҷӯ матлубияти бешинаро меорад ё не?

в) Ҷадвалро пур кунед.

г) Муайян кунед, ки дар кадом мувофиқати ин ду мол донишҷӯ матлубияти бешинаро соҳиб мешавад.

4. Дар ҷадвали 4.3. мувофиқати ду мол А ва В, ки мунҳаниҳои бетафовутии Парвизро ифода мекунад, оварда шудааст. Мунҳаниҳои бетафовутии Парвизро кашед. Моли А-ро дар тири вертикалӣ ва моли В-ро дар тири горизонталӣ ҷойгир намоед. Нархи моли А - 1,5 сомонӣ, нархи моли В - 1 сомонӣ аст. Даромади Парвиз 24 сомонӣ аст. Дар график хати бучаи Парвизро кашед.

Чадвали 4.3.

Воҳиди моли А	Воҳиди моли В
16	6
12	8
8	12
4	24

Парвиз бо даромади мавҷудааш кадом мувофиқати моли А ва В-ро меҳарад?

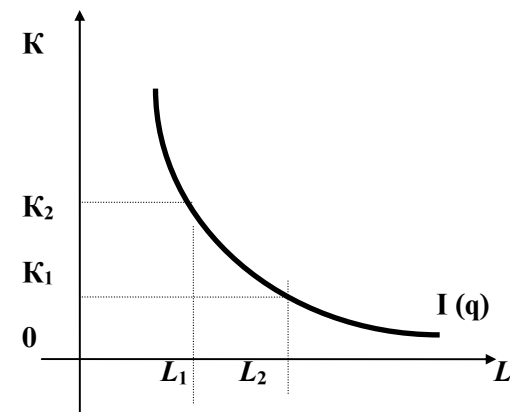
Ҷавобҳо

Санҷишҳо (тестҳо).

1.В., 2.В., 3.Д., 4.А., 5.Д., 6.Д., 7.В., 8.С., 9.В., 10.С.

андаки кор ё баръакс, бо сармояи андак ва меҳнати зиёд ба кор бурда шавад.

Мунҳании баробарии миқдор аз рӯи таъриф мушобеҳи мунҳании бетафовутӣ мебошад, ки дар фасли 4 баррасӣ шуда буд. Агар мунҳании бетафовутӣ анвои бадалпазири интиҳоби масрафкунанда, ки сатҳи муайяни матлубиятро таъмин месозад, инъикос намояд, мунҳании баробарии миқдор анвои бадалпазири хароҷот барои тавлиди ҳаҷми муайяни маҳсулро инъикос мекунад.



Расми 5.1. Мунҳании баробарии миқдор (изоквант).

Ҳангоми таҳлили мунҳаниҳои баробарии миқдор анвои мухталифи тобеи тавлид мавриди истифода қарор мегирад. Дар расмҳои 5.2., 5.3., 5.4. мунҳаниҳои баробарии миқдор бо омилҳои собит (тобеи Леонтев, МБМ-и тобеи хаттӣ ва МБМ-и тобеи ғайрихаттӣ, тобеи Кобба Дуглас) баён ёфтаанд.

Харитаи МБМ ин силсилаи МБМ мебошад, ки тавлиди бешинаи қобили дастрасии маҳсулро бо ҳар кадом дастаи муайяни омилҳои тавлид, инъикос менамояд (расми 5.5.).

Харитаи МБМ ба харитаи тарҳи кӯҳҳо монанд аст, ки ҳама қуллаҳои баланд ба воситаи мунҳаниҳо тасвир ёфтаанд. Чӣ андоза, ки МБМ аз ибтидои мутахассот дур бошад, ҳамон андоза ҳаҷми тавлид зиёдтар аст.

самарбахштар адо мекунанд, агар онҳо бо ҳамаи асбобу олатҳои зарурӣ таъмин бошанд.

3. Тағйири истифодабарии омилҳои тавлиди назар ба давраи кӯтоҳмуддат дар муддати тӯлонитари замон кашиши бештар дорад.

Ҳамин тавр, тобеи тавлид гуфта робитаи технологии байни хароҷот ва ҳаҷми бешинаи маҳсулро дар назар доранд. Агар ширкат дар даврони кӯтоҳмуддат мавриди баррасӣ қарор гирад, он гоҳ барои тавсифи вай тобеи тавлиди якомила, ки кор (L) дар он ягона қимати мутағайир мебошад, истифода бурда мешавад. $Q = f(L)$.

Тобеҳои тавлид мумкин аст соҳаи мухталифи корбурд дошта бошад. Онҳоро сохта асосан барои ҳалли масъалаҳои марбут ба таҳлил, нақшагирӣ ва дурнамозӣ ба кор мебаранд.

Принципи «хароҷот - тавлид» мумкин аст дар тавсифи робитаи байниҳамдигарии ҳаҷми манобеи истифодашаванда дар давоми сол дар корхонаи алоҳида ва тавлиди солонаи маҳсул дар ин корхона татбиқ карда шавад.

Намудҳои зерини тобеи тавлид мавҷуд аст:

- 1) - тобеи тавлид бо омили собит;
- 2) - тобеи тавлиди хаттӣ;
- 3) - тобеи тавлиди ғайрихаттӣ.

5.3. Мунҳании баробарии миқдор (изоквант)

Мунҳании баробарии миқдор - мунҳание мебошад, ки ҳамаи анвои мухталифи бандубасти манобеъро, ки мумкин аст аз онҳо дар истеҳсоли ҳаҷми муайяни маҳсул баҳрабардорӣ шавад, инъикос менамояд.

Мунҳании баробарии миқдор бо формулаи зерин ифода меёбад: $f(K, L) = Q_0 = \text{const}$.

Мунҳании баробарии миқдор нишон медиҳад, ки айни замон як тавлиди маҳсул мумкин аст бо ёрии бандубастҳои мухталифи манобеи тавлиди бо иваз кардани яке бар дигаре, ба даст оварда шавад (расми 5.1.).

Мумкин аст услуби тавлиди бо технологияи пешрафтаи ҳозирзамон мучахҳаз бо миқдори зиёди сармоя ва миқдори

БОБИ 5. Назарияи тавлид

5.1. Ширкатҳо дар иқтисоди бозоргонӣ

Ширкат - ин бунгоҳи сохтори иқтисоди бозоргонӣ аст, ки барои ҳамоҳангсозии тасмимҳои соҳибони манобеи истеҳсоли хидмат мекунад. Бар хилофи бозор ширкат иборат аз низоми тарҳрезӣ силсиласозие мебошад, ки ҳамаи масъалаҳои бунёди дар он аз ҷониби соҳибмулкҳо ҳаллу ҷалб карда мешаванд.

Ширкатҳо дорои ду хислати асосӣ мебошад: якум, онҳо аз назари иқтисодӣ мустақиланд ва дуюм, маҳсулоти ниҳони онҳо барои дар ҳуди ширкат истеъмол кардан таъйин нашудааст, ба ибораи дигар, колоҳои тавлидшуда дар ҳуди ширкат матлубият надоранд. Арзишмандии моли тавлидкардаи ширкатро танҳо масрафкунанда ва танҳо тавассути бозор муайян карда метавонад.

Вобаста ба хусусияти молии ширкатҳоро ба ширкатҳои давлатӣ ва хусусӣ ҷудо мекунанд. Дар навбати худ ширкатҳои хусусӣ аз рӯи навъи моликият аз якдигар тафовут доранд.

Ширкати соҳибкорӣ - ширкате мебошад, ки мулкҳои соҳибкор буда, ҳамаи омилҳои мавриди заруратро дар бозор харидорӣ мекунанд. Ҳадафи чунин ширкат бешинасозии ғоидаи соҳиби моликият, яъне даромаде мебошад, ки баъди ба соҳибони омилҳо пардохтани тамоми ӯҳдадориҳо боқӣ мемонад.

Аксар вақт нақши соҳибкорро дар чунин ширкатҳо мудирони кирошуда - менечерҳо адо менамоянд.

Ширкати ба меҳнаткашон тааллуқдошта (ба истилоҳ ширкати «худидоракунанда») даромади меҳнатиро бешина месозад ва ҳамаи тасмимҳои иқтисодиро кормандони мансуб ба ин ширкат қабул мекунанд.

Шаклҳои асосии ташкили фаъолият (бизнес) дар иқтисодиёти бозоргонӣ корпоратсия (ширкатҳои саҳомӣ) ширкатҳои инфиродӣ ва шарикӣ мебошанд.

Корпоратсия шакли аз назари иқтисодӣ аз ҳама муҳим буда, қомилан мулкҳои саҳмдоронест, ки ҳиссаи моликиятро дар корпоратсия дар ихтиёр доранд. Ин ҳиссаҳо аз саҳмияҳо иборат мебошанд. Ба соҳибони сиҳом қисме аз ғоида, ки ҳаққусаҳмия ном дорад, пардохта мешавад. Қисми ғоида, ки ҳамчун

ҳаққусаҳмия дода намешавад, фоидаи тақсимаҷудатро ном дорад. Ҳуқуқи моликият ва идоракунии корпоратсия аз ҳам ҷудо мебошанд. Хизматчиён, мудирон ва афроди идораи корпоратсия аз номи сиҳомдорон киро карда мешаванд.

Саҳмдорон умед ба он мебаранд, ки ширкат фоидаро бешина месозад, вале менеҷерҳо мумкин аст гумон кунанд, ки бешинасозии фоида ба манфиати шахсии онҳо нест, ба ибораи дигар, аксар вақт манфиати сиҳомдорон ва менеҷерҳо ҳилофи якдигар мебошанд. Ба ҳамин сабаб, сиҳомдорон («фармоишгарон») бояд барои фароҳам овардани шароите, ки рафтори муносиби менеҷерҳоро таъмин мекунад, тадбирҳо андешанд.

Дар корпоратсияҳои ҳозирзамон сиҳомдорон барои он, ки менеҷерҳоро ба бешинасозии фоида водор кунанд, ҳам василаҳои дохилӣ ва ҳам василаҳои хориҷии назоратро истифода мебаранд.

Ҳар як ширкат дар рафти фаъолиятҳои масъалаҳои зеринро мавриди баррасӣ қарор медиҳад: Чӣ ва чӣ қадар истеҳсол кунад? Маҳсули худро чӣ гуна истеҳсол намояд? Қадом манобеъро ва бо қадом таносуб истифода барад? Бо қадом нарх маҳсулро ба фурӯш расонад? Барои ин пурсишҳо ва пурсишҳои дигар бо дар назар гирифтани он, ки ҳадафи ширкат бешинасозии фоида мебошад, ҷавоб меҷӯянд.

5.2. Тобеи тавлид.

Тавлид - ин раванди баҳрабардории омилҳои тавлидӣ (қувваи кор, таҷҳизот, манобеи табиӣ ва мавод) ҷиҳати сохтани молҳои зарурӣ ва адои ҳадамот мебошад. Ҳамин тариқ, кор, сармоя ва манобеи табиӣ - омилҳои тавлид ва молу ҳадамот маҳсули раванди истеҳсолот мебошанд.

Муносибатҳои истеҳсоли қабл аз ҳама муносибатҳои технологиро дар бар мегиранд ва хусусияти онҳоро техника ва имкониятҳои ҷисмониву ақлонии кормандон муайян менамояд. Технология - ин услуби тавлиди молу ҳадамот мебошад. Табиист, ки беҳбуд ёфтани технология ба ҷиғунагии корбурди дастовардҳои навини илму техника ҷиҳати тақмил бахшидан ба равандҳои истеҳсолот вобастааст. Технологияи пешрафта барои услубҳои нави истеҳсолот роҳ кушода, истифодаи мошинҳои

нав, меҳнати нисбатан тахассусёфта, равандҳои навин имкон медиҳанд, ки аз миқдори муайяни манобеъ ҳаҷми бештари маҳсул истеҳсол карда шавад. Технологияи нав инчунин имконият фароҳам меоварад, ки тавлиди навҳои нави маҳсул ба роҳ монда шавад.

Корбурди технологияи нав дар ниҳояти кор ба масрафкунандагон дар ҳалли масъалаи камёбии кӯмак мерасонад.

Таносуби байни ҳар қадом дастаи омилҳои тавлид ва ҳаҷми бешинаи маҳсул, ки аз ин дастаи омилҳо мумкин аст тавлид карда шавад, дар тобеи тавлид ифода меёбад. Тобеи тавлидро метавонем барои муайян кардани миқдори камтарини хароҷот, ки барои тавлиди ҳар қадом ҳаҷми муайяни мол зарур аст, истифода намоем.

Агар тамоми дастаи омилҳои тавлид ё манобеъ дар сурати хароҷоти кор, мавод ва сармоя тасаввур карда шавад, он гоҳ тобеи тавлид метавонад намуди зеринро дошта бошад:

$Q = f(L, K, M)$, ки Q - ҳаҷми бешинаи маҳсул, L - технология ва таносуби муайяни меҳнат тавлидшаванда, K - сармоя ва M - мавод мебошанд.

Аммо аксар вақт тобеи тавлид бо ду манбаъ: L - меҳнат ва K - сармоя - истифода мегардад, ки намуди зеринро мегирад:

$Q = f(K, L)$.

Тобеи тавлид бо ду омил, имкони таҳлили намудории истеҳсолотро фароҳам меоварад.

Назарияи иқтисодӣ дар назар дорад, ки бо технологияи муайяни мавриди назар, тобеи тавлид ҳислате дорад, ки таносуби байни ҳаҷми тавлид ва миқдори омилҳои истифодашавандаро муайян менамояд. Ҳислатҳои мазкур иборат аз инҳо мебошанд:

1. Барои афзоиши ҳаҷми тавлид, ки мумкин аст бо зиёд кардани хароҷоти як манобеъ дар ҳоли баробар будани шароити дигар ба он дастрасӣ пайдо кард, ҳудуди муайян мавҷуд аст. Ин амр дар назар дорад, ки масалан, дар корхона бо миқдори муайяни дастгоҳҳо ва иқтидорҳои истеҳсолие, ки дорад, ҳудуди муайяни афзоиш тавлид мавҷуд аст, ки он дар маҳдуд будани ҷалби коргарони иловагӣ ифода мегардад.

2. Дарачаи муайяни ҳамдигарро тақмил кардани омилҳои тавлидӣ мавҷуд аст. Барои мисол, коргарон кори худро хеле

Чунон ки аз намудори 6.1. аён аст, мунҳани хароҷоти тағйирнопазир шакли уфуқӣ дорад, зеро ки бо тағйир ёфтани ҳаҷми тавлид ҳаҷми хароҷоти тағйирнопазир дигар намешавад, вале мунҳаниҳои хароҷоти тағйирпазир ва кулӣ бо тағйирёбии ҳаҷми тавлид дигаргунӣ пазируфта хароҷот афзоиш меёбад. Бояд қайд кард, ки хароҷоти кулӣ ба маҷмӯи (хатти) амудии хароҷоти тағйирнопазир ва тағйирпазир баробар мебошад.

6.3. Хароҷоти мутавассит ва ниҳой

Ҳангоми таҳлили хароҷоти тавлидӣ дар қатори хароҷоти кулӣ аксар вақт хароҷоти мутавассит ва ниҳойро низ истифода мебаранд. **Хароҷоти мутавассит** ин хароҷотест, ки ба ҳар воҳиди маҳсул ба ҳисоб гирифта мешавад.

Вобаста бо хароҷоти тағйирнопазир, тағйирпазир ва кулӣ хароҷотҳои мутавассити тағйирнопазир, тағйирпазир ва кулӣ мавҷуданд.

Хароҷоти мутавассити тағйирнопазир (AFC) чун нисбати хароҷоти тағйирнопазир ва ҳаҷми тавлид бо формулаи зерин муайян карда мешавад:

$$AFC = \frac{TFC}{Q}.$$

Азбаски маҷмӯи хароҷоти тағйирнопазир бо дигаргун шудани ҳаҷми маҳсул тағйир намеёбад, хароҷоти мутавассити тағйирнопазир ба андозаи афзудани миқдори маҳсули тавлидшаванда коҳиш хоҳад ёфт.

Хароҷоти мутавассити тағйирпазир (AVC) - чун нисбати хароҷоти тағйирпазир ба ҳаҷми маҳсули тавлидшаванда бо формулаи зерин ҳисоб карда мешавад: $AVC = \frac{TVC}{Q}.$

Хароҷоти мутавассити кулӣ (ATC)-ро мумкин аст чун нисбати хароҷоти кулӣ ба ҳаҷми маҳсули тавлидшаванда бо формулаи зерин муайян намуд: $ATC = \frac{TC}{Q}.$

Хароҷоти мутавассити куллиро чун маҷмӯи хароҷоти мутавассити тағйирнопазир ва тағйирпазир низ метавонем муайян созем, зеро ки:

Байни нишондиҳандаҳои маҳсули мутавассит ва ниҳой робитаи муайяни миқдорӣ мавҷуд аст. Тарзе, ки агар маҳсули ниҳой аз маҳсули ниҳой бештар бошад ($MP_L > AP_L$), маҳсули мутавассит зиёд хоҳад шуд. Вақте, ки маҳсули мутавассит камтар аз маҳсули мутавассит ($MP_L < AP_L$) аст, маҳсули мутавассит коҳиш меёбад.

Ҳамин тариқ, мунҳаниҳои маҳсули ниҳой ва мутавассит дар нуқтаи ҳадди аксари маҳсули мутавассит якдигарро мебуранд. Дар расми 5.7. нуқтаи B^1 нуқтаи баробарии маҳсули ниҳой ва мутавассит мебошад.

5.5. Самарабахшии истеҳсолот

Дар даврони дарозмуддат ҳамаи омилҳои тавлидӣ мумкин аст тағйир ёбанд. Ширкат дар даврони дарозмуддат метавонад ҳаҷми истеҳсолотро ба воситаи зиёд кардани сармоя, меҳнат ва ашёи хоми мавриди истифодааш афзоиш диҳад. Вақте ки ҳамаи омилҳои истифодашаванда бо таносуби баробар тағйир меёбанд, ширкат миқёси истеҳсолотро дигаргун месозад.

Фарз кунед, ки таносуби ибтидоӣ байни тавлиди маҳсул ва манобеи мавриди истифода дар тобеи тавлиди $Q_0 = f(K, L)$ тасвир карда шавад. Агар мо ҳаҷми манобеи истифодашаванда (миқёси истеҳсолот)-ро ба K маротиба зиёд кунем, он гоҳ ҳаҷми нави тавлид $Q_1 = f(kK, kL)$ -ро ташкил медиҳад.

Агар дар натиҷаи тағйир ёфтани омилҳои тавлид ҳаҷми тавлид низ ба K маротиба зиёд шавад ($Q_1 = f(K, Q)$) он гоҳ боздеҳи доимӣ аз миқёс ба мушоҳида мерасад. Агар тавлиди маҳсул бештар аз k маротиба афзоиш ёбад ($Q_1 > f(K, Q_0)$), дар ин ҳол боздеҳи афзоиш аз миқёс ба таъбири дигар, асари мусбии миқёси тавлид воқеъ мегардад.

Аммо агар тавлиди маҳсул камтар аз k маротиба зиёд шавад ($Q_1 < f(K, Q_0)$), он гоҳ боздеҳи коҳишёбанда аз миқёс, ё асари манфии миқёси тавлид зуҳур мекунад.

Асари мусбӣ ё манфии самарабахшии тавлид мумкин аст натиҷаи афзоиши маҳсулнокии омилҳои тавлид бошад, ки ба сабаби татбиқи техника ва технологияи олидараҷаи пурмаҳсул дар истеҳсолот, маҳсусгардонӣ ва тақсими меҳнат муяссар мегардад.

Дар мавриде, ки асари собити микёс зухур кунад андозаи фаъолияти ширкат бар маҳсулнокии омилҳои истифодашаванда таъсир намегузорад.

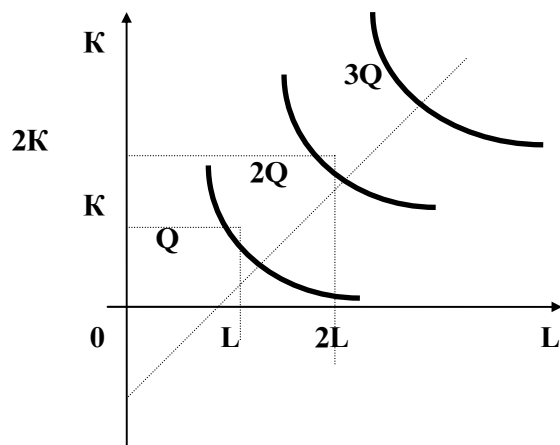
Асари манфӣ чун қоида ба душвориҳои идоракунии ва ҳамоҳангсозии коргоҳҳои тавлиди бузург алоқаманд мебошад.

Барои андозагирии асари микёси тавлид навъҳои гуногуни тобеи тавлид ба кор бурда мешаванд.

Махсусан, аз тобеи тавлиди Кобба-Дуглас истифодаи зиёд сурат мегирад ва он намуди зеринро дорад:

$Q = A \cdot K^{\alpha} \cdot L^{\beta}$, ки Q ҳаҷми тавлид, K ва L мутаносибатан ҳаҷми сармоя ва меҳнат ва A , α , β зарифҳои (коэффитсиент) – и тавлид мебошад.

Агар $\alpha + \beta > 1$ бошад, асари мусбӣ, дар ҳоли $\alpha + \beta = 1$ асари собит, аммо ҳангоми $\alpha + \beta < 1$ асари манфии рушди микёси тавлид дар шакли намудор чунин тасвир карда мешавад (расмҳои 5. 8., 5. 9., 5. 10.).



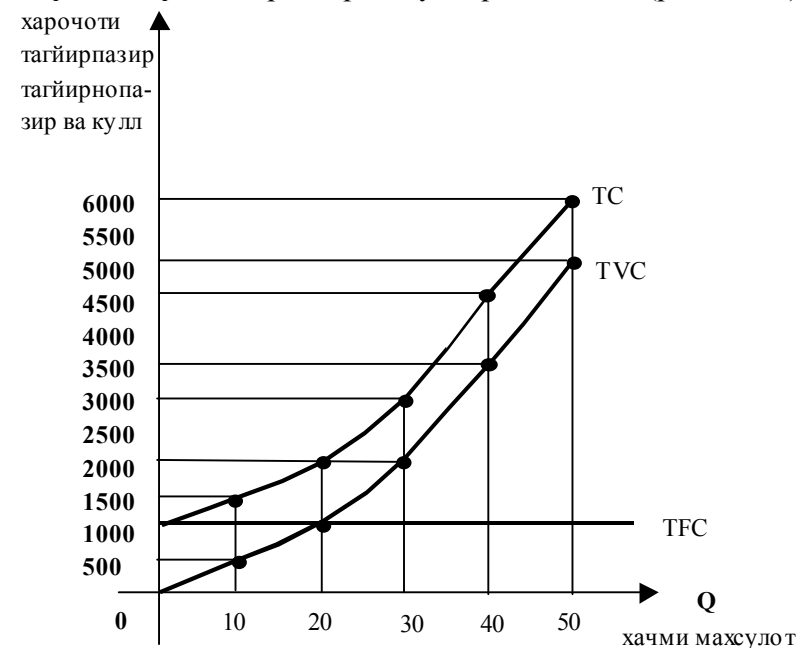
Расми 5.8. Боздеҳи собит аз микёс.

Чадвали 6.2.

Харочоти ширкат дар давраи кӯтоҳмуддат.

Истеҳсоли маҳсулот дар воҳиди вақт, Q (адад)	Харочоти тағйирнопазир TFC (сомонӣ)	Харочоти тағйирпазир TVC (сомонӣ)	Харочоти кулӣ $TC = TFC + TVC$ (сомонӣ)
0	1000	0	1000
10	1000	400	1400
20	1000	1000	2000
30	1000	2000	3000
40	1000	3400	4400
50	1000	5000	6000

Дар асоси рақамҳои чадвали 6.2. мунҳаниҳои харочоти тағйирнопазир, тағйирпазир ва кулӣ ро мекашем (расми 6.1.).



Расми 6.1. Мунҳаниҳои харочоти тағйирнопазир, тағйирпазир ва кулӣ.

6.2. Харочоти тағйирнопазир, тағйирпазир ва куллі

Дар даврони кӯтоҳмуддат ширкат харочотҳои тағйирнопазир, тағйирпазир ва куллі ба ҳисоб мегирад.

Харочоти тағйирнопазир (TFC) гуфта харҷҳоеро меноманд, ки новобаста ба ҳаҷми тавлид бетағйир боқӣ мемонанд. Харочоти тағйирнопазир ба ҳуди мавҷудияти ширкат алоқаманд мебошанд, онҳо дар ҳоле, ки ҳатто ширкат ҳеҷ тавлид накунад ҳам бояд пардохта шаванд.

Ба харочоти тағйирнопазир иҷорапулӣ, қисме аз бардоштҳои барои истеҳлоки биноҳо ва таҷҳизоту мошинолот, пардохтҳои бима, дастмӯзди ҳайати идоракунанда ва андозҳои собит ва ғайраҳо мансуб мебошанд.

Харочоти тағйирнопазирро бо харочоти бебозгашт набояд иштибоҳ кард.

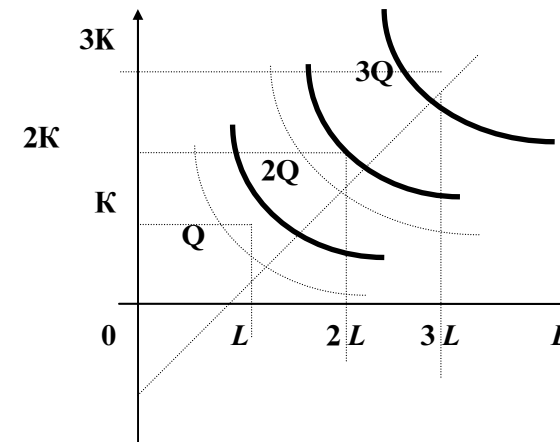
Харочоти бебозгашт харҷҳои мебошанд, ки ширкат як бор мепардозад ва ба ҳеҷ ваҷҳ бозгардонидани онҳо имкон надорад. Мисоли равшани харочоти бебозгашт харҷҳои ҳастанд, ки барои лавҳа - навиштаҷоти ширкат анҷом дода мешаванд. Агар ширкат аз миён равад, навиштаҷоти рӯи лавҳа ба куллі аҳамияти худро гум мекунад ва баргардондани маблағҳои барои он сарфшуда ғайриимкон аст.

Харочоти тағйирпазир (TVC) хароҷот тавлидеро меноманд, ки баробари тағйирёбии ҳаҷми маҳсулоти тавлидшаванда тағйир мепазиранд. Ба хароҷоти тағйирпазир хароҷоти ашёи хом, маводу масолеҳи нимсохт, қувваи барқ ва сӯзишворӣ, маоши коргарон, истеҳлоки мошинолот ва хадамоти нақлиёт ва ғайра мансуб мебошанд.

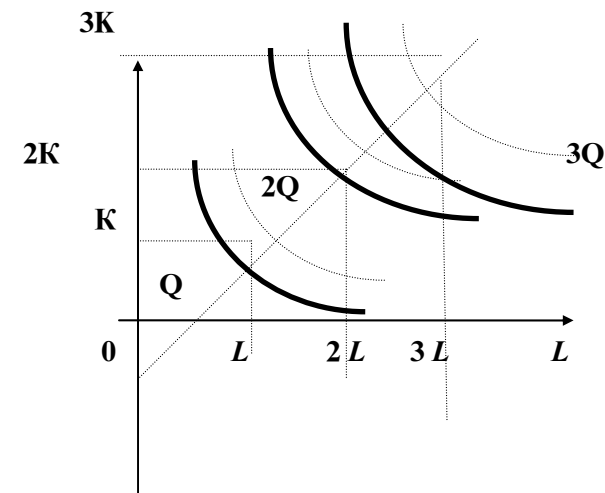
Маҷмӯи хароҷоти тағйирнопазир ва тағйирпазир хароҷоти куллі (TC)-ро ташкил медиҳад.

$$TC = TFC + TVC.$$

Дар ҷадвали 6.2. хароҷоти тағйирнопазир, тағйирпазир ва хароҷоти куллии ширкат баён ёфтааст.



Расми 5.9. Боздеҳи афзоянда аз миқёс.



Расми 5.10. Боздеҳи коҳишбанда аз миқёс.

5.6. Ивазкунии байниҳамдигарии омилҳои тавлиди

Таҳлили МБМ (изоквант) – ро барои муайян намудани имкони ивазкунии як омил ба дигаре дар раванди истифодабарӣ аз онҳо ба кор бурдан мумкин аст.

Мизони ниҳоии ивазкунии техникий сармоя ба меҳнат ($MRTS_{LK}$) бо миқдори сармояе муайян карда мешавад, ки онҳо ҳар як воҳиди меҳнат бе он ки боиси афзоиши коҳиш тавлид шавад, иваз карда метавонад.

Чунон ки дар мавриди мунҳаниҳои бетафовутӣ буд, ба кунҷи моли МБМ мизони ниҳоии ивазкунии техникий як манобеъ ба манбаи дигар мувофиқ меафтад ва он бо формулаи зерин муайян карда мешавад. $MRTS_{LK} = \frac{MP_L}{MP_K} = \frac{\Delta K}{\Delta L}$, ки MP_L – маҳсули

ниҳоии меҳнат, MP_K – маҳсули ниҳоии сармоя, ΔK – тағйири сармоя ва ΔL – тағйири меҳнат аст.

Кунҷи моили манфии МБМ далолат ба он дорад, ки коҳиши миқдори сармоя (дар шакли камшавии замони кори мошинҳо) тақозо мекунад, ки барои ҳифзи андозаҳои тағйирнопазири тавлид, соатҳои кор зиёд карда шаванд.

Такмилпазирии байниҳамдигарии омилҳои тавлиди яке аз заминаҳои асосии назарияи тавлид ба шумор меравад. Ҳар кадом омил кореро метавонад анҷом диҳад, ки омили дигар наметавонад ё ба тарзи бадтар мумкин аст иҷро намояд. Ба таври умум, дар истеҳсолот меҳнат ва сармоя ивазкунондаи мутлақӣ ҳамдигар нестанд.

Ҳар як соати кори ихтисоршаванда соатҳои кори бештари мошинҳоро барои ивази ҷои кормандони аз кор бекоршуда талаб менамояд. Ва баръакс бо муваффақият ихтисор кардани соатҳои кори мошинҳо.

Качии МБМ бозтобдиҳандаи душворироест, ки ҳангоми иваз кардани як омил ба омили дигар дар ҳудуди ҳаҷми муайян тавлид, ба вучуд меояд. Ин душвориро барои соҳаҳои ҳар хел мебошанд. Агар дар корхонаи мебелсозӣ иваз кардани кори мошинҳо ба кори дастӣ нисбатан осон бошад, дар саноати кимё иҷрои ин кор амалан ғайри имкон аст.

Механизмқунонии раванди истеҳсолот нишонаи саноатиқунонии иқтисодӣ мебошад.

Ҷадвали 6.1.

Даромад, хароҷот ва фоидаи ширкат

№	Номгӯи нишондиҳандаҳо	ҳисоби ҳисобдорӣ	ҳисоби иқтисодӣ
1.	Даромад аз фурӯш	2000	2000
2.	Хароҷоти аён аз он ҷумла: а) ашёи хом ва масолеҳҳо. б) сӯзишворӣ ва энергия. в) музди меҳнати кормандон. г) истеҳлоки сармояи асосӣ. д) фоизи маблағҳои ба вом гирифташуда (1000) дар ҳоли 10% будани баҳраи фоизи бонкӣ.	1600 600 200 400 300 100	1600 600 200 400 300 100
3.	Хароҷоти ноён аз он ҷумла: а) музди меҳнати бадалпазири соҳибкор. б) музди меҳнати бадалпазири зани соҳибкор. в) Арзиши бадалпазири сармояи соҳибкор (3000) дар ҳоли 10% будани баҳраи солана.	- - - -	450 100 50 300
4.	Ҷоидаи ҳисобдорӣ (1-2)	400	-
5.	Ҷоидаи иқтисодӣ (ҳолис) [1 - (2+3)]	-	-50

Дар мавриди ҳисоб кардани хароҷоти иқтисодӣ кӯтоҳмуддат ё дарозмуддат будани давраи замони ро ба назари эътибор мегиранд.

Дар даврони кӯтоҳмуддат ширкат наметавонад андозаи иқтидорҳои истеҳсолиашро тағйир диҳад, яъне чун қоида як омили тавлиди - сармоя бетағйир боқӣ мемонад.

Давраи дарозмуддати фаъолияти ширкат - ин фосолаи замониест, ки дар давоми он ширкат метавонад ҳаҷми тамоми манобеи мавриди корбурдро ба шумули иқтидорҳои истеҳсолӣ, тағйир диҳад. Дар даврони дарозмуддат ҳамаи хароҷот тағйирпазир мебошанд.

дар назар гирифт, ки ӯ метавонист дар кори хислат, давомнокӣ ва шиддати мушобеҳ дошта, вале ба тарзи меҳнати кироя ба даст оварад.

Бино, иншоот, машину таҷҳизотро чун моликияти худ ширкат истифода бурда ба касе чизе намерпазонад, вале ин моликиятро мумкин аст ба ичора дода ичорапулӣ ба даст оварад. Соҳиби дороии сармоявӣ имкониятҳои дигари бадалпазир дорад, ӯ метавонад дороияшро бо нархи бозори ба фурӯш расонда даромади ҳосилкардаашро бо нархи бозории баҳра (фоиз) дар бонк гузорад.

Ба мафҳуми хароҷоти ноаён фоидаи оддӣ низ дохил мешавад. Фоидаи оддӣ ин маблағе мебошад, ки ба соҳибкор барои ҳифзи қобилиятҳои соҳибкорӣ дар ҳудуде, ки ширкат муқаррар намудааст, пардохта мешавад. Одатан, фоидаи оддӣ набояд аз нархи бозории баҳра (фоизи) бонк камтар бошад.

Маҷмӯи хароҷоти аён ва ноаён хароҷоти иқтисодиро ташкил медиҳад.

Бо назарияи хароҷоти тавлид назарияи фоида алоқаи ногусастанӣ дорад. Фоида ба фоидаи иқтисодӣ ва муҳосибӣ ҷудо мешавад.

Фоидаи ҳисобдорӣ ба даромади аз фурӯши молҳо ҳосилшуда тарҳи хароҷоти аён баробар аст. Фоидаи иқтисодӣ ба даромади аз фурӯши молҳо ҳосилшуда тарҳи хароҷоти иқтисодӣ (аён ва ноаён) баробар мебошад.

Агар даромади аз фурӯш ба даст омада аз маҷмӯи хароҷоти иқтисодӣ зиёдтар бошад, ширкат фоидаи ҳолиси иқтисодӣ мегирад. Маҳз фоидаи иқтисодӣ, на ҳисобдорӣ, меёре мебошад, ки муваффақияту дастовардҳои ширкатро муайян менамояд. Будан ё набудани фоидаи иқтисодӣ боис мешавад, ки манбаъҳои иловагӣ ҷалб карда шаванд ё ба соҳаҳои дигари баҳрабардорӣ тахвил дода шаванд. Дар ҷадвали 6.1. фарқи миёни хароҷоти ҳисобдорӣ ва иқтисодӣ ва фоида баён ёфтааст.

Чунон ки мебинем, дар ҳоли фоидаи ҳисобдорӣ мусбӣ будан, фоидаи иқтисодӣ дар мисоли мо ифодаи манфӣ доштааст. Ин чунин маънӣ дорад, ки манфиати соҳибкор дар он аст, ки аз ин фаъолият гузашта ба коре машғул шавад, ки барояш ақаллан фоидаи матлуб орад.

МБМ – мумкин аст ҳангоми таҳлили шароити гузаштан ба раванди тавлиди аз рӯи технологияи муайяни пешрафта мучаҳҳазшуда мавриди истифода қарор гирад. Вақте ки фаъолияти соҳибкорӣ барои раванди зарфияти бузурги сармоягузори дошта, ки ивазкунандаи меҳнат аст, нигаронида мешавад, он дар маҳсулнокии ниҳоии ҳар ду омил (сармоя, меҳнат) таҷассум меёбад.

Мудирони ширкатҳо ҳангоми ба нақша гирифтани фаъолияти худ бояд ҳисоб кунанд, ки чанд воҳиди меҳнатро ба сармоя иваз кунанд, ки самарабахшии тавлиди маҳсул таъмин карда шавад.

Мафҳумҳои асосӣ.

1. Маҳсули ниҳоии омилҳои тавлидӣ
2. Давраи дарозмуддат
3. Давраи кӯтоҳмуддат
4. Тобеи / функцияи тавлид
5. Мунҳании баробарии миқдор (изоквант)
6. Боздеҳи мусбии миқёс
7. Боздеҳи манфии миқёс
8. Мизони ниҳоии ивазкунии техникаӣ
9. Истеҳсолот
10. Технология
11. Харитаи изоквант
12. Маҳсули умумии омилҳои тавлидӣ
13. Боздеҳи доимии миқёс.

Муҳокимаронӣ дар атрофи мавзӯ

1. Танҳо сармоя ва кор он омилҳои мебошанд, ки бояд дар мавриди қабули тасмимҳо ба эътибор гирифта шаванд.

2. Ширкатҳои хурд ҳамеша аз ширкатҳои бузург самарабахшии камтар доранд.

3. Агар ширкат ҳаҷми манобеи истифодашавандаро ба 30% афзоиш дода дар ин ҳол ҳаҷми тавлид ба миқдори 20% зиёд шавад, он гоҳ асари мусбии миқёси тавлид ба вучуд меояд.

4. Вақте ки маҳсули ниҳойи ифодаи манфӣ мегирад, ҳаҷми умумии тавлид коҳиш меёбад.

5. Маҳсусгардонӣ (тақсимои меҳнат) мумкин аст ба асари мусбии миқёс оварад.

6. Афзоиши ҳаҷми сармояи истифодашаванда дар ҳоли бетағйир будани сатҳи кори мавриди истифода сабаби боздеҳи коҳишёбандаи сармоя мешавад.

7. Қонуни маҳсулнокии коҳишёбанда иборат аз он аст, ки ба андозаи афзоиши ҳаҷми манбаи тағйирпазири мавриди корбаст, ки ба манбаи собит аз сатҳи муайян ҳамроҳ мешавад, ҳаҷми куллии маҳсули тавлидшаванда коҳиш меёбад.

8. Вақте ки ҳаҷми маҳсул бо суръати коҳишёбанда зиёд мешавад, маҳсули ниҳой ифодаи мусбии афзоишёбанда дорад.

9. Вақте ки маҳсули ниҳойи манбаи тағйирпазир коҳиш меёбад, он гоҳ ҳаҷми куллии маҳсул низ коҳиш меёбад.

10. Маҳсули ниҳой ба ҳадди аксар вақте мерасад, ки хароҷоти ниҳой дар ҳадди ақалл қарор гирифта бошад.

Масъалаҳо.

1. Ширкате, ки ширинӣ истеҳсол мекунад, яке аз се технологияи мавҷударо интихоб мекунад. Ҳар як технология аз якдигар бо таносуби гуногуни манобеъ (L - меҳнат ва K - сармоя) фарқ мекунад. Дар ҷадвали 5.1. рақамҳо оид ба технологияҳои истифодашаванда оварда шудааст.

Фарз кардем, ки нархи воҳиди меҳнат 200 доллар ва нархи воҳиди сармоя - 400 доллар аст.

Муайян кунед, ки ширкат дар ҳар як дараҷаи ҳаҷми истеҳсолот кадом технологияро қабул мекунад.

Ҷадвали 5.1.

Ҳаҷми тавлидот	ТЕХНОЛОГИЯ					
	А		Б		В	
	L	K	L	K	L	K
1	9	2	6	4	4	6
2	19	3	10	8	8	10
3	29	4	14	12	12	14
4	41	5	18	16	16	19
5	59	6	24	22	20	25
6	85	7	33	29	24	32
7	120	8	45	38	29	40

БОБИ 6. Хароҷоти тавлид

6.1. Хароҷоти иқтисодӣ

Тасмимҳое, ки соҳибони ширкатҳои истеҳсоли хангоми ба бозор баровардани молу ҳадамот ба амал мебароранд, аз шароити тавлид ва хароҷот сарчашма мегиранд.

Аз нуқтаи назари иқтисодӣ хароҷот иборат аст аз арзиши ҳама гуна манобеъ, ки харҷ мешавад. Фаҳмиши иқтисодии хароҷот бар ҳақиқати раднопазири камёбии манобеъ ва имкони истифодабарии бадалпазири онҳо асос ёфтааст, ба ибораи дигар ҳамаи хароҷот иборат аз хароҷоти бадалпазир мебошанд.

Хароҷоти иқтисодӣ ё хароҷоти бадалпазири ҳар кадом манбаи барои тавлиди мол интихобшуда ба арзиши он манбаъ дар ҳоли аз ҳамаи дигар тарзҳои баҳрабардории бадтар беҳтар истифода шудан, баробар аст. Барои мисол пӯлоде, ки барои тавлиди аслиха ба кор рафтааст, барои сохтани мошинолот ё сохтмони истиқоматгоҳҳо имконияти аздастрафта мебошад.

Ба хароҷоти бадалпазир, ки ширкатҳо дучор меоянд, аз ҷумла пардохтҳо ба коргарон, соҳибони манобеи табиӣ ва ғайра дохил мешаванд, ки ба мақсади ҷалби омилҳои тавлидӣ ва ҷудо кардани онҳо аз намудҳои тавлидӣ ва ҷудо кардани онҳо аз намудҳои бадалпазири истифодабарӣ ба амал бароварда мешаванд. Ин пардохтҳо аён ва низ ноаён мешаванд.

Хароҷоти аён - хароҷоти бадалпазире мебошад, ки дар шакли пардохтҳои мустақим ба ирсолкунандагони омилҳои тавлидӣ ифода меёбад. Ба ин қабил хароҷот арзиши ашёи хом, мавод, масолеҳи нимсохт, сӯзишворӣ, маоши коргарон, дастмузди мудирон, харҷҳои нақлиёт ва ғайра мансуб мебошанд.

Хароҷоти ноаёнро арзиши манобеъ, ки моликияти соҳибони ширкатҳо мебошад, муайян мекунад. Барои сармоя ғойдае, ки имкон дошт бо гузоштани сармоя дар ин ҷо не, дар ҷои дигар, кор (корхона)-и дигар ба даст оварда шавад, хароҷоти ноаён ба шумор меравад. Барои деҳқон - соҳиби замин бошад, чунин хароҷоти ноаён иҷорапулӣ мебошад, ки дар ҳоли ба иҷора додани замин мумкин буд ба даст оварда шавад. Барои соҳибкор (аз ҷумла шахсе, ки ба фаъолияти инфиродии меҳнатӣ машғул аст) ба сифати хароҷоти ноаён мумкин аст ҳамон дастмуздери

6. Кадоме аз ҳукмҳои зерин, ки робитаи TP , AP ва MP -ро ифода мекунад, нодуруст аст?

А) AP то вақте афзоишавиш давом мекунад, ки MP афзоиш меёбад;

В) AP ба сатҳи бешинаи худ пеш аз он, ки TP ба ҳадди аксар расад, мерасад;

С) TP ба ҳадди аксар мерасад, вақте ки $MP = 0$ аст;

Д) $MP = AP$ дар мавриди бешинаи сатҳи AP аст;

Е) TP коҳиш меёбад, агар $MP < 0$ бошад.

Ҷавобҳо:

Санҷишҳо

1.С., 2.С., 3.В., 4.А., 5.С., 6.А.

2. Дар давраи кӯтоҳмуддат ширкат истифодаи манобеи меҳнатиро тағйир дода, аммо мизони сармояро бетағйир мемонад. Дар ҷадвали 5.2. бо тағйири меҳнат чӣ гуна тағйир ёфтани ҳаҷми истеҳсолот нишон дода шудааст.

Ҷадвали 5.2.

Хароҷоти меҳнат (одам дар ҳафта)	Ҳаҷми маҳсулот (адад дар ҳафта)	Маҳсулоти ниҳой MP_L	Маҳсулоти мутаваассит AP_L
0	0		
1	35		
2	80		
3	122		
4	156		
5	177		
6	180		

а) Маҳсули ниҳой ва мутаваасситро ҳисоб карда сутуни сеюм ва чорумро пур кунед.

б) Мунҳаниҳои MP_L ва AP_L -ро кашед.

в) Муайян кунед, ки дар кадом дараҷаи истифодаи меҳнат мунҳании MP_L мунҳании AP_L -ро буррида мегузарад.

3. Дар ҷадвали 5.3. рақамҳои тобеи/функсияи оддии истеҳсоли $Y = K^{0.5} \cdot L^{0.5}$, бо хароҷоти додашудаи K ва L оварда шудааст.

Ҷадвали 5.3.

K / L	5	10	15	20
70	18,7	26,5	32,4	37,4
60	17,3	24,5	30,0	34,6
50	15,8	22,4	27,4	31,6
40	14,1	20,0	24,5	28,3
30	12,2	17,3	21,2	24,5
20	10,0	14,1	17,3	20,0
10	7,1	10,0	12,2	14,1
0	5	10,0	15,0	20,0

Рақамҳои ин ҷадвали истифода бурда ба чунин саволҳо ҷавоб гӯед:

1) Дар асоси рақамҳои ҷадвал оё мо гуфта метавонем, ки хусусиятҳои умумии функсияи истеҳсоли иҷро шудаанд?

2) Агар дар истеҳсолот 10 воҳиди сармоя ва 15 воҳиди меҳнат истифода шавад ҳаҷми истеҳсолот чӣ қадар мешавад?

3) Чанд тарзи технологияи истеҳсоли ҳаҷми 17,3 адад маҳсулот мавҷуд аст? Мунҳании изоквантии ин ҳаҷми истеҳсолотро кашед.

4. Дар ҷадвали 5.4. рақамҳо оид ба хароҷоти меҳнат, сармоя ва ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот ҳангоми истифодаи онҳо оварда шудааст.

5.

Ҷадвали 5.4.

Таносуб	Ҳаҷми истеҳсолот	Меҳнат L	Сармоя K
A	200	30	80
B	350	45	120
C	700	90	240
D	750	99	264

Дар асоси рақамҳои ҷадвал:

а) Бо фоиз тағйирёбии хароҷоти L ва K-ро ҳангоми аз таносуби A ба B, B ба C ва C ба D гузаштанро ҳисоб кунед.

б) Ҳангоми гузаштан аз мувофиқати A ба B, B ба C ва C ба D боздеҳи миқёсро муайян кунед.

Санҷишҳо

1. *Ҳар кадом нуқтаи дар мунҳании баробарии миқдор воқеъгардида ифодагари:*

- A) Миқдори маҳсули тавлидшаванда аст;
- B) Ифодаи пулии ҳаҷми маҳсул аст;
- C) Бандубасти ҳаҷми физикии манобеъ аст;
- D) Маҷмӯи хароҷот аст;
- E) Маҷмӯи хароҷоти тағйирпазир аст.

2. *Мунҳании баробарии миқдор (изоквант) тасвири:*

- A) Мунҳании ҳаҷми умумии маҳсул аст;
- B) Тобеи тавлид аст;
- C) Ҳаҷми гуногуни маҳсул, ки бо миқдори муайяни манобеъ мумкин аст тавлид карда шавад, мебошад;
- D) Мунҳании маҳсули мутаваассит аст;
- E) Мунҳании маҳсули ниҳой аст.

3. *Агар ширкат хароҷотро барои манобеъ ба миқдори 10% афзоиш диҳад ва ҳаҷми тавлид дар ин ҳол ба 15% зиёд шавад, пас дар ин маврид:*

- A) Асари манфии миқёс ба мушоҳида мерасад;
- B) Асари мусбии миқёс ба мушоҳида мерасад;
- C) Қонуни маҳсулнокии коҳишёбанда амал мекунад;
- D) Мунҳании LATS ба боло интиқол меёбад;
- E) Ширкат фоидаи ҳадди аксарро ба даст меорад.

4. *Дар кадом шароит қонуни маҳсулнокии коҳишёбандаи омил тавлидӣ амал мекунад?*

- 1) Омилҳои дигари тавлидӣ тағйир намеёбанд;
 - 2) Дараҷаи технологӣ тағйир намеёбад;
 - 3) Ҳамаи воҳидҳои омилҳои тағйирпазир якхел мебошанд;
- Яке аз ҷавобҳои зеринро интихоб кунед:**
- A) 1, 2 ва 3 дуруст аст;
 - B) Танҳо 1 ва 2 дуруст аст;
 - C) Танҳо 2 ва 3 дуруст аст;
 - D) Танҳо 1 дуруст аст;
 - E) Танҳо 3 дуруст аст.

5. *Робитаи байниҳамдигарӣ байни ҳамаи бадалҳои имконпазирӣ бандубастҳои омилҳои тавлидӣ ва ҳаҷми маҳсули тавлидшаванда тавассути:*

- A) Мунҳании имкониятҳои тавлидӣ;
 - B) Мунҳании тавлиди куллии маҳсул;
 - C) Тобеи тавлидӣ;
 - D) Кашиши арза;
 - E) Мунҳании хароҷоти кулӣ,
- ифода меёбад.**

а) Харочоти мутавассити тағйирнопазир, куллӣ ва харочоти ниҳоиро дар давраи кӯтоҳмуддат ҳисоб карда чадвали 6.3.-ро пур кунед.

б) Мунҳаниҳои SAVC, SAFC, SATC ва SMC-ро кашед.

в) Дар кадом ҳаҷми тавлид мунҳаниҳои SMC мунҳаниҳои SAVC, SAFC, SATC-ро бурида мегузарад?

Ҷавобҳо

Санҷишҳо (тестҳо)

1.C.; 2.D.; 3.C.; 4.C.; 5.A.; 6.C.; 7.A.; 8.C.; 9.B.

$$AFC = \frac{TFC}{Q} \quad \text{ва} \quad AVC = \frac{TVC}{Q} \quad \text{аст, аз ин ҷост, ки}$$

$$ATC = \frac{TC}{Q} = \frac{TFC}{Q} + \frac{TVC}{Q} = AFC + AVC.$$

Нишондиҳандаҳои харочоти мутавассити тавлиди барои фаъолияти ширкат хеле муҳиманд, чунки маҳз ҳамин харочоти мутавассит аст, ки одатан, барои муқоиса бо нархи маҳсул, мавриди истифода қарор мегирад. Агар харочоти мутавассит камтар аз нарх бошад, ширкат фоида ба даст меорад, агар харочоти мутавассит бештар аз нарх бошад, ширкат زیён мебинад ва агар нишондиҳандаи харочоти мутавассит баробари нархи маҳсул бошад, ин шаҳодат аз он медиҳад, ки ширкат бе суду زیён фаъолият дорад.

Ҳисоби нишондиҳандаҳои харочоти мутавассит дар чадвали 6.3., ки идомаи чадвали 6.2. мебошад, дарҷ ёфтааст. Маълумоти намудорӣ дар намудори 6.2. оварда шудаанд.

Ҷадвали 6.3.

Харочоти фирма дар давраи кӯтоҳмуддат.

Истеҳсоли маҳсулот Q (адад)	Хароҷоти тағйирнопазир TFC (сомонӣ)	Хароҷоти тағйирпазир TVC (сомонӣ)	Хароҷоти кулл TC (сомонӣ)	хароҷоти мутавассити тағйирнопазир AFC (сомонӣ)	хароҷоти мутавассити тағйирпазир AVC (сомонӣ)	хароҷоти мутавассити кулл ATC (сомонӣ)	Хароҷоти ниҳой MC (сомонӣ)
0	100	0	100,0				
1,0	100	40,0	140,0	100	40	140	40
2,0	100	100,0	200,0	50	50	100	60
3,0	100	200,0	300,0	33,33	66,67	100	100,0
4,0	100	340,0	440,0	25,0	85,0	110	140
5,0	100	500,0	600,0	20,0	100	120	160

Нишондиҳандаҳои дигари марбут ба хароҷоти тавлид хароҷотҳои ниҳой мебошанд.

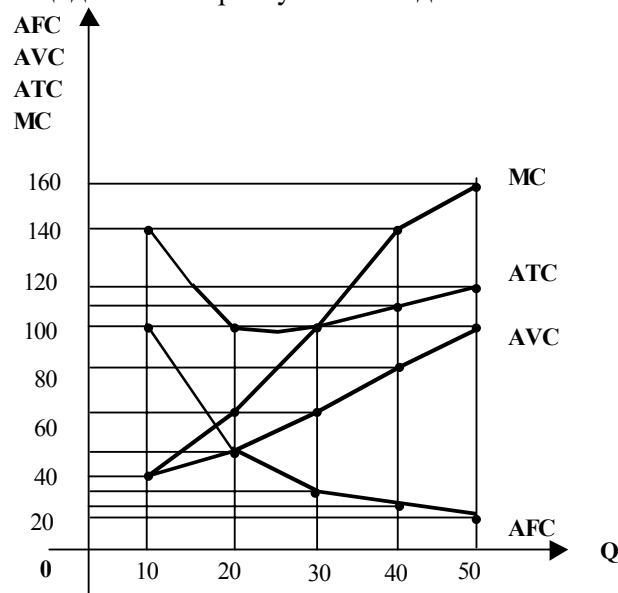
Хароҷоти ниҳой (MC) нисбати афзоиши хароҷоти кулӣ (ΔTC) ба афзоиши ҳаҷми тавлид (ΔQ) буда, иборат аз харҷҳои

иловагиест, ки ба тавлиди воҳиди иловагии маҳсул алоқаманданд. Формулаи хароҷоти ниҳой ин аст:

$$MC = \frac{\Delta TC}{\Delta Q};$$

Дар ҷадвали 6.3. дар сутуни охирин ҳисоби хароҷоти ниҳой оварда шудааст.

Назарияи хароҷоти ниҳой аҳамияти стратегӣ дорад, зеро маҳз ҳамин хароҷот имконият медиҳад, ки ширкат зарурат доштан ё надоштани афзоиши ҳаҷми тавлид ва ба кадом қимат ба даст омадани воҳиди иловагиро муайян созад.



Расми 6.2. Мунҳаниҳои хароҷоти мутавассити тағйирнопазир, тағйирпазир, кулл. ва хароҷоти ниҳой.

Мунҳаниҳои хароҷоти ниҳой дар намудори 6.2. акс ёфтааст. Шакли мунҳаниҳои хароҷоти ниҳой бозтоб ва натиҷаи амали қонуни маҳсулнокии қоҳишбанда мебошад.

Вобастагии муайяне байни хароҷоти ниҳой ва мутавассит мавҷуд аст, ки ба таври зер зӯҳур менамояд: агар ҳангоми тавлиди воҳиди иловагии маҳсул хароҷоти ниҳой аз хароҷоти мутавассит афзунтар бошад ($MC > ATC$), дар ин ҳол хароҷоти

б) Мунҳаниҳои хароҷоти дарозмуддати мутавассит ва ниҳойро кашед.

Ҷадвали 6.2.

Хароҷоти дарозмуддати ширкат

Ҳаҷми тавлид (адад дар ҳафта)	Хароҷот (сомонӣ)		
	куллӣ	мутавассит	ниҳой
0	0	-	-
1	32	-	-
2	48	-	-
3	82	-	-
4	140	-	-
5	228	-	-
6	352	-	-

в) Дар кадом ҳаҷми тавлид хароҷоти дарозмуддати мутавассит камтарин аст?

г) Дар кадом ҳаҷми тавлид хароҷоти дарозмуддати ниҳой ба хароҷоти дарозмуддати мутавассит баробар мешаванд?

5. Хароҷоти тағйирнопазири ширкат 45 сомони ро ташкил мекунад. Рақамҳо оид ба хароҷоти мутавассити тағйирпазир дар давраи кӯтоҳмуддат дар ҷадвали 6.3. оварда шудааст.

Ҷадвали 6.3.

Ҳаҷми тавлид (адад дар ҳафта)	SAVC	SAFC	SATC	SMC
1	17	-	-	-
2	15	-	-	-
3	14	-	-	-
4	15	-	-	-
5	19	-	-	-
6	29	-	-	-

д) Ширкати «Сиёма» сеҳи навро ба кор даровардааст;
 е) Дар корхонаи маҳсулоти ширӣ дар натиҷаи аз нав таҷҳизонидан ба ҷои хатти кӯҳнаи истеҳсоли хати нави ҳосилнокиаш баландтар роҳандозӣ карда шудааст.

3. Фарз кардем, ки хароҷоти тағйирнопазири ширкат 60 сомонӣ ва хароҷоти тағйирпазири он дар ҷадвали 6.1. оварда шудааст.

Ҷадвали 6.1.

Хароҷоти ширкат

Ҳаҷми тавлиди Q	хароҷоти тағйирнопазир TFC	хароҷоти тағйирпазир TVC	Хароҷоти кулӣ TC	хароҷоти мутавассити тағйирнопазир AFC	хароҷоти мутавассити тағйирпазир AVC	хароҷоти мутавассити кулӣ ATC	хароҷоти ниҳой MC
0	-	0	-	-	-	-	-
1	-	45	-	-	-	-	-
2	-	85	-	-	-	-	-
3	-	120	-	-	-	-	-
4	-	150	-	-	-	-	-
5	-	185	-	-	-	-	-
6	-	225	-	-	-	-	-
7	-	270	-	-	-	-	-
8	-	325	-	-	-	-	-
9	-	390	-	-	-	-	-
10	-	465	-	-	-	-	-

- а) Ҷадвалро пур кунед.
 б) Мунҳаниҳои хароҷоти тағйирнопазир, тағйирпазир ва куллиро кашед. Фаҳмонед, ки чӣ тавр қонуни боздеҳи r_u ба коҳиш ба шакли мунҳаниҳои хароҷоти тағйирпазир ва кулӣ таъсир мерасонад.
 в) Мунҳаниҳои AFC, AVC, ATC ва MC-ро кашед. Фаҳмонед, ки ҷаро мунҳании MC мунҳаниҳои AFC, AVC ва ATC-ро дар нуқтаҳои каминаи онҳо бурида мегузарад.

4. Дар ҷадвали 6.2. рақамҳо оид ба хароҷоти дарозмуддати ширкат оварда шудааст.

- а) Миқдори хароҷоти дарозмуддати мутавассит ва ниҳоиро ҳисоб кунед.

мутавассит афзоиш меёбад. Ва баръакс аст, агар $MC < ATC$ бошад, он гоҳ мизони хароҷоти мутавассит коҳиш мепазирад. Аз ин чунин натиҷагирӣ мешавад, ки хатти ATC ва AVC-ро хатти MC дар нуқтаҳои камтаринашон бурида мегузарад.

6.4. Мунҳаниҳои баробарии хароҷот (МБХ - изокост)

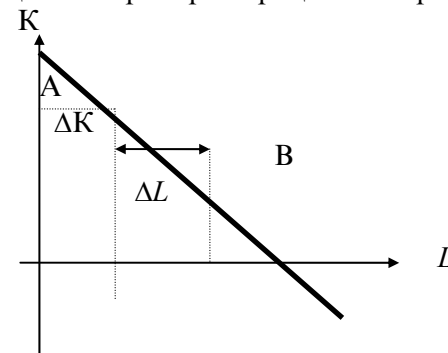
Хароҷоти иқтисодии тавлиди мол аз миқдори манбаъҳои истифодашаванда ва нархи ҳадамоти омилҳои тавлиди вобастагӣ дорад. Тобеи хароҷот алоқамандии байни тавлиди маҳсул ва хароҷоти каминаи барои тавлиди вай зарурбударо тавсиф менамояд.

Фарз мекунем, ки ду омил тағйирпазир - кор ва сармоя истифода бурда мешавад ва нархи баҳрабардории ин омилҳо мутаносибан ба P_L ва P_K баробар аст. Хароҷоти кулӣ (TC) баробар аст: $TC = P_L \times L + P_K \times K$, ки $P_L \times L$ - хароҷоти кор ва $P_K \times K$ - хароҷоти сармоя мебошад.

Мунҳаниҳои баробарии хароҷот (изокост) ин хаттест, ки бандубастҳои харҳелаи имконпазири қору сармояро, ки хароҷоти тавлид дар онҳо баробар аст, инъикос менамояд. Намудори чунин муодила дар ҳоли собит будани қимати TC дар ҳамворӣ, изокост ё мунҳаниҳои баробарии хароҷот номида мешавад. Муодилаи МБХ-ро чунин навиштан низ мумкин аст:

$$K = \frac{TC}{P_K} - \frac{P_L}{P_K} \cdot L$$

Аз ин ҷо қуночи шеби МБХ баробари P_L/P_K аст. Дар расми 6.3. мунҳаниҳои баробарии хароҷот тасвир ёфтааст.



Расми 6.3. Мунҳаниҳои баробарии хароҷот (изокост).

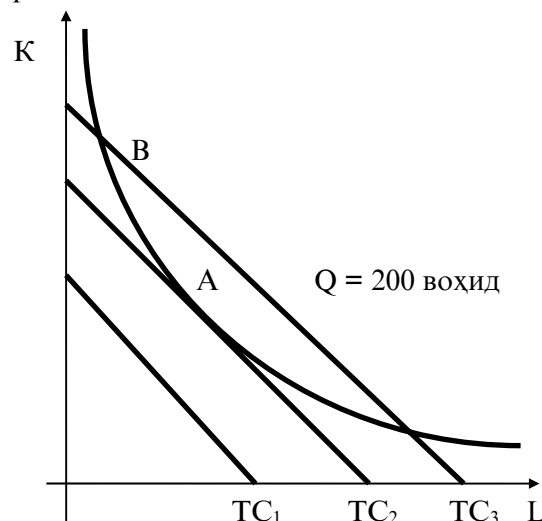
Барои ҳар кадоме аз ду нуқтаи А ва В, ки дар мунҳани баробарии хароҷот қарор доранд, сатҳи хароҷоти умумӣ яксон мебошад.

Ҳангоми ҳаракат аз нуқтаи А ба нуқтаи В миқдори сармояи мавриди истифода ба ΔK коҳиш ёфта, миқдори кор ба ΔL афзоиш меёбад. Дар натиҷа афзоиши хароҷот барои пардохт кардани соатҳои иловагии меҳнат бояд аз тариқи кам кардани хароҷоти сармоя ҷуброн карда шавад, яъне:

$$P_L \times \Delta L = - P_K \times \Delta K.$$

Аз ин ҷо дорем: $(\Delta K / \Delta L) = P_L / P_K$, ки омили кунҷии МБХ (изокост) андозаи ҷойнишини сармоя кардани корро дар ҳоле, ки хароҷотҳо собит бошанд, баён месозад.

Масъалаеро аз назар мегузаронем, ки тибқи он ширкат бояд миқдори кору сармояи мавриди истифодаро барои тавлиди ҳаҷми муайяншудаи маҳсул (масалаи $Q = 200$) бо хароҷоти камтарин муайян созад. Дар расми 6.4. мунҳани баробарии миқдоре (изоквант) тасвир ёфтааст, ки ба ҳаҷми тавлиди $Q = 200$ мувофиқ мебошад. Ҳоло се мунҳани баробарии хароҷот (изокост)-ро мавриди баррасӣ қарор медиҳем: МБХ - 1 (TC_1) аз МБМ пасттар гузашта бо вай нуқтаи муштарак надорад, яъне сатҳи манобеи тавлиди барои расидан ба ҳаҷми тавлиди мазкур кифо нест.



Расми 6.4. Каминасозии хароҷоти тавлиди ҳаҷми таъиншудаи маҳсул.

- В) Даромад тарҳи хароҷот аст;
- С) Даромад тарҳи хароҷоти айён ва ноайён аст;
- Д) Даромад тарҳи хароҷоти ноайён аст;
- Е) Харҷҳое, ки ширкат як бор мепардозад ва бозгардонидани онҳо имкон надорад;

14. Давраи дарозмуддати фаъолияти ширкат:

- А) Фосилаи замониест, ки ширкат наметавонад, иқтидорҳои истеҳсолиашро тағйир диҳад;
- В) Маблағе, ки барои дар соҳаи фаъолияти муайян боқӣ мондан зарӯр аст;
- С) Фосилаи замониест, ки дар давоми он ширкат метавонад, тамоми омилҳоро тағйир диҳад;
- Д) Алоқамандии байни тавлиди маҳсул ва хароҷоти камини он мебошад;
- Е) Арзиши бадалпазири истифодаи манобеъ аст, ки моликияти соҳибони ширкатҳо мебошад;

Масъалаҳо

1. Азиза соҳиби корхонаи хурди дӯзандагӣ мебошад. Дар корхона ҳамроҳи ӯ Фароғат ва Раҳима кор мекунанд. Азиза ба ҳар яки онҳо ҳар моҳ 500 сомонӣ маош медиҳад. Барои иҷораи бино Азиза ҳар сол 3000 сомониро сарф мекунад. Барои харидани таҷҳизот Азиза 20 ҳазор сомонӣ сармояи худро сарф кардааст, агар ба бонк мегузошт, ҳар сол 10% фоидаи бонкӣ мегирифт. Хароҷоти ашъи хом ба ҳисоби миёна ҳар моҳ 1000 сомониро ташкил мекунад. Пеш аз ташкил кардани корхона Азиза дар дигар ҷо кор карда ҳар моҳ 800 сомонӣ маош мегирифт. Хароҷоти ҳисобӣ, ноён ва иқтисодии корхонаи Азизаро ҳисоб кунед.

2. Кадоме аз чунин тағйиротҳо дар таркиби манобеи истеҳсолӣ ба хароҷоти кӯтоҳмуддат ва кадоме ба хароҷоти дарозмуддат тааллуқ доранд?

- а) Ширкати «Нафиса» дар ш. Исфара корхонаи нав сохтааст;
- б) Ҳоҷагии деҳқонии ноҳияи Ҳисор истифодаи нуриҳоро дар заминҳояш зиёд намудааст;
- в) Дар корхонаи насосҷӣ басти сейумро ба кор андохтаанд;
- г) Корхонаи «Ширин» аз сабаби набудани ашъи хом 50 нафар коргарро аз кор озод кардааст;

- В) 1250 сомонӣ;
- С) 750 сомонӣ;
- Д) 1100 сомонӣ;
- Е) Бар асоси маълумоти мавҷуда муайян кардан ғайри имкон аст;

10. Харочоти ниҳой ин:

- А) Харочоте мебошад, ки корхона имконияти бозгардонидани онро надорад;
- В) Маҷмӯи харочоти тағйирпазир ва тағйирнопазир аст;
- С) Харочоте, ки новобаста ба ҳаҷми тавлид бе тағйир мемонад;
- Д) Харҷҳои иловагист, ки ба тавлиди воҳиди иловагии маҳсул алоқаманданд;
- Е) Ҷавоб додан ба суол ғайриимкон аст;

11. Харочоти бебозғашт ин:

- А) Харочоти бадалпазириест, ки дар шакли пардохтҳои мустақим ба ирсолкунандагони омилҳои тавлиди ифода меёбад;
- В) Харҷҳое, ки ширкат як бор мепардозад ва бозгардонидани онҳо имкон надорад;
- С) Харочоти тағйирнопазир аст;
- Д) Харҷҳое, ки новобаста ба ҳаҷми тавлид бе тағйир мемонанд;
- Е) Маҷмӯи харочоти тағйирпазир ва тағйирнопазир аст;

12. Харочоти ноайён ин:

- А) Маблағҳое, ки барои дар соҳаи фаъолияти муайян боқӣ мондани соҳибкор зарӯр аст;
- В) Маҷмӯи харҷҳое, ки ширкат барои манъбаҳо ба амал мебарорад;
- С) Арзиши бадалпазири истифодаи манобеъ, ки моликияти соҳибони ширкатҳо мебошад;
- Д) Нисбати харочоти кулӣ ба ҳаҷми маҳсули тавлидшаванда аст;
- Е) Харочоти тағйирнопазир аст;

13. Фоидани оддӣ ин:

- А) Маблағест, ки барои дар соҳаи фаъолияти муайян боқӣ мондани соҳибкор зарӯр аст;

МБХ - 2 (TC_2) як нуктаи муштарак бо МБМ дорад, ба ҳамин сабаб дар нуктаи А сатҳи каминаи хароҷот, ки ҳаҷми тавлиди баробар бо 200 воҳидро таъмин месозад, ба даст оварда мешавад.

Ин нукта нуктаи мувозинат мебошад. Дар ин нукта шартҳои тавлиди ҳаҷми таъйиншудаи маҳсул бо хароҷоти камтарин ба иҷро мерасад.

$\frac{MP_L}{P_L} = \frac{MP_K}{P_K}$, ки MP_L ва MP_K маҳсули ниҳоии кор ва сармоя, P_L ва P_K - нархи кор ва сармоя мебошанд.

Азбаски дар мавриди мувозинат (чунон ки дар боби 5 баррасӣ шуд), $MRTS_{LK} = P_L / P_K$ аст, вале чунон ки медонем

$$MRTS_{LK} = \frac{MP_L}{MP_K} \text{ аст, аз ин рӯ, } \frac{MP_L}{MP_K} = \frac{P_L}{P_K} \text{ мебошад.}$$

Ин муодила шароити тавлиди ҳар кадом ҳаҷми таъйиншудаи маҳсулро бо хароҷоти камтарин муайян менамояд. Мумкин аст ба ин шакл бинависем: $\frac{MP_L}{P_L} = \frac{MP_K}{P_K}$,

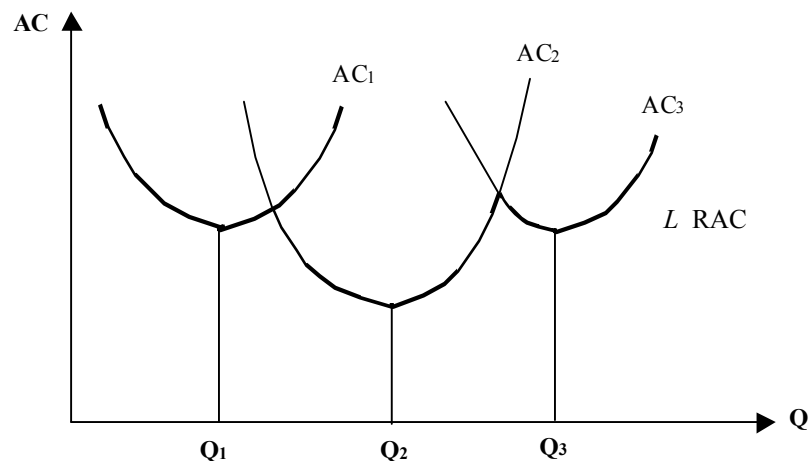
Дар нуктаи В хароҷот барои тавлиди $Q = 200$ $TC_3 > TC_2$ - ро ташкил медиҳад, ба ҳамин сабаб МБХ - 3 (TC_3) сатҳи нисбатан болотари хароҷотро барои тавлиди ҳаҷми мазкури маҳсул инъикос менамояд.

6.5. Хароҷоти тавлид дар давраи дарозмуддат

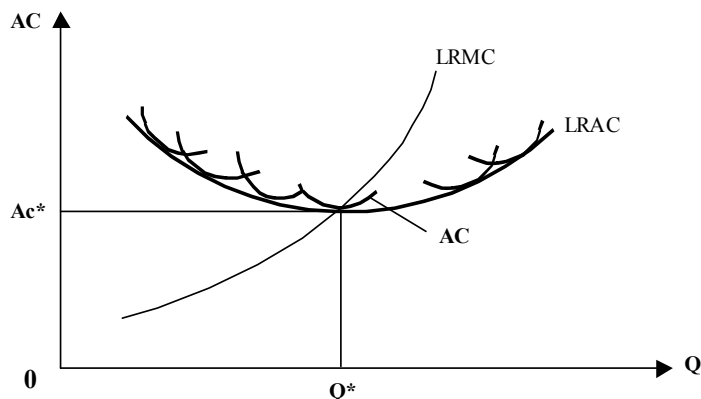
Дар давраи дарозмуддат ҳамаи омилҳои тавлиди тағйирпазир мебошанд. Ширкат метавонад миқёси иқтидорҳои тавлиди худро тағйир диҳад, мошинолоту таҷҳизоти иловагӣ насб кунад. Тафовути асосии байни таҳлил дар давраи дарозмуддат ва кӯтоҳмуддат андозаи кашиши омилҳои тавлиди мебошад. Дар нақшаи дарозмуддат ширкат на танҳо шиддати фаъолияти истеҳсолиро дигаргун месозад, балки вусъату миқдори корхонаҳоро низ тағйир медиҳад. Дар давраи дарозмуддат ширкат хароҷоти мутавассити камтаринро мавриди баррасӣ қарор медиҳад. Барои фаҳмидани чигунагии тағйири хароҷоти мутавассит дар давраи дарозмуддат мо ҳаминро дар назар мегирем, ки дар ин давра андозаи корхона тағйир меёбад.

Фарз мекунем, ки ширкат се навъи бадалпазири андозаи корхонаҳои худро дар ихтиёр дорад. Дар расми 6.5. мунҳаниҳои хароҷоти мутавассити се корхона дар давраи кӯтоҳмуддат тасвир ёфтааст.

Дар мавриди тавлиди Q_1 будан андозаи беҳтарин корхонаи 1 аст, зеро ки дар он тавлиди ҳаҷми тағйиншудаи маҳсул бо хароҷоти камтарин таъмин мегардад. Барои корхонаи дуюм Q_2 ва барои корхонаи сеюм Q_3 беҳтарин мебошад.



Расми 6.5. Мунҳаниҳои хароҷоти мутавассити кӯтоҳмуддат барои 3 корхонаи ҳаҷмашон гуногун.



Расми 6.6. Мунҳаниҳои хароҷоти мутавассит дар давраи дарозмуддат дар ҳоли номаҳдуд будани шумораи корхонаҳо.

5. *Хароҷот ба маънии иқтисодии калима (хароҷоти иқтисодӣ).*

- A) Шомили хароҷоти аён ва ноаён аз ҷумла, фоидаи оддӣ мебошад;
- B) Шомили хароҷоти аён аст, аммо ноаён не;
- C) Шомили хароҷоти ноаён аст, аммо аён не;
- D) На шомили хароҷоти аён аст, на ноаён;
- E) Зиёдтар аз хароҷоти аёну ноаён ба миқдори фоидаи оддӣ мебошад;

6. *Кадоме аз ҳукмҳои зерин дуруст аст.*

- A) Хароҷоти ҳисобдорӣ + хароҷоти иқтисодӣ = фоидаи оддӣ;
- B) Хароҷоти иқтисодӣ - фоидаи ҳисобдорӣ = хароҷоти аён;
- C) Фоидаи ҳисобдорӣ - хароҷоти ноаён = фоидаи иқтисодӣ;
- D) Фоидаи иқтисодӣ - хароҷоти ноаён = фоидаи ҳисобдорӣ;
- E) Хароҷоти аён + хароҷоти ноаён = хароҷоти ҳисобдорӣ;

7. *Дар давраи дарозмуддат.*

- A) Ҳамаи хароҷот тағйирпазир аст;
- B) Ҳамаи хароҷот тағйирнопазир аст;
- C) Хароҷоти тағйирпазир назар ба хароҷоти тағйирнопазир бештар афзоиш меёбад;
- D) Хароҷоти тағйирнопазир назар ба хароҷоти тағйирпазир бештар афзоиш меёбад;
- E) Ҳамаи хароҷот чун хароҷоти ноаён зухур мекунад.

8. *Кадоме аз ифодаҳои зерин ифодагари хароҷоти кулӣ аст.*

- A) ΔMC ;
- B) $TVC - TFC$;
- C) $TFC + TVC$;
- D) $TFC + TVC + MC$;
- E) $(TFC + TVC) : Q$;

9. *Дар давраи кӯтоҳмуддат ширкат 500 воҳиди маҳсул тавлид мекунад. Хароҷоти мутавассити тағйирпазир 2 сомонӣ ва хароҷоти мутавассити тағйирнопазир 0,5 сомониро ташкил медиҳанд. Хароҷоти кулӣ иборат аст аз.*

- A) 2,5 сомонӣ;

8. Харочоти мутавассити тағйирнопазир ҳангоме, ки ҳаҷми умумии маҳсули тавлидшаванда зиёд мешавад, афзоиш меёбад.

Санҷишҳо.

1. *Ҳар кадом нуқтаи дар мунҳани баробари хароҷот воқеъгардида ифодагари.*

- A) Миқдори маҳсули тавлидшаванда аст;
- B) Ифодаи пулии ҳаҷми маҳсул аст;
- C) Бандубасти ҳаҷми физикии манобеъ аст;
- D) Маҷмӯи хароҷот аст;
- E) Маҷмӯи хароҷоти тағйирпазир аст;

2. *Дар даврони кӯтоҳмуддат ширкати бешинасозандаи фоида тавлидро қатъ мекунад, агар маълум гардад, ки.*

- A) Нарх камтар аз хароҷоти каминаи мутавассити кулӣ аст;
- B) Фоидаи оддӣ камтар аз фоидаи мутавассити соҳа аст;
- C) Даромади кулӣ камтар аз хароҷоти кулӣ аст;
- D) Даромади кулӣ камтар аз хароҷоти тағйирпазири кулӣ аст;
- E) Хароҷоти мутавассити тағйирпазир камтар аз нарх аст;

3. *Хароҷоти тағйирнопазири ширкат – ин.*

- A) Хароҷоти барои манобеъ бо нархҳое мебошад, ки дар лаҳзаи харидорӣ амал мекарданд;
- B) Хароҷоти каминаи тавлиди ҳар кадом ҳаҷми маҳсул дар мусоидтарин шароити тавлид аст;
- C) Хароҷоте, ки дар ширкат ҳатто дар мавриди тавлид нашудани маҳсул ҳам ба амал бароварда мешавад;
- D) Хароҷоти ноаён аст;
- E) Ҷавоб додан ба суол ғайриимкон аст;

4. *Кадоме аз намудҳои дар зер овардашудаи хароҷот дар мавриди таҳияи тасмимҳо дар хусуси ҳаҷми беҳинаи тавлиди ширкат сарфи назар карда мешаванд.*

- A) Хароҷоти мутавассити тағйирпазир;
- B) Хароҷоти ҳисобдорӣ;
- C) Хароҷоти мутавассити тағйирнопазир;
- D) Хароҷоти ниҳой;
- E) Хароҷоти ноаён;

Мунҳани хароҷоти мутавассити дарозмуддат (LRAC) иборат аз қитъаҳои мунҳани хароҷоти мутавассити кӯтоҳмуддат мебошад, ки ба хароҷоти камина барои тавлиди ҳар кадом ҳаҷми тавлидӣ мутобиқат дорад. Дар расми 6.5. қитъаҳои ҳатти ғафс мунҳани хароҷоти мутавассити дарозмуддатро нишон медиҳад.

Барои аксари намудҳои тавлид имконияти интиҳоби андозаҳои корхона хеле зиёд аст. Дар амал дар бисёр соҳаҳо миқдори андозаҳои имконпазири корхона тамоман номаҳдуд мебошад. Ин шояд он аст, ки тағйироти хурдтарини дар ҳаҷми тавлиди маҳсул бо мурури замон ва тағйиротҳои муносиб дар андозаи корхона водор мекунад. Дар сурати намудор ин ба миқдори бениҳоят мунҳаниҳои хароҷоти мутавассити кӯтоҳмуддат ифода меёбад (ниг. расми 6.6.).

Хароҷоти аз ҳама камтарини мутавассит дар ҳамаи ҳаҷмҳои имконпазири тавлид дар шакли мунҳани хароҷоти мутавассити дарозмуддат (LRAC) тасвир ёфтааст.

Ин мунҳанӣ аз ҳатти тамос ба шумораи бепоеи хароҷоти мутавассит гузашта ба назар ҳамвор мерасад.

Мунҳани дарозмуддати хароҷоти ниҳой - ин мизони тағйирёбии хароҷот ҳангоми тағйири ҳаҷми тавлид мебошад, ки ҳамаи омилҳои тавлид дар ин маврид тағйирпазиранд. Агар хароҷоти ниҳойи дарозмуддат (LRMC) камтар аз хароҷоти мутавассит бошад, охири рӯ ба камшавӣ меорад.

Ба баръакс, агар LRMC аз LRAC бештар бошад, хароҷоти мутавассит бояд афзоиш ёбад. Вақте ки хароҷоти мутавассит дорои мизони камтарин бошад ё ки тағйирнопазир бошад, LRMC баробар бо LRAC хоҳад буд.

Ҳамвор будани мунҳани хароҷоти мутавассити дарозмуддат ба сабаби асари рушди миқёси тавлид мебошад.

Се ҳолат мумкин аст ба мушоҳида расад:

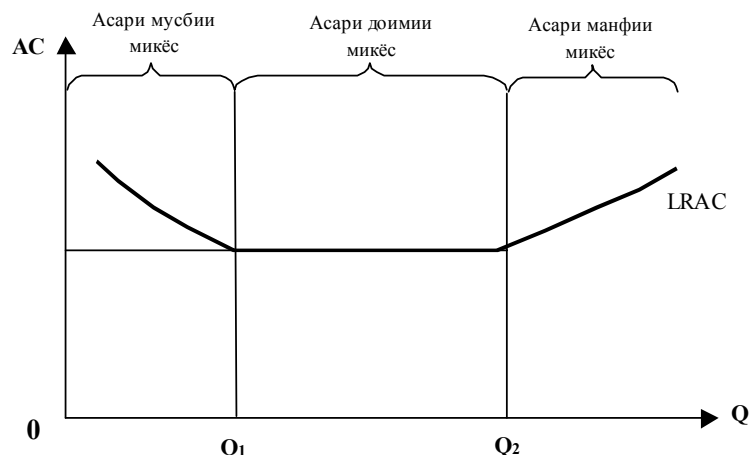
1. Асари мусбии миқёс, вақте ки ба андозаи афзудани ҳаҷми корхона як қатор омилҳо дар самти коҳиш додани хароҷоти мутавассити тавлид оғози амал мекунад. Қисмати фуруояндаи мунҳани хароҷоти мутавассити дарозмуддат (дар расми 6.7.) инро тасвир намудааст.

Асари мусбати миқёс ба сабаби амали омилҳои асосии зерин зухур мекунад:

- тақсимопазирӣ баъзе манобеи тавлидӣ, ки мавҷуд будани камтарин хароҷоти муайян ва ҳатмии тағйирнопазирро

тақозо дорад. Ба андозаи вусъат ёфтани ширкат ин хароҷот афзоиши қобили мулоҳизаро талаб намекунад;

- махсусгардони манобеи тавлиди аз ҷумла, меҳнат, мошинолот ва идоракунӣ;
- коҳиш ёфтани арзиши қиёсии мошину таҷҳизот бо афзудани иқтидор (маҳсулнокии) онҳо.



Расми 6.6. Мунҳании хароҷоти мутавассити дарозмуддат ва асари рушди микёс.

2. Асари манфии микёс - афзоиши хароҷоти мутавассити дарозмуддатро дар назар мегирад. Асари манфии микёс дар пораи болоравандаи мунҳании хароҷоти мутавассит дар расми 6.7. тасвир ёфтааст. Агар асари манфии микёс вучуд дошта бошад, микдори омилҳои истифодашаванда дар қиёс бо афзоиши тавлиди маҳсул ба дараҷаи бештар меафзояд. Сабаби асосии пайдо шудани асари манфии микёс бо душвориҳои муайяни идоракунӣ алоқаманд аст, ба андозаи рушд намудани ширкат ҳамоҳангсозии тасмимҳо, мубодилаи иттилоот, мушкил шуда илова бар он кашолкориҳои бюрократӣ ва душвориҳои дигар боиси зиёд шудани хароҷоти мутавассит мегардад.

3. Асари доимии микёси тавлид вақте вучуд дорад, ки бо афзоиши ҳаҷми тавлид хароҷоти мутавассит бетағйир боқӣ мемонанд. Дар расми 6.7. ин пораи мунҳанӣ аз Q_1 то Q_2 аст, ки асари доимии микёсро тасвир намудааст.

Мафҳумҳои асосӣ.

1. Хароҷоти иқтисодӣ.
2. Функсияи хароҷот.
3. Мунҳании баробарии хароҷот (изокост).
4. Мунҳании баробарии микдор (изоквант).
5. Хароҷоти кулӣ.
6. Хароҷоти тағйирнопазир.
7. Хароҷоти аён.
8. Хароҷоти мутавассит.
9. Хароҷоти тағйирпазир.
10. Хароҷоти ноаён.
11. Хароҷоти бебозгашт.
12. Хароҷоти мутавассити тағйирнопазир.
13. Хароҷоти ниҳой.
14. Хароҷоти мутавассити кулӣ.
15. Фоидаи оддӣ.
16. Фоидаи иқтисодӣ.
17. Фоидаи ҳисобдорӣ.

Саволҳо барои муҳокимаронӣ.

Дурустии фикрҳои баёнгардидаро баҳо диҳед.

1. Ширкатҳое, ки ҳасорат мебинанд, бояд тавлиди маҳсулро қатъ кунанд.
2. Хароҷоти иқтисодии ширкат иборатанд аз пардохтҳо ба соҳибони манобей, ки барои аз истифодаҳои имконпазири дигар дар канор гузоштани ин манобей басанда мебошанд.
3. Фоидаи иқтисодӣ аз хароҷоти ноаён иборат аст.
4. Ҳаҷми тавлид дар ширкат ҳар андоза зиёд бошад, ҳамон андоза хароҷоти куллии тағйирнопазир камтар мешавад.
5. Хароҷоти ниҳой бо хароҷоти мутавассити тағйирпазир дар ҳамон ҳаҷми тавлид баробар мешавад, ки бо он ҳаҷм хароҷоти мутавассити тағйирпазир ба ҳадди ақалли худ мерасад.
6. Хароҷоти мутавассити тағйирнопазир ба андозаи афзоиши ҳаҷми тавлид коҳиш меёбад.
7. Фоидаи иқтисодӣ маъмулан аз фоидаи ҳисобдорӣ зиёдтар мешавад.

Барои осон гардондани фаҳмиши ҷи гуна муайян кардани ҳаҷми тавлид дар шароити рақобати комил, ҳар ду равишро мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Дар пеши тавлидкунандаи бозори рақобатӣ се масъалаи ба ҳам алоқаманд матраҳ мегардад:

1. Оё тавлид кардан лозим аст?
2. Агар лозим бошад, пас ҷи миқдор маҳсул?
3. Дар ин маврид, ҷи қадар фоида (ё зиён) мерасад?

Ҷавоб ба пурсиши аввал возеҳ аст, агар тавлиди маҳсул фоида оварад. Аммо агар тавлид зиёновар бошад, пас зарур аст, ки миқдори зиёно аз баста шудани ширкат ва низ дар ҳоли идома кардани фаъолиятҳо дар давраи кӯтоҳмуддат мавриди арзёбӣ қарор дод. Агар зиёнҳои ширкат ба хароҷоти тағйирнопазир (TFC) баробар бошанд, пас ширкат бояд баста шавад.

Ҳамин тариқ, ҷавоби дуруст ба пурсиши «Оё тавлид кардан лозим аст?» чунин аст: Ширкат бояд тавлидро дар давраи кӯтоҳмуддат ба роҳ монад, агар вай ё фоидаи иқтисодӣ ба даст оварад ва ё агар зиён бинад, андозаи зиён камтар аз хароҷоти тағйирнопазир бошад.

Агар ба саволи аввал ҷавоб тасдиқӣ бошад, он гоҳ ба маврид хоҳад буд, ки пурсиши дуюм пеш гузошта шавад, яъне ҷи миқдор маҳсул бояд тавлид карда шавад? Ҷавоби ин пурсиши марбут ба ҳадафи тавлидкунанда мебошад: Ширкат тавлидро тарзе ба роҳ мемонад, ки он фоидаи бешина ё ҳадди ақалли зиёно ба бор оварад.

Ҳангоми посух ба пурсиши сеюм: «Ҷи қадар фоида (ё зиён) хоҳад расид?». Кифоя аст, ки аз формулаи фоида истифода бурда шавад, ки тибқи он фоида баробар аст ба фарқи байни даромади кулл ва хароҷоти кулл.

Барои ба пурсишҳои матраҳшуда ҷавоби пурра ва мушаххас додан зарур аст, ки се ҳолати эҳтимолӣ, ки дар ҳар кадоми он ин ё он стратегияи тавлид интихоб карда мешавад, мавриди баррасӣ қарор дода шавад.

Нақшаи амалиёт аз он иборат аст, ки ҳуди ҳамон маълумотро дар хусуси хароҷот дар давраи кӯтоҳмуддат барои ҳамаи ҳолатҳои имконпазир гирифта, тасмимҳои ширкат дар мавриди ба се нархи мухталиф дучор омаданаи омӯхта мешавад.

Бешинасозии фоидаи ширкат. Дар ҳар се ҳолат маълумоти оид ба хароҷот, ки дар ҷадвали 6.1. баррасӣ шуда буд, мавриди

БОБИ 7. Сохтори бозорҳо

7.1. Мафҳуми сохтори бозорӣ

Мафҳуми «бозор» аксар вақт маҷмӯи зиёди анвоъ ва намудҳои бозорро дар назар мегирад, ки аз ҳамдигар бо аломатҳои мухталиф фарқ мекунанд.

Муҳимтарин аломате, ки хислати бозорҳоро нишон медиҳад, сохтори бозор, ё ба ибораи дигар шароите мебошад, ки ширкатҳои бозорро ташаккулдиҳанда байни ҳамдигар рақобатдоранд. Ба ҷумлаи ин шароит миқдор ва ҳаҷми ширкатҳо, хусусияти маҳсул, озодии вуруд ва хуруҷ, дастрасӣ ба иттилоот мансуб мебошанд.

Иқтисоддонон чор навъи сохтори бозориро махсус қайд мекунанд:

- бозори рақобати комил;
- бозори рақобати инҳисорӣ;
- бозори инҳисори чандқутбӣ;
- бозори инҳисори холис.

Хислати муайянкунандаи рақобати комил инҳо мебошанд:

Дар бозор ҳамзамон шумораи хеле зиёди ширкатҳо амал мекунанд, ки ҳеҷ яке аз онҳо ҳиссаи қобили мулоҳизаи бозорро дар ихтиёр надорад; маҳсул ҳамгун мебошад; вуруд ва хуруҷ аз соҳа ба ҳеҷ як душворие марбут нест; харидорон ва фурӯшандагон аз имконияти баробари дастрасӣ ба иттилоот бархӯрдоранд.

Ҳиссаи қобили мулоҳизаи бозор гуфта чунин ҳиссаеро дар назар мегиранд, ки ба андозае калон аст ва амали як ширкати ҷудогона метавонад ба нархи бозор таъсири муайян расонад.

Ҳамчунин маҳсул бошад, ба ҳолате далолат мекунанд, ки ширкатҳои гуногун асосан маҳсули мушобеҳро истеҳсол менамоянд.

«Осонии вуруд» чунин маънӣ дорад, ки ширкатҳои танҳо акнун ба тавлиди маҳсул шурӯъ кардаанд, ин корро метавонанд бо ширкатҳое, ки қайҳо вучуддоранд, дар шароитҳои баробар, аз нуқтаи назари нархи омилҳои тавлидӣ, дастрасӣ ба иҷозатномаҳои давлатӣ ва ғайра анҷом бидиҳанд.

Бо «осонии» хуруҷ дар назар дошта мешавад, ки ширкатҳо хангоми тарк кардани бозор ба ҳеҷ гуна монеаҳои ҳуқуқӣ дучор намеоянд ва ҳамеша метавонанд харидоре пайдо кунанд, ки омодагӣ дорад чизеро, ки шаркат дар он хароҷоти тағйинопазирашро ниҳодааст, бихарад.

Ва ниҳоят, мафҳуми дастрасии баробар ба иттилоот доштан маънии онро дорад, ки ҳамаи харидорон ва фурӯшандагон иттилооти комилро дар бораи нархҳо ва ҳама гуна хароҷот, ки барои тавлиди онҳо зарур аст, дар ихтиёр доранд.

Инҳисор ба бозори инҳисорӣ дар муҳолифати комил бо рақобати комил қарор дорад. Инҳисор чунин бозорест, ки дар он як ширкати ягона ба маҳсуле, ки ивазкунанда надорад, амал мекунад.

Сеюмин сохтори бозорӣ – инҳисори чандқутбӣ, аз бозоре иборат мебошад, ки дар он чанд ширкати тавлидкунандаи маҳсули ҳамгун ё гуногун фаъолият доранд. Баъзе ширкатҳои чандқутбӣ ҳиссаи қобили мулоҳизаи бозорро зери назорат қарор медиҳанд. Ворид шудан ба ин гуна бозор мушкил аст. Харидорон ва фурӯшандагон ба иттилоот ҳама вақт дастрасӣ надоранд.

Сохтори бозории чаҳорум - бозори рақобати инҳисорӣ мебошад, ки дар он шумораи зиёд ширкат бо маҳсули гуногун (тафовутдор) амал мекунад. Дар рақобати инҳисорӣ ҳислатҳои бозори инҳисорӣ ва бозори рақобати комил ба ҳам омезиш ёфтааст.

Хусусияти ин чаҳор сохторҳои бозорӣ дар ҷадвали 7.1. ҷамъбаст карда шудааст.

Сохторҳои бозории дар ҷадвали 7.1. дарҷёфта ба ду гурӯҳ ҷудо мешаванд: гурӯҳи воқеии таснифотӣ ва гурӯҳи намудҳои тимсолӣ.

Инҳисори чандқутбӣ ва рақобати инҳисорӣ шумораи зиёди бозорҳои воқеан вучуддоштаро таҷассум менамоянд, ки онҳоро баъдтар мавриди баррасӣ қарор хоҳем намуд.

Дар тафовут аз рақобати инҳисорӣ ва инҳисори чандқутбӣ, рақобати комил ва инҳисор сохтори бозории воқеӣ не, балки бештар бо навъҳои зехнӣ, ормонии сохтори бозорӣ мансуб мебошанд. Зери истилоҳи «навъҳои ормонӣ» ҳамин чиз дар назар гирифта мешавад, ки онҳо бештар чун орзу, мақсуд дар зехнҳо вучуд дошта, бозорҳои воқеан мавҷудбуда мумкин аст ба дараҷаи кам ё беш ба онҳо шабоҳат пайдо кунанд. Масалан,

Аммо чунон, ки медонем, нарх дар шароити рақобати комил тағйирнопазир аст, танҳо ҳаҷми тавлид тағйир меёбад, ба ҳамин сабаб формуларо чунин навиштан мумкин аст:

$$MR = \frac{\Delta Q \cdot P}{\Delta Q} = P.$$

Ҳамин тариқ, даромади ниҳой дар шароити рақобат ба нархи маҳсул баробар аст ва намудори он намудори тақозо ва даромади мутавассит мебошад (расми 8.2.). Азбаски даромади ниҳой собит ва ба нархи маҳсул баробар аст, мунҳани даромади кулл бо хатти ростии болораванда тасвир меёбад ва шеби он доимӣ мебошад.

8.2. Бешинасозии фоидаи ширкати рақобатӣ дар давраи кӯтоҳмуддат

Дар давраи кӯтоҳмуддат ҳадафи ширкати рақобатӣ хангоми нархи додашуда интиҳоби чунин ҳаҷми тавлид мебошад, ки тавассути он ширкат ҳадди аксари фоидаро ё зиёро (чунин ҳол рӯй доданаҳам мумкин аст) ба даст оварад.

Фоидаи иқтисодӣ (π) чун фарқи байни даромади кулл (TR) ва хароҷоти кулл (TC) муайян карда мешавад.

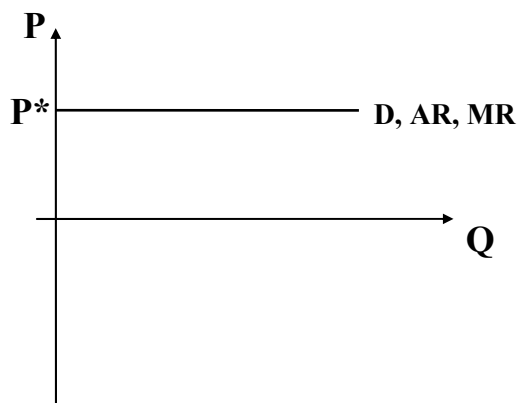
$$\pi = TR - TC$$

Дар давраи кӯтоҳмуддат ширкати рақобатӣ таҷҳизоти ғайриқобили тағйирро дар ихтиёр дорад, аз ин сабаб ба тағйири тавлиди маҳсул фақат манобеи тағйирпазир (ашёи хом, мавод, меҳнат ва ғайра), яъне хароҷоти тағйирпазир, тағйир меёбад.

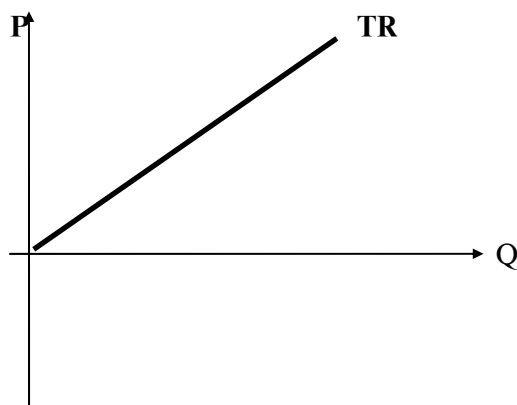
Ду равиши бунёди барои муайян кардани сатҳи тавлид мавҷуд аст, ки дар мавриди он ширкати рақобатӣ ба ҳадди аксари фоида ё ҳадду ақалли зиён даст меёбад.

Равиши аввал мавриди муқоиса қарор додани даромади кулл ва хароҷоти куллро дар назар дорад.

Равиши дуюм бошад, муқоисаи даромади ниҳой ва хароҷоти ниҳойро тақозо мекунад. Ҳардуи ин равишҳо на танҳо ба ширкати рақобатӣ, балки ба дигар сохторҳои бозорӣ низ қобили татбиқ мебошад.



Расми 8.2. Мунҳании тақозо ва даромади мутавассити ширкати рақобатӣ.



Расми 8.3. Мунҳании даромади кулл.

Даромади ниҳой (**MR**) ба тағйири даромади кулли ширкат аз фурӯши як воҳиди иловагии маҳсул баробар аст ва бо формулаи

$$MR = \frac{\Delta TR}{\Delta Q} \text{ муайян карда мешавад,}$$

ки ΔTR - тағйири кулл;

ΔQ - тағйири ҳаҷми фурӯш мебошад.

бозореро дучор омадан душвор аст, ки ба ҳамаи меъёрҳои рақобати комил ҷавобгӯ бошад. Дар айни замон бениҳоят мушкил аст бозореро ёфтан, ки таҷассуми инҳисори комил гардад. Ҳатто ширкатҳои дар бозорҳои худ мавқеи ҳукмфармой дошта қариб ҳама вақт як - ду рақибҳои хурд пайдо мекунам. Ғайр аз ин, ҳеле кам иттифоқ меафтад, ки ягон маҳсул ба андозае беназир мебошад, ки тамоми маҳсули ивазкунанда надошта бошад.

Ҷадвали 7.1.

Сохторҳои бозорӣ.

сохтори бозорӣ	шумора ва ҳаҷми ширкатҳо	ҳислати маҳсулот	шароити вуруд ва хуруҷ	дастрасӣ ба иттилоот
рақобати комил	шумораи зиёди ширкатҳои хурд	маҳсули ҳамгун	вуруди озод	дастрасии баробар ба ҳамаи иттилоот
рақобати инҳисорӣ	ширкатҳои бисёр	маҳсули тафовутдор (гуногун)	вуруди озод	баъзе маҳдудиятҳо
инҳисори чандкӯтӣ	якчандто ширкат	маҳсули ҳамгун ва гуногун	мавҷуд будани монеаҳои ҷиддӣ	баъзе маҳдудиятҳо
инҳисор	якто	маҳсулоти ягонаи ивазшаванда	қатъиян баста	баъзе маҳдудиятҳо

Сохторҳои бозорӣ воқеӣ ва ормонӣ дар назарияи иқтисод нақшаҳои гуногунро адо менамоянд. Навъҳои ормонии сохторҳои бозорӣ - рақобати комил ва инҳисор чунин афзалият доранд, ки имкон медиҳанд маҷмӯи маҳдудиятҳое, ки ширкат дар роҳи бешинасозии ғоида дучор меояд, ба тарзи равшан муайян карда шаванд. Бо назардошти ин маҳдудиятҳо мумкин аст моделҳои дақиқе сохта шаванд, ки дар он ба маърази намоиш гузоштани тамоми бадалҳои имконпазири ҳаҷми тавлиди маҳсул нисбати сатҳи нархҳо ва низ муайян кардани беҳтарин интихоб муяссар мегардад. Дар ихтилоф аз рақобати комил ва инҳисор, инҳисори чандкӯтӣ ва рақобати инҳисорӣ доираи ҳеле

васеътари бозорҳои воқеан фаъолиятдоштаро бо муваффақияти бештар ба тасвир медиханд.

Хусусияти бозорҳои мазкур тақозо мекунад, ки агар миқдори бештари мутағаййирҳо ба қор бурда шавад, ва ин амр раванди сохтани моделҳои дақиқро душвор мегардонад. Дар натиҷаи омӯзиши инхисори чандқутбӣ ва рақобати инхисорӣ аксар вақт мо маълумоти бештарро дар хусуси фаъолияти ин бозорҳо тавассути моделҳои рақобати комил ва инхисор ҳосил мекунем.

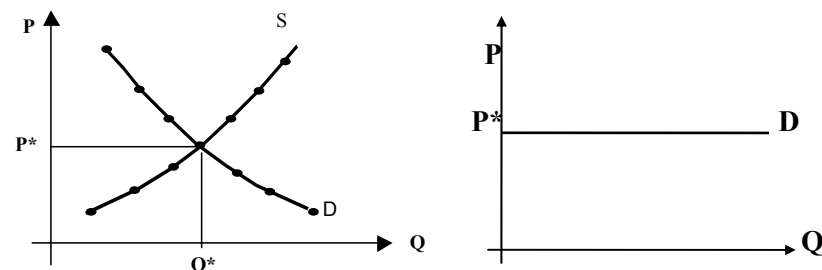
7.2. Рақобати комил

Рақобатпазирии аз ҳама зиёдтарро ҳамон бозоре дорад, ки дар он имкони таъсир расонидани иштирокдорони раванди бозор ба шароити фурӯши маҳсул ва қабл аз ҳама, ба нарх, комилан вучуд надорад. Ин гуна бозорро бозори озод ё бозори рақобати комил меноманд. Рақобати комил нишонаҳои зеринро доро мебошад:

1. Дар бозор миқдори хеле зиёди фурӯшандагон, ки қодир нестанд ба нархҳои бозор таъсиррасонанд, амал мекунанд. Мисоли ин гуна бозор - бозори маҳсулоти кишоварзӣ, бозори varaқҳои баҳодор ва асбори хориҷӣ шуда метавонанд.

2. Ширкатҳои рақобаткунанда маҳсули стандартӣ ё ҳамгунро тавлид мекунанд. Бо нархи мавриди назар барои харидор аз кадом фурӯшанда харидани мол тафовут надорад. Бинобар стандартӣ будани мол рақобати ғайринархӣ вучуд надорад, ба ибораи дигар, рақобат бар асоси фарқи сифати маҳсул, реклама ва ё ташвиқи фурӯш нест.

3. Дар бозори рақобати ҳолис ширкатҳои ҷудогона нархи бозориеро қабул мекунанд, ки бар асоси тақозо ва арза муқаррар карда шудаанд, зеро ҳар як ширкат қисмати ба дараҷае ночизи молро аз маҷмӯи ҳаҷми тавлид истеҳсол мекунад, ки афзоиш ё коҳиши тавлиди вай ба арзаи умумӣ ва дар пайи он ба нархи маҳсул таъсири ҷашмрас нахоҳад расонд. Хулосаи сухан, тавлидкунандаи ҷудогона нархро мепазирад, зеро вай наметавонад нархи бозориро муқаррар кунад, вай мумкин аст худро ба он нарх мутобик созад. Ба ибораи дигар, тавлидгари рақобаткунандаи алоҳида зери ҳокимияти бозор қарор дорад: нархи маҳсул мизони додашудаест, ки тавлидкунанда ба он таъсир гузоштан наметавонад.



Расми 8.1. Бозори рақобатии маҳсулот. Тақозои маҳсулоти ширкати рақобатӣ.

Чунон, ки дар расм аён аст, мунҳании тақозои ширкати рақобатӣ аз рӯи нархи бозор комилан бокашиш аст.

Бозори рақобатӣ барои тафаккури зехнӣ хидмати судмандеро адо менамояд. Молҳои стандартӣ кишоварзӣ ба монанди биринҷ, ғалла, гӯшт, мурғ, тухм, маҳсулоти ширӣ воқеан аз тарафи ширкатҳои зиёде, ки ҳеҷ яке ҳиссаи қобили мулоҳизаи маҷмӯи арзари дар ихтиёр надорад, ба фурӯш мерасад.

Мунҳании тақозо ба маҳсули ширкати рақобатӣ дар айни замон мунҳании даромади мутавассит низ мебошад, зеро нархи як воҳиди маҳсул барои харидор даромад аз воҳиди маҳсул ва барои фурӯшанда даромади мутавассит маҳсуб мешавад (расми 8.2.).

Мо даромади мутавасситро бо AR ифода менамоем. Даромади кулл бо зарб задани нарх ба ҳаҷми тавлид муайян карда мешавад ва бо TR ифода меёбад.

$$TR = P \cdot Q$$

Бинобар он, ки нарх тағйирнопазир мебошад, ширкати рақобатӣ ба даромади худ танҳо аз тариқи тағйир додани ҳаҷми фурӯш таъсир расонда метавонад. Намудори даромади кулӣ сурати зеринро дорад (расми 8.3.).

Ҳар бор, вақте ки ширкат тасмим мегирад, ки як миқдор ҳаҷми тавлидро тағйир диҳад, вай бояд биандешад, ки даромадаш чӣ гуна тағйир меёбад, яъне, даромади илова аз фурӯши боз як воҳид чӣ андоза хоҳад буд.

БОБИ 8.

Ширкат дар шароити рақобати комил

8.1. Моҳияти рақобати комил

Бозори рақобати комил - бозорест, ки дар он шароитҳои зерин ба иҷро мерасанд:

1. Бозор аз фурӯшандагони сершумори рақобаткунанда, ки ҳар кадом маҳсули стандартиро ба харидорони зиёд ба фурӯш мерасонанд, иборат мебошад.

2. Ҳар кадом ширкат ҳиссаи хеле ночизе аз маҷмӯи тавлиди дар бозор фурӯхташаванда ва камтар аз 1% фурӯшро дар ҳар кадом давраи муайяни замон дар ихтиёр дорад.

3. Ҳеҷ кадоме аз ширкатҳо рақибонро барои худ таҷдидкунандаи ҳиссаи фурӯш дар бозор намешуморад. Ширкатҳо аз ин сабаб ба тасмимҳои истехсолии рақибони худ тавачҷӯх зоҳир намеkunанд.

4. Иттилоот дар бораи нархҳо, технология ва фоидаи эҳтимолӣ озодона дастрас мешавад ва имконияти зуд аксуламал нишон додан ба шароити тағйирёфтаи бозор тавассути интиқол додани манобеъ мавҷуд аст.

5. Ворид шудан ва хориҷ шудани фурӯшандагон ба бозор озод аст. Ин чунин маънӣ дорад, ки маҳдудиятҳои, ки монеи ба фурӯш расонидани моли ширкатҳо бошад, вучуд надорад ҳамчунон, ки барои қатъи амалиёт дар бозор ҳеҷ мушкилие нест.

Дар шартҳои нахустини номбаршудаи бозори рақобати комил қафолат медиҳанд, ки ҳеҷ яке аз фурӯшандагон наметавонанд ба нархи маҳсул таъсир расонанд. Ин маънии онро дорад, ки фурӯшандагон дар бозори рақобати комил нархро ҳамчун додае аз берун мепазиранд.

Мунҳании тақозо барои ширкати рақобатӣ, ки як маҳсул тавлид мекунад, аз хатти уфуқӣ иборат аст.

Мунҳании уфуқӣ тақозо ба он далоят мекунад, ки ширкат метавонад ҳар миқдори маҳсулро, бе он ки ба нарх таъсир гузорад, ба фурӯш расонад.

Дар расми 8.1. чӣ гуна нархро муайян кардани тақозо ва арза ва чӣ таъсире ба тақозо гузоштани он аз нуқтаи назари ширкат нишон дода шудааст.

4. Ҳамаи фурӯшандагон ва харидорон тамоми ҳаҷми иттилооти бозориро дар хусуси нархҳо, молҳо, тақозо ва арзаи бозор дар ихтиёр доранд.

5. Ворид ва хориҷ шудан аз соҳа озода аст, яъне ширкатҳои нав метавонанд озодона вориди он шаванд ва ширкатҳои мавҷуд дар он озодона соҳаи рақобати холисро тарк кунанд. Аз ҷумла, ҳеҷ як монеаи ҷиддии қонунӣ, технологӣ, молиявӣ ва монанди ин, ки мумкин аст монеи пайдо шудани ширкатҳои нав ва ба фурӯш расондани маҳсули онҳо дар бозорҳои рақобатӣ гарданд, вучуд надорад.

6. Ҳамаи манобеи моддӣ, молиявӣ ва ғайра комилан мутаҳаррик мебошанд, иштирокдорони бозор манобеи мавриди эҳтиёҷашонро метавонанд озодона ба даст оваранд.

Ҳамин тариқ, дар бозори рақобати комил ҳолате воқеъ мегардад, ки нарх дар он амалан ба хоҳишу амали субъектҳои алоҳида вобаста нест, вай бо таъсири танҳо тақозо ва арза муқаррар мегардад, ба ҳамин сабаб аст, ки ин гуна бозорҳоро бозорҳои нархпазир меноманд.

Дар бозори рақобати комил ҳар як ширкат барои беҳбуди вазъи худ бояд кӯшиш намояд, ки ҷиҳати фоидаоварии фаъолиятҳои хароҷоти тавлидии худро коҳиш диҳад. Ба тӯфайли озодии рақобат дар бозор ҳам тавлидкунанда ва ҳам масрафкунанда, ки молҳоро бо нархи камтар ба даст меорад, манфиати баробар мебинанд. Ба ҳамин сабаб аст, ки дар шароити бозори рақобати комил таҷдиди тақсимои манобеи ҷомеа ба тарзи объективӣ ба нафъи афроде анҷом меёбад, ки самаранок кор мекунад. Афзалияти бунёдии ин гуна бозор аз ҳамин иборат мебошад.

7.3. Рақобати ноқис.

Аксари бозорҳои воқеан амалкунанда аз модели ормонии рақобати комил фарқ мекунад. Тавлидкунандагони ҷудогона ё иттиҳодияҳои онҳо қодир ҳастанд, ки ба шароити фурӯш, аз ҷумла ба нарх таъсир расонанд. Бозорҳои, ки дар онҳо шароитҳои рақобати комил иҷро намегардад, бозорҳои рақобати ноқис номида мешаванд. Рақобати ноқис ҳангоме ҷой дорад, ки ду ё бештар фурӯшанда, ки ҳар кадом то андозае нархро зерин назорати худ дорад, дар бозор барои фурӯш байни ҳам рақобат доранд. Ба бозорҳои рақобати ноқис - инҳисор,

рақобати инҳисорӣ, инҳисори чандкутбӣ, инҳисори харид, инҳисори чандкутбии харид мансуб мебошанд. Ҳамаи бозорҳои рақобати ноқисро бозорҳои нархгузор меноманд. Фарқи асосии байни онҳо дараҷаи инҳисор ба ҳисоб меравад.

Дар бозори рақобати инҳисорӣ усули гуногунрангии моли аз тарафи ширкатҳои мухталиф истехсолшаванда ба дараҷаи қобили мулоҳиза риоя карда мешавад. Дар шароити рақобати инҳисорӣ бо тафовутдор намудани маҳсул на танҳо нархҳо, балки сифати мол, реклама, ташкили савдо, ташвиқи фурӯш ва ғайра ба василаи рақобат мубаддал мегарданд.

Барои иқтисоди бозоргонии муосир падидаи хос инҳисори чандкутбӣ мебошад. Чунин бозор одатан аз якчанд иштирокдори аз рӯи миқёси нисбатан бузург иборат аст.

Агарчи меъёри возеҳи миқдории инҳисори чандкутбӣ вучуд надорад, вале одатан шумораи ширкатҳо дар бозори инҳисори чандкутбӣ аз даҳ зиёд мешавад. Ширкатҳои инҳисории чандкутбӣ имкони таъсир расондан ба бозор ба шакли умум ва ба иштирокдорони дигари ин бозорро доранд.

Бозори инҳисори чандкутбӣ аз бозори рақобати комил бо махсусиятҳои тағйирёбии нархҳо фарқ мекунад. Дар мавриди рақобати комил нархҳо доимо вобаста ба каму беш шудани тақозо ва арза тағйир меёбанд. Ҳангоми инҳисори чандкутбӣ бошад, нархҳо на ба ин зудӣ дигаргун мешаванд ва чун қоида баъди ғосилаҳои зиёди замони ва ба миқдори қобили мулоҳиза тағйир меёбанд.

Нуқтаи муҳим мавҷуд будани монеаҳо барои ворид шудан ба ин соҳа мебошад. Миқдори андаки ширкатҳо дар ин бозор барои пинҳонӣ забон як кардан мусоидат менамояд. Ин гуна созиши махфӣ замоне воқеъ мегардад, ки ширкатҳо ба тавофуқи бевоситаи ошкор ё ниҳонӣ дар хусуси бетағйирии нархҳо, тақсими бозор, маҳдуд кардани рақобат ноил мегарданд.

Дараҷаи аз ҳама баланди инҳисорӣ шудани бозор дар шароити инҳисори мутлақ ё ҳолис, ки ба кулӣ қутбӣ муҳолифи рақобати комил мебошад, муяссар мегардад.

Инҳисории ҳолис рақибони бевосита надорад ва набудани рақобат ба монеаҳои боздорандаи воридшавӣ ба ин бозор алоқамандӣ дорад. Ба ғайр аз ин, ширкатҳои инҳисорӣ баъдан аз рақобати бешарафона ва бевичдонона аз тариқи фишор овардан ба бонкҳо бо мақсади маҳдуд сохтани қарздиҳӣ ба дигарон, ба

С) Дар шароити рақобати инҳисорӣ, ширкатҳо аз нуқтаи назари бозор, ҳаҷми самарабахши маҳсулро тавлид мекунанд;

Д) Рафтори бозории ҳар кадом ширкат аз аксуламали рақибонаш вобастагӣ дорад;

Е) Табъизи комили нархиро ба амал мебарорад;

10. Инҳисори чандкутбӣ, ин сохтори бозориест, ки дар он амал мекунанд.

А) Якчанд ширкати бо ҳам рақобаткунанда;

В) Танҳо як ширкати бузург;

С) Шумораи зиёди ширкатҳои рақобаткунанда, ки моли ҳамгун тавлид мекунанд;

Д) Танҳо як ширкати бузурги харидор;

Е) Шумораи зиёди ширкатҳои рақобаткунанда, ки моли тафовутдор тавлид мекунанд.

Ҷавобҳо

Тестҳо // санҷишҳо

1.D., 2.E., 3.C., 4.C., 5.E., 6.E., 7.B., 8.E., 9.A., 10.A.

6. Ҳаҷми маҳсулуро, ки инҳисори муқаррарӣ тавлид мекунад «ғайрисамарабахш» меноманд, чунки.

А) Инҳисорӣ нархи моли худро коҳиш дода, аз ин ҳисоб метавонад даромадро афзун кунад;

В) Инҳисорӣ пурра изофаи масрафкунандаро аз худ мекунад;

С) Нархи моли ӯ аз хароҷоти мутавасситаш калонтар аст;

Д) Хароҷоти мутавассити ӯ коҳиш меёбад;

Е) Азбаски нархи моли инҳисорӣ аз даромади ниҳонаш зиёдтар аст, бинобар он нафъи ниҳони иҷтимоӣ аз хароҷоти ниҳони иҷтимоӣ калонтар аст;

7. Тамоми изофаи масрафкунандаро ширкате тасарруф мекунад, ки.

А) Бозорро ба инҳисор гирифтааст;

В) Таъзири комили нархиро ба амал мебарорад;

С) Бозорро ба қитъаҳо ҷудо мекунад;

Д) Маҷмӯи ғоидаро бешина месозад;

Е) Фарқи байни даромади ниҳой ва хароҷоти ниҳойро ба ҳадди аксар мерасонад;

8. Бозорҳои рақобати комил ва рақобати инҳисорӣ ҳислатҳои умумӣ доранд.

А) Ҳар кадом ширкат бо мунҳании уфуқии тақозо ба маҳсули худ рӯ ба рӯ мешаванд;

В) Рафтори бозори ҳар кадом ширкат аз аксуламали рақибонаш вобастагӣ дорад;

С) Молҳои якхела тавлид мекунанд;

Д) Молҳои тафовутдор тавлид мекунанд;

Е) Дар бозор харидорон ва фурӯшандагони бисёре амал мекунанд;

9. Тарафдорони нуқтаи назаре, ки иборат аст аз тасдиқи он аст, ки рақобати инҳисорӣ ба андозаи кофӣ самарабахш ва барои масрафкунанда манфиатовар аст, иддао доранд, ки.

А) Тафовутгузори маҳсул барои беҳтар қонё кардани завқи масрафкунандагон мусоидат менамояд;

В) Дар шароити рақобати инҳисорӣ ба истифода аз назари ҷомеа самарабахшии манобеъ ноил шудан мумкин аст;

худ ҷалб кардани афроди пешбари рақибон ва беобрӯ кардани рақибон истифода мебаранд.

Ҳуқуқравоии ширкати инҳисорӣ бар бозори молҳои худ хеле бузург аст. Илова бар он аксаран ширкатҳои инҳисорӣ ҳавасмандиро ба навовариҳои илмию техникаӣ аз даст дода ба бюрократ табдил меёбанд, ки дар натиҷа самарабахшии истеҳсолот паст мешавад. Ба ҳамин сабаб давлат кӯшиш ба харҷ медиҳад, то ки монеи ба вучуд омадан ва фаъолият намудани бозорҳои инҳисории мутлақ гардад, ба истиснои инҳисорҳои табиӣ, зеро ки хароҷоти ин гуна ширкатҳо (инҳисори табиӣ) ночиз буда барои ҷомеа муфид мебошанд.

Инҳисор аз нуқтаи назари тақсимот низ самарабахш нест, ба сабаби он ки инҳисорӣ маҳсулро ба миқдоре тавлид мекунад, ки нархи бозорӣ аз хароҷоти ниҳой зиёдтар мегардад. Бо тавлиди миқдори ками маҳсул ва ба фурӯш расондани он бо нархи зиёд (дар муқоиса бо хароҷоти ниҳой), инҳисорӣ тақсимоти бесамарро дар иқтисод ворид месозад.

Рақобати ноқис боиси бесамарии тақсимоти манобеи иқтисодӣ мегардад. Изофаҳое, ки аз дастрасӣ наёфтани масрафкунандагон ва тавлидкунандагон ба вучуд меоянд, зиёнҳои бори мурдаро ба бор меоранд. Зиёнҳои бори мурда шакли ягонаи коҳиши самарабахшӣ дар шароити рақобати ноқис нест. Кам шудани фишори рақобат маънии онро дорад, ки ширкат дар баробари интиҳобе яке аз ду: муяссар шудан ба каминаи хароҷот ё мавҷудияти худро қатъ кардан, гузошта нашудааст. Аз ҳисоби ҳуқуқравоӣ дар бозор ширкат метавонад ҷуброни сохтори бесамари тавлидиро аз тариқи хароҷоти зиёд барои реклама, иқтидорҳои изофаи истеҳсолӣ ва дастгоҳи пурвоҳимаи идоракунӣ, таъмин намояд.

Истилоҳот ва мафҳумҳои асосӣ.

а) Рақобати комил

б) Рақобати ноқис

в) Инҳисори фурӯш

г) Инҳисори харид

д) Рақобати инҳисорӣ

е) Инҳисори чандқутбӣ.

Саволҳо барои муҳокимаронӣ.

Дурустии фикрҳои баёнгардидаро баҳо диҳед.

1. Дар иқтисоди воқеӣ бозоре набуд ва нест, ки ба тамоми шароити рақобати комил ҷавобгӯ бошад.
2. Инҳисорӣ ғоидаи ғавқулддаро ба сабаби назар ба соҳаи рақобатӣ самарабахшии бештар доштан, мегирад.
3. Инҳисори ҳолис ба монанди бозори рақобати комил дар иқтисоди муосир ҳеле кам дучор меояд.
4. Инҳисор ва ширкати рақобати бо интиҳоб кардани ҳаҷми тавлид тибқи қоидаи $MC = P$ ғоидаро ба ҳадии аксар мерасонад.
5. Инҳисор баробарии нафъи ниҳонии иҷтимоӣ ва хароҷоти ниҳонии иҷтимоиро таъмин месозад.
6. Дар мавриди рақобати ноқис тавлидкунандагон метавонанд ба нархи бозорӣ таъсир расонанд, ки ин ба сабаби мунҳании тақозои хоҳишбанда ба маҳсули онҳо рӯй медиҳад.
7. Рақобати ширкатҳои инҳисорӣ бештар рақобати нархӣ аст, на ғайринархӣ.
8. Дар бозори рақобати комил ширкатҳо назар ба рақобати инҳисорӣ молҳои бештар рангорангро арза мекунанд.
9. Дар бозорҳои инҳисорӣ ба истифодаи самарабахши манобеъ ноил шудан мумкин нест.
10. Дар соҳаҳои инҳисорӣ ҳаҷми тавлиди маҳсул назар ба шароити рақобати комил камтар ва нархҳо бештар мебошад.

Тестҳо // санҷишҳо.

1. Кадоме аз бозорҳои зерин аз ҳама бештар ба шароити рақобати комил мувофиқ аст.
 - A) Мис;
 - B) Қувваи барқ;
 - C) Автомобилҳо;
 - D) Гандум;
 - E) Карасин.
2. **Мафҳуми рақобати комил дар назар дорад, ки.**
 - A) Шумораи беҳад зиёди ширкатҳо дар соҳа ғавқолият дошта, моли стандартӣ тавлид мекунанд;

B) Харидорони зиёде, ки ин молро бо нархҳои ҷорӣ меҳаранд, вучуд доранд;

C) Озодона ворид шудан ва хориҷ шудан ба бозор воқеъ мегардад;

D) Ҳамаи ғурушандагон ва харидорон дар хусуси бозор маълумоти комил доранд;

E) Ҳамаи ҷавобҳои пешин дуруст мебошанд;

3. Тафовути инҳисорӣ аз ширкати рақобатӣ дар он аст, ки.

A) Инҳисорӣ ғоидаро дар марвиди баробарии даромади ниҳонӣ ва хароҷоти ниҳонӣ бешина месозад;

B) Инҳисорӣ метавонад ҳар кадом ҳаҷми маҳсулро тавлид намуда онро бо ҳар кадом нарх бифурушад;

C) Инҳисорӣ бо мунҳании муайяни тақозои бозорӣ метавонад банду бастии нарх ва ҳаҷми тавлидро, ки ғоидаи бешина месозад, интиҳоб кунад;

D) Инҳисорӣ метавонад ба маҳсули худ ҳар кадом нархро таъйин кунад;

E) Инҳисорӣ бо мунҳании комилан бокашиши тақозо рӯ ба рӯ мешавад.

4. Дар тафовут аз ширкати рақобатӣ ширкати инҳисорӣ муқаррарӣ кӯшиш дорад, ки.

A) Ғоидаро ба ҳаҷми аксар расонад;

B) Нархеро муқаррар кунад, ки ба қитъаи бекашиши мунҳании тақозо мувофиқ бошад;

C) Камтар маҳсул тавлид карда, нархи баланд таъйин кунад;

D) Бештар маҳсул тавлид карда нархи бештар муқаррар намояд;

E) Чунин ҳаҷми тавлидиро интиҳоб кунад, ки ба он даромади ниҳонӣ баробари нарх аст;

5. Бештари бозорҳои иқтисодӣ Точикистон ифодакунандаи.

A) Рақобати комил;

B) Инҳисори танзимшаванда;

C) Инҳисори танзимшаванда;

D) Инҳисори табиӣ;

E) Маҷмӯи унсурҳои рақобатӣ ва инҳисорӣ мебошад;

4. Ширкат бо коҳиши тавлид то сифр ғоидаро бешина месозад, агар нархи маҳсул камтар аз хароҷоти мутавассити тағйирпазир бошад.

5. Дар иқтисоди воқеӣ бозоре набуд ва нест, ки ба тамоми шароити рақобати комил ҷавобгӯ бошад.

6. Ҳангоме, ки ширкат ғоидаи иқтисодӣ мегирад, мегӯянд ки вай танҳо дорои ғоидаи оддӣ мебошад.

7. Мунҳаниӣ тақозо барои ширкати рақобатӣ шеби манфӣ дорад.

8. Ширкати рақобатӣ дар мувозинати дарозмуддат ғоидаи оддӣ ба даст меорад.

9. Барои ширкати рақобатӣ нархи маҳсул баробари даромади ниҳой мебошад.

10. Ширкат ғоидаи иқтисодии баробари сифр дорад, ҳангоме, ки даромади куллии вай ба ҳаҷми муайяни тавлиди маҳсул, баробари хароҷоти куллӣ бошад.

11. Дар бозори рақобатӣ дар давраи дарозмуддат ғоидаи оддӣ баробари сифр аст.

Санҷишҳо

1. *Дар давраи қўтоҳмуддат ширкати рақобатии бешинасозандаи ғоида ё каминасозандаи зиён тавлидро идома нахоҳад дод, агар.*

А) Нархи маҳсул камтар аз камини хароҷоти мутавассит бошад;

В) Хароҷоти мутавассити тағйирнопазир бештар аз нархи маҳсул бошад;

С) Нархи маҳсул камтар аз камини хароҷоти мутавассити тағйирпазир бошад;

Д) Нархи маҳсул камтар аз хароҷоти ниҳой бошад;

Е) Даромади куллӣ хароҷоти куллии ширкатро ҷуброн накунад;

2. *Мунҳаниӣ арзаи ширкати рақобатӣ дар фосилаҳои замони қўтоҳмуддат – ин.*

А) Мунҳаниӣ хароҷоти ниҳой аст;

В) Хатти нархи мол аст;

С) Қисми коҳишбандаи мунҳаниӣ хароҷоти мутавассит аст;

истиғода қарор мегиранд. Сутунҳои 4 то 6-и ҷадвали 8.1. маълумтро доир ба хароҷоти тағйирнопазир, тағйирпазир ва куллӣ тақрор менамоянд.

Фарз мекунем, ки нархи бозорӣ 110 сомони ро ташкил медиҳад, бар ҳамин асос дар сутуни 3-ӯми ҷадвали мо бо зарб кардани ҳаҷми тавлид ба нарх даромади куллӣро ҳисоб мекунем. Сипас дар сутуни 7-ум ғоида ё зиёни ширкатро ба воситаи (сутуни 5) тарҳ кардани аз даромади куллӣ хароҷоти куллӣ (сутуни 2) ҳисоб мекунем. Акнун мо ҳама се даста маълумоти зарурии барои се пурсиш ҷавоб гуфтанро дар ихтиёр дорем.

Ширкат тавлидро ба роҳмондаш лозим аст? Бале, зеро вай ғоида ба даст меорад. Чӣ миқдор бояд тавлид кард? Се воҳид, зеро сутуни 7 нишон медиҳад, ки дар ҳоли ба ҳамин ҳаҷм тавлид кардан ширкат ҳадди аксари ғоидаро ба маблағи 30,0 сомонӣ ба даст меорад.

Намудори 8.4. муқоисаи даромади куллӣро бо хароҷоти куллӣ ва вобастагии ғоидаро аз фарқи нишондиҳандаҳои мазкур ба тасвир медиҳад.

Каминасозии зиёнҳои ширкат. Фарз мекунем, ки хароҷот бетағйир боқӣ мемонад ва ширкат наметавонад ғоидаи иқтисодӣ ҳосил кунад, агар дар бозор нарх дар сатҳи камтар аз 110 сомонӣ қарор гирад. Барои равшантар кардани сурат бигузор нархи бозор то 90 сомонӣ коҳиш ёбад. Маълумоти навро барои сутунҳои 2, 3 ва 7 дар ҷадвали 8.2. ҳисоб мекунем. Чунон ки аз маълумоти сутуни 7 аён аст, ҳангоми 90 сомонӣ будани нарх ҳамаи сатҳҳои тавлид зиёновар мебошанд. Вале ширкат баста намешавад, зеро бо идомаи фаъолият ширкат мумкин аст зиёни хеле камтар бинад дар муқоиса ба аз даст додани хароҷоти тағйирнопазир, ки ҳангоми баста шудан хоҳад рӯй дод. Ба ибораи дигар, ҳаҷми тавлид баробари сифр хоҳад буд.

Аз маълумоти ҷадвали 8.2. аён аст, ки дар ин маврид ширкат зиёноро ба ҳадди ақалл мерасонад, вақте ки ду воҳид маҳсул тавлид мекунад, ба ин васила 180 сомонӣ даромади куллӣ ба даст меорад ва ин барои пӯшондани ҳамаи хароҷоти тағйирпазир (100 сомонӣ) ва низ қисмати умдаи арзиши хароҷоти тағйирнопазир 80 сомонӣ аз 100 сомонӣ, кифоя мебошад. Ба тарзи умум, ҳамаша, вақте ки даромади куллӣ аз хароҷоти куллӣ зиёд бошад, ширкат тавлидро идома медиҳад,

зеро ин харочот ва қисмате аз харочоти тағйирнопазир мумкин аст аз ҳисоби даромад пардохта шаванд.

Ҷадвали 8.1.

Даромад, харочот ва фоидаи ширкат ҳангоми нарх баробари 110 сомонӣ будан.

Ҳаҷми умумии маҳсулот Q	Нархи маҳсулот P	Даромади кулл TR	Хароҷоти тағйирнопазир TFC	Хароҷоти тағйирпазир TVC	Хароҷоти умумӣ TC	Фоидаи кулл (+) ё ки зарар (-) $\pi=TR-TC$
0	110	0	100	0	100	-100
1	110	110	100	40	140	-30
2	110	220	100	100	200	+20
3	110	330	100	200	300	+30
4	110	440	100	340	440	0
5	110	550	100	500	600	-50

Ҷадвали 8.2.

Даромад, харочот ва фоидаи ширкат ҳангоми нарх баробари 90 сомонӣ будан

Ҳаҷми умумии маҳсулот Q	Нархи маҳсулот P	Даромади кулл TR	Хароҷоти тағйирнопазир TFC	Хароҷоти тағйирпазир TVC	Хароҷоти умумӣ TC	Фоидаи кулл (+) ё ки зарар (-) $\pi=TR-TC$
0	90	0	100	0	100	-100
1	90	90	100	40	140	-50
2	90	180	100	100	200	-20
3	90	270	100	200	300	-30
4	90	360	100	340	440	-80
5	90	450	100	500	600	-150

Фоидаи иқтисодии манфӣ ширкатро маҷбур месозад, ки соҳаро тарк кунад. Аз паи ин арза хоҳиш ёфта, то замоне идома меёбад, ки фоидаи иқтисодӣ боз ба сифр баробар шавад. Дар бозори рақобатӣ фоидаи иқтисодӣ аломати ишоратӣ мебошад. Вазифаи худро адо намуда, яъне тавлидро кам ё зиёд карда вай боз ба сифр бармегардад.

Истилоҳот ва мафҳумҳои асосӣ

1. Рақобати комил.
2. Ширкати нархи бозорино кабулқунанда.
3. Даромади умумӣ (TR).
4. Ҳолати бешинасозии фоида.
5. Ҳолати каминасозии зиён.
6. Даромади мутавассит (AR)
7. Қоидаи $MR = MC$.
8. Даромади ниҳой (MR).
9. Қоидаи $P = MC$.
10. Ҳолати баста шудани ширкат.
11. Мунҳании арзаи ширкати рақобати комил.
12. Соҳа бо хароҷоти афзоянда.
13. Соҳа бо хароҷоти хоҳишбанд.
14. Мунҳании арзаи соҳавӣ дар давраи кӯтоҳмуддат.
15. Фоидаи иқтисодии сифрӣ.

Саволҳо барои муҳокимаронӣ

Дурустии фикрҳои баёнгардидаҳо баҳо диҳед.

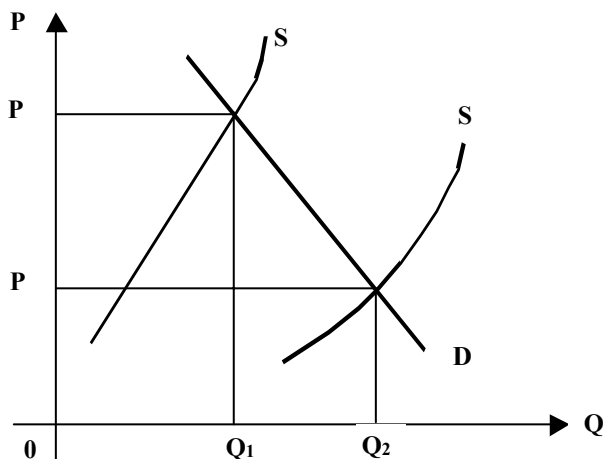
1. Агар нархи бозори мол тағйирнопазир бошад, он гоҳ афзоиш додани ҳаҷми тавлиди маҳсул ба андозаи фоидаи ширкат таъсир намерасонад.
2. Агар мунҳании даромади куллии ширкат поинтар аз мунҳании хароҷоти куллӣ воқеъ гардад, пас дар ҳар қадам ҳаҷми тавлиди маҳсул фоидаи ширкат ифодаи манфӣ дорад.
3. Қоидаи тиллоӣ барои ширкати дар бозори рақобатӣ фаъолиятдошта интиҳоб кардани чунин ҳаҷми тавлидест, ки бо он хароҷоти ниҳой баробари нархи бозори маҳсул мебошад.

Ин ҳол то замоне идома меёбад, ки дар натиҷаи зиёд шудани арзаи бозорӣ нархи бозорӣ ба маҳсули соҳа то ҳадди камтарини имконпазирӣ хароҷоти мутавассити дарозмуддат LRAC коҳиш ёбад, яъне то сатҳи $P_2 = LRAC_{min}$ (фарз мекунем, ки ҳамаи ширкатҳои соҳа тобеи мушобеҳи хароҷотро доранд). Афзоиши арза дар соҳа, ки дар натиҷаи ворид шудани ширкатҳои дигар воқеъ мегардад, дар намудор (расми 8.12.) тасвир ёфтааст.

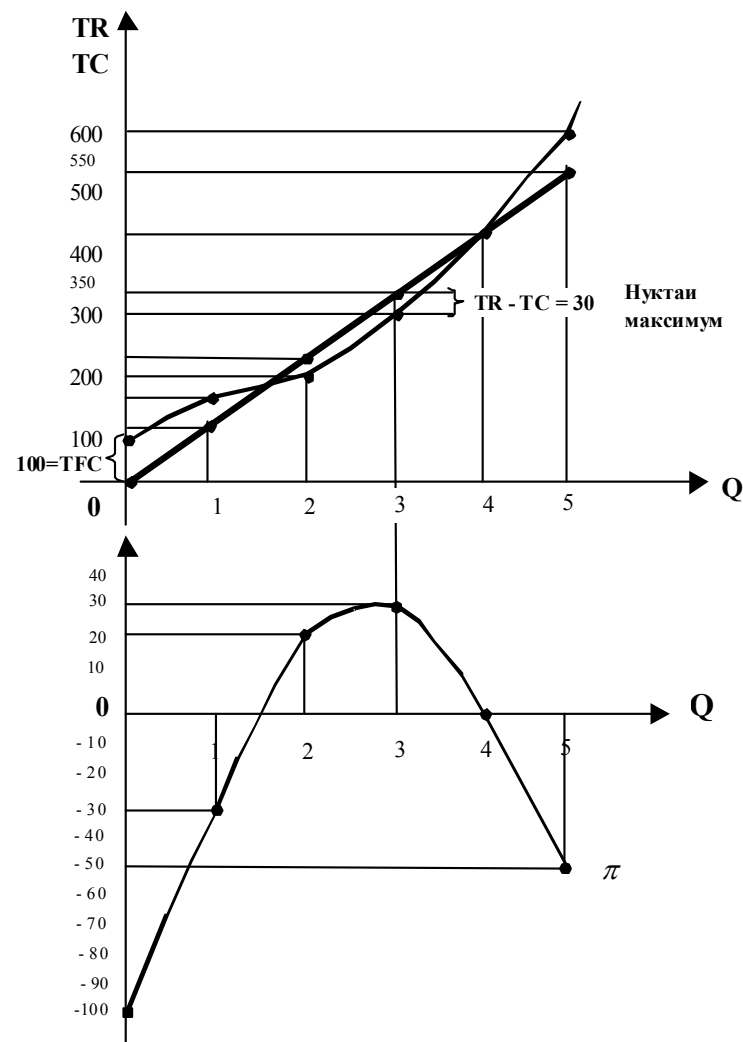
Аз пай ин ҳаҷми тавлиди ширкат то Q_3 коҳиш ёфта, фоидаи иқтисодӣ ба сифр баробар мешавад. Ҳамин тариқ, ширкат дар давраи дарозмуддат танҳо фоидаи муқаррариро бо сармояи гузошташуда ба даст хоҳад овард.

Ва баръакс аст, агар $P < LRAC_{min}$ бошад, ширкат то замоне, ки нархҳо ба сатҳи хароҷоти мутавассит боло рафта фоидаи иқтисодӣ баробари сифр нашавад, соҳаро тарк хоҳад кард.

Ҳамин тавр, дар давраи дарозмуддат дар мавриди мувозинати рақобатӣ фоидаи иқтисодӣ баробари сифр мешавад. Ин тазоди фоида мебошад. Фоидаи иқтисодии мусбӣ иштирокдорони навро ба воридшавӣ ба соҳаи рақобати комил ташвиқ менамояд. Ин боиси афзоиши арза ва коҳиши нархи маҳсул мегардад ва то замони фоидаи иқтисодӣ баробари сифр шудан идома меёбад.



Расми 8.12. Мувозинати рақобатии бозорӣ дар давраи дарозмуддат.

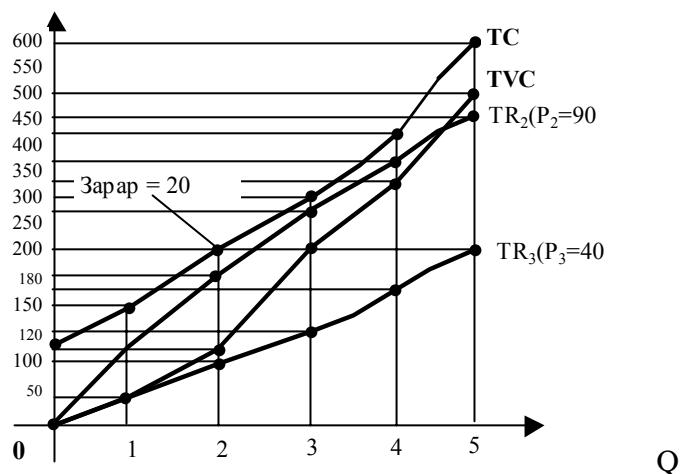


Расми 8.4. даромади кулл, хароҷоти умумӣ ва фоидаи ширкат.

Чадвали 8.3.

Даромад, харочот ва фоидаи ширкат ҳангоми нарх баробари 40 сомонӣ будан

Ҳаҷми умумии маҳсулот Q	Нархи маҳсулот P	Даромади кулл TR	Хароҷоти тағйирнопазир TFC	Хароҷоти тағйирпазир TVC	Хароҷоти умумӣ TC	Фоидаи кулл (+) ё ки зарар (-) $\pi = TR - TC$
0	40	0	100	0	100	-100
1	40	40	100	40	140	-100
2	40	80	100	100	200	-120
3	40	120	100	200	300	-180
4	40	160	100	340	440	-280
5	40	200	100	500	600	-400



Расми 8.5. Ҳолати камнасозии зарар ва пӯшонидани он.

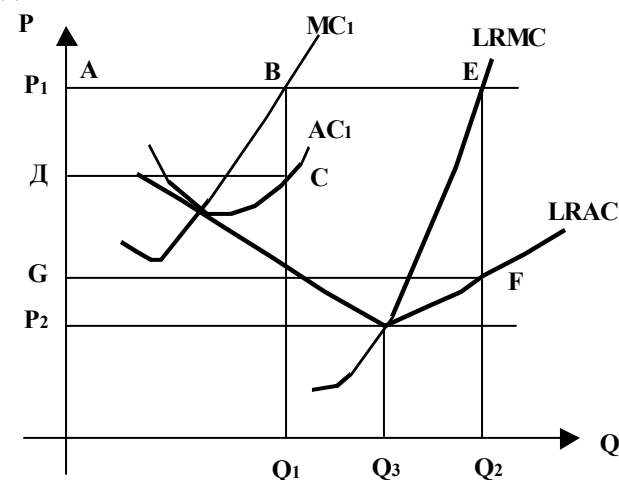
Ҳолати баста шудани ширкат. Фарз мекунем, ки нархи бозорӣ 40 сомони ро ташкил медиҳад. Барои сутунҳои 2, 3 ва 7 дар чадвали 8.3. маълумоти навро ворид месозем. Чунон ки аз маълумоти сутуни 7 аён аст, дар ҳоли 40 сомонӣ будан дар ҳамаи сатҳҳои тавлиди зиёнҳо баробари 100 сомонӣ ё аз он зиёди хасорати хароҷоти тағйирнопазир мебошад, ки боиси баста шудани ширкат мегардад. Аз ин натиҷагирӣ мешавад, ки дар ин маврид ширкат зиёнҳои худро аз тариқи қатъи тавлид ба ҳадди

8.5. Мувозинати бозори рақобатӣ дар давраи дарозмуддат.

Дар давраи дарозмуддат ширкат метавонад ҳамаи омилҳои марвиди истифодааш аз ҷумла, иқтисоди истиҳсолӣ ва андозаи корхонаро тағйир диҳад. Вай мумкин аст истиҳсолотро тавсеа диҳад ё ки аз соҳа хориҷ гардад. Ангезаи тавсеаи истиҳсолот фоидаи иқтисодии ба даст овардашуда ва ҳам нархҳои ҷашмдоштӣ шуда метавонад. Дар расми 8.11. шарҳи намудории масъалаи бешинасозии фоида дар давраи дарозмуддат тасвир ёфтааст.

Дар ҳоли нарх P_1 будан фоидаи ширкат дар давраи кӯтоҳмуддат баробари масоҳати ABCD мебошад. Агар дар давраи дарозмуддат нарх дар ҳуди ҳамон сатҳ боқӣ монад, пас бо татбиқи технологияи нав, то ифодаи масоҳати AEEFG афзоиш дод ва ҳаҷми тавлидро аз Q_1 то Q_2 , яъне то замоне, ки нарх баробари хароҷоти ниҳии дарозмуддат мешавад ($LRMC$), $P_1 = LRMC$, тавсеа дод.

Аммо гирифтани чунин фоида барои ширкат наметавонад дер давом ёбад. Ширкатҳои наво, ки имконияти ба даст овардани фоидаи бештар аз муқаррарӣ дар ин соҳа таваҷҷӯҳи онҳоро ҷалб кардааст, аз соҳаҳои дигар ба ин соҳа гузаштанро шурӯъ мекунанд.

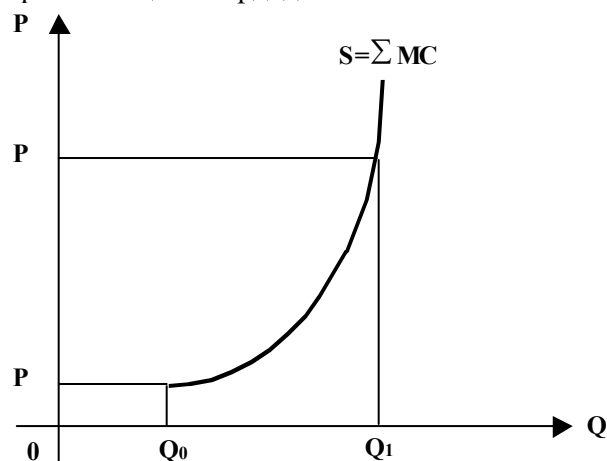


Расми 8.11. Бешинасозии фоида дар давраи дарозмуддат.

харочоти ниҳони (МС)-и ба худ хос аст иборат бошад, пас дар ҳоли Нарх P_0 будан, тавлиди кулӣ $Q_0=1000 \times Q^*$ мешавад, ки Q^* - миқдори маҳсулест, ки ширкати яхела бо нархи P_0 арза хоҳад намуд. Ба арзاي бозории кӯтоҳмуддат омилҳои зерин таъсир мегузоранд:

1. Миқдори ширкатҳои соҳа;
2. Андозаи миёнаи ширкати соҳа, ки бо миқдори омилҳои тағйирнопазир тавлиди мавриди истифода буда (масалан, ҳаҷми миёнаи корхона ё иқтидори истеҳсоли) андозагирӣ мешавад;
3. Нархи манобеи тағйирёбанда, ки дар ширкатҳои соҳа ба кор бурда мешавад;
4. Технологияи дар соҳа истифодашаванда.

Тағйир ёфтани ин омилҳо боиси интиқоли мунҳании харочоти ниҳони ширкат мегардад. Масалан, афзудани нархи манобеи тағйирёбанда мунҳании МС-ро ба боло мебарад, зеро ки харочоти ниҳони ширкат зиёд мешавад. Дар натиҷа, арзай бозорӣ коҳиш мепазирад. Вале ба кор бурдани технологияи нав дар соҳа харочоти ниҳониро кам карда дар натиҷа мунҳаниҳои МС-дар ҳар кадом ширкат ба поён интиқол меёбад. Ин боиси афзоиши арзай молҳо мегардад.



Расми 8.10. Арзай бозорӣ.

ақалл мерасонад. Расми 8.5. тавассути намудор ҳолати каминасозии зиён ва баста шудани ширкатро нишон медиҳад. Дар мавриди каминасозии зиёнҳо мунҳании даромади кулл TR_2 ($P_2 = 90$) аз маҷмӯи харочоти тағйирпазир ба мизони ҳадди аксар хангоми 2 воҳид будани маҳсул зиёд мешавад. Дар ин ҳол даромади кулл баробари 180 сомонӣ аст ва ширкат ҳамаи харочоти тағйирнопазир - 100 сомонӣ ва низ 80 сомонӣ арзиши харочоти тағйирпазир худро ҷуброн мекунад. Зиёни ҳадди ақалли ширкат, ки 20 сомониро ташкил медиҳад, табиист, ки афзалтар аз 100 сомонӣ ҳасорати харочоти тағйирнопазир дар ҳоли баста шудани ширкат мебошад. Хангоми баста шудан мунҳании даромади кулл TR_3 ($P_3 = 40$ сомонӣ) дар ҳамаи нуқтаҳо поёнтар аз мунҳании маҷмӯи харочоти тағйирпазир воқеъ мегардад, яъне ҳаҷми тавлиде, ки тавонад харочоти тағйирпазирро ҷуброн намояд, вучуд надорад. Бинобар ин, ширкат тавлидро ба роҳ монда мумкин буд ҳасорате бинад, ки зиёдтар аз харочоти тағйирнопазир аст. Пас беҳтарин тасмим дар ин ҳолат бастани ширкат мебошад.

8.3. Усули муқоисаи даромади ниҳонӣ бо харочоти ниҳонӣ

Равиши дигари бадалпазирӣ муайян кардани ҳаҷми маҳсуле, ки ширкати рақобатӣ дар бозор бо ҳар гуна нархи имконпазир арза хоҳад намуд, таъйин ва муқоиса кардани ҳосили ҷамъе мебошад, ки ҳар як воҳиди иловагии маҳсул аз як тараф ба даромади кулл ва аз тарфи дигар ба харочоти кулл зам хоҳад намуд. Ба ибораи дигар, ба ширкат лозим аст, ки даромади кулл (MR) ва харочоти кулл (MC)-и ҳар воҳиди минбаъдаи маҳсулро мавриди муқоиса қарор диҳад. Ҳар кадом воҳиди маҳсул, ки даромади ниҳонӣ он аз харочоти ниҳонӣ афзунтар бошад, бояд тавлид кард, зеро аз ҳар як воҳиди чунин маҳсул ширкат хангоми фуруши он даромади бештар мегирад дар муқоиса бо он, ки агар бо харочоти иловагӣ ин воҳидро тавлид кунад. Ҳамин тариқ, барои бешинасозии фоида (ё каминасозии зиён) ширкат бояд чунин ҳаҷми маҳсулро тавлид кунад, ки даромади ниҳонӣ он баробари харочоти ниҳонӣ бошад. Усули баробарии даромади ниҳонӣ бо харочоти ниҳонӣ қоида ва самтнамои дақиқе барои бешинасозии фоида ё каминасозии зиёнҳои ширкат мебошад.

Агар даромади ниҳой дар ҳеҷ яке аз нуқтаҳо баробари хароҷоти ниҳой набошад, пас дар ин маврид ширкат бояд воҳиди охирини маҳсулро, ки даромади ниҳойи он бештар аз хароҷоти ниҳой аст, тавлид кунад.

Қоидаи $MR = MC$ се ҳислати фарқкунанда дорад:

1) Маҳдудият: ин қоида дар назар дорад, ки агар даромади ниҳой баробар ё афзунтар аз хароҷоти мутавассити тағйирпазир яъне $MR \geq AVC$ бошад, ширкат идома додани тавлидро аз баста шудан авлотар медонад.

2) Қоидаи $MR = MC$ самтнамои дақиқ барои бешинасозии ғоидаи ҳамаи ширкатҳо (дар шароити рақобати комил, инҳисори ҳолис, рақобати инҳисорӣ ва инҳисори чандқутбӣ) мебошад.

3) Қоидаи $MR = MC$ мумкин аст дар шакли дигар барои ширкати рақобатӣ баён карда шавад. Азбаски дар шароити рақобати комил даромади ниҳой баробари нарх аст, пас мумкин аст, ки қоидаи $MR = MC$ -ро дар шакли $P = MC$ навишт, яъне барои он ки ширкати рақобатӣ ғоидаро бешина созад ё зиёнхоро ба ҳадди ақалл расонад, тавлид бояд то нуқтае, ки нарх баробари хароҷоти ниҳой аст, ба роҳ монда шавад. Қоидаи $P = MC$ ҳолати ҳосе аз қоидаи $MR = MC$ ё $P = MC$ мебошад. Бок ор бурди қоидаи $P = MC$ барои шароити рақобати комил, бо истифода аз маълумоти ҷадвали 8.1., 8.2. ва 8.3. се ҳолатро мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Ҳолати бешинасозии ғоида. Ҷадвали 8.4. маълумот дар бораи миқдори воҳидҳои тавлид, хароҷоти мутавассит ва ниҳой, ки бар асоси маълумоти ҷадвали 8.1. ҳисоб карда шудаанд, таҷдид мекунад.

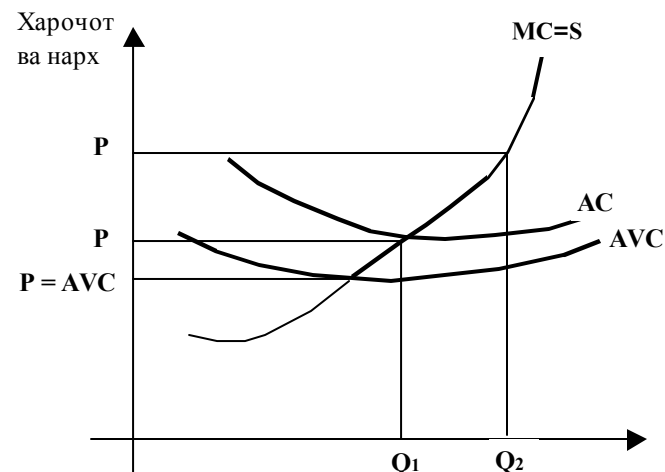
Агар нархи бозорӣ ва дар натиҷаи он даромади ниҳой баробари 110 сомонӣ бошад, пас бо кадом ҳаҷми тавлид бешинасозии ғоида муяссар мегардад? Ба осонӣ мушоҳида мешавад, ки ҳар кадом воҳиди маҳсул ба шумули сеюмӣ, ба даромади кулл нисбат ба хароҷоти кулл иловаи бештар меорад. Вале воҳиди чаҳорум тавлид нахоҳад шуд, зеро вай аз даромад дида 110 сомонӣ ба хароҷот бештар зам намуд (140 сомонӣ).

Сатҳи ғоидаи иқтисодӣ, ки ширкат ба даст овардааст, дар ҷадвали 8.4. аз тариқи муайян кардани ғоида ба ҳар воҳиди маҳсул чун фарқи нархи маҳсул ва хароҷоти кулли мутавассит ($P - ATC$) ва зарб кардани онҳо ба ҳаҷми тавлид ($P - ATC$) $\times Q$ ҳисоб карда шудааст.

қисмате аз мунҳании хароҷоти ниҳой мебошад, ки болотар аз нуқтаи ҳадди ақалли мунҳании AVC қарор дорад. Ин ҳол дар расми 8.9. баён ёфтааст.

Мунҳании арза дар давраи кӯтоҳмуддат рӯ ба самти боло дорад, зеро ки хароҷоти ниҳойи ширкат бо афзоиши тавлид зиёд мешавад.

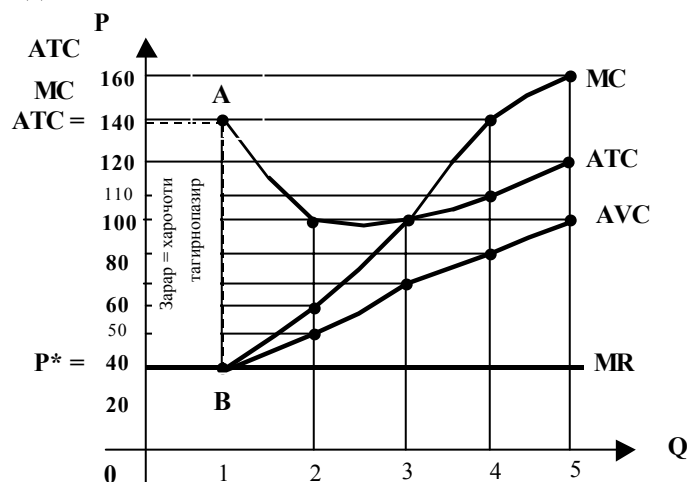
Хароҷоти ниҳой ҳангоми бетағйир будани нархи манобеъ ва технология афзоиш меёбад, чунки афзоиши истифодаи манобеи тағйирёбанда дар давраи кӯтоҳмуддат боиси коҳиш ёфтани даромади ниҳой мегардад. Маҳсули ниҳойи коҳишёбандаи омилҳои тағйирёбандаи тавлидӣ ба ҳамин сабаб ба зиёд шудани хароҷоти тағйирёбандаи тавлидӣ мусоидат мекунад. Қонуни арза аз ҳамин рӯ ба қонуни маҳсулнокии ниҳойи коҳишёбанда вобастагӣ пайдо мекунад.



Расми 8.9. Мунҳании арзai ширкати рақобатӣ дар давраи кӯтоҳмуддат.

Арзai бозорӣ ҳосили ҷамъи ҳаҷми маҳсулотест, ки ҳамаи ширкатҳои соҳа дар ҳар кадом нархҳои имконпазир ба бозор арза медоранд. Мунҳании арзai бозорӣ (расми 8.10.) ин ҳосили ҷамъи уфуқии мунҳаниҳои фардии арзai ҳамаи ширкатҳое мебошад, ки дар бозор ғайолият мекунанд. Барои мисол, агар соҳа аз 1000 ширкати якхела, ки ҳар кадоми онҳо дорои

тағйирнопазир баробар аст. Дар намудор зиёнҳои камтарин ба хароҷоти тағйирнопазир баробаранд (масоҳати росткунҷаи ABP^*ATC) ва барои ширкат тасмими беҳтарин баста шудани он мебошад.



Расми 8.8. Ҳолати басташавии ширкати рақобатӣ дар давраи кӯтоҳмуддат.

8.4. Мунҳани арзаи ширкат ва соҳаи муайян дар давраи кӯтоҳмуддат

Мунҳании арза ин ифодакунандаи робита байни нарх ва миқдори моли арзашаванда мебошад. Ширкати рақобатӣ барои он, ки ҳадди аксари фоида ба даст орад, ҳамеша то замоне тавлид мекунад, ки нарх баробари хароҷоти ниҳой баёнкунандаи робитаи мутақобилаи байни нарх ва миқдори маҳсули арзашаванда мебошад. Аммо нархе, ки ширкат барои маҳсули худ мепазирад, бояд бештар аз хароҷоти мутавассити тағйирпазир тавлиди ҳаҷми маҳсул бошад, ки дар он $P=MC$ аст, вагарна ширкат фаъолиятро қатъ мекунад.

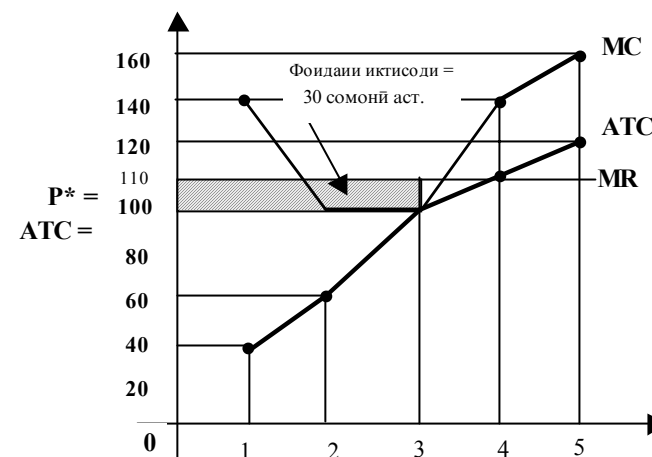
Миқдори маҳсул, ки ширкат бо ҳар кадом нархи камтар аз AVC арза медорад, баробари сифр хоҳад буд. Аз ҳамин рӯ, мунҳании арзаи ширкати рақобатӣ дар давраи кӯтоҳмуддат - ин

Ҳамин тавр, ҳар кадом ҳаҷми тавлидро таҳлил намуда ба натиҷа мерасем, ки танҳо вақте ки $MR = MC$ ё $MR > MC$ бошад, ширкат ҳадди аксари фоида ба даст меорад.

Ҷадвали 8.4.

Хароҷоти мутавассит ва ниҳой, нарх ва фоидаи ширкат.

Ҳаҷми маҳсулот Q	Хароҷоти ниҳой MC	Хароҷоти мутавассит, ATC	Нарх P	Фоида ба воҳиди маҳсулот (P-ATC)	Фоидаи умумӣ (+) ё зарари умумӣ (-) (P-ATC) x Q
0		-		-	
1	40	140	110	-30	-30
2	60	100	110	+10	+20
3	100	100	110	+10	+30
4	140	110	110	0	0
5	160	120	110	-10	-50



Расми 8.6. Бешинасозии фоидаи ширкати рақобатӣ дар давраи кӯтоҳмуддат.

Дар расми 8.6. хароҷоти ниҳой, мутавассит ва нархро аз назар мегузаронем. Чунон ки аз расм аён аст, нуқтаи бурриши хароҷоти ниҳой ва нарх тақрибан ба сатҳи ҳаҷми тавлиди

воҳиди сеюм баробар аст, зеро нархи ба 110 баробар буда аз хароҷоти ниҳой, ки баробари 100 сомонӣ аст, андаке зиёд мебошад. Дар ҳамин ҷо бар асоси хароҷоти мутавассит мо метавонем масоҳати ғоидаро муайян намоем.

Ҳолати каминасозии зиён. Ҳангоме, ки нарх аз хароҷоти мутавассит бештар бошад, ширкат ғоидаи иқтисодӣ хоҳад гирифт. Акнун фарз мекунем, ки нархи бозорӣ то сатҳи 90 сомонӣ коҳиш ёбад.

Дар ҷадвали 8.5. ба ҷои нархи 110 сомонӣ нархи нав - 90 сомони­ро гузошта, ҳолати навро мавриди таҳлил қарор медиҳем. Муқоисаи хароҷоти ниҳой ва нарх нишон медиҳад, ки дар ҳоли ҳаҷми тавлид ду воҳид будан Р аз хароҷоти ниҳой зиёдтар аст ва зиёнҳо ҳадди ақалл 20 сомони­ро ташкил медиҳад. Ҳаҷмҳои дигар зиёни бештар меоранд. Ин ҳолатро дар расми 8.7. баррасӣ мекунем.

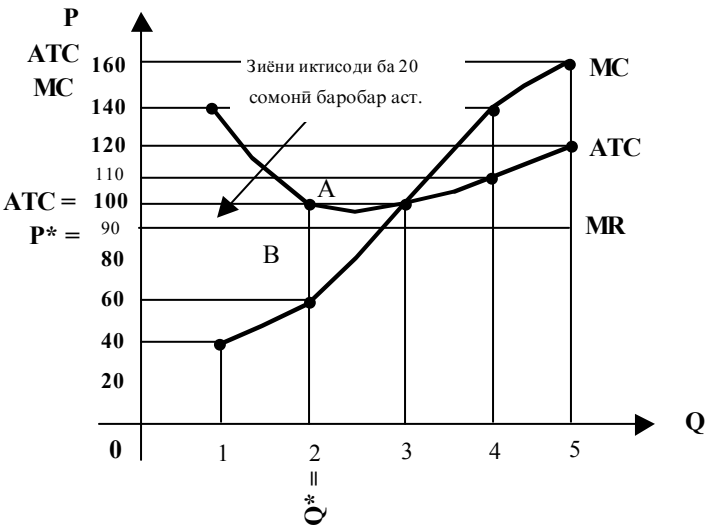
Азбаки ҳеҷ яке аз рақамҳои нарх ба хароҷоти ниҳой баробар нест, мо нуқта­ро дар назар мегирем, ки дар он нарх аз хароҷоти ниҳой бештар аст. Дар мисоли мо ин ҳаҷми 2 воҳид мебошад. Масоҳати байни хароҷоти мутавассит ва нарх ҳаҷми зиё­ро ташкил медиҳад.

$$(P - ATC) \times Q = (90 - 100) \times 2 = 20 \text{ сомонӣ.}$$

Ҳолати баста шудани ширкат. Фарз мекунем, ки нархи бозор акнун дар сатҳи 40 сомонӣ қарор гирифтааст (ҷадвали 8.6.). Дар ин маврид барои ширкат беҳтар ҳамон аст, ки баста шавад, яъне тавлид накунад, зеро ҳеҷ як ҳаҷми тавлиде нест, ки дар мавриди он ширкат тавонад хароҷоти тағйирнопазир ва ё ҳадди ақалл қисме аз хароҷоти мутавассити тағйирпазиро ҷуброн кунад.

Ҷадвали 8.5.

Хароҷоти мутавассит, ниҳой, нарх ва зиёни ширкат.					
Ҳаҷми маҳсулот Q	Хароҷоти ниҳой MC	Хароҷоти мутавассит, ATC	Нарх Р	Зарар ба воҳиди маҳсулот (P-ATC)	Маҷмӯи ғоида(+) ё маҷмӯи зиён(-) (P-ATC) x Q
0		-		-	
1	40	140	90	-50	-50
2	60	100	90	-10	-20
3	100	100	90	-10	-30
4	140	110	90	-20	-80
5	160	120	90	-30	-150



Расми 8.7. Каминасозии зиёни ширкати рақобатӣ.

Ба ибораи дигар, камтарин зиёне, ки ширкат мумкин аст таҳаммул намо­яд, ин маҷмӯи хароҷоти тағйирнопазири вай ҳангоми баста шудан мебошад. Дар су­рати намудор он ҳолат чунон аст, ки дар расми 8.8. омадааст.

Ҷадвали 8.6.

Хароҷоти миёна, ниҳой, нарх ва зиёни ширкат.

Ҳаҷми маҳсулот Q	Хароҷоти ниҳой MC	Хароҷоти мутавассит ATC	Хароҷоти мутавассити тағйирнопазир AVC	Нарх Р	Ғоида ба воҳиди маҳсулот (P-ATC)	Маҷмӯи ғоида(+) ё маҷмӯи зиён(-) (P-ATC)xQ
0						
1	40	140	40	40	-100	-100
2	60	100	50	40	-60	-120
3	100	100	66,7	40	-60	-180
4	140	110	85	40	-70	-280
5	160	120	100	40	-80	-400

Ҳа­мин тариқ, вақте ки $P = AVC$ бошад, дар ҳоли тавлид $P=MC$ (дар мисоли мо 40 сомонӣ) будан, ҳасорат ба хароҷоти

мегирад. Қимати нишондиҳанда ҳар қадар бештар бошад, нерӯи ҳокимияти инҳисорӣ ҳамон андоза зиёд аст.

Медонем, ки дар ҳолати мувозинати инҳисорӣ $P \cdot \left(\frac{1}{E} + 1\right) = MC$ аст, пас нишондиҳандаи Лернер мумкин аст,

ки дар сурати зерин навишта шавад: $L = \frac{P - MC}{P} = -\frac{1}{E}$.

Аз ин ҷо чунин хулоса кардан мумкин аст, ки нерӯи ҳокимияти инҳисорӣ ба кашиши тақозо мутаносиби чапа аст, ба ибораи дигар, нерӯи ҳокимияти инҳисорӣ вақте, ки тақозо ба маҳсул бекашиш бошад, қавитар зоҳир мегардад, ва баръакс.

9.4. Ширкати инҳисорӣ дар давраи дарозмуддат.

Дар давраи дарозмуддат ширкати инҳисорие, ки ғоидаро бешина месозад, то замоне ғайолияти худро тавсеа медиҳад, ки миқдори моли тавлидшаванда бо баробарии даромади ниҳой ва хароҷоти ниҳоии дарозмуддат ($MR = LRMC$) мутаносиб гардад.

Бо ин нарх инҳисорӣ метавонад ғоидаи иқтисодӣ ба даст овард, зеро воридшавии озодона ба ин бозор барои ҳар қадом ғурушандагони дигар ғайри имкон мебошад. Дар акси ҳол зухур кардани ширкатҳои нав арзари афзоиш дода дар ниҳояти кор нархро то сатҳе поён меовард, ки танҳо гирифтани ғоидаи оддӣ мумкин мегардад. Агар дар бозор воридшавӣ озод мебуд, ҳифз кардани инҳисор дар давоми давраи дарозмуддат ғайри имконпазир буд.

Агар ширкати инҳисорӣ ғоидаовар бошад, соҳибони он метавонанд ба гирифтани ғоида чӣ дар давраи кӯтоҳмуддат ва чӣ дар давраи дарозмуддат умед банданд. Ҳангоме, ки инҳисори ҳолис вучуд дорад, ғоида барои ширкатҳои нав ҷиҳати адои нақши «донаи дом» ҷунон, ки дар мавриди бозори рақобатӣ аст, ба кор намеравад. Ин муҳолифи аксуламали арзари бозорӣ буда, барои нигоҳ доштани нархҳо дар сатҳи баландтар аз он, ки дар ҳоли рақобати комил аст, хизмат менамояд.

Инҳисор бо як корхона. Фарз мекунем, ки дар назди инҳисорӣ масъалаи зиёд кардани ҳаҷми тавлид дар давоми муддати тӯлонӣ гузошта шудааст. Ин вазифаро инҳисорӣ метавонад бо ду роҳ ҳал кунад. Роҳи аввал ба тавсеаи

- D) Қисми афзоиандаи мунҳании хароҷоти мутаваассит аст;
- E) Қисми мунҳании хароҷоти ниҳоиест, ки болотар аз мунҳании хароҷоти мутаваассити тағйирпазир воқеъ гардидааст;

3. *Қадоме аз бозорҳои зерин аз ҳама бештар ба шароити рақобати комил мувофиқ аст.*

- A) Пӯлод;
- B) Хадамоти сартарошӣ;
- C) Автомобилҳо;
- D) Саҳмия ва вомбаргҳои ширкатҳо;
- E) Бензин;

4. *Мунҳании тақозо ба маҳсули ширкати рақобатӣ.*

- A) Шеби манфӣ дорад;
- B) Бо сатҳи муайяни нархҳо ҳатти уфуқӣ аст;
- C) Бо ҳаҷми муайяни арза ҳатти амудӣ аст;
- D) Шеби $1/n$ дорад, ки n миқдори ширкатҳо дар соҳа аст;
- E) Шеби мусбӣ дорад;

5. *Ғоидаи иқтисодӣ.*

- A) Дар бозори рақобатӣ дар давраи дарозмуддат наметавонад вучуд дошта бошад;
- B) Муодили ғоидаи оддӣ ҳисобдорӣ аст;
- C) Вақте, ки хароҷоти кулӣ аз даромади куллии ширкат зиёдтар бошад, ҳамеша воқеъ мегардад;
- D) Ҳангоме, ки даромади ниҳой аз хароҷоти ниҳой афзунтар бошад, ҳамеша мавҷуд аст;
- E) Ҳангоме, ки даромади кулӣ хароҷоти куллии ширкатро ҷуброн накунад;

6. *Дар соҳа 1000 ширкат ғайолият дорад. Дар ҳар қадом ширкат хароҷоти ниҳой дар тавлиди 5 воҳиди маҳсул моҳе 2 сомонӣ, 6 воҳиди маҳсул - 3 сомонӣ, 7 воҳиди маҳсул 5 сомониро ташкил медиҳад. Агар нархи бозори воҳиди маҳсул ба 3 сомонӣ баробар бошад, пас тавлиди маҳсули соҳа иборат аст аз.*

- A) На бештар аз 5000 воҳид;
- B) 5000 воҳид;
- C) 6000 воҳид;
- D) 7000 воҳид;
- E) Бештар аз 7000 воҳид;

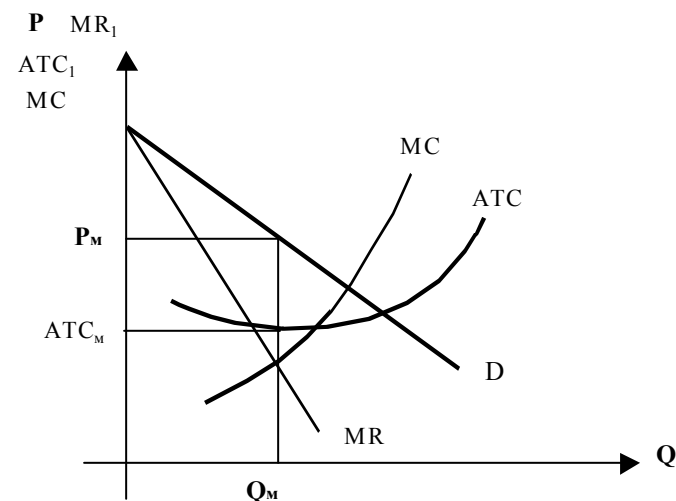
Е) Фоидае, ки барои соҳибкор сатҳи зиндагии мураффахро таъмин месозад;

Е) Хамаи ҷавобҳои пешин дуруст мебошанд;

д) Хамаи ҷавобҳои пешин нодурустанд.

1. Дар ҷадвали 8.1. нарх ва ҳаҷми тавлиди ширкати рақобати омил оварда шудааст.

Нархи маҳсулот (сомонӣ) P	Ҳаҷми таълид Q	Даромади куллӣ (долл.) TR	Даромади ниҳой (долл.) MR
2	0	-	-
2	1	-	-
2	2	-	-
2	3	-	-
2	4	-	-
2	5	-	-



Расми 9.3. Ҳаҷми тавлид ва нархи инҳисорӣ

Аммо инҳисории бешинасозандаи ғоида ҳамеша нархро тарзе танзим мекунад, ки кашиши тақозо ба маҳсули худро таъмин созад, зеро ин дар ҳоли бекашиш будани тақозо даромади ниҳой манфӣ хоҳад буд. Ин казоват аз таҳлили пештар бармеояд ва дар ҷадвали 9.2. ҷамъбасти он дарҷ гардидааст.

Ҳамин тарик, ширкат дорои қудрати инҳисорӣ замоне мебошад, ки вай ба нархи моли фуруҳташавандааш таъсир расонад. Барои арзёбии нерӯи ҳокимияти инҳисорӣ нишондиҳандаи Абба Лернер ба кор бурда мешавад, ки ба тарзи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$L = \frac{P \cdot MC}{P}$$

Ин омил дараҷаи дур шудани нархи бозории молро аз хароҷоти ниҳой муайян намуда, қиматҳои аз 0 то 1-ро дар бар

Дар намудори 9.3. мунҳаниҳои хароҷоти мутавассит ва ниҳии ширкати инҳисорӣ тасвир ёфтааст. Ҳамчунин тақозо барои маҳсули инҳисорӣ ва даромади ниҳой аз он маҳсул нишон дода шудааст.

Тавлиди инҳисорӣ бо Қм ифода ёфта, тавлиде мебошад, ки ба нуқтае, ки дар он мунҳани даромади ниҳой ва мунҳани хароҷоти ниҳой ҳамдигарро мебуранд, мутобикат мекунад. Барои харидоронро ба хариди ин миқдори мол водор кардан, инҳисорӣ нархеро муқаррар менамояд, ки баробар ба Рм мебошад. Бо ин нарх ва мизони тавлид, инҳисорӣ ба як воҳиди мол ғоида мегирад (Рм - АТСм). Маҷмӯи тавлид баробар аст ба Қм аст. Бинобар ин, ғоидаи умумии иқтисодӣ баробар ба (Рм - АТСм) х Қм мебошад.

Қадам миқдор ғоида ро воқеан ба даст овардани инҳисорӣ ҳам ба хароҷот ва ҳам ба тақозои ба моли буда вобастагӣ дорад. Бояд қайд кард, ки инҳисори ҳолис замонати ба даст овардани ғоидаи иқтисодиро наметаҳад. Агар тақозо ва даромади ниҳой аз маҳсуле, ки инҳисорӣ ирсол меорад хоҳиш ёбанд, пас мумкин аст, ки ба даст овардани ғоида ғайри имкон гардад.

Қадвали 9.3.

Тақозо, хароҷот ва даромади ширкати инҳисорӣ.

Ҳаҷми истеҳсолот	Нарх (сомонӣ)	Хароҷоти умумӣ (сомонӣ)	Хароҷоти мутавассит (сомонӣ)	Хароҷоти ниҳой (сомонӣ)	Даромади кулӣ (сомонӣ)	Даромади ниҳой (сомонӣ)	Ғоидаи ниҳой (сомонӣ)	Ғоидаи умумӣ ё зарари умумӣ (сомонӣ)
Q	P	ТС	АТС	МС	TR	MR	MR-MC	TR-TC
1	40,0	15,0	15,0	15,0	40,0	40,0	25,0	+25,0
2	30,0	25,0	12,5	10,0	60,0	20,0	10,0	+35,0
3	25,0	30,0	10,0	5,0	75,0	15,0	10,0	+45,0
4	20,0	50,0	12,5	20,0	80,0	5,0	-15,0	+30,0
5	15,0	85,0	17,0	35,0	75,0	-5,0	-40,0	-5,0

а) Даромади кулӣ ва ниҳойро ҳисоб карда қадвалро пур кунед.

б) Мунҳани тақозо, даромади кулӣ ва ниҳойро қашед.

в) Фаҳмонед, ки чаро мунҳани тақозо ва даромади ниҳой якхела ҳастанд.

2. Ширкат дар шароити рақобати қомил фаъолият мекунад. Дар қадвали 8.2. ҳаҷми тавлид ва хароҷоти кулӣ он дода шудааст.

Агар нархи мол 5 сомонӣ бошад, ширкат чӣ қадар бояд истеҳсол кунад? Дар ҳолати қанд будани нарх ширкат бояд баста шавад?

Қадвали 8.2.

Ҳаҷми тавлид дар як соат, адад	Хароҷоти кулӣ, сомонӣ
0	4
1	8
2	10
3	14
4	20
5	28
6	38

3. Дар қадвали 8.3. хароҷоти куллии ширкат оварда шудааст.

Қадвали 8.3.

Q	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ТС	50	80	120	130	190	210	230	260	300	350	410

Агар нархи бозорӣ 35,0 сомонӣ бошад, ширкат дар давраи қӯтоҳмуддат чӣ қадар мол истеҳсол мекунад? Дар давраи дарозмуддат чӣ?

4. Хароҷоти тағйирпазири ширкат вобаста ба тағйирёбии ҳаҷми маҳсулот дар қадвали 8.4. оварда шудааст.

Чадвали 8.4.

Q .адад	0	1	2	3	4	5
TVC сомонӣ	20,0	24,0	32,0	44,0	58,0	74,0

а) Харочоти кулӣ, мутаваассит ва ниҳони ширкатро ҳисоб кунед.

б) Ҳаҷми арзаи ширкатро дар давраи кӯтоҳмуддат муайян кунед, агар нархи бозории моли ширкат: 4, 8, 12, 14, 16 сомонӣ бошад.

в) Миқдори зиён ё фоидаи ширкатро ҳисоб кунед.

г) Мунҳании арзаи ширкатро кашед.

5. Фарз кардем, ки ҳамаи ширкатҳои соҳа, ки ба бозор моли ҳамгун пешниҳод мекунанд, мунҳании хароҷоти ниҳони якхела доранд. Агар дар бозор 1000 ширкат фаъолият кунад, дар асоси рақамҳои чадвали 8.4. ва нархҳои додашуда чадвали арзаи бозории соҳаро тартиб диҳед. Мунҳании арзаи бозориро кашед.

6. Дар чадвали 8.5. ҳаҷми тақозои маҳсулоти соҳа оварда шудааст.

Чадвали 8.5.

P, сомонӣ	4,0	8,0	12,0	14,0	16,0
Q, ҳаз.адад	6000	5500	5000	4000	3000

а) Рақамҳои масъалаи 5-ӯро оид ба арзаи бозории соҳа истифода бурда, мунҳаниҳои тақозо ва арзаи бозории маҳсулоти соҳаро кашед.

б) Нархи бозориро муайян кунед.

в) Ҳар як ширкат чӣ қадар бояд истеҳсол кунад?

г) Ҳар як ширкат чӣ қадар фоида мегирад?

7. Функсияи хароҷоти тавлиди ширкат чунин аст:

$$TC(q) = 5q^2 - 12q + 100,$$

Агар ширкат 10 воҳид мол истеҳсол кунад, хароҷоти ниҳой ва миёнаи онро ҳисоб кунед.

Ҷавобҳо:

Санҷишҳо.

1.C., 2.E., 3.D., 4.B., 5.A., 6.C., 7.D., 8.E., 9.E.

Чадвали 9.2.

Даромади ниҳой, даромади кулл ва кашиши тақозо вобаста ба нарх.

Кашии тақозо вобаста ба нарх	Даромади ниҳой	Таъсири пастшавии нарх ба даромади кулл
Тақозои бекашиш	Манфӣ аст	Даромади кулл паст мешавад
Тақозои воҳидӣ	Сифр аст	Даромади кулл бетағйир мемонад.
Тақозои бокашиш	Мусбӣ аст	Даромади кулл меафзояд

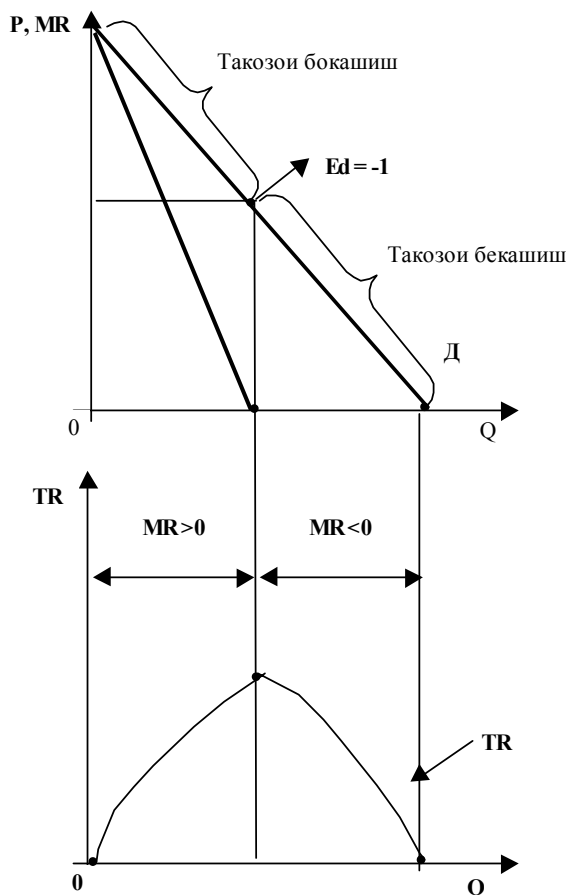
9.3. Бешинасозии фоидаи ширкати инҳисорӣ дар давраи кӯтоҳмуддат.

Тарзе ки дар боби 8 баён ёфта буд, ширкати рақобатӣ бешинасозии фойдаро аз тариқи интиҳоби ҳамон ҳаҷми тавлид, ки хароҷоти ниҳони он баробари даромади ниҳой мешавад, ба амал мебарорад. Агарчи инҳисор мумкин аст ба нархи моли худ таъсир расонад, вале таҳлили ниҳони бешинасозии фоида чӣ дар мавриди рақобат ва чӣ дар ҳангоми мавҷудияти инҳисор яқсон аст. Бешинасозии фоида дар назар дорад, ки даромади ниҳой бояд ба хароҷоти ниҳони миқдори тавлидшавандаи мол баробар бошад. Аммо даромади ниҳой аз тавлиди иловагӣ дар инҳисор ҳамеша камтар аз нархе мебошад, ки ин миқдор ба фурӯш меравад.

Чадвали 9.3. маълумотро дар хусуси хароҷот ва даромади ширкати инҳисорӣ дар бар гирифтааст. Чунон ки аз ин маълумот аён аст, то замоне, ки даромади ниҳой афзунтар аз хароҷоти ниҳой бошад, фоида афзоиш меёбад. Баробари аз даромади ниҳой зиёдтар шудани хароҷоти ниҳой, фоида рӯ ба коҳиш мениҳад. Тарзе ки дар чадвали 9.3. нишон дода шудааст, дар марвиди ҳар қадам тавлиди бештар аз се, хароҷоти ниҳой аз даромади ниҳой афзунтар мегардад.

Нархи тавозунӣ баробар ба 25,0 сомонӣ аст, мизони тавлиди тавозунӣ, ки дар ҳоли он бо ин нарх тақозо ба вучуд меояд, баробари се мебошад. Фоида бо ин нарх 45,0 сомонино ташкил медиҳад. Хароҷоти ниҳой ҳангоми ин тавлид баробар ба 5,0 сомонӣ аст, дар натиҷа дар мавриди тавлиди тавозунӣ хароҷоти ниҳой камтар аз нарх мебошад.

хар бор ки нарх кам мешавад, даромади кулл коҳиш меёбад. Даромади кулл ба ҳадди аксар замоне мерасад, ки даромади ниҳой баробари сифр бошад. Вақте ки $MR > 0$ аст, тақозо бокашиш аст. Дар ҳоле ки $MR < 0$ бошад, тақозо бекашиш аст. Тақозо дорои кашиши воҳидӣ аст, агар $MR = 0$ бошад, аммо даромади кулл дар ин нуқта ба ҳадди аксар мерасад.



Расми 9.2. Тақозо, даромади ниҳой, кулл ва кашиши тақозои моли ширкати инҳисорӣ

БОБИ 9. Инҳисори фурӯш ва инҳисори харид

9.1. Мафҳум ва моҳияти инҳисори фурӯш

Инҳисори ҳолис ин ҳолате мебошад, ки танҳо як фурӯшандаи моле, ки ивазкунандагони наздик надорад, мавҷуд аст. Бозоре, ки дар он инҳисор ҳукмравой дорад, бо бозори рақобати комил, ки дар он фурӯшандагони сершумори рақобаткунанда барои фурӯш моли стандартиро арза медорад, ба кулли муҳолиф мебошад. Инҳисори ҳолис фурӯшандаҳои ҳариф, ки бо он дар бозор рақобат кунанд, вучуд надорад.

Мафҳуми инҳисори ҳолис як мафҳуми зехнӣ аст. Хеле маҳсули камест, ки ивазкунанда нашошта бошад. Ширкати барқии маҳаллӣ мумкин аст ягона фурӯшандаи барқ дар ноҳия бошад. Аммо қувваи барқ бо истифодаҳои гуногуни дорои ивазкунандаҳои худ мебошад. Ҳангоме, ки нархи қувваи барқ зиёд мешавад, миқдори он, ки барои ҳадафҳои гармидиҳӣ ба масраф мерасад, коҳиш меёбад. Печҳои бо газ табиӣ ва мазут кор мекунанд, ивазкунандаи ҳуби гармидиҳии барқӣ мегарданд. Хадамоти почтаи ҳар як кишвар танҳо дар назари аввал адокунандагони хадамоти номарасонӣ мебошанд. Хадамоти зудрасони экспресс, телекоммуникация аз ҷумла почтаи электронӣ, интернет ивазкунандаҳои хадамоти почта ба шумор мераванд.

Хеле нодир аст, ки дар бозори милли ё ҷаҳонӣ танҳо як фурӯшанда бошад. Ширкати дар арсаи ҷаҳонӣ машҳури «Де бирс», ки ба тавлиди алмос тахассус дорад, тақрибан 85% фурӯши солонаи ин маҳсулро зери назорат дорад. Агарчи ин ширкат наметавонад инҳисори ҳолис ба шумор равад, вале вай ба ин сифат наздик аст, зеро ин ширкат нархҳо ва миқдори фурӯши алмосро зери назорат дорад.

Ширкат вақте дорои қудрати инҳисорӣ аст, ки вай метавонад ба нархи моли худ тавассути тағйир додани миқдори он, ки омодааст бифурӯшад, таъсир гузорад. Дарачаи истифодабарӣ аз қудрати инҳисорӣ ба мавҷуд будани ивазкунандаҳои наздики мол ва низ аз ҳиссае, ки дар маҷмӯи фурӯши бозор дорад, вобаста мебошад.

Барои ба қудрати инҳисорӣ соҳиб шудан ширкатро зарур нест, ки ширкати инҳисори ҳолис бошад. Заминаи зарурӣ барои қудрати инҳисорӣ он аст, ки мунҳании тақозо ба маҳсули ширкат моил ба зер бошад, на уфуқӣ, чунон ки дар мавриди ширкати рақобатӣ мебошад.

Вақте, ки мунҳании тақозо ба маҳсули ширкат моил ба зер аст, ширкат метавонад нархро тавассути тағйири миқдори мол, ки арза менамояд, афзоиш ё коҳиш диҳад. Ҳамин тариқ, мунҳании тақозо ба маҳсули инҳисори ҳолис мунҳании тақозои бозорӣ мебошад, зеро инҳисорӣ ягона тавлидкунандаи мол аст. Тафовути куллии байни бозори инҳисорӣ ва бозори рақобатӣ иборат аз он аст, ки ширкатҳои муайян дар бозори инҳисорӣ имконият доранд ба нархи миқдори моли арзашаванда таъсир расонанд. Ширкати қудрати инҳисорӣ дошта ширкатест, ки аз рӯи салоҳиди худ ба молаш нарх мегузорад, на ин ки нархро ҳамчун додае бипазирад, чунон ки дар бозори рақобати комил аст.

Инҳисори харид - гуфта чунин навъи бозореро меноманд, ки дар он фурӯшанда не, балки харидорон имконият доранд ба нарх таъсир гузоранд. Инҳисори харид аксар вақт дар бозори омилҳои тавлидӣ, ки мо дар фаслҳои оянда мавриди баррасӣ қарор хоҳем дод, дучор меояд.

Инҳисори харид нерӯи бозоргонии худро барои миқдори камтари манобеъро харидан ва барои воҳиди манбаъ нархи камтар пардохтан истифода мебарад.

Инак, дар ҳоли инҳисори харид фурӯшандагон зиёд ва як харидор мавҷуд аст. Барои мисол, ширкати бузурги автомобилсозӣ аз ширкатҳои бисёре қисмҳои гуногуни мошинро харидорӣ мекунад (мотор, карбюратор, чархҳо, резини чархҳо ва ғайра). Ба ҳамин монанд мавқеи ҳукумати кишвар дар бозори аслиҳаву лавозимоти ҳарбӣ аст.

Ширкати инҳисорӣ ғойаи иқтисодӣ ба даст меорад ва ин фурӯшандагони нави эҳтимолиро ба ҳавас меангезад, ки аз тариқи тавлиди моли монанд бо вай рақобат кунанд.

Нигоҳ доштани инҳисори ҳолис албатта ширкатеро талаб мекунад, ки аз пайдоиши рақобати фурӯшандагони нав бо ширкати инҳисорӣ ҷилавгирӣ намояд. Монеа барои ворид шудан ба соҳа маҳдудият мебошад, ки пайдо шудани фурӯшандагони зиёдатино дар бозори ширкати инҳисорӣ пешгирӣ мекунад.

Чунон ки медонем формулаи $MR = \frac{\Delta TR}{\Delta Q}$ аст, ба ҳамин

сабаб формулаи дуҷумро ин тавр навиштан мумкин аст:

$$MR = P + Q \frac{\Delta P}{\Delta Q}, \quad (3)$$

ки $\frac{\Delta P}{\Delta Q}$ шеби мунҳании тақозо ба маҳсули инҳисорӣ шеби

манфӣ дорад, пас даромади ниҳой бояд камтар аз нарх бошад.

Робитаи байниҳамдигарии даромади ниҳой ва шеби мунҳании тақозоро мумкин аст ба осонӣ ба таносубе табдил дод, ки даромади ниҳойро бо кашиши тақозо вобаста ба нарх пайванд медиҳад. Кашиши тақозо вобаста ба нарх дар ҳар қадам нуқтаи мунҳании тақозо баробар аст ба $Ed = \frac{P}{Q} \cdot \frac{\Delta Q}{\Delta P}$, бинобар

$$\text{он } \frac{\Delta P}{\Delta Q} = \frac{P}{Q \cdot Ed} \text{ аст.}$$

Инро зери муодилаи даромади ниҳой гузошта:

$$MR = P + Q \frac{P}{Q Ed} = P + P \frac{1}{Ed} \text{ -ро } \quad \text{ҳосил}$$

менамоём.

$$\text{Дар натиҷа: } MR = P \left(1 + \frac{1}{Ed} \right) \quad (4).$$

Муодилаи (4) исбот мекунад, ки даромади ниҳой аз нарх камтар аст. Ин муодила нишон медиҳад, ки умуман, даромади ниҳой аз ҳар қадам тавлид ба нархи мол ва кашиши тақозои вобаста ба нарх марбут мебошад. Муносибати байниҳамдигарии даромади ниҳой, кашиши тақозои вобаста ба нарх ва даромади кулл дар ҷадвали 9.2. дарҷ ёфтааст.

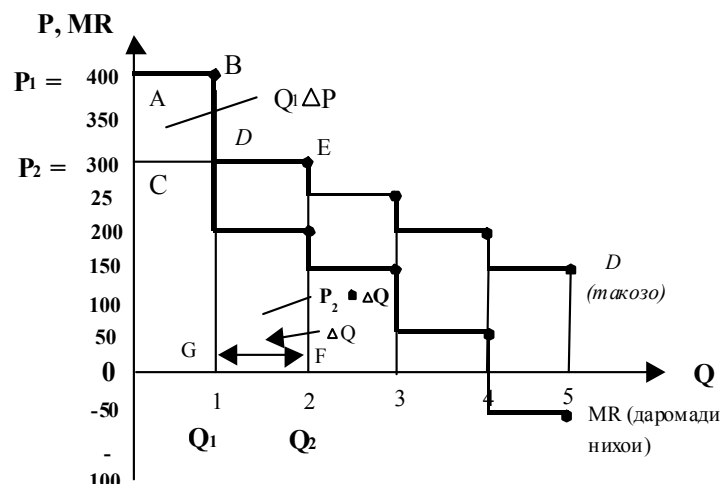
Бо истифода аз маълумоти ҷадвали 9.2. намудореро кашидан мумкин аст, ки муносибати байни тақозо, даромади ниҳой, даромади кулл ва тақозоро ифода менамояд.

Чунон ки аз намудори 9.2. аён мегардад, вақте ки даромади ниҳой мусбӣ бошад, он гоҳ даромади кулл дар ҳоли коҳиши нарх афзоиш меёбад. Ҳангоме, ки даромади ниҳой манфӣ аст,

Чадвали 9.1.

Тақозо, даромади кулл ва даромади ниҳони ширкати инҳисорӣ.

Ҳаҷми маҳсулот Q	Нарх P (сомонӣ)	Даромади кулл TR (сомонӣ)	Даромади ниҳой MR (сомонӣ)
1	40,0	40,0	40,0
2	30,0	60,0	20,0
3	25,0	75,0	15,0
4	20,0	80,0	5,0
5	15,0	75,0	- 5,0



Расми 9.1. Тақозо ва даромади ниҳони ширкати инҳисорӣ.

Аз ин рӯ, тағйирёбии даромади куллро ин тарз навиштан мумкин аст: $\Delta TR = P(\Delta Q) + Q(\Delta P)$, (1) ки ΔP - манфӣ, вале ΔQ мусбӣ мебошанд.

Муодилаи (1)-ро ба ΔQ тақсим карда:

$$\frac{\Delta T}{\Delta Q} = P + Q \frac{\Delta P}{\Delta Q} ; \text{ -ро ҳосил мекунем (2).}$$

Монеаҳои асосӣ дар роҳи ворид шудан ба соҳаи ширкатҳои тавлидкунанда аз инҳо иборатанд:

1. Ҳуқуқи истисноӣ, ки аз ҷониби ҳукумат дода мешавад. Баъзе монеаҳо дар сари роҳи воридшавӣ ба бозор натиҷаи тадбирҳост, ки давлат ба амал мебарорад ва тибқи ин тадбирҳо барои ширкатҳо вазъи фурӯшандаи ягона фароҳам оварда мешавад. Ба ҳайси мисол телевизиони кабелӣ, ҳадамоти нақлиётӣ, почта, ҳадамоти умумӣ (нерӯи барқ, шабакаҳои обрасонӣ, газрасонӣ ва обҳои партоб) ва ғайраро зикр кардан мумкин аст. Бисёр давлатҳо ҳудашон фурӯши нӯшокиҳои спиртӣ, ташкили лотереи давлатиро инҳисорӣ кардаанд.

2. Шаҳодатномаи ихтироъ патент ва ҳуқуқи муаллиф - ба созандагони технология ва маҳсулот ё асарҳои адабӣ, санъат ва мусиқӣ ҳуқуқи истисноӣ барои фурӯш ё иҷозатнома додан барои истифодабарӣ аз ихтироъу эҷоди онҳоро фароҳам меоварад. Шаҳодатномаи ихтироъ ва ҳуқуқи муаллиф мавқеи инҳисорӣ танҳо барои муддати маҳдуди замон таъмин месозанд. Баъди гузаштани мӯҳлати амали шаҳодатномаи ихтироъ монеаи воридшавӣ аз байн меравад, ба ибораи дигар, чунин инҳисор хусусияти мувакқатӣ дорад.

3. Ҳуқуқи моликият барои манбаъҳои алоҳидаи тавлидӣ. Инҳисорро дар натиҷаи ҳуқуқи моликият доштан ба ҳамаи сарчашмаҳои арзани манобеи мушаххас, ки барои тавлиди моли инҳисорӣ заруранд, мумкин аст дар ихтиёр дошт.

4. Афзалият доштан бо хароҷоти андак дар истеҳсолоти бузург дар муқоиса бо хароҷоти тавлидкунандагони хурд. Бартарӣ доштан дар хароҷоте, ки ширкатҳои ҳеле калон доранд, мумкин аст ба як ширкат, ки тамоми бозорро ба ҳайси фурӯшандаи ягона хизмат мерасонад, имкон диҳад, ки маҳсулро бо хароҷоти нисбатан камтар тавлид наояд назар ба он ки, агар хизмати бозорро ду ё бештар фурӯшандагон адо мекарданд.

Вобаста ба сабабҳои, ки асоси инҳисорӣ шудани бозорро ташкил медиҳанд, инҳисорро ба навъҳои зерин ҷудо мекунанд:

1. **Инҳисори баста.** Ин навъи инҳисор бо маҳдудиятҳои ҳуқуқӣ аз рақобат ҳимоя мебинад. Намуди дигари зухур кардани инҳисори баста ҳимояи патентӣ ва дастгоҳи ҳуқуқи муаллиф мебошад.

2. **Инҳисори табиӣ.** Соҳае мебошад, ки дар он тавлиди ҳар кадом ҳаҷми маҳсули як ширкат аз тавлид дар ду ё бештар

ширкатҳо арзонтар меафтад. Бунёди инҳисори табииро сарфачӯи аз микёси тавлид ташкил медиҳад.

3. Инҳисори боз. Мавриде мебошад, ки ширкат чанд муддат бе он ки ягон ҳимояи махсусро аз рақобат дошта бошад, ирсолкунандаи ягонаи маҳсули муайян мегардад. Дар ҳолати инҳисори боз аксар вақт ширкатҳое қарор мегиранд, ки бори аввал ба бозор бо маҳсули нав мебароянд. Рақибон барои ин гуна ширкатҳо мумкин аст дар бозор баъди чанд муддат пайдо шаванд.

Чунин табақабандӣ кардани инҳисор шартии маҳз аст. Баъзе ширкатҳо дар як вақт мумкин аст ба чанд навъи инҳисор тааллуқ дошта бошанд. Масалан, ширкатҳои барқу газро мумкин аст ҳам ба инҳисори табиӣ (ба сабаби мавҷудияти асари сарфачӯӣ аз микёс) ҳам ба инҳисори баста (чунки монеаҳо барои рақобат вучуд доранд) мансуб донист.

9.2. Тақозои моли инҳисори фурӯш.

Мунҳаниии тақозо ба тавлиди маҳсули ширкати инҳисорӣ ин мунҳаниии моил ба зерии тақозои бозорӣ ба маҳсулотест, ки инҳисор ба фурӯш мерасонад. Тақозо ба маҳсули инҳисорӣ бокашиш мебошад. Масрафкунандагон ҳамеша ба болоравии нархҳо аз тариқи коҳиш додани миқдори моли мавриди эҳтиёҷашон ҷавоб мегӯянд. Барои мисол, агар инҳисори маҳаллӣ дар таъмини барқ нархро зиёд кунад, масрафкунандагон метавонанд истифодабарӣ аз барқро камтар кунанд. Мудирони мутасаддии инҳисор ақсуламали масрафкунандагон ба афзоиши нархро ҳангоми тасмимгирӣ дар хусуси нарх ба назари эътибор мегиранд. Инҳисорӣ метавонад ё нархи моли худ ва ё миқдори барои фурӯш дар ҳар қадам давраи муайяни замон арзашавандаро муқаррар намояд. Модом, ки вай нархро интиҳоб кунад, пас миқдори моли мавриди тақозоро мунҳаниии тақозои бозорӣ муайян месозад.

Арзани маҳсули инҳисори ҳолис арзани бозорӣ мебошад. Тақозо ба моли инҳисорӣ низ тақозои бозорӣ аст. Акнун аён мегардад, ки чаро инҳисорӣ ширкате нест, ки мисли ширкати рақобатӣ нархро чун додае бе чуну чаро бипазирад. Даромади ниҳони ширкати рақобатӣ ба нархи маҳсул баробар аст. Инҳисорӣ бошад, ночор бояд нархи молро коҳиш диҳад, то ки

бештар ба фурӯш расонад, зеро мунҳаниии тақозо ба маҳсули вай моил ба зер аст. Даромади ниҳони фурӯши иловагии инҳисорӣ ҳамеша камтар аз нарх мебошад. Мисол, бо арқом ин матрабро равшантар месозад. Дар қадвали 9.1. маълумот доир ба тақозо, даромади кулл ва даромади ниҳони ширкати инҳисорӣ дарҷ гардидааст. Ба истисноии тавлиди маҳсули аввал, даромади ниҳой доим камтар аз нарх хоҳад буд.

Сабаб дар он ниҳон аст, ки барои боз як воҳид маҳсул тавлид кардан, нарх бояд коҳиш дода шавад.

Барои он, ки ду воҳиди маҳсул ба ҷои як воҳид тавлид карда шавад, фурӯшанда нархи маҳсули худро бояд аз 40,0 сомонӣ ба 30,0 кам кунад. Коҳиш додани нарх ба он мебарад, ки аз фурӯши воҳиди дуюм даромад фақат 30,0 сомонино ташкил медиҳад. Дар айни ҳол фурӯшанда боз 10,0 сомонӣ зиён мебинад (40,0-30,0), агар он танҳо як воҳид ба фурӯш мерасонад. Хасорати ҳолиси даромад аз кам карда шудани нарх дар натиҷа, баробар бо 30,0 сомонӣ тарҳи 10,0 сомониии ба даст наовардашуда аз воҳиди якуми маҳсул мешавад. Ҳамин тариқ, даромади ниҳой аз воҳиди дуюми маҳсул баробари 20,0 (30,0-10,0) сомонӣ аст. Расми 9.1. маълумоти қадвали 9.1.-ро дар сурати намудор ба тасвир медиҳад.

Дар мавриди 40,0 сомонӣ будани нарх даромади кулӣ бо масоҳати OABG, ки ба 40,0 сомонӣ баробар аст, ифода меёбад.

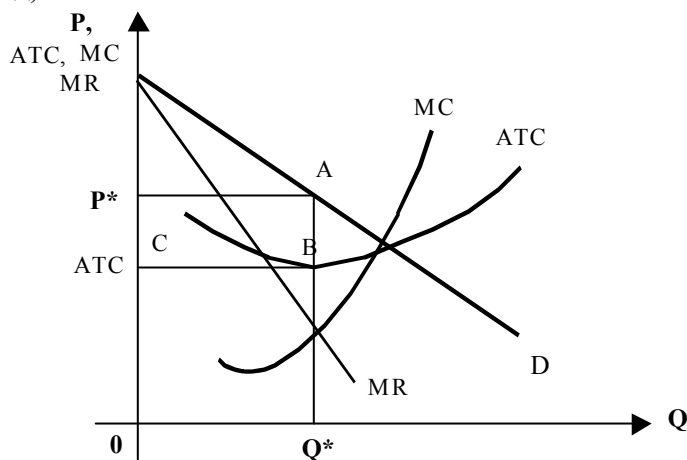
Ҳангоме, ки нарх то 30,0 сомонӣ кам мешавад, ду воҳиди маҳсул тавлид карда мешавад. Даромади кулӣ акнун масоҳати OCEF мебошад, ки ба 60,0 сомонӣ баробар аст. Даромади ниҳой аз воҳиди дуюми маҳсул масоҳати DEFG тарҳи масоҳати ABCD мебошад. DEFG - ин изофа бар даромад баробари 30,0 сомонӣ аз воҳиди дуюм, ABCD - ин хасорат ба маблағи 10,0 сомонӣ, ки дар натиҷаи даст кашидан аз имконияти фурӯши як воҳиди мол ба нархи 40,0 сомонӣ расидааст. Чунон ки аз маълумоти қадвал аён аст, дар ҳоли 20,0 сомонӣ даромади ниҳой манфӣ хоҳад шуд. Агар ширкат беш аз 4 воҳиди маҳсул тавлид кунад, он гоҳ даромадаш коҳиш меёбад.

Барои ҳар қадам коҳиши нарх масоҳати монанд ба ABCD дар расми 9.1. ба Q (ΔP) баробар мешавад. Ин даромади аздастрафта ҳангоми ба фурӯш нарасондани воҳиди маҳсул бо нархи нисбатан зиёдтар мебошад. Масоҳати DEFG ба $P_2 \times (\Delta Q)$ баробар аст. Ин афзудани даромад аз фурӯши воҳиди иловагии молро баён мекунад.

Мисоли рақобати инҳисорӣ бозорҳои либос, пойафзол, нӯшокиҳои бепирт, маҳсулоти кашбофӣ, мебел, ҷавохирот, наشري китоб ва бисёр молҳои дигар шуда метавонанд.

10.2. Муайян кардани нарх ва ҳаҷми тавлид дар шароити рақобати инҳисорӣ

Мунҳании тақозои ширкати рақобати инҳисорӣ моил ба зер мебошад. Расми 10.1 намудори ширкати рақобати инҳисорию ба тасвир медиҳад. Мунҳании тақозои ин ширкат бокашиши аст, вале то ҳудуди муайян. Вай нисбатан кашиши бештар дорад дар қиёс бо тақозои тавлидкунада, ки дар шароити инҳисори ҳолис амал мекунад, зеро ки фурӯшанда дар шароити рақобати инҳисорӣ бо шумораи нисбатан бештари рақибони тавлидкунандаи молҳои ҳамдигарро ивазкунанда дучор меояд (тавлидкунада дар шароити инҳисори ҳолис ба кулӣ рақиб надорад).



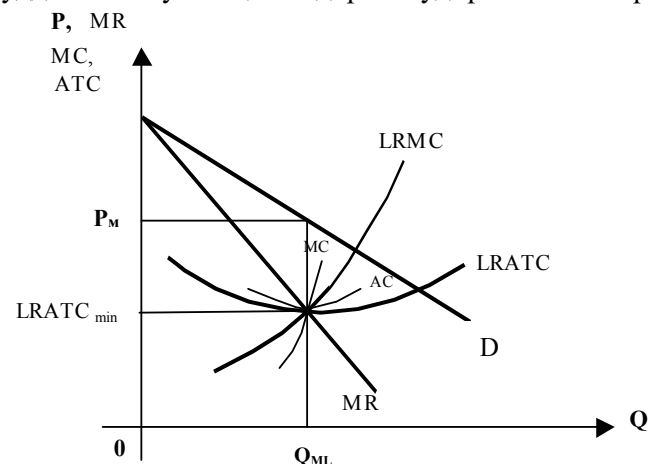
Расми 10.1. Ширкати рақобати инҳисорӣ дар давраи кӯтоҳмуддат.

Дараҷаи кашиши мунҳании тақозо дар шароити рақобати инҳисорӣ аз шумораи рақибон ва дараҷаи тафовутпазирии маҳсул вобастагӣ хоҳад дошт.

иқтидорҳои истеҳсолии корхонаи мавҷудбуда марбут аст, аммо роҳи дуум ба сохтмони корхонаҳои дуум, сеюм ва ғайра марбут мебошад.

Ҳоло тарзи муфассал рафтори инҳисорию, ки бо як корхона сару кор дорад, мавриди баррасӣ қарор медиҳем. Дар ояндаи дарозмуддат миқдори беҳинаи маҳсули тавлидшавандаи бар асоси шароити баробарии хароҷоти ниҳонии дарозмуддат ва даромади ниҳой яъне: $MR = LRMC$ муайян карда мешавад.

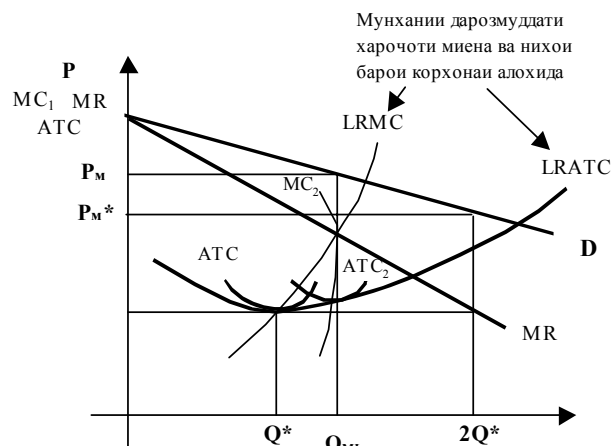
Инҳисорӣ бо як корхона то замоне кор хоҳад кард, ки афзоиши ҳаҷми тавлид ҳамроҳ бо коҳиши хароҷоти мутавассити дарозмуддат аст. Чунин ҳолат дар намудори 9.4. тасвир ёфтааст.



Расми 9.4. Мувозинати дарозмуддат.

То замоне, ки хароҷоти тавлидӣ дар сатҳи болотар аз хароҷоти каминаи мутавассити дарозмуддат ($LRATC_{min}$) қарор дорад ба инҳисорӣ муяссар намешавад, ки тамоми сарфаҷӯҳои миқёси тавлидро ба кор барад, бинобар ин зарурати сохтмони корхонаи дуум барояш вучуд надорад. Бо ибораи дигар, модом ки $LRMC < LRATC$ аст, инҳисорӣ бо як корхона фаъолият хоҳад кард. Аммо нархи инҳисорӣ P_M аз $LRATC_{min}$ ва $LRMC$ зиёдтар аст. Ва масрафкунандагон аз бартарихи хароҷоти мутавассити ками инҳисорӣ наметавонанд бархӯрдор бошанд, зеро инҳисорӣ бинобар мавҷуд набудани рақобат, мумкин аст нархеро муқаррар кунад, ки болотар аз $LRATC_{min}$ бошад.

Дар мавриди минбаъд зиёд шудани тавлид, ки ҳамроҳ бо рушди хароҷоти мутавассити тавлидӣ сураат мегирад, корандозии корхонаи ягона барои инҳисорӣ манфиат надорад. Дар ҳолати мушобеҳ инҳисорӣ аксаран тасмим мегирад, ки сохтмони корхонаи дуюм ва миқдори зиёди корхонаҳоро пеш гирад. Бо тавлиди миқдори моли ба тавлиди беҳинаи Q^* нисбати каратӣ дошта, ки дар он ҳолат расидан ба $LRATC_{min}$ муяссар мешавад, инҳисорӣ муваффақ ба ҷилавгирӣ аз рушди хароҷоти мутавассит аз сатҳи каминаи онҳо мегардад. Дар намудори 9.5. инҳисорӣ ғоидаро аз тариқи тавлиди $2Q^*$ ҳаҷми тавлид дар ду корхона ба ҳадди аксар мерасонад. Аз расми 9.5. аён мегардад, ки агар инҳисорӣ маҳсулро дар ҳаҷми Q^* тавлид мекард, он гоҳ хароҷоти мутавассити тавлидӣ ҳадди ақалро ташкил медод. Вале афзоиши минбаъдаи ҳаҷм ба андозаи Q_{ML} боиси афзоиши хароҷоти мутавассит мегардад. Дар чунин шароит барои афзоиш додани ҳаҷми тавлид танҳо сохтмони корхонаи дуюм, ки иқтидори истеҳсолиаш дар ҳаҷми Q^* бошад, мувофиқи мақсад хоҳад буд. Дар натиҷа ҳаҷми тавлид ду карат афзоиш меёбад ($2Q^*$), вале дар ин ҳол хароҷоти мутавассити тавлидӣ дар сатҳи $LRATC_{min}$ хоҳад буд.



Расми 9.5. Ширкати инҳисорӣ бо якчанд корхона.

Ба ҳамин тариқ, инҳисорӣ истеҳсолотро дар якчанд корхона замоне ба роҳ мемонад, ки тавлиди MR -аш баробари $LRATC_{min}$ буда ба Q^* каратӣ яъне мутаносиб бо тавлиди $LRATC_{min}$ -и ҳар кадом корхонаи ягона бошад.

рақобати комил мебошад. Дар мавридҳои маъмулӣ ба ширкат дар давоми сол аз 1% то 10% фурӯши бозор рост меояд.

3) Фурӯшандагон дар бозор ҳангоми муқаррар кардани андозаи нархи моли худ ё вақте, ки ҳаҷми тақрибии фурӯши солонаро муайян мекунанд, ақсуламали рақибони худро ба назари эътибор намегиранд. Ин хусусият натиҷаи боз ҳамон миқдори нисбатан бештари фурӯшандагон дар бозори рақобати инҳисорӣ мебошад. Барои мисол, агар тавлидкунандаи ҷудогонаи пойафзол ба мақсади миқдори бештари молро фурӯхтан нархи молашро ба андозаи 20% барои як ҷуфт коҳиш диҳад, эҳтимол дорад, ки афзоиши ҳаҷми фурӯши Y аз ҳисоби шумораи зиёди фурӯшандагон, на чанд фурӯшанда ба амал барояд. Бинобар ин аз эҳтимол дур аст, ки кадом як рақибӣ алоҳида ҳиссаи қобили мулоҳизаи худро дар бозор ба сабаби коҳиши нархи фурӯши ҳар кадом ширкати дигар аз даст бидиҳад. Албатта, дар ин ҳол барои рақибон сабаби ақсуламал нишон додан тавассути дигаргун кардани сиёсати худ вучуд надорад, зеро тасмими ширкати аввал нархро тағйир диҳад ҳам дар имкониятҳои ғоидагирӣ онҳо ба дараҷаи қобили мулоҳиза таъсир намегузорад. Ширкат инро медонад ва бинобар ин, ҳангоми муқаррар намудани нархи худ ё ҳадафҳои фурӯш, ҳеҷ як ақсуламали имконпазири рақибонро ба эътибор намегирад.

4) Дар бозор шароити озодонаи ворид ва хориҷ шудан мавҷуд аст. Ҳангоми рақобати инҳисорӣ бунёд сохтани ширкати нав ва ё баромадан аз бозор осон мебошад. Вазъи созгори бозори рақобати инҳисорӣ фурӯшандагони нав ба навро ба бозор ҷалб месозад. Вале ворид шудан ба бозор на ба он андоза осон аст, ки дар мавриди рақобати комил аз он суҳан рафт, зеро фурӯшандагони нав бо нишонҳои моливу ҳадамоти барои харидорон нав ба душворӣҳо рӯ ба рӯ мешаванд.

Дар натиҷа ширкатҳои собиқаи дерина дошта, ки нуфузи побарҷо доранд, имкон доранд бартариҳои худро бар тавлидкунандагони нав ҷиғз намоянд.

Ба ҳамин тариқ, бозори рақобати инҳисорӣ дорои ҳислатҳои ҳам рақобати комил ва ҳам инҳисор мебошад.

Рақобати инҳисорӣ ба рақобати комил монанд аст, зеро ҳар як мол аз тарафи ширкатҳои зиёд ба фурӯш меравад ва низ дар бозор воридшавӣ ва хориҷшавӣ озодона вучуд дорад. Вай ба ҳолатҳои инҳисор шабоҳат дорад, чунки ширкатҳои ҷудогона соҳиби қобилияти назорат кардан ба нархи моли худ мебошанд.

БОБИ 10. Рақобати инҳисорӣ

10.1. Моҳияти рақобати инҳисорӣ

Рақобати инҳисорӣ ҳангоме амал мекунад, ки шумораи зиёди фурӯшандагон дар бозори маҳсули тафовутдор, ки мумкин аст дар он фурӯшандагони нав пайдо шаванд, бо ҳам рақобат мекунанд. Бозори рақобати инҳисорӣ дорои хислатҳои зерин мебошад:

1) Моли ҳар кадом ширкате, ки дар бозор савдо мекунад, ивазкунандаи номукаммали молест, ки ширкатҳои дигар ба фурӯш мерасонанд. Маҳсули ҳар кадом фурӯшанда дорои сифатҳои истисноӣ ё хислати хос мебошад, ки боис мешаванд баъзе харидорон онҳоро аз моли ширкатҳои рақобаткунандаи дигар афзал шуморанд. Харидорон масалан, омодагӣ хоҳанд дошт, ки барои моле, ки яке аз фурӯшандагон тавлид мекунад нархи зиёд пардозанд, агар боварӣ ҳосил карда бошанд, ки ин мол барояшон бештар муносиб аст. Ба ҳамин монанд баъзе масрафкунандагон омодагӣ доранд, ки барои либосе, ки яке аз моделсозон медӯзад, нархи бештар пардозанд, зеро сифат ё бурришу дӯхти он барояшон писандида аст. Тафовутгузориҳои мол маънии онро дорад, ки ашёи дар бозор фурӯхташаванда стандартҳои якнавохт нест. Тафовутгузорӣ мумкин аст бинобар мавҷуд будани фарқҳои сифатии воқеӣ байни маҳсулот сурат гирад, ё ба сабаби тафовутҳои эҳтимолӣ, ки аз тариқи реклама, шӯҳрати нишони молӣ ё тирозе, ки ин мол соҳибаш ё истифодабарандааш медиҳад, ҳосил мешавад. Соатҳои «Ролекс», мошинҳои «Мерседес-Бенс» ва «БМВ» ҳама дорои кадом як сифати шӯҳратиёр ва як дараҷа қозибаноки ҳақиқӣ мебошанд, ё аз тариқи реклама сохта шудаанд, ба ҳар сурат ба фурӯшандагони ин навъи молҳо ба андозае ҳокимияти инҳисориро фароҳам месозанд.

2) Дар бозор шумораи нисбатан зиёди фурӯшандагон вучуд дорад, ки ҳар кадоме ҳиссаи андак, вале қобили қайди тақозои бозорро барои навъи умумии моли ба фурӯш арзашавандаи ширкат ё рақибони он қонеъ мегардонад.

Дар ҳолати рақобати инҳисорӣ андозаи ҳиссаҳои бозори ширкатҳо дар маҷмӯъ аз 1% бештар, яъне бештар аз ҳисса дар

Инҳисорӣ истехсолотро дар байни корхонаҳои гуногуни худ чунон ҷобачо хоҳад кард, ки хароҷоти ниҳии тавлиди дар ҳар кадом корхона баробар бо даромади ниҳӣ бошад бо тавлиде, ки дар он $MR = LRATC_{min} = LRMC$ аст.

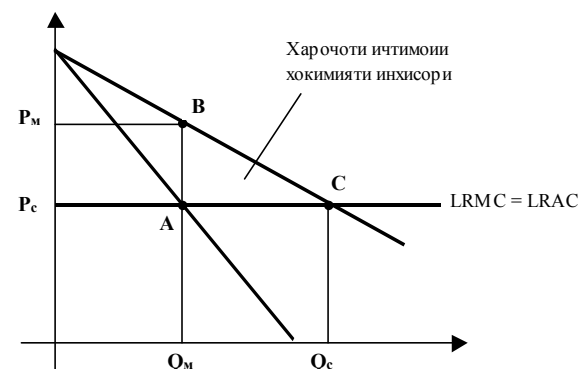
9.5. Хароҷоти иҷтимоии ҳокимияти инҳисорӣ

Бо нуқтаи оғоз қарор додани модели рақобати комил мумкин аст фарқи байни мувозинати инҳисорӣ ва рақобатӣ, ки бо нарх, тавлид, ғайда ва низ хароҷоти иҷтимоии ҳокимияти инҳисорӣ ифода меёбад, ба риштаи таҳқиқ кашид.

Аз таҳлили қаблӣ ба мулоҳиза гирифтём, ки тавлидкунандагони инҳисорӣ нархи молро дар сатҳи хеле болотар дар муқоиса бо бозори рақобатӣ муқаррар намуда, маҳсулро дар ҳаҷми камтар аз ширкатҳои рақобатӣ пешниҳод мекунанд. Дар натиҷаи падидаи омадани чунин ҳолат, харидорон барои мол нархи нисбатан зиёдтарро хоҳанд пардохт, ки дар мавриди баробар будани шароити дигар, боиси бад шудани неқӯаҳолии мардум мегардад.

Инҳисор масрафкунандагонро бо қоҳиш додани миқдори молҳо нисбат ба миқдоре, ки дар мавриди рақобати комил вучуд дошт, бенавотар месозад.

Хароҷоти иҷтимоии инҳисор мизони матлубияти ҳолисро аз даст додани қомеа мебошад, ки дар натиҷаи кам шудани дастрасии масрафкунанда ба мол, ҳангоми бешинасозии ғайда аз ҷониби инҳисор, ба вукӯъ меояд.



Расми 9.6. Хароҷоти иҷтимоии ҳокимияти инҳисорӣ.

Хароҷоти иҷтимоиро бо истифода аз маълумоти дар расми 9.6. баёнёфта муайян кардан мумкин аст.

Фарз мекунем, ки нархи омилҳои тавлиди ва технология новобаста ба он, ки дар бозор чанд фурушанда аст, бетағйир мекунем. Инчунин фарз мекунем, ки хароҷоти мутаваҷҷиба ва ниҳии дарозмуддат барои тавлиди маҳсули муайян бо ҳамаи миқдорҳои имконпазир тавлид, мизоне тағйирпазир мебошад, яъне $LRATC_{min} = LRMC$ аст. Бигузор, мунҳани тақозо ба маҳсул инъикоскунандаи матлубияти ниҳӣ, ки масрафкунанда аз ҳар миқдори маҳсули мазкур ба даст меоварад, низ бошад. Дар чунин ҳолат масоҳати таҳти мунҳани тақозо ва болотари нархи мол бурди масрафкунандаро муайян менамояд. Хароҷоти иҷтимоии инҳисорро мумкин аст чун хоҳиши бурди масрафкунанда дар расми 9.6. тасаввур кард, вақте ки тавлид аз Q_c то Q_m хоҳиш ёфта, аммо нархи мол аз P_c то P_m зиёд мешавад.

Маҷмӯи матлубияти холиси иловагӣ, ки дар ҳоли аз Q_m то Q_c афзудани ҳаҷми имконпазир мегардад, дар масоҳати ABC инъикос ёфтааст. Ин масоҳат аз афзоиши бурди умумии масрафкунандагон иборат аст, ки мумкин буд дар ҳоли аз миён бурдани назорати инҳисор бар арзани мол дар бозор, ба вуқӯъ пайвандад. Агар монеаҳо аз сари роҳи воридшавӣ ба бозор бардошта мешуд ва агар бозор боз қомилан рақобатӣ мегардид, он гоҳ аз бурди мутаносиб ба масоҳати ABC масрафкунандагон ҳамеша бархӯрдор мешуданд.

Ба осонӣ мушоҳида карда мешавад, ки ҳар андоза, ки қисмати бештари изофа аз масрафкунандагон инҳисорӣ гузарад, ҳамон андоза сарборӣ аз ҳокимияти инҳисорӣ бар дӯши ҷомеа меафтад.

9.6. Таъбири нархӣ.

Вақте ки инҳисорӣ моле тавлид мекунад, ки онро харидорон бозфуруш карда наметавонанд, аксари вақт барои харидорони мухталиф муқаррар кардани нархҳои гуногунро имконпазир ва манфиатбахш меҳисобад.

Фуруши мол ё ҳадамоти сифату хароҷоти муайян дошта, ки бо нархҳои гуногун ба харидорони гуногун анҷом мегирад, таъбири нархӣ номида мешавад. Тафовут дар нарх дар ин

Ҷадвали 9.3.

Q	TVC	TC	ATC	MC	P	TR	MR	π
0	0	150	-	-	200	0	-	-
1	110	-	-	110	175	-	-	-
2	-	320	-	-	-	300	-	-
3	-	366	-	-	135	-	-	-
4	250	-	-	-	-	480	-	-
5	-	445	-	-	105	-	-	-
6	360	-	-	-	90	-	-	-

г) Нархи моли u чанд бояд бошад?

д) Дар ҳолати мувозинатӣ ширкат чӣ қадар фоида ё зиён мегирад?

Ҷавобҳо

Тестҳо // санҷишҳо

1.D., 2.C., 3.E., 4.A., 5.A., 6.B., 7.C., 8.C., 9.B.

Муайян кунед:

- а) Даромади умумии ширкати наклиётиро, TR;
- б) Ҳаҷми ҳамлу нақро, Q;
- в) Таърифаи тн.-км, P;
- г) Ҳаҷми фоидаи ширкатро.

5. Дар ҷадвали 9.2. рақамҳо оид ба хароҷот, нарх ва ҳаҷми маҳсулоти ширкати инҳисорӣ оварда шудааст.

6.

Ҷадвали 9.2.

ҳаҷми маҳсулот, адад Q	нархи маҳсулот, сомонӣ P	Хароҷоти кулӣ, сомонӣ TC	Даромади кулӣ, сомонӣ TR	фоида, сомонӣ π	Хароҷоти мутавассит, сомонӣ ATC	Хароҷоти ниҳой, сомонӣ MC	даромади ниҳой, сомонӣ MR
10	400	150					
20	300	250					
30	250	300					
40	200	500					
50	150	850					

- а) Ҷадвалро пур кунед
- б) Мунҳаниҳои тақозо (D), хароҷоти мутавассит (ATC), ниҳой (MC) ва даромади ниҳойро (MR) кашед.
- в) Ҳаҷми истеҳсоли ширкати инҳисориро муайян кунед.
- г) Нархи моли ширкати инҳисориро муайян кунед.
- д) Масоҳати фоида ё зиёни ширкати инҳисориро дар расм нишон диҳед.

6. Дар ҷадвали 9.3. рақамҳо оид ба хароҷот ва даромади ширкати инҳисорӣ оварда шудааст.

- а) Ҷадвалро бо рақамҳои намерасидагӣ пур кунед.
- б) Хароҷоти тағйирнопазири ширкат чӣ қадар аст?
- в) Ширкат чӣ қадар бояд истеҳсол кунад, ки фоидаи бешинаро гирад?

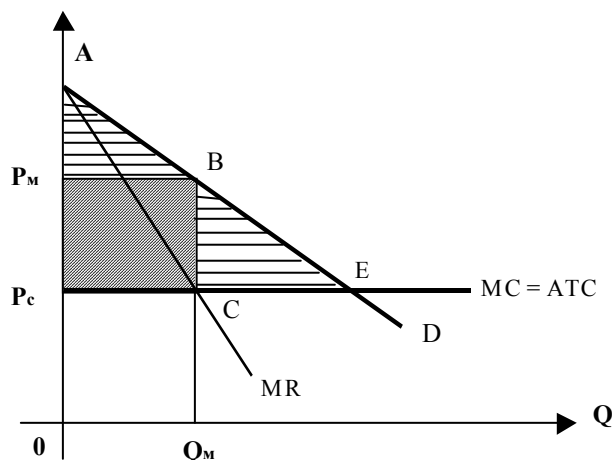
маврид на ифодакунандаи ягон фарке дар сифат ё хароҷоти тавлиди мол барои ин қабил харидорон аст, балки он нишондиҳандаи қудрати инҳисор дар ба салоҳдиди худ муқаррар карда тавонистани нарх мебошад. Таъбири нахиро аксар муассисаҳои ҳадамоти умумӣ (коммуналь) ба кор мебаранд, онҳо барои ташкилотҳо нисбат ба тарифҳои, ки барои истифодабарандагони инфиродӣ муқаррар мекунад, нахҳои баландтар мегузоранд. Ширкатҳои ҳавой низ таъбири нахиро ба амал мебароранд (таваҷҷути тақсимбандии ҳадамоти худ ба дараҷаи бизнес-класс ва иқтисодӣ, фуруши чипта ба шаҳрвандони худ бо пули маҳаллӣ ва ба хориҷӣ бо асъори хориҷӣ ва ғайра). Аммо татбиқи таъбири нахӣ нисбат ба ашёи бозфурӯшишаванда мушкул аст. Сиёсати таъбири нахиро инҳисорӣ танҳо замоне пеш мегирад, ки моли ғайри қобили бозфурӯшӣ тавлид мекунад. Агар имкони бозфурӯши мол мавҷуд бошад, пас харидоре, ки молро бо нархи нисбатан арзон меҳарад, дучори васвасаи бозфурӯшии мол ба қасе, ки нархи бештар мепардозад, хоҳад шуд. Дар ниҳояти кор, ин раванд боиси дар бозор барқарор шудани нархи ягона мегардад.

Танҳо ширкатҳои қудрати инҳисорӣ дошта метавонанд таъбири нахиро ба амал бароранд.

Ширкатҳои рақобатӣ назорати нахро дар ихтиёр надоранд. Ширкатҳои инҳисорӣ бояд ба зер назорат қарор додани нархи молҳои худ қодир бошанд, то ки ба харидорони гуногун нахҳои гуногунро пеш гузоранд. Инҳисор ба таъбири нахӣ вақте рӯй оварад, ки метавонад ба воситаи он фоидаи афзоиш диҳад. Дар мавриде, ки инҳисорӣ ба ҳар қадом харидор нахҳои гуногун таъйин мекунад, онро таъбири нахӣи комил меноманд. Дар расми 9.7. таъбири нахӣи комил нишон дода шудааст.

Агар инҳисорӣ нахҳои ягона барои ҳама гурӯҳҳои масрафкунандагон муқаррар кунад, пас ӯ фоидаи иқтисодиро ба даст меорад, ки баробар ба масоҳати росткунҷаи Рм ВСРс расми 9.7. мебошад. Бо пеш гирифтани сиёсати таъбири нахӣи комил инҳисорӣ доираи харидоронро густариш медиҳад. Дар ин ҳол нахҳои сатҳи поёни инҳисорӣ наметавонад камтар аз хароҷоти ниҳой (MC) бошад. Аммо бо муқаррар кардани нахӣи нисбатан баландтар аз Рм, инҳисорӣ метавонад фоидаи иқтисодиро ба мизони масоҳати секунҷаи АВРм афзоиш диҳад. Бо таъйин кардани нахӣи камтар аз харидорони нисбатан

бенавотарро фаро гирифта, фоидаи иқтисодиро ба мизони секунҷаи BCE тавсеа диҳад.



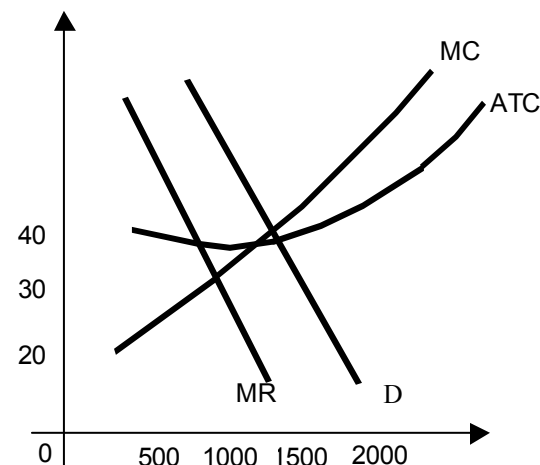
Расми 9.7. Таъбири нархии комил.

Ҳамин тариқ, дар натиҷаи пеш гирифтани сиёсати таъбири нархии комил инҳисорӣ метавонад фоидаи иқтисодиро то масоҳати AEP_c афзоиш диҳад.

Аз ин ҷо хулоса баровардан мумкин аст, ки тавассути таъбири нархии комилро ба амал баровардан, инҳисорӣ тамоми изофаи масрафкунандагонро дар тасарруфи худ мебарорад. Ҳеҷ як масрафкунанда наметавонад изофаро ба даст орад, зеро инҳисорӣ ба ҳар кадоме аз онҳо ҳадди аксари нархеро, ки мепардозанд, таъйин мекунад. Ба ҳамин сабаб, изофаи масрафкунанда дар сурати фоида ба инҳисорӣ интиқол менамояд.

Истилоҳот ва мафҳумҳои асосӣ

1. Инҳисори фурӯш.
2. Инҳисори харид.
3. Монетаҳои вуруд ба соҳа.
4. Таъбири нархӣ.
5. Шаҳодатномаи ихтироъ.
6. Иҷозатнома.



Расми 9.1. Харочот ва даромади ширкати инҳисорӣ.

Дар асоси расми 9.1. ба чунин саволҳо ҷавоб диҳед.

- а) Барои бешинасозии фоида ширкати инҳисорӣ чӣ қадар бояд истеҳсол намояд?
- б) Нархи моли Q бояд чӣ қадар бошад?
- в) Ҳаҷми фоида ва масоҳати онро нишон диҳед.
- г) Қувваи ҳокимияти инҳисориро шарҳ диҳед.

3. Нархи чиптаи синаморо барои нафақахӯрон ва дигар тамошобинон муайян кунед, агар нишондиҳандаи кашиши тақозои нафақахӯрон - 5 ва дигар тамошобинон - 3 бошад, ва хароҷоти ниҳонии соҳиби кинотеатр, ки дар шаҳрча ягона аст, 30,0 сомонӣ мебошад.

4. Ширкати инҳисори табиӣ ба боркашонӣ машғул аст. Хароҷоти мутавассити тағйирпазир (AVC) доимӣ буда ба 100 сомонӣ ба 1000тн.-км дар як рӯз баробар аст. Хароҷоти тағйирпазирӣ (TFC) ширкат ба 1200 ҳазор сомонӣ дар як рӯз баробар аст.

Тақозои боркашониро ҳамчун функсия аз таърифа ба 1000тн.км ин тавр навиштан мумкин аст:

$D = 10000 - 10P$, ки дар ин ҷо D - ҳаҷми тақозо барои кашондани 1000тн.км дар як рӯз, P - таърифаи тн.-км.

- С) Даромади ниҳой баробари харочоти ниҳой бошад;
- Д) Даромади ниҳой баробари харочоти кулӣ бошад;
- Е) Харочоти мутавассит баробари нархи маҳсул бошад;

9. Харочоти ниҳоии инҳисорӣ одатан камтар аз нархи маҳсул аст, зеро.

- А) Нарх камтар аз даромади ниҳой аст;
- В) Нарх бештар аз даромади ниҳой аст;
- С) Харочоти ниҳой камтар аз харочоти мутавассит аст;
- Д) Харочоти ниҳой бештар аз харочоти мутавассит аст;
- Е) Харочоти ниҳой баробари харочоти кулӣ аст;

Масъалаҳо.

1. Дар ҷадвали 9.1. рақамҳо оид ба тақозои моли ширкати инҳисорӣ оварда шудааст.

2.

Ҷадвали 9.1.

Ҳаҷми тақозо (ҳаз. адад) Qd	Нархи мол (сомонӣ) P	Даромади кулӣ TR	Даромади ниҳой MR
1	20		
2	18		
3	16		
4	14		
5	12		
6	10		
7	8		

а) Дар асоси рақамҳо даромади кулӣ ва ниҳоии ширкати инҳисориро ҳисоб карда ҷадвалро пур кунед.

б) Мунҳаниҳои даромади кулӣ ва ниҳойро кашед.

2. Дар расми 9.1. ҳолати мувозинати ширкати инҳисорӣ оварда шудааст.

- 7. Инҳисори табиӣ.
- 8. Таъйизи нархии комил.
- 9. Даромади ниҳой.
- 10. Изофаи масрафкунандагон.
- 11. Инҳисори оддӣ.
- 12. Инҳисори баста
- 13. Инҳисори боз.
- 14. Нишондиҳандаи Лернер.
- 15. Харочоти иҷтимоии ҳокимияти инҳисорӣ.

Саволҳо барои муҳокимаронӣ

Дурустии фикрҳои баёнгардидаҳо баҳо диҳед.

1. Инҳисорӣ ҳамеша ҳаҷми тавлидро интиҳоб мекунад, ки ба мунҳании бекашиши тақозо мувофиқ аст.

2. Инҳисорӣ фоидаи фавқуллодаеро ба сабаби назар ба соҳаи рақобатӣ самарабахшии бештар дошта, мегирад.

3. Инҳисорӣ метавонад фоидаи куллиро аз тариқи мукаббат кардани нархҳои гуногун дар бозорҳои мухталиф афзун созад.

4. Агар инҳисорӣ фоидаро ба воҳиди тавлид бешина насозад, баробарии даромади ниҳой ва харочоти ниҳойро таъмин карда наметавонад.

5. Мунҳании тақозо барои инҳисор ҳамеша уфуқӣ аст.

6. Инҳисор ба монанди бозори рақобати комил дар иқтисоди муосир ҳеҷ кам дучор меояд.

7. Инҳисор ва ширкати рақобатӣ бо интиҳоб кардани ҳаҷми тавлид тибқи қоидаи $MC = P$ фоидаро ба ҳадди аксар мерасонанд.

8. Инҳисорӣ ҳаҷми иловагии маҳсулро тавлид ва ба фурӯш хоҳад расонид, агар $MR > MC$ бошад.

9. Инҳисор баробарии $MSC = MSB$ -ро таъмин месозад.

10. Дар мувозинати дарозмуддат инҳисор ҳангоме ба ҳадди аксари фоида мерасад, ки даромади ниҳой ба ҳадди аксар расида бошад.

11. Ҳар гуна таъйизи нархӣ ғайриқонунӣ аст.

12. Вақте, ки соҳа инҳисори табиӣ бошад, ҷомеа зуд-зуд танзим кардани онро аз тарафи давлат талаб мекунад.

13. Ҳасоратҳои ҳолиси ҷомеа аз инҳисори табиӣ аз байн мераванд, вақте ки нархи танзимшаванда дар ҳоли сатҳи

муайяни тақозо, баробари харочоти мутавассити тавлидӣ муқаррар карда шавад.

Тестҳо / Санҷишҳо

1. *Тафовутӣ инҳисорӣ аз ширкати рақобатӣ дар он аст, ки.*

А) Инҳисорӣ ба маҳсули худ метавонад ҳар кадом нархро таъйин намояд;

В) Инҳисорӣ ғоидаро дар мавриди баробарии даромади ниҳой ва харочоти ниҳой бешина месозад;

С) Инҳисорӣ метавонад ҳар кадом ҳаҷми маҳсулро тавлид намуда онро ба ҳар кадом нарх бифурӯшад;

Д) Инҳисорӣ бо мунҳани муайяни тақозои бозорӣ метавонад бандубасти нарх ва ҳаҷми тавлидро, ки ғоидаро бешина месозад, интиҳоб кунад;

Е) Инҳисорӣ бо мунҳании комилан бокашиши тақозо рӯ ба рӯ мешавад;

2. *Фарз кардем, ки инҳисорӣ метавонад 10 воҳиди молро бо нархи 100 сомонӣ барои як воҳид бифурӯшад, вале фурӯши 11 воҳид боиси коҳиши нарх то 99,5 сомонӣ мешавад. Даромади ниҳой дар ҳоли афзоиши ҳаҷми фурӯш аз 10 то 11 воҳид баробар аст ба.*

- А) 100 сомонӣ;
- В) 99,5 сомонӣ;
- С) 94,5 сомонӣ;
- Д) 94,0 сомонӣ;
- Е) 1099,5 сомонӣ;

3. *Намунаи инҳисори табиӣ:*

- А) ОПЕК - картели нафти байналхалқӣ аст;
- В) Ширкати IBM аст;
- С) Ориёнбонк аст;
- Д) Нашриёти «Ирфон» аст;
- Е) Нақлиёти метрои шаҳрӣ аст;

4. *Таъйизи нархӣ ин.*

А) Фурӯши айни як маҳсул бо нархҳои гуногун ба харидорони мухталиф;

В) Фарқгузорӣ дар пардохти музд аз рӯи миллату чинс;

С) Истисмори меҳнаткашон аз тариқи муқаррар кардани нархҳои баланд бар молҳои истеъмоли;

Д) Боло бурдани нархи моле, ки сифати баландтар дорад;

Ф) Инҳисорӣ ба маҳсули худ метавонад ҳар кадом нархро таъйин намояд;

5. *Дар тафовут аз ширкати рақобатӣ инҳисории муқаррарӣ қўиши дорад, ки.*

А) Камтар маҳсул тавлид карда, нархи баланд таъйин кунад;

В) Ғоидаро ба ҳадди аксар расонад;

С) Нархеро муқаррар кунад, ки ба қитъаи бекашиши мунҳани тақозо мувофиқ бошад;

Д) Чунин ҳаҷми тавлидеро интиҳоб кунад, ки бо он $MR = P$ аст;

Е) Бештар маҳсул тавлид карда нархи бештар муқаррар намояд;

6. *Тамоми изофаи масрафкунандаро ширкате тасарруф мекунад, ки.*

А) Бозорро ба инҳисор гирифтааст;

В) Таъйизи комили нархиро ба амал барорад;

С) Фарқи байни даромади ниҳой ва харочоти ниҳойро ба ҳадди аксар расонад;

Д) Бозорро ба қитъаҳо ҷудо мекунад;

Е) Маҷмӯи ғоидаро бешина месозад;

7. *Инҳисории бешинасозандаи ғоида нархро ба маҳсули худ коҳиш хоҳад дод, агар.*

А) Харочоти мутавассит коҳиш ёбад;

В) Харочот барои реклама зиёд шавад;

С) Даромади ниҳой бештар аз харочоти ниҳой бошад;

Д) Даромади ниҳой баробари харочоти тағйирпазир бошад;

Е) Фарқи байни даромади ниҳой ва харочоти ниҳойро ба ҳадди аксар расонад;

8. *Барои он, ки ба ҳадди аксари ғоида расад, инҳисорӣ бояд чунин ҳаҷми тавлидро интиҳоб кунад, ки бо он:*

А) Харочоти ниҳой баробари нархи маҳсул бошад;

В) Харочоти ниҳой баробари харочоти кулӣ бошад;

байни 5 ширкати баробархуқуқ тақсим шуда бошад, шохиси Ҳерфиндел баробари 2000 хоҳад буд ва ғайра ва ҳоказо.

Дар бозори инҳисори чандкутбӣ ҳадди ақалл баъзе ширкатҳо мумкин аст ба туфайли ҳиссаи калоне, ки дар миқдори умумии моли тавлидшаванда доранд, ба нархҳо таъсир расонанд.

Фурӯшандагон дар бозори инҳисори чандкутбӣ огоҳӣ доранд, ки вақте онҳо ё ки рақибонашон нархҳо ё миқдори маҳсули тавлидшавандаро тағйир медиҳанд, оқибатҳои ин иқдом ба фоидаи ҳамаи ширкатҳои бозор таъсир хоҳад гузошт. Фурӯшандагон вобастагии байниҳамдигарии худашонро эҳсос мекунанд. Дар назар аст, ки ҳар кадом ширкат дар бозор эътироф дорад, ки тағйири нарх ё тавлид боиси аксуламали ширкатҳои рақобаткунанда хоҳад шуд. Фурӯшандагони алоҳида дар бозори инҳисори чандкутбӣ бояд аксуламали рақибони худро ба назари эътибор гиранд.

Аксуламале, ки ин ё он фурӯшанда аз ширкатҳои рақобаткунанда дар ҷавоб ба тағйири фаъолият дар боби бозоршиносӣ чашмдор аст, омили асосии муайянкунандаи тасмимҳои ӯ мебошад. Аксуламале, ки фурӯшандагони ҷудогона аз рақибони худ интизорӣ доранд, ба мувозинат дар бозори рақобати чандкутбӣ таъсир мегузорад. Рафтори ширкатҳоро дар бозори инҳисори чандкутбӣ ба рафтори артиш дар ҷанг ташбеҳ додан мумкин аст. Дар ҳарду маврид ҳам рақибон амал мекунанд, ки ғаниматашон фоида мебошад. Силоҳи онҳо назорати нархҳо, реклама ва муқаррар намудани мизони тавлидро дар бар мегирад. Шумораи маҳдуди рақибон онҳоро водор месозад, ки ҳангоми тасмимгирии аксуламали якдигарро ба назари эътибор гиранд. Онҳо чунин раванди стратегиро интиҳоб мекунанд, ки афзоиши ҳиссаи худ дар бозор ва низ фоидааро таъмин менамояд.

Дар аксари ҳолатҳо барои воридшавӣ ба бозори инҳисори чандкутбӣ монеаҳои муҳофизи бозор вучуд доранд. Монеаи асосии воридшавӣ ба бозори инҳисори чандкутбӣ асари миқёс мебошад.

Ширкатҳои инҳисори чандкутбӣ тавлидкунандагони бузурге ҳастанд, ки барои воҳиди маҳсул хароҷоти ками мутавасситро ба масраф медиҳанд. Барои дохил шудан ба соҳаи инҳисори чандкутбӣ чандин млрд. дол. маблағҳои сармоявӣ зарур аст. Бинобар ҳамин асари миқёс мумкин аст монеае гардад, ки ворид шудан ба бозори инҳисори чандкутбиро ғайриимкон созад.

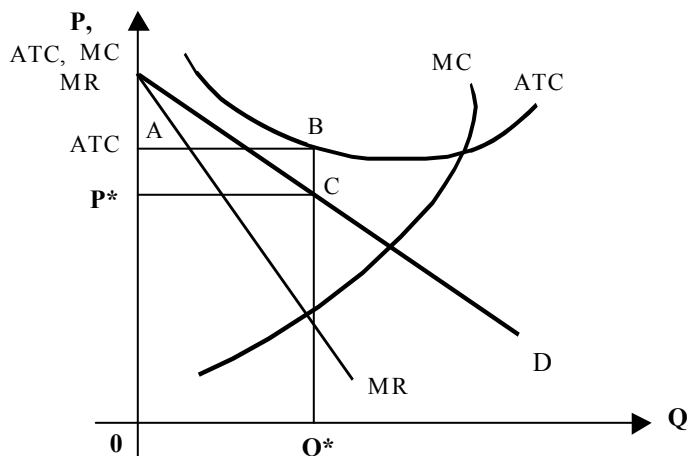
Шумораи рақибон чӣ андоза зиёд ва тафовутпазирии маҳсул чӣ андоза ночиз бошад, кашиши мунҳании тақозои ҳар як фурӯшанда ба ҳамон андоза зиёд хоҳад буд, ба ибораи дигар, ба ҳамон андоза вазъият ба рақобати ҳолис наздик хоҳад шуд ва баръакс аст.

Тақозо ва даромади ниҳой инчунин аз нархе, ки ширкатҳои рақибони маҳсулоти муайян муқаррар кардаанд, вобастагӣ дорад. Агар ширкатҳои рақобаткунанда нархҳоишонро коҳиш медоданд, он гоҳ ширкати мавриди назар бо ҳамон нарх камтар мефурӯхт. Акси ҳол дуруст мебуд, агар фурӯшандагони рақобаткунанда нархҳоро боло мебурданд. Таҳлили минбаъда бар тасмимҳои ширкати ҷудогона мутамавасситидашуда мешавад. Нархи ширкатҳои дигар хориҷ аз назардошт ё таъсири ҳар кадом ширкати алоҳида қарор дорад. Чунон ки медонем ширкати рақобати инҳисорӣ вақте ки нархҳо ё ҳаҷмҳои тақрибии фурӯшро муқаррар мекунанд, аксуламали рақибонро дар мадди назар намегирад.

Мувозинати кӯтоҳмуддати ширкат дар расми 10.1 баён ёфтааст. Миқдори маҳсули бешинасозандаи фоида Q^* -ро ташкил медиҳад. Ин тавлид мутаносиб бо нуқтаест, ки дар он $MR = MC$ аст. Барои ба фурӯш расондани ин миқдори мол, ширкат нархе, ки баробар бо P^* аст, муқаррар менамояд. Бо ин нарх миқдори моле, ки ба он тақозо ҳаст ва ба нуқта A рост меояд, дар мунҳании тақозо тавлид Q^* аст, ки фоидааро ба ҳадди аксар мерасонад.

Дар мавриди нарх P^* будан, барои як воҳиди маҳсул ширкат фоидаеро ба даст меорад, ки мутаносиб ба қисмати AB мебошад. Хароҷоти мутавассит барои тавлиди як воҳиди маҳсул баробар ба қисмати BQ^* аст. Бинобар ин, фоида аз воҳиди тавлид $P-ATC$ -ро ташкил медиҳад. Фоидаи кулӣ масоҳати $P^*ABC = (P^* - ATC) \cdot Q$ -ро ташкил медиҳад. Ин ҳолат фоидаи иқтисодӣ гирифтани ширкати мавриди назарро нишон медиҳад. Аммо мумкин аст дар робита бо хароҷот ва тақозо вазъи номутаносибтаре ба миён ояд, ки ширкати дар шароити рақобати инҳисорӣ қарор доштаро ба ҳолате оварад, ки дар давраи кӯтоҳмуддат бо ҳасорат r_u ба r_u шавад. Дар расми 10.2 масоҳати $ABCP^*$ ҳасорати ширкатро ба тасвир медиҳад.

Ҳамин тарик, дар давраи кӯтоҳмуддат ширкате, ки дар шароити рақобати инҳисорӣ фаъолият дорад, мумкин аст ё фоидаи иқтисодӣ гирад ва ё ба ҳасорат дучор гардад.



Расми 10.2. Хасорати ширкати инҳисорӣ дар давраи кӯтоҳмуддат.

10.3. Ширкати рақобати инҳисорӣ дар давраи дарозмуддат

Дар давраи дарозмуддат ҳар кадом ширкате, ки дар бозори рақобати инҳисорӣ мол тавлид мекунад, мумкин аст аз тариқи бунёди иқтидорҳои нав ё нисбатан бузургтар тавсеа ёбад. Дар чунин бозор имкон дорад, ки ширкатҳои нав пайдо шаванд. Дар микёси кӯтоҳмуддат ширкатҳо фоида гирифтани метавонанд. Ин фоидаи фурӯшандагони навро ҷалб месозад. Худи ширкат бо арзёбии даромади ниҳони оянда ва сохтани корхонаҳо, ки баробарии $MR = LRMC$ барояшон дар назар дошта мешавад, шурӯъ ба тавсеа менамояд. Ширкатҳои дигар, ки дорои қудрати тавлид қардани маҳсулеанд, ки ҳамон сифатҳои моли мавриди истиқболро дорад, аз он нусхабардорӣ намуда, дар бозор бо нишони молии худ ба фурӯш мерасонанд.

Дар бозори рақобати инҳисорӣ раванди навоарӣ ва тақлидсозӣ ҳама вақт идома дорад. Барои мисол, ҳангоме, ки ширкати CREST дар солҳои ҳаштодум ҳамираи дандоншӯии наво, ки аз дарди дандон пешгирӣ мекунад, ба бозор арза намуд, дигар ширкатҳо баъди он, ки фоидаовар будани ғояи нави CREST-ро донистанд, ба зудӣ маҳсули мушобеҳи онро ба бозор бароварданд.

БОБИ 11. Инҳисори чандкӯтбӣ (олигополия)

11.1. Моҳияти инҳисори чандкӯтбӣ

Инҳисори чандкӯтбӣ - сохтори бозориест, ки дар он зимони ихтиёри фурӯши ягон мол ба дасти чанд фурӯшанда буда, пайдо шудани фурӯшандагони нав душвор ё ғайриимкон мебошад. Моле, ки аз тарафи ширкатҳои инҳисори чандкӯтбӣ ба фурӯш мерасад, метавонад ҳам тафовутдор ва ҳам стандартӣ бошад. Маҳсулоти аз қабili пӯлод, алюминий, мис, рӯҳ, сурб, семент ва спирти техникӣ маҳсулоти стандартие мебошанд, ки дар шароити инҳисори чандкӯтбӣ тавлид карда мешаванд. Аз тарафи дигар, бисёр соҳаҳо, ки молҳои истеъмолӣ ба монанди автомобил, ҷархи мошин, маводу шустагарӣ, сигарет, асбобҳои сершумори барқии манзилӣ ва ғайра тавлид мекунанд, инҳисори чандкӯтбии тафовутгузор ба ҳисоб мераванд.

Одатан, дар бозори инҳисори чандкӯтбӣ шумораи аз ду то даҳ ширкати ҳукмрон мавҷуд аст, ки ними ҳисса ё бештар аз онро дар маҷмӯи фурӯши маҳсул дар ихтиёр доранд, ба ибораи дигар соҳаҳои инҳисори чандкӯтбӣ чунин хусусият доранд, ки дараҷаи тамаркузи бозорӣ дар онҳо хеле баланд аст. Дар мавриди инҳисори чандкӯтбӣ соддатарин нишондиҳандаи тамаркузи омили тамаркуз мебошад. Нишондиҳандаҳои гуногун метавонанд ба кор бурда шаванд, вале нишондиҳандае, ки аз ҳама бештар мавриди истифода қарор мегирад, шохиси тамаркузи бозории Херфиндел мебошад. Ин шохис аз тариқи ба квадрат бардоштани ҳиссаи дарсадии ҳар як ширкат дар бозор ва ҷамъ бастании натиҷаи ҳосилшуда ҳисоб карда мешавад.

Барои соҳае, ки дорои шумораи n -и ширкатҳои рақобаткунанда мебошад, формула чунин намуд дорад:

$$H = P_1^2 + P_2^2 + \dots + P_n^2,$$

ки P_k - ҳиссаи бозори ширкати рақобатӣ дар фурӯши соҳа буда ба фоиз ифода меёбад. $k =$ аз 1 то n .

Бо афзудани тамаркузи бозор шохиси Херфиндел низ афзоиш ёфта, бозори инҳисор ба ҳадди аксари мизон, ки 10000 аст, мерасад. Дар соҳае, ки 100 ширкати баробархуқуқ амал мекунанд, $H = 100$ хоҳад буд, аммо дар соҳае, ки 10 ширкати баробархуқуқ дорад, ин шохис баробари 1000 аст, ва агар бозор

Рақамҳои чадвалро истифода бурда муайян кунед:

а) Ҳаҷми истеҳсол, нарх ва бузургии фоидаи ширкати рақобати инҳисориро.

б) Ҳаҷми истеҳсол, нарх ва бузургии фоидаи ширкатро, агар он дар шароити рақобати комил фаъолият мекард.

Ҷавобҳо:

Тестҳо // санҷишҳо:

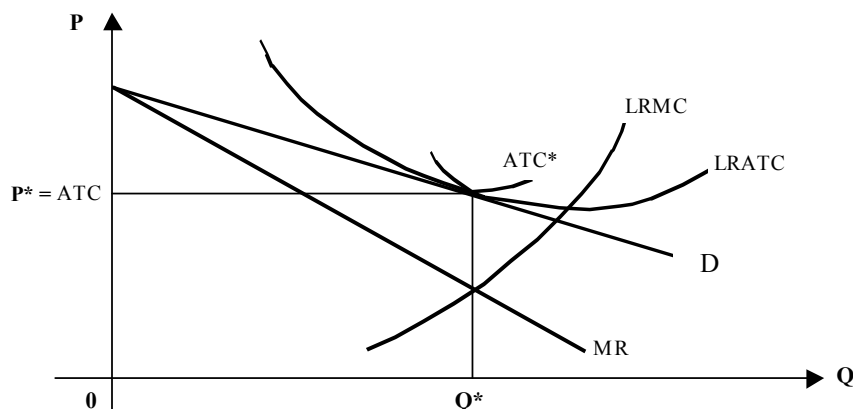
1.В., 2.Е., 3.Е., 4.А.

Ба андозаи зиёд шудани шумораи ширкатҳои тавлидкунандаи маҳсули нав, арзаи молҳои мушобеҳ низ, афзоиш ёфта, фаровонии ин мол ба вуқӯъ меафтад ва нархе, ки ҳар кадом фурӯшанда барои миқдори муайяни мол таъйин карда метавонад, коҳиш хоҳад ёфт. Фурӯшандае, ки маҳсулро ба бозор баровардааст, дармеёбад, ки ҳам мунҳании тақозо ва ҳам мунҳании даромади ниҳии моле, ки ширкат ба фурӯш мерасонад, ба поён интиқол намудааст. Ин чунин маънӣ дорад, ки нарх ва даромади ниҳие, ки ширкат мумкин буд чашмдор бошад, дар миқёси дарозмуддат ба сабаби афзудани арзаи мол, коҳиш меёбад. Эҳтимол дорад, ки тақозо ба моли ҳар кадом ширкати ҷудогона низ ба самте майл хоҳад кард, ки бо нархи мавриди назар кашиши ҳарчӣ бештар дошта бошад. Ин ба он сабаб рух медиҳад, ки зиёд шудани шумораи ширкатҳои рақобаткунанда дар фурӯши мол ба афзудани миқдори ивазкунандаҳои мавҷуд боис мегардад. Ширкатҳои нав ворид шудан ба бозорро то даме давом медиҳанд, ки ба даст овардани фоидаи иқтисодӣ ғайри имкон мешавад. Ҳамин тавр, нархи моле, ки аз тарафи ҳар кадом ширкати инҳисорӣ тавлид мешавад, бояд ба андозаи кофӣ коҳиш ёбад, то ки ҳеҷ кадоме аз фурӯшандагони бозор натавонанд фоидаи иқтисодӣ гиранд. Бинобар ин, мувозинати дарозмуддат дар бозори рақобати инҳисорӣ мушобеҳ ба мувозинати рақобатӣ ба он мебошад, ки ҳеҷ яке аз ширкатҳо бештар аз фоидаи оддӣ фоида ба даст оварда наметавонад.

Расми 10.3. мувозинати дарозмуддатро тасвир мекунад, ки мумкин аст ширкат дар рақобати инҳисорӣ ба он чашмдор бошад. Ҳар кадом ширкат дар кучое, ки фоидаи иқтисодӣ ба даст оварда бошад, ба ин бозор ширкатҳои нав ворид шуда тақозо ва даромади ниҳиро аз маҳсул коҳиш медиҳад. Аз ин чунин натиҷагирӣ мешавад: модоме, ки ширкатҳо нархи бештар аз хароҷоти мутавасситро дар ҳоли тавлиди бешинасозандаи фоида талаб карда натавонанд, соҳа наметавонад дар мувозинат бошад. Дар расми 10.3. тақозо ба моли фурӯшандаи маъмулӣ ба андозаи басанда коҳиш ёфтааст, то ки нархе, ки ширкат бояд муқаррар кунад, агар хоҳад, ки миқдори молеро фурӯшад, ки мутобиқ бо нуқтаи $MR = LRMC$ аст, бо хароҷоти мутавассити ҳаҷми тавлид баробар бошад.

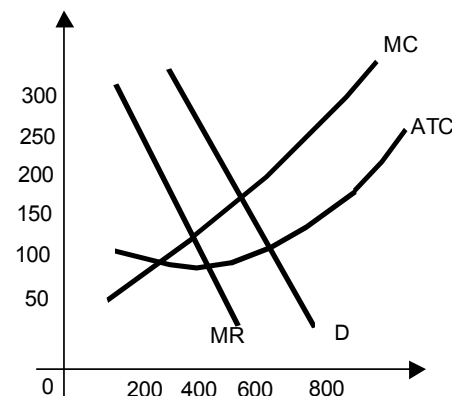
Дар ҳоли мувозинати дарозмуддат мунҳании тақозо ба моли ҳар кадом ширкати соҳа нисбат ба мунҳании хароҷоти

мутавассити дарозмуддати ширкат робитаи тамоси оддӣ дорад. Дар расми 10.3. ширкат Q^* ҳаҷми маҳсулашро тавлид мекунад, баъди он ки тавлидро барои истифода аз афзалиятҳои дар миқёси дарозмуддат нисбатан ками хароҷоти мутавассит тавсеа дод, пас аз он, ки тақозо ба миқдори тавлидшавандаи мол бинобар дар бозор пайдо шудани фурӯшандагони рақобаткунанда тағйир пазируфт. Аммо нархе, ки лозим аст барои фурӯши ин миқдор мол мунҳании тақозо мутаносиб ба P^* мебошад.



Расми 10.3. Мувозинати дарозмуддати ширкат дар шароити рақобати инҳисорӣ.

Бо ин миқдор тавлид хароҷоти мутавассит $ATC = P^*$ аст, аз ин рӯ, фоида баробари сифр аст. Воридшавии озодона ба бозор монеъ мешавад, ки ширкатҳо дар давраи дарозмуддат фоидаи иқтисодӣ ҳосил кунанд. Ин раванд дар самти муқобил низ амал мекунад. Агар тақозо дар бозори рақобати инҳисорӣ баъди ба мувозинат расидан коҳиш меёфт, он гоҳ ширкатҳо, бозорро тарк мекарданд. Ин ба он сабаб падид меояд, ки коҳиш ёфтани тақозо барои ширкатҳо ҷуброн кардани хароҷоти иқтисодиро ғайри имкон мегардонад. Чунон ки дар расми 10.4. баён ёфтааст, бо тавлиди Q_1 , ки дар ин ҳол $MR = LRMC$ аст, баъди коҳиш ёфтани тақозо фурӯшандаи муқаррарӣ дармеёбад, ки нархи P_1 , ки ӯ бояд барои фурӯши ин миқдор мол таъйин кунад, аз хароҷоти мутавассити (ATC_1) истеҳсоли он камтар мебошад. Азбаски дар чунин ҳолатҳо ширкатҳо наметавонанд хароҷоти иқтисодии



Расми 10.1. Ширкат дар бозорҳои рақобати инҳисорӣ.

- Ширкати рақобати инҳисорӣ барои бешинасозии фоида чӣ қадар бояд истеҳсол кунад?
- Нархи моли $\bar{y}$ чанд аст?
- Дар намудор масоҳати фоидаро нишон диҳед ва ҳаҷми онро ҳисоб кунед.
- Агар ширкат дар шароити рақобати комил фаъолият мекард, нархи моли $\bar{y}$ чанд бояд мешуд?

3. Дар ҷадвали 10.2. рақамҳо оид ба тағйироти тақозо вобаста ба нарх ва хароҷоти куллии ширкати рақобати инҳисорӣ оварда шудааст.

Ҷадвали 10.2.

Нарх, сомонӣ, P	Ҳаҷми тақозо ҳазор адад Qd	Хароҷоти кулӣ, ҳазор сомонӣ, TC
90	4	190
80	5	200
70	6	210
60	7	220
50	8	230
40	9	250
30	10	300

С) Рақобати комил ба ҳарбҳои нархии бераҳмона байни ширкатҳо меоварад;

Д) Дар шароити рақобати инҳисорӣ ба истифодаи аз назари ҷомеа самарабахши манобеъ ноил омадан мумкин аст;

Е) Дар бозор харидорон ва фурӯшандагони бисёре амал мекунанд;

Масъалаҳо

1. Дар ҷадвали 10.1. рақамҳо оид ба тақозо ва хароҷоти ширкати рақобати инҳисорӣ оварда шудааст.

а) Ҷадвалро пур кунед.

б) Мунҳаниҳои MC, MR, D, ATC-ро кашед.

в) Ширкат бояд чӣ қадар маҳсулот истехсол намояд, то ки ғоидаи бешинаро соҳиб шавад?

Ҷадвали 10.1.

ҳаҷми истеҳсол дар воҳиди вақт, адад Q	нархи маҳсулот, сомонӣ, P	Хароҷоти кулӣ, сомонӣ, TC	Хароҷоти ниҳой, сомонӣ, MC	хароҷоти миёнаи умумӣ, сомонӣ, ATC	Даромади кулӣ, сомонӣ, TR	даромади ниҳой, сомонӣ, TR	ғоидаи + зиён - сомонӣ, π
1	200	100					
2	180	130					
3	150	170					
4	120	220					
5	90	280					

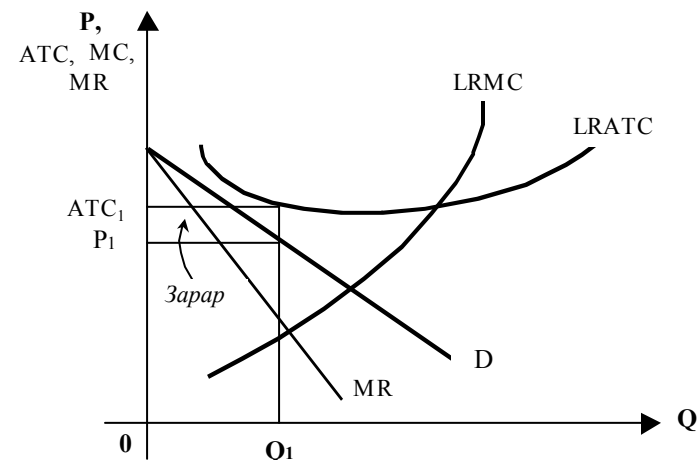
г) Нархи моли ширкат чанд бояд бошад?

д) Дар намудор масоҳати ғоидаро нишон диҳед.

2. Дар расми 10.1. ҳолати мувозинати ширкати рақобати инҳисорӣ оварда шудааст.

худро ҷуброн созанд, онҳо аз соҳа хориҷ шуда, манобеи худро дар корхонаҳои нисбатан манфиатбахш ҷой мекунанд.

Ҳангоми рӯй додани ин амр мунҳаниҳои тақозо ва мунҳаниҳои даромади ниҳойи фурӯшандагони дар бозор боқимонда ба боло интиқол меёбанд.



Расми 10.4. Ширкати рақобати инҳисорӣ, ки зиён мебинад.

Ин ба он хотир рӯй медиҳад, ки коҳиши миқдори моли мавҷудбуда ҳадди аксари нархҳо ва даромади ниҳой, ки ба ҳар кадоми тавлид хос аст ва мумкин аст онро фурӯшандагони боқимонда ба даст оваранд, афзоиш медиҳад. Хориҷ шудани ширкатҳо аз соҳа то замоне давом хоҳад кард, ки дастрасӣ ба мувозинати нав, ки мунҳаниҳои тақозо дар мавриди он боз нисбат ба мунҳаниҳои LRATC тамосӣ шуда ширкат ба ғоидаи иқтисодии баробари сифр рӯ ба рӯ мешавад, муяссар мегардад.

Хориҷ шудани ширкат аз бозор ҳамчунин метавонад ба сабабе воқеъ гардад, ки ширкатҳо даромади ниҳойи имконпазир аз фурӯш дар бозорро аз ҳаддаш зиёдтар баҳо диҳанд. Шумораи афзуни ширкатҳо боиси чунон фаровон шудани мол шуда метавонад, ки ширкатҳо дар бозор бо нархе, ки дар ҳоли он даромади ниҳой баробари хароҷоти ниҳой бошад, имкони пӯшондани хароҷоти мутавассити худро аз даст медиҳанд.

10.4. Харочоти рақобати инҳисорӣ

Аз он ҷӣ дар бобҳои қаблӣ баррасӣ шуд, маълум мегардад, ки самарабахшии иқтисодӣ ба мувозинати сегона зарурат дорад: мувозинати нарх, харочоти ниҳой ва харочоти мутавассит. Мувозинати нарх ва харочоти ниҳой барои дастрасӣ ёфтан ба баҳрабардории самарабахшии манобеъ зарур мебошад. Мувозинати нарх бо харочоти каминаи мутавассит ба шартӣ самарабахшии баланди истехсолӣ ва истифодабарии технологияи аз ҳама самарабахштар муяссар мешавад. Чунин мувозинат ба он далолат мекунад, ки масрафкунандагон ҳаҷми бештарини маҳсулро бо нархи камтарине, ки харочоти мавҷуда раво мебинад, ба даст хоҳанд овард.

Дар бозори рақобати инҳисорӣ на баҳрабардории самарабахш аз манобеъ ва на самаранокии истехсолиро ба даст овардан муяссар намешавад. Яке аз сабабҳои самарабахш набудани рақобати инҳисорӣ аз ҳад зиёд будани иқтидорҳо мебошад. Иқтидорҳои изофа дар соҳаҳои рақобати инҳисорӣ маънии онро дорад, ки ҳамин гуна тавлид мумкин аст, ки ба масрафкунанда бо харочоти мутавассити нисбатан камтар пешниҳод карда шавад. Ҳамон миқдор молро мумкин буд бо шумораи камтари ширкатҳои соҳа ва бар замми он ҳар кадоми онҳо маҳсули бештарро бо ҳадди ақалли харочоти мутавассити имконпазир, тавлид мекард. Ҳамин тариқ, имкон дошт, ки барои ҳамон миқдори тавлид аз манобеи камтар истифода бурда шавад. Вале бояд қайд кард, ки мувозинат бо ҳадди ақалли харочоти мутавассити имконпазири тавлидӣ танҳо замоне мумкин аст, ки маҳсул дорои сифатҳои стандартӣ бошад. Стандарткунонӣ, ки яке аз хислатҳои фарқкунандаи рақобати комил мебошад, дар назар дорад, ки мунҳани тақозо барои ширкат комилан бокашиш аст, ҳамин тавр, дар мувозинати дарозмуддат ҳар як ширкат бо тавлиди мутаносиб бо LRATC_{min}, фоидаи иқтисодии сифр дорад.

Аз ин ҷо чунин натиҷагирӣ мешавад, ки тафовутгузори маҳсул, ки ба зер майл кардани мунҳани тақозоро барои маҳсули фурӯшандагони алоҳида дар назар мегирад, бо сарфаҷӯии манобеи истифоданашуда ду чизи носозгор мебошанд.

Тестҳо / Санҷишҳо.

1. **Бозорҳои рақобати комил ва рақобати инҳисорӣ хислатҳои умумӣ доранд.**

- А) Молҳои тафовутдор тавлид мекунанд;
- В) Дар бозор харидорон ва фурӯшандагони бисёре амал мекунанд;
- С) Ҳар кадом ширкат бо мунҳании уфуқии тақозо ба маҳсули худ рӯ ба рӯ мешаванд;
- Д) Молҳои якхела тавлид мекунанд;
- Е) Рафтори бозории ҳар кадом ширкат аз аксуламали рақибонаш вобастагӣ дорад;

2. **Дар фосилаи замони дарозмуддат.**

- А) Ширкатҳое, ки дар шароити рақобати комил амал мекунанд, фоидаи иқтисодии сифр доранд;
- В) Ширкатҳое, ки дар шароити рақобати инҳисорӣ амал мекунанд, фоидаи иқтисодии сифр доранд;
- С) Монеаҳои ҷиддии воридшавӣ ба бозор имкон медиҳанд, ки ширкатҳои фаъолиятдошта фоидаи иқтисодии мусбӣ ба даст оваранд;
- Д) Ширкатҳои инҳисорӣ ва инҳисори чандқутбӣ, ки дар бозорҳои ғайрирақобатӣ амал мекунанд, метавонанд фоидаи иқтисодӣ гиранд;
- Е) Ҳамаи ҳукмҳои боло дурустанд;

3. **Даромади ниҳой на камтар аз нархҳои бозорӣ аст дар.**

- А) Рақибони рақобати инҳисорӣ;
- В) Инҳисориҳо;
- С) Ширкатдорони картел;
- Д) Инҳисори чандқутбие, ки иштирокдори картел нест;
- Е) Рақибони рақобати комил;

4. **Тарафдорони нуктаи назаре, ки иборат аз тасдиқи он аст, ки рақобати инҳисорӣ ба андозаи кофӣ самарабахш ва барои масрафкунанда манфиатовар аст, иддао доранд, ки.**

- А) Тафовутгузори маҳсул барои бехтар қонё кардани завқи масрафкунандагон мусоидат менамояд;
- В) Дар шароити рақобати инҳисорӣ, ширкатҳо аз нуктаи назари бозор, ҳаҷми самарабахши маҳсулро тавлид мекунанд;

Дар расми 10.5. нишон дода шудааст, ки чӣ гуна ба воситаи реклама ҳаҷми тавлид аз Q_1 то Q_2 афзоиш мекунад. Сарфи назар аз он, ки хароҷот барои реклама боиси интиқол ёфтани мунҳани хароҷоти мутавассити ширкат ба самти боло мегардад, хароҷот барои воҳиди маҳсул аз ATC_1 ба ATC_2 коҳиш меёбад. Самарабахшии бештари истехсолӣ, ки бо асари миқёс марбут аст, ба сабаби реклама зиёдшавии хароҷотро барои воҳиди маҳсул ба кулӣ ҷуброн мекунад.

Аз ҳамин сабаб, масрафкунандагон дар ҳоли будани реклама назар ба набудани он маҳсулро бо нархи камтар ба даст хоҳанд овард.

Истилоҳот ва мафҳумҳои асосӣ.

1. Рақобати инҳисорӣ.
2. Тафовутгузори маҳсулот.
3. Рақобати ноқис.
4. Рақобати ғайринархӣ.
5. Иқтидори изофагӣ.

Саволҳо барои муҳокимаронӣ.

Дурустии фикрҳои баёнгардидаро баҳо диҳед.

1. Дар бозори рақобати комил ширкатҳо назар ба рақобати инҳисорӣ молҳои бештар рангорангро арза мекунам.
2. Дар шароити рақобати инҳисорӣ ширкат ҳамеша фоидаи иқтисодии мусбӣ дорад.
3. Дар ҳоли рақобати инҳисорӣ тавлиди соҳавии гурӯҳи молӣ тавассути миқдори бисёри зиёди ширкатҳо таъмин карда мешавад.
4. Дар бозори рақобати инҳисорӣ дошта ба истифодаи самарабахшии манобеъ ноил шудан мумкин нест.
5. Дар соҳаҳои рақобати инҳисорӣ ҳаҷми тавлиди маҳсул назар ба шароити рақобати комил камтар ва нархҳо бештар мебошад.
6. Рақобати ширкатҳои инҳисорӣ бештар рақобати нархӣ аст, на ғайринархӣ.
7. Дар мавриди рақобати ноқис тавлидкунандагон метавонанд ба нархи бозорӣ таъсир расонанд, ки ин ба сабаби мунҳани тақозои коҳишбанда ба маҳсули онҳо рӯй медиҳад.

Масъалаи воқеан муҳим, ки бояд дар ин ҷо мавриди баррасӣ қарор гирад, масъалаи ҷӣ андоза омодагии пардохт доштани масрафкунандагон барои гуногунрангии мол аст.

Иқтидори изофӣ қисмате аз хароҷот барои тафовутгузори маҳсул дар шароити рақобати инҳисорӣ мебошад. Мумкин аст интизорӣ равад, ки иқтидори изофӣ барои масрафкунандагон дар бозоре, ки дар дарозмуддат фурушандаи камтар дорад назар ба бозоре, ки дар ҳоли мувозинат рақобаткунандагони зиёд дорад, гаронтар меафтад. Сабаби ин дар он ниҳон аст, ки шумораи фурушандагон ҳарчӣ кам бошад, ҳамон андоза қудрати инҳисории ҳар яке аз рақибони инҳисорӣ бештар мешавад. Ҳамин тавр, дар ҳоли мувозинат нарх ва даромади ниҳой, ки ба ҳар қадам миқдори моли ширкатҳои ҷудогона мансуб аст, дар бозоре, ки шумораи камтари фурушандагон дорад, назар ба бозоре, ки шумораи зиёдтари фурушандагон дорад, бештар мебошад. Бинобар ин, эҳтимол дорад, ки дар мавриди мувозинат нархҳо дар бозорҳои рақобати инҳисории дорои шумораи камтари рақобаткунандагон бештар хоҳад буд. Дар ҳоли баробарии шароити дигар, нархи тавозунӣ ҳар андоза бештар бошад, ҳамон андоза иқтидори изофӣ зиёдтар мебошад.

Соҳаҳои дорои рақобати инҳисорӣ дар аксар мавридҳо пур аз ширкатҳои мебошанд, бо иқтидори кофӣ машғул нестанд, яъне амали онҳо ба дараҷаи беҳинаи иқтидорашон намерасад. Мисоли равшани ин намудҳои бисёри корхонаҳои савдои чакана шуда метавонанд. Корхонаҳои ба сурати пурра машғул набуда ва масрафкунандагони ба сабаби нархҳои аз сатҳи рақобатӣ афзун зиёндаи ҳамаи ин камбудҳои ташкил медиҳад, ки ба рақобати инҳисорӣ мансуб доништа мешавад.

10.5. Рақобати ғайринархӣ

Ширкатҳо дар бозорҳои рақобати инҳисорӣ хароҷоти иловагиро ба дӯш мебардоранд, ҳангоме ки сабӣ мекунам масрафкунандагонро бовар кунанд, ки моли онҳо аз моли фурушандагони рақобаткунанда тафовут дорад, ба ибораи дигар, ширкатҳои рақобати инҳисорӣ илова бар рақобати нархӣ, рақобати ғайринархиро низ ба тарзи васеъ истифода мебаранд. Хусусияти бозорҳои рақобати инҳисорӣ иборат аз мавҷуд будани нишонҳои молӣ, пайваста таҳия намудани молҳои нав ва

беҳбуд бахшидан ба навъҳои дар чараёни тавлид қарордошта мебошад.

Бисёре аз ширкатҳои машҳур барои моли худ назар ба нархҳое, ки молҳои рақибон доранд, нархҳои ба андозаи қобили мулоҳиза баландро таъйин менамоянд. Дар шумораи зиёде аз масрафкунандагон яқин ҳосил карда шудааст, ки сифати молҳои нишонҳои машҳур дошта аз сифати молҳои рақобаткунандаи нишонҳои шӯҳрати камтар доштаи мушобеҳ афзалият дорад.

Эҳтимолияти бештар дар он аст, ки ширкатҳо дар бозори рақобати инҳисорӣ барои зиёд кардани фурӯш роҳи рақобатро тавассути беҳтар кардани мол ё таҳия намудани молҳои нав пеш мегиранд, назар ба он, ки кам кардани нархро пеш гиранд. Беҳтар намудани моли ширкати ҷудогона мумкин аст имкониятро барои ғайрифаҳми ширкат то замоне фароҳам орад, ки ин беҳбуд аз ҷониби рақибони амалкунанда ё рақибони нав нусхабардорӣ карда мешавад. Беҳтар кардани мол аксар вақт хусусияти сатҳӣ ва ғайримухимро дорад. Онҳо бештар аз тағйироти ҷузъии зохирии маҳсул иборат буда, бодавомӣ, самарабахшӣ ва матлубияти онро зиёд намеkunанд. Зарфи ачибу ғариб, бастабандии назаррабо ё обуранги ҷолиб самтҳои асосии дигаргуниҳои мол аксар бо ҳамин маҳдуд мешавад. Бо вучуди ин, ширкатҳо воқеан ба ҳамин тарз рақобат мекунанд ва бисёре аз масрафкунандагон ҳақиқатан ҳам ба чунин тағйир ёфтани ҳислати хусусиятҳои мол ақсуламал нишон медиҳанд. Баробари беҳтар сохтани мол, одатан, ширкат барои ба иттилои масрафкунандагон расонидани навапардозии рағбатангези худ ба реклама оғоз мекунад. Реклама ва фурӯши мол равандҳое мебошанд, ки хароҷотро талаб менамоянд. Хароҷоти фурӯш ҳамаи он хароҷотро дар бар мегирад, ки ширкат барои таъсир расондан ба равиши фурӯши моли худ ба амал мебарорад.

Хароҷоти реклама, маоши фурӯшандагон ва дигар хароҷоте, ки барои ҳаракат додани мол ба масраф мерасанд, зимни хароҷоти фурӯш дохил карда мешаванд. Бо ба амал баровардани хароҷоти марбут ба реклама ва раванди фурӯши мол ширкат интизор дорад, ки даромадашро афзоиш медиҳад. Масалан, дар ШМА дар солҳои охир хароҷот барои реклама солоне ҳудуди 100 млрд.долларро ташкил медиҳад. Ширкатҳои алоҳида дар бисёр мавридҳо қисмати қобили мулоҳизаи будҷаи солонашро сарфи реклама мекунанд.

Реклама метавонад ба сатҳи тақозо ба моли ширкат ва ҳам ба кашиши ин тақозо вобаста ба нарх таъсир гузорад. Реклама ба кашиши чандҷонибаи тақозо ба маҳсул низ, ки марбут ба нархи молҳои ширкати рақобаткунанда мебошад, мумкин аст таъсир расонад.

Реклама ҳамчунин метавонад тақозо ба моли ҳамаи фурӯшандагонро дар гурӯҳи молӣ афзоиш диҳад. Барои мисол, рекламаи тавлидкундаи компютерҳои фардӣ мумкин аст тақозои бозории компютерҳоро, аз ҷумла компютерҳое, ки аз тарафи ширкатҳои рақобаткунанда ба фурӯш меравад, афзоиш диҳад.

Дар ширкатҳои рақобати комил ангезаи ба амал баровардани хароҷоти фурӯш вучуд надорад. Дар чунин бозорҳо маҳсули ҳар кадом ширкати ҷудогона ивазкунандаи комили маҳсули ҳар кадом ширкати рақобаткунанда мебошад. Илова бар ин, бозорҳои рақобати комил дар назар доранд, ки харидорон иттилои комил доранд. Дар чунин шароит реклама кори беҳуда аст. Вай наметавонад чизи наvero ба огоҳии харидорон расонад, на барои тафовутгузории моли фурӯшандаи ҷудогона мусоидат намояд. Ширкатҳо ҳангоми ҳаракат додани мол ба реклама ва фаъолиятҳои дигар вақте машғул мешаванд, ки ба ягон ҷиҳати беназири моли худ таъкид карданро бинобар дар ихтиёри харидорон ва дастрасии озодонаи онҳо набудани маълумоти мавриди назар, лозим донанд. Ба тӯфайли рекламаи нишонрас ширкат метавонад истехсолотро тавсеа диҳад ва ба ин восита самарайи калон ба даст оварад.

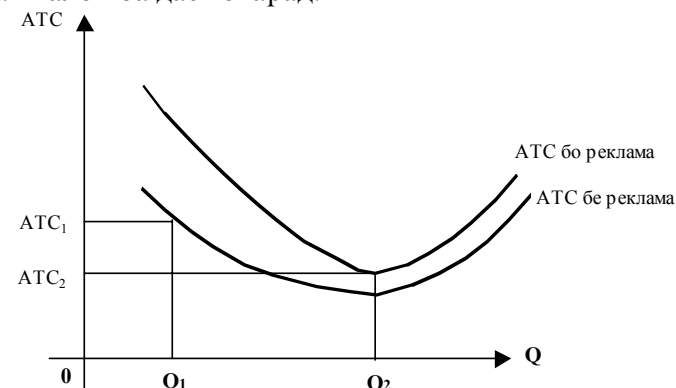
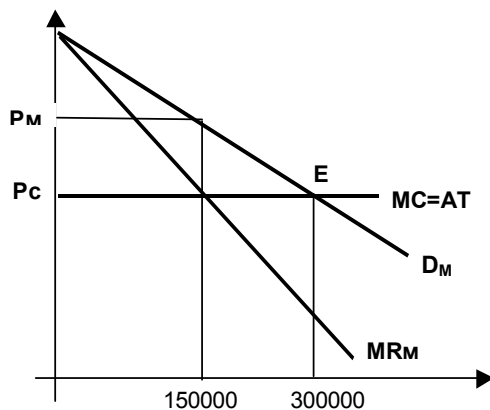


Рис. 10.5. Вплив реклами на криві витрат та обсяг виробництва.



Расми 11.6. Мунҳании тақозои ширкати А.

Мунҳании хаттии тақозоро фарз мекунем ва ин дар назар дорад, ки даромади ниҳой бо афзоиши тавлид дучанд зудтар аз нарх коҳиш меёбад. Азбаски мунҳании тақозо пораи $P_C E$ -ро ба ду ним тақсим мекунад, пас тавлиди инҳисорӣ ними тавлиди рақобатиро ташкил медиҳад. Аз ин сабаб, ширкати В ба тавлид шурӯъ карда дар назар дорад, ки ширкати А тавлиди 150000 дона хиштро дар як моҳ идома хоҳад дод. Ширкати В метавонад дар ҳоли нархи хишт аз сатҳи нархи ҷории ширкати А - P_M камтар шудан хидмати ҳамаи харидоронро, ки хишт мехаранд адо намояд. Бинобар ин, мунҳании тақозо ба тавлиди ширкати В бо нархи P_M ибтидо меёбад, ки тақозои бозор дар он ҳол 150000 дона хиштро дар як моҳ ташкил медиҳад. Ин мунҳании тақозои D_{B1} (расми 11.7.) мебошад. Фурӯш бар тӯли ин мунҳанӣ иборат аз иловае мебошад, ки ширкати В бар замими тавлиди ҷории бозории 150000 дона дар як моҳ, ки то ин лаҳза ширкати А тавлид мекард, таъмин месозад.

Мунҳании даромади ниҳой мутобиқи мунҳании тақозои $D_{B1}-MR_{B1}$ мебошад. Ширкати В махсулро дар ҳаҷме тавлид мекунад, ки мутаносиби баробарии $MR_{B1} = MC$ аст. Ин дар намувори 11.7. 75000 дона хиштро дар як моҳ ташкил медиҳад. Афзоиши арзай бозории хишт аз 150000 то 225000 ($150000 + 75000$) дона нархи хиштро аз P_M то P_1 кам мекунад.

Ғайр аз ин монеаҳои дигар низ вуҷуд доранд. Аз ҷумла, соҳиби шаҳодатномаи ихтироъ (патент) будан, назорати ашъи стратегиро дар ихтиёр доштан, хароҷоти зиёд барои реклама лозим доштан ва ғайра.

Ҳамин тариқ, бозори инҳисори чандқутбӣ дорои хислатҳои зерин мебошад:

1) Чанд ширкат тамоми бозорро таъмин менамоянд. Махсусе, ки онҳо ирсол медоранд метавонад ё стандартӣ ва ё ки тафовутдор бошад.

2) Ҳадди ақалл баъзе ширкатҳо дар соҳаи инҳисори чандқутбӣ дорои ҳиссаҳои бузурге дар бозор мебошанд. Бинобар ин баъзе ширкатҳо дар бозор имконият доранд, ки бо каму беш кардани миқдори он дар бозор ба нархи мол таъсир расонанд.

3) Ширкатҳои соҳа вобастагии байниҳамдигарии худро эҳсос мекунанд. Фурӯшандагон ҳамеша вақте, ки нархҳоро муқаррар мекунанд, самтнамҳои марбут ба ҳаҷми фурӯшро муайян месозанд, андозаи хароҷоти рекламоро мушаххас менамоянд ё тасмимҳои дигар мегиранд, ақсуламали рақибони худро дар мадди назар мегузоранд.

11.2. Ҳарби нархҳо дар инҳисори чандқутбӣ

Тавре ки дар бобҳои пешин қайд карда шуд, назарияи бозорҳои рақобатӣ ва инҳисорӣ ва низ бозорҳои рақобати инҳисорӣ аз қисматҳои назарии қомилан стандартӣ ва маъмулии иқтисоди хурд иборат мебошад. Дар мавриди инҳисори чандқутбӣ бошад модели ягона вуҷуд надорад.

Мавҷуд будани навуи намунаҳои зиёди инҳисори чандқутбӣ монеаи таҳияи намунаи як модели содда мегардад. Мумкин аст, ки якчанд модели, ки тавзеҳдиҳандаи рафтори ширкат дар ҳолатҳои мушаххас аст, бо асос қарор додани ҷиғунагии рафтори тахминии ширкатҳо нисбат ба ақсуламали рақибони худ, сохта шавад. Моделҳое, ки дар зер тавсиф карда мешаванд, дар инҳисори чандқутбӣ ба сабаби рақобат, ҷи гуна зухур ёфтани тамоюлҳои камшавии ғойадаро нишон медиҳанд.

Фарз мекунем, ки дар бозори маҳаллӣ танҳо чанд фурӯшанда ҳаст, ки онҳо махсули стандартӣ масалан, хиштро ба фурӯш

мерасонанд. Сиёсати нархии ҳар кадом аз ширкатҳои мазкур дар бозор ба тақозои бозор ба ҳишт ва низ чигунагии амалкарди рақибонро дар робита бо сиёсати нархии пешгирифтааш тасаввур кардани ширкат вобаста мебошад. Фарз мекунем, ки ҳар як ширкат дар бозор кӯшиш мекунад, ки ба ҳадди аксари фоида ноил гардад. Бигузор, ки ҳар як ширкат гумон кунад, ки рақибонаш нархеро интиҳоб намуда ва тасмими худро қатъиян риоя мекунанд. Ҳамин тавр, ҳар кадом тавлидкунандаи мазкури ҳишт тасаввур мекунад, ки агар $\bar{u}$ нархро коҳиш диҳад, рақибонаш дар ҷавоб нархҳои худро кам нахоҳанд кард.

Дар расми 11.1. тақозои бозорӣ ба ҳишт тасвир ёфтааст. Барои осонӣ, фарз мекунем, ки дар бозор фақат ду фурӯшандаи ҳишт мавҷуд аст. Ҳамчунин фарз мекунем, ки фурӯшандаи сеюми ҳишт имконияти ба бозор баромадан надорад ва ҳар як фурӯшанда ҳиштро бо хароҷоти мутавассити тағйирнопазири тавлидӣ, ки баробар ба 1,0 сомонӣ аст, тавлид мекунад.

Ҳар фурӯшанда барои як дона ҳишт нархро 2,0 сомонӣ муқаррар мекунад ва бинобар ин, ҳар ду фурӯшанда аз ҳар дона ҳишт 1,0 сомонӣ фоида мегиранд.

Бо ин нарх миқдори ҳишт, ки ба он тақозо вучуд дорад, 100000 дона ҳишт дар як моҳ мебошад. Фарз мекунем, ки ду фурӯшанда А ва В бо ин нарх 50000 донро ҳар кадоме дар моҳ ба фурӯш мерасонад. Аз ин рӯ, фурӯшандагон дар ибтидо бозорро ба ду ним тақсим карда фоидаи иқтисодӣ ба даст меоранд. Ҳарби нархҳо ин силсилаи пайгири на кам кардани нархҳо аз тарафи ширкатҳои мебошад, ки дар бозори инҳисори чандкутбӣ бо ҳам рақобат мекунанд. Ин гуна ҳарбӣ яке аз пасомадҳои сершумори имконпазири рақобат дар бозори инҳисори чандкутбӣ аст. Ҳарби нархҳо барои масрафкунандагон хуб, вале барои фоидаи фурӯшандагон номатлуб мебошад. Азбаски ҳар як фурӯшанда гумон мекунад, ки дигар фурӯшанда ба кам кардани нарх аз ҷониби $\bar{u}$ ақсуламал нишон намедихад, дар ҳар кадоме аз онҳо васвасаи афзоиш додани миқдори фурӯш ва коҳиш додани нарх вучуд дорад.

Бо коҳиш додани нарх камтар аз рақибҳои худ, ҳар фурӯшанда метавонад бозорро зерӣ тасарруф дароварда фурӯшро афзоиш диҳад.

11.5. Инҳисори дукутбӣ Курно

Инҳисори дукутбӣ - дуополия, сохтори бозорие мебошад, ки ду фурӯшандаи эмин аз пайдо шудани фурӯшандаҳои ғайриматлуб, тавлидкунандагони моли стандартӣ мебошанд, ки ивазкунандаи наздик надорад.

Моделҳои иқтисодии инҳисори дукутбӣ аз он ҷиҳат судманд мебошад, ки ҷӣ гуна асар кардани фарзияи фурӯшандаи ҷудогонро марбут ба ақсуламали рақиб ба тавлиди тавозунӣ, баён менамояд.

Моделҳои классикии инҳисори дукутбӣ - ин моделест, ки иқтисоддони франсавӣ Огюстен Курно дар соли 1838 мураттаб сохтааст. Ин модел фарзияеро пеш мегузорад, ки ҳар кадоме аз ду фурӯшанда тасаввур мекунад, ки рақибаш ҳамеша тавлиди худро бетағйир нигоҳ хоҳад дошт.

Ҳамчунин фарз карда мешавад, ки фурӯшандаҳо иштибоҳи худро намефаҳманд. Дар ҳақиқат бошад, тахмини фурӯшандагон дар хусуси ақсуламали рақиб эҳтимол дорад, ки вақте онҳо аз иштибоҳҳои собиқӣ худ огоҳӣ пайдо мекунанд, тағйир меёбад.

Фарз мекунем, ки дар минтақа фақат ду тавлидкунандаи ҳишт мавҷуд аст. Ҳар кадом аз хоҳишмандон, ки харидори ҳишт бошад, онро яке аз ин ду тавлидкунанда харидорӣ карданаш лозим меояд. Ҳиштҳои ҳар кадом ширкат стандартӣ буда, фарқи сифати миёни онҳо вучуд надорад. Ҳеч як фурӯшандаи дигар наметавонад ба бозор ворид шавад. Фарз мекунем, ки ҳар ду фурӯшанда мумкин аст тавлидро бо хароҷоти яксон ба роҳ монанд ва хароҷоти мутавассит бетағйир ва бинобар ин баробари хароҷоти ниҳой мебошанд.

Агар ҳишт дар бозори рақобатӣ тавлид мешуд, ҳаҷми тавлид $Q_c = 300000$ дона дар як моҳ ва нарх $P_c = AC = MC$ мешуд (расми 11.6.).

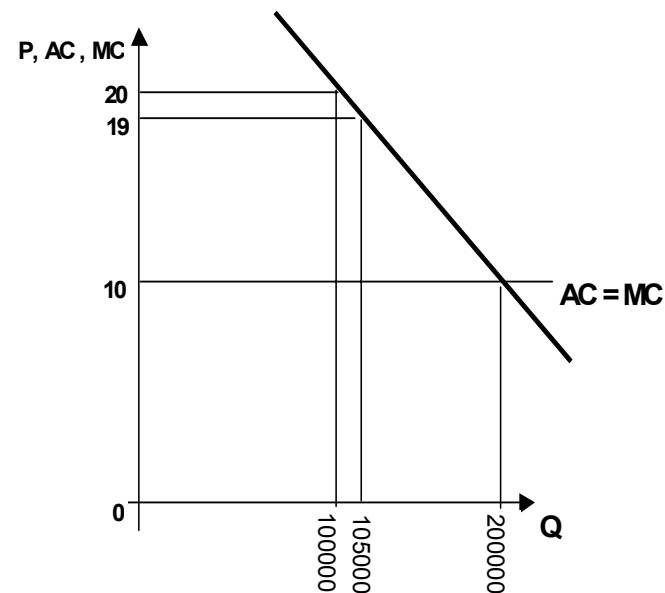
Ду ширкате, ки ҳишт тавлид мекунанд, А ва В мебошанд. То ба тавлид оғоз кардани ширкати В, ширкати А тамоми бозорро дар ихтиёр дорад ва дар назар дорад, ки тавлиди ширкатҳои рақобаткунанда баробари сифр мебошад. Азбаски ба соҳиби инҳисор буданаш эътиқод дорад, ҳаҷми инҳисориеро тавлид мекунад, ки мувофиқ бо нуқтаест, ки дар он $MR_m = MC$ аст. Нарх ба P_m баробар аст.

намојад, ширкат иловаи дарсадиё бар хароҷоти мутавассити тағйирпазирӣ тавлид меафзояд. Масалан, агар хароҷоти мутавассити тағйирпазир барои компютер интизор равад, ки 600 доллар бошад ва агар фурӯшандагон иловаи 30%-ро ба кор баранд, он гоҳ ба хароҷоти мутавассити тағйирпазир 180 доллар афзода ва нархи моли худро ҳангоми фурӯш 780 доллар муқаррар мекарданд. Илова тариқе доништа мешавад, ки тавассути он харҷҳои иловагӣ (хароҷоти мутавассити тағйирнопазир) ҷуброн карда ғоидаи оддӣ ба даст оварда мешавад.

Формулаи нархҳо бар усули «хароҷот ҷамъи ...» шакли зеринро дорад: $P = AVC + m (AVC)$, ки m - иловаи дарсади мавриди истифода мебошад.

Нархгузорӣ бо истифодаи илова бар хароҷот ба ширкат замонати воридоти кофиро барои ҷуброн сохтани хароҷоти тағйирпазир, тағйирнопазир ва арзиши бадалпазирӣ истифодаи омилҳои тавлидӣ, ки соҳибони ширкатҳо пешниҳод мекунанд, фароҳам меорад. Ҳангоми ба амал баровардани ин усул мушкилоте, ки мавҷуд аст, иборат аз он мебошад, ки хароҷоти мутавассити тағйирпазир дар миқёси кӯтоҳмуддат ба ҳаҷми тавлид вобастагӣ дорад. Ширкатҳо одатан хароҷоти тағйирпазирро бар асоси ҳаҷми тақрибии тавлиде, ки дар давраи муайяни оянда интизор меравад сурат гирад, ҳисоб мекунанд. Сипас, ба ин нарх ғоизе, ки барои гирифтани ғоидаи ҳисобӣ басанда аст ва мумкин аст, ки бо он хароҷоти тағйирнопазир ва низ арзиши бадалпазирӣ истифодаи омилҳои тавлидӣ ҷуброн карда шавад, илова мекунанд.

Нархгузорӣ бар усули «хароҷот ҷамъ...» бинобар сабаби номуайянии дохилие, ки дар робита бо тақозо ба мол ва хароҷоти ниҳой дар давоми сол ба бозор хос мебошад, мавриди истифода қарор мегирад. Усули «хароҷот ҷамъ...», ки бисёре аз ширкатҳои рақобатӣ ҳангоми таъйин кардани нарх аз он баҳрабардорӣ мекунанд, тариқи прагматикии ҳалли масъалаҳои арзёбии даромади ниҳой ва хароҷоти ниҳой ба шумор меравад.



Расми 11.1. Оқибати ҳарби нархии инҳисори ҷандқутбӣ.

Барои мисол, фурӯшанда А нархро то 1,9 сомонӣ коҳиш дод, тақозо то 105000 афзоиш ёфт. Фарз кардем, ки фурӯшанда В нархи 20 сомониро нигоҳ медорад, пас фурӯшанда А мумкин аст 105000 дона хиштро ба фурӯш расонад, зеро харидорон хиштро аз ӯ меҳаранд, на аз фурӯшанда В. Азбаски акнун ғоида аз як дона хишт 0,9 сомонӣ хоҳад буд, пас ғоидаи фурӯшанда А то 945,0 ҳаз. сомонӣ дар як моҳ афзоиш меёбад, ба шарте, ки фурӯшанда В тарзе, ки тасаввур карда мешуд, ҳамон тавр ақсуламал нишон диҳад.

Аммо фурӯшанда В дар ин ҳолат тарзе ақсуламал нишон медиҳад, ки нархро аз нархи фурӯшанда А камтар муқаррар карда тамоми бозорро ишғол мекунанд. Савдои фурӯшанда А то сифр коҳиш меёбад. Сипас фурӯшанда В боз бо коҳиш додани нархи худ ба ин иқдом ҷавоб меғӯяд.

Ҳарби нархҳо то ба сатҳи хароҷоти мутавассит поён фаромадани нархҳо идома меёбад.

Дар мавриди мувозинат ҳар ду фурӯшанда айна як нархро таъйин мекунанд $P = AC = MC$.

Тавлиди умумии бозор ҳамон хоҳад буд, ки дар ҳоли рақобати комил метавонист ба вуқӯ пайвандад. Мувозинат замоне вучуд хоҳад дошт, ки ҳеҷ кадом аз ширкатҳо дигар наметавонад аз коҳиш додани нархҳо манфиат бинад. Ин вақте воқеъ мегардад, ки нарх баробари хароҷоти мутавассит бошад ва ғоидаи иқтисодӣ баробари сифр. Коҳиш додани нархҳо камтар аз ин сатҳ боиси зиён дидан аст.

Азбаски ҳар як ширкат гумон мекунад, ки дигарон нархи худро тағйир нахоҳанд дод, пас ангезаи афзоиш додани нарх низ вучуд надорад. Ба ин кор иқдом кардан маънии онро хоҳад дошт, ки ғоидаи ширкати рақиб, ки аз рӯи эҳтимол нархи худро бетағйир дар сатҳи $P = AC$ нигоҳ хоҳад дошт, тамоми фурӯшро аз даст бидиҳад. Ин мувозинат мувозинати Бертран номида мешавад.

Жозеф Бертран риёзидони франсавие буд, ки ин моделро мураттаб сохтааст.

Баъзан дар бозорҳои инҳисори чандкӯтбӣ ҳарби воқеии нархро ба мушоҳида мерасад. Ҳар замон ин услубро марказҳои фурӯши маводи сӯзишворӣ дар ин ё он минтақа ба кор мебаранд. Бонкҳое, ки ба бозорҳои хурд хидмат мерасонанд, бо пешниҳод кардани вомҳои ҳадафманди камбаҳра, ё ифтиҳо кардани ҳисобҳои ҷорӣ бар ивази пардохти андак ва камтар аз муқаррарӣ вориди ҳарбҳои нархӣ мешаванд. Ҳар яке кӯшиш ба харҷ медиҳад, ки молашро барои масрафкунанда ҷолибтар созад, барои ин нархе мегузорад, ки аз нархи рақиб камтар бошад. Албатта, рақибон ба коҳиши боз ҳам камтари нарх ҷавоб мегӯянд. Бо тасарруф, барои масрафкунандагон ҳарбҳои нархӣ дер тӯл намекашанд.

Ширкатҳои инҳисори чандкӯтбӣ хоҳиши зиёд дар дил мепарваранд, ки бо ҳамдигар ҳамкорӣ дошта бошанд, то ки тавонанд нархҳоро муқаррар карда бозорро байни худ ҷунон тақсим кунанд, ки аз ҳисобҳои нархӣ ва оқибатҳои нуговори онҳо барои ба даст овардани ғоида, ҷилавгирӣ карда шавад.

11.3. Стратегияи рафтор дар инҳисори чандкӯтбӣ ва назарияи бозиҳо

Назарияи бозиҳо рафтори ашхос ва муассисаҳоро, ки манфиатҳояшон бо ҳам муқобиланд, мавриди таҳлил қарор

Картел ин як ширкат не, балки гурӯҳи ширкатҳо мебошад, аз ин рӯ ҳангоми таъйин кардани нархҳои инҳисорӣ, ки дар ҳоли инҳисори ҳолис вучуд надорад, ба душвориҳо дучор меояд. Мушкилоти асосие, ки картел бо он рӯ ба рӯ мешавад, масъалаи ҳамоҳангсозии тасмимҳо байни ширкатҳои аъзо ва муқаррар кардани низоми маҳдудиятҳои миқдорӣ (квота) барои ҳар кадом ширкат мебошад.

Барои ташаккул додани картел анҷоми иқдомҳои зерин зарур аст:

1) Яқин ҳосил кардан, ки барои ворид шудан ба соҳа монеа вучуд аст, то ки баъди афзоиш ёфтани нарх аз фурӯши маҳсул тавассути ширкатҳои дигар ҷилавгирӣ карда шавад.

2) Ташкил додани мулоқоти ҳамаи тавлидкунандагони маҳсул барои муайян намудани самтҳои сатҳи умумии тавлиди маҳсул.

3) Муқаррар кардани маҳдудияти миқдорӣ барои ҳар кадом аз аъзоёни картел.

4) Муайян намудани тартиби ба амал баровардани маҳдудиятҳои миқдории тасдиқгардида. Ин иқдоми қатъие барои воқеан амал кардани картел мебошад. Анҷоми ҷунин иқдом душворӣҳое дорад, зеро ҳар яке аз ширкатҳо дар ҳоли нархи картелӣ ангезаи тавсеа додани истеҳсолотро пайдо мекунад. Агар ҳама тавлидро афзоиш диҳанд, картел маҳкум ба марг хоҳад буд, зеро нарх боз ба сатҳи нархи рақобатӣ хоҳад бозгашт.

Картел инчунин бо мушкилоте дучор мешавад, ки ба тасмимгарӣ дар хусуси нархи инҳисорӣ ва сатҳи тавлид марбут аст. Ин масъала махсусан ҳангоме ҳассос мегардад, ки агар ширкатҳо дар арзёбии тақозои бозор, каҳиши нархии тақозо ба тафовуқ нарасанд ё ки агар онҳо хароҷоти тавлидии муҳталиф дошта бошанд. Ширкатҳое, ки хароҷоти мутавассити нисбатан зиёдтар доранд, саъй мекунанд, ки ба нархҳои баланди картелӣ даст ёбанд. Агар ширкат гумон кунад, ки миқдори барояш муқарраршуда (квота) бисёр кам аст, пас барояш тамоми ангезаҳои фиреб кардан ва худро ба хатари ҷаримаи картел гирифтор сохтан фароҳам меояд.

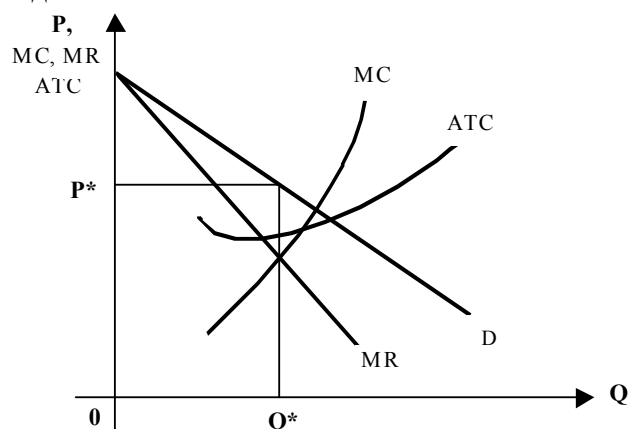
4. Нархгузорӣ бар усули «хароҷот ҷамъи ...» (cost plus).

Амалияе, ки дар бозорҳои рақобати ноқис ҳама ҷо ба мушоҳида мерасад, нархгузорӣ бар усули хароҷот ҷамъи илова мебошад. Бо ин усул барои он, ки нархи молро муқаррар

Якчанд картелҳои дар арсаи байналхалқӣ шинохташуда мавҷуд аст, ки аз ҳама машҳуртарин ва бо муваффақият амалкунандаи онҳо ОПЕК – созмони кишварҳои содиркунандаи нафт (ба англисӣ - ОПЕС) мебошад, ки аз 13 кишвар ташкил ёфтааст. Ин созмон кӯшиш ба ҳарч медиҳад, ки истеҳсоли нафтро аз ҷониби аъзоён бо мақсади зерин назорат гирифтани нарх ва ба ҳадди аксар расондани фоидаи гурӯҳӣ, танзим намояд.

Ширкати “De beers” низ, ки тавлидкунандаи алмоси қоркарднохӯрда мебошад, ҳамчун картел амал мекунад.

Дар ин картел якчанд тавлидкунандагони алмос дохил мешаванд, ки маҳсулоти худро аз тариқи ин ширкат ба фурӯш мерасонанд.



Расми 11.5. Созиши махфӣ ва тамоюлҳои бешинасозии фоидаҳои умумӣ.

ОПЕК дар солҳои ҳафтодум дар маҳдуд кардани арзаҳои нафт ва баланд бардоштани нархи он фаъолияти фавқуллода самарабахшро нишон дод. Ин картел дар давоми шаш моҳи давраи 1973 – 1974 нархҳои ҷаҳонии як баррел нафтро аз 2,5 доллар то 11 доллар афзоиш дод.

Дар оғози соли 1980 баланд рафтани нархҳо нархи як баррел нафтро то 32 – 34 доллар боло бурд. Натиҷаи ин раванд боиси бӯҳрони маводи сӯخت дар ҷаҳон, фоидаи беҳад барои аъзоёни картел, ангезае барои афзоиши таваррум дар миқёси ҷаҳонӣ ва хатари касри ҷиддии тарозномаи савдои хориҷии кишварҳои воридкунандаи нафт гардид.

медихад. Натиҷаҳои тасмимҳои идоракунӣ на фақат аз ҳуди тасмимҳо, балки аз тасмими (аксуламали) рақибон низ вобастагӣ дорад.

Назарияи бозиҳо нисбат ба стратегияи нархии ширкатҳои инҳисори чандқутбӣ татбиқ намудан мумкин аст.

Назарияи бозиҳо бори нахуст дар соли 1940 аз тарафи Фон Нейман ва О. Моргенштейн дар китоби «Назарияи бозиҳо ва рафтори иқтисодӣ» таҳия ва тартиб ёфтааст. Кадом рафторро пеш гирифтани ширкатҳои рақобаткунандаро дар инҳисори чандқутбӣ мавриди таҳқиқ қарор дода, онҳо беҳинаи рафторро дар ин шароит муайян мекунанд.

Ҳоло ин назарияро бо мисолҳо баррасӣ менамоем. Фарз мекунем, ки дар бозори маҳсули муайян ширкатҳои Алфа ва Зет фаъолият доранд. Харочот барои воҳиди маҳсули ин ширкатҳо 1 долларро ташкил медиҳад. Агар ҳар кадом ширкат нархро 5 доллар муқаррар карда, моҳе 100 воҳиди молро ба фурӯш расонад, бо ба даст овардани 4 доллар фоида аз ҳар воҳид, ҳар кадом аз фоидаи умумии 400 доллар дар як моҳро ба даст меоварад. Агар ҳар кадом ширкат 4 доллар барои воҳиди мол муқаррар карда, 120 воҳиди фурӯшад, бо фоидаи 3 доллар аз ҳар воҳид онҳо моҳе 360 доллар фоида мегиранд. Кадом нархро амалан ин ширкатҳо муқаррар хоҳанд кард? Албатта, 5 доллар - ин нархест, ки фоидаи умумии онҳоро бешина месозад, вале дар шароити инҳисори чандқутбӣ ин нарх метавонад босубот ва тавозунӣ набошад. Дар расми 11.2. ҷаро ин тавр сурат гирифтани воқеа баён ёфтааст.

		Стратегияи нархии ширкати «Зет»	
		\$5	\$4
Стратегияи нархии ширкати «Алфа»	\$5	\$400	\$240
	\$4	\$450	\$360

Расми 11.2. Матрисаи натиҷаҳои стратегияҳои имконпазир.

Дар он стратегияи нархии ширкати «Алфа» тасвир ёфтааст. Ғайр аз ду имконияте, ки ба он ишора шуд, «Алфа» бояд боз дутои дигарро ба назари эътибор гирад:

Аввал, бояд нархро то 4 доллар кам кунад, дар ҳоле, ки Ширкати «Зет» нархи 5 долларро нигоҳ медорад. Ин ба Алфа имконият медиҳад, ки бисёре аз масрафкунандагони «Зет»-ро ба худ кашида 150 воҳид ба фурӯш расонад ва ғоидаи умумии 450 доллар ба даст оварад.

Дуюм, нархро дар сатҳи 5 доллар нигоҳ дорад замоне, ки «Зет» нархро ба 4 доллар коҳиш медиҳад. Дар ин ҳол «Зет» масрафкунандагони зиёди «Алфа»-ро аз онҳо худ мекунад ва ба вай имконияти фурӯштани танҳо 60 воҳид ва гирифтани 240 доллар ғоидаро боқӣ мегузорад. Ҳамин тавр, чӣ воқеа рӯй хоҳад дод?

Яке аз тариқҳои ёфтани ҷавоб, аз назари таҳқиқ гузаронидани бадалҳои мухталиф, ки ҳар кадом ширкат мумкин аст дар хусуси рафтори дигаре таҳия созад.

Агар «Алфа» тахмин кунад, ки «Зет» нархи 5 долларро таъйин мекунад, барои «Алфа» беҳтар он аст, ки нархро 4 доллар муқаррар намояд.

Агар «Алфа» гумон барад, ки «Зет» нархро 4 доллар муайян мекунад, боз ҳам барояш беҳтар ин аст, ки нархи 4 долларро нигоҳ дорад. Эҳтимол дорад, ки барои «Алфа» аз ҳама беҳтар аст, ки нархро 4 доллар боқӣ гузорад, сарфи назар аз он, ки ширкати «Зет» чӣ тасмим мегирад. Алфа ҳамчунин эҳсос хоҳад кард, ки раъйи Зет нисбат ба ин бозӣ чун ақс дар оина назари худӣ Алфаро бозтоб медиҳад. Баъди мавриди қиёс қарор додани пасомадҳои имконпазири яқин ҳосил мекунад, ки аз ҳама тасмими оқилона ихтиёр кардани тахмини бартарин хоҳад буд. То замоне, ки ду ширкат наметавонанд ба созише расанд, ки нархро 5 доллар нигоҳ доранд (чунин созиш бошад ҳилофи қоидаҳои бозии дар ин ҷо баёнёфта ба ҳисоб меравад), нархи 4 доллар нархи тавозунӣ хоҳад буд. Мувозинате, ки дар ҳолати дар расми 11.2. тасвирёфта ба он ноил мегарданд, мувозинати Нэш номида мешавад, ки ба ифтихори риёзидон ва назариятдони бозиҳо Љон Нэш номгузори шудааст.

Дар шароити мувозинати Нэш стратегияи ҳар як бозигар дар шароити стратегияе, ки рақиб интиҳоб кардааст беҳтарин мебошад. Ҳамин тариқ, ҳеҷ кадом аз бозигарон баъди равшан шудани кадом стратегияро ихтиёр кардани бозигари дигар, ангезаи тағйир додани стратегияи худро надорад.

доранд ва ширкатҳои дигар дар натиҷаи ҳарбҳои нархӣ мумкин аст ба ҳасорат рӯ ба рӯ шаванд.

Ширкатҳои хурдтар дар бозорҳои инҳисори чандқутбӣ ба таври ғайри ғайбӣ аз пайи нархҳои ширкати пешоҳанг баъзан барои он мераванд, ки гумон мекунад, ки ширкатҳои нисбатан бузургтар дар хусуси тақозои бозор маълумоти бештар дар ихтиёр доранд. Онҳо доир ба ояндаи тақозо ба моли худ эътимод надоранд ва тағйири нархи ширкати бузургро чун нишонаи тағйир ёфтани тақозо дар оянда мепиндоранд.

3. Нархгузори бар пояи созиши махфӣ.

Шароити дар инҳисори чандқутбӣ мавҷуд будани шумораи андаки ширкатҳои ҳаматарафа ба якдигар вобаста буда ба созишҳои махфӣ заминаи мусоид фароҳам меоварад. Созиши махфӣ замоне воқеъ мегардад, ки ширкатҳо бевосита ё аз тариқи созиши соқит доир ба соқит кардани нархҳо, тақсим кардани бозор ва ё роҳҳои дигари маҳдуд намудани рақобати байни ҳамдигар дастрасӣ пайдо мекунад. Ғайр аз ин назорат бар нархҳо, ки дар заминаи созиши махфӣ муяссар мегардад, ширкатҳои инҳисори чандқутбиро имкон медиҳад, ки ба номуайяни коҳиш дода, ғоидаро афзун гардонанд ва ҳатто мумкин аст барои ворид шудани рақибони нав монеа эҷод намоянд.

Ширкатҳои инҳисори чандқутбӣ бар асоси созиши махфӣ нархи ягона ва ҳаҷми тавлидро таъйин мекунад, ки ба ин васила ҳар кадом ширкат ғоидаи ҳадди ақсарро ба даст меорад. Дар натиҷа, онҳо ҳамчун ширкатҳои инҳисори ҳолисе амал мекунад, ки аз корхонаҳои якхела иборат мебошанд, ки аз корхонаҳои якхела иборат мебошанд, яъне нарх ва ҳаҷми тавлид чунон ки дар инҳисори ҳолис аст, муайян карда мешаванд (расми 11.5.).

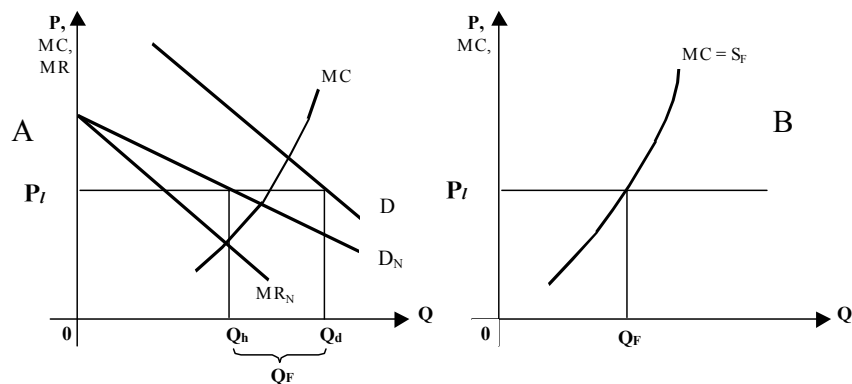
Созиши махфӣ мумкин аст шаклҳои гуногун дошта бошад, шакли оддитарини созиши махфӣ картел мебошад.

Картел – гурӯҳи ширкатҳои мебошанд, ки ҳамроҳ амал намуда тасмимҳои марбут ба ҳаҷми тавлиди маҳсул ва нархро ба монанди он, ки дар як инҳисори ягона бошанд, ҳамоҳанг месозанд. Дар ҳамаи кишварҳои қонунгузори зиддинҳисорӣ амал мекунад, картелҳо қонунан манъ карда шудаанд ва ширкатҳои, ки дар созиш бо мақсади муқаррар кардани нарх ва зерин назорат қарор додани ҳаҷми тавлиди маҳсул айбдор доништа мешаванд, гирифтори ҷарима мегарданд.

номида мешавад, зеро пешоҳанг нархи инҳисориеро муқаррар менамояд, ки бар даромади ниҳой ва хароҷоти ниҳоии худӣ ӯ асос ёфтааст. Ширкатҳои дигар ин нархро бе ҷуну чаро қабул мекунанд.

Дар расми 11.4. ҷӣ гуна муайян шудани нарх ҳангоми инҳисори ҷузъӣ нишон дода шудааст. Ширкати пешоҳанг тақозои худро бо тарҳ кардани миқдори моле, ки ширкатҳои дигар аз маҷмӯи тақозои бозор бо ҳамаи нархҳои имкониҷар, ба фурӯш мерасонанд, муайян месозад. Мунҳании тақозои бозорӣ D дар намудори A расми 11.4. тасвир ёфтааст. Мунҳании арзаи ҳамаи дигар ширкатҳо S_f дар намудори B расми 11.4. дода шудааст. Миқдори моле, ки ширкатҳои рақобаткунанда бо пешоҳанг арза медоранд, дар ҳоли нисбатан баланд будани нархҳо афзоиш хоҳад ёфт. Ширкати пешоҳанг ҳиссаи ғайриқобили мулоҳизаеро аз тақозои бозорӣ дар ҳоли баланд будани нархҳо ба фурӯш мерасонад.

Ҳамин тариқ, ширкати пешоҳанг ғоидаро ба воситаи ихтиёр кардани нарх (P_f), ки бо он даромади ниҳой баробари хароҷоти ниҳой аст, ба ҳадди аксар мерасонад, аммо ширкатҳои дигар нархи муқарраркардаи пешоҳанги P_L -ро пазируфта ғоидаро худро дар ҳоли баробарии $P_L = MC$ бешина месозанд.



Расми 11.4. Пешоҳангӣ дар нархҳо.

Пешоҳангӣ дар нархро мумкин аст инчунин сабаби нигаронии қисмате аз ширкатҳои хурд тавзеҳ дод, ки аз аксуламали ширкати пешоҳанг, ки метавонад бо хароҷоти нисбатан камтар (асари микёс) тавлидро ба роҳ монад, бим

Минбаъд иқтисоддонон ва риёзидонҳо равишҳои нисбатан мукамалтари таҳлилиро ихтироъ намуданд, онҳо бозиҳои хеле мураккабтарро доир ба инҳисори чандқутбӣ таҳия сохтанд.

Тафовути бозиҳо аз он иборат аст, ки ҳар як бозигар дар бораи амали дигаре ҷӣ андоза огоҳӣ дорад: бозӣ чанд карат такрор мешавад, шумораи бозигарон чандто аст, таркиби хароҷот ҷӣ гуна аст ва ғайра ва ҳоказо.

Ҳамин тавр аст, ки назарияи бозиҳо ҳамоно аз соҳаҳои ғаёлтарини таҳқиқоти марбут ба инҳисори чандқутбӣ ба шумор меравад.

11.4. Нархгузори инҳисори чандқутбӣ

Барои фаҳмидани моҳияти нархгузори инҳисори чандқутбӣ чор моделро мавриди баррасӣ қарор медиҳем: 1) устувории нархҳо ва мунҳании тақозои шикаста; 2) пешоҳангирии нарх; 3) нархгузори вобаста ба созиши маҳфӣ; 4) нархгузорӣ тибқи усули «хароҷот ҷамъ».

1. Устувории нархҳо ва мунҳании тақозои шикаста.

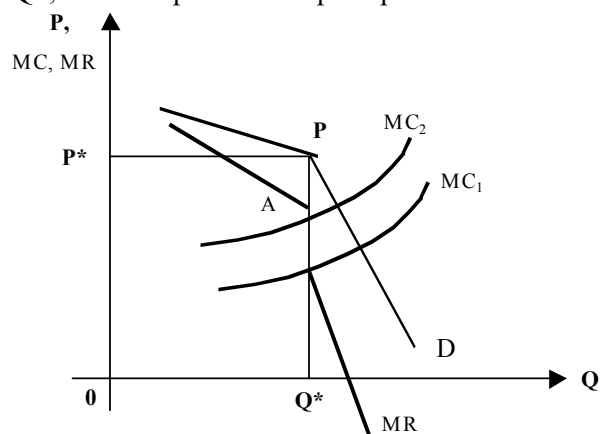
Дар соли 1939 назарияи мунҳании тақозои шикаста арзи вуҷуд кард, ки тақрибан дар як вақт аз тарафи иқтисоддонони англис Р.Л. Хол ва К.И. Хитг ва иқтисоддони америкоӣ Пол М. Суизи пешниҳод гардид.

Назарияи «мунҳании тақозои шикаста» аз фарзияи соддае дар хусуси аксуламали инҳисории чандқутбӣ дар баробари тағйир дода шудани нархҳо аз тарафи рақибон ибтидо меёбад. Чунин шуморида мешавад, ки ҳар як ширкат дар назар дорад, ки агар нархи худро коҳиш диҳад, рақибон ин гуна коҳиши нархро тарафдорӣ мекунанд, вале агар нархҳоро боло бардорад, ҳеҷ як ширкат ба иқдоми вай пайравӣ намекунад. Дар чунин ҳолатҳо мунҳании тақозо тарзе, ки ҳар кадом ширкати муайян онро тасаввур мекунанд, шакли ҳайратовареро ба худ мегирад.

Нархи мол муқаррар карда шудааст. Вале модел ҷӣ тарз муқаррар карда шудани онро тавзеҳ намедиҳад. Фарз мекунем, ки ширкатҳои соҳаи муайян гумон мекунанд, ки тақозо ба моли онҳо агар онҳо нархҳоро боло бардоранд, хеле бокашиш хоҳад буд, зеро рақибони онҳо дар ҷавоб нархҳоро афзоиш нахоҳанд дод.

Онҳо фарзияро пеш мегузоранд, ки агар нарххоро кам кунанд, он гоҳ тақозо бокашиш хоҳад шуд, чунки мувофиқи чашмдошташон ширкатҳои рақобаткунанда низ нархҳои худро коҳиш медиҳанд. Тағйири якумбарии кашиши тақозои ширкат дар ҳоли муқаррар карда шудани нарх мунҳаниро ба вуҷуд меоварад, ки шакли шикаста дорад.

Расми 11.3. мунҳании тақозои шикастаро ҳамроҳ бо мунҳании даромади ниҳии мутаносиб бо онро ба тасвир гирифтааст. Ба мушоҳида мерасад, ки ҳангоме, ки нарх аз нархи муқарраршуда камтар мешавад, даромади ниҳӣ якбора кам мешавад. Ин ҳол ба сабаби коҳиши ногаҳонии даромадҳо рӯй медиҳад, вақте ки ширкат дар ҷавоб ба коҳиш дода шудани нарх аз тарафи рақибон, нархҳои худро кам мекунад. Ширкате, ки нархро коҳиш медиҳад, ба даромади куллияш зиён мерасад, аз он сабаб, ки даромади ниҳӣ аломати манфӣ мегирад, зеро ки ҳангоми камтар аз нархи муқарраршуда будани нархҳо, тақозо бекашиш мегардад. Дар расми 11.3. ҳадди аксари фоида ба ҳаҷми тавлиди мувофиқ меояд, ки дар он ҳол $MR=MC$ -и мунҳании хароҷоти ниҳии MC_1 мебошад. Бинобар ин, тавлиди бешинасозии фоида баробари Q^* , аммо нархи мол баробари P^* аст.



Расми 11.3. Мунҳании тақозои шикастани инҳисори чандкутбӣ.

Акнун фарз мекунем, ки нархи яке аз манобеъ, ки барои тавлиди маҳсул зарур аст, афзоиш меёбад. Ин амр мунҳании хароҷоти ниҳиро ба самти боло аз MC_1 то MC_2 интиқол медиҳад. Агар баъди афзоиши хароҷоти ниҳӣ мунҳании MC_2

ҳамоно боз MR -ро дар маҷеи поёнтар аз нуқтаи А буррад, пас ширкат на нарх ва на тавлидро тағйир намедихад. Айнан ҳамин тавр, кам кардани хароҷоти ниҳӣ боиси коҳиш ёфтани нарх намегардад. Ҳифзи устувории нарх фақат ҳангоме муяссар мегардад, ки афзудани хароҷот мунҳании хароҷоти ниҳиро ба самти боло чандон интиқол диҳад, ки мунҳании даромади ниҳиро балантар аз нуқтаи А буррида нагузарад. Афзоиши бештари хароҷоти ниҳӣ боиси дигар шудани нарх мегардад. дар он ҳол мунҳании нави тақозо шиканҷи нав арзи ҳастӣ мекунад. Шиканҷ танҳо замоне боқӣ мемонад, ки агар ширкатҳо нисбат ба аксуламали рақибон дар баробари нарх баъди барқарор шудани нархи нав бар ақидаи худ устувор бимонанд.

Ҳамин тариқ, модели мунҳании тақозои шикаста фарз мекунад дар ҳоли тағйирёбии андак ва миёнаи хароҷотҳо тағйирнопазирӣ ва устувории нархҳо мумкин аст.

2. Пешоҳангӣ дар нархҳо.

Дар бозорҳои инҳисори чандкутбӣ ҳамаҷо падидае ба мушоҳида мерасад, ки онро пешоҳангӣ дар нархҳо меҳисобанд.

Як ширкат дар бозор, чун қоида бузургтарини онҳо, чун сарвару саркардаи нархҳо амал мекунад, ки барои бешинасозии фоидаи худ нарххоро муқаррар месозад ва ширкатҳои дигар аз паси сарвар ба ӯ пайравӣ менамоянд. Ширкатҳои рақобаткунанда ҳамон нархеро таъйин мекунанд, ки пешоҳанг муқаррар намудааст ва бо ҳаҷми тавлиди кор мекунанд, ки пешоҳанг муқаррар намудааст ва бо он ҳаҷми тавлиди кор мекунанд, ки бо нархи муқарраршуда фоидаашонро ба ҳадди аксар расондан муяссар мегардад.

Дар кишварҳои тараққикарда дар соҳаҳои ба монанди мошинсозии кишоварзӣ, истеҳсоли семент, ангишт, мис, бензин, рӯҳ, пӯлод, автомобилсозӣ ва ғайра пешоҳангӣ дар нархро мавриди амал қарор медоданд. Ғайр аз ин бо ёрии пешоҳангӣ дар нарх нархгузорию дар бозорҳои ҳадамоти бонкӣ тавсиф намудан мумкин аст. Барои мисол, бузургтарин бонкҳои Нью-Йорк чун қоида, нархи баҳраи қарзҳои вомгирандагонӣ дараҷаи аввалро муқаррар мекунанд, пас аз он ҳамаи дигар бонкҳо нархи баҳраро барои бонкҳои худ аз рӯи он ба танзим меоваранд. Ширкатҳое, ки ба пешоҳанг пайравӣ менамоянд, амалан бе чуну чаро ба пазируфтани нархи аз тарафи пешоҳанг муқарраршуда оғоз мекунанд. Модели пешоҳангӣ дар нарх инҳисори ҷузъӣ

12.2. Кашиши тақозо ба манобеъ вобаста ба нарх

Кашиши тақозо ба манобеъ вобаста ба нарх тағйири дарсадии ҳаҷми тақозо ба манобеъ дар посух ба ҳар як дарсади тағйирёбии нархи он мебошад. Масалан, кашиши тақозо ба кор аз рӯи дастмузд бо формулаи зерин муайян карда мешавад.

$$EL = \frac{\Delta L/L}{\Delta W/w}, \text{ ки } L - \text{миқдори одам/соати кор, } W - \text{андозаи}$$

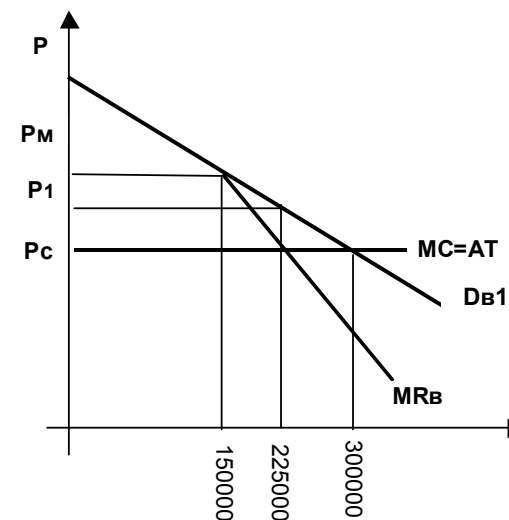
бозории музди кори соатбайъ дар соҳа аст.

Кашиши тақозо ба манобеъ вобаста ба нарх бар асоси омилҳои зерин муайян карда мешавад.

1. Кашиши тақозо вобаста ба нарх барои маҳсули соҳа. Мо огоҳӣ дорем, ки тақозо ба манбаъ - ин тақозои ҳосила мебошад. Аз ин рӯ, тақозо ба одам/соати кор дар тавлиди маҳсул ба кашиши вобаста ба нархи тақозои ҳуди маҳсул алоқамандӣ дорад. Кашиши тақозо ба маҳсул ҳар чӣ бештар бошад, ҳамон андоза тақозо ба манбаъ бокашиштар хоҳад буд. Барои мисол, фарз мекунем, ки музди кор афзоиш меёбад. Ин афзоиши музди кор ҳароҷоти тавлидро дар соҳа зиёд карда, нархи маҳсулро баланд мекунад. Дар ниҳояти кор, шумораи рӯзҳои корӣ (одам/рӯзи кор) барои соҳа зарурӣ аз ҳассосияти тақозо ба маҳсул вобастагӣ пайдо мекунад. Кашиши тақозо ба маҳсули соҳа ҳар андоза бештар бошад, ҳамон андоза тақозо ба коргарон бокашиштар шуда, коҳиши шуғл дар соҳа дар посух ба афзоиши музди кор дар соҳа, ҳар чӣ бештар мегардад.

2. Имкониятҳои техникии иваз кардани як манбаъ ба дигаре. Агар музди кор дар соҳа зиёд шавад, он гоҳ каму зиёдии коҳиши ҳаҷми тақозо ба кор вобаста ба он аст, ки то чӣ андоза ба осонӣ корро ба сармоя бе коҳиши тавлиди маҳсул иваз кардан муяссар мегардад.

3. Кашиши арзاي манобеи дигари истифодашаванда дар соҳа. Имконияти ивазшавандагии манобеъ мумкин аст ба сабаби бекашиш будани арзай манобеи ҷойнишин монеа пайдо кунад. Фарз мекунем, ки дар фурӯш мошини нави ҳамишӯрӣ мавҷуд аст. Ҳангоме, ки нархи кор афзоиш меёбад, мудирӣ ширкат мумкин аст тасмим гирад, ки яке аз ин мошинҳоро харидорӣ кунад. Агар арзай ин мошин хеле бекашиш бошад, он гоҳ нархи он мумкин аст ба тарзи қобили мулоҳиза афзоиш ёбад вақте, ки ширкатҳои маҳсулоташон аз орд буда, тақозо ба ин мошинро зиёд мекунанд. Чӣ андоза, ки арзай манобеи ҷойнишин бекашиш бошад, ҳамон андоза тақозо ба манбае, ки нархаш тағйирпазир аст, бекашиштар мешавад.



Расми 11.7. Мунҳаниҳои тақозои ширкатҳои А ва В.

Дар ҷадвали 11.1. маълумот доир ба тавлиди маҳсули ҳар кадом ширкат дар 4 моҳ оварда шудааст. Ҳар моҳ ширкати А тавлиди худро коҳиш медиҳад, аммо ширкати В бошад тавлидро зиёд мекунад. Мувозинати ниҳой замоне фаро мерасад, ки ҳар кадоме аз ширкатҳо моҳе 100000 дона хишт тавлид менамояд, ки он 1/3 қисми ҳаҷми тавлиди рақобатиро ташкил медиҳад. Ин мувозинати Курно барои инҳисори дукутбӣ мебошад.

Мувозинатро дар модели Курно ба тариқи дигар низ тасвир кардан мумкин аст. Мунҳаниҳои аксуламал ҳаҷми тавлиди бешинасозандаи ғоидаро, ки аз тарафи яке аз ширкатҳо ба амал бароварда мешавад, дар ҳоле ки андозаи тавлиди ширкати рақобаткунандаи дигар маълум бошад, баён менамояд. Расми 11.8. бар асоси маълумоти ҷадвали 11.1. сохта шуда, намудори тавлиди ширкати А-ро дар муқобили тавлиди мутаносиби ширкати В ба тасвир додааст. Хатти аксуламали 1 тавлиди ширкати В-ро чун тобее аз тавлиди ширкати А ифода менамояд ва нишон медиҳад, ки агар ширкати А 300000 дона хиштро дар як моҳ тавлид мекард, он гоҳ тавлиди ширкати В ба сифр баробар мебуд.

Чадвали 11.1.

Мувозинати инхисори дукутбии Курно
($Q_c = 300000$ хишт дар як моҳ).

Моҳ	Истеҳсоли моҳонаи ширкати А	Истеҳсоли моҳонаи ширкати В
1.	$150000 = 1/2 Q_c$	$75000 = 1/2 (1/2 Q_c) = 1/4 Q_c$
2.	$112500 = 1/2 (Q_c - 1/4 Q_c) = 3/8 Q_c$	$93750 = 1/2 (Q_c - 3/8 Q_c) = 5/16 Q_c$
3.	$103125 = 1/2 (Q_c - 5/16 Q_c) = 11/32 Q_c$	$98438 = 1/2 (Q_c - 11/32 Q_c) = 21/64 Q_c$
4.	$100781 = 1/2 (Q_c - 21/64 Q_c) = 43/128 Q_c$	$99609 = 1/2 (Q_c - 43/128 Q_c) = 85/256 Q_c$

Мувозинати ниҳой:

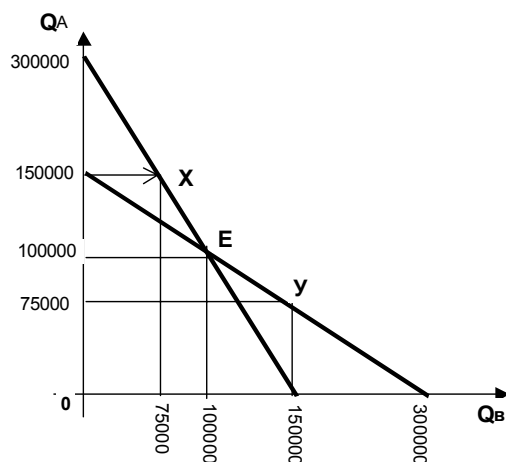
$$Q_A = [1 - (1/2 + 1/8 + 1/32 + \dots)] Q_c \quad Q_B = (1/4 + 1/16 + 1/64 + \dots) Q_c$$

$$Q_A = \left[1 - \frac{1/2}{1 - 1/4} \right] Q_c \quad Q_B = \left[1 - \frac{1/4}{1 - 1/4} \right] Q_c$$

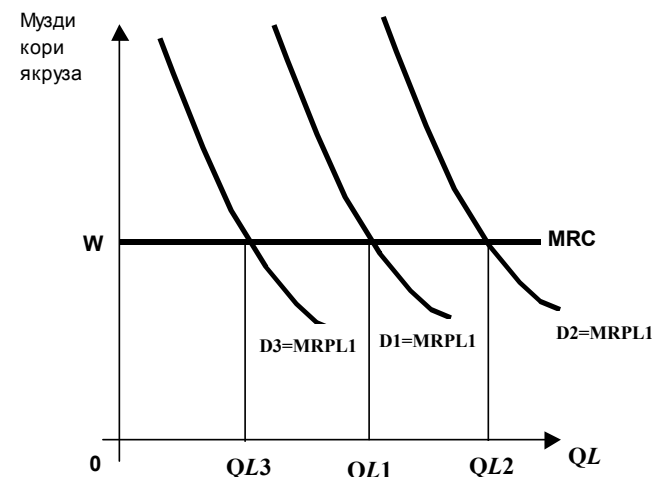
$$Q_A = 100000 = 1/3 (Q_c) \quad Q_B = 100000 = 1/3 (Q_c)$$

Истеҳсоли умумӣ = $2/3 (Q_c) = 200000$ хишт дар як моҳ.

Айнан ҳамин тавр, хатти аксуламали 2 тавлиди ширкати А-ро чун тобее аз тавлиди ширкати В нишон медиҳад. Ин чунин маънӣ дорад, ки ҳар кадоме аз ин ширкатҳо агар 300000 дона хишт дар моҳе тавлид мекард, тавлиди дигар ширкат баробари сифр мешавад.



Расми 11.8.



Расми 12.3. Тағйирот дар тақозои ширкат ба ҳадамоти кор

2. Нарху ҳаҷми манобеи ивазкунанда ва низ такмилкунандаи манобеъ, ки арза мегардад. Фарз мекунем, ки нархи таҷҳизоте, ки сарфаи вақти корро таъмин мекунад, коҳиш ёфтааст. Дар натиҷа тақозо ба кор кам мегардад, зеро ки ширкат ба иваз кардани кор ба сармоя шурӯъ менамояд. Баъди он ки ширкат таҷҳизоти бештарро харидорӣ мекунад, тақозояш ба кор коҳиш ёфта мунҳани тақозо ба самти чап ҳаракат менамояд.

Аз тарафи дигар, агар ширкат дар миқёси дарозмуддат тавсеа ёбад, он гоҳ тақозо ба кор афзоиш хоҳад ёфт, зеро барои хизматрасонии ҳаҷми бештари таҷҳизот шумораи бештари коргарон талаб карда мешавад. Ин ҳол мунҳани тақозо ба корро ба самти рост интиқол медиҳад. Таҷҳизоти иловагӣ ин аз омилҳои тавлиди такмилкунандаи кор мебошад.

3. Дигаргуниҳои технологӣ. Агар дар бозор технологияи нав пайдо шавад, ки баҳрабардорӣ аз он боиси афзудани маҳсули ниҳой шавад, дар ин маврид ширкатҳо манфиатдор мегарданд, ки истифодабарӣ аз манобеи корро коҳиш диҳанд. Он гоҳ мунҳани тақозо ба манобеъ ба самти чап интиқол меёбад.

Ширкате, ки ғоидаро бешина месозад ва ҳадамоти корро барои ҳар кадом андозаи имконпазири музди кор дар бозори рақобатӣ харидорӣ мекунад, ҳамон миқдор манобеи корро хоҳад гирифт, ки барои ҳар кадом андозаи имконпазири музди кор шарти $MRP_L = W$ будан ба иҷро расад. Дар расми 12.2. нуқтаи Е нишон медиҳад, ки дар ҳоли андозаи музди кор W будан, ширкат барои бешинасозии ғоида ҳаҷми Q^*_L манобеи кориро гирд меоварад.

Мунҳании тақозои ба манбаъ ба монанди мунҳании тақозо ба маҳсули тавлидшаванда шеби моил ба зер дорад, ки сабабгориш қонуни маҳсулнокии ниҳии коҳишбанда мебошад.

Агар ба ғайр аз нарх омилҳои дигар бар тақозо ба манобеъ таъсир дошта бошад, он гоҳ мунҳании тақозо ба манбаъ ба самти чап ё рост интиқол хоҳад намуд. Ба ғайр аз нархи манбаъ омилҳои дигаре, ки бар манбаъ таъсиргузоранд, инҳо мебошанд:

1. Тақозо ба маҳсули ширкат. Ҳар андоза, ки тақозо ба маҳсул бетағйир бошад, ҳамон андоза тақозо ба коре, ки бояд барои тавлиди ин маҳсул сарф шавад, зиёд мешавад. Афзоиши даромади маҳсули тавлидшуда боиси афзудани нархи он мегардад, ки ин натиҷаи зиёд шудани тақозо мебошад. Ин дар навбати худ сабабгори афзудани даромад аз маҳсули ниҳой, ки дар ҳар кадом шумораи муайяни одам/рӯзи кор ба даст меояд, мешавад. Дар натиҷа мунҳании MRP_L ба самти рост ҳаракат карда аз MRP_L то MRP_{L2} интиқол мекунад.

Азбаски мунҳании MRP_L интиқол меёбад, тақозо ба кор зиёд шуда ва ба он далолат мекунад, ки бо ҳар кадом аз андозаҳои музди кори мавриди назар, ширкат миқдори бештари манбаъҳои корро ба киро мегирад. Ин интиқол дар расми 12.3. тасвир ёфтааст.

Дар ҷавоб ба афзоиши тақозо ба кор шумораи одам/рӯзи кори ба кор гирифта аз Q^*_L то Q_{L2} зиёд шуда, аммо андозаи музди кор бетағйир боқӣ мемонад. Ба ҳамин монанд, коҳиши нархи маҳсул аз пайи кам шудани тақозо, тақозоро ба кор коҳиш хоҳад дод, зеро кам шудани нархи маҳсул боиси интиқол ёфтани мунҳании даромади ниҳой ба самти чап аз Q_{L1} то Q_{L3} мегардад, чунон ки дар расми 12.3. нишон дода шудааст. Дар натиҷа, коҳиши тақозо ба кор, боиси коҳиши миқдори одам/рӯзи кор мегардад, ки дар мавриди ба киро гирифтани он ғоида ба ҳадди аксар мерасид, ва Q_{L1} то Q_{L3} интиқол мекунад.

Агар як ширкат тавлиди инҳисорӣ 150000 дона хишт дар моҳе тавлид кунад, он гоҳ ширкати дигар бо тавлиди 75000 дона дар моҳе ҷавоб меғӯяд.

Дар нуқтаи Х $Q_A = 150000$, аммо $Q_B = 75000$ дар мунҳании аксуламали 1 мебошад. Айнан ҳамин тавр, нуқтаи У дар мунҳании аксуламали 2 аст ва нишон медиҳад, ки вақте $Q_B = 150000$ бошад, он гоҳ $Q_A = 75000$ мебошад. Ҳаракат аз як мунҳанӣ бар дигаре дар ниҳояти кор ба нуқтаи мувозинати Е мебарад. Ин ҳамон мувозинати Курно аст ва замоне муяссар мегардад, ки ду мунҳании аксуламал якдигарро мебурранд ва ҳар кадом ширкат 100000 хишт дар моҳе тавлид мекунад ва тавлиди умумии бозорӣ 200000 дона хишт дар як моҳро ташкил медиҳад.

Истилоҳот ва мафҳумҳои асосӣ

1. Рақобати ноқис.
2. Картел.
3. Инҳисори чандқутбӣ.
4. Созиши маҳфӣ.
5. Стратегияи пешқадамӣ.
6. Мунҳании «шикаста»-и тақозо.
7. Инҳисори дуқутбӣ (дуополия).
8. Матрисаи натиҷаҳо.
9. Назарияи бозиҳо.
10. Ҳарбҳои нархӣ.
11. Тамаркузи бозорӣ.
12. Пешоҳангӣ дар нархҳо.
13. Мувозинати Нэш.

Саволҳо барои муҳокимаронӣ

Дурустии фикрҳои баёнгардидаро баҳо диҳед.

1. Рақобати рақибони инҳисори чандқутбӣ бештар рақобати нархӣ аст, на ғайринархӣ.
2. Дар соҳаҳои инҳисори чандқутбӣ назар ба шароити рақобати комил ҳаҷми тавлиди маҳсул камтар ва нархҳо бештар мебошад.

3. Дар мавриди рақобати ноқис тавлидкунандагон метавонанд ба нархи бозорӣ таъсир расонанд, ки ин ба сабаби мунҳани тақозои коҳишбанда ба маҳсули онҳо рӯй медиҳад.

4. Агар дар бозори инҳисори чандкӯтбӣ ширкат нарх ё ҳаҷми тавлидро зиёд ё кам кунад, он гоҳ ин ба фурӯш ва фоидаи ширкатҳои рақиб таъсир мегузорад.

5. Дар бозори инҳисори чандкӯтбӣ - нархҳо назар ба шароити рақобати комил суботи камтар доранд.

6. Рафтори бозории картели соҳа, ки фоидаро бешина месозад, мушобех ба рафтори инҳисори холис мебошад.

7. Дар амалия созмон додан ва муддати тӯлони нигоҳ доштани картел ва созишномаҳои махфии шабеҳи он душвор аст.

8. Модели аз ҳама дақиқи рафтори бозории ширкат дар шароити инҳисори чандкӯтбӣ модели «мунҳании шикаста»-и тақозо ба ҳисоб меравад.

9. Бозигаре, ки стратегияи пешқадамиро ба амал мебарорад, ҳамеша бурд дорад.

10. Модели инҳисории «шикаста»-и тақозо тавзеҳ медиҳад, ки чаро инҳисории чандкӯтбӣ дар ҳоли тағйирёбии андак ё миёнаи хароҷот нарх ва ҳаҷми тавлидро тағйир намениҳад.

Тестҳо // санҷишҳо

1. Соли 1992 соҳаи А дар шароити рақобати комил фаъолият карда дар мувозинати дарозмуддат қарор дошт. Соли 1993 ширкатҳое, ки дар соҳа амал мекарданд, картелро ташкил доданд. Дар натиҷа ҳамаи иштирокдорони картели соҳа дар соли 1993 назар ба соли 1992 10 млн. доллар бештар фоидаи иқтисодӣ гирифтанд. Фоидаи иқтисодии картел дар соли 1993 иборат буд аз.

- А) 0;
- В) Камтар аз 10 млн. доллар;
- С) 10 млн. доллар;
- Д) Бештар аз 10 млн. доллар;
- Е) Барои ҷавоб маълумоти кофӣ нест.

2. Шумо тақия бар фарзе мекунед, ки агар ширкати Шумо нархи худро коҳиш диҳад, рақибон мутаносибан нархи худро

Дар бозорҳои рақобати комил, ки ширкатҳо нархҳои бозориро бе ҷуну ҷаро қабул доранд, хароҷоти ниҳии манбаъ ба нархи бозории вай баробар аст. Масалан, агар андозаи бозории музди кори коргари бетахассус 4 долларо дар 1 соат ташкил диҳад, пас хароҷоти ниҳии кори ҳамин коргар барои ҳамаи ширкатҳо, ки нархро бе ҷуну ҷаро дар бозори кори мавриди назар қабул мекунанд, 4 доллар дар як соат мебошад.

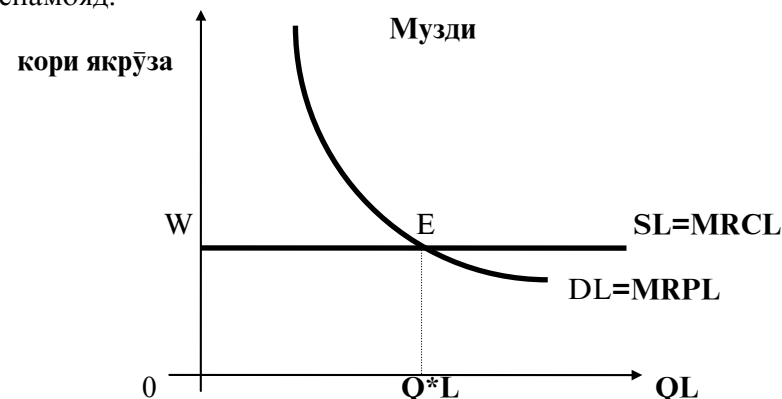
Ширкат барои бешинасозии фоида бояд ҳамон миқдorro аз ҳар кадом манбаъ ба кор барад, ки мизони даромад аз маҳсули ниҳой (MRP_L) ба хароҷоти ниҳии манбаъ баробар бошад, яъне:

$$MRP_L = MRC_L \quad (12.3.)$$

Дар бозори кор хароҷоти ниҳии манбаъ (MRC_L) баробари музди кори якрӯза аст, ба ҳамин сабаб, формулаи бешинасозии фоидаро дар ин сурат навиштан мумкин аст:

$$MRP_L = W \quad (12.4.)$$

Мунҳани тақозо ба манбаъ аз ҷониби ширкат, чӣ гуна тағйир ёфтани ҳаҷми ҳадамоти манбаъро, ки ширкат истифода мекунад дар ҳоли тағйир ёфтани нархи ин ҳадамот ва бетағйир боқӣ мондани омилҳои дигари ба тақозо таъсиргуздор баён менамояд.



Расми 12.2. Тасмимгирӣ дар бораи ба киро гирифтани рақобати комил.

Мунҳании MRP_L , ки дар расми 12.2. тасвир ёфтааст, мунҳани тақозои ширкат ба манбаъ мебошад.

алохида ба киро гирифта мешаванд, ба тақозои умумии бозорӣ ба кори коргарон таъсиргуздор нест. Дар намунаи В расми 12.1. дастмузди якҷура баробар ба хароҷоти ниҳии манбаъ мебошад ($SL=MRC$).

Ба ҳамин тариқ, бозорҳои рақобатии маҳсул ба ширкат имкон медиҳад, ки бо нархи қорӣ ҳар қадам миқдори маҳсулро бифурӯшад. Агар ширкат дар бозори рақобатии манобеъ ва маҳсул фаъолият дошта бошад, он гоҳ вай имкон дорад харидории ҳар миқдори манобеъ ва фурӯши ҳар қадам миқдори маҳсулро, ки бо нархҳои қорӣ дар бозор худ лозим медонад, ба амал барорад.

Ширкате, ки дар ин гуна бозорҳо фаъолият дорад, на ба нархи манобеъ ва на ба нархи маҳсул таъсир расонад наметавонад.

Азбаски тақозо ба манобеи тавлиди тақозои ҳосила мебошад, ширкатро лозим аст, ки маҳсули ниҳӣ ва даромади ниҳии манбаъро мавриди ҳисоб қарор диҳад.

Дар боби 5 маҳсули ниҳӣ ҳамчун афзоиши тавлиди маҳсул дар натиҷаи зиёд кардани истифодабарии ягон манбаъ, дар ҳоли бетағйир будани омилҳои дигари тавлиди, муайян карда шуда буд.

Даромади ниҳии манбаъ (MRP_L) ҳамчун ҳосили маҳсули ниҳии манбаъ (MP_L) ва даромади ниҳӣ аз фурӯши воҳиди иловагии тавлид (MR) бо формулаи зерин ҳисоб карда мешавад:

$$MRP_L = (MP_L) (MR) \quad (12.1.)$$

Барои ширкатҳое, ки дар бозорҳои рақобати комил амал мекунанд, чунон ки дар боби 7 аз он суҳан рафт, мунҳани тақозо ба маҳсул комилан бокашиш аст, яъне миқдори маҳсули тавлидшаванда ба нархе, ки он маҳсул фурӯхта мешавад, таъсир намерасонад. Аз ин рӯ, даромади ниҳӣ (MR)-и чунин ширкат ба нархи маҳсул баробар аст. Бинобар ин, даромади ниҳии манбаъ барои ширкате, ки нархро бе ҷуно ҷаро қабул мекунад, даромади ниҳии манбаъ (MRP_L) ба ҳосили маҳсули ниҳии манбаъ (MP) ва нархи маҳсул баробар мебошад:

$$MRP_L = (MP_L) \cdot P \quad (12.2.)$$

Ҳангоми муайян кардани миқдори истифодашавандаи манбаъ ширкат бояд хароҷоти хариди воҳиди иловагии манбаъ яъне, хароҷоти ниҳии манбаъ (MRC)-ро ба назари эътибор гирад.

қоҳиш медиҳанд, аммо агар Шумо онро боло доред, ҳеҷ қадоме аз ширкатҳо пайравии шуморо нахоҳад кард. Ин чунин маъно дорад, ки ширкати Шумо.

- А) Бо рақобате на барои ҳаёт, балки «мамот» рӯ ба рӯ аст;
- В) Мунҳани тақозои шикаста дорад;
- С) Пешоҳанги нарх дар бозори инҳисори чандқутбӣ аст;
- Д) Дар соҳа аз ҳама самарабахштар аст;
- Е) Дар соҳа яке аз ширкатҳои рақобатӣ аст;

3. Нахустин иқтисоддоне, ки барои бунёди назарияи инҳисори чандқутбӣ кӯшидааст.

- А) Эдвард Чемберлен аст;
- В) Огюстен Курно;
- С) Ҷоан Робинсон аст;
- Д) Ҷон Гэлбрейт аст;
- Е) Карл Маркс аст;

4. Қадоме аз маҳсулоти зерин ҳеҷ гоҳ дар доираи созиши картелли тавлидкунандагон истеҳсол карда нашудааст.

- А) Нафт; В) Банан; С) Шакар; Д) Гандум; Е) Қаҳва;

5. Эҳтимоли қавӣ вуҷуд дорад, ки ширкаткунанда дар картел метавонист ғоидаи ҳудро зиёд кунад.

- В) Бо фурӯхтани моли ҳуд бо нархҳои камтар аз дигар иштирокдорони картел;
- С) Бо таъйин кардани нархи бештар назар ба иштирокдорони дигари картел;
- Д) Бо ба амал баровардани рақобати ғайринархӣ;
- Е) Бо маҳдуд кардани тавлиди маҳсули ҳуд камтар аз миқдори муқарраршуда, ба мақсади зиёд кардани нарх;
- Ғ) Бо исрори он, ки картел доимо нархи мувофиқатшударо боло бардорад;

6. Инҳисори чандқутбӣ - ин сохтори бозориест, ки дар он амал мекунанд.

- А) Миқдори зиёди ширкатҳои рақобаткунанда, ки маҳсули якхела тавлид мекунанд;
- В) Миқдори зиёди ширкатҳои рақобаткунанда, ки маҳсули тафовутдор тавлид мекунанд;
- С) Миқдори андаки ширкатҳои рақобаткунанда;

- D) Танҳо як ширкати бузург;
E) Танҳо як харидори бузург;

7. Мунҳании тақозои «шикаста» барои инҳисори чандкутбӣ хатман дар назар дорад.

- A) Қатъи мунҳании даромади ниҳой;
B) Қатъи мунҳании хароҷоти ниҳой;
C) ки нархи мол на бояд бештар аз даромади ниҳой бошад;
D) ки рафтори ширкат ба сурати беҳина нест;
E) Созиши махфӣ бо ширкатҳои рақиб барои ҳифзи нархи мувофиқатшуда;

Масъалаҳо.

1. Дар бозори инҳисори чандкутбӣ ду ширкат бо моли ҳамгун фаъолият мекунанд. Ҳар як ширкат ними ҳиссаи бозорро соҳиб аст ва нархи молашон якхела мебошад. Дар ҷадвали 11.1. рақамҳо оид ба тақозои моли ҳар як ширкат ва хароҷоти он оварда шудааст.

Ҷадвали 11.1.

Нарх (доллар) P	Ҳаҷми тақозо (адад) Qd	Хароҷоти кулӣ (доллар) TC
10	5	45
9	6	47
8	7	50
7	8	55
6	9	65

а) Дар асоси рақамҳои ҷадвал даромади кулӣ ва ниҳой, хароҷоти ниҳойи ҳар як ширкати инҳисори чандкутбиро ҳисоб кунед;

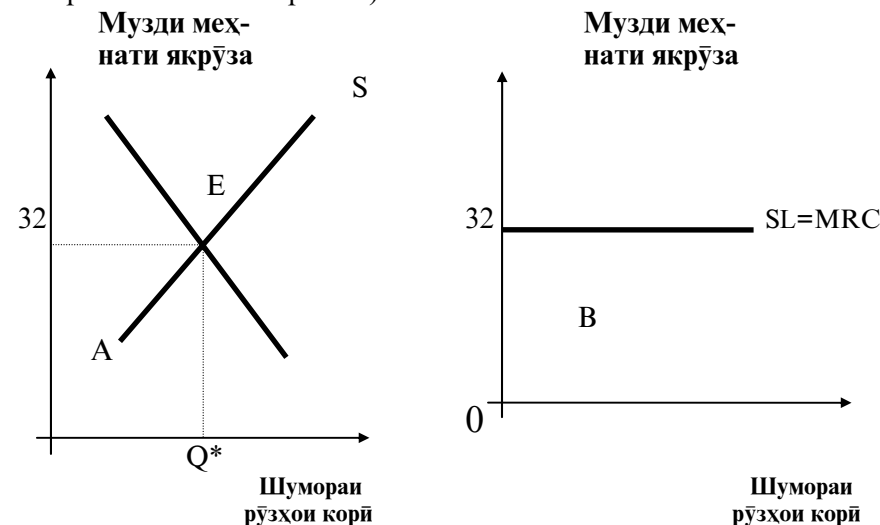
б) Дар бозор кадом нарх гузошта мешавад, агар фарз кунем, ки ҳар як ширкат нархи моли худро гузошта боварӣ дорад, ки рақибаш ҳам чунин нарх мегузорад?

в) Агар ин тахмин дуруст бошад, он гоҳ ҳар як ширкат чӣ қадар мол тавлид мекунад?

г) Дар давраи дарозмуддат дар ин бозор ширкатҳои нав пайдо мешаванд ё не?

2. Дар расми 11.1. модели бозорӣ барои ширкати инҳисори чандкутбӣ оварда шудааст.

ки дар намудори А расми 12.1. баён ёфтааст. Музди кории ҷории мувозинатӣ, ки барои ба киро гирифтани коргарон барои рӯзи кори 8-соатӣ 32 доллар мебошад. Ин музди корӣ мутаносиб ба нуқтае E аст, ки дар он ҳаҷми тақозо ба кор ба ҳаҷми арзайи кор, ки дар лаҳзаи замони муайян дар бозор мавҷуд аст, баробар мебошад. Ҳаҷми мувозинатӣ Q^* одам/соат мебошад (одам/соат иборат аз 8 соати корӣ аст).



Расми 12.1. Тақозо ва арзайи манобеъ дар бозори рақобатӣ.

Маълум аст, ки дар бозори рақобатии манобеъ чунон ки дар бозори маҳсул аст, ҳар кадом ширкат нархи бозориро мепазирад, яъне онро бе чуну чаро қабул мекунад ба ҳамин сабаб ширкати ҷудогона дар бозори рақобатии қувваи кор ҳамон миқдор коргаронро, ки тибқи нархи бозории ҷорӣ - 32 доллар интиҳоб мекунад, ба киро хоҳад гирифт.

Мунҳании арзайи кор аз ҳатти уфуқие иборат аст, ки меҳвари амудиро дар нуқтаи 32 буррида мегузарад (намудори В расми 12.1.).

Мунҳании арзайи кор барои корфармоён маълум месозад, ки корфармо метавонад ҳар миқдоре, ки хоҳад аз кори одам/соатро бихарад, бе он ки дар андозаи музди кор тағйире ворид кунад. Музди кор ҳангоме тағйир хоҳад ёфт, ки тақозо ва арзайи бозорӣ тағйир пазирад, аммо миқдори коргарон, ки аз тарафи ширкати

БОБИ 12. Бозорҳои рақобатии омилҳои тавлиди

12.1. Тақозои манобеъ

Бозорҳои рақобати комили манобеъ бозорҳои мебошанд, ки дар онҳо шартҳои зерин ба иҷро мерасанд:

1. Мавҷуд будани ширкатҳои зиёди байниҳамдигар рақобаткунанда дар харидории ҳадамоти манобеъ, ки аз тарафи фурӯшандагони байни ҳам рақобаткунандаи манобеъ арза мегарданд.

2. Ҳар як ба киро гирандаи ҳадамоти манобеъ қисми андаки арзایی бозории омилҳои тавлиди ба киро мегирад, ба ибораи дигар, вай наметавонад ба ҳаҷми тақозои манобеъ таъсир расонад.

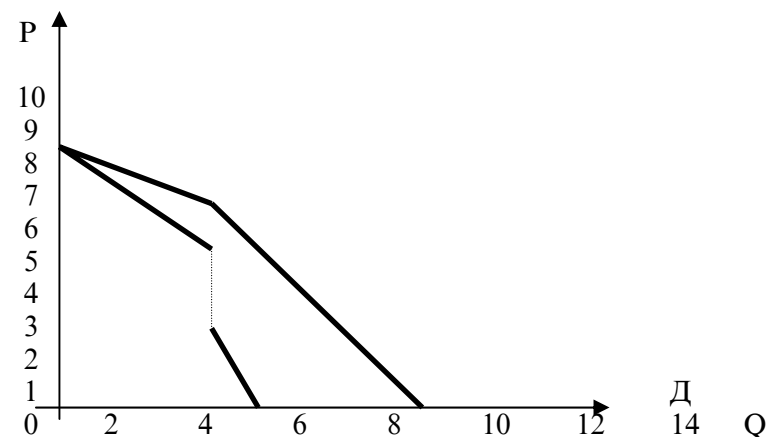
3. Ҳар кадоме аз фурӯшандагони ҳадамоти манобеъ омилҳои тавлиди бо нархи бозорӣ ба фурӯш мерасонад, ё ба ифодаи дигар вай нархи бозории манобеъро мепазирад, яъне дар бозори рақобати комили омилҳои тавлиди ҳеҷ кадоме аз фурӯшандагони ҳадамоти манобеъ қодир нест, ки ба нархи бозории онҳо таъсир гузорад.

Ҳадамоти манобеъ аз тарафи ширкатҳо, ташкилотҳо, давлат, сохторҳои ғайритиҷоратӣ харидорӣ карда мешавад.

Тақозо ба манобеъ аз тақозо ба маҳсуле, ки аз манобеи марбута сохта шудааст, сарчашма мегирад. Миқдори одам/соат, мошин/соат, масоҳати замин ва дигар манобеъ, ки ширкатҳо ба кор мебаранд, қисман аз даромаде вобастагӣ дорад, ки ин ширкатҳо мумкин аст аз фурӯши маҳсулашон ба даст оваранд.

Барои мисол, ҳеҷ тақозо ба ҳадамоти коргарон дар соҳаи мошинсозӣ вучуд надорад, агар тақозо ба автомобил набошад. Тақозо ба ҳифзи саломатӣ дар тақозо ба табибону хоҳарони шафқат таҷассум меёбад. Ҳамин тавр, тақозо ба манобеъ тақозои ҳосила мебошад, зеро вай тақозо ба маҳсулери, ки бо ёрии ин манобеъ ҳосил мегардад, инъикос менамояд.

Дар бозори рақобатии манобеъ ширкат метавонад ҳамон миқдори манобеъ, масалан, корро харидорӣ кунад, ки бо нархи бозории ҷории кор барои худ лозим медонад бихарад. Барои мисол, фарз мекунем, ки тақозо ба ҳадамоти ҳаррӯзаи коргарони бетахассус дар корхона ва ҳамчунин арзایی бозории он ҷунест,



Расми 11.1. Бозори инҳисори чандкутбӣ.

а) Дар расм кадом модели бозори инҳисори чандкутбӣ оварда шудааст?

б) Фарз кардем, ки хароҷоти ниҳии (МС) ширкати инҳисори чандкутбӣ доимӣ буда ба 3,50 долл. баробар аст. Ширкат чӣ қадар бояд истеҳсол кунад ва кадом нархро гузорад?

в) Агар хароҷоти ниҳӣ то 5 долл. афзоянд, он гоҳ ҳаҷми тавлид ва нархи он чӣ қадар бояд шавад?

3. Дар бозори инҳисори чандкутбӣ ду ширкат бо ҳам рақобат мекунанд. Ҳадамоти ширкатҳо на танҳо аз тасмимҳои онҳо ба нархгузориҳои худ ширкат, балки аз тасмимҳои рақибаш ҳам вобаста аст. Ҳар як рақибани ширкатҳо ду стратегияи имконпазир дорад. Қоҳиш додани нарх ё ки бетағйир гузоштани он. Ҳар як ширкат ҳангоми интихоби стратегияи нархгузорӣ он ба тасмими рақибаш маълумот надорад. Матрицаи натиҷаҳои тасмимҳои рақибани ширкатҳо чунин аст:

Чадвали 11.2.

Ширкати 1		Ширкати 2	
		нархро кохиш медихад	нархро бетағйир мемонад
	нархро кохиш медихад	(10; 10)	(18; 5)
	нархро бетағйир мемонад	(5; 18)	(14; 14)

Рақами якӯм дар ҳар як мувофиқат ин фоидаи ширкати 1 аст, рақами дуйӯм фоидаи ширкати 2 аст.

Ширкатҳо кадом стратегияи нархиро қабул мекунанд ва чаро? Ҳангоми интиҳоби стратегияи нархгузорӣ ширкатҳо фоидаи бешинаро соҳиб мешаванд ё не?

4. Фарз кардем, ки дар як шаҳрча ду фурӯшандаи бензин фаъолият мекунанд. Ширкати А ҳисоб мекунад, ки агар нархи бензинро 5% паст кунад дар як моҳ 2000 сомонӣ фоидааш меафзояд, ба шарте, ки рақиби ӯ нархро бетағйир мегузорад. Аз тарафи дигар, агар рақиби ӯ ҳам нархро паст кунад, он гоҳ ширкат 1000 сомонӣ фоидааш кам мешавад. Агар ҳам ширкати А ва ҳам ширкати В нархро бетағйир гузоранд, он гоҳ фоидаи ширкати А тағйир намеёбад. Агар ширкати А нархро бетағйир гузорад, аммо рақибаш нархро паст кунад, он гоҳ ширкати А 1500 сомонӣ фоидаашро бой медихад.

Агар ширкати В ҳам ҳамин тавр ҳисоб кунад матрицаи натиҷахоро тартиб диҳед ва стратегияи пешқадами ҳар як ширкатро муайян кунед.

5. Фарз кардем, ки дар бозор ду ширкат (X ва Y) фаъолият мекунанд, ки ҳар яки онҳо метавонанд маҳсулоти «кам» ё «зиёд» истеҳсол намоянд. Матрисаи тасмимҳои ширкатҳо, ки натиҷаҳои имконпазири фоидаи ҳар як ширкатро ифода мекунанд дар чадвали 11.3. оварда шудааст.

Чадвали 11.3.

Стратегияи ширкати X		Стратегияи ширкати Y	
		ҳаҷми тавлиди кам	ҳаҷми тавлиди зиёд
	ҳаҷми тавлиди кам	(15; 15)	(2; 20)
	ҳаҷми тавлиди зиёд	(20; 2)	(8; 8)

а) Ширкатҳо кадом стратегияи ҳаҷми тавлидро интиҳоб мекунанд ва чаро?

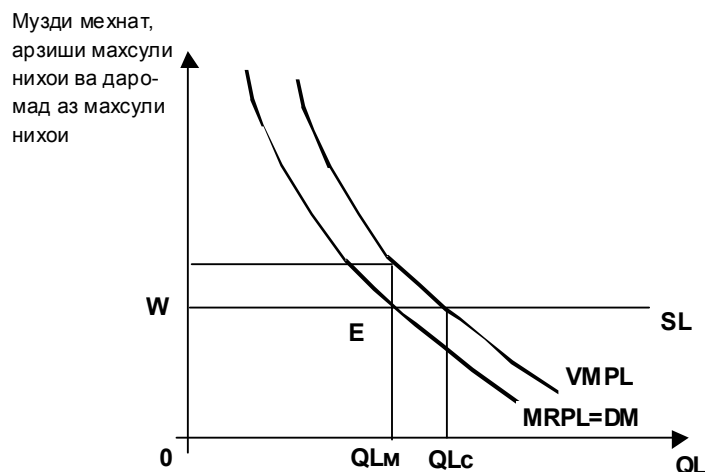
б) Дар ин матриса мувозинати Нэш кадом аст?

Ҷавобҳо.

Тестҳо // санҷишҳо

1.С., 2.Б., 3.Б., 4.Д., 5.А., 6.С., 7.А.

рақобати комил фаъолият дорад, меҳнати камтарро ба кироя мегирад.



Расми 13.1. Ҳуқмронии инҳисорӣ ва тасмим оид ба киро гирифтани кормандон.

Мувозинати инҳисорӣ дар нуктаи E қарор дорад. Дар ин нукта $MRP_L = W$ аст ва арзиши маҳсули ниҳой аз музди корӣ бештар мебошад.

Агар ширкат қудрати инҳисорӣ надошта бошад, мунҳани тақозои вай ба кор $VMPL$ мебуд ва қувваи кории бештарро ба кироя мегирифт.

Дар бозори кор мумкин аст чунин ҳолат воқеъ гардад, ки як ё якчанд корфармо дар бозори ихтисоси муайян ё дар бозори минтақавӣ мавқеи ҳукмравой пайдо мекунанд.

Ширкати инҳисори ҳолис - ин ширкати ягона дар бозор аст, ки харидори манбаъ ё ҳадамоти он мебошад, ки дар ин бозор арза мегардад. Ширкати инҳисорӣ дорои қудрати кофист, ки метавонад бар нархи ҳадамоти манбае, ки харидорӣ мекунад, таъсир расонад. Мунҳани арзаи ҳадамоти манбаи инҳисорӣ ҳислати болораванда дорад. Аз ҳамин сабаб ширкати инҳисорӣ метавонад ба нархи манбаи харидоришаванда аз тариқи тағйир додани миқдори мавриди харид таъсир расонад.

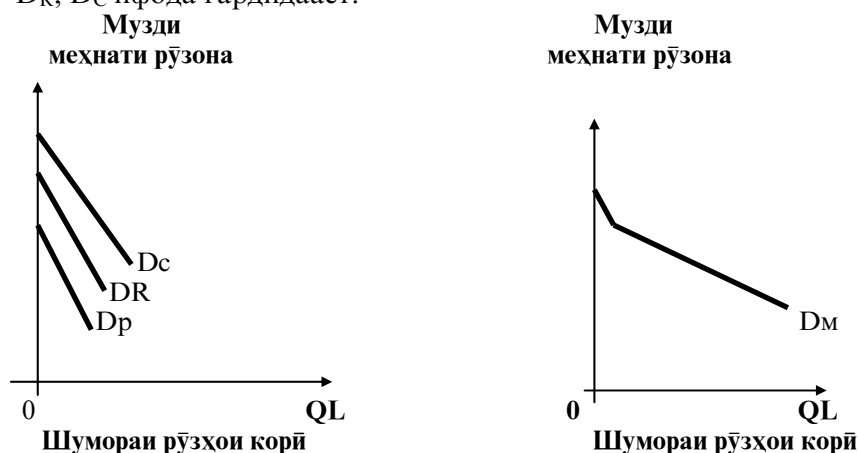
4. Омили замон. Тақозо ба манбаъ нисбат ба кӯтоҳмуддат дар миқёси дарозмуддат бештар бокашиш аст. Дар муддати замони тӯлонӣ ширкат барои ивазкунии манобеъ имкониятҳои бештар дорад.

12.3. Тақозои бозории манобеъ

Тақозои бозорӣ ба манбаъ маҷмӯи ҳаҷми тақозо ба манбаъ аз ҷониби ҳамаи соҳаҳо бо ҳар кадом нархи муайян ба он мебошад. Масалан, тақозои бозорӣ ба коргарони бетахассус дар минтақаи муайян ин маҷмӯи ҳаҷми тақозо аз ҷониби ширкатҳое, ки маводи хӯрокворӣ (ошхонаҳо), тарабхонаҳо, сохтмон ва тамоми дигар соҳаҳо мебошад, ки дар онҳо ин навъи қувваи корӣ мавриди истифода қарор мегирад.

Дар ҳоли ҳар кадом музди кори муайян миқдори соатҳои кор, ки ҳамаи ин соҳаҳо дар ин минтақа истифода мекунанд, бояд ба ҳаҷми арза баробар бошад. Бо ҳар кадом музди кори муайян миқдори коргарон чӣ андоза, ки дар ин соҳа бештар бошад, ҳамон андоза камтар кор кардани онҳо дар соҳаҳои дигар мумкин аст. Фарз мекунем, ки коргарони беихтисос дар минтақа дар соҳаҳо аз қабili хӯроки умумӣ, сохтмон ва чаканафурӯшӣ мавриди истифода қарор мегиранд.

Дар расми 12.4. тақозо ба кор дар ин соҳаҳо тасвир ёфтааст. Дар ҳар соҳа тақозо бо мунҳани хоси он ва мутаносибан бо D_R , D_C ифода гардидааст.



Расми 12.4. Тақозои бозории минтақавии кор.

Тақозои бозории минтақавии D_m маҷмӯи ҳаҷми тақозоҳои ин се соҳа бо ҳар кадом музди кори муайян мебошад. Бояд қайд кард, ки тақозо ба кор барои ҳар кадом соҳа оқибатҳои марбут ба нархро, ки тавсеаи тавлид дар соҳа дар пай дорад, ба эътибор мегирад. Тақозои бозорӣ ба манобеъ мо бо ҳамон тариқе, ки тақозои бозорӣ ба маҳсул ҳосил мешавад, ба даст меорем. Бо ҳар кадом нарх ҳаҷми тақозо дар соҳаҳо барои ҳосил кардани ҳаҷми тақозои бозорӣ дар маҷмӯъ ҳисоб карда мешавад.

Кашиши тақозои бозорӣ вобаста ба нарх бо кашиши тақозо вобаста ба нархи ҳар кадоме аз соҳаҳо, ки бозорро ташкил медиҳанд, алоқамандӣ дорад. Бо ҳар кадом нархи муайян кашиши тақозои бозорӣ ба манобеъ аз таносубе вобастагӣ дорад, ки манобеъ дар соҳаҳои мухталиф истифода мешаванд ва низ аз кашиши тақозо ба манобеъ вобаста ба нарх, ки дар ҳар кадоми ин соҳаҳо вучуд дорад.

12.4. Таносуби оқилонаи манобеъ

Мо бозори омилҳои тавлиди то ин замон дар ҳоле, ки танҳо як манбаъ - кор тағйирёбанда буд, мавриди баррасӣ қарор дорем. Аммо дар миқёси дарозмуддат ширкатҳо кодиранд, ки миқдори ҳамаи манобеъро, ки истифода мебаранд, тағйир диҳанд. Ба ҳамин сабаб бисёр муҳим аст, ки кадом таносубро ихтиёр кардани ширкат дар ҳоли тағйирпазир будани ҳамаи манобеъ, аз назари таҳқиқ гузаронида шавад.

Ширкат дар миқёси дарозмуддат ду масъалаи ба ҳамдигар алоқамандро мавриди ҳаллу фасл қарор медиҳад:

1. - Барои тавлиди ҳар кадом сатҳи муайяни ҳаҷми маҳсул бо хароҷоти камтарин таносуби манобеъ чӣ гуна бояд бошад?

2. - Кадом таносуби манобеъ бешинасозии фоидаи ширкатро таъмин хоҳад намуд?

Қоидаи хароҷоти камтарин дар назар дорад, ки ширкат ҳар кадом ҳаҷми муайяни маҳсулро бо хароҷоти камтарин ва дар ҳоле, ки пулии охири барои ҳар манбаъ сарфшуда маҳсули ниҳони яксон ба даст медиҳад, тавлид мекунад.

$$\frac{MP_L}{P_L} = \frac{MP_K}{P_K}, \quad (12.5),$$

БОБИ 13.

Ҳуқмронии инҳисорӣ дар бозорҳои омилҳои тавлидӣ

13.1. *Инҳисори харид дар бозори кор*

Ҳуқмронии инҳисорӣ дар бозорҳои маҳсули тайёр мумкин аст ба тақозои омилҳои тавлидӣ таъсир гузорад. Ширкатҳое, ки дорои чунин неру мебошанд, саъй мекунанд, ки аз ширкатҳои рақобаткунанда камтар тавлид кунанд. Азбаски онҳо миқдори камтари маҳсули тайёро тавлид мекунанд, бинобар ин назар ба ширкатҳои рақобаткунанда эҳтиёҷи камтар ба омилҳои тавлидӣ доранд. Даромади ниҳой аз тавлиди воҳиди иловагӣ барои ин гуна ширкатҳо камтар аз нархи он аст. Ин боиси он мегардад, ки даромад аз маҳсули ниҳони манобеи тавлидӣ аз арзиши маҳсули ниҳони онҳо камтар шавад.

Дар шароити инҳисорӣ ширкат чӣ андоза, ки истеҳсолот вусъат ёбад, ҳамон андоза нархи маҳсул камтар мешавад. Дар натиҷаи амали нархи инҳисорӣ даромади ниҳой камтар аз нарх аст.

Тасмимгирӣ дар хусуси ба киро гирифтани коргарон то даме идома меёбад, ки

$$MRP_L = W \quad (13.1)$$

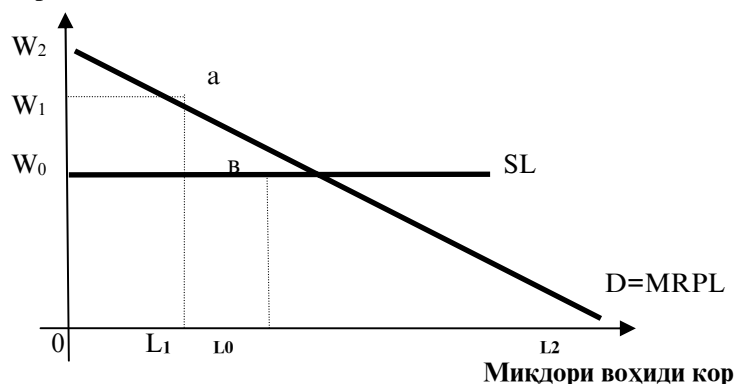
бошад, ки дар ин ҷо W - андозаи бозории дастмузди якрӯза мебошад.

Фарз мекунем, ки қувваи корӣ дар бозори омилҳои тавлидӣ киро карда мешавад, ки дорои хусусияти рақобатӣ мебошад. Ҳар кадом миқдори дархостии кормандон мумкин аст бо дастмузди W^* , барои ҳар рӯзи кории 8 соатӣ, ки дар бозори рақобатӣ муқаррар шудааст, киро карда шавад. Азбаски дар шароити инҳисорӣ даромади ниҳой камтар аз нархи маҳсул аст, ба коргарон музди камтар аз арзиши маҳсули ниҳони кор ($VMPL > W$) пардохта мешавад.

Дар айни замон, агар маҳсул дар бозори рақобатӣ фурӯхта мешуд, он гоҳ дар шароити мувозинӣ кор бо музди ҳақгузорӣ мешуд, ки баробари арзиши маҳсули ниҳони кор аст ($VMPL = W$).

Мувозинати инҳисорӣ дар расми 13.1. тасвир ёфтааст. Ширкати дар бозор вазъияти инҳисорӣ дошта назар ба ширкате, ки ба маҳсулаш айни ҳамон тақозо вучуд дошта дар шароити

Мизони музди
меҳнат дар як соат



Расми 12.3. Тақозо ва арзайи кор.

Ба чунин саволҳо дар асоси рақамҳои расми 12.3. ҷавоб ёбед.

- Ширкат дар бозори рақобатии кор чӣ қадар воҳиди кор киро мекунад?
- Ширкат ба нархи кор таъсир расонда метавонад ё не?
- Мизони музди кор чӣ қадар аст?

Ҷавобҳо

Тестҳо // санҷишҳо

1.Б., 2.Е., 3.Е., 4.С., 5.Е., 6.С., 7.А., 8.А., 9.Д., 10.Д., 11.С., 12.В.

ки MR_L - маҳсули ниҳоии кор, P_L - нархи кор MR_K - маҳсули ниҳоии сармоя ва P_K - нархи сармоя мебошад.

Агар ширкат хилофи қоидаи каминасозии хароҷот амал кунад, масалан дар шароити инҳисор, он гоҳ X - бесамарӣ зуҳур хоҳад намуд.

X - бесамарӣ чунин маъно дорад, ки хароҷоти феълан ба амал баровардаи ширкат барои ҳар қадом ҳаҷми тавлид, аз хароҷоти камтарини имконпазир афзунтар мебошад. Бояд қайд кард, ки қоидаи тавлид бо хароҷоти камтарин монанди қоидаи бешинасозии матлубият барои масрафкунанда мебошад, ки дар боби 4 баён шудааст. Тавлидкунанда саъй мекунад, ки хароҷотро ба ҳадди камтарин расонад, чунончӣ масрафкунанда саъй дорад, ки матлубиятро ба ҳадди аксар баланд бардорад.

Дар ҷустуҷӯи ёфтани таносуби дилхоҳ ширкат бояд, ки ҳам маҳсулнокии манбаъ, ки дар маълумоти марбут ба маҳсулнокии ниҳоии коҳишбанда инъикос меёбад ва ҳам нарх (хароҷот)-и ҳар қадом аз манобеи мухталифро ба назари эътибор гирад.

Ширкат истифодабарии миқдори хеле андаки манобеи бағоят самарабахшро метавонад манфиатнок шуморад, ҳатто агар нархи вай беандоза зиёд ба назар расад. Ва баръакс, мумкин аст, ки ширкат миқдори зиёди манобеи нисбатан камсамарро агарчӣ нархаш хеле ночиз аст, оқилона мавриди истифода қарор диҳад.

Қоидаи бешинасозии фоида. Барои бешинасозии фоида ба ҳадди ақалл расондани хароҷот басанда нест. Сатҳҳои сершумор ва мухталифи ҳаҷми тавлид мавҷуд аст, ки бо онҳо ширкат метавонад маҳсулро бо хароҷоти камтарин тавлид кунад. Аммо барои бешинасозии фоида танҳо яку ягона сатҳи ҳаҷми тавлид вуҷуд дорад, ки расидан ба ин ҳадафро таъмин месозад.

Чунон ки маълум аст, қоидаи бешинасозии фоида барои ширкат - ин баробарии даромади ниҳой ва хароҷоти ниҳой ($MR=MC$) мебошад.

Акнун лозим аст, ки қоидаи ин муодила аз нуқтаи назари хароҷот ба манобеъ мураттаб сохта шавад.

Ҳангоми тартиб додани намудори тақозо ба кор дар ибтидои боб мо муайян кардем, ки миқдори кори ба киро гирифташаванда, ки ҳадди аксари фоидаро таъмин мекунад, бояд тарзе бошад, ки андозаи музди кор, ё нархи кор (P_L) ба маҳсули ниҳой бо ифодаи пулӣ (MRP_L) баробар шавад, яъне $P_L = MRP_L$.

Ҳамин гуна мантикаи асосноккунӣ дар мавриди ҳар кадом манбаи дигар, масалан, сармоя қобили татбиқ мебошад. Сармоя ҳам ба миқдори бешинасозандаи ғоида вақте истифода хоҳад шуд, ки нархи вай ба маҳсули ниҳиӣ бо пул ифодаёфта баробар бошад, ё ки $P_K = MRP_K$.

Ба ҳамин тариқ, дар маҷмӯъ гуфтан мумкин аст, ки ҳангоми истифодаи манобеъ дар бозорҳои рақобатӣ, ширкат таносуби бешинасозандаи ғоидаро аз манобеъ ба амал мебарорад, агар ҳар кадом омили тавлиди воридгарданда то нуқтаи истифода карда шавад, ки нархи он баробари маҳсули ниҳой бо ифодаи пулӣ бошад: $P_L = MRP_L$; $P_K = MRP_K$.

Ба тарзи дигар ин қоидаро чунин навиштан мумкин аст:

$$\frac{MRP_L}{P_L} = \frac{MRP_K}{P_K} = 1 \quad (12.6.)$$

Бояд қайд кард, ки вазъи муодилаи (12.6.) дар бораи бешинасозии ғоида вазъи муодилаи (12.5.) дар бораи тавлид бо хароҷоти камтаринро дар бар мегирад, агар мо сурати (MRP)-и муодилаи (12.6.)-ро ба нархи маҳсул тақсим кунем, он гоҳ муодилаи (12.5.)-ро ҳосил мекунем.

Ҳамин тариқ, шартӣ зарурии бешинасозии ғоида риоя намудани муодилаи (12.5.) мебошад. Вале муодилаи (12.5.) шартӣ басанда барои бешинасозии ғоида нест. Ширкат ба кулӣ метавонад «маҳсули ғайриқоидавӣ»-ро тавлид кунад, яъне маҳсуле, ки ҳадди аксари ғоидаро таъмин намесозад, аммо ҳангоми тавлиди он чунин таносуби манобеъ ба кор меравад, ки хароҷоти камтаринро таъмин менамояд.

12.5. Тақозо ва арзai манобеъ

Арза намудани кор аз тарафи афрод ҳамчун интиҳоб кардани яке аз ду мол доништа мешавад: яке фароғат ва дигар - колои истеъмолии харидашуда мебошад. Фароғат барои дилхушӣ, барқарор кардани неруи ҷисмонӣ ва иҷрои корҳои манзилӣ зарур аст. Вақте, ки сарфи фароғат мешавад, на кори асосӣ, албатта барои даромад гирифтани истифода намешавад, даромаде, ки мумкин аст барои харидории колоҳои истеъмолий ба масраф расад.

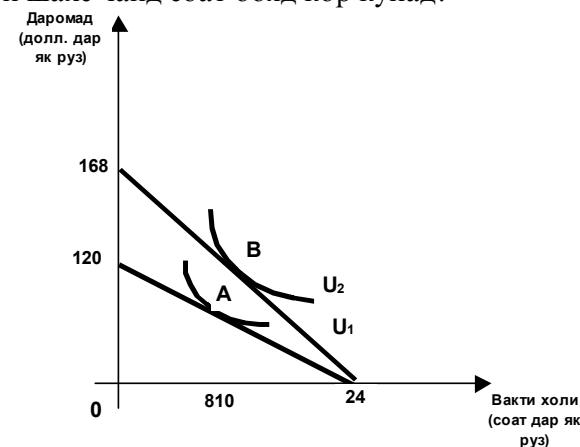
Фарз кардем, ки шахс новобаста аз он, ки кор мекунад ё не 20 доллар даромад дорад.

а) Агар мизони музди меҳнат дар як соат 2,50 доллар бошад дар график хати буҷаи шахсро кашед.

б) Дар ин ҳол шахс чанд соат бояд кор кунад?

в) Мизони музди меҳнат то 3,33 доллар дар як соат афзуд. Дар график хати буҷаи навро кашед.

г) Акнун шахс чанд соат бояд кор кунад?



Расми 12.2. Арзai кори корманд.

Дар расми 12.2. мунҳаниҳои бетафовутӣ ва хати буҷаи корманди алоҳида оварда шудааст. Дар асоси рақамҳои расми 12.2. ба чунин саволҳо ҷавоб ёбед.

а) Дар нуқтаи А-и хати буҷа мизони музди меҳнат дар як соат чанд аст?

б) Агар мизони музди меҳнат 7 доллар бошад корманд чӣ қадар вақти худро барои кор арза мекунад?

4. Расми 12.3. тақозо ва арзai кор дар бозори рақобатиро ифода мекунад.

Масъалаҳо.

1. Дар чадвали 12.1. рақамҳо оид ба даромади ниҳоии маҳсул (MRP_L) барои ширкати алоҳида оварда шудааст.

Чадвали 12.1.

Микдори воҳиди кор L	MRP _L (долл.)	Ҳаҷми тақозои кор (адад)	Мизони музди меҳнат (долл.)	Ҳаҷми арзаи кор (одам)
1	15	-	15	850
2	14	-	14	800
3	13	-	13	750
4	12	-	12	700
5	11	-	11	650
6	10	-	10	600
7	9	-	9	550
8	8	-	8	500

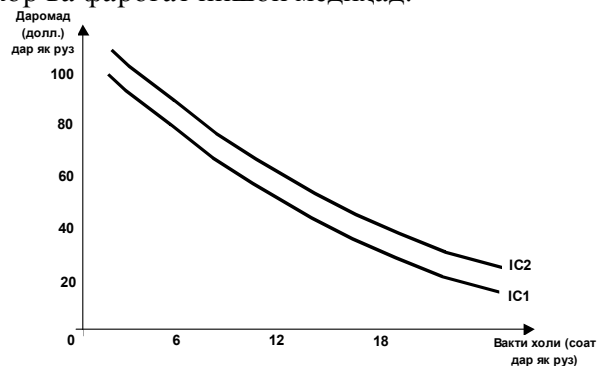
а) Фарз кардем, ки 100 ширкат бо чунин бузургии (MRPL)-и меҳнати мушаххас ҳастанд. Бузургии ҳаҷми умумии тақозои бозории ин намуди корро муайян карда сутуни холии ҷадвали 12.2.-ро пур кунед.

б) Мунҳании тақозо ва арзаи корро кашед.

в) Дар асоси рақамҳои ҷадвали 12.2. ва мунҳаниҳои тақозоя арзаӣ қор мизони музди меҳнати мувозинатиро муайян кунед.

г) Шумораи коргарони кирошударо муайян кунед.

2. Расми 12.1. мунҳании бетафовутии интиҳоби шахсро оид ба вақти кор ва фароғат нишон медиҳад.



Расми 12.1. Арзани кори шахс.

Ҳангоме, ки масрафкунанда дар мавқеи интиҳоби яке аз аз ин ду имкониятҳо қарор мегирад, бо ду маҳдудияти асосӣ рӯ ба рӯ мешавад: 1. Маҳдуд будани вақти шабонарӯз бо бисту чор соат, ки мумкин аст барои кор ё фароғат истифода гардад; 2. Соатбайъ будани музди кор, ки қобилияти харидории фардиро муайян менамояд.

Соатбайъ будани музди корро мумкин аст ҳамчун арзиши имконпазири кор баҳо дод, зеро вай дар муодили пулии молу хадамоте ифода меёбад, ки фард барои лаззат бардоштани аз соати иловагии фароғат аз бахрашон мегузарад. Афзоиши андозаи музди кор ба интиҳоб кардани кор ё фароғат таъсири духела дорад:

Аввалан, асари ивазкунӣ ба мавқеи амал медарояд: афзоиши андозаи музди кор арзиши имконпазири корро зиёд мекунад, ангезаи иваз кардани фароғат ба кор ба вучуд меояд (ва дар пайи он ангезаи ба даст овардани молҳое, ки аз ҳисоби даромадҳои иловагӣ харидорӣ мешаванд);

Дуюм, афзоиши андозаи музди кор микдори соатҳои корро коҳиш дода «асари даромад»-ро падидаи меоварад. Андозаи бештари музди кор ба шарте, ки нархи хадамот бетағйир боқӣ монад, даромади воқеии коргаронро зиёд мекунад. Бо ноил шудан ба даромадҳои зиёдтар коргарон майл ба истеъмоли молҳои хубу марғуб карда, камтар ба молҳои пастсифат рӯ меоранд. Фароғат аз «молҳои хубу марғуб» ба шумор меравад. Баробари рӯ ба афзоиш ниҳодани даромад, одамон дар ҳоли яксон будани шароити дигар, одатан саъй мекунанд, ки соатҳои корро камтар карда бештар истироҳат кунанд. Дар натиҷа, худ ба худ «асари даромад», ки дар пайи афзоиши музди кор зухур карда буд, дар коҳиш ёфтани микдори коре, ки коргарон арза мебаранд, таҷассум меёбад.

Тарзе ки дар расми 12.5. нишон дода шудааст, мизони даромад аз афзоиши андозаи музди кор ба қувваи нисбии «асари даромад» ва «асари ивазкунӣ» вобастагӣ дорад. Маъмулан дар мавриди хеле кам будани музди кор «асари ивазкунӣ» бартарӣ пайдо мекунад ва ба ҳамин сабаб миқдори кор, ки фардҳо ҳангоми афзоиши музди кор арза медоранд, афзоиш меёбад. Аммо ба андозаи афзудани музди кор «асари даромад» қувват мегирад.



Расми 12.5. Мунҳанин ба пас хамидаи арзаи кор аз тарафи фард.

Баъди он, ки одамон бо сатҳи муайяни некӯахлоқии моддӣ таъмин мегарданд, онҳо торафт вақти ҳар чӣ камтарро ба кор сарф мекунанд. Агар ин модел дар мавқеи амал дарояд, мунҳанин аз тарафи фард арза доштани кори худ шакли хамида (расми 12.5.) хоҳад гирифт.

Модом, ки тобеъ дар қисмати музди кори кам рӯ ба афзоиш дорад, «асари ивазкунӣ» мавқеи ҳукмфармой дорад; дар қисмати музди кори зиёд ҳангоми рӯ ба коҳиш доштани тобеъ «асари даромад» бартарӣ пайдо мекунад.

Мунҳаниҳои бозори арзаи кор. Сарфи назар аз он, ки мунҳанин арзаи кори фард мумкин аст хамида бошад, дар маҷмӯъ мунҳанин арзаи ҳар кадом анвои кор бо сатҳи муайни музди кор дар тамоми фосилаҳо тамоюл ба афзудан дорад. Андозаи музди кор дар бозори рақобатии кор бар асоси тақозо ва арзаи кор муайян карда мешавад (расми 12.6.).

Дар бозорҳои коре, ки ҳам корфармо ва ҳам коргар дар шароити рақобати комил амал мекунанд, андозаи тавозунии музди кор ба даромаднокии ниҳии манбаъ (кор) баробар мебошад.

Дар мавриде, ки ширкатҳои корфармо нархҳои бозориро бе чуну чаро чӣ дар бозорҳои маҳсул ва чӣ бозорҳои манобеъ қабул кунанд, музди кор низ ба арзиши маҳсули ниҳой баробар мебошад.

9. *Кадоми аз ифодаҳои зерин бар тақозои кор таъсиргузор нест.*

- А) Тақозо ба маҳсули тайёр;
- Б) Нисбати маҳсули ниҳии кор ба маҳсули ниҳии манобеи дигар;
- С) Технологияи тавлидӣ;
- Д) Тағйирот дар музди кори исмӣ, ки бо сабаби падидаҳои таваррумӣ рӯй додааст;
- Е) Ҳамаи гуфтаҳои пешин ба тақозои кор таъсиргузор аст;

10. *Хароҷоти ниҳии музди кор.*

- А) Иборат аст аз афзоиши хароҷоти тағйирпазир дар ҳоли афзоиши ҳаҷми тавлиди маҳсул ба як воҳид;
- Б) Иборат аст аз афзоиши хароҷоти тағйирнопазир дар ҳоли афзоиши ҳаҷми тавлиди маҳсул ба як воҳид;
- С) Барои инҳисорӣ қомилан бекашиш аст;
- Д) Иборат аст аз афзоиши хароҷоти қуллӣ ба кор дар ҳоли ба киро гирифтани коргари иловагӣ;
- Е) Барои инҳисорӣ қомилан бокашиш аст;

11. *Тибқи назарияи маҳсулнокии ниҳой мунҳанин тақозо ба кор бозори рақобатӣ.*

- А) Бо мунҳанин хароҷоти ниҳой ба музди кор мувофиқат мекунад;
- Б) Бо мунҳанин маҳсули ниҳии кор мувофиқат мекунад;
- С) Бо мунҳанин ифодаи пулии маҳсули ниҳии кор мувофиқат мекунад;
- Д) Ба арзиши маҳсули тавлидшаванда вобаста нест;
- Е) Ба мунҳанин хароҷоти ниҳии маҳсули тавлидшаванда мувофиқат мекунад;

12. *Дар марвиди баробар будани шароити дигар, тақозо ба кор камтар бокашиш хоҳад буд, агар тақозо ба маҳсули кори мавриди назар.*

- А) Бокашиш бошад;
- Б) Бекашиш бошад;
- С) Ҳислати кашиши воҳидӣ дошта бошад;
- Д) Қомилан бокашиш бошад;
- Е) Байни тақозо ба кор ва тақозо ба маҳсул робита вучуд надорад.

- С) Кори бештар, вале сармояи камтар истифода кунад;
- Д) Сармояи бештар, вале кори камтар истифода кунад;
- Е) Миқдори бетағйири кору сармояро истифода кунад;

5. **Тақозо ба манбаъ вобаста ба.**

- А) Нархи маҳсулест, ки бо ёрии ин манбаъ тавлид мешавад;
- В) Нархҳои манбаъҳои ивазкунанда аст;
- С) Нархҳои манбаъҳои такмилкунандаи якдигар аст;
- Д) Нархи манбаи мавриди назар аст;
- Е) Ҳамаи ҷавобҳои овардашуда дурустанд;

6. **Агар ширкати рақобатӣ тавассути фурӯхтани маҳсул бо нархи 2 доллар барои як воҳид ва харидории манбаъ бо нархи 10 доллар, ғоидаро бешина созад, он гоҳ ифодаи пулии маҳсули ниҳоии ин манбаъ баробар аст ба.**

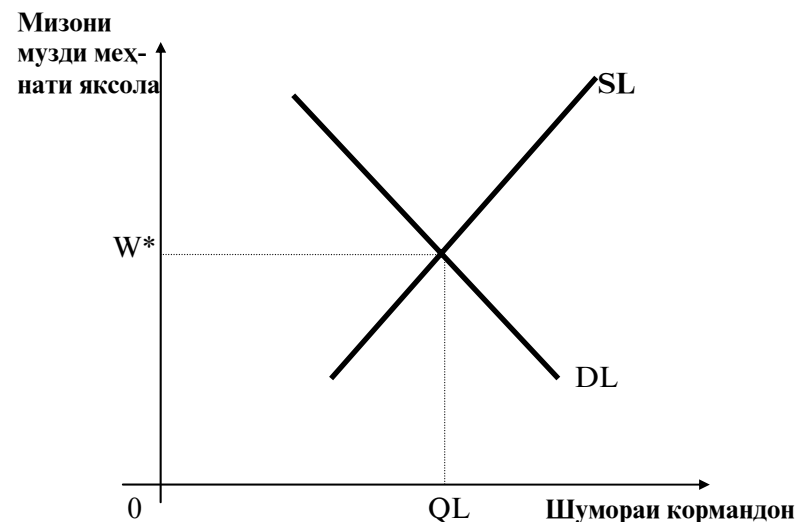
- А) 2 доллар;
- В) 5 доллар;
- С) 10 доллар;
- Д) 20 доллар;
- Е) Дар асоси маълумоти мавҷуда муайян кардан намешавад;

7. **Тағйирот дар сатҳи музди кори воқеиро аз тариқи муқоисаи тағйири сатҳи дастмузди номиналӣ бо тағйири.**

- А) Сатҳи нархҳои молу ҳадамот;
 - В) Меъёри ғоида;
 - С) Миқдори андоз;
 - Д) Давомнокии вақти кор;
 - Е) Нархи манбаи мавриди назар аст;
- муайян кардан мумкин аст.

8. **Дар мавриди зиёд кардани музди кор.**

- А) Агар тақозо ба кор бокашиш бошад, коҳиши шуғл рӯй медиҳад;
- В) Агар тақозо ба кор комилан бекашиш бошад, коҳиши шуғл рӯй медиҳад;
- С) Агар тақозо ба кор бокашиш бошад шуғл зиёд мешавад;
- Д) Агар тақозо ба кор бекашиш бошад, шуғл зиёд мешавад;
- Е) Агар тақозо ба кор бекашиш бошад, коҳиши шуғл рӯй медиҳад;



Расми 12.6. Муайян кардани музди кори тавозунӣ дар бозори рақобатии кор.

Арзаи кор дар ҳар кадом ихтисос дар ояндаи дур нисбат ба фосилаҳои кӯтоҳмуддати замони кашиши бештар дорад, зеро фарқи музди кор дар бозорҳои мухталифи кор бар интиҳоби касб таъсир мегузорад.

Истилоҳот ва мафҳумҳои асосӣ

1. Тақозои ҳосила.
2. Даромади ниҳоии маҳсул (MRP_L).
3. Маҳсулоти ниҳой (MP).
4. Харочоти ниҳоии манобеъ (MRC_L).
5. Таносуби манобеъ, ки каминасозии харочотро таъмин менамояд.
6. Таносуби манобеъ, ки бешинасозии ғоидаро таъмин мекунад.
7. Арзиши маҳсули ниҳоии кор (VMP_L).
8. Каминаи музди меҳнат.
9. Музди меҳнати воқеӣ.
10. Тақозои бозории манобеъ (DM).

Саволҳо барои муҳокимаронӣ

Дурустии фикрҳои баёнгардидаро баҳо диҳед.

1. Бозори кор чунин вазъиятеро фароҳам месозад, ки дар он маъданчиён новобаста ба он, ки дар кадом кони ангиштӣ кор мекунанд, музди баробар мегиранд.

2. Ширкати дар бозорҳои рақобатии маҳсул ва кор фаъолият дошта, дар мавриде ғоидаро бешина месозад, ки коргаронро ба микдоре киро кунад, ки бо он ифодаи пулии маҳсули ниҳонии кор баробари андозаи дастмузд бошад.

3. Тақозо ба мол ҳосилае аз тақозо ба манбаъ аст.

4. Тақозои бекашиш ба маҳсулоти тайёр сабаби бокашиши зиёди тақозо ба манбаъ мегардад.

5. Дар соҳаи рақобатӣ тақозои ширкат ба кор дар мунҳании ифодаи пулии маҳсули ниҳонии кор ифода меёбад.

6. Тағйирот дар технология мумкин аст боиси афзоиши маҳсули ниҳонии кор гардад.

7. Агар ду манбаъ такмилкунандагони ҳамдигар бошанд, он гоҳ коҳиши нархи яке аз онҳо боиси кам шудани тақозо ба дигаре мешавад.

8. Арзани кор барои ширкати рақобатӣ комилан бекашиш мебошад.

9. Агар нархи чаканаи молу ҳадамот назар ба андозаи музди кори номиналӣ бештар афзоиш ёбад, он гоҳ музди кори воқеӣ коҳиш меёбад.

10. Тақозои бозорӣ ба манбаи алоҳида иборат аст аз маҷмӯи тақозоҳои фардии ҳамаи ширкатҳое, ки ин манбаъро харидорӣ мекунанд.

11. Ширкат дар мавриде ба сатҳи каминаи хароҷот ноил мегардад, ки маҳсули ниҳонии кори ҳар як омил баробари нархи он бошад.

12. Мунҳании арзани бозории кор ҳамеша шеби мусбӣ дорад.

13. Бо афзоиши сатҳи музди кори коргар нархи вақти озоди вай зиёд мешавад.

14. Мунҳании арзани кор барои ширкати рақобатии ҷудогона шеби мусбӣ дорад.

Тестҳо // санҷишҳо

1. Ифодаи пулии маҳсули ниҳонии омил тавлидӣ.

А) Иборат аз нархи фурӯши воҳиди охирини маҳсул мебошад;

В) Баробари тағйири андозаи умумии даромад дар мавриди истифодаи воҳиди иловагии омил тавлидӣ мебошад;

С) Баробари тағйири ҳаҷми тавлид дар мавриди истифодаи воҳиди иловагии омил тавлидӣ мебошад;

Д) Дар шароити рақобати комил муайян кардани он ғайри имкон аст;

Е) Муайян кардани он дар шароити рақобати ноқис ғайри имкон аст.

2. Ширкат ба хароҷоти камина ноил мегардад вақте ки.

А) Нархи ҳамаи омилҳои тавлидӣ яксон бошад;

В) Маҳсули ниҳонии ҳамаи омилҳои тавлидӣ яксон бошад;

С) Маҳсули ниҳонии омилҳои тавлидӣ ба нархи онҳо баробар бошад;

Д) Маҳсули ниҳонии омилҳои тавлиди баробари сифр бошад;

Е) Ҳеҷ кадом аз ҷавобҳои пешин дуруст нест.

3. Ширкати рақобатӣ, ки сазӣ мекунад ғоидаро бешина созад, бояд ба киро гирифтани коргарони иловагиро танҳо дар мавриде ба амал барорад, ки.

А) Даромади кулӣ камтар аз хароҷоти кулӣ аст;

В) Ифодаи пулии маҳсули ниҳонии кор камтар аз андозаи музди кор аст;

С) Мизони ифодаи пулии маҳсули ниҳонӣ коҳиш меёбад;

Д) Мизони ифодаи пулии маҳсули ниҳонӣ афзоиш меёбад;

Е) Ифодаи пулии маҳсули ниҳонии кор аз андозаи музди кор зиёдтар аст.

4. Фарз мекунем, ки дар тавлиди маҳсул кор (L) ва сармоя (K) истифода мешавад, $MP_L = 2$; $MP_K = 5$; $P_L = 1$ доллар; $P_K = 20$ доллар; $MR = 3$ доллар. Ширкат барои он, ки ҳадди аксари ғоидаро ба даст орад, бояд.

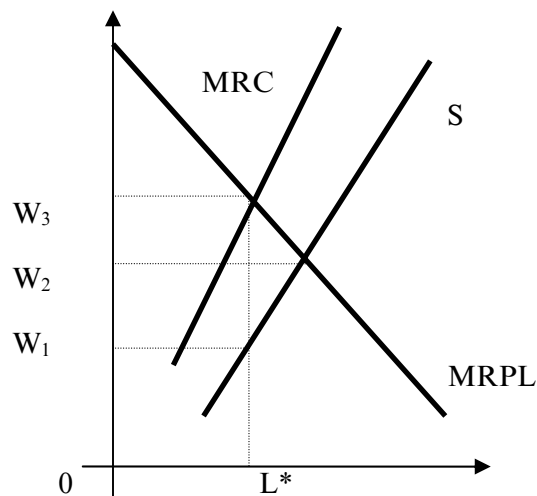
А) Бештар кору сармояро истифода кунад;

В) Камтар кору сармояро истифода кунад;

б) Агар ҳукумат музди кори каминаро (W_{min}) дар ин бозор муқаррар кунад, дар кадом мизони W_{min} изофаи кор пайдо мешавад;

в) Фарз кардем, ки ҳукумат қарор мекунад, ки $W_{min} = W_3$ аст.

Дар ин ҳолат ширкати инҳисори харид ҳангоми киروي коргарон фоида мегирад ё не?



Расми 13.2. Киروي қувваи корӣ аз тарафи ширкати инҳисори харид.

3. Ҷадвали арзаи корро барои ширкате, ки коргаронро дар шароити рақобати комил киро мекунад инъикос менамояд.

Ҷадвали 13.1.

Воҳиди кор L	Мизони музди меҳнат (долл.) W	Харочоти кулӣ (фоидаи музди меҳнат) (долл.)	Харочоти низоми манобеъ (кор) (долл.) MRC_L
0	6	-	-
1	6	-	-
2	6	-	-
3	6	-	-
4	6	-	-
5	6	-	-
6	6	-	-

Инҳисори ҳолиси харид ба монанди инҳисори ҳолиси фурӯш падидаи хеле нодир мебошад.

Тахмин меравад, ки вай мумкин аст дар шаҳрҳои хурде, ки дар онҳо масалан ширкати ягона ҳамаи аҳолии қобилияти корӣ доштара ба киро мегирад, вучуд дошта бошад. Мисоли инҳисори харид дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонад корхонаи алюминии Тоҷикистон (Талко) дар шаҳри Турсунзода бошад, ки қариб ҳамаи сокинони шаҳро ба кор таъмин мекунад. Ба сифати ба ҳамин монанд ҳукумати ҳар як кишварро низ зикр кардан мумкин аст, ки харидори ягонаи бештарин маводи таъйиноти дифоӣ дошта мебошад. Вай тамоми арзаи бозории чунин молро харидорӣ мекунад ва ба харидорони дигар фурӯхтани онҳо манъ карда шудааст.

Сарфи назар аз он, ки имконияти мавҷуд будани бозори корфармои ягона хеле кам иттифоқ меафтад, вале аз тарафи ширкате харидорӣ шудани қисмати хеле зиёди тамоми арзаи дастраси бозории манбаъи муайян бисёр воқеъ мегардад. Барои мисол, фарз мекунем, ки ширкате 70% қувваи кории як шаҳри хурдро ба ҷои кор таъмин менамояд. Агар барояш лозим ояд, ки ба киро гирифтано зиёд кунад, эҳтимоли қавӣ меравад, ки барои ҷалб кардани коргарон аз шаҳрҳои дигар ӯро зарур аст, ки музди корро афзоиш диҳад. Ба ҳамин монанд, агар ширкати тавлидкунанда бештар аз 80% коргарони шаҳро ба кор гирифта бошад, коҳиш ёфтани фаъолияти ин ширкат, ихтисор гардидани истеҳсолот боиси коҳиши ногаҳонии музди кор дар ин маҳал мешавад, зеро дар ин ҷо ба таври кулӣ тақозо ба қувваи корӣ кам хоҳад шуд. Чунин ширкатҳо бояд ба назари эътибор гиранд, ки сатҳи тақозои онҳо ба кор мустақиман дар музди коре, ки онҳо бояд барои коргаронашон муқаррар кунанд, инъикос меёбад.

Инҳисори хариди чандкӯтбӣ (олигопсония) ин - чунин сохтори бозории омилҳои тавлидӣ мебошад, ки шумораи андаки ширкатҳо тамоми арзаи бозории манбаъи муайяно харидорӣ мекунад. Мисоли хуби инҳисори хариди чандкӯтбӣ иттиҳодияҳои варзишии касбӣ шуда метавонанд. Ҳамин тавр аст, ки масалан дар ИМА қисмати бештари иттиҳодияҳои варзишӣ барои кам кардани рақобат байни дастаҳои варзишӣ василаи муайяни ҳамоҳангсозиро ба кор мебаранд.

Монандии инҳисори хариди чандкӯтбӣ ба инҳисори чандкӯтбӣ дар он низ мебошад, ки ширкатҳои рақобаткунанда

ба вобастагии байниҳамдигарии худ иқро ҳастанд. Барои ҷилавгирӣ аз пасомадҳои манфии ҳарбҳои нархӣ, ки метавонанд боиси афзоиши дастмузди варзишгарон шаванд, иттиҳодияҳои варзишӣ ҳамеша дар ҷустуҷӯи усулҳои пешгирӣ кардани рақобати вобаста ба нарх мебошад. Натиҷа мушобеҳ ба ташкил додани картел аст. Гуруҳи ширкатҳо ҳамроҳ ҷунон фаъолиятро пеш мегиранд, ки гуё онҳо як харидор бошанд.

Ҳангоме, ки ширкатҳо дар инҳисори хариди ҷандқутбӣ муттаҳид мешаванд, коҳиши рақобате, ки аз паси он руҳ медиҳад, барои коҳиши нархи кироияи ҳадамоти манбаъ мусоидат менамояд.

Қудрати инҳисори харид - ин қобилияти харидори ягона дар таъсир расондан ба нархи манобее мебошад, ки вай харидорӣ мекунад. Вақте ки ширкатҳои дорои қудрати инҳисори харид миқдори харидро афзоиш медиҳанд, нархе ки онҳо бояд пардозанд, зиёд мешавад. Азбаски ҷунин ширкатҳо қисмати зиёди тамоми арзаи бозории манбаи муайянро меҳаранд, ширкати инҳисори харид наметавонад ҳамаи манбаъҳои заруриро бо нархи яксон (пешин) харидорӣ кунад.

Арзаи омилҳои тавлидӣ ба ширкати инҳисор харид ҳислати мунҳании ба болоравандаро дорад.

Барои равшанӣ андохтан ба таъсири қудрати инҳисори харид мисоли фарзиеро аз назар мегузаронем.

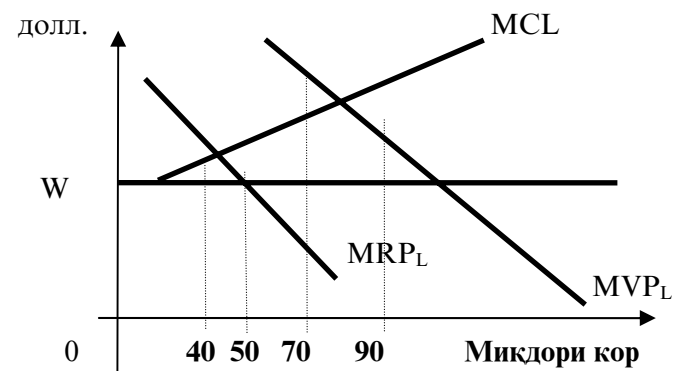
Фарз мекунем, ки дар ноҳияи дурдасти наздисарҳадӣ ширкати истихроҷи ангишт фаъолият дорад, ки ягона кирокунандаи коргарон мебошад. Барои ба таври илова ҷалб кардани коргарон зарур аст, ки дастмузд зиёд карда шавад. Афзоиши музди кор коргаронро аз ноҳияҳои дигар ҷалб намуда оғозро, ки дар айни замон ба кор машғул нестанд, ба кор кардан водор месозад ва арзаи корро тавассути хоҳишмандоне, ки кор пайдо кардан меҷӯянд, зиёд мекунад.

Ҳангоме ки ширкат миқдори ангиштканонро ба кор мегирад, ба онҳо миқдори W_1 музди кор медиҳад. Вале бо ин музди кор ширкат наметавонад коргарони иловагиро ҷалб кунад. Дар айни замон ҳамаи қасоне, ки бо ҷунин дастмузд хоҳишманди кор кардан ҳастанд, ба кор гирифта шудаанд. Агар ширкат воқеан хоҳад, ки коргарони иловагиро ҷалб созад, бояд музди корро зиёд кунад.

Ҳароҷоти ниҳони манбаъ (MRC) барои ширкат ҳароҷоти иловагӣ мебошанд, ки ҷиҳати ба киро гирифтани боз як воҳиди

Масъалаҳо

1. Расми 13.1. мунҳании ҳароҷоти кор, даромади ниҳони маҳсули кор ва мизони музди кори ширкатеро ифода мекунад.



Расми 13.1. Асари ҳуқмронии инҳисори фурӯш ва инҳисори харид

Барои шароити ҳар як ширкати дар поён зикргардида миқдори кореро муайян кунед, ки ғоидаи он бешина бошад.

а) Ширкате, ки молашро дар бозори рақобати комил мефурӯшад ва дар бозори кор пазирандаи нарх аст;

б) Ширкате, ки дар бозори маҳсули тайёр пазирандаи нарх аст, аммо дар бозори кор ҳамчун инҳисори харид баромад мекунад;

в) Ширкат моли худро дар бозори кор ширкати инҳисори харид аст;

г) Ширкате, ки мунҳании тақозои молаш коҳишбанда аст ва дар бозори кори пазирандаи нарх аст;

д) Ҳуқмронии инҳисори харид ва инҳисори фурӯш ба тақозо дар бозори ҷӣ гуна таъсир мерасонад.

2. Дар расми 13.2., ки ширкати инҳисори харидро ифода мекунад (мисол, корхонаи бузург дар шаҳр) L^* воҳиди корро дар ҳолате, ки на ҳуқумат ва на иттифокҳои қасаба музди кор танзим намекунанд, киро мекунад. Ба ҷунин саволҳо ҷавоб ёбед:

а) Ширкати инҳисори харид ҷӣ гуна мизони музди корро пардохт мекунад?

2. Барои ширкати бешинасозандаи фоида андозаи дастмузди коргарон ба ифодаи пулии маҳсули ниҳони кор баробар нахоҳад шуд, агар.

- A) Ширкат дар бозори маҳсулот мавқеи инҳисорӣ дорад;
- B) Ширкат инҳисории харид дар бозори кор бошад;
- C) Коргарон иттиҳодияи коргарӣ ташкил карда бошад;
- D) Коргарон иттиҳодияи коргарӣ ташкил надода бошанд;
- E) Меҳнати арзони муҳочирон ба кор бурда шавад;

3. Дар қиёс бо ширкати рақобатӣ ширкати инҳисории харид хоҳад пардохт.

- A) Андозаи бештари музди кор, ба киро гирифтани миқдори камтари коргарон;
- B) Андозаи камтари музди кор, ба киро гирифтани миқдори бештари коргарон;
- C) Андозаи камтари музди кор, ба ҳамон андоза ба киро гирифтани коргарон;
- D) Андозаи камтари музди кор, ба киро гирифтани миқдори камтари коргарон;
- E) Андозаи бештари музди кор, ба киро гирифтани миқдори бештари коргарон;

4. Мунҳани арзаи кор барои ширкат.

- A) Мунҳани тақозо ба корро намебуррад;
- B) Шеби мусбӣ дорад;
- C) Арзаи комилан бекаширо ифода мекунад;
- D) Арзаи комилан бокаширо ифода мекунад;
- E) Шеби манфӣ дорад;

5. Агар ширкат дар бозори кор ширкати инҳисории харид бошад, он гоҳ.

- A) Мунҳани MRC-и вай поёнтар аз мунҳани тақозо ба кор воқеъ мегардад;
- B) Мунҳани арзаи кори вай ба MRC мутобиқат карда ба комилан бокашиш хоҳанд буд;
- C) Вай бояд дар бозори кор ширкати инҳисорӣ бошад;
- D) Мунҳани арзаи кори вай шеби мусбӣ дорад, аммо MRC_L болотар аз ин мунҳанӣ ҷой гирифтааст;
- E) Ба ин суол ҷавоб додан ғайри мумкин аст;

омили тавлидии мавриди назар ба масраф расидааст. Дар бозори рақобати комил хароҷоти ниҳони манбаъ ба музди кор дар лаҳзаи ҷорӣ баробар аст, зеро ки ширкат метавонад ҳар кадом миқдори мавриди дархосташиро аз қувваи корӣ бо сатҳи дар бозор муқарраршудаи музди кор ба киро гирад. Аммо хароҷоти ниҳой барои манбаъ дар мавриди инҳисории харид ба андозаи афзоиш додани шумораи коргарони ба киро гирифтаи ширкат, зиёд мешавад. Бояд дар назар дошт, ки ҳангоми ба кор ҷалб кардани қувваи иловаи корӣ барои ҳамаи коргарон дар як соат музди кори баробар пардохта мешавад. Вақте ки ширкат шумораи бештари коргаронро (ва ҳар кадомро барои рӯзи кори 8 соатӣ) ба киро мегирад, вай бояд ба ҳамаи коргарон музди бештар пардозад, на ин ки фақат ба онон, ки бори охир ба киро гирифта шудаанд. Агар ширкат ин тавр накунад баъзе коргарон мумкин аст, ки тарки кор кунанд ва ширкат наметавонад миқдори ҳаррӯзаи қувваи кориро L_2 таъмин гардонад. Хароҷоти кулӣ барои қувваи кор баробари $W_1 L_1$ аст дар ҳоле, ки ширкат қувваи кори L_1 -ро ба киро гирифта бошад (то дами ба киро гирифтани қувваи кории иловагӣ). Хароҷоти ниҳони манобеъро барои ширкати инҳисории харид ба ду ҷузъи алоҳида ҷудо кардан мумкин аст. Ҷузъи аввал ин дастмузди ҳаррӯза W_2 , ки барои коргари иловагӣ ҳисоб карда мешавад. Ҷузъи дуюм - афзоиши хароҷот барои истифодаи миқдори L_1 коргарон, ки қаблан ба киро гирифта шудаанд.

Барои дар сатҳи дилхоҳ нигоҳ доштани шуғл дастмузди ба ин кормандон пардохташаванда низ бояд баланд бардошта шавад.

Хароҷоти иловагӣ барои истифодаи коргарон L_1 , ки пештар ба киро гирифта шудаанд, ба

$$L_1 (W_2 - W_1) \quad (13.3.)$$

баробар аст, ки W_1 - дастмузд дар ибтидо мебошад.

Хароҷоти ниҳони манобеъ барои инҳисории харид ҳамин тарик иборатанд аз:

$$MRC = W_2 + L_1 (W_2 - W_1) \quad (13.4.)$$

Чунон ки аз формула аён мегардад, хароҷоти ниҳой ба манобеъ (MRC)-и қувваи кор ҳамеша аз музди кор зиёдтар аст, вақте ки коргарони иловагӣ аз тарафи корфармое ба киро гирифта шаванд, ки соҳиби қудрати инҳисории харид мебошад. Хароҷоти мутаваассити манобеъ (ARC) баробари хароҷоти кулӣ манобеъ тақсими шумораи воҳиди истифодашавандаи манбаъ аст.

Ба осонӣ дарк кардан мумкин аст, ки ARC - ин таъбири дигари нархи омили тавлиди истифодашаванда мебошад. Масалан, ARC барои қувваи кор ҳангоми истифодаи L соати кор дар як рӯз баробар аст ба:

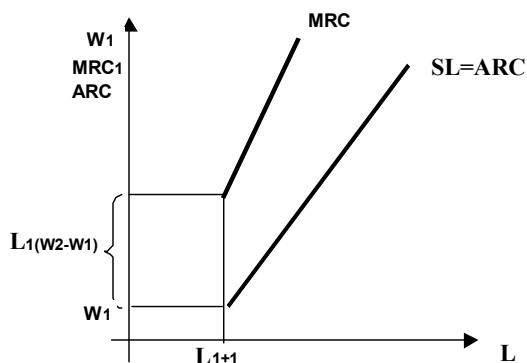
$$\frac{WL}{L} = W = ARC \quad (13.5.)$$

Вақте ки нархи манбаи мавриди истифода баробари ҷои кор ба шумораи бештари коргарон афзоиш меёбад, хароҷоти ниҳой ба манбаъ (MRC) аз хароҷоти мутавассит ба манбаъ (ARC) зиёдтар мешавад.

Барои ширкатҳое, ки қувваи корию дар шароити бозори рақобати комил ба киро мегиранд, MRC ҳамеша баробари ARC хоҳад буд, зеро нархи омили истифодашавандаи тавлиди дар ин маврид бетағйир хоҳад буд.

Дар расми 13.2. мунҳаниҳои MRC ва ARC барои инҳисор тасвир ёфтааст. Мунҳании ARC - мунҳании арзاي кор S_L аст, зеро дар он дастмузди (W_1), ки барои ҷалб намудани ҳар кадом шумораи муайяни коргарон пардохтан зарур аст, ифода мегардад. Фарқи дар меҳвари амудӣ байни ду мунҳанӣ мавҷудбуда ҷузъи дуҷуми муодиларо инъикос менамояд (13.3.).

Ҳосил кардани MRC барои ҳар кадом шумораи муайяни рӯзҳои кор бо ифодаи намудорӣ, аз тариқи илова кардани афзоиши хароҷот ба қувваи кори қаблан ба киро гирифташуда бар музди корие, ки зарур аст ба коргари иловагӣ пардохта шавад, агар ширкат хоста бошад, ки манбаи истифодашавандаи қувваи корро ба як воҳид зиёд кунад, муяссар мешавад.



Расми 13.2. Хароҷоти мутавассити манобеъ, арзай манобеъ ва хароҷоти ниҳойи манбаъ.

Истилоҳот ва мафҳумҳои асосӣ.

1. Музди меҳнати номиналӣ.
2. Инҳисори харид (монопсония) дар бозори кор.
3. Музди меҳнати камина.
4. Иттифокҳои касаба.
5. Инҳисори дучониба.
6. Инҳисори фурӯш дар бозори кор.
7. Сармояи инсонӣ.
8. Инҳисори хариди чандқутбӣ (олигопсония).

Саволҳо барои муҳокимаронӣ.

Дурустии фикрҳои баёнгардидаҳо баҳо диҳед.

1. Ширкати инҳисори харид дар бозори кор пазирандаи нарх мебошад.
2. Ҳангоме, ки ширкат ғоидаро бешина месозад, дар айни замон вай хароҷотро ба ҳадди ақалл мерасонад.
3. Дар мавриди баробарии шароити дигар бозоре, ки ширкат дар он молашро мефурӯшад, ҳар андоза камтар рақобатӣ бошад, ҳамон андоза тақозои ин ширкат ба кор кашиши камтар хоҳад дошт.
4. Хароҷоти ниҳойи музди кор ҳамеша аз мизони музди кор бештар мешавад, агар ширкат молашро дар бозори ғайрирақобатӣ ба фурӯш расонад.
5. Ширкати инҳисори харид дар бозори кор андозаи музди корро муқаррар мекунад.
6. Мунҳании тақозо ба кор аз тарафи ширкати инҳисори харид бо мунҳании MRP_L мувофиқат намекунад.

Тестҳо // санҷишҳо.

1. Ширкати инҳисорӣ киро гирифтани коргарони иловагиро то замоне идома хоҳад дод, ки чунин баробарӣ ба амал ояд.
 А) $P \times MP_L = W$;
 Б) $P : W = MP_L$;
 В) $MR \times MP_L = W$;
 Д) $MR : MP_L = W$;
 Е) $W : MR = MC$;

борхо машгул шаванд. Дар ҳарду маврид ҳам одамон дар ин дам хароҷотро ба дӯш гирифта мақсад доранд, ки дар оянда чизеро ба даст оваранд, ки барояшон имконияти фоидаи бештар гирифтано фароҳам оварад.

Фарқи асосӣ дар ин мисол иборат аз он аст, ки ронандаи мошини боркаш сармояро дар шакли мошин ба даст меорад, вале ҳисобдор - сармояи инсонӣ, сармоя дар шакли қобилияти ақлонӣ ҳосил мекунад.

Тибқи назарияи «сармояи инсонӣ» дастмузди ҳар кадом ихтисосе, ки омӯзиши махсусро талаб мекунад, бояд ба андозаи кофӣ зиёд бошад, то ки арзиши имконпазири омӯзишро ҷуброн созад. Дар мавриде, ки як одам ба омӯзишгоҳ меравад, ки соҳиби ихтисоси фарз кардем, ҳисобдорӣ шавад, арзиши имконпазир дар ин ҳол ҳам хароҷоти таълим, китоб ва ғайра ва ҳам он даромадро дар бар мегирад, ки имкон дошт ин одам ҳамчун дастмузд ба даст орад, агар дар вақте, ки барои омӯзиш гузашт, бо ихтисосе кор мекард, ки маълумоти махсусро талаб надорад.

Дар ҳоли баробар будани шароити дигар, дар назар гирифта мешавад, ки он касбҳое, ки омӯзиши нисбатан дарозмуддат ва серхарҷтарро тақозо доранд, бояд бештар ҳақгузори карда шаванд дар муқоиса бо он касбҳое, ки тайёрии нисбатан номукамалро талаб мекунанд. Ба ҳамин сабаб аст, ки духтурҳо бояд бештар аз ҳуқуқшиносон, ҳуқуқшиносон бошанд бештар аз сартарошон музд бигиранд ва ғайра ва ҳоказо. Ин ҳама дар ҳақиқат ҳамин тавр аст.

Тибқи назарияи «сармояи инсонӣ» кормандони маълумоташон нисбатан баланд аз онҳое, ки каммаълумотанд бештар дастмузд бигиранд, зеро донише, ки онҳо ҳосил кардаанд, дар кор маҳсулнокии оноро бештар месозад.

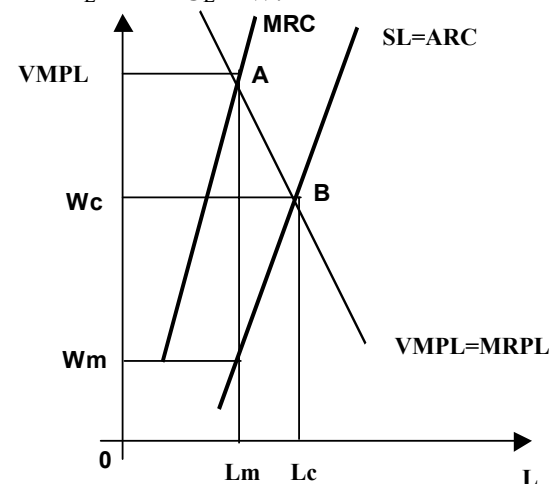
Ҳам корфармоён ва ҳам ба киро коркунандагон аз вусъат ёфтани маблағгузори дар сармояи инсонӣ фоида мегиранд. Корфармоён аз имконияти баланд бардоштани ихтисоси коргаронашон фоида ба даст меоранд. Дар айни замон коргарон на танҳо аз пешомади пешрафтаашон дар хизмат ва зиёд шудани дастмузд фоида мебинанд, балки инчунин афзудани имкониятҳояшон дар бозори кор ба туфайли маълумоти ҳосилнамудаи онҳо бурди дигар аст.

Ширкати дорои қудрати инҳисори харид бешинасозии фоидаро ба воситаи ба киро гирифтани манобеъ то ҳамон даме ба амал мебарорад, ки хароҷоти ниҳой ба манобеъ бо даромади аз маҳсули ниҳоии ҳамон манбаи тавлиди ҳосилшаванда баробар мешавад: $MRC = MRP$.

Даромад аз маҳсули ниҳоии кор ҳиссаи воҳидҳои иловагии манобеъро дар даромади ширкат муайян менамояд. Хароҷоти ниҳой ба манобеъ ба хароҷоти иловагии воҳиди иловагии манбаи тавлиди баробар мебошад. Тасмимгирӣ дар хусуси ба киро гирифтани барои бешинасозии фоидаи ширкате, ки дорои қудрати инҳисори харид аст, ба тарзи намудор дар расми 13.3. тасвир ёфтааст.

Азбаски ширкат фоидаро ба ҳадди аксар вақте мерасонад, ки MRP_L баробари MRC_L аст, пас вай L_m коргарро ба киро мегирад ва ба онҳо W_m дастмузд мудихад. Агар ширкат манобеъро аз бозори рақобати ноқис харида, вале маҳсули тайёрро дар бозори рақобати комил ба фурӯш расонад, он гоҳ $MRP_L = VMP_L$ хоҳад буд. Дар ҳоли мувозинат даромад аз маҳсули ниҳой аз музди кор зиёдтар аст. Ин аз он ҳақиқат бармеояд, ки хароҷоти ниҳой барои пардохти музди кор афзунтар аз дастмузд мебошад:

$$VMP_L = MRP_L = MRC_L > W.$$



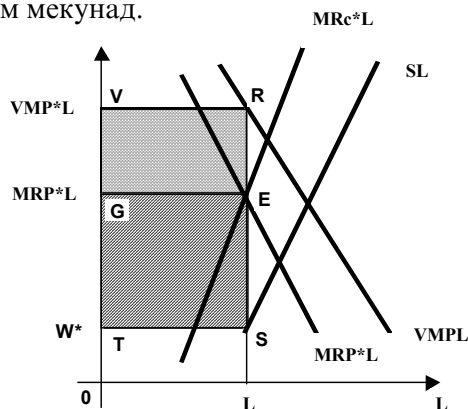
Расми 13.3. Қбули тасмим оид ба кирои коргарон аз тарафи инҳисори харид.

Аз намудори 13.3. аён мегардад, ки ширкати инҳисори харид миқдори камтари қувваи кориро ба киро гирифта ва дастмузди нисбатан камтарро дар муқоиса бо нуқтаи мувозинат дар бозори мушобеҳи омилҳои тавлиди бо рақобати комил мепардозад.

Агар ширкат дар бозори омилҳои тавлиди бо рақобати комил фаъолият мекард, он гоҳ нуқтаи мувозинат B мебуд, ки дар он ҳол $MRP_L = ARC = VMP_L = W_L$ аст, ба ибораи дигар дастмузди коргарон бештар ва миқдори коргарони ба киро гирифта низ назар ба шароити инҳисори харид бештар мебуд.

Ҳангоме ки ширкат дорои қудрати инҳисори харид дар бозори қувваи корӣ ва қудрати инҳисорӣ дар бозорҳои маҳсулоти тайёр бошад, коргарон дар ҳолати бадтарин воқеъ мегарданд, зеро инҳисори харид дар нуқтаи E , ки дар он $MRP_L = MRC_L$ аст, ба мувозинат мерасад (расми 13.4.).

Барои он, ки L_m коргар дар рӯзе ба киро гирифта шавад, ширкат якрӯза дастмуздро ба маблағи W^* дар як рӯз мепардозад. Бо ин дастмузд ширкат ба фоидаи худ маблағеро илова мекунад, ки баробари масоҳати $VRST$ аст. Ин масоҳат мумкин аст ба ду қисм ҷудо карда шавад. Масоҳати $GEST$ афзоиши фоидае мебошад, ки дар натиҷаи дар нуқтаи E $MRP_L^X > W^*$ будан ҳосил шудааст. Қисмати дуюм масоҳати $GERV$ аст ва он афзоиши фоидаи ҳосилшуда бинобар дар нуқтаи E $VMP_L^X > MRP_L^X$ будан, мебошад. Тамоми масоҳати соядори $VRST$ иловаеро нишон медиҳад, ки ширкат дар натиҷаи ҳам ба қудрати инҳисори харид ва ҳам инҳисори фурӯш соҳиб будан ба фоидаи худ зам мекунад.



Расми 13.4. Ширкате, ки ҳам инҳисори фурӯш ва ҳам инҳисори харидро соҳиб аст.

гуфтушунид пеш мегиранд, вобастагӣ дорад. Ба ҳар эҳтимол нарх тахминан дар сатҳе байни W_u ва W_m муқаррар хоҳад гардид.

Ҳар кадоме аз тарафҳо ба он саъй мекунад, ки ҷониби дигарро фиреб диҳад, вале ҳеҷ кадом аз тарафҳо ба ҷуз баргузор намудани гуфтушунид ҷораи дигар надорад, зеро ки дар бозор фақат як фурӯшанда ва танҳо як харидор мавҷуд аст.

Ҳолате, ки дар он инҳисори дучонибаи ҳолис бошад, хеле кам дучор меояд. Аҳён аҳён вай вақте арзи вучуд мекунад, ки ширкати давлатии инҳисорӣ (масалан, марбут ба тамоку ё алкохол) маҳсулро аз фурӯшандаи ягона, ки барои савдои он дар қаламрави кишвар иҷозатнома дорад, харидорӣ мекунад. Ин модел мумкин аст дар гуфтушунидҳои байни иттиҳодияҳои коргарӣ ва соҳибкорон мавриди истифода қарор гирад.

Ҳамин тариқ, дар ҳолати инҳисори дучониба мувозинати пешбинишаванда вучуд надорад ва ҳам фурӯшанда ва ҳам харидор метавонанд нархро зери назорат дошта бошанд.

13.4. Сармояи инсонӣ

Маълум аст, ки таркиби пардохти музд дар як бозор аз бозори дигар тафовути кулӣ дорад. Яке аз сабабҳои мавҷуд будани тафовут дар музди кор ҳамин аст, ки кор то кор фарке дорад, ки ҳислати ҳар кадом аз ҳуди пардохти музд тафовут пайдо мекунад: беҳатарӣ, соҳибэътиборӣ, роҳату муносиб будан ва низ имконияти пешрафти доштан.

Ғайр аз ин ҳангоми муайян кардани пардохти музди кор қобилияти истеъдод ба назари эътибор гирифта мешавад.

Баъзе одамон бо истеъдоди ғавқулдда таваллуд меёбанд. Музди кори бағоят калони варзишгарони касбӣ, овозхонони мумтози опера ва дигар ситораҳои дурахшони риштаҳои гуногун натиҷаи бевоситаи маҳз ҳамин имконияту истеъдодҳо ҳастанд, ки ҳувайдо мегарданд.

Аммо дар ҳар сурат, омили муҳимтарин барои анҷом додани бисёре аз ихтисосҳо омӯзишу парвариш мебошад.

Иқтисоддонҳо хароҷотро барои омӯзишу парвариш додан яке аз шаклҳои сармоягузорӣ медонанд. Дар давраҳои омӯзишӣ дохил шуда ҳисобдорӣ омӯхтан аз нуқтаи назари иқтисоддонон амалан ҳамон аст, ки мошини боркаш харид ба интиқол додани

Инҳисори харид бо инҳисоре сару кор дорад, ки яке аз омилҳои тавлидиро ба фурӯш мерасонад. Ҳангоме ки инҳисори харид бо инҳисори фурӯш бархӯрд мекунад, дар пайи он манзараеро мушоҳида кардан мумкин аст, ки муҳорибаи ду азимчуссаро ба хотир меоварад. Оқибатҳои имконпазири ин муҳорибаро барои иштирокдорони он танҳо ба тахмин тасаввур кардан мумкин аст.

Дар расми 13.6. хатти S –мунҳании арзайи қувваи кориро ифода мекунад ва нархи манбаи тавлиди мавриди назарро, ки барои ҷалб кардани миқдори муайяни ҳадамоти ин манбаъ пардохтан зарур аст, нишон медиҳад. Азбаски ширкати харидори манбаъ ширкати инҳисори харид аст, вай меҳодад нархро дар сатҳи W_m муқаррар кунад, ки барои ҷалб кардани ҳадамоти манбаъи мутаносиб ба тамоси мунҳании MRC бо мунҳании MRP ширкат, зарур мебошад. Ин тамос дар нуқтаи E_1 воқеъ мегардад. Дар ин нуқта ширкат меҳодад L_m воҳиди ҳадамоти манбаи мазкурро ба киро гирад. Барои ҳамин ҳам ширкат нархро ба андозаи W_m дар як соати ҳадамоти манбаъ – нархе ки барои ҷалби L_m воҳиди ҳадамоти манбаъ зарур аст, пешниҳод мекунад.

Барои ба ҳадди аксар расондани фоидаи фурӯшандаи инҳисорӣ бояд тақозо ба ҳадамоти манбаи мавриди назарро арзёбӣ намояд. Сипас вай ба таъйини нархе саъй хоҳад кард, ки корфарморо водор месозад ҳадамоти манбаъро ба миқдоре харид кунад, ки мутаносиб ба нуқтаест, ки дар он даромади ниҳиии фурӯши ҳадамоти омилҳои тавлиди фурӯхташаванда ба хароҷоти ниҳиии он баробар мебошад.

Дар шароите, ки мунҳании арзайи ҳадамоти манбаъ хароҷоти ниҳӣ ба онро таҷассум мекунад, нархи бешинасозандаи фоида мутаносиб ба нуқтаи E_2 хоҳад буд, ки дар он $MR = MC$ аст. Дар ин нуқта ширкати инҳисорӣ меҳодад, ки L_u воҳиди ҳадамоти манбаъро ба фурӯш расонад. Барои он ки корфармо ба маҳдуд сохтани хариди ҳадамоти манбаъ ба миқдори муайян маҷбур кунад, фурӯшандаи инҳисорӣ меҳодад, ки нархро баробари W_u муқаррар намояд.

Дар бозори мавриди назари мо мувозинат вучуд надорад, зеро $W_u > W_m$ ва $L_m < L_u$ аст.

То замоне, ки мувофиқат оид ба нарх ба даст наояд, муваффақ шудан ба муомила ғайри мумкин аст. Натиҷа ба стратегияе, ки ҳам фурӯшандагон ва ҳам харидорон дар

13.2. Қудрати инҳисории фурӯшандагони омилҳои тавлидӣ

Фарз мекунем, ки омилҳои муайяни тавлидӣ аз тарафи фурӯшандаи ягона арза мешавад. Ин фурӯшанда тамоми арзайи манбаи мазкурро, ки ивазкунада надорад дар бозор таъмин месозад.

Барои мисол, агар хромо факат як ширкати ягона ба фурӯш расонад, он гоҳ ин ширкат соҳиби қудрати инҳисорӣ нарххоеро таъйин мекунад, ки аз хароҷоти ниҳӣ бештар мебошанд ва ин боиси аз даст додани самарабахшӣ мегардад.

Инҳисор ба навъи муайяни қувваи кор ба истиснои одамоне, ки малакаи махсус ё истеъдоди ғайқуллода доранд, падидаи камназир мебошад. Варзишгарон, овозхонҳо, раққосҳо ва ҷароҳҳои соҳибистеъдод метавонанд ҳадашон нархи қувваи корашонро муқаррар намојанд. Аксар вақт коргарон барои зерин назорат доштани арзайи қувваи кор дар бозор, ки дар ғайри ин ҳол рақобатӣ хоҳад шуд муттаҳид мегарданд.

Иттиҳодияи коргарон ҳамчун намојандаи ҷамоатӣ баромад мекунад, ки дорои ҳуқуқи истисноии аз номи аъзоёнаш гуфтушунид кардано дорад. Бисёре аз мутахассисони муносибатҳои меҳнатӣ ақида доранд, ки раванди ҷамоатии баргузории гуфтушунидҳо байни коргарон ва роҳбарони корхонаҳо метавонад барои баланд бурдани ҳосилнокии меҳнат мусоидат намојанд. Гуфтушунидҳои дастҷамъона ба манзури расидан ба ҳадафҳои дар пеш гузошташуда, аз қабилӣ зиёд кардани музди кор, бештар кардани шароити кор дар муқоиса бо кӯшишҳои фардӣ самарабахшии бештар дорад.

Иттиҳодияҳои коргариро мумкин аст ҳамчун ташкилоте арзёбӣ намуд, ки дар фурӯши ҳадамоти қувваи корӣ соҳиби қудрати истисноӣ мебошанд. Иттиҳодияи коргарон дар соҳаҳо дорои қобилияти таъсиррасонӣ ба музди кор ҳастанд.

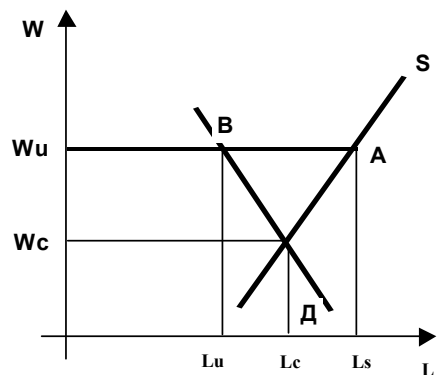
Дар назди иттиҳодияҳои коргарӣ масъалаҳои зиёде мавҷуданд, ки ба мушкилоти қартел дар мавриди барқарор кардани вазъи инҳисориашон монандӣ доранд. Нахустин иқдом барои ба муваффақият ноил омадани иттиҳодияҳои коргарӣ маҳдуд сохтани воридшавӣ ба бозори қоре мебошад, ки зерин назорати онҳо қарор дорад. Иттиҳодияҳои коргарӣ имконияти зерин назорати худ доштани арзайи қувваи қорро метавонанд барои муқаррар намудани сатҳи музди қори баландтар аз музди қори рақобатӣ, ки дар нуқтаи мувозинат аст, истифода кунанд.

Фарз мекунем, ки иттиҳодияи коргарӣ ба ширкатҳои мустақили зиёде, ки инҳисори харидро дар ихтиёр надоранд, ҳадамоти қувваи кори мефурӯшад.

Дар ҳоли набудани назорати иттиҳодияҳои коргарӣ бар арзаҳои қувваи кор, ҳар кадом ширкат бо музди кори мутаносиб ба нуқтаи мувозинат, ҳамон миқдорро аз қувваи кор ба киро мегирад, ки ба он эҳтиҷ дорад.

Фарз мекунем, ки иттиҳодияҳои коргарӣ музди корро барои ҳадамоти қувваи корӣ дар сатҳи болотар аз сатҳи тавозунӣ муқаррар мекунанд. Ин дар расми 13.5. тасвир ҷфтааст.

Музди кор, ки иттиҳодияи коргарӣ муқаррар мекунад, баробари W_u , музди кори рақобатӣ баробари W_c мебошад. Музди кори рақобатӣ мутаносиб ба нуқтаест, ки тақозо ва арзаҳои қувваи кор ҳамдигарро мебарранд. То замоне, ки иттиҳодияи коргарӣ сари роҳи ба киро гирифтани набандад, изофаи қувваи корӣ, ки бо ҳамин дастмуд ҳар рӯз арза мегардад, мавҷуд хоҳад буд.



Расми 13.5. Таъсири иттиҳодияҳои коргарӣ ба арзаҳои қувваи корӣ ва музди меҳнат.

Изофаи ҳамаҷуза ба масоҳати L_u L_s баробар хоҳад буд.

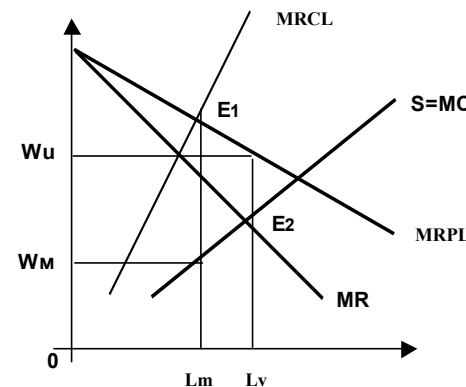
Тарикаи нахустине, ки ба воситаи он иттиҳодияҳои коргарӣ монеи коҳиш ҷфтани музди кор то сатҳи мувозинат мешаванд, ин баргузори гуфтушунӣ бо корфармоён дар хусуси музди кор ва идома додани онҳо то муваффақ шудан ба бастани қарордоди муносиб мебошад.

Дигар тариқи ба ҳадаф расидани иттиҳодияи коргарӣ, бо дастмудзи зиёд таъмин кардан аст, аз маҳдуд намудани шумораи аъзоёни иттиҳодияи коргарӣ иборат мебошад. Баъд бо соҳибкорон дар бобати ба кор қабул кардани танҳо коргарони узви иттиҳодияи коргарӣ қарордод ба имзо мерасонад. Чунин қарордод бозори баста номида мешавад. Ба иттиҳодияи коргарон аксар вақт муяссар мегардад, ки дастмудро аз сатҳи мувозинати рақобатӣ баландтар карда ба ҳамин васила изофаи коргаронро ба вуҷуд оваранд. Ин коргарон дар коргоҳҳои имконпазир, ки иттиҳодияҳои коргарӣ мавҷуд нестанд, ҷустуҷӯи ҷои кор намуда ба он умед мебаранд, ки рӯзе ба узвияти иттиҳодияи коргарӣ мансуб шуда, бо кӯмаки он ба ҷои кор таъмин мегарданд.

Ба ҳамин тариқ иттиҳодияҳои коргарӣ метавонанд бо истифода аз зери назорати худ доштани арзаҳои кор, ба он муяссар шаванд, ки музди кори коргарон баланд бардошта шаванд.

13.3. Инҳисори дучониба дар бозорҳои кор

Инҳисори дучониба аз чунин сохтори бозорӣ иборат аст, ки дар он фурӯшандаи ягона ва харидори ягона хариду фурӯши омилҳои тавлиди (барои фурӯшанда ин маҳсули тайёр аст), ба амал мебароранд. Ҳам харидор ва ҳам фурӯшанда имкониятҳои кофӣ доранд, ки нархи ҳадамоти омилҳои тавлиди зери назорат қарор диҳанд. Дар расми 13.6. мавриди амали инҳисори дучониба тасвир ҷфтааст.



Расми 13.6. Инҳисори дучониба.

Сармоягузори «мушобех» гуфта маблағгузориеро дар назар мегиранд, ки дар худ ҳамон андозаи эҳтимоли хатарро дорад. Ҳар андоза эҳтимоли хатари сармоягузорӣ бештар бошад, ҳамон андоза фоидаи интизорӣ аз он бештар хоҳад буд.

Ҳамин тариқ, хароҷоти шартан ҳисобшуда бар сармоягузорӣ дар тарҳи муайян ба фоидае баробар аст, ки мумкин аст аз тарҳи дигар ё варақҳои баҳодор бо ҳамон андоза хатари эҳтимоли ба даст оварда шавад.

Агар $NPV = 0$ бошад, он гоҳ r - мизони ҷубронпазирии сармоягузориҳо (ё мизони дохилии баҳра) номида мешавад. Дар ҳоли $NPV = 0$ будан, даромад аз сармоягузориҳо баробари хароҷоти шартан ҳисобшуда мебошад ва барои ширкат сармоягузорӣ қардан ё нақардан ҳеҷ тафовут надорад. Агар $NPV > 0$ бошад, даромад аз хароҷоти шартан ҳисобшуда зиёдтар аст ва бинобар ин сармоягузорӣ фоидаовар мебошад.

Дар фасли 14.1. мо тасмири сармоягузори 10 млн. доллар дар корхонаи тавлиди муҳаррикҳои барқиро аз назари таҳлил гузаронидем.

Дар ҳоли моҳе 80000 доллар будани фоида дар давоми 20 соли мавҷудияти корхона фоидаи умумӣ 19,2 млн. долларро ташкил медиҳад.

Фарз мекунем, ки баъди 20 сол корхона кӯҳна шуда мумкин аст барои шикастан ба маблағи 1 млн. доллар фурӯхта шавад. Оё мумкин аст, ки чунин сармоягузори самарабахш шуморем? Барои инро муайян намудан мо бояд арзиши ҳолиси танзиль (NPV)-и ин тарҳро мавриди ҳисобу китоб қарор диҳем.

Фоидаи солонаи корхона 960000 доллар (80000×12)-ро ташкил мекунад. Маблағи барои шикастан фурӯхта шудани корхона 1 млн. доллар аст. Даромадро ба маблағи 1 млн. доллар навишта барои NPV муодила месозем:

$$NPV = -10 + \frac{0,96}{1+i} + \frac{0,96}{(1+i)^2} + \frac{0,96}{(1+i)^3} + \dots + \frac{0,96}{(1+R)^{20}} + \frac{1}{(1+R)^{20}}.$$

Ҳалли муодила нишон медиҳад, ки бо нархи баҳраи 7,5% NPV баробари сифр аст. Дар ҳоли мизони баҳра камтар аз 7,5% будан, NPV ифодаи мусбӣ дорад ва ширкат метавонад дар корхона маблағ гузорад. Ва агар нархи баҳра бештар аз 7,5% бошад, NPV манфӣ аст ва маблағгузорӣ қардани ширкат дар корхона арзанда нест.

а) Чадвалро пур кунед.

б) Мунҳаниҳои арзаи кор ва хароҷоти ниҳии корро кашед.

В) Робитаи байни ду мунҳаниро шарҳ диҳед.

4. Дар чадвали 13.2. тақозои кор оварда шудааст.

Воҳиди кор L	Маҳсули кулӣ Q	Маҳсули ниҳӣ (MP)	Нархи маҳсул (долл.) P	Даромади кулӣ (долл.) TR	Даромади ниҳии маҳсули кор (долл.) MRP _L
0	0		2	0	-
1	7	7	2	14	-
2	13	6	2	26	-
3	18	5	2	36	-
4	22	4	2	44	-
5	25	3	2	50	-
6	27	2	2	54	-

в) Сутуни 6-ӯи чадвалро пур кунед.

г) Дар намудори пештар кашаи мунҳани даромади ниҳии маҳсул (MRP_L)-ро кашед.

д) Мизони мувозинатии музди меҳнат чанд мешавад?

е) Ширкат чӣ қадар коргарро киро мекунад?

5. Дар чадвали 13.3. кирои коргарон аз тарафи ширкати инҳисори харид оварда шудааст.

Чадвали 13.3.

Воҳиди кор QL	Мизони музди кор (долл.) W	Хароҷоти куллии музди кор	Хароҷоти ниҳии манобеъ (кор) (долл.) MRC _L
0	5	0	-
1	6	6	-
2	9	18	-
3	12	36	-
4	15	60	-
5	18	90	-
6	21	126	-

а) Сутуни чоруми чадвалро пур кунед.
 б) Дар график мунҳаниҳои арзайи кор (S), хароҷоти ниҳиини манобеъ (MRC_L) ва даромади ниҳиини маҳсули кор (MRP_L)-ро аз чадвали 13.2. кашед.

в) Ширкати инҳисори харид дар бозори кор чӣ қадар коргар (L^*) киро мекунад ва мизони музди кори он (W_m) чанд аст?

г) Ширкати рақобати комил ва инҳисори харидро муқоиса кунед.

Ҷавобҳо

Тестҳо // санҷишҳо

1.C., 2.B., 3.D., 4.D., 5.B.

14.5. Арзиши ҳолиси бо нархҳои ҳозир андозгиришуда

Яке аз маъмултарин ва муҳимтарин тасмимҳое, ки аз тарафи ширкат гирифта мешавад, ин тасмим дар хусуси сармоягузориҳои нав мебошад. Барои посух ёфтани ба пурсише, ки оё сармоягузориҳои ғоидоовар хоҳад буд ё не, арзиши танзилии даромадҳоеро, ки интизор меравад дар оянда аз сармоягузориҳои ба даст ояд, ҳисоб карда бо ҳаҷми сармоягузориҳои муқоиса мекунанд. Ин амал меъёри арзиши ҳолиси танзилий, ё ба нархҳои ҳозир андозгиришуда (NPV) номида мешавад. Агар даромадҳои ҷашмдошти бештар аз хароҷоти сармоягузориҳои бошад, сармоягузориҳои бояд ба амал бароварда шавад.

Фарз мекунем, ки сармоягузориҳои дар ҳаҷми C дар соли ҷорӣ $t = 0$; π_i - ғоидои ҷашмдошти дар соли i ва $i = 1, 2, 3, \dots, n$ аст. Дар ин ҳол арзиши ҳолиси танзилий баробар аст:

$$NPV = -C + \frac{\pi_1}{(1+i)} + \frac{\pi_2}{(1+i)^2} + \dots + \frac{\pi_n}{(1+i)^n}, \text{ ки } \pi = R - C,$$

r - нархи танзилий (r - метавонад нархи баҳра ё нархи дигар бошад). Формулаи NPV ғоидои ҳолиси ширкатро аз сармоягузориҳои тавсиф менамояд. Ширкат фақат замоне сармоягузориҳои ба амал бароварданиш лозим аст, ки ғоидои ҳолисифодаи мусбӣ дорад, яъне танҳо дар мавриде, ки $NPV > 0$ бошад.

Ширкат қадом мизони танзилиро бояд ба кор барад? Ҷавоб ба ин пурсиш вобаста ба тариқҳои имконпазире мебошад, ки ширкат метавонад аз маблағҳои худ тавассути онҳо баҳрабардорӣ намояд.

Масалан, ба ҷои сармоягузориҳои қардан ширкат метавонад маблағҳоро дар иншооти дигар, ки барояш даромади дигар меорад, ба истифода гузорад, ё ки вомбарг бихарад, ки низ ғоидои дигар медиҳад. Дар натиҷа, мо мумкин аст r -ро ҳамчун хароҷоти шартан ҳисобшуда бар сармояи асосӣ шуморем. Агар ширкат сармояро дар иншооти мавриди назар намегузошт, вай мумкин буд сармоягузориҳои дар ҷои дигар ба амал бароварда ғоидо ба даст оварад. Аз ин рӯ, ифодаи r мизони ғоидое мебошад, ки ширкат метавонист аз сармоягузориҳои «мушобех» ба даст оварад.

пардохта мешавад ва 100 доллар баъди 1 сол. Даромади В ба 220 доллар баробар аст, ки 20 доллар дар ҳоли ҳозир, 100 доллар баъди як сол ва 100 доллари дигар баъди ду сол пардохта мешавад. Кадоме аз ин ду даромад афзалтар аст? Ҷавоб ба мизони нархи баҳра вобаста аст.

Ҳисоби мизони танзилии ин даромадҳо ба тарзи зерин сурат мегирад:

$$РДV - \text{даромади } A = 100 \text{ долл.} + \frac{100 \text{ доллар}}{(1 + i)} ;$$

$$РДV - \text{даромади } A = 20 \text{ долл.} + \frac{100 \text{ доллар}}{(1 + i)} + \frac{100 \text{ доллар}}{(1 + i)^2} .$$

Ҷадвали 14.2.

Ду намуди даромади танзилӣ

Намуди даромади танзилӣ	Даромади танзилӣ вобаста ба солҳо, долл.		
	соли чорӣ	якум	дуум
A	100	100	0
B	20	100	100

Дар ҷадвали 14.3. мизони танзилии ҳар ду даромад дар ҳоли нархи баҳра 5, 10, 15 ва 20% будан нишон дода шудааст. Чунон ки аз ҷадвали 14.3. аён аст, афзалияти даромад ба нархи баҳра вобастагӣ дорад. Бо нархи баҳраи 10% ё камтар даромади В аз даромади А афзалтар аст. Дар ҳоли нархи баҳра 15% ё зиёдтар будан, даромади А нисбат ба даромади В бартарӣ пайдо мекунад. Сабаби ин дар он ниҳон аст, ки агарчи маблағи даромади А камтар аст, вале пардохти он зудтар анҷом мегирад.

Ҷадвали 14.3.

Тарзи ҳисоби мизони даромади танзилӣ бо нархҳои баҳраи гуногун.

Намуди даромад	Мизони даромади танзилӣ бо нархи баҳра (доллар)			
	i = 0,05	i = 0,10	i = 0,15	i = 0,20
A	195,24	190,90	186,96	183,33
B	205,94	193,54	182,57	172,77

БОБИ 14. Бозори сармоя ва сарватҳои табиӣ

14.1. Сармоя ва сармоягузориҳо

Дар бобҳои 12 ва 13 мо масъалаҳоро перомуни ҷӣ гуна тасмим гирифтани ширкатҳо оид ба миқдори истифодашавандаи омилҳои тавлидӣ ва ҷӣ гуна муқаррар намудани нархи онҳо мавриди баррасӣ қарор додем. Ҳоло бошад, ба омӯзиши омили дигари тавлидӣ - сармоя шуруъ мекунем.

Сармоя - ин манбаи истифодабарии бодавом мебошад, ки бо мақсади тавлиди бештари молу ҳадамот бунёд мегардад. Сармоя аз сармояи табиӣ ва сармояи инсонӣ таркиб меёбад. Сармояи табиӣ аз сармояи асосӣ ва гардон иборат мебошад.

Сармояи асосӣ мошинолот, биноҳо, иншоот, воситаҳои нақлиёт ва асбобу олатро дар бар мегирад.

Сармояи гардон бошад шомили захираи ашёи хом ва маҳсулоти нимсохт мебошад.

Сармояи инсонӣ аз малакаҳои иборат аст, ки барои анҷом додани амалиёти муайяни корӣ истифода мешаванд.

Барои бунёд гузоштан ба сармоя омили вақт хеле зарур мебошад. Барои мисол, бунёди бинои нави маъмурӣ ё сохтани ҳавопаймои нав мумкин аст солҳои дароз идома ёбад. Ҳангоми бунёди сармояи нави ширкатро ба воситаҳои барои маблағгузориҳои хароҷоти тавлиди сармоя эҳтиёҷ меафтад. Ширкат бояд он маблағҳоро имрӯз сарф карда дар назар дошта бошад, ки дар оянда даромаде ҳосил мекунад, ки аз мавриди истифода қарор додани сармоя ва тавсеаи истеҳсолот ба даст оварда хоҳад шуд.

Фарз мекунем, ки сармояи асосии корхонаи тавлиди муҳаррикҳои барқӣ 10 млн. долларро ташкил медиҳад. Бигузор, ширкат муҳаррикҳои барқии худро бо нархи 52,50 доллар барои як дона ба фурӯш расонад. Хароҷоти мутавассити тағйирпазир барои як воҳиди маҳсул 42,50 долларро ташкил дода, ғойдаи мутавассит аз ҳар воҳиди маҳсул 10 доллар мебошад (52,50 - 42,50).

Ширкат дар як моҳ 8000 муҳаррик тавлид мекунад ва дар натиҷа маҷмӯи ғойдаи ширкат 80000 доллар (8000 x 10)-ро дар як моҳ ташкил медиҳад. Ҳамин тариқ, сармояи асосии ширкат,

ки 10млн. доллар аст, имкон медиҳад, ки вай ҳар моҳ 80000 доллар фоида ба даст оварад.

Оё тасмимгирӣ дар хусуси сармоягузори 10 млн. доллар дар ин корхона бар пояи манфиати иқтисодӣ қарор гирифтааст. Барои ҷавоб гуфтан ба ин пурсиш ба мо зарур аст, ки фоидаи 80000 доллар дар як моҳро ба мизоне таҳвил диҳем, ки барояшон имкони қиёс кардани онро бо хароҷоти сохтмони корхона, ки 10 млн. доллар аст, фароҳам созад.

Фарз мекунем, ки корхона ба муддати 20 сол фаъолият хоҳад кард. Дар ин ҳол масъаларо ин тавр баён кардан мумкин аст: Арзиши 80000 доллари моҳона ба даст меомадаи имрӯза дар 20 соли наздик чӣ гуна хоҳад буд. Агар ин арзиш аз 10 млн. доллар бештар бошад, он гоҳ сармоягузорӣ фоидаовар хоҳад буд.

Фоидаи 80000 доллар дар як моҳ тайи 20 соли оянда 19.2млн. долларро ташкил медиҳад (80000 x 20 x 12). Ин рақам имкон медиҳад, ки сохтмони корхона бехтарин имконияти сармоягузорӣ доништа шавад. Аммо оё 80000 доллари имрӯз баъди 5 ё 20 сол арзиши 80000-ро хоҳад дошт? Ҷавоб манфӣ аст, зеро имрӯз мумкин аст ин маблағ дар бонк ҳамчун супурдаи муддатдор, варакаи қарза ё авроқи баҳодор амонат гузошта шавад, то ки дар оянда маблағи бештар ба даст оварда шавад. Аз ин нуқтаи назар 19.2млн. долларе, ки баъди 20 сол ба даст меояд, аз 19.2млн. долларе, ки имрӯз дар даст дорем, арзиши камтар дорад.

Ҳамин тарик, ширкатҳо сармоягузориҳоро ба амал бароварда имконият пайдо мекунанд, ки фоидаашонро афзун гардонанд. Ҳангоми сармоягузорӣ кардан ширкат бояд муқаррар созад, ки оё дар муддати муайяни ихтиёринамудааш афзоиши фоидае, ки аз сармоягузорӣ ба даст меояд арзиши хароҷот бештар хоҳад буд ё на.

14.2. Тақозои бозорӣ ва соҳавии маблағҳои сармоягузорӣ

Сармоягузорӣ - ин раванди такмил кардан ва афзун гардондани фондҳои сармоявӣ мебошад. Сармоягузорӣ иборат аз ворид шудани сармояи нав дар соли муайян аст. Фондҳои сармоявӣ (асосӣ) дар чараёни истехсолот фарсуда мешаванд. Мошинолоту таҷҳизот, ки аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва маънавӣ кӯҳна шуд, лозим меояд, ки табдил карда шавад. Агар хариди сармояи

Арзиши танзилии ҷорӣ (PDV) 1 доллар, ки баъди n сол пардохта мешавад, $PDV = \frac{1}{(1+i)^n}$ мебошад.

Дар ҷадвали 14.1. барои нархҳои баҳраи гуногун арзиши танзили ҳолии 1 доллар, ки баъди 1, 2, 5, 10, 20, 30 сол пардохта мешавад, нишон дода шудааст. Бояд қайд кард, ки бо нархи баҳраи бештар аз 6 - 7% 1 доллари баъди 20 сол ё 30 сол пардохтшаванда имрӯз арзиши хеле ночиз дорад. Аммо бо нархҳои камтари баҳра ҳол ин тавр нест. Барои мисол, агар i 3%-ро ташкил диҳад, PDV 1доллар баъди 20 сол ба 55 сент наздик мешавад ё ба ибораи дигар: агар 55 сент ҳоли ҳозир бо нархи баҳраи 3% сармоягузорӣ мешуд, баъди 20 сол он ба қариби 1 доллар мерасид.

Барои омӯзиши амиқтари ин масъала мизони танзилии даромадҳоро дар микёси замон мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Ҷадвали 14.1.

Арзиши танзилии 1 доллар

(бо доллар)

Нархи баҳра i	СОЛҲО					
	1- ум	2-ум	5-ум	10-ум	20-ум	30-ум
0,01	0,990	0,980	0,951	0,905	0,820	0,742
0,02	0,980	0,961	0,906	0,820	0,673	0,552
0,03	0,971	0,943	0,863	0,744	0,554	0,412
0,04	0,962	0,925	0,822	0,676	0,456	0,308
0,05	0,952	0,907	0,784	0,614	0,377	0,231
0,06	0,943	0,890	0,747	0,558	0,312	0,174
0,07	0,935	0,873	0,713	0,508	0,258	0,131
0,08	0,926	0,857	0,681	0,463	0,215	0,099
0,09	0,917	0,842	0,650	0,422	0,178	0,075
0,10	0,909	0,826	0,621	0,386	0,149	0,057
0,15	0,870	0,756	0,497	0,247	0,061	0,015
0,20	0,833	0,694	0,402	0,162	0,026	0,004

Дар ҷадвали 14.2. ду намуди даромад дарҷ ёфтааст. Даромади А ба 200 доллар баробар аст, 100 доллар дар ҳоли ҳозир

Ба сифати вомгиранда қабл аз ҳама ширкатҳои соҳибкорӣ баромад мекунад, ки маблағҳои қарзиро барои таъмини молиявӣ намудани сармояи нав истифода мебаранд. Масрафкунадагони инфиродӣ низ маблағҳоро ба вом гирифта барои харидории молҳои бодавом (автомобил, хона ва ғайра) ба масраф мерасонанд. Давлат аз бозорҳои маблағҳои қарзӣ вом гирифта онҳоро барои пардохти касри будҷа ва низ ба маблағ таъмин кардани сохтмони иншооти таъйиноти умумӣ дошта истифода мебаранд.

Онҳо, ки маблағҳоро ба вомгирандагон арза медоранд, пасандоздорон номида мешаванд. Пасандоздорон қисмате аз даромади ҷории худро барои баҳрабардории дигарон бар ивази миқдори муайяни ҷуброн дар шакли баҳрае аз қарз, ҷудо мекунад.

Бонкҳо, ширкатҳои суғуртаи ҳаёт, ширкатҳои тахассусии дигар ва даллолҳо ҳамчун миёнарав байни пасандоздорон ва онон, ки маблағҳоро ба вом гирифтани меҳонанд, амал менамоянд.

Нархи баҳра аз қарзро арзаи маблағҳои андӯхташуда ва тақозо ба маблағҳои ба вом гирифташаванда аз ҷониби тамоми вомгирандагон муайян менамояд.

Нархи баҳра аз қарз ба тасмимҳои сармоягузорӣ чӣ гуна таъсир мегузорад? Ҷавоб ба ин пурсиш ба нархи баҳра аз қарз - мизоне, ки аз тариқи он ба вом гирифтани маблағ ё қарз додани маблағ мумкин мегардад.

Фарз мекунем, ки нархи баҳра ба i баробар аст. Дар ин ҳол як доллари ҳозирро мумкин аст барои он, ки баъди як сол

$1 + i$ доллар шавад, сармоягузорӣ кард. Аз ҳамин r , $1 + i$ арзиши 1 доллари имрӯз мебошад. Аммо арзиши имрӯза, яъне арзиши танзилии 1 долларе, ки баъди як сол пардохта мешавад, чӣ қадар бошад? Агар $1 + i$ доллар баъди як сол $(1 + i) : (1 + i) = 1$

доллари имрӯз бошад, пас 1 доллар баъди як сол $\frac{1}{1 + i}$

доллари имрӯз мебошад. Ин ҳамон миқдори пул аст, ки 1 доллар баъди як сол медиҳад, агар фоидаи меовардаи он аз r -и нархи андозгиришудаи i бошад. Арзиши 1 долларе, ки баъди ду сол пардохта мешавад, ба $(1 + i)^2$, аммо 1 доллар баъди ду сол арзиши $1/(1 + i)^2$ -ро хоҳад дошт. Ба ҳамин қиёс 1 долларе, ки баъди n сол пардохта мешавад, имрӯз $1/(1 + i)^n$ арзиш дорад.

нав аз кӯҳнашавии ҷисмӣ фондҳои мавҷудбуда камтар бошад, сармоягузорӣ дар ин соли мавриди назар бо рақамҳои манфӣ ифода хоҳад ёфт.

Арзиши имконпазири маблағҳои сармоягузорӣ фоизи бозории аз маблағи куллии сармоя баровардашуда хоҳад буд, барои харидории сармояи нав зарур аст. Барои ба амал баровардани сармоягузорӣ ширкат метавонад маблағҳоро бо нархи баҳраи бозорӣ аз вомдиҳандагон бигирад ва ё маблағҳои худро мавриди истифода қарор диҳад.

Дар аввал мо сармоягузорию кӯтоҳмуддатро аз назар мегузаронем.

Ширкати бешинасозандаи фоида маблағҳоро тарзе сармоягузорӣ мекунад, ки даромади ниҳой аз маблағҳои сармоягузоришаванда ба маҷмӯи хароҷоти ниҳойи бо истехсолоти нав марбутбуда, баробар мешавад.

Ширкат ҳангоми сармоягузорӣ қардан бояд мизони ниҳойи ҷубронпазирии сармоягузориҳо (ҷубронпазирии сармоягузориҳо дар як сол) r -ро, ки ба воситаи тарҳ кардани тамоми хароҷоти ниҳойи марбут ба сармоягузориҳо ба истиснои хароҷоти ниҳойи вобаста ба нархи баҳра аз сармоя, муайян карда мешавад ва натиҷаро бо фоидаи дарсадӣ аз ҳамаи маблағҳои сармоягузоришаванда нишон медиҳад,

$$r = \frac{[100\%(MRI-MC)]}{MC}, \text{ ки } MRI - \text{ даромади ниҳой аз сармоя-}$$

гузорӣ мебошад. Фарқи байни ҷубронпазирии ниҳойи сармоягузориҳо r ва нархи баҳраи қарз i ҷубронпазирии холиси ниҳойи сармоягузориҳо (MNRI) номида мешавад, ки иборат аз фарқи байни мизони ниҳойи ҷубронпазирӣ (r) ва нархи ниҳойи баҳра аз сармоя (i) мебошад.

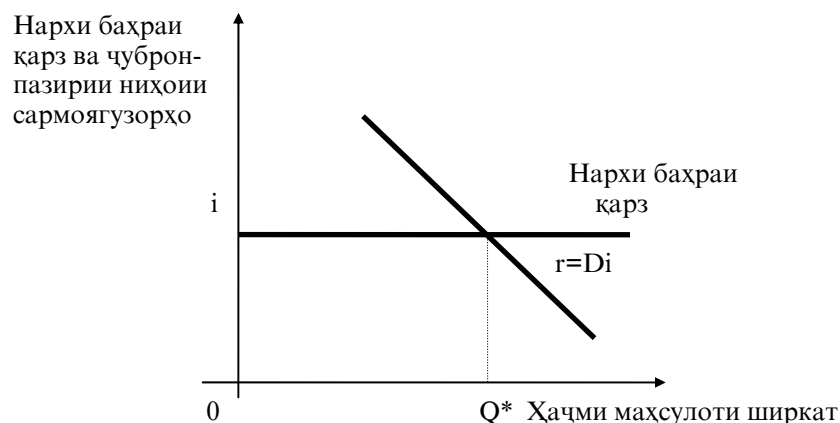
$$MNRI = r - i.$$

То замоне, ки r на камтар аз i аст, ширкат метавонад фоидаи иловагӣ гирад.

Сатҳи сармоягузорӣ, ки бешинасозии фоидаро таъмин месозад, чунин сатҳест, ки бо он ҷубронпазирии ниҳойи сармоягузориҳо бо нархи баҳра аз сармоя баробар мешавад. Ин чунин маъно дорад, ки агар ширкат аз сармоягузориҳо мизони ниҳойи ҷубронпазириро, ки нисбат ба нархи баҳрае, ки маблағҳо гирифта мешавад (ё ба вом гирифта мешавад) бештар аст, ҳосил карда тавонад, ширкат тасмим хоҳад гирифт, ки

барои воме, ки сармоягузорию бо маблағ таъмин мекунад, пардохт анҷом диҳад.

Дар расми 14.1. тағйири мизони ниҳии чубронпазирии сармоягузорию тасвир ёфта, нишон медиҳад, ки ҳаҷми тавозунии сармоягузорию ба нуқтаи мувофиқ меояд, ки он мунҳании чубронпазирии ниҳой хаттеро, ки ифодагари нархи баҳраи қарз аст, буррида мегузарад.



Расми 14.1. Тақозои сармоягузориюи ширкатҳо.

Мунҳании мизони ниҳии чубронпазирӣ (r) мунҳании тақозо ба сармоягузориюро барои ширкат баён менамояд. Дар он миқдори маблағҳои ба вом гирифташаванда, ки барои сармоягузорӣ қардан ба ҳар кадом нархи бозории имконпазир баҳра аз сармоя, ширкат ба он тақозо дорад, нишон дода шудааст. Чӣ андоза, ки нархи баҳраи қарз зиёд бошад, ҳамон андоза тақозои ширкат ба маблағҳои ба вом гирифташаванда камтар мешавад.

Акнун сармоягузориюи дарозмуддатро мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Аксари сармоягузориюе, ки аз тарафи ширкатҳо ба амал бароварда мешаванд, дарозмуддатанд. Барои ҳисоб қардани фоидаи сармоягузориюи дарозмуддат ширкат бояд аввалан - ба муддати хидмати фоидаовари сармояи асосӣ баҳо диҳад, сониян, изофаи ба даромад замшаванда, ки аз ҳар соли баҳрабардории фондҳои асосӣ ба даст меояд, ба ҳисоб гирад.

Бо r -и ҳам гузоштани муодилаҳои (14.4.) ва (14.3.) хоҳем дошт:

$$C_2 = (I + i) (I - C_1) \quad (14.5.).$$

Ҳамин тариқ, мизони ниҳии интиҳоби замони (MRTP) баробар аст:

$$MRTP = (I + i) \quad (14.6.)$$

Арзай сармояи пулӣ ба бозорро тасмими соҳибони маблағҳои пулии озод (ширкатҳо, хонаводаҳо) муайян менамояд. Бо афзоиши нархи баҳра аз қарз ба вом пешниҳод қардани пул фоидаовар мегардад, аз ҳамин хотир мунҳании арза шакли ба самти рост ба боло моил дорад.

Арзай бозории пасандоз - ин маҷмӯи ҳаҷми пасандоз аст, ки бо нархи баҳраи имконпазир аз қарз, ҳар касе, ки вом медиҳад, арза медорад. Ба ҷумлаи пасандозкунандагон масрафкунандагони инфиродӣ, иттиҳодияҳо (корпоратсияҳо) ва давлат мансуб мебошанд.

14.4. Арзиши танзиль

Мушкилоти асосие, ки дар назди ширкатҳо дучор меояд, муайян қардани арзиши имрӯзии 1 доллар аст, ки дар оянда пардохта мешавад. Ҳалли ин мушкилот ба нархи баҳра аз қарз вобастагӣ дорад.

Баҳра аз қарз - ин нархест, ки ба соҳиби сармоя барои баҳрабардорӣ аз маблағҳои қарзии онҳо дар давоми муддати муайян пардохта мешавад.

Баҳра аз қарз одатан, тавассути нархи ин баҳра дар як сол ифода меёбад.

Тичорати истифодабарии маблағҳо дар бозорҳои мухталифи молиявӣ ба амал бароварда мешавад. Касоне, ки маблағҳоро ба вом додан мехоҳанд, маблағҳои қарзиро аз тариқи ин бозорҳо арза медоранд.

Нархи таодулии баҳра аз қарз - ин чунин нархест, ки бо он арзай ҳаҷми маблағҳои қарзӣ бо миқдори мутаносиб ба тақозои қобили пардохт баробар мешавад.

Дар бозори молиявии рақобати озод на вомгиранда ва на вомдиҳандаи алоҳида наметавонад ба нархи бозории баҳра аз қарз таъсир расонад. Онҳо нархҳо (нархи баҳра)-и мавҷударо қабул мекунанд.

масрафкунанда ҳазор долларро барои хариди вомбарг сарф карда, дар соли оянда 1100 доллар ба даст меорад. Дар нуктаи В масрафкунанда интихоби замони мусбӣ дорад, зеро ки худдорӣ аз масрафи ҷорӣ ба нафъи масрафи оянда барои $\bar{y}$ ба беҳбудии некуаҳволи анҷом меёбад, чунки маблағҳои ба фардо вогузошташуда ба $\bar{y}$ даромади иловагӣ ба андозаи 10% маблағи хариди вомбаргҳо овардааст.

Интихоби замони сифрӣ чунин маъно дорад, ки масрафкунанда аз 1 доллари даромади ҷорӣ ба ивази 1 доллари даромад баъди як сол худдорӣ менамояд, ба ибораи дигар, некуаҳволии $\bar{y}$ тағйир намеёбад.

Интихоби замони манфӣ - ба он далолат дорад, ки масрафкунанда пасандоз мекунад, ҳатто агар мавқуф мондани 1 доллари даромади ҷорӣ ба бозгардондани камтар аз 1 доллар пас аз як сол анҷом ёбад. Аммо дар маҷмӯъ аксари мардум дорои интихоби замони мусбӣ мебошанд.

Мизони ниҳии интихоби замонӣ (M RTP) - ин арзиши изофии масрафи замони оянда мебошад, ки барои ҷуброни худдорие, ки шахс аз ҳар як доллари иловагии масрафи ҷорӣ ба амал мебарорад, зарур аст. M RTP - бо формулаи зерин муайян карда мешавад: $M RTP = \frac{\Delta C_2}{\Delta C_1}$, ки ΔC_2 - ҳаҷми масраф дар соли

дуум аст, ки барои ҳавасманд кардани масрафкунанда ба мавқуф гузоштани ΔC_1 дар соли аввал зарур мебошад.

Дар расми 14.3. байни нуқтаҳои А ва В дар мунҳании бетафовутии U_2 ҳазор доллари соли ҷорӣ муодили 1100 доллар дар соли дуум аст ва $M RTC = \frac{1100}{1000} = 1,1$ мебошад.

Имконияти иваз намудани масрафи замони ҳозир ба масрафи замони оянда ба нархи бозории баҳра аз қарз вобастагӣ дорад. Агар фард маблағи S долларро дар соли ҷорӣ пасандоз кунад, вай имконият хоҳад дошт, ки дар соли оянда маблағи бештар аз S долларро ба масраф расонад. Чӣ миқдор бештар ба масраф расондани вай вобаста ба нархи бозории баҳра (i) аст.

Агар маблағи S доллар пасандоз шуда бошад, пас дар соли дуум масраф $C_2 = (1+i) S$ хоҳад буд, (14.3.)

ки S - фарқи байни даромади ҷорӣ ва оянда, I - даромад мебошад.

$$S = I - C_1 \quad (14.4.).$$

Фарз мекунем, ки C - арзиши ниҳии сармоягузориҳо ва R_1 ҳиссаи ниҳии онҳо дар шакли афзоиши даромад ё худ дар шакли коҳиши хароҷоти тавлидӣ мебошад. Ҷубронпазирии ниҳии сармоягузориҳо r -ро бо формулаи зерин ҳисоб кардан мумкин аст: $C(i+r) = R_1$. (14.1)

Ин формула ҷубронпазирии сармоягузориҳоро (r) бо ифодаи дарсадӣ, ки дар поёни сол афзоиши миқдори C -ро то R_1 таъмин месозад, нишон медиҳад.

Барои он ки ҷубронпазирии ҳар кадом сармоягузориҳо ҳисоб карда шавад, ширкат бояд арзиши ниҳии сармоягузориҳо (C)-ро доништа ҳиссаи ниҳии ин сармоягузориҳо (R_j)-ро мавриди арзёбӣ қарор диҳад ва бар асоси формулаи зерин мизони дохилии ҷубронпазирии сармоягузориҳо (r)-ро муайян намояд:

$$C = \frac{R_1}{(i+r)} + \frac{R_2}{(i+r)^2} + \dots + \frac{R_n}{(i+r)^n} = \sum \frac{R_j}{(i+r)^j}. \quad (14.2)$$

Сипас, барои муайян сохтани Ҷоидаоварии сармоягузориҳо, ин қимати ҷубронпазирӣ бо нархи бозории баҳра аз сармоя қиёс карда мешавад. Агар $r > i$ бошад, ширкат сармоягузориҳо ба амал мебарорад.

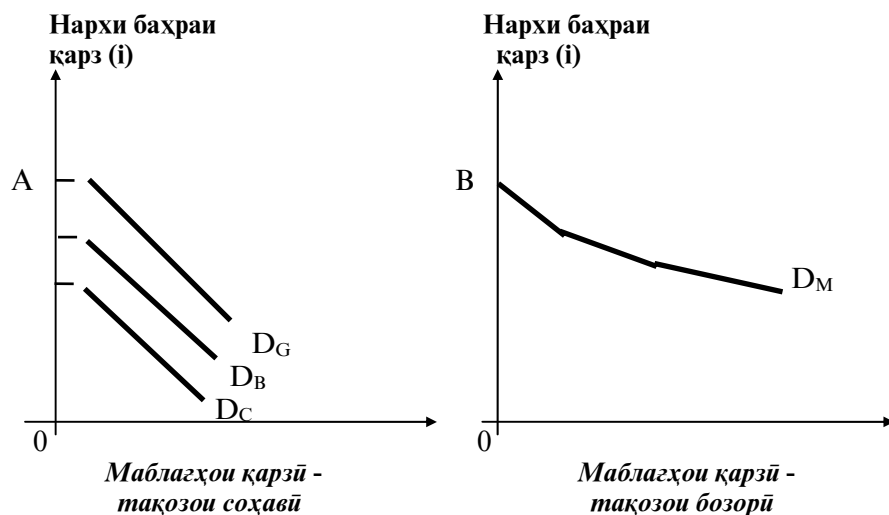
Мизони дохилии ҷубронпазирии сармоягузориҳо бо афзоиши ҳаҷми маблағҳое, ки дар соли муайян сармоягузорӣ мешаванд таъмин ба коҳиш ёбӣ дорад.

Мизони ниҳии ҷубронпазирӣ аз маблағҳои сармоягузоришаванда дар ҳар кадом соли муайян бинобар афзоиши ҳаҷми фондҳои сармоягузоришуда таъмин ба камшавӣ нишон медиҳад. Мунҳании мизони дохилии ҷубронпазирӣ, ки шеби моил ба зер дорад, дар расми 14.1. тасвир ёфта ва он тақозои ширкатро ба маблағҳои сармоягузоришаванда баён месозад. Ин мунҳанӣ баёнгари ҳадди аксари нархи баҳра аз сармоя мебошад, ки ширкат барои ба вом гирифтани ин ё он миқдори маблағи қарз ҷиҳати маблағгузории ҳаҷми муайяни сармоягузориҳо бо ифодаи пулии онҳо, мепардозад.

Тақозои бозорӣ ба маблағҳои қарзӣ - ин маҷмӯи ҳаҷми маблағҳои ба вом гирифташаванда аст, ки бо ин ё он нархи баҳраи имконпазирӣ қарзӣ ҳамаи вомгирандагон тақозо ба гирифтани онро доранд.

Вомпиранда мумкин аст ширкат бошад ё масрафкунандагони инфиродӣ, ки меҳоханд бештар аз имконияти даромади ҷориашон харҷ кунанд, ё давлат, ки меҳохад сармоягузориҳо ё касри будҷаро таъмини молиявӣ намояд.

Тақозо ба маблағҳои қарзӣ дар ҳар як соҳа хоҳиши нархро дар истехсолот, ки ба сабаби аз тарафи ҳамаи ширкатҳо зиёд кардани тавлид рӯй медиҳад, инъикос менамояд.



Расми 14.2. Тақозои бозорӣ оид ба маблағҳои сармоягузорӣ.

Дар расми 14.2. чӣ гуна ташаккул ёфтани тақозои бозорӣ ба маблағҳои қарзӣ нишон дода шудааст. Намудори А расми 14.2. тақозои соҳавӣ, тақозои истеъмолий ва тақозои давлатиро барои маблағҳои сармоягузорӣ баён месозад. Тақозои бозорӣ ба маблағҳои қарзӣ - ин маҷмӯи маблағҳои мебошад, ки ба он барои тамоми ҳадафҳо бо ҳар қадом нархи баҳра аз сармоя тақозо вучуд дорад (намудори В).

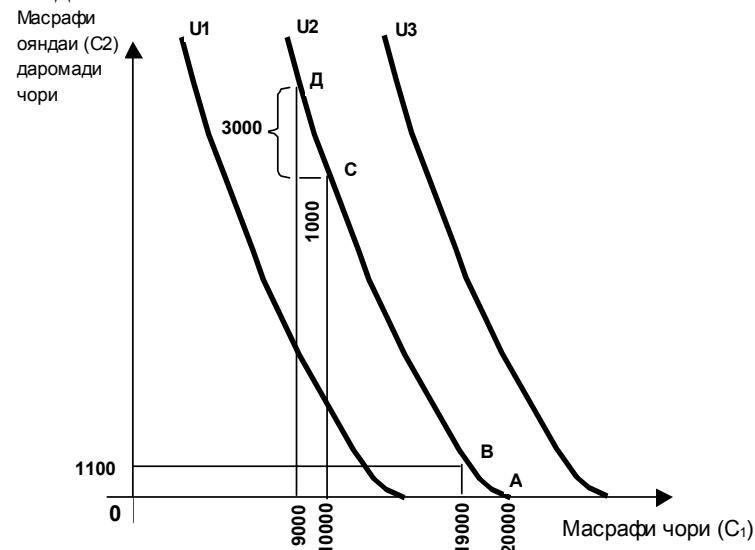
14.3. Арзани пасандоз

Ҳангоме, ки касе қисмате аз даромадашро пасандоз мекунад, ӯ имконияти харид дар имсолро ба вақти дигар мегузорад. Аз тарафи дигар, масрафкунанда метавонад нисбат ба даромади

ҷориаи харҷи бештар қунада, ба ин манзур вом мегирад. Чӣ андоза пасандоз кардан ва чӣ андоза вом гирифтани, ин қорест, ки ба ихтиёри фард вобаста аст.

Ин ихтиёрдорӣ қисман ба интиҳоб байни масрафи имсол ва хилофи он масрафи бештар кардан дар оянда вобаста мебошад.

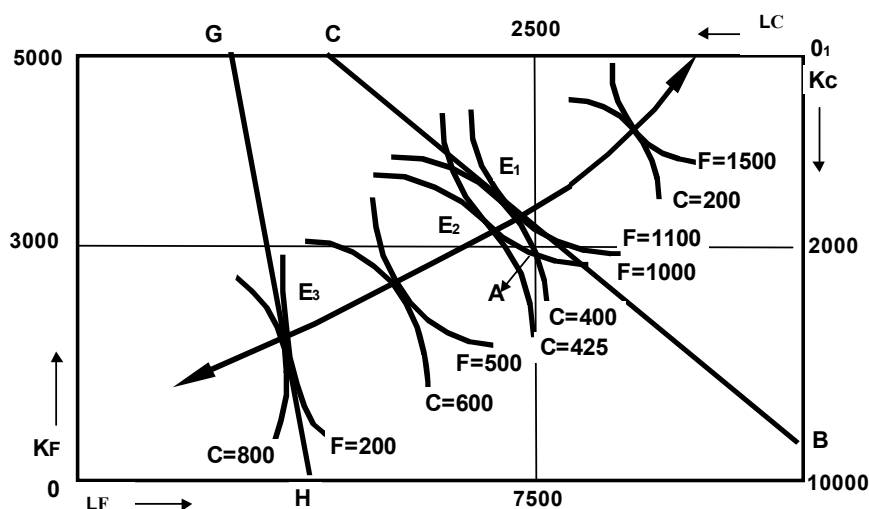
Дар расми 14.3. мунҳаниҳои бетафавутӣ байни масрафи ҳоли ҳозир ва замони ояндаи молҳо ва ҳадамот тасвир ёфтаанд. Ин мунҳаниҳои интиҳоб байни харҷи миқдори муайяни даромади ҷориро бетаъхир ва мавқуф гузоштани масрафро ба 1 сол баён месозанд.



Расми 14.3. Интиҳоби замонӣ.

Фарз мекунем, ки масрафкунанда 20 ҳазор доллар даромад дорад, ки харҷи он ба ду давра тақсим карда мешавад. Харҷи андоза, ки аз даромад имсол бештар сарф карда шавад, дар соли дигар ҳамон андоза камтар ба масраф мерасад. Мунҳаниҳои бетафавутӣ таносуби харҷҳои ҷорӣ ва ояндаро аз маҷмӯи муайяни даромади ҷорӣ, ки барои масрафкунанда бартарияти яқсон доранд, нишон медиҳанд. Дар расми 14.3. дар нуқтаи А ҳама 20 ҳазор доллар дар соли ҷорӣ харҷ карда мешаванд. Масраф аз ин даромад дар соли оянда баробари сифр аст. Нуқтаи В дар мунҳаниҳои бетафавутии U_2 баёнгари он аст, ки

назар дорад, ки баҳрабардорӣ аз манобеъ тарзе бояд ташкил карда шавад, ки миқдори MR_L / MP_K ё MP_K / MP_i барои тавлиди ҳамаи молу ҳадамот баробар бошад.



Расми 15.3. Самарабахшии истеҳсолот.

Дар расми 15.3. аз ҳамаи нуқтаҳои тамос, ки дар онҳо шартҳои ($MRTS_{LK}^F = MRTS_{LK}^C$) ба иҷро мерасад, мунҳание мегузарад. Ин мунҳанӣ мунҳании самарабахшии баҳрабардорӣ аз манобеъ дар низоми иқтисодӣ ё чунон ки аз мӯҳтавои боби 1 медонем, мунҳании имкониятҳои тавлидӣ мебошад.

Мунҳании имкониятҳои тавлидӣ нишон медиҳад, ки кадом ҳаҷми бешинаи яке аз молҳоро дар низоми иқтисодие тавлид кардан мумкин аст, ки ҳаҷми тавлиди ҳамаи дигар колоҳо муайян буда, дар маҳдудияти манобеъ ва технология қарор дорад. Ин мунҳаниро аз намудори мураббаи Эчворт ба осонӣ сохтан мумкин аст. Барои мисол, дар расми 15.3. нуқтаи E_1 : 10000 одам/соат ва 5000 мошин/соате, ки дар ихтиёр дорем, барои тавлиди 1100 тонна хӯрокворӣ ва 400 даст либосворӣ истифода мешавад. Дар мавриди сохтани мунҳании имкониятҳои тавлидӣ дар меҳвари амудӣ тавлиди либосворӣ ва дар меҳвари уфуқӣ истеҳсоли хӯрокворӣ ҷойгир карда мешавад (расми 15.4.).

14.6. Бозори сарватҳои табиӣ

Манобеи табиӣ аз қабili замин, об, ҳаво, канданиҳои ғойаданок, олами набототу ҳайвонот, манбаҳои неруи барқии табиӣ, ки бо мубодилаи иқтисодӣ ҷалб карда мешаванд, ба таври кулӣ бо истилоҳи ягонаи «замин» ном бурда мешаванд. Аз байни ҳамаи омилҳои тавлидӣ замин нодиртарин омил аст, зеро вай омилӣ ғайриманкул мебошад. Миқдори умумии замин, ки дар мавзеи муайян мавҷуд аст, ҳислати собит ва тағйирнопазир дорад. Арзани комилан бекашиши замин пешбинӣ менамояд, ки нархи замин вобаста ба сатҳи тақозо ба қитъаҳои алоҳида муайян карда шавад. Тағйирёбии нархи замин ё пардохт барои иҷораи он танҳо метавонад ба сабаби тағйир ёфтани сатҳи тақозо ба вуқӯъ пайвандад. Иҷораҳои замин - ин нархи ҳадамоти замин мебошад. Нархи замин ба иҷораҳои замин алоқамандии ногустастанӣ дорад. Нархи замин аз арзиши танзилии иҷораҳои замин дар даврони оянда иборат аст. Иҷораҳои ҳадамоти қитъаи замин ҳар андоза бештар бошад, нархи замин ҳамон андоза зиёд мешавад.

Агар R_j - иҷораҳои ҷашмдоштӣ аз қитъаи замини муайян дар соли j ва i - нархи баҳраи бозорӣ аз қарз бошад, он гоҳ нархи замин P_L баробар аст:

$$P_L = \sum \frac{R_j}{(1+i)^j}$$

Муддати хидмати қитъаи замин беинтиҳо аст. Аз ин r , ҷамъбандӣ аз адади воҳид оғоз ёфта то ба бениҳоятӣ меравад. Бинобар ин, формуларо ин тавр навиштан мумкин аст:

$$P_L = \frac{R}{i}, \text{ ки } R - \text{ иҷораҳои солоне ва } i - \text{ нархи баҳраи бозорӣ}$$

аз қарз мебошад.

Барои мисол, фарз мекунем, ки иҷораҳои ҳадамоте, ки мумкин аст солоне аз 1 гектар ба даст оварда шавад, 1000 доллар аст. Агар нархи баҳраи бозорӣ аз қарз баробари 10% бошад, пас ҳадди аксари нарх, ки барои замин пардохта хоҳад шуд, ба 10000 доллар баробар хоҳад буд $\left(\frac{1000}{0,1}\right)$.

Иҷораҳои замин аз иншооти муҳталифи рӯи замин - ин худ даромад аз маблағгузориҳо мебошад, ки дар ин замин ба амал

бароварда мешавад. Агарчӣ замин ҷовидон боқӣ хоҳад буд, вале иншооти дар он бунёдёфта ҷовидонӣ нахоҳанд буд.

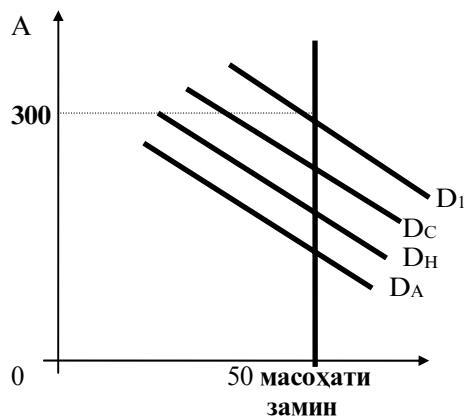
Бо нархи баҳраи муайян аз қарз қимати нархи заминро иҷорабаҳои замин муайян менамояд. Азбаски арзаи замин дар мавзеи мавриди назар собит аст, иҷорабаҳо ба тамои вобаста ба тақозо ба замин дар ин мавзеъ мебошад.

Барои ба ҳадди аксар расондани даромад аз замин моликони замин бояд онро ба иҷора ба қасоне супоранд, ки нархи аз ҳама баландро пешниҳод мекунад.

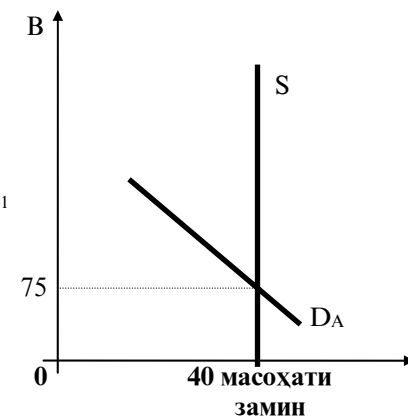
Ҳоло ду қитъаи заминро дар як мавзеъ аз назар мегузаронем. Яке аз қитъаҳо дар масофаи наздик ба маркази шаҳр воқеъ аст. Қитъаи дигар дур аз шаҳр ҷой гирифтааст.

Дар расми 14.4. ҷӣ гуна муқаррар карда шудани иҷорабаҳо барои як гектар замин дар ин ду қитъа нишон дода шудааст. Ҷор мунҳани тақозо (намудори А) баёнгари ҳадди аксари иҷорабаҳое мебошад, ки ҷаҳор навъи истифодабарандагони мухталифи замин омодагӣ доранд моҳе барои 1 гектар пардозанд.

**Иҷорабаҳо барои
1га дар як моҳ (долл)**



**Иҷорабаҳо барои
1га дар як моҳ (долл)**



Расми 14.4. Иҷорабаҳои замин.

D_A - тақозои кишоварзӣ. Кишоварзон омода ҳастанд 100 долларӣ барои 1 гектар замин пардозанд.

манобеъ дар нуқтаи А самарабахш нест, зеро дар мунҳани баробарии миқдори аз ин нуқта гузаронидашуда ҳаҷми тавлиди ба 400 даст либосвор дар як рӯз мувофиқ меояд.

Ҳаракат бар тӯли мунҳанӣ то нуқтаи E_1 нишон медиҳад, ки сатҳи тавлиди либосворӣ бетағйир боқӣ мемонад, вале ҳаҷми хӯрокворӣ дар як рӯз аз 1000 тонна то 1100 тонна зиёд мешавад, зеро 100 мошин/соат аз тавлиди либосворӣ барои истеҳсоли хӯрокворӣ интиқол дода мешавад.

Дар нуқтаи E_1 мунҳанӣ баробарии миқдор барои тавлиди хӯрокворӣ (ҳаҷми тавлид 1100 тонна) бо МБМ барои тавлиди либосворӣ тавлид дар як рӯз 400 даст либосвор дар тамос мешавад. Дар ҳоли ҳаракат аз нуқтаи A_1 низ тавлиди либосвориро бе коҳиш додани истеҳсоли хӯрокворӣ зиёд кардан мумкин аст. Ба ин натиҷа тавассути аз истеҳсоли хӯрокворӣ гирифтани омили кор ва ба ҷои он ҷойгузин кардани сармоя ба миқдоре, ки барои дар сатҳи пешин нигоҳ доштани ҳаҷми тавлид басанда аст, расидан мумкин аст.

Аз нуқтаи А ба нуқтаи E_2 ҳаракат карда метавонем афзоиши тавлиди либосворро аз 400 то 425 даст либосвор дар як рӯз расонем. Ҳарду мунҳанӣ боз дар нуқтаи E_2 тамос мегиранд.

Намудори мураббаи Эчворт дар расми 15.3. як қатор МБМ-ҳоро барои тавлиди хӯрокворӣ ва либосворӣ дар ҳоли маҳдудияти муайяни манобеъ ва технология баён месозад. Танҳо ҳамаи банду басти одам/соат ва мошин/соатҳое, ки мутаносиб ба нуқтаҳои тамоси ду зумраи мунҳаниҳои баробарии миқдор ҳастанд, имконоти самарабахшии тақсими манобеъро таъмин менамоянд. Майли баъзе мунҳаниҳо дар ҳар қадам нуқта, ки ба (-1) зарб зада шудааст, мизони ниҳони ивазкунии сармояро ба кор нишон медиҳад. Майли МБМ барои тавлиди хӯрокворӣ баробари $(MRTS^F_{LK})$ аст. Майли МБМ барои тавлиди либосворӣ ба $(-MRTS^C_{LK})$ баробар аст.

Меъёри самарабахшӣ тақозо менамояд, ки ҳадамоти омилҳои тавлиди тарзе истифода карда шаванд, ки шароити зерин ба иҷро расад:

$$MRTS^F_{LK} = MRTS^C_{LK} \quad (15.3.)$$

Чунон ки аз баррасиҳои боби 5 огоҳӣ дорем, мизони ниҳони ивазкунии сармоя ба кор баробари нисбати маҳсули ниҳони кор ба маҳсули ниҳони сармоя мебошад, аммо мизони ниҳони ивазкунии кор ба сармоя баробари нисбати аксии онҳо аст. Шароите, ки самарабахширо фароҳам месозад, ҳамчунин дар

хӯрокворӣ (LF) ба кор рафтааст, аз нуқтаи сифр дар кунчи чапи поёнӣ бар тӯли асоси росткунча як сӯ гузошта мешаванд. Шумораи мошин/соатҳо (KF) барои тавлиди хӯрокворӣ ҳамчунин дар самти чап, бар тӯли тарафи амудии росткунча гузошта мешавад.

Аз нуқтаи O1 дар кунчи болои самти рости росткунча ба чап бар тӯли қисми болоии уфуқии росткунча шумораи одам/соатҳо (Lc), ки барои тавлиди либосворӣ истифода мегардад, гузошта мешаванд.

Шумораи мошин/соатҳо (Kc), барои тавлиди либосворӣ ба поён бар тӯли тарафи рости амудии росткунча гузошта мешаванд. Ҳар як нуқта дар мураббаи Эчворт мутаносиб ба тақсмоти одам/соат ва мошин/соатҳо барои тавлиди ду мол буда, бо шаш нишондиҳанда тавсиф карда мешавад: L_F , K_F , L_c , K_c , F , C . Аз ҳар кадом нуқтаи мураббаи Эчворт гузаронидани мунҳании баробарии миқдор (изоквант) чӣ барои тавлиди хӯрокворӣ ва чӣ либосворӣ мумкин мебошад. Аз нуқтаи A мунҳании баробарии миқдор (МБМ)-и мутаносиб ба ҳаҷми тавлидиро, ки мумкин аст дар ҳоли ба харҷ додани 7500 одам/соат ва 3000 мошин/соат ба даст оварда шавад, мегузаронем.

Ин МБМ нишон медиҳад, ки бо ҳаҷмин ҳаҷми муайяни манобеъ мумкин аст, ки 1000 кг маводи хӯроқӣ истеҳсол карда шавад. Ғайр аз ин МБМ-и мутаносиб бо миқдори либосворие тасвир мекунем, ки имкон дорад дар нуқтаи A истеҳсол карда шавад.

Ин мунҳаниро тарзе мекашем, ки «қаъри» он дар боло меояд, зеро ҳаҷми кор ва сармояи барои тавлиди либосворӣ истифодашаванда аз нуқтаи сифри O1 гузошта мешавад. МБМ-и аз нуқтаи A гузаштаи тавлиди либосворӣ нишон медиҳад, ки ҳар рӯз бо истифода аз 2500 одам/соат ва 2000 мошин/соат 400 даст либосвор тавлид карда мешавад.

Самарабахшии тавлидӣ вақте муяссар мегардад, ки имкони бозсозии баҳрабардорӣ аз манобеи мавҷуда ба тарзе, ки тавлиди як мол бе коҳиши тавлиди ҳар кадом моли дигар афзоиш дода шавад, аз байн меравад. Намудори мураббаи Эчворт барои интиҳоб намудани ҳамон имконоти тақсими манобеъ, ки ба меъёри самарабахшии истеҳсолот ҷавобгӯ ҳастанд, мавриди истифода қарор мегирад. Ин матлаб дар расми 15.3. тасвир ёфтааст. Дар ин расм ба мушоҳида мерасад, ки истифодаи

ДН - тақозои манзил; D_1 - тақозои саноатӣ; D_c - тақозои тичоратӣ. Ҳадди аксари арза барои як гектар 300 доллар дар як моҳ аст. Ин пешниҳоди аҳли саноат мебошад. Ба ҳаҷмин сабаб замин ба аҳли саноат ба иҷора дода мешавад. Иҷорабаҳои бозорӣ баробари 300 доллар барои як гектар дар як моҳ аст.

Ба иҷорабаҳои замин кадом омилҳо таъсир мегузоранд? Муҳимтарин омиле, ки ба иҷорабаҳои аз тарафи истифодабарандагони ғайрикишоварзии замин барои қитъаи замин пардохташаванда таъсир мерасонад, дар аксар ҳолатҳо мавзеи ҷойгирии замин мебошад.

Ин бештар ба наздикии қитъаи замин ба маркази шуғл, истироҳат, фурушгоҳҳо, иншооти умумӣ, ҳолати онҳо ва омилҳои дигар вобастагӣ дорад.

Фақат истифодабарандагони кишоварзии замин ба ҳосилнок будани замин мароқ зоҳир мекунанд.

Намудори В расми 14.4. мунҳании тақозоро дар бозори иҷора барои қитъаи дуюм, ки дур аз шаҳр воқеъ аст, ба тасвир овардааст. Ягона шахсе, ки ба ин қитъа таваҷҷӯҳ дорад, кишоварз аст. Аз ҳаҷмин сабаб дар ин ҷо иҷорабаҳо 75 доллар барои як гектар дар моҳе мебошад.

Ҳаҷмин тарик, бинобар он, ки замин собит, яъне ғайриманқул аст, ҳар як қитъа бо мавқеи ҷойгирии худ дорои хислатҳои беназир мебошад, ки ба иҷорабаҳо аз он ва низ нархи он таъсир мерасонад.

Танҳо тағйирот дар тақозо метавонад ба иҷорабаҳо тағйирот оварад. Моликоне, ки соҳиби замини нисбатан серҳосил ҳастанд, ё дар мавқеи ҷойгирии заминашон бартарӣ доранд, иҷорабаҳои тафовутдор ба даст меоранд, ки дар сурати даромади иловагӣ ифода меёбад.

Истилоҳот ва мафҳумҳои асосӣ.

1. Баҳраи қарз.
2. Сармоя.
3. Мизони ниҳии интиҳоби замони (MRTP).
4. Арзиши танзиль (PDV).
5. Арзиши ҳолиси бо нархҳои ҳозир андозгирифташуда (NPV).
6. Иҷорабаҳои иқтисодӣ.

7. Ичорабаҳои тафовутдор.
8. Баҳра қарзи номиналӣ (i).
9. Баҳраи қарзи воқеӣ (r).
10. Мизони ниҳии ҷубронпазирии сармоягузорӣ (MRTI).
11. Ҷубронпазирии ҳолиси ниҳии сармоягузориҳо (MNRI).
12. Меёри боздеҳи дохилӣ (IRR).

Саволҳо барои муҳокимаронӣ.

Дурустии фикрҳои баёнгардидаро баҳо диҳед.

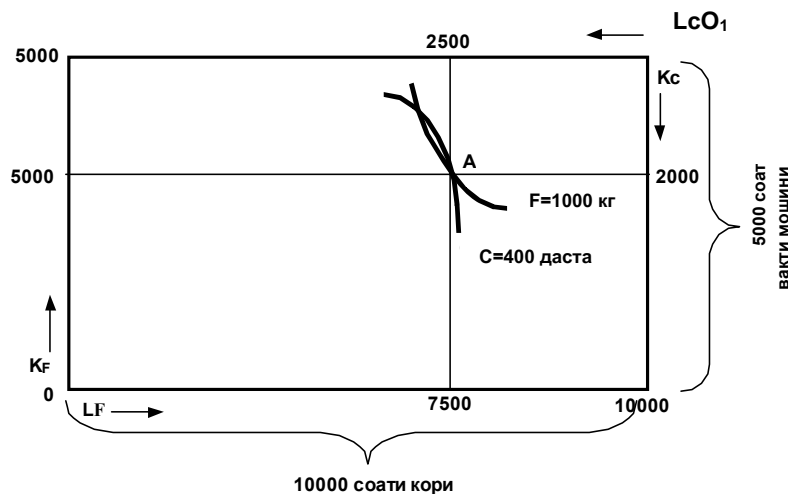
1. Андозаи воқеии баҳра мумкин аст манфӣ бошад.
2. Мувозинат дар бозори замин дар он зоҳир мегардад, ки миқдори ичорабаҳо барои ҳамаи қитъаҳои сифати якхела дошта баробар бошад.
3. Андозаи воқеии баҳра ҷамъи афзоиши нархро, ки бо фоиз ифода ёфтааст, андозаи исмии баҳраро ташкил медиҳад.
4. Андозаи баҳраи воқеӣ мумкин аст баробари сифр бошад.
5. Андозаи гуногуни ичорабаҳои замин гуногунии маҳсулнокии ниҳии қитъаҳои заминро таҷассум менамояд.
6. Ичорабаҳои иқтисодӣ пардохт барои манобеъ мебошад, ки муноҷиати тақозои қомилан бекашиш дорад.
7. Афзоиши арзاي пул боиси зиёд шудани андозаи баҳра мегардад.
8. Ширкат сармоягузорию дар мавриде ба амал хоҳад баровард, ки мизони ғойдае, ки интизор меравад, камтар аз андозаи баҳра бошад.
9. Тақозои аз ҳама бештар ба маблағҳои қарзӣ аз ҷониби ширкатҳое пешниҳод мегардад, ки ният доранд онҳоро барои харидории воситаҳои истеҳсолот равона созанд.
10. Чӣ андоза, ки андозаи баҳра камтар бошад, ҳамон андоза тақозо ба пул камтар мешавад.
11. Ҳолате, ки дар мавриди он одамон аз масрафи замони ҳозира ба манзури зиёд кардани он дар оянда худдорӣ мекунанд, пасандоз номида мешавад.
12. Нархи қолаи сармоявӣ ҳангоме, ки андозаи баҳра зиёд мешавад, афзоиш меёбад.
13. Тағйироти технологӣ, ки боиси афзоиши мизони ғойдаи лоиҳаҳои сармоягузорию амалишаванда мегардад, сабабгори зиёд шудани тақозо ба сармояи қарзӣ мешавад.

фурӯш мешаванд. Рақобати фурӯшандагон дар бозор сабабгори барқарор шудани чунин нархҳое барои ҳадамоти қор ва сармоя мешавад, ки мувозинатро байни ҳаҷми ҳаррӯзаи арзаву тақозо таъмин месозад.

Маҳдудияти манобеъ барои ин низоми иқтисодӣ мумкин аст ба сурати зерин навишта шавад:

$$L = LF + LC = 10000 \text{ соат/рӯз} \quad (15.1.)$$

$$K = KF + KC = 5000 \text{ соат/рӯз} \quad (15.2.).$$



Расми 15.2. Намудори мураббаи Эчворт.

Бо ёрии намудори мураббаи Эчворт имконияти самарабахши тавлид ва тақсими манобеъро дар иқтисоде, ки арзاي қору сармояш собит аст, мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Намудори мураббаи Эчворт, ки қуттии Эчворт низ номида мешавад, аз росткунҷае иборат мебошад, ки тарафҳои ба ҳаҷми манобеи дар ихтиёрбуда барои тавлиди ду мол далолат мекунанд.

Ҳар як нуқта дар ин намудор мутаносиб ба як имкони тақсими миқдори мавҷудаи одам/соат ва мошин/соат барои тавлиди ҳӯрокворӣ ва либосворӣ мебошад. Ин дар расми 15.2. тасвир ёфтааст. Тӯли росткунҷа баёнгари 10000 одам/соат, бари росткунҷа баёнгари 5000 мошин/соат мебошад, ки ҳар рӯзе дар ихтиёр дорем. Одам/соатҳое, ки барои истеҳсоли маводи

бошанд, ки ҳаҷми тақозо дар ҳамаи бозорҳо баробари ҳаҷми арза шуда бошад. Дар чунин шароит дар ҳеҷ яке аз бозорҳо тамоюл ба тағйири минбаъдаи тақозо ё арза вучуд надорад.

15.2. Мувозинати умумӣ ва самарабахшӣ

Аз он ҷӣ дар фасли аввали ин боб гуфта шуд, маълум мегардад, ки дар раванди тавлид ва истеъмоли молҳо ва ҳадамот тасмимҳои сершумори ба ҳамдигар алоқаманд қабул карда мешавад.

Ба натиҷаҳои амалиёти бозаргонӣ тавассути ба муқоиса гузоштани тақсими ниҳии манобеъ бо тақсими самарабахши молу ҳадамот баҳо додан мумкин аст.

Моҳияти ин алоқамандии байниҳамдигариро метавонем бо мисоли оддӣ мавриди таҳлил қарор диҳем, ки дар ихтиёр ду омил барои тавлиди ду мол дошта бошем. Ин таҳлили содашудаи «дуандозагии» мувозинати умумӣ мебошад, ки мумкин аст барои ҳолати бо манобеъ ва молҳои бисёр ба осонӣ умумият дода шавад. Вале бояд қайд кард, ки дар мавриди таҳлили бисёрандозагӣ барои ҳалли масъалаҳои мувозинати умумӣ услубҳои риёзиро ба қор бурдан зарур аст. Барои фаҳмидани мувозинати умумӣ таҳлили дуандозагӣ, ки ба истифодаи дастгоҳи риёзии мураккаб эҳтиёҷ надорад, кифоя мебошад.

Фарз мекунем, ки дар кишвари хурде барои тавлид ҳаҷми куллии ҳадамоти қор (L) ба миқдори 10000 одам/соат дар рӯз мавҷуд аст. Омили дууми тавлидӣ сармоя (K) мебошад, ки ҳаҷми мавҷудаи он дар як рӯз 5000 мошин/соатро ташкил медиҳад, ки дорои сифати муайян аст.

Ҳаҷми куллии ҳадамоти омилҳои тавлидии дар дастрасии якрӯза буда - ин маҳдудияти иқтисод аз ҷиҳати манобеъ мебошад. Маҳдудияти ҳаҷми ҳадамоти қор ва сармоя бар ҳаҷми тавлиди молу ҳадамот маҳдудият мегузорад.

Фарз мекунем, ки танҳо ду навъи мол - ҳӯрокворӣ (F) ва либосворӣ (C) истеҳсол карда мешавад. Ҳар андоза, ки манобеи бештар барои истеҳсоли маводи ҳӯрокворӣ ба қор равад, ҳамон андоза ҳаҷми манобеъ барои тавлиди либосворӣ камтар мерасад. Ҳам одам/соат (10000) ва ҳам мошин/соат (5000) дар шароити рақобати комил дар бозорҳои омилҳои тавлидӣ хариду

14. Андозаи тавозунии баҳра дар мавриде муқаррар карда мешавад, ки арзаи сармоя аз тақозо ба он афзунтар бошад.

15. Арзаи маблағҳои қарзӣ ба андозаи баҳра вобаста нест.

Тестҳо // санҷишҳо.

1. Андозаи баҳраи вомбаргҳо ба қадри кам хоҳад буд, ки.

- A) Қўтоҳии муддати эътибори онҳо аст;
- B) Эҳтимолияти хатари онҳо бештар бошад;
- C) Қурби нақдинагии он камтар аст;
- D) Интизории таваррум бештар бошад;
- E) Нархи исмии онҳо нисбат ба нархи бозорӣ бештар бошад;

2. Иҷораҳои замин дар ҳоли баробарии шароити дигар афзоиш хоҳад ёфт, агар.

- A) Нархи замин коҳиш ёбад;
- B) Тақозо ба замин зиёд шавад;
- C) Тақозо ба замин коҳиш ёбад;
- D) Арзаи замин афзоиш ёбад;
- E) Дар ҳеҷ қадом аз шароити номбурда;

3. Арзаи замин.

- A) Комилан бекашиш аст;
- B) Ҳислати кашиши воҳидӣ дорад;
- C) Комилан бокашиш аст;
- D) Бокашиш аст;
- E) Бекашиш аст;

4. Агар андозаи баҳраи исмӣ (номиналӣ) 10% ташкил диҳад, аммо суръати таваррум 4% дар сол муайяншуда бошад, он гоҳ андозаи баҳраи воқеӣ иборат аст аз.

- A) 14%; B) 6%; C) 2,5%; D) -6%; E) 4%;

5. Ширкат дар назар дорад, ки аз бонк барои сохтмони корхонаи нав қарз гирад. Андозаи баҳраи солона 18% ташкил медиҳад. Мизони ғоидаи ҷашмдоштӣ 20% муайян шудааст. Бо ин шароит ширкат.

- A) Корхонаи навро нахоҳад сохт;

- В) Корхонаи навро хоҳад сохт;
 С) Сарфи назар аз зиён тасмим мегирад, ки корхонаро бисозад;
 Д) Бар асоси маълумоти мавҷуда тасмим гирифтани наметавонад;
 Е) Воқеъ шудани чунин ҳолат мумкин нест;

6. Тасмими мусбӣ дар хусуси сохтмони кӯпруке, ки 200 сол хизмат хоҳад кард ва солона 10% фоида хоҳад овард, дар мавриде қабул мешавад, ки андозаи баҳра.

- А) На бештар аз 2% бошад;
 В) На бештар аз 20% бошад;
 С) 10% ё камтар бошад;
 Д) 10% ё бештар бошад;
 Е) Маълумот барои тасмимгирӣ мавҷуд нест;

7. Ширкат хоҳиш дорад, ки барои харидории таҷҳизоти нав, ки 20000 доллар қимат дошта як сол хизмат мекунад, маблағ ба вом гирад. Интизор меравад, ки ба ин васила даромади иловагии солона 1500 долларро ташкил медиҳад. Ширкат маблағгузорию дар ин таҷҳизот ба шарте анҷом хоҳад дод, ки андозаи баҳра.

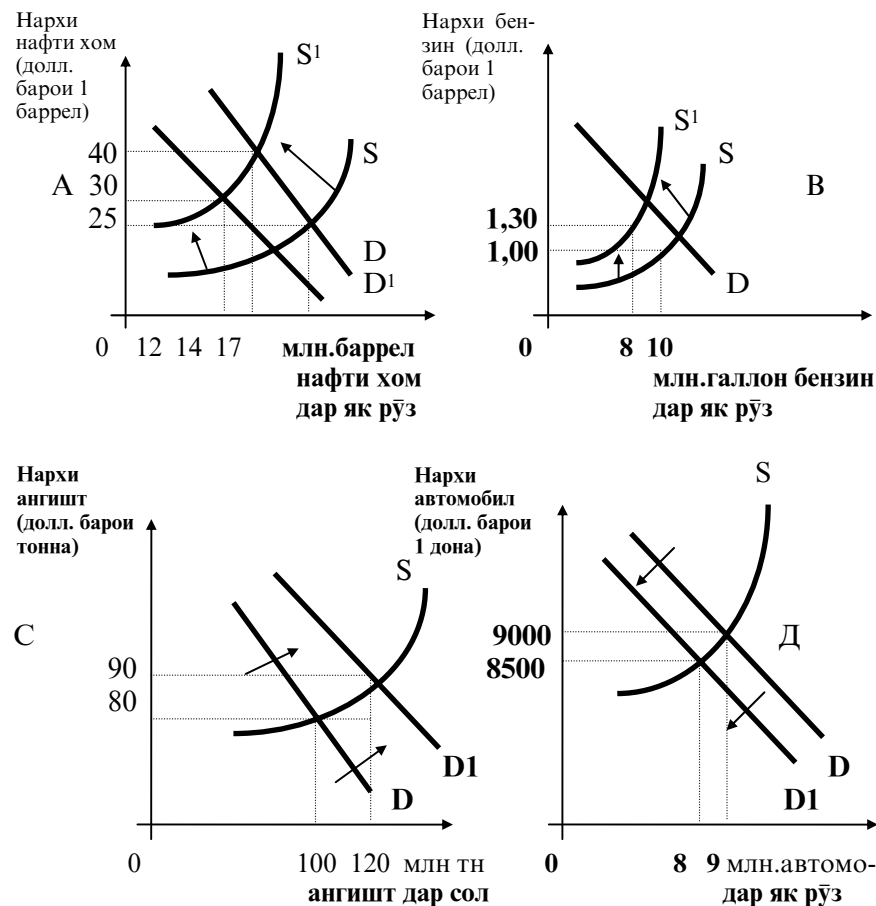
- А) 6%; В) 8%; С) 10%; Д) 12%; Е) 15% бошад;

8. Дар мавриди тақозои муайян ба сармоягузориҳо миқдори он.

- А) Ба андозаи баҳра вобаста нест;
 В) Мумкин аст афзоиш ё коҳиш ёбад, агар андозаи баҳра зиёд шавад;
 С) Коҳиш хоҳад ёфт, агар андозаи баҳра зиёд шавад;
 Д) Афзоиш хоҳад ёфт, агар андозаи баҳра зиёд шавад;
 Е) Коҳиш хоҳад ёфт, агар андозаи баҳра кам шавад;

9. Андозаи баҳраи тавозунӣ баробар месозад.

- А) Андозаи аслии баҳраро бо воқеъ;
 В) Ҳаҷми тақозои маблағҳои қарзиро бо арзаии он;
 С) Масрафро бо пасандоз;
 Д) Ҳамаи нишондиҳандаҳои мазкурро;
 Е) Ҳеҷ кадом аз ҳолатҳо воқеъ намегардад;



Расми 15.1. Таҳлили мувозинати умумӣ дар робита ба афзудани нархи нафти хом.

Дар мавриди омешиш додани тақозо ба нафт аз D ба D¹, нархи он аз 40 то 30 доллар барои як баррел дар мувозинати дарозмуддат коҳиш меёбад.

Ҳаҷми тақозо бо ин нарх 12 млн. баррел дар як рӯзро ташкил медиҳад.

Мувозинати умумӣ замоне воқеъ мегардад, ки нархҳо ба тағйири ибтидоии тақозо ва арза тарзе аксуламал нишон дода

меёбад [дар як галлон 4,546 литр (Британия) ё 3,785 литр (ШМА) аст].

Ҳаҷми тақозо аз 10 млн. то 8 млн. галлон дар як рӯз коҳиш меёбад. Ба ҳамин монанд, нархи ҳамаи дигар молҳое, ки аз нафти хом истеҳсол мешаванд, (мазут барои шабакаи гармидиҳӣ, матоъҳои сунъӣ, керосин, маводи пӯшиш ва ғайра) низ афзоиш ёфта ҳаҷми фурӯши онҳо кам мешавад.

Дар намудори С расми 15.1. таъсири болоравии нархи нафти хом дар бозори ивазкунандаҳои нафт нишон дода шудааст. Нархи ивазкунандаҳо низ баланд меравад. Тақозо ба ангиштсанг зиёд мешавад, зеро вай ба сифати ивазкунандаи нафт дар тавлиди неруи барқ истифода мегардад. Дар натиҷаи афзоиши нафти хом нархи ангиштсанг аз 80 то 90 доллар барои як тонна боло меравад. Ҳаҷми арза аз 100 то 120 млн. тонна дар як рӯз афзоиш меёбад. Дар маҷмӯъ, коҳиши тақозо ба молҳое рӯй медиҳад, ки ивазкунандаи молҳои нархашон дар натиҷаи афзоиши нархи нафт болорафта мебошанд. Дар намудори Д расми 15.1. таъсири рӯйдодҳои тавсифшуда ба бозори автомобил баён ёфтааст. Афзоиши нархи бензин боиси коҳиши тақозо ба мошинҳои сабукрав мегардад. Нархи мутавассити мошини нав аз 9000 то 8500 доллар кам мешавад. Ҳаҷми арза аз 9 то 8 млн. автомобил дар як сол коҳиш меёбад.

Ҳамаи ин пайомадҳои афзоиши аввали нархи нафти хом асари робитаи аксиро дар бозори нафти хом ба вуҷуд меоранд. Кам шудани ҳаҷми тақозо ба бензин ва молҳои дигари аз нафт истеҳсолшаванда ба коҳиш ёфтани тақозо ба нафти хом мусоидат мекунад. Тақозо ба нафти хом ба сабаби кам шудани тақозо ба молҳое аз қабili автомобил низ коҳиш меёбад. Аз тарафи дигар, боло рафтани нархи ивазкунандаҳо ба монанди ангиштсанг ба зиёд шудани тақозо ба нафти хом мусоидат мекунад. Ин асар робитаи аксӣ дар оянда мумкин аст боиси афзоиш ё коҳиш тақозо ба нафт гардонад. Намудорҳои дар расми 15.1. тасвирёфта бар асоси фарзияе, ки дар миқёси дарозмуддат омилҳои коҳишдиҳандаи тақозо ба нафти хом аз омилҳои афзоишдиҳандаи тақозо ба он бартарӣ доранд, сохта шудаанд.

10. Ҳангоми тасмимгирӣ дар хусуси сармоягузориҳо ширкатҳо ба назари эътибор мегиранд.

- А) Андозаи исмии баҳраро;
- Б) Андозаи воқеии баҳраро;
- С) Андозаи исмии баҳраро бо тарҳ кардани андозаи воқеии баҳра;
- Д) Фақат омилҳои дигаре, ки дар ин ҷо зикр ёфтааст;
- Е) Андозаи воқеии баҳраро бо тарҳ кардани андозаи исмии баҳра;

Масъалаҳо.

1. Дар ҷадвали 14.1. рақамҳо оид ба андозаи ғоидаи ҳолис ва ҳаҷми сармоягузориҳо ба таҷҳизот оварда шудааст.

Ҷадвали 14.1.

Андозаи ҷашмдошти ғоидаи ҳолис (%)	19	17	15	13	11	9
Ҳаҷми сармоягузориҳо ба таҷҳизот (млн. долл.)	220	250	300	360	430	500

а) Агар андозаи баҳраи қарзӣ 13% бошад, ҳаҷми сармоягузориҳо чӣ қадар мешавад?

б) Агар андозаи баҳраи қарзӣ то 15% афзояд ҳаҷми сармоягузориҳо меафзояд ё коҳиш меёбад?

2. Донишчӯ 200 сомонӣ маблағ дорад. ӯ дар андеша аст, ки онро ба бонк гузорад ё ки сарф намояд. Агар ӯ пасандозашро ба бонк гузорад, баъди як сол 224 сомонӣ маблағро гирифта метавонад. Таваррум дар як сол 14%-ро ташкил мекунад.

а) Баҳраи қарзии исмӣ чанд аст?

б) Баҳраи қарзии воқеӣ чанд аст?

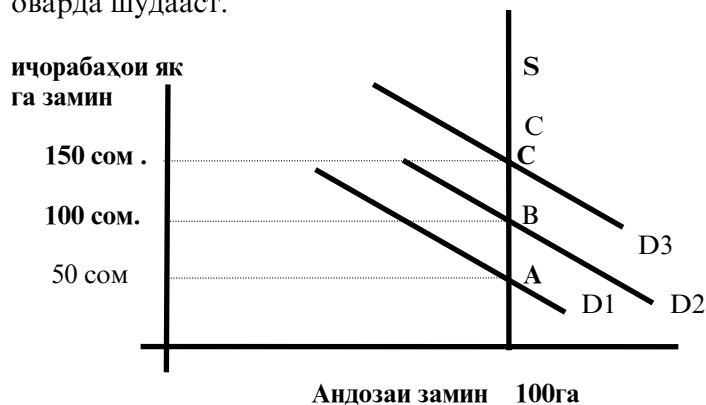
в) Ба донишчӯ чӣ маслиҳат медиҳед?

г) Агар суръати таваррум то 10% коҳиш ёбад, он гоҳ ба донишчӯ чӣ маслиҳат медиҳед?

3. Фарз мекунем, ки дастгоҳ 3 сол хизмат менамояд ва ҳар сол 4000 сомонӣ ғоида меорад. Арзиши боқимондаи он дар охири соли сейӯм 12000 сомонино ташкил мекунад. Ҷунин нархи дастгоҳро муайян кунед, ки хароҷоти онро пурра пардохт кунад, агар:

- а) Андозаи баҳраи қарзӣ 8% бошад;
 б) Андозаи баҳраи қарзӣ 10% бошад;
 в) Андозаи баҳраи қарзӣ 8% асту лекин суръати
 чашмдошти таваррум 7% дар як сол ташкил менамояд;

4. Дар расми 14.1. бозори қитъаи замини қорамнашуда оварда шудааст.



Ба чунин саволҳо ҷавоб ёбед:

- а) Агар тақозои замин мунҳании D_2 бошад, ҳаҷми умумии иҷорабаҳо чӣ қадар мешавад?
 б) Фарз кардем, ки андоз аз як га замин ҳиссаи АВ-и мунҳании арзаи замин мебошад. Дар ин маврид ҳаҷми умумии иҷорабаҳо чӣ қадар мешавад?
 в) Агар тақозои замин аз D_2 то D_3 афзояд ва андозаи замин ҳиссаи ВС бошад, он гоҳ ҳаҷми умумии иҷорабаҳо чӣ қадар мешавад?

5. Арзиши танзилии ҷориро (PDV) маблағҳоро (R) дар чунин ҳолатҳо ҳисоб кунед:

- а) $i = 10\%$; $R_1 = 200$; б) $i = 5\%$; $R_1 = 200$;
 в) $i = 20\%$; $R_1 = 200$; г) $R_2 = 400$; $R_3 = 600$;
 д) $i = 5\%$; $R_1 = 100$; $R_2 = 200$; $R_3 = 400$; $R_4 = 500$; $R_5 = 1000$;
 (R_t - даромади солона дар соли t -ум; i - андозаи баҳраи қарзӣ)

Ҷавобҳо

Тестҳо // санҷишҳо.

1.A., 2.B., 3.A., 4.B., 5.B., 6.C., 7.A., 8.C., 9.B., 10.B.

БОБИ 15. Мувозинати умумӣ ва самарабахшӣ

15.1. Мувозинати бозори чузъӣ ва умумӣ

Таҳлили муомалаҳо байни фурушандагон ва харидорон то ин замон ба шакли умум, дар бозорҳои алоҳида гузаронида мешуд.

Таҳлили мувозинати чузъӣ нарх ва ҳаҷми молҳоро дар як бозори муайян муқаррар менамояд. Аммо иқтисодиёт иборат аз шумораи бепоеи бозорҳои ба ҳамдигар алоқаманд мебошад. Бинобар ин, лозим аст, ки мувозинати умумӣ ба таҳлил гирифта шавад, яъне тамоми нархҳо ва тасмимҳо бо алоқамандии байниҳамдигарии иқтисодиашон мавриди баррасӣ қарор дода шаванд.

Таҳлили мувозинати умумӣ мумкин аст ҳангоми омӯзиши асарҳои дарозмуддати робитаи аксӣ дар ҳоли тағйир ёфтани нарх дар бозорҳо, истифода бурда шавад. Барои равшанӣ андохтан ба мувозинати умумӣ ва асарҳои робитаи аксӣ мисоли фарзиеро дар хусуси афзоиши нархҳои нафти хом, ки ба сабаби кам шудани арзаи он ба вучуд омадааст, аз назари таҳқиқ мегузаронем.

Фарз мекунем, ки коҳиши арзаи нафти хом нархи онро аз 25 то 40 доллар барои як баррел боло мебарад (баррел аз англисӣ, ба тоҷикӣ бочка аст, як баррел нафт ғунҷоиши 159 литрро дорад).

Бо нархи нисбатан зиёдтар ҳаҷми тақозо коҳиш ёфта аз 17 то 14 млн. баррел дар як рӯзро ташкил медиҳад. Дар намудори А расми 15.1. чӣ гуна коҳиши арза дар ибтидо ба бозори нафт таъсир гузоштаниро баён менамояд. Таҳлили мувозинати умумӣ имкон медиҳад, ки оқибатҳои афзоиши нархи нафти хом барои ҳолатҳои тавозунӣ дар бозорҳои дигар ба мувоқибат гирифта шавад.

Нафти хом - манбаест, ки барои тавлиди молу хадмоти зиёде ба кор меравад. Афзудани нархи он хароҷоти тавлиди ин колоҳоро зиёд мекунад. Бинобар ин, арзаи онҳо коҳиш ёфта, нархи онҳо боло меравад. Масалан, нафти хом маводи муҳимтарин барои тавлиди бензин мебошад. Чунон ки дар намудори В расми 15.1. нишон дода шудааст, арзаи бензин кам шуда, аммо нархи он аз 1 то 1,3 доллар барои як галлон афзоиш

- С) Ҳифзи шартҳои мувозинат байни тақозо ва арза дар бозорҳои тамоми маҳсулот ва манобеъ аст;
 Д) Бемаҳдудияти ҳамаи манобеъ мебошад;
 Е) Бешинасозии матлубият барои ҳамаи масрафкунандагон аст;

Масъалаҳо

1. Дар соли 2000 картели нафти хом истеҳсолкунанда ОПЕК нархи як баррел нафти хомро аз 28 доллар то 35 доллар баланд карда арзаи онро коҳиш дод.

Баъзе оқибатҳои иқтисодии болоравии нархи нафти хомро барои мамлакатҳои Аврупо, ШМА, Россия, Тоҷикистон номбар кунед. Аз ҷумла, барои чунин соҳаҳо ба монанди автомобилсозӣ, саноати истихроҷи ангиштсанг, саноати пӯлодистеҳсолкунанда, ширкатҳои роҳҳои ҳавоӣ чӣ гуна натиҷаҳо ҷашмдор шудан мумкин аст?

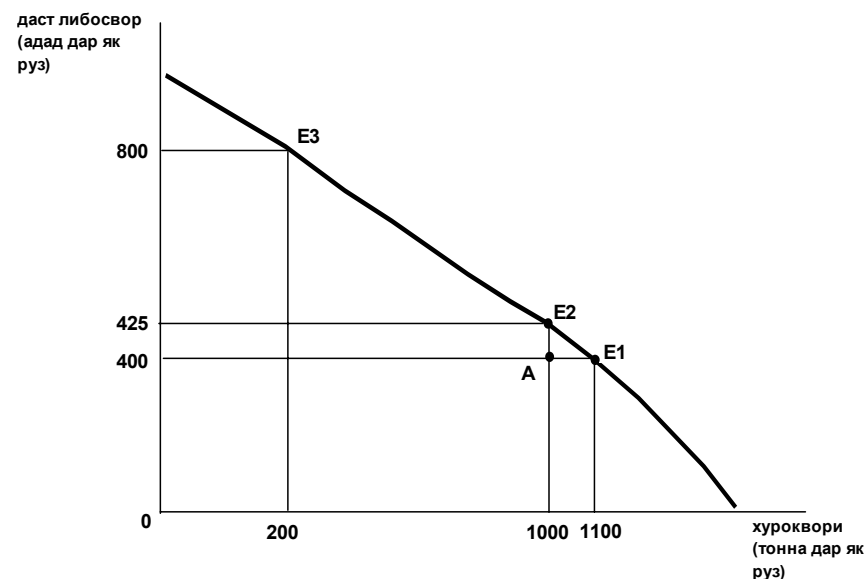
Болоравии нархи нафти хом ба содироти он дар Россия чӣ гуна таъсир мерасонад?

Болоравии нархи нафт ба воридоти маҳсулоти нафти дар Тоҷикистон чӣ гуна таъсир мерасонад?

2. Дар иқтисодиёт ду мол, яъне нон ва панир истеҳсол карда мешавад. Дар иқтисодиёт 6 коргар машғули коранд. Ҳаҷми сармоя собит аст. Сармоя наметавонад аз як соҳа ба дигар соҳа интиқол ёбад, аммо қувваи кори имконияти аз як соҳа ба дигар соҳа гузаштанро дорад. Дар ҷадвали 15.1. функсияи тавлидии ду мол дар давраи кӯтоҳмуддат оварда шудааст.

Ҷадвали 15.1.

Шумораи коргарон	Тавлиди нон (воҳид дар ҳафта)	Тавлиди панир (воҳид дар ҳафта)
0	0	0
1	120	180
2	220	330
3	300	450
4	360	540
5	400	600
6	420	630



Расми 15.4. Мунҳании имкониятҳои истеҳсолот.

Нуқтаи дигар E_2 мутаносиби 1000 кг хӯрокворӣ ва 425 даст либосворӣ мебошад. Нуқтаи E_3 , ки ба сатҳи тавлиди 800 даст либосворӣ ва 200 кг хӯрокворӣ мувофиқ меояд, дар нуқтаи тамоси мунҳаниҳои баробарии миқдори ҳарду маҳсул (дар расми 15.3.) қарор гирифтааст.

Ҳамин тариқ, ҳамаи нуқтаҳои, ки дар сатҳи тамоси ду зумра мунҳаниҳои баробарии миқдор воқеанд, нуқтаҳои самарабахшӣ буда дар хатти имкониятҳои тавлидӣ ҷойгир шудаанд.

Аммо нуқтаи А аз имконоти ғайрисамарабахши истифодабарии омилҳои тавлидӣ мебошад, зеро вай поёнтар аз мунҳании имкониятҳои тавлидӣ воқеъ аст. Ин нуқтаи А мутаносиб ба 400 даст либосворӣ ва 1000 тонна хӯрокворӣ аст. Бо аз нав тақсим кардани манобеъ ба сӯи нуқтаи E_1 ё E_2 ҳаракат кардан мумкин аст. Дар ҳоли баромадан аз нуқтаи А имкон дорад, ки тавлиди хӯрокворӣ ба миқдори 100 кг ва либосворӣ ба 25 даст либосвор афзоиш дода шавад.

Мунҳании имкониятҳои тавлидӣ шакли ҳамида дорад. Ҳар қадар, ки ҳаҷми тавлиди рӯзонаи хӯрокворӣ бештар ва миқдори либосворӣ камтар шавад, ҳамидагии мунҳанӣ зиёдтар мегардад. Майли хатти имкониятҳои тавлидӣ манфӣ аст, зеро ҳангоме, ки

манобеъ босамар истифода бурда мешаванд, афзоиши тавлиди як мол мумкин аст танҳо аз тариқи коҳиш додани тавлиди дигаре ба амал бароварда шавад.

Мизони ниҳоии таҳаввули либосворӣ ба ҳӯрокворӣ ($MRTS_{FC}$) аз ҷӣ миқдор либосворӣ ба хотири ба даст овардани воҳиди иловагии ҳӯрокворӣ гузашт карданро дар ҳоли ҳаракат бар тӯли хатти имкониятҳои тавлидӣ, баён менамояд.

Мизони ниҳоии таҳаввули либосворӣ ба ҳӯрокворӣ барои ҳар кадом нукта:

$MRT_{FC} = - \Delta C / \Delta F$ (15.4.) мебошад, ба ибораи дигар MRT_{FC} ба майли хатти имкониятҳои тавлидӣ ба (-1) зарб задашуда баробар аст. Харочоти ниҳоии афзоиши тавлиди ҳӯрокворӣ дар ҳар кадом нукта ба коҳиши тавлиди либосворӣ баробар мебошад:

$$MC_F = \Delta C \quad (15.5.)$$

Ба ҳамин монанд, харочоти ниҳоии тавлиди либосворӣ дар ҳар кадом нукта баробар ба ҳаҷми тавлиди ҳӯрокворие мебошад, ки зарур аст ба хотири таҷдиди тақсими манобеъ ба нафъи тавлиди либосворӣ, аз он гузашт карда шавад:

$$MC_C = \Delta F \quad (15.6.).$$

Муодилаи (15.5.)-ро ба муодилаи (15.6.) тақсим карда натиҷаро ба (-1) зарб мекунем ва ҳосил мекунем:

$$\frac{-\Delta C}{\Delta F} = \frac{MCF}{MC_C} = MRT_{FC} \quad (15.7.)$$

Шакли ҳамидагии мунҳании имкониятҳои тавлиди ро акнун шарҳ додан мумкин аст, ки ба андозаи тавсеа пайдо кардани тавлиди ҳӯрокворӣ харочоти ниҳоии он афзоиш меёбад. Мизони ниҳоии таҳаввул (MRT)-и r ба афзоишро бо тамоюле, ки зиёд шудани харочоти ниҳоии тавлид бо афзоиши ҳамзамони тавлид сурат мегирад, тавзеҳ додан мумкин аст.

Мувозинати умумӣ дар бозорҳои рақобатии омилҳои тавлидӣ вақте муяссар мегардад, ки: $MRTS_{LK}^F = MRTS_{LK}^C$ бошад, зеро ки $MRTS_{LK}^F = P_L / P_K$ ва $MRTS_{LK}^C = P_L / P_K$ аст.

Е) Яке аз масрафкунандагон метавонад вазъи худро беҳтар созад, аммо дигараш не;

7. Таҳлили мувозинати ҷузъӣ аз таҳлили мувозинати кулӣ бо он фарқ мекунад, ки.

А) Танҳо дар ҷорҷӯбаи давраи кӯтоҳмуддат ба амал бароварда мешавад;

В) Барои ба таҳқиқ гирифтани самарабахшӣ истифода мешавад;

С) Дар назар дорад, ки тағйири нархҳо дар як бозор боиси тағйироти кулӣ дар бозорҳои дигар намешавад;

Д) Робитаи байниҳамдигарии байни нархи ҳамаи молҳоро ба назари эътибор мегирад;

Е) Фақат барои таҳқиқи бозорҳои омилҳои тавлидӣ ба кор бурда мешавад;

8. Ҳамаи шартҳои беҳинаи Парето фақат дар мавриде риоя мешавад, ки.

А) Инҳисори танзимшаванда бошад;

В) Рақобати инҳисорӣ бошад;

С) Инҳисори чандкутбӣ бошад;

Д) Рақобати комил бошад;

Е) Инҳисори харид бошад;

9. Иқтисод дар ҳолати беҳинаи Парето қарор дорад, агар.

А) Технологияи ҳозиразамон истифода гардад;

В) Даромади ниҳой баробари харочоти ниҳой бошад;

С) Ҳеҷ кас натавонад ҳоли худро беҳтар созад, бе он, ки вазъи

дигареро бад кунад;

Д) Тақсими ҳамаро қонеъкунандаи даромадҳо муяссар шуда бошад;

Е) Ҳамаи шартҳои номбаршуда риоя карда шавад;

10. Шароити зарурӣ барои мавҷудияти мувозинати куллии иқтисодӣ дар мавриди рақобати комил – ин.

А) Сатҳи тағйирнопазири харочот ва мунҳании уфуқии арза дар ҳамаи соҳаҳо мебошад;

В) Танзими давлатии иқтисод мебошад;

3. Тағйири нархи манбаъ аз пайи худ мувозинати навро меорад.

- А) Танҳо дар бозорҳои ҳамин манбаъ;
- В) Танҳо дар бозорҳои ҳамин манбаъ ва маҳсуле, ки дар тавлидаш ин манбаъ ба кор меравад;
- С) Танҳо дар бозорҳои ҳамин манбаъ ва маҳсуле, ки дар тавлидаш ин манбаъ ба кор меравад ва низ манобеи дигар, ки дар тавлиди ин маҳсул истифода мешаванд;
- Д) Танҳо дар бозорҳои ҳамин манбаъ ва манобеи ҳамдигарро ивазкунанда;
- Е) Дар бозорҳои маҳсулот ва манобеи гуногун, аз ҷумла онҳое, ки ба тавлид ва истифодаи ҳамин манбаъ алоқаи бевосита надоранд;

4. Қадоме аз падидҳои зерин ба ноил омадан ба самарабахшии иқтисодӣ созор нест.

- А) Рақобати комил;
- В) Набудани асароти берунӣ;
- С) Инҳисор;
- Д) Рақобати инҳисорӣ;
- Е) Барои ҷавоб маълумоти кофӣ нест;

5. Агар ду фард мубодилаи мол кунанд, ҳар кадом манфиат мебинанд, зеро ки.

- А) Ҳаҷми умумии маҳсулот зиёд мешавад;
- В) Матлубияти умумии маҳсул зиёд мешавад;
- С) Харочоти куллии тавлидӣ кам мешавад;
- Д) Ҳаҷми умумии истеъмол афзоиш меёбад;
- Е) Дар вазъи мувозинати масрафӣ қарор дорад;

6. Агар MRC-и ду мол барои ду масрафкунанда баробар набошад, он гоҳ.

- А) Яке аз масрафкунандагон метавонад вазъи худро беҳтар созад, бе он, ки вазъи дигареро бад кунад;
- В) Ҳарду метавонанд вазъи худро беҳтар созанд, бе он, ки вазъи дигар шахсонро бад кунанд;
- С) Ҳеҷ яке наметавонад вазъи худро беҳтар кунад, то вазъи шахсони дигар бад нагардад;
- Д) Мувозинати кулӣ таъмин мегардад, агар ҳаҷми масрафи ҳамаи колоҳо коҳиш наёбад;

15.3. Самарабахшии тақсими манобеъ

Тақсими манобеъ самарабахш дониста мешавад, вақте ки ҳаҷми муайяни маҳсули дар муддати муайян тавлидшаванда байни масрафкунандагон тарзе тақсим карда мешавад, ки беҳбуд бахшидан ба вазъи кадом шахсе бе зиён расондан ба шахси дигаре ғайриимкон мегардад.

Ҳоло мисоли соддаеро барои нишон додани шароите, ки барои дастрасӣ ба самарабахшии тақсими манобеъ зарур аст, мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Фарз мекунем, ки ду шахс (ва хонаводаи онҳо) тамоми ҳаҷми тавлиди хӯрокворӣ ва либосвориро ба масраф мерасонанд. Тавлиди хӯрокворӣ ва либосворӣ мутаносиб ба нуқтаи E_1 дар расми 15.4. мебошад.

Дар намудори мураббаи Эчворт намудҳои имконпазири тақсими ҳаҷми тавлидро байни ду шахс - А ва В нишон додан мумкин аст. Дар намудори мураббаъ тӯли росткунча 1100 кг хӯрокворӣ ва бари он 400 даст либосвориро ба намоиш мегузорад.

Миқдори F_A -и хӯрокворӣ барои хонаводаи А аз нуқтаи сифри О бар тӯли хатти уфуқии росткунча гузошта мешавад. Миқдори либосворӣ аз нуқтаи сифр бар тӯли тарафи амудӣ гузошта мешавад. Ба ҳамин монанд, аз нуқтаи сифри O^1 дар кунҷи болоии рости росткунча миқдори хӯрокворӣ F_B ва либосворӣ S_B барои хонаводаи В гузошта мешавад.

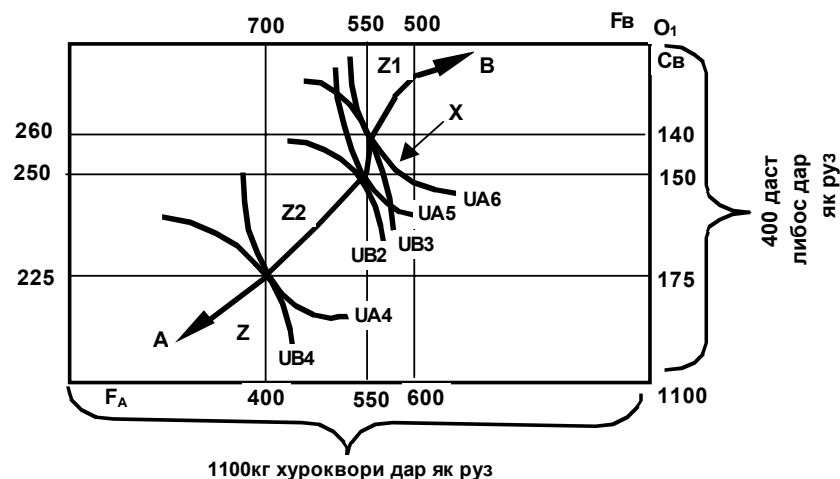
Ҳар як нуқта дар намудори мураббаъ ба намуди имконпазири тақсими ҳаҷми куллии тавлид байни сарони ду хонавода мувофиқат мекунад.

Дар нуқтаи Х ба А 600 кг хӯрокворӣ ва 250 даст либосворӣ дар як рӯз мерасад. Хонаводаи В бошад, 500 кг хӯрокворӣ ва 150 даст либосворӣ мегирад.

Барои муайян намудани самарабахшии тақсими маҳсул, дар намудори мураббаъ мунҳаниҳои бетафовутиро байни либосвориву хӯрокворӣ барои ҳар кадом шахс ба монанди расми 15.3. дар мавриди муайян кардани самарабахшии истеҳсолот, тасвир мекунем.

Мисли он, ки ҷангоми таҳлили самарабахшии манобеъ буд, дар расми 15.5. якҷанд нуқтаи тамоси (Z_1 , Z_2 , Z^*) мунҳаниҳои бетафовутӣ ба вучуд хоҳад омад. Ҳар кадом нуқта баёнгари

намудҳои гуногуни имконпазирӣ тақсими коло байни А ва В мебошад



Расми 15.5. Муомилот ва самарабахшӣ

Дар мавриди ҳар кадом аз имконоти ибтидоии тақсими ҳаҷмҳои мавҷудаи ҳӯрокворӣ ва либосворӣ (нуқтаи X) байни А ва В, ин ду ҳамеша имконият доранд, ки барои расидан ба тарзи самарабахши тақсимот бо якдигар муомила анҷом диҳанд. Ин тарзҳои имконпазирӣ тақсим мутаносиб ба нуқтаҳои тамоси мунҳаниҳои бетафовутӣ мебошанд. Барои мисол, тарзи имконпазирӣ тақсим, ки ба нуқтаи Z* мувофиқат мекунад, самарабахш аст, зеро ки ба маҳзи дастрасӣ ба он, таъмин намудани бурд барои А ё В бе бохти яке аз онҳо, ғайри мумкин мегардад (самарабахшии Парето).

Бинобар ин, тақсими ин ҳаҷми маҳсул байни ду масрафкунанда, самарабахш аст, ҳангоме, ки он ба нуқтаи тамоси мунҳаниҳои бетафовутии масрафкунандагонӣ мазкур мувофиқ меояд. Азбаски дар нуқтаҳои тамос майли мунҳаниҳо баробар аст, мизони ниҳони ивазкунии либосворӣ ва ҳӯрокворӣ низ баробар мешавад:

$$MRTS_{A_{FC}} = MRTS_{B_{FC}}.$$

Дастебӣ ба ин баробарӣ дар назар дорад, ки чунин тақсими ҳаҷми муайяни маҳсул байни масрафкунандагон сурат

9. Дар ҳолати мувозинати кулӣ тағйири нархи як манбаъ ба тағйирёбии нархҳои ҳамаи манобеъ ва маҳсулот таъсир мерасонад.

10. Дар вазъи мувозинат нисбати маҳсулҳои ниҳой ба нархҳои ҳамаи молҳо барои тамоми тавлидкунандагон яксон мебошад.

11. Ҳар кадом нуқтае, ки дар марзи бехзистии имконпазирӣ воқеъ шудааст, ифодагари тақсими одилонаи даромад мебошад.

12. Самарабахшӣ дар тақсими манобеъ маънои тақсими одилонаро надорад.

13. Низомии қомилан рақобатӣ баробарии даромадро дар назар дорад.

Тестҳо // санҷишҳо.

1. Дар ҳоли мувозинати кулӣ дар шароити рақобати қомил.

А) Барои ҳар кадом масрафкунанда матлубияти ниҳони ҳар як колои ба масрафрасида баробари нархи ин коло мебошад;

В) Барои ҳар кадом масрафкунанда матлубиятҳои ниҳони ҳамаи колои ба масрафрасида ба хароҷоти ниҳони тавлиди ин колоҳо мутаносиб мебошад;

С) Маҳсули ниҳони ҳар кадом манбаъ ба нархи ин манбаъ баробар мебошад;

Д) Ифодаи пулии маҳсули ниҳони ҳар кадом манбаъ ба нархи маҳсуле баробар аст, ки ин манбаъ дар тавлиди он истифода мегардад;

Е) Нисбати хароҷоти куллии тавлиди ҳар кадом маҳсул ба нархи он, баробари матлубияти ниҳони маҳсул мебошад;

2. Омӯзиши нархи тавозунӣ ва ҳаҷми тавлиди тавозунӣ дар бозорҳои ҷудогона.

А) Таҳлили мувозинати куллии бозорӣ номида мешавад;

В) Таҳлили мувозинати ҷузъии бозорӣ номида мешавад;

С) Таҳлили ҷадвали «хароҷот - тавлид» номида мешавад;

Д) Таҳлили сохторҳои бозорӣ номида мешавад;

Е) Таҳлили мувозинати масрафӣ номида мешавад;

Истилоҳот ва мафҳумҳои асосӣ.

1. Намудори мураббаи Эчворт.
2. Бенавой.
3. Мунҳании Лоренс.
4. Шохиси Чинӣ.
5. Таҳлили мувозинати умумӣ.
6. Хати имкониятҳои тавлидӣ.
7. Мунҳании қарордод.
8. Самарабахшии тавлидот.
9. Таҳлили мувозинати ҷузъӣ.
10. Тақсимои самарабахшии Парето.
11. Асари робитаи аксӣ.
12. Мизони ниҳоии таҳаввул (MRT).
13. Таҳлили хароҷот ва натиҷаҳо.

Саволҳо барои муҳокимаронӣ.

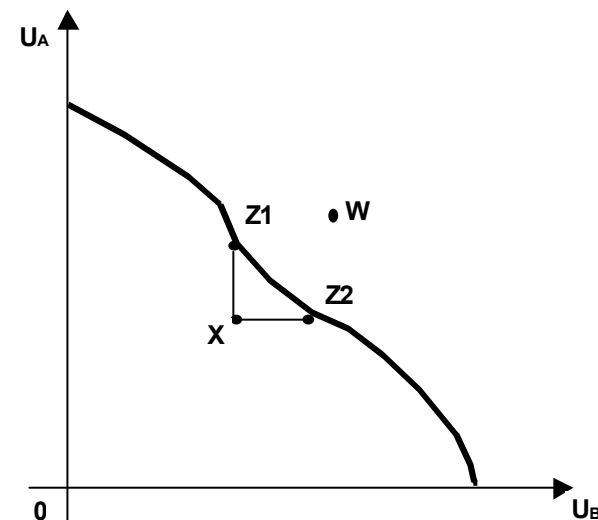
Дурустии фикрҳои баёнгардидаро баҳо диҳед.

1. Шеби хатти имкониятҳои тавлидӣ иборат аз мизони ниҳоии таҳаввул аст.
2. Таҳлили мувозинати кулӣ барои таҳқиқи робитаҳои мутақобилаи байни бозорҳои алоҳида нигаронида шудааст.
3. Мумкин аст чашмдор буд, ки коҳиши тақозо ба маҳсул боиси афзоиши нархҳои дигар маҳсулот, ки аз ҳамон манбаъ тавлид карда мешаванд, мегарданд.
4. Омӯзиши таъсири афзоиши тақозо ба маҳсули А бар нарх ва ҳаҷми тавлиди ин маҳсул, дар мавриди баробарии шароити дигар, мисоли таҳлили мувозинати ҷузъӣ мебошад.
5. Дар ҷадвали хароҷот ва натиҷаҳо манобее, ки дар як соҳа мавриди истифода қарор мегиранд, маҳсули дигар соҳаҳо маҳсуб мешаванд.
6. Тақозо ба маҳсулот ва манобеъ тақозои ҳосила мебошад.
7. Беҳинаи Парето гуфта чунин ҳолати иқтисод фаҳмида мешавад, ки тағйир ёфтани он сабабгори беҳзистии ҳамаи афрод мешавад.
8. Нуқтаҳое, ки дар марзи беҳзистии имконпазир воқеъ гардиданд, беҳинаи Парето мебошанд.

гирифтааст, ки барои онҳо аз ин бештар муваффақ шудан ба манфиати ҳолис аз ҳисоби таҷдиди тақсими мубодилаи маҳсулот ғайриимкон аст.

Дар расми 15.5. хатти АВ кашида шудааст, ки ҳамаи нуқтаҳои имконпазирӣ тамоси мунҳаниҳои бетафовутиро ба ҳам пайваستاаст. Хатти АВ мунҳании қарордод номида мешавад ва он намоишгари ҳамаи тарзҳои самарабахши тақсими ду коло миёни ду масрафкунанда мебошад. Ҳамаи нуқтаҳои ин мунҳанӣ тақсими беҳинаи Пареторо таъмин месозанд, ҳамаи дигар нуқтаҳо - не.

Агар нуқтаҳои сершуморе, ки хатти қарордодро ташкил медиҳанд, дар меҳварҳои мухтассот барои ифодаи сатҳи матлубият барои ҳар кадом масрафкунанда ба тасвир оварда шавад, он гоҳ мо мунҳании матлубиятҳои имконпазирро ба даст хоҳем овард (расми 15.6.). Ин мунҳанӣ банду бастҳои беҳинаи имконпазирӣ сатҳҳои матлубиятро баён менамояд. Бар тӯли мунҳанӣ беҳбуд бахшидан ба вазъи як шахс бе зиён дидани дигар шахс ғайриимкон мебошад. Мунҳанӣ дар ҳамаи нуқтаҳо майли манфӣ дорад. Ин ба он далолат мекунад, ки афзоиши матлубият барои як шахс мумкин аст танҳо аз ҳисоби коҳиши матлубият барои шахси дигар сурат гирад.



Расми 15.6. Мунҳании матлубияти имконпазир.

Нуктаи Х-и мунҳанӣ ба талаботи самарабахшӣ ҷавобгӯ нест. Бо тақсими мучаддади маҳсул аз нуктаи Х ба нуктаи Z_1 ё Z_2 ҳаракат кардан мумкин мегардад. Аз ҳамин ҳисоб вазъи А ё В бе зиён дидани дигаре беҳтар мешавад ё ки ҳар ду манфиат хоҳанд дид. Нуктаи аз қабيلي W дастнорас мебошад. Барои таъмин кардани ин сатҳи матлубият ҳаҷми бештари манобеъ ё беҳбуд бахшидан ба технология лозим меояд.

15.4. Мувозинати умумӣ ва беҳзистӣ.

Дар шароити рақобати комил ҳам дар бозорҳои омилҳои тавлидӣ ва ҳам бозорҳои маҳсули тайёр шартҳои беҳнаи Парето ба иҷро мерасад, ки барои дастрасӣ ба самарабахшӣ дар мувозинати умумӣ зарур мебошад. Ин ҳангоми дуруст ба таҳқиқ мерасад, ки хароҷоти ниҳой (МС) ва матлубияти ниҳой (МУ), ки бар пояи онҳо тавлидкунандагон ва масрафкунандагон тасмим мегиранд, ҳамаи хароҷот ва ҳамаи манфиатҳоеро, ки марбут ба тавлид ва мубодилаи молу ҳадамотанд, таҷассум намояд. Умуман, самарабахшӣ тақозо мекунад, ки нархи ҳамаи молу ҳадамот ҳамзамон матлубияти ниҳой (манфиат) ва низ хароҷоти ниҳойи тавлиди ро бояд инъикос созад.

Дар робита бо ҳӯрокворӣ баробариро чунин навиштан мумкин аст:

$$MB_{AF} = MB_{BF} = MC_F = P_F \text{ ки:}$$

MB_{AF} - нафъи ниҳойи масрафкунандаи А аз ҳӯрокворӣ;

MB_{BF} - нафъи ниҳойи масрафкунандаи В аз ҳӯрокворӣ;

MC_F - хароҷоти ниҳойи тавлиди ҳӯрокворӣ;

P_F - нархи маводи ҳӯрокворӣ.

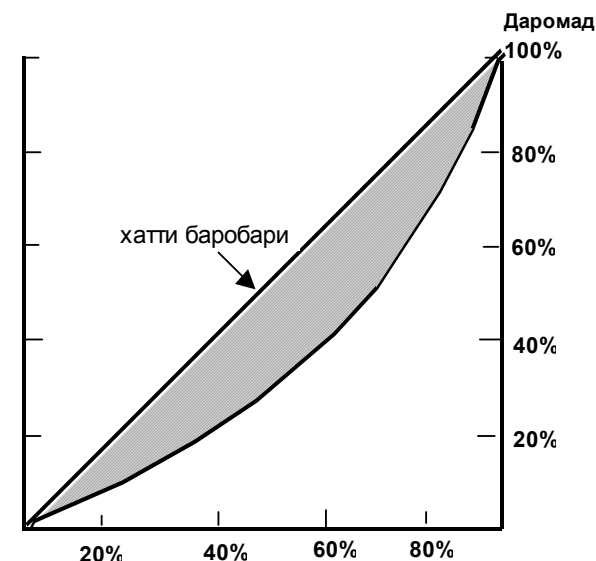
Аз имконоти сершумори тақсими самарабахши манобеъ кадоме ба мувозинати умумӣ дар бозорҳои рақобатӣ мувофиқ хоҳад омад?

Тақсими беҳзистӣ байни шахсҳо дар иқтисоди озоди бозаргонӣ, ки дар он ҳамаи молҳо барои фурӯш дар шароити рақобати комил арза мегарданд, чӣ гуна таъмин карда мешавад?

Фарз мекунем, ки беҳзистии одамон ба кулӣ аз ҳаҷми истеъмоли молҳои ҳадамот вобастагӣ дорад.

хусусӣ. Ҳеҷ яке аз ин равишҳо равиши бебаҳс ва бе қайд шарт нест.

Нишондиҳандаи аз ҳама маъмул ва интишорёфтаи сатҳи бенавой - ҳиссаи аҳолие, ки дар паси сарҳади бенавой рӯзгор мегузаронанд, яъне онҳое, ки даромадашон камтар аз ҳадди ақалли маблағи рӯзгузаронӣ мебошад.



Расми 15.8. Ҳатти тақсими даромад дар ҷомеа ва ҳатти баробарӣ.

Давлат барои ҳалли мушкилоти бенавой роҳҳои гуногунеро пеш мегирад, аз ҷумла, тадбирҳои ғайрифаъолони (фароҳам овардани шароит барои қоре, ки миқдори муқаррарии дастмӯзд оварад, мубориза алайҳи таъйиз, сармоягузориҳо дар соҳаи тандурустӣ ва маориф) ва тадбирҳои ғайрифаъолони (ёрмандӣ аз тариқи барномаҳои иҷтимоӣ барои дар сатҳи матлуб нигоҳ доштани даромад).

Дар ҳама мавридҳо, гавари муваффақияти ин сиёсат дақиқан равона карда шудани тадбирҳо ба ашхосе мебошад, ки воқеан ҳам ба онҳо эҳтиёҷ доранд.

таназзул рӯ ба рӯ мешавад, зиён мебинанд. Агар савдои озод самарабахш бошад, пас касоне, ки дар шароити рақобати озод манфиат меёбанд, мумкин аст, ки ба вазъи худ беҳбуди бахшанд ва ҳатто чуброни шахсоне, ки зиён мебинанд, бипардозанд. Ба ҷои ин кор аксар вақт мақомоти ҳукуматӣ тадбирҳои дифоъиро барои ҳифзи соҳаҳои ватанӣ аз рақобакунандагони «беинсофи» хориҷӣ ба амал мебароранд.

Мушкили дигар баробар набудани миқдори даромад дар байни табақаҳои гуногуни ҷомеа мебошад. Барои ҳалли ин мушкилот қабл аз ҳама зарур аст, ҷӣ гуна ба мукоиса гирифтани дараҷаи нобаробарии миқдори даромад муайян карда шавад. Равиши аз ҳама осон ба муқосиба гирифтани даромади табақаҳои бенавотарин ва сарватмандтарини ҷомеа мебошад. Дар амал аз омилҳои махсуси ба ин мақсад истифодашаванда баҳрабардорӣ мешавад.

Тариқи ҳисоббарорӣ аз ҳамин иборат аст, ки даромади куллии 20% (10%) хонаводаҳои сарватмандтаринро гирифта бо даромади куллии 20% (10%) хонаводаҳои бенавотарин нисбат медиҳанд. Тавассути ин омилҳо танҳо сурати умумии нобаробарӣҳо ошкор карда мешавад, тақсими умумии нобаробарии даромадҳо дар байни табақаҳои «миёнаҳол»-и ҷомеа ба ҳисоб гирифта намешавад. Миқёси нисбатан дақиқтари нобаробариро шохиси Ҷинӣ муайян месозад.

Ҳангоми ҳисоб кардани ин шохис ҳатти тақсими даромадҳо дар ҷомеа ва ҳатти баробарӣ (расми 15.8.) тасвир карда мешавад. Ҳатти тақсими даромад дар ҷомеаро мунҳании Лоренс меноманд. Масоҳати рах-рахдор - нишондиҳандаи интегралӣ фарқи тақсими ҳақиқии даромадҳо аз тақсими комилан баробар мебошад. Бо нисбат додани ин масоҳат ба масоҳати секунҷаи бузург мо миқёси интегралӣ нобаробарӣ (шохиси Ҷинӣ)-ро ҳосил мекунем. Нобаробарӣ на ин ки худ ба худ аҳамият пайдо мекунад, балки вай яке аз сабабҳои мебошад, ки мушкилоти тезу тунде, ки дар пеши ҳамаи ҳукуматҳо вучуд дорад - мушкилоти бенавоиро эҷод мекунад.

Бенавоӣ ягон нишондиҳандаи қатъӣ надорад. Равишҳои гуногуни муайян намудани бенавоӣ мавҷуданд. Равиши мутлақ (муқаррар намудани ҳадди ақалли маблағи рӯзгузаронӣ ё сарҳади бенавоӣ), равиши нисбӣ (муқаррар намудани сарҳади бенавоӣ дар сатҳи 50% даромади мутавассит) ва равиши раӣи

Имконияти ба даст овардани молу ҳадамотро андозаи даромади пулӣ муайян менамояд. Дар чунин шароит тақсими беҳзистӣ комилан ба тақсими даромади пулӣ вобаста аст.

Дар низоми соддаи иқтисодӣ одамон даромади пулиро аз тариқи фуруши ҳадамоти кор ва сармоя ба даст меоваранд. Фарз мекунем, ки шахсе А L_A соат/корро дар як ҳафта арза медорад, дар ҳоле, ки шахсе В - L_B соат/корро дар як ҳафта арза медорад. Ғайр аз ин А дорои мошинҳо ба миқдори басанда барои фуруши K_A мошин/соат дар як рӯз мебошад, дар ҳоле, ки В K_B мошин/соатро дар як рӯз арза медорад. Бо нархҳои муайяни кору сармоя даромади ин ду шахс I_A ва I_B иборат аст аз:

$$I_A = P_L L_A + P_K K_A \quad (15.8.)$$

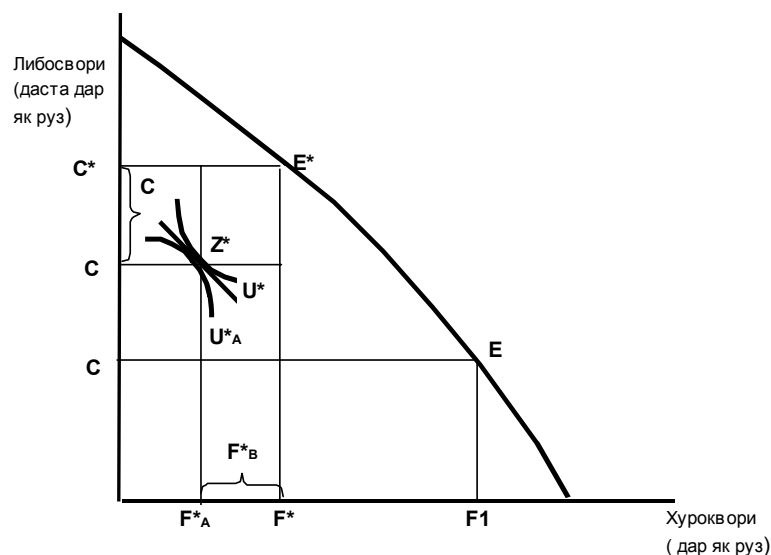
$$I_B = P_L L_B + P_K K_B \quad (15.9.)$$

Фарз мекунем, ки тақсими даромад барои хариди хӯрокворӣ ва либосворӣ ба А имконият медиҳад, ки ба сатҳи матлубияти U_A дастрасӣ пайдо кунад, дар ҳоле ки В ба сатҳи матлубияти U_B мерасад.

Дар расми 15.7. таркиби самарабахшии тавлиди маҳсул дар нуқтаи E^* тасвир ёфтааст. Шахси А S_A^* воҳиди либосворӣ ва F_A^* воҳиди хӯроквориро дар як рӯз харидорӣ мекунад. Шахси В боқимонда ҳаҷми тавлидро меҳарад.

Фарз мекунем, ки мақомоти ҳукуматӣ меҳоханд, ки тақсими даромадро дигар ҳел ба амал бароранд, зеро шахси А бо доштани сармояи бештар назар ба шахси В даромади бештар мегирад. Бо ин мақсад мақомоти ҳукуматӣ аз шахси А андоз ситонда даромади аз он ҳосилшударо ба нафъи В таҳвил медиҳанд. Таҳвили даромад аз А ба В матлубиятро барои шахси А коҳиш дода матлубиятро барои В зиёд мекунад. Дар натиҷаи тақсими нави даромад шахси А истеъмоли ҳам хӯрокворӣ ва ҳам либосвориро кам мекунад, дар ин ҳол либосвориро камтар аз хӯрокворӣ меҳарад. Аммо шахси В дар натиҷаи афзоиши даромад, миқдори бештари хӯроквориро харидорӣ мекунад. Бинобар ин, дар натиҷаи тақсими нави даромад, тақозо ба хӯрокворӣ зиёд шуда, вале тақозо ба либосворӣ коҳиш меёбад. Ин ҳол низоми иқтисодиро ба нуқтаи E^1 дар мунҳании имкониятҳои тавлиди (дар расми 15.7.) интиқол медиҳад. Ин интиқол ба он сабаб рӯй медиҳад, ки тағйир ёфтани тақсими даромад, ки дар пайи он тақозо тағйир меёбад, боиси нисбат ба

Афзоиши нархи хӯрокворӣ тавлидкунандагонро водор месозад, ки тавлиди хӯроквориро зиёд карда тавлиди либосвориро коҳиш диҳанд.



Расми 15.7. Мувозинати бозорӣ ва самарабахшӣ.

15.5. Бозорҳо ва ҳадафҳои иҷтимоӣ

Расидан ба самарабахшӣ аксар вақт бо ҳадафҳои дигари иҷтимоӣ дар муҳолифат меафтад. Масалан, натиҷаи самарабахш, ки мумкин аст дар шароити рақобати озод ба он муваффақ шуд, ба тақсими даромад вобастагӣ пайдо мекунад. Аммо асоси адолат аз нуқтаи назари бозор ҳамин аст, ки тақсими даромад тавассути саҳми омили иқтисодии мавриди назар дар иқтисод муайян карда мешавад ва ин дар ҳолест, ки дараҷаи самарабахшии ин саҳм аз тарафи қувваҳои бешахсияти бозор мавриди арзёбӣ қарор мегирад.

Фарз мекунем, ки шумораи зиёди коргарон дастмузди ночиз мегиранд ва даромад аз сармоя надоранд. Соҳиби сармоя будан насиби шумораи андаки одамонест, ки аз фурӯши хадамоти он даромади қобили мулоҳиза мегиранд. Агар имконият мебуд, ин мушкилотро бо истифода аз андози якқаратӣ ва таҳвилот ба осонӣ ҳал кардан муяссар мегардид, яъне кифоя буд, ки аз сарватманд андоз ситонда даромади ҳосилшуда ба нафъи бенаво аз нав тақсим карда шавад.

Дар амал андозитонии яккаратири чорӣ намудан хеле душвор аст, зеро ин гуна андоз тақозо дорад, ки маблағи муқарраршудае аз табақаи муайяни ашхос як бор ва ба сурати доимӣ ситонда шавад.

Аммо ҳол он, ки вақте даромад тағйир меёбад, андозӣ яккаратай бояд мавриди тасҳеҳ қарор дода шавад. Ва агар ин андоз ҳар сол ҳангоми тағйир ёфтани даромад тасҳеҳ карда шавад, пас вай ба андоз бар даромад табдил меёбад. Ин гуна андоз монеи дастрасӣ ба самарабахшӣ шуда одамонро водор месозад, ки корро ба бекорӣ ва пасандозро ба истеъмоли чорӣ иваз намојанд. Асари ин гуна ивазкуниҳо боиси аз даст додани самарабахшӣ мегардад.

Дар шароите, ки истифода аз андози яккаратӣ ғайримумкин аст, интиҳоб байни самарабахшӣ ва адолати иҷтимоӣ дар тақсими даромад ба мушкилоти сиёсӣ табдил меёбад.

Ҳаракат аз тарзҳои бесамари тақсими манобеъ ба тарзҳои самарабахш бояд ҳамроҳи пардохти ҷуброн ба қасоне сурат мегирад, ки дар натиҷаи ин диғаргунӣ зиён мебинанд. Агар кор ба ин тариқ анҷом наёбад, онҳо ки манфиаташон аз даст меравад, барои диғаргунӣ монеа эҷод мекунанд. Барои мисол, савдои озод вазъи масрафкунандагонро ба туфайли коҳиш ёфтани молҳои воридотӣ беҳтар карда мумкин аст ба содиркунандагон низ манфиат биёрад. Аммо коргарону соҳибкдороне, ки дар пайи савдои озод соҳаҳои фаъолиятшон ба

Дар мавриди масрафи колои умумӣ ҳар кадом масрафкунанда ба ихтиёри худ наметавонад миқдори онро тағйир диҳад, балки вай ночор аст, ки тамоми миқдори муайяно ба кулӣ ба масраф расонад. Ҳамин тариқ, бо ҳар кадом ҳаҷми арза ҳаҷми истеъмоли ин коло аз тарафи ҳар кадом масрафкунанда бояд баробари ҳаҷми арза бошад:

$Q_s = q_1 = q_2 = q_3 = \dots q_n$, ки дар ин ҷо Q_s - ҳаҷми умумии арза, q_i - ҳаҷми истеъмоли коло аз тарафи ҳар кадоме аз n масрафкунанда аст. $i = 1, \dots, n$.

Дар ҳоли ба масраф расондани колои хусусии ҳолис одамон метавонанд ҳаҷми тақозоро тасҳеҳ намоянд, то ки онро ба завқу салиқа ва вазъи иқтисодии худ мутобиқ кунанд.

Ҳамаи масрафкунандагон матлубияти муайяно аз масрафи ҳамзамони колои умумӣ ҳосил мекунанд. Бинобар ин, нафъи ниҳоии иҷтимоӣ (MSB) аз масрафи воҳиди иловагии колои умумӣ аз маҷмӯи ҳамаи матлубиятҳои ниҳоии истеъмоли он таркиб меёбад:

$$MSB = MB_1 + MB_2 + \dots MB_n = \sum_{i=1}^n MB_i, \text{ ки } MB_i \text{ нафъи}$$

ниҳой аз истеъмоли воҳиди иловагии колои умумӣ аз тарафи миқдори i масрафкунандагон ҳосилкардашуда мебошад ($i=1,2,\dots,n$).

Ҳамин тавр, мунҳании куллии тақозо ба колои умумӣ мумкин аст аз тариқи ҷамъбасти амудии мунҳаниҳои инфиродии тақозо, ки ифодагари омодагии ҳар кадом аз масрафкунандагон барои пардохти миқдори муайяни колои умумӣ тибқи манфиати инфиродии худ аз истеъмоли колои мазкур мебошад, ҳосил карда шавад, на бо ҷамъбандии уфуқӣ, ки дар мавриди колои хусусии ҳолис ҷой дорад.

Дар расми 16.3. фарқи асосии байни мунҳании тақозо ба колоҳои умумӣ ва хусусӣ нишон дода шудааст. Барои колои хусусии ҳолис маҷмӯи ҳаҷми тақозо бо ҳар кадом нархи имконпазир бо маҷмӯи ҳаҷмҳои инфиродии тақозо баробар мебошад.

$$Q_D = \sum q_i.$$

- а) Хати имкониятҳои истеҳсоли нон ва панирро кашед.
б) Дар асоси рақамҳои ҷадвали 15.1. ва хати имкониятҳои истеҳсоли ҷадвали 15.2.-ро пур кунед.

Ҷадвали 15.2.

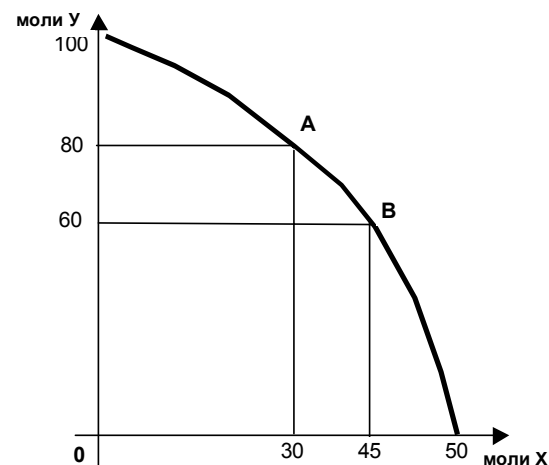
Коргарони иловагӣ барои истеҳсоли панир	Ҳаҷми иловагии истеҳсоли панир	Коҳиши истеҳсоли нон	Мизони ниҳоии таҳаввул (MRT)
1	-	-	-
2	-	-	-
3	-	-	-
4	-	-	-
5	-	-	-
6	-	-	-

3. Дар расми 15.1. хати имкониятҳои таълидии молҳои X ва Y дар низоми иқтисодии фарзиявӣ тасвир шудааст.

Мувофиқи рақамҳои расми 15.1. ба чунин саволҳо ҷавоб ёбед.

а) Дар ин низоми иқтисодӣ дар як вақт метавонад 80 воҳид моли Y ва 40 воҳид моли X таълид карда шавад.

б) Дар намудори мураббаи Эчворт дар мунҳании баробари миқдор (изоквант)-и мувофиқати 60 воҳид моли Y ва 30 воҳид моли X дар тамос ҳастанд ё не? Онро шарҳ диҳед.



Расми 15.1. Хати имкониятҳои таълидии молҳои X ва Y.

4. Дар чадвали 15.3. чадвали харочот ва натиҷаҳо оварда шудааст.

Чадвали 15.3.

Соҳаҳои тавлид-кунанда	Соҳаҳои масрафкунанда					Ҳаҷми умумии маҳсул
	А	Б	В	Г	Д	
А	100	150	75	-	25	425
Б	30	20	70	80	200	400
В	10	60	-	20	20	110
Г	205	35	40	10	-	300
Д	-	140	60	35	80	360

а) Рақамҳои набудаи чадвалро нависед.

б) Фарз кардем, ки соҳаи Б ҳаҷми тавлидотро ба 100 воҳид афзоиши медиҳад. Дар ин соҳа ҳаҷми тавлидот ба чанд фоиз афзоиш меёбад?

в) Афзоиши тавлидот дар соҳаи Б ба дигар соҳаҳо чӣ гуна таъсир мерасонад?

Ҷавобҳо

Тестҳо // санҷишҳо

1.В., 2.В., 3.Е., 4.С., 5.В., 6.В., 7.С., 8.В., 9.В., 10.С.

нави колои мавриди назар низ ба ҳамон андоза зери Ҳимоят қарор хоҳанд гирифт.

Меъёри дигари таснифи колои иқтисоди қобили рақобат будани колоҳои мухталифи муқоисашаванда дар истеъмол мебошад.

Масрафи колоҳои хусусии ҳолис бо рақобат марбут мебошад. Дар ҳар кадом аз рӯзҳо дар кишвар миқдори муайяни нон истеҳсол карда мешавад. Ҳар андоза, ки як шахс нони бештар истеъмол кунад, ҳамон андоза он нон барои шахси дигар камтар дастрас мешавад. Масрафкунандагон одатан, барои ҳаҷми мавҷудаи чунин коло бо ҳам рақобат доранд.

Барои ҳилофи ин, истеъмоли колои умумии ҳолис бо рақобат алоқамандӣ надорад. Масрафи колои «мудофияи милли» аз тарафи ҳар кадом масрафкунанда ба ҳеҷ ваҷҳ миқдор ё сифати марбут ба манфиати мудофияро коҳиш намедиҳад, аз ин рӯ ин колои умумӣ ба рақобат дучор намешавад.

На ҳамаи колои умумӣ аз тарафи мақомоти ҳукумати арза мегардад. Бисёре аз ин гуна колоҳо, ки масрафашон ба рақобат иртибот надорад, ба монанди мудофияи милли, тартиботи ҳуқуқӣ, ҳифзи муҳити зист, ҳадамоти полис ва оташфишонӣ аз тарафи ҳукумат арза мешаванд.

Манфиатҳои, ки аз истеъмоли ин гуна коло ҳосил мешавад, ба ҳамаи шахрвандон дастрас мебошад. Дар айни замон мақомоти ҳукумати ҳамчунин дигар ҳадамотро низ арза медоранд аз қабилӣ нафақаи таъмини иҷтимоӣ, пардохтҳо барои бекорон, таълими мактабӣ, пардохти маблағҳо барои оилаҳои серфарзанд, дар хидмат гузоштани роҳҳо ва ғайра ва ҳоказо. Аксари ин колоҳо ба тарзи инфиродӣ ё ҳадди ақалл қисман инфиродӣ ба масраф мерасанд.

16.5. Тақозои колои умумӣ ва ҳаҷми самарабахши он

Мунҳании тақозо ба колои умумии ҳолис ба мунҳании тақозо ба колои хусусии ҳолис шабоҳат бо он дорад, ки ҳар ду мунҳанӣ майли ба зер нигаронидашуда доранд. Шабоҳати ин ду бо ҳамин анҷом меёбад.

Агар шахсе колои умумии холисро барои манфиати шахсии худ тавлид карда метавонист, пас ӯ ба ҳамаи дигарон низ манфиат мерасонид. Ба ин маъно, колои умумии холис чунин колоест, ки сабабгори пайдоиши асари берунии мусбӣ барои ҳамагон мешавад, модом ки он мавриди дастрасии ягон шахс қарор гирад. Барои мисол, агар шахси дорову сарватманд посбонеро барои ҳифзи тартибот дар иморати бузурге ба киро гирад, вай на танҳо ба худ, балки ба тамоми аҳли сокини он иморат манфиат мерасонад. Бинобар ин, таъмини бехатарии ҷомеа - ин колои умумии холис мебошад.

Бар ҳилофи ин, колои хусусии холис - чунин колоеро мегӯянд, ки ҳар воҳиди он, ки мумкин аст тарзе мавриди арзёбӣ ва фурӯш қарор гирад, ки ҳар воҳид фақат барои ҳуди харидор матлубият касб мекунад.

Харидории колои хусусии холис дар бозор танҳо барои харидор матлубият меоварад ва сабабгори ҳеҷ гуна асари манфӣ ё мусбӣ барои кадом шахси дигаре намегардад. Бозорҳо барои маҳз колои хусусии холис хеле муносиб мебошанд. Мисоли равшани колои хусусии холис нон метавонад бошад, ки вақте шахс онро меҳарад, ҳуқуқи истисноии истифодабарии онро ба даст меоварад. Ва ҳеҷ каси дигар манфиат намебинад, вақте ки шахсе нони аз бозор харидаашро меҳӯрад.

Аз нуқтаи назари ҳуқуқи моликият колоҳо мумкин аст истиснопазир бошанд.

Колоҳои хусусии холис дорои истиснопазирӣ олӣ мебошанд. Ин чунин маъно дорад, ки воҳиди иқтисодии муайян, ки ҳуқуқи истифодаи чунин коло мебошад, қодир аст, ки монеи истифодабарии ин коло аз тарафи ҳамаи дигар воҳидҳои иқтисодӣ гардад.

Аммо колои умумии холис дорои хусусияти ночизи истиснопазирӣ мебошанд. Ба ибораи дигар, ин гуна колоҳо мумкин аст ва аксар вақт воқеан ҳам мавриди баҳрабардории ҷамъаӣ қарор мегиранд, зеро ҳеҷ кас наметавонад монеи истифодабарии онҳо аз ҷониби ҳамаи дигар воҳидҳои иқтисодӣ шавад. Мудofiаи милли намунаи колои умумии холис аст. Агар ҳудуди давлатии кишвар ҳимоя карда шавад, он гоҳ аз ин ҳар як шаҳрванд баҳраманд мегардад. Ғайр аз ин ҳар рӯз аҳолии кишвар афзоиш меёбад ва шумораи таваллудшавандагон аз шумораи вафотёфтагон афзунтар аст, масрафкунандагони нав ба

БОБИ 16. Асари берунӣ ва колои умумӣ.

16.1. Асари берунӣ

Асари берунӣ - ин хароҷот ва ё манфиатест, ки аз амалиёти бозаргонӣ ҳосил шуда, дар нархҳо таҷассум наёфтааст. Ин хароҷот ва ё манфиате, ки дар натиҷаи истеҳсол ё истеъмоли коло ба вучуд меояд, нисбат ба нархҳои бозорӣ сифати «берунӣ»-ро гирифтааст.

Асари берунии манфӣ - ин арзиши баҳрабардорӣ аз манобеъ мебошад, ки дар нархи маҳсул инъикос наёфтааст. Асари берунии манфӣ мумкин аст натиҷаи ҳам истеҳсол ва ҳам истеъмоли молҳои бошад, ки дар бозор мубодила карда мешаванд. Барои мисол, ширкати маводи кимёӣ, ки партовхоро ба дарё рехта зиёни аз ин тариқ расондаашро ҷуброн намекунад, асари берунии манфии истеҳсолиро ба вучуд меоварад. Дар ҳоли мавҷуд будани асари берунии манфӣ арзиши имконпазирӣ истифодаи дарё барои рехтани партовҳо дар таркиби хароҷоти ниҳоии тавлидии маҳсули ширкати мавриди назар дохил карда нахоҳад шуд. Аз ин ҷост, ки хароҷоти ниҳоии истифодабарии дарё дар нархи маҳсул таҷассум нахоҳад ёфт.

Асари берунии мусбӣ - ин матлубиятест, ки дар нархҳо инъикос наёфтааст. Масалан, агар шумо бо орошта нигоҳ доштани боғчаву чамани назди хонаатон ба ҳамсоягонатон шодиву хуррамӣ бахшед ва ҳамсоягон барои ин ҳеҷ пардохте надошта бошанд, пас шумо асари берунии мусбӣ ба вучуд овардаед.

Барои омӯзиши амиқтари асари берунӣ нишондиҳандаҳоро аз қабилӣ: хароҷоти хусусӣ (дохилӣ), хароҷоти берунӣ ва иҷтимоӣ (хароҷоти умумӣ)-ро мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Хароҷоти хусусӣ (дохилӣ) ТРС - тамоми харҷҳои дохилии тавлидӣ, ки тавлидкунандагони колои мавриди назар ба амал мебароранд, дарбар мегирад.

Хароҷоти берунӣ (ТЕС) шомили хароҷоте мебошанд, ки ашхоси сеюм (воҳидҳои иқтисодӣ, ки фурӯшанда ё харидори ҳамин моли муайян нестанд, ва аз ин рӯ дар муомилаҳои марбут ба хариду фурӯши он ширкат намебарзанд) дар тавлид ё масрафи коло ба амал мебароранд.

Харочоти иҷтимоӣ (умумӣ) (TSC) - тавсифи харочоти ҷӣ тавлидкунандагон ва ҷӣ ҳамаи ашхоси сеюм мебошад, ки ба истехсол ё истеъмоли маҳсули мавриди назар алоқаманд аст:

$$TSC = TPC + TEC.$$

Мутаносибан, харочот ниҳоии хусусӣ (MPC) харочоти ниҳоии берунӣ (MEC) ва харочоти ниҳоии иҷтимоӣ (MSC) - ин афзоиши харочоти хусусӣ, берунӣ ва иҷтимоӣ мебошад, ки ба сабаби зиёд шудани тавлиди ҳамин маҳсул ба мизони муайян ΔQ , рӯй додааст.

$$MPC = \Delta TPC / \Delta Q,$$

$$MEC = \Delta TEC / \Delta Q,$$

$$MSC = \Delta TSC / \Delta Q.$$

Хислати тағйирёбии харочоти кулӣ ва ниҳоиро вобаста ба ҳаҷми тавлид, хусусиятҳои соҳаи мушаххас муайян менамояд. Барои мисол, харочоти ниҳоии берунии олудасозии муҳити табиӣ метавонад назар ба ҳаҷми камтари тавлид дар ҳоли ҳаҷми бештар доштани тавлид, зиёдтар бошад.

Дар расми 16.1. мунҳаниҳои тақозо ва арзаи маводи кимёвӣ тасвир ёфтааст. Ширкатҳои ин соҳа дарё ва қўлхоро саҳт олуда мекунанд.

Нархи бозории тавозунии қорӣ - P_r барои як тонна буда бо ин нарх ҳар рӯз миқдори Q_r ба фурӯш расонда мешавад. Тақозо ба маводи кимёвӣ матлубияти ниҳоии ин маводро барои масрафкунандагон таҷассум менамояд.

Мунҳании арза харочоти ниҳоии тавлиди барои тавлидкунандагони инфиродӣ инъикос мекунад.

Харочоти ниҳоии инфиродии тавлидӣ дар мавриди мавҷуд будани асари берунии манфӣ харочоти берунии асари берунии манфӣ харочоти хусусии ниҳой камтар аз харочоти умумии ниҳой ($MPC < MSC$) мебошад.

Тавлидкунандагон тасмимгирӣ дар хусуси тавлиди маҳсулро бар асоси нархҳои бағоят ночиз ба амал мебароранд.

Амалан, онҳо барои истифодабарии манобеъ чизе намеранд ва арзишмандии ин манобеъро барои тарзҳои имконпазири дигари истифодабарӣ (масалан, манобеи обро барои имконияти дигар: истироҳат, сайди моҳӣ, нӯшидан) паст мезананд.

низ ҷои баҳс набошад, ки кӣ ба кӣ барои ҳуқуқи истифодабарии манобеъ бояд пардохт анҷом диҳад, он гоҳ асари берунӣ мумкин аст ба воситаи баргузориҳои ҷунин гуфтушунидҳо имкон дорад, агар шумораи иштирокдорон дар он зиёд набошад. Бояд қайд кард, ки дар ин маврид барои ҳалли масъалаҳои бахсталаб ба даҳлати давлат зарурат намеафтад. Вазифаи давлат танҳо муқаррар намудани ҳуқуқ мебошад.

Баробари муқаррар гардидани онҳо одамон метавонанд он ҳуқуқхоро ба савдо гузоранд. Ҳангоме, ки харочот барои баргузориҳои гуфтушунид ночиз бошад, ин худ гарави ноил шудан ба самарабахшӣ мебошад. Аммо ашхосе, ки аввалин шуда соҳиби ҳуқуқ мегарданд, ҳатман манфиат мебинанд.

Фарзияи Коуз дар мавриде, ки харочоти баргузориҳои гуфтушунидҳо аз манфиатҳои ҳосилшаванда хеле афзунтар бошад, ба татбиқ намерасад. Барои мисол, харочоти амалиётии гуфтушунидҳо дар хусуси ба фурӯш мондани ҳуқуқи муҳити зист хеле зиёд мебошанд. Гуфтушунидҳои хусусӣ барои расидан ба самарабахшӣ мусоидат карда наметавонанд. Барои ноил шудан ба самарабахшӣ сиёсатмадорон бояд ҳам харочот ва ҳам манфиатҳои марбут ба мубориза ҷиҳати аз олудасозӣ ҳифз намудани муҳити зистро ба назари эътибор гиранд.

Сиёсати самарабахш дар бобати назорати муҳити зист аз олудасозӣ - ин сиёсате бояд бошад, ки ба мувозинат овардани матлубияти ниҳоии иҷтимоии назорат ва харочоти ниҳоии иҷтимоии ба амал баровардани онро таъмин созад.

16.4. Таснифи колои иқтисодӣ

Колои иқтисодӣ - мол ё ҳадамотеро мегӯянд, ки дорои матлубияти бевосита мебошад, ё ба сифати манбаъ барои тавлиди колои матлубиятдор ба қор меравад.

Колоҳо вобаста ба хусусиятҳои истеъмолашон ба колоҳои хусусӣ ва колоҳои умумӣ ҷудо мешаванд.

Колои умумии ҳолис ҷунин колоест, ки истифодаи одамон аз он ба тарзи дастҷамъӣ сурат мегирад, сарфи назар аз он, ки пардохте барои он анҷом медиҳанд ё не. Фурӯши колои умумии ҳолис дар бозор ҷунин маъно мегирад, ки харидори ин коло на танҳо барои истеъмоли шахсии худ, балки ҳамҷунин онро барои дастрасии ҳар кадом истеъмолгари дигар дар ихтиёр мегузорад.

амалиётӣ чиҳати таъмини ҳуқуқ барои сайди моҳӣ харочотеро низ дарбар мегирад, ки марбут ба ҳифзи дарёҳо аз олудасозӣ мебошад. Ин корро ба осонӣ муайян кардан муяссар намегардад.

Давлат чун коида, муқаррар намудани ҳуқуқи моликиятро танзим мекунад. Вай салоҳият дорад, ки ба тарзи мувозӣ истифода бурдани манобеъро пешгирӣ кунад. Ин салоҳиятҳоро давлат мумкин аст барои муқаррар кардан ва ситондани ҷарима ба сабаби олудасозӣ ба қарор барад. Ё истифодабарӣ аз ин манбаъҳоро қатъиян манъ кунад. Давлат хароҷоти амалиётро коҳиш дода, ба ашхоси манфиатдор имконияти дар додгоҳҳо мавриди баррасӣ қарор додани масъалаҳои ҳуқуқи моликиятро фароҳам меоварад. Давлат метавонад ҳамчунин қудрати полиси худро барои ҷилавгирӣ аз ҳалалдор кардани ҳуқуқи моликият ба қарор андозад.

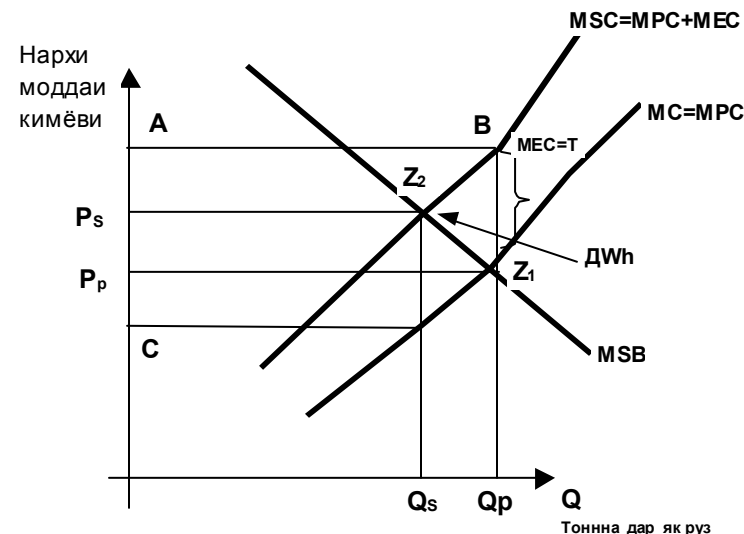
Робита миёни асари берунӣ ва ҳуқуқи моликият мумкин аст беҳтар дарк карда шавад, агар чӣ гуна таҳвил додани асари берунӣ ба асари дарунӣ дар ҳоле, ки хароҷоти муқаррар кардан ва ба савдо гузоштани ҳуқуқҳо баробари сифр аст, ба таҳлил гирифта шавад.

Мақомоти ҳукуматӣ метавонанд барои ноил шудан ба самарабахшӣ аз тариқи муқаррар кардани ҳуқуқи моликият ба манобеъ ва таҳия намудани механизме, ки дар ҳоли ночиз будани хароҷоти амалиётӣ ба мубодилаи ин ҳуқуқ имконият медиҳад, мусоидат намоянд.

Фарзияи Коуз тасдиқ мекунад, ки дар ҳоли бағоят ночиз будани хароҷоти амалиётӣ асари берунӣ мумкин аст ба воситаи аз тарафи ҳукумат муқаррар намудани ҳуқуқи моликият ба манобеъ ва иҷозат додан ба мубодилаи озоди ин ҳуқуқҳо ба асари дохилӣ таҳвил дода шавад.

Ба кӣ вогузор карда шудани ҳуқуқи моликият муҳим нест. Модоме, ки мубодилаи озоди ҳуқуқҳо иҷозат дода мешавад, натиҷа аз тақсими манобеъ ҳамон як чиз хоҳад буд. Ин фарзияро ба номи Роналд Коуз гузоштаанд, ки ин нахустин бор ин фарзияро мураттаб сохта ва дар соли 1960 робитаи байни муқаррар кардани ҳуқуқи моликият, мубодилаи онҳо ва самарабахширо ба риштаи таҳқиқ кашидааст.

Фарзияи Коуз нишон медиҳад, ки асари берунӣ ҳангоми ихтилоф дар мавриди ҳуқуқи истифодабарии манобеъ ба вучуд меояд. Дар ҳоле, ки соҳиби ҳуқуқи моликият маълум бошад ва



Расми 16.1. Асари берунии манфӣ.

Дар расми 16.1. хароҷоти ниҳони иҷтимоӣ (MSC)-и тавлиди маводи кимё баён ёфтааст. Ин хароҷот аз тариқи ҷамъ кардани хароҷоти ниҳони берунӣ (MEC), ки баробари пораи BZ_1 аст, бо хароҷоти ниҳони хусусӣ (MPC)-и тавлидӣ ҳосил карда мешавад.

Ҳаҷми ва нархи тавлиди самарабахш мутаносиб ба нуқтаест, ки дар он хароҷоти ниҳони иҷтимоӣ (MSC) бо матлубияти ниҳони иҷтимоӣ (MSB)-и маводи кимёии тавлидкунада баробар мебошад.

Ҳаҷми самарабахши тавлид дар расми 16.1. ба нуқтаи Z_2 мувофиқ меояд, ки дар он миқдори тавлид баробари Q_s тонна дар як рӯз ва нарх P_s аст.

$MSC = MSB$.

Аммо мувозинати бозорӣ мутаносиб ба нуқтаи Z_1 аст, ки дар он нархи маводи кимёӣ P_p , вале ҳаҷми тавлид Q_p -ро ташкил медиҳад. Чунон ки аз расми 16.1. аён аст, $P_p < P_s$ ва

$Q_p > Q_s$ мебошад.

Мувозинати бозорӣ ба нуқтаи Z_1 мувофиқ аст, ки дар он мунҳании MPC мунҳании MSB-ро бурида мегузарад. Зиёти аз олудасозии об расида хароҷоти куллии берунӣ ба масоҳати ABZ_1C дар расми 16.1. баробар мебошад. Ҳаҷми бозории тавлид

аз ҳаҷми самарабахш бештар аст. Хасорати самарабахшӣ (DWL) дар масоҳати $Z_1 Z_2 B$ ифода ёфтааст. Ин масоҳат нишон медиҳад, ки кадом нафъи холисро мумкин буд ба даст овард, агар ҳаҷми тавлид то ҳадди ҳаҷми самарабахши Q_s коҳиш меёфт.

Агар тарафҳои сеюм аз ширкатҳои кимёӣ пардохт барои зиёни расонидашударо ба андозаи МЕС ситонда метавонистанд, он гоҳ хароҷоти ниҳии тавлиди $MSC = MPC + MEC$ мешуд.

Шароити кулӣ барои дастёбӣ ба самарабахшӣ дар ҳоли мавҷуд будани асари манфӣ ба сурати зерин хоҳад буд:

$$MPC + MEC = MSC = MSB$$

Бо афзудани МЕС ба MPC мо охириро то сатҳи MSC боло мебарем.

Асари берунии мусбӣ - ин таъсири мусбиест, ки аз тарафи омилҳои иқтисодии иштирокдори муомила ба тарафи сеюм расонида мешавад.

Фарз мекунем, ки асари берунии мусбӣ ба омӯзиш дар донишгоҳ марбут мебошад. Тарафи сеюм (бигзоред, давлат, ҷамъият) ғайр аз донишҷӯён, ки аз ҳадамоти омӯзишӣ истифода мекунанд, ҳуди донишгоҳҳо низ, ки ин ҳадамотро арза медоранд, аз хариду фурӯши ин ҳадамот манфиат мебинанд.

Фарз мекунем, ки таълим моле мебошад, ки фурӯшандагони рақобаткунанда арза менамоянд. Донишгоҳҳои мустақил, ки барномаҳои таълимии стандартӣ ва омӯзиши стандартиро таъмин месозанд, барои ҷалби донишҷӯён бо ҳам рақобат мекунанд. Нархи тавозунӣ барои таълим P_r мебошад. Бо ин нарх ҳар сол миқдори Q_r донишҷӯён, ки диплом гирифтанд меҳоянд, дохил карда мешаванд. Ин ҳол дар расми 16.2. нишон дода шудааст. Мувозинати бозорӣ ба нуқтаи Z_1 мувофиқ меояд. Арзани ҳадамоти омӯзишӣ хароҷоти ниҳии иҷтимоӣ (MSC)-и онҳоро инъикос мекунанд.

Нафъи ниҳии хусусӣ (MPV)-и мол - ин матлубияти ниҳое мебошад, ки шахс бо харидани воҳиди иловагии мол ба даст меоварад. Пас тақозо ба маълумоти олии матлубияти ниҳии хусусии ҳадамоти омӯзиширо бо ҳар кадом ҳаҷми онҳо нишон медиҳад. Ин манфиатест, ки ҳуди донишҷӯён ҳосил мекунанд. Дар ҳоли мавҷуд будани асари берунии мусбӣ матлубияти хусусии ин мол аз матлубияти ниҳии иҷтимоии он камтар аст. Матлубияти ниҳии иҷтимоӣ (MSB) ба маҷмӯи матлубияти ниҳии хусусӣ (MPV) ва матлубияти ниҳии берунӣ (MEB) баробар мебошад.

карда шавад. Ҳамаи ин тадбирҳо имконият фароҳам меоваранд, ки василаҳои бозаргонии ҳалли масъалаҳои марбут ба асароти берунӣ ба кор андохта шаванд.

16.3. Хароҷоти амалиётӣ ва фарзияи Коуз

Асари берунии манфӣ аксар дар натиҷаи рақобати байни тарзҳои имконпазири мухталифи баҳрабардорӣ аз манобеъ ва дар мавриде арзи вучуд мекунад, ки ҳуқуқи моликият дар ҳар кадоме аз ин тарафҳои рақобаткунанда устуворӣ надорад. Дар ҳоли мавҷуд будани асари берунии манфӣ масъалаи мавриди хилоф аз ин иборат хоҳад буд: оё фурӯшандагон ва харидорон ҳуқуқи онро доранд, ки хароҷотро бар дӯши тарафи сеюм гузоранд? Барои мисол, ба ашхоси тарафи сеюм ба сабаби асари берунии манфии мубодила байни фурӯшандагон ва харидорони маводи кимёӣ зиён расонида мешавад. Оё тавлидкунандагони маводи кимёӣ ҳуқуқ доранд, ки бе пардохти маблағе соҳиб шудан ба чунин ҳуқуқ партовхоро дар дарё резанд? Мушкилии кор дар он аст, ки манбаъҳои об мулки ҳеч кас нестанд. Азбаски ҳуқуқи моликият ба дарё муқаррар карда нашудааст, ширкатҳо рехтани партовҳо дар онро бе пардохти маблағе раво мебинанд.

Шахрвандоне, ки аз рехтани партовҳо ба дарё зиён мебинанд, танҳо ҳаққи истифода аз тарзҳои имконпазири дарёро доранд.

Барои ба дарун таҳвил додани асари берунӣ зарур аст, ки ҳуқуқи моликият ба манобеъ муқаррар карда шавад. Вақте, ки чунин ҳуқуқ муқаррар карда шавад, имконияти ба фурӯш расондани он пайдо мешавад. Бо мақсади дастёбӣ ба самарабахшӣ лозим меояд, ки ҳуқуқи моликият ва баҳрабардорӣ аз манобеъ ба савдо гузошта шавад. Чунин мубодилаҳо имконият медиҳанд, ки манфиатҳои иловагӣ, ки дар ғайри ин маврид ба даст овардан номумкин буд, ҳосил карда шавад.

Барои ҷӣ муқаррар кардани ҳаққи моликият ба сифати воситаи рафъи асари берунӣ дар мадди аввал қарор намегирад? Сабаби ин хароҷоти амалиётӣест, ки муқаррар кардани ҳаққи моликият тақозо мекунанд. Албатта, муқаррар кардани ҳуқуқи моликият ба молҳои аз қабилҳои автомобил ва иморатҳо дар мақомоти давлатӣ сабт меёбад. Муқаррар кардани ҳуқуқи моликияти мавриди хариду фурӯш қароргиранда барои манобеъ ба монанди фазо, дарёҳо ба ғоят душвор аст. Масалан, хароҷоти

Ёронаи тасҳеҳкунанда S ба матлубияти ниҳоии хориҷии миқдори муайяни донишҷӯён баробар мешавад $S = MCB = 1000$ доллар.

Пардохти идрор ба донишҷӯён сабабгори афзоиши тақозо ба маълумоти олий мешавад.

Матлубияти ниҳоии берунӣ дар шакли ёрона ба матлубияти ниҳоии хусусӣ, ки донишҷӯён дар вақти таҳсил ҳосил мекунанд, зам карда мешавад. Ин ҳол дар расми 16.2. тасвир ёфтааст.

Мувозинати бозории ибтидоӣ ба нуқтаи Z_1 мувофиқ меояд. Ёрона боиси интиқол ёфтани мунҳании тақозо ба самти дуртар аз ибтидоӣ мухтассот мегардад, зеро донишҷӯён онро бар матлубияти ниҳоии хусусие, ки ҳосил менамоянд, зам хоҳанд кард. Мувозинати нави бозорӣ акнун ба нуқтаи Z_2 мувофиқат мекунад. Дар натиҷаи пардохти ёрона шумораи донишҷӯён ба Q_s афзоиш ёфта, ба сатҳи самарабахш мерасад. Ёрона шумораи донишҷӯёнро то даме афзоиш хоҳад дод, ки хароҷоти ниҳоии иҷтимоӣ (MSC)-и таълими миқдори муайяни донишён ба матлубияти ниҳоии иҷтимоӣ (MSB) он баробар мешавад.

Андоз ва ё ёронаи тасҳеҳкунандаро аз диди назар ҷорӣ кардан осон аст. Аммо дар амал аксар вақт ҳосил намудани маълумоти зарурӣ барои дастрасӣ ёфтан ба самарабахшӣ хеле душвор аст. Ин душвориҳо ба хароҷоти зиёди маъмурӣ ва амалиётӣ чамъ кардани иттилооти лозим, аз ҷумла муқаррар намудани ашхоси андозбандишаванда ва ё ёронагиранда, ҳамчунин мӯйян кардани миқдори андозу ёронаҳо ва корҳои амалии қиёскунӣ (масалан, олулудашавии фазо) марбут мебошанд.

Муҳимтарин самти фаъолияти давлат - ин эҷод кардани ҳуқуқи моликият дар ҷое мебошад, ки дар даврони пешин чунин ҳуқуқҳо вучуд надошт.

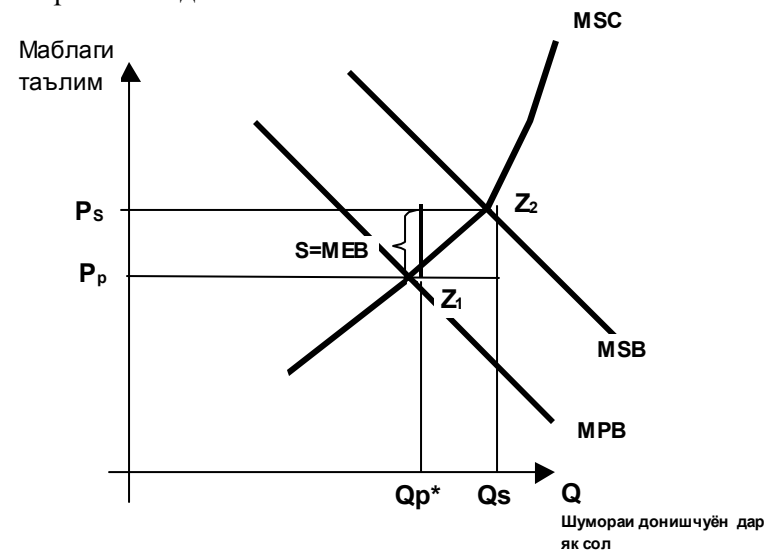
Ин имконият фароҳам меоварад, ки бозорҳое нав қаблан вучуд надошта бунёд карда шаванд ва ба ҳамин восита василаҳои бозаргонии ҳалли мушкилоти марбут ба асари берунӣ зери назорати давлат қарор дода шаванд. Ҳамзамон бо имконияти коҳиши бевоситаи андозаи умумии асари берунӣ бозорҳое аз қабилӣ бозори ҳуқуқи олулудасозӣ (аксар вақт ба андозаи маҳдуд ё ба миқдори муқарраршудаи партовҳои зараррасон) имконият медиҳанд, ки барои ҳалли мушкилоти асароти мухталифи воҳидҳои иқтисодии гуногун ва хароҷоти мухталифи рафъи асароти берунӣ тавассути механизми бозфурӯшии иҷозатномаҳо барои олулудасозӣ, роҳу равише пайдо

$$MSB = MPB + MEB.$$

Нафъи ниҳоии берунии мол - ин манфиати ниҳоист, ки тарафи сеюм, ки на фурӯшанда ва на харидори ин мол аст, ҳосил мекунад.

Баҳрабарандагон аз нафъи берунӣ эътиқод доранд, ки дар ҷамъияти одамони соҳибмаълумот зистан барояшон манфиатнок аст. Албатта, онҳо гумон мекунанд, ки ин ҳол ба кам шудани сатҳи ҷинойткорӣ ва тараққиёти босуръати техника мусоидат менамояд. Чиро ба роҳбарӣ гирифтани одамон дар ин ҳол муҳим нест, вале онҳо ба ҳар эҳтимол аз ба ӯҳдаи худ гирифтани қисме аз хароҷоти таълими донишҷӯён рӯй нагардонанд.

Нафъи ниҳоии иҷтимоӣ (MSB) дар расми 16.2. ба маҷмӯи матлубияти берунӣ (MEB) ва матлубияти ниҳоии хусусӣ (MPB) баробар мебошад.



Расми 16.2. Асари берунии мусбӣ.

Миқдори самарабахш мутаносиб ба нуқтаи Z_2 аст, ки дар он $MSB = MPB + MEB = MSC$ мебошад.

Миқдори самарабахш Q_s ва нархи таълим P_s аст, ки аз P_p бештар аст. Тарафи сеюм мебоист фарқи $(P_s - P_p)$ -ро ҷуброн

мекарданд ва он маблағест, ки донишҷӯён омодагӣ доранд онро пардозанд.

Дар мавриди мавҷуд будани асари берунии мусбӣ мол ё ҳадамот нисбат ба ҳаҷми самарабахш дар шароити мувозинат бо ҳаҷми камтар хариду фурӯш карда мешавад. Барои ба ҳаҷми тавлиди самарабахш ноил шудан василаҳоеро сохтан лозим аст, ки ба туфайли онҳо тарафи сеюми баҳрабардоранда аз асари берунӣ, тавонад дар ҳосил кардан ва ба масраф расондани он саҳми худро гузорад. Қисме аз ҳиссаи тарафи сеюмро мумкин аст барои кам кардани нархе, ки масрафкунанда мепардозад ба кор бурд ва ба ҳамин тариқ онҳоро барои зиёд кардани миқдори масраф ҳавасманд кард. Қисми боқимонда барои ҷуброн кардани афзоиши ҳар гуна хароҷоти ниҳой метавонад истифода шавад, ба хотири он, ки ангеае барои афзоиши арзайи мол аз ҷониби тавлидкунандагон ба вучуд оварда шавад.

16.2. Андоз ва кӯмакҳои беивази тасҳеҳкунандаи асари берунӣ

Мушкилоти марбут ба асари берунӣ аз ҷобачогузорӣ ва баҳрабардории ғайри самарабахши манобеъ ва маҳсулот дар иқтисод сарчашма мегирад, ки дар натиҷаи ихтилофи хароҷоти хусусӣ ва иҷтимоӣ ё манфиатҳои хусусӣ ва иҷтимоӣ зуҳур мекунад. Ҳалли усулии мушкилоти асари берунӣ аз ин сабаб ба даст овардани баробарии хароҷоти ниҳоии иҷтимоиро бо манфиатҳои ниҳоии иҷтимоӣ тақозо дорад. Ин дар айни замон ба чунин маънӣ далалат мекунад, ки асари берунии дахлдор ба асари дохилӣ таҳвил меёбад ва аз ин роҳ ба дарун гаронидани асари берунӣ ба амал мебарояд.

Ба дарун гаронидани асари манфии берунӣ боиси афзоиши нархи мол, ки ин асарро ба вучуд овардааст, мешавад, ки дар навбати худ ба коҳиши тақозо ба ин мол оварда мерасонад. Барои он, ки асари берунии мусбӣ ба дарун гарояд, зарур аст, ки матлубияти ниҳоии берунии мол ба матлубияти ниҳоии хусусии он зам карда шавад. Иҷрои ин амал бояд чунин натиҷа диҳад, ки нархе, ки масрафкунанда мепардозад, коҳиш ёбад ва аз ин тариқ ба афзоиши масраф мусоидат карда шавад.

Барои ба дарун таҳвил додани асари берунии манфӣ андозҳои тасҳеҳкунанда мавриди истифода қарор мегиранд.

Андози Пигу. Андоzi тасҳеҳкунанда - ин андоз бар тавлиди мол ё ҳадамот мебошад, ки хароҷоти ниҳоии хусусиро то сатҳи хароҷоти ниҳоии иҷтимоӣ боло мебарад. Андоzi тасҳеҳкунанда хароҷоти ниҳоии хусусии тавлидиро ба маблағе, ки баробари хароҷоти ниҳоии берунӣ аст, зиёд мекунад. Дар шароити рақобати озод ин ҳол ба он меоварад, ки афзоиши нархи моли фурӯхташаванда то замоне, ки ба хароҷоти ниҳоии иҷтимоии тавлидӣ он мол баробар нашавад, идома меёбад.

Фарз мекунем, ки чунин андоз бар маҳсули ширкатҳои кимёӣ баста шавад. Андоз ба маблағи 10 доллар бар ҳар тоннаи маводи кимёии тавлидшаванда хароҷоти ниҳоиро барои тавлидкунандагон ба 10 доллар афзоиш медиҳад.

Ин маблағ баробари зиёнест, ки марбут ба тавлиди ҳар кадом тоннаи иловагии маводи кимёӣ мебошад. Аз ин рӯ, андоzi тасҳеҳкунанда бар воҳиди маҳсули тавлидшаванда Т баробари хароҷоти ниҳоии берунӣ маҳсуб мешавад:

$$T = MBS = 10 \text{ долл/тонна.}$$

Мувозинати бозорие, ки баъди ҷорӣ кардани андоз муяссар мегардад самарабахш аст, зеро барои ҳаҷми тавлиди Z_2 (дар расми 16.1.) шароити зерин ба иҷро мерасад: $MPC+MEC=MSC=MSB$, барои он, ки $T = MEC$ аст.

Андоzi тасҳеҳкунанда хароҷоти ниҳоии хусусиро то сатҳи хароҷоти ниҳоии иҷтимоӣ боло бурда, боиси коҳиш ёфтани тавлид мегардад.

Барои ба дарун таҳвил додани асари берунии мусбӣ ёронаҳои тасҳеҳкунанда низ истифода карда мешаванд. Ёронаи тасҳеҳкунанда - ин пардохтест, ки ба масрафкунанда ё тавлидкунандаи моле ба амал бароварда мешавад, ки истеъмолаш ба вучудоварандаи асари берунии мусбӣ мебошад. Таъйиноти чунин ёронаҳо ба дарун таҳвил додани асари берунӣ буда, аз тариқи мусоидат кардан ба коҳиши нархи истеъмолӣ, афзоиши ҳаҷми тавлиди мол то сатҳи самарабахш таъмин карда мешавад. Дар мисоле, ки қаблан дар бораи маълумоти олий оварда шуда буд, фарз мекунем, ки омӯзиши ҳар кадом донишҷӯ дар давоми сол бо матлубияти хориҷии мусбӣ марбут аст, ки маблағи 1000 долларро ташкил медиҳад. Фарз кардем, ки давлат эълон менамояд, ки ёрона медиҳад. Ҳар кадом донишҷӯ, ки бо барномаи мукамал омӯзиш мебинад, барои иштирок дар дарсҳо соле 1000 доллар идрор мегирад.

В

Василаҳон назорати берунӣ – [external control mechanisms] – Василяҳое, ки дар хориҷ аз ширкат воқеъ буда, мудири ширкатро барои ба ҳақди бештарин расондани ғоида водор месозанд. Ин василаҳо аз таъсири умумии талаботи бозор ва рақобати бозори колову асари интизомбахше, ки бозори сармоя дорад, иборат мебошад. Масалан, агар мудири ширкатҳо ғоидаи дилхоҳро барои соҳибони саҳмияҳо таъмин насозанд, ҳамон замон қимати саҳмияҳо дар биржа таъсир мепазирад. Поин омадани қимати саҳмияҳо чун қоида боиси ба дасти дигарон гузаштани идораи саҳмияҳо ва иваз шудани ҳайати роҳбарикунандаи ширкат мешавад. Чунин таҳдид мудиронеро, ки соҳиби ширкат нестанд, маҷбур мекунад, ки ба манфиати соҳибони ширкат амал намоёнд (*внешние контрольные механизмы*).

Василаҳон назорати дохилӣ – [internal control mechanisms] – Василяҳое, ки дар дохили ширкат воқеъ буда, мудири ширкатро ба *беиҷтисодии ғоида* водор мекунад. Ин василаҳо усули умумии идоракунӣ, ҳақду талош барои вақолатҳо ва низоми муздиҳои бар пояи самаранокӣ бунёдёртаро дарбар мегиранд (*внутренние контрольные механизмы*).

Василаҳон тақсими манобеъ – [rationing devices] – Усулҳои тақсими манбаи маҳдуд байни *аиҷтисодӣ*, ки аз тариқаҳои эътирофшудаи афроди ҷомеа иборат буда, бо ёрии онҳо дар байни ҳамаи талабгорони колоҳои нодир интиҳоб ба амал бароварда мешавад. Низоми бозаргон чунин ҳислат дорад, ки қиматҳо чун омилҳои асосии маҳдудияти дастбедии *аиҷтисодӣ* ба колоҳо аҳамият пайдо мекунад. Дигар василаҳои тақсимоат низ аз қабилҳои риоа намудани навбат, муқаррар кардани миқдори муайян ба ҳар кас, авлабият додан ба гурӯҳҳои алоҳида ё қуръакашӣ вучуд доранд (*механизмы распределения ресурсов*).

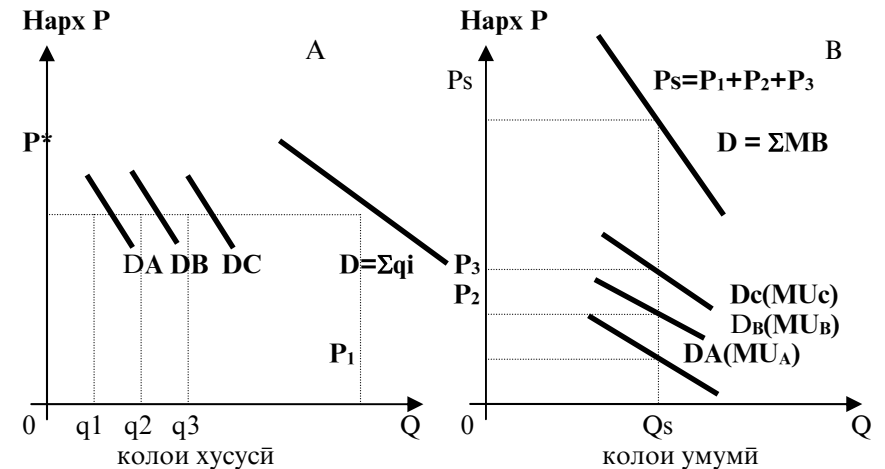
Вобастагии мутақобил – [mutual interdependence] - Ҳолатест, ки тасмимгирии ширкатҳо дар мавриди қиматгузорӣ ё муайян кардани ҳаҷми тавлид, аз ҷониби яке аз онҳо сурат гирифта, ба даромади дигарон таъсир мегузорад (*взаимосвязь*).

Вуруди монеадор – [blocked entry] - ҳолате, ки тавлидкунадагони нав ба бозори муайян дастрасӣ надоранд, яъне имкони ворид шудан ба бозор бо ҳар гуна хароҷоти қобили қабул амри маҳол аст. Ин ҳолат мумкин аст бо сабабҳои технологӣ ба вучуд ояд, масалан тавассути патенти ихтироъ, ё ба таври сунъӣ дар бозори муайян аз тарафи ширкатҳо ва ё дар робита бо тадбирҳои *танзими* давлатӣ ба вучуд оварда шавад (*блокированное проникновение*).

Вуруди озод – [free entry] - Ҳолатест, ки тавлидгарони нав метавонанд ба бозор бе ягон маҳдудият ворид шаванд (*свободный доступ*).

Г

Гузоштани бори андоз ба дӯши дигарон – [tax shifting] - Раванди тақсимбандист ва аз он иборат мебошад, ки *аиҷтисодии* пардозандаи андоз қисмате аз бори андозро ба дӯши дигарон мегузоранд. Масалан, хангоми барои фурушандагон муқаррар кардани андоз, қиматҳо



Расми 16.3. Мунҳаниҳои тақозои колои хусусӣ (А) ва тақозои колои умумӣ (В)

Барои ноил шудан ба самарабахшии истифодаи манобеъ колои умумӣ бояд бо ҷунон ҳаҷме тавлид карда шавад, ки бо он ҳаҷм аз рӯи қоидаи муқаррарии тасмимгирии беҳинаи иқтисодӣ, матлубияти ниҳой аз истеъмоли коло баробари хароҷоти ниҳойи тавлиди колои мавриди назар бошад, яъне:

$$MSB(Q_s) = MC(Q_s),$$

ки $MSB(Q_s)$ - матлубияти ниҳойи умумӣ аз истеъмоли колои умумии мазкур ба миқдори Q_s , $MC(Q_s)$ - хароҷоти ниҳойи тавлиду таъмини масрафкунандагон бо колои умумии мазкур ба миқдори Q_s мебошад.

Барои муайян намудани ҳаҷми самарабахшии колои умумӣ дақиқан донишгари рағбатҳои ҷомеа нисбат ба ин колоҳо зарур аст.

16.6. Муаммони «туфайлисавор»

Мувозинати ҷамъаӣ барои колои умумии ҳолис дар назар дорад, ки масрафкунандагон маълумотро дар хусуси матлубиятҳои ниҳойи худ пинҳон намедоранд. Дар ҳақиқат бошад, ангеаи хеле ҷиддие вучуд дорад, ки масрафкунандагонро аз маълумот баён кардан дар бораи матлубияти ниҳой аз колои умумӣ бозмедорад.

Масрафкунандагон аз колои умумии холис новобаста ба он, ки барои ҷуброни хароҷоти он саҳмгузорӣ мекунад ё не, манфиат мебинанд. Донишмандони ин ҳақиқат одамонро водор месозад, ки назар ба матлубияти ниҳоние, ки ҳосил мекунад, саҳми камтар гузоранд. Онҳо ба уমেде ин корро мекунад, ки дигарон маблағи кофиро барои тавлиди миқдори муайяни ин коло сарф мекунад.

Ин падида масъалаи ба номи «туфайлисабор»-ро ба вуҷуд овардааст. «Туфайлисабор» арзишмандии колои умумиро камтар арзёбӣ намуда, умед мебарданд, ки аз саҳмгузорӣ ва кӯшиши одамони дигар бо харҷи камтар аз матлубияти ниҳонии худ манфиат бардоранд.

Масъалаи «туфайлисабор» барои гирифтани манфиати иловагӣ аз тариқи тичоратӣ монеа эҷод мекунад. Ва боиси он мегардад, ки дар ҳоли аз тарафи довталабон маблағгузорӣ шудани хароҷот ҳаҷми колои умумии холис аз ҳаҷми самарабахш камтар хоҳад шуд.

Бо вуҷуди он, масрафкунандаи алоҳида мумкин аст «туфайлисабор» карда манфиат ба даст оварад, агарчи рафтори «туфайлисабор» монеи расидан ба самарабахшӣ мебошад, ки рафтор комилан ақлонӣ аст ва онро дар ҳоле, ки одамон манфиати холиси худро ба ҳадди аксар мерасонанд, ҷашмдор будан мумкин аст.

Дар маҷмӯъ «туфайлисабор» назар ба он, ки дар гурӯҳҳои хурд аст, дар гурӯҳҳои калонтар мушкилоти ҷиддиро ба вуҷуд меорад. Ба андозаи афзудани ҳаҷми гурӯҳ гирифтани маълумот дар бораи масрафкунандагон ва рағбатҳои онҳо то ҳад душвортар мегардад. Ношинос будан ангезаи «туфайлисабор» шуданро шиддат мебахшад, зеро эҳтимолияти фош гардидани «туфайлисабор» хеле ночиз мебошад.

Аз тарафи дигар, дар гурӯҳҳои хурд, ки масрафкунандагон якдигарро хуб мешиносанд, монанди мавридҳои, ки одамон дар таҳсилоти ҷамъиятӣ ва динӣ гирд омадаанд, ангезаи «туфайлисабор» кардан камтар аст, зеро фишори ахлоқӣ ва ҷамъиятӣ ҳамроҳ бо эҳтимоли қавии фош шудан манфиатҳое, ки аз «туфайлисабор» мерасад ба ҳеҷ таъдил медиҳад.

Воситаҳои таълимӣ оммавӣ аз қабилҳои радио ва телевизион мисоли хотирнишини таовуни довталабона барои таъмини колои умумӣ мебошанд. Ин воситаҳо ҳамчунин сурати равшане аз «туфайлисабор»-ро низ дар худ таҷассум менамояд. Дастгоҳи

Баробарии хароҷот - [isocost] - Ниг. *Нақшаи баробарии хароҷот, Хатти баробарии хароҷот (изокоста)*.

Баҳраи иқтисодӣ - [economic rent] - Он чи, ки тавлидкунандаи коло ё ҳадамот ба изофа ва илова бар он миқдор, ки барои идомаи тавлид зарур аст, ба даст меорад. Муруди *изофаи тавлидкунанда* мебошад. Агар фоиди иқтисодии устувор муддати тӯлонӣ ба даст ояд, вай сарчашмаи баҳро ба вуҷуд меорад (*экономическая рента*).

Беҳбудии Парето - [Pareto improvement] - Тақсими мучаддади манобеъ, ки ҳадди ақал вазъи як шахсро беҳтар месозад, бе он ки вазъи дигарро бадтар кунад (*улучшение по Парето*).

Бешинасозии фонда - [Profit maximization] - Дар ҳоли интиҳоби чунин сатҳи тавлиде муяссар мегардад, ки фарқи байни *даромади кул ба хароҷоти кул* ба бештарин мизон мерасад (*максимизация прибыли*).

Боздеҳи ниҳой аз баҳрабардории омил - [marginal returns] - Хислати бо ифодаи воқеъ тағйир ёфтани маҳсули ниҳонии омил мебошад. Боздеҳи ниҳонии афзоянда дар ҷое ба вуқӯъ мепайвандад, ки маҳсули ниҳонии омил ҳамзамон бо миқдори манобеи истифодашаванда афзоиш меёбад. Боздеҳи ниҳонии коҳишёбанда бошад замоне воқеъ мегардад, ки бо афзудани миқдори манбаъҳои истифодашаванда маҳсули ниҳонии омил коҳиш меёбад (*предельная отдача от использования фактора*).

Боздеҳи нузулии (манфии) миқёс - [diseconomies of scale] - Агар *хароҷоти мутавассити* дарозмуддат бо афзоиши ҳаҷми тавлид зиёд шавад, он гоҳ мегӯянд, ки технология хусусияти боздеҳи манфии миқёси тавлидро дорад (*отрицательная отдача от масштаба*).

Бозигар - [player] - Иштироккунандаи бозӣ, ки тасмим мегирад. Масалан, тавлидкунанда дар шароити *инҳисори ҷанҷубӣ (игрок)*.

Бозӣ /назарияи бозӣ/ - [Game theory] - Назарияе дар бораи тасмимҳои ақлонии фардӣ аст, ки дар вазъияти иттилооти нокомил нисбат ба натиҷаҳои ин тасмимот, гирифта мешаванд (*Игра /Теория игр/*).

Бозӣ дар вазъи иттилооти ноқис - [game of imperfect information] - Бозӣ, ки дар он яке аз иштироккунандагон бояд иқдоме гирад, вале иқдомҳои пешин ё иқдомҳои ҳамзамони бозигарони дигарро дида ва баҳо дода наметавонад (*игра при несовершенной информации*).

Бозӣ дар вазъи иттилооти нокомил - [game of incomplete information] - Бозӣ, ки дар он ҳадди ақалл яке аз иштироккунандагон ба яқин қоидаҳои асосии бозӣ ва шароитҳои он, ба монанди имкони бурди бозигарони дигарро, наметавонад (*игра при неполной информации*).

Бозоршиносӣ - [marketing] - Ҷун маҷмӯаи пӯёи ҳамаи фаъолиятҳои бозоргонӣ таъриф мешавад, ки аз шинохти масрафкунандагон ва истифодакунандагон оғоз мегардад ва ба пешкаш кардани маҳсулоти мавҷуд ва маҳсулоти ҷадид ба сӯи муштарӣ мусоидат менамояд (*маркетинг*).

Бори изофӣ - [excess burden] - Изофаи аздастрафтаи масрафкунанда ва тавлидкунанда, ки зиёдтар аз даромадҳои аз андоз ҳосилшудаи давлат мебошад (*избыточное обложение*).

Асари берунӣ - [externality] - Таъсири мустақими амали шахс ё ширкат бар некуахлоии шахс ё ширкати дигар, ки бо омилҳои бозаргонӣ алоқамандӣ надорад. Асари берунӣ манфӣ ва ё мусбӣ мешавад (*внешний эффект*).

Асари берунии манфӣ - [negative externality] - Дар мавриде рӯй медиҳад, ки амали як воҳиди иқтисодӣ некуахлоии дигареро коҳиш медиҳад ва ингуна таъсир тавассути бозор сурат намегирад (*отрицательный внешний эффект*).

Асари берунии мусбӣ - [positive nality] - Дар мавриде рӯй медиҳад, ки рафтори яке аз тарафҳо некуахлоии дигареро беҳбуд мебахшад ва ингуна таъсир тавассути бозор сурат намегирад (*положительный внешний эффект*).

Асари даромад – [income effect] - Таъсири тағйирёбии қиматҳо бар ҳаҷми тақозо, ки сирфан дар натиҷаи коҳиш ёфтани даромади воқеии масрафкунанда рӯй медиҳад (*эффект дохода*).

Асари ивазкунӣ – [substitution effect] - Таъсиргузори бар ҳаҷми тақозо, ки сирфан ба сабаби тағйирёбии қимати нисбии коло падида меояд. Тағйири ҳаҷми масраф, ки ҷавобан ба тағйири қимати дар мунҳани тақозои ҷуброншуда ифода ёфта, зухур мекунад (*эффект замены*).

Асари ивазкунии омилҳо – [factor substitution effect] - Тағйирёбии ҳаҷми тақозо ба омил, ки сабабаш кӯшиши ширкат барои истифодабарии миқдори бештари ҳамон омиле мебошад, ки қимати он тағйирнопазир аст ва миқдори камтари он омиле, ки қиматаш афзоиш меёбад. Мувофиқ аст ба интиқол ба дарозии *баробармиқдорӣ* муайян, то нуктаи тамос бо *баробармиқдорӣ* нав, ки таносуби тағйирёфтаи қиматҳоро инъикос менамояд (*эффект замещения факторов*).

Асари тавлиди маҳсул – [output effect] - Тағйироте, ки дар ҳаҷми тақозо ба манобеъ ба сабаби тағйир дар сатҳи тавлиди ширкат ба вуҷуд меояд. Ба интиқол аз як вазъи *баробарии хароҷот* ба вазъи дигари *баробарии хароҷот* мувофиқат мекунад (*эффект выпуска*).

Ашёи таҷаммул (бошукӯҳ) – [luxury good] - Колое, ки *кашиши тақозо* ба он вобаста ба даромад зиёдтар аз як аст. Барои ин гуна ашё суръати рушди масраф бештар аз афзоиши даромад мебошад (*предметы роскоши*).

Ашхоси иқтисодӣ – [economic agents] – Воҳидҳои иқтисодие, ки соҳиби салоҳият ва ҳуқуқ ба моликияти колоҳои иқтисодӣ буда тасмимҳои иқтисодиро қабул карда ва ба амал татбиқ менамоянд. Вобаста ба навъи тасмимҳои иқтисодӣ (тавлидотӣ, масрафӣ, марбут ба масъалаҳои ҳамоҳангсозӣ) ашхоси иқтисодиро ба навъҳои зерин ҷудо мекунад: ширкатҳо, хонаводаҳо, давлат (*экономические агенты*).

Б

Баробарии миқдор – [isoquant] - Хатти $I(q)$ сатҳи $q = f(L, K)$ дар тобеи тавлидии $Q = f(L, K)$ хатти баробарии миқдор номида мешавад. Ба ибораи дигар, хатти сатҳи q - шумораи зиёди нақтаҳоест, ки баёнгарии ҳаҷми тавлиди яксон ва баробар мебошад. Ниг. *Мунҳани баробарии миқдор (изокванта)*.

радио ва телевизиони ҳамагонӣ одатан ҳадди ақалл як бор дар соле, аз тариқи даъват кардани шунавандагону бинандагон ба саҳмгузориҳои довталабона даромад ба даст меоранд. Оё зиёданд онҳое, ки гуфторҳои радио ва телевизионро дида ва тамошо карда саҳмгузори мекунанд? Агар шумо аз гуфтору намоишҳои радио ва телевизион манфиат бардошта, аммо саҳми худро нагузореда, пас шумо ҳислати «туфайлисаворӣ» доред.

Дар амал мақомоти давлатӣ хеле кам ба саҳмгузориҳои довталабона чун воситаи маблағгузориҳои хароҷот барои арзаи колои умумӣ, эътимод мекунанд. Могу ҳадамоти умумӣ, ки аз ҷониби ҳукумат арза мегарданд, одатан аз ҳисоби андоз ва пардохтҳои ҳатмии дигар маблағгузори карда мешаванд.

Ҳамин тариқ, зарурат ба колоҳои умумии ҳолис дар баробари иқтисод ду масъала мегузорад: ба ҳаҷми аз назари иқтисодӣ самарабахши тавлиди ин гуна колоҳо ҷӣ тавр мумкин аст ноил шуд ва ҷӣ гуна дар ҳоле, ки «туфайлисаворон» мавҷуд бошанд, тавлиди онҳоро ба роҳ мондан мумкин аст?

Истилоҳот ва мафҳумҳои асосӣ.

1. Колои хусусӣ.
2. Колои умумӣ.
3. Колои истиснопазир.
4. Колои истиснонопазир.
5. Муаммои «Туфайлисавор».
6. Хароҷоти хусусӣ.
7. Хароҷоти иҷтимоӣ.
8. Хароҷоти ниҳонии иҷтимоӣ.
9. Хароҷоти ниҳонии берунӣ.
10. Хароҷоти ниҳонии хусусӣ.
11. Асари берунии манфӣ.
12. Асари берунии мусбӣ.
13. Ашхоси сейӯм.
14. Фарзияи Коуз.
15. Андози Пигу.
16. Нафъи ниҳонии хусусӣ.
17. Нафъи ниҳонии берунӣ.
18. Нафъи ниҳонии иҷтимоӣ.
19. Ёронаи тасҳеҳкунандаи асари берунӣ.

20. Истеҳсоли самарабахши колои умумӣ.
21. Колои иқтисодӣ.
22. Асари берунӣ.

Саволҳо барои муҳокимаронӣ.

Дурустии фикрҳои баёнгардидаҳо баҳо диҳед.

1. Колои умумӣ бояд аз тарафи давлат тавлид карда шавад.
2. Мунҳаниӣ тақозо ба колои умумиро тавассути ҷамъбандии уфукии мунҳаниҳои тақозо фардӣ ба ин колоҳо сохтан мумкин аст.
3. Бори умумии андоз иборат аст аз изофаи бори андоз тарҳи маблағҳои пардохташудаи андоз.
4. Бори изофии андоз иборат аст аз бори умумии андоз тарҳи маблағҳои андозҳои ситондашаванда.
5. Муқаррар намудани нархҳои собитӣ камтар аз тарҳи тавозунӣ боиси афзунӣ пайдо кардани арзаии молҳо бар тақозои онҳо мегардад.
6. Колоҳои умумӣ маъмулан дар бозорҳои хусусӣ фурӯхта мешаванд.
7. Низомии нархҳоро барои муқаррар кардани ҳаҷми беҳинаи тавлидӣ ва тақсими колоҳои умумӣ ба кор бурдан мумкин нест.
8. Аз рӯи инсоф мебуд, агар ҳамаи шахрвандон андозҳои баробар мепардохтанд.
9. Колоҳои умумӣ ҳислати истеъмоли муштарак ва истиснопазирӣ доранд.
10. Мунҳаниӣ тақозои бозорӣ ба колоҳои умумӣ арзиши умумие, ки ҳамаи афрод барои ҳар як воҳиди коло мепардозанд, баён менамояд.
11. Харочоти берунӣ аз асароти ғоидаовари тавлиди мол иборат аст.
12. Давлат ба харочотҳои берунӣ танҳо тавассути низомии андозбандӣ таъсир мерасонад.
13. Тақозо ба колоҳои умумиро бо ҳамон тариқи бевоситае, ки ба колоҳои хусусӣ аст, муайян кардан мумкин аст.
14. Андозбандии пешрав ба афзоиши самарабахшии тавлидӣ мусоидат мекунад.
15. Харочоти ниҳонии умумӣ аз маҷмӯи харочоти ниҳонии хусусӣ ва харочоти берунӣ иборат мебошад.

ИСТИЛОҲНОМА аз фанни микроиқтисодиёт (тоҷикӣ-англисӣ-русӣ)

Аксиз - *[excise, unit tax]* - Андози фурӯш, навъе аз андози ғайримустақим аст, ки аз воқиди мавриди андоз қароргирифта ба миқдори муайян ситонда мешавад (*акциз*).

Ақсуламали бебадал - *[uncompensated response]* - Тағйири ҳаҷми тақозо ба коло, ки дар ҳоли тағйирёбии даромади воқеӣ ҷавобан ба тағйири қимати коло падида меояд. Ақсуламали бебадал мумкин аст, ки ба *асари ивазкунии асари даромад* ҷудо карда шавад (*некомпенсированная реакция*).

Ақсуламали ҷуброншуда - *[compensated response]* - Тағйири ҳаҷми тақозо дар ҷавоб ба тағйири қимат баъди ба фард пардохтани ҷуброн ба миқдори басандае, ки *асари даромадро* иваз менамояд (*компенсированная реакция*).

Андозаи баҳраи танзил - *[discount rate]* - Миқдори ғоида, ки дар бонкҳо ҳангоми амалияи танзил ба кор бурда мешавад. (*дисконтная ставка*).

Андозбандии иқтисодӣ - *[economic incidence of a tax]* - Тағйир додани тақсими даромад, ки аз тариқи қори кардани андоз сурат мегирад. Дар аксари мавридҳо аз андозбандие, ки қонун муқаррар мекунад, тавофут дорад (*экономическое налогообложение*).

Андозаи Пигу - *[Pigouvian tax]* - Андозе, ки барои тавлиди як воҳиди маҳсул ва ба мизони баробар ба зараре, ки тавлиди ин воҳид ба ҷомеа дар шакли олудасозӣ мерасонад, ситонида мешавад. Бо ёрии андози Пигу ҳалли масъалаи асари хориҷии манфӣ муяссар мегардад (*налог Пигу*).

Андози якқаратӣ - *[lump-sum tax]* - Маблағи собит (бетағир), ки ба андозаи новобаста ба қадом як мутағайири иқтисодӣ (даромад, қимат, ё ҳаҷми тавлид) ситонида мешавад. Баъзан онро «андози интиҳобкунандагон» меноманд (*единовременный налог*).

Арзиш ба қиматҳои ҳозир - *[present value]* - Миқдори беҳинаи пулест, ки қас мумкин аст барои соҳиб шудан ба ҳуқуқи гирифтани миқдори мазкури пул дар лаҳзаи муайяни замони оянда, имрӯз пардозад. Дар мавриди лоиҳаҳо, ин маблағи даромадҳо бо назардошти арзиши ба қиматҳои ҳозир андозагирӣшуда мебошад (*приведённая стоимость*).

Арзиши ҳолиса ба қиматҳои ҳозир андозагирӣшуда - *[net present value-NPV]* - Арзиши ба қиматҳои ҳозир андозагирӣшудаи тамоми даромадҳои замони оянда тарҳи арзиши ба қиматҳои ҳозир андозагирӣшудаи хароҷот (сармоягузориҳо) аст. Муодила барои ҳисоб кардани арзиши ҳолиса ба қиматҳои ҳозир андозагирӣшуда ин аст:

$$[NPV] = \sum_{t=0}^{\infty} \frac{R_t}{(1+i)^t} - \sum_{t=0}^{\infty} \frac{C_t}{(1+i)^t}$$

ки *i* - *андозаи баҳраи танзил аст*. Арзиши ҳолиса бо қиматҳои ҳозир андозагирӣшуда *[NPV]* - меъёри баҳогузорӣ ба лоиҳаҳои сармоягузорӣ аст: агар *[NPV]* мусбӣ бошад, он гоҳ лоиҳа аз назари иқтисодӣ қобили қабул мебошад (*чистая приведённая стоимость*).

б. Дар чадвали 16.5. ҳаҷми тақозои фардии се ашхос А, Б ва В ба моли муайян оварда шудааст.

Чадвали 16.5.

Нарх (сомонӣ)	10	9	8	7	6	5	4	3
Ҳаҷми тақозои А	0	0	0	1	2	3	4	5
Ҳаҷми тақозои Б	1	2	3	4	5	6	7	8
Ҳаҷми тақозои В	0	0	1	2	3	4	5	6

а) Агар ин мол хусусӣ бошад, ҳаҷми тақозои бозории онро муайян кунед.

б) Агар ин мол умумӣ бошад, ҳаҷми тақозои бозории онро муайян кунед.

в) Ҳаҷми самарабахшии ин моли умумиро муайян кунед, агар дар чадвали 16.6. ҳаҷми арзаи бозории он дода шуда бошад.

Чадвали 16.6.

Нарх (сомонӣ)	24	22	20	18	16	14	12	10
Ҳаҷми арза	8	7	6	5	4	3	2	1

Ҷавобҳо

Тестҳо // санҷишҳо

1.Е., 2.А., 3.А., 4.Е., 5.С., 6.Д., 7.В., 8.В., 9.А., 10.С., 11.С., 12.С., 13.С., 14.А., 15.С., 16.Д.

16. Ширкати ба бешинасозии фоида саъйкунанда харочоти берунии тавлиди маҳсулро ба назари эътибор мегирад.

Тестҳо // Санҷишҳо

1. Рақобатпазирӣ ва истиснопазирӣ хусусиятҳои.

- А) Молҳои оддӣ аст;
- Б) Молҳои камёб аст;
- С) Молҳои бесифат аст;
- Д) Омилҳои тавлидӣ аст;
- Е) Колои умумӣ аст;

2. Бори андоз бар дӯши:

- 1) Фақат фурӯшанда аст, агар тақозо комилан бокашиш бошад.
- 2) Фақат харидор аст, агар тақозо комилан бокашиш бошад.
- 3) Фурӯшанда ва харидор аст, агар кашиши нархи тақозо байни сифр ва бениҳоятӣ воқеъ шуда бошад.
- 4) Фурӯшанда ва харидор аст, агар кашиши нархи тақозо байни сифр ва бениҳоятӣ воқеъ шуда бошад.
- А) Дуруст 1, 2 ва 3 аст;
- Б) Дуруст фақат 1 ва 2 аст;
- С) Дуруст фақат 2 ва 3 аст;
- Д) Дуруст фақат 1 аст;
- Е) Дуруст фақат 2 аст;

3. Агар давлат ба моли Х нархи ниҳоиро дар сатҳи камтар аз нархи тавозунӣ муқаррар кунад, он гоҳ.

- А) Камёбии ин мол ба вучуд меояд;
- Б) Изофаи мол ташаккул меёбад;
- С) Дар бозори ин мол мувозинат барқарор мешавад;
- Д) Сифати мол балантар мешавад;
- Е) Тавлиди ин мол қатъ мегардад;

4. Асароти берунии манфӣ боиси он мегардад, ки мол.

- А) Ба миқдори ғайрикофӣ тавлид шуда, ба он беасос нархҳои баланд таъйин карда мешавад;
- Б) Ба миқдори беандоза зиёд тавлид шуда, ба он беасос нархҳои баланд таъйин карда мешавад;

С) Ба миқдори ғайрикофӣ тавлид шуда, ба он беасос нархҳои ночиз таъйин карда мешавад;

Д) Тавлид карда намешавад;

Е) Ба миқдори беандоза зиёд шуда, ба он беасос нархҳои ночиз таъйин карда мешавад;

5. Мунҳаниҳои тақозои бозорӣ ба қоидаи умумӣ.

А) Аз мунҳаниҳои тақозо ба қоидаи хусусӣ тафовут надорад;

В) Аз тариқи ҷамъбандии уфуқии ҳамаи мунҳаниҳои фардӣ тақозо муайян карда мешавад;

С) Арзиши умумиро, ки ҳамаи афрод барои ҳар як воҳиди мол мебардошанд нишон медиҳад;

Д) Миқдори умумии воҳиди молро, ки бахши хусусӣ бо ҳар қадам сатҳи қиматҳо тавлид мекунад баён месозад;

Е) Ба ин суол ҷавоб додан ғайриимкон аст;

6. Қоидаи умумӣ аз хусусӣ бо он тафовут дорад ки онҳо.

А) Тақсимиқдоранд;

В) Дар истифодаи фардӣ мебошанд;

С) Тақсимиқдор буда ва дар истифодаи фардӣ мебошанд;

Д) Тақсимиқдор нестанд ва дар истифодаи фардӣ нестанд;

Е) Тақсимиқдоранд ва дар истифодаи фардӣ нестанд.

7. Вазиқҳои андозҳои иборат аст аз.

А) Қам қардани ҳаҷми маблағҳое, ки дар ихтиёри ширкатҳо ва хонаводаҳо қарор доранд;

В) Афзун намудани ҳаҷми маблағҳое, ки давлат дар ихтиёрдори мекунад;

С) Афзун намудани ҳаҷми маблағҳое, ки барои бо маблағ таъмин сохтани хароҷоти давлат равона карда мешаванд;

Д) Аз нав тақсими қардани даромадҳо;

Е) Ноил шудан ба ҳамаи ҳадафҳои номбаршуда;

8. Қоидаи изофии андозҳои ба сабаби он падид меояд, ки.

А) Масрафқунандагон маҷбуранд ба ғайр аз андози даромад боз андози молӣ бепардозанд;

В) Андозбандӣ бар молҳо боиси қоҳиш ёфтани тавлиди моли мавриди назар мегардад;

С) Андозбандӣ ҳавасмандӣ ба қорро қоста месозад;

а) Мунҳаниҳои тақозои шахсӣ, умумӣ ва арзари қашед.

б) Нарҳи мувозинати ва ҳаҷми мувозинати муайян қунед.

в) Агар ин мол қусусӣ мешуд, он гоҳ ҳаҷм ва нарҳи мувозинати он қанд мешуд?

5. Дар қадвали 16.3. ҳаҷми тақозои фардии се шахс ба моли муайян оварда шудааст. Дар қадвали 16.4. ҳаҷми арзари ин мол оварда шудааст.

Қадвали 16.3.

Шаҳси якум		Шаҳси дуҷум		Шаҳси сеҷум	
Нарҳи (P ₁) (сомонӣ)	Ҳаҷми тақозо (Q _{d1})	Нарҳ (P ₂) (сомонӣ)	Ҳаҷми тақозо (Q _{d1})	Нарҳ (P ₃) (сомонӣ)	Ҳаҷми тақозо (Q _{d2})
8	0	8	1	8	0
7	0	7	2	7	0
6	0	6	3	6	1
5	1	5	4	5	2
4	2	4	5	4	3
3	3	3	6	3	4
2	4	2	7	2	5
1	5	1	8	1	6

Муайян қунед:

а) Ҳаҷми тақозои бозориро

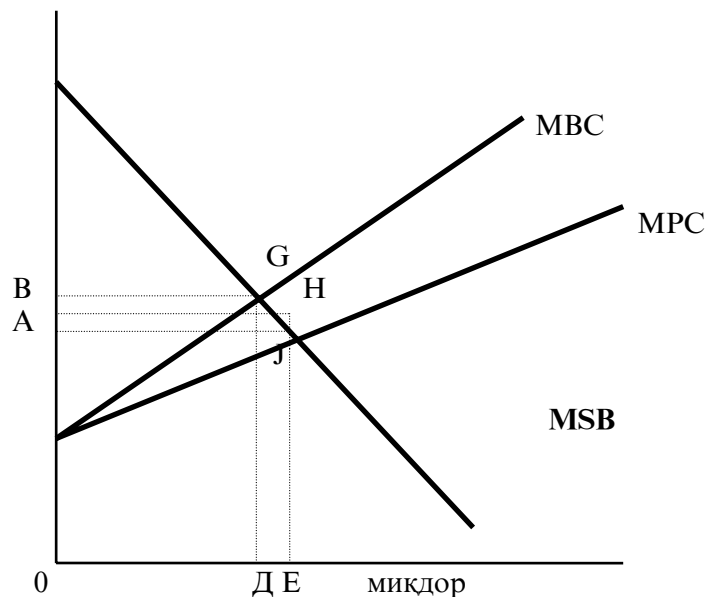
1) дар ҳолати қусусӣ будани маҳсул;

2) дар ҳолати умумӣ будани маҳсул;

б) Мунҳаниҳои тақозо ва арзари бозории моли умумиро қашед ва дар он ҳаҷм ва нарҳи мувозинати муайян қунед.

Қадвали 16.4.

Нарҳ (сомонӣ)	Ҳаҷми арза (Q _s)
19	10
16	8
13	6
10	4
7	2
4	1



Расми 16.1. Бозори моле, ки асари берунии манфӣ дорад.

а) Агар чунин бозор танзим карда нашавад, он гоҳ дар он чӣ қадар мол истеҳсол карда мешавад?

б) Ҳаҷми самарабахшии тавлиди чунин мол чӣ қадар аст?

в) Сатҳи андоз ба ин мол чӣ қадар бошад, ки ҳаҷми самарабахшии тавлиди чунин мол таъмин карда шавад?

4. Фарз кардем, ки дар ҷадвали 16.2. тақозои моли умумии муайян, ки аз ду шахс иборат аст овардашудааст. Ғайр аз ин арзаи ин мол ҳам дода шудааст.

Ҷадвали 16.2.

Нарх (сомонӣ)	7	6	5	4	3	2	1
Ҳаҷми тақозои Q_{d1}	0	0	1	2	3	4	5
Ҳаҷми тақозои Q_{d2}	0	1	2	3	4	5	6
Ҳаҷми арза Q_s	6	5	4	3	2	1	0

Д) Давлат назар ба ширкату хонаводаҳо манобеи иқтисодиро бо самарабахшии камтар истифода мекунад;

Е) Баъзе фурӯшандагон барои пардохти андоз қодир нестанд;

9. Кадоме аз чизҳои дар зер номбаршуда қолҳои умумӣ нест.

А) Нерӯи барқ;

С) Политсия;

В) Манораи роҳнамо;

Д) Мудрофияи кишвар;

Е) Ҳимоя аз обхезӣ;

10. Фарз мекунем, ки тақозо ба моли моли Х бекашии аст, вале арзаи он бокашии. Муқаррар кардани андозаи молӣ ба миқдори 2 доллар бар ҳар як воҳиди мол боиси он мегардад, ки бори андоз бар дӯши.

А) Фурӯшандагони манобее, ки барои тавлиди моли Х заруранд, меафтад;

В) Фурӯшандагон ва харидорони моли Х бо таносуби баробар меафтад;

С) Бештар харидорони моли Х меафтад;

Д) Бештар фурӯшандагони моли Х меафтад;

Е) Танҳо харидорони моли Х меафтад;

11. Агар тақозо ба маҳсули қомилан бекашии буда, вале мунҳани арза шеби мусбӣ дошта бошад, он гоҳ муқаррар кардани андози моли ба миқдори 1 доллар ба ҳар як воҳиди мол боиси.

А) Афзоиши нарх ба андозаи камтар аз 1 доллар мешавад;

В) Афзоиши нарх ба андозаи бештар аз 1 доллар мешавад;

С) Афзоиши нарх ба андозаи 1 доллар мешавад;

Д) Коҳиши нарх ба андозаи 1 доллар мешавад;

Е) Ба ин суол ҷавоб додан ғайриимкон аст;

12. Агар хароҷоти амалиётӣ барои баргузориҳои гуфтушунӣ миқдори андакро таъкил меод ва мушкilotи иттилоотӣ намебуд, он гоҳ гирандагони асари берунӣ.

А) Баъзан «олудасозандагонро» ба қоҳиш додани олудагӣ то сатҳи аз назари иҷтимоӣ самарабахш розӣ кунондан метавонистанд;

В) Ба ҳеҷ вачх наметавонистанд, ки олудасозандагонро ба қоҳиш додани олудагӣ то сатҳи аз назари иҷтимоӣ самарабахш розӣ кунонанд;

С) Ҳамеша метавонистанд олудасозандагонро ба кохиш додани олудагӣ то сатҳи аз назари иҷтимоӣ самарабахш розӣ кунонанд;

Д) Ҳамеша метавонистанд олудасозандагонро ба кохиш додани олудагӣ, вале то сатҳи аз назари иҷтимоӣ самарабахш розӣ кунонанд;

Е) Ба ин суол ҷавоб додан ғайриимкон аст;

13. Харочоти ниҳоии иҷтимоӣ аз харочоти ниҳоии хусусӣ афзунӣ пайдо мекунад.

А) Ба мизони умумии олудагӣ;

В) Ба мизони харочоти мутавассити берунӣ;

С) Ба мизони харочоти ниҳоии берунӣ;

Д) Ба мизони харочоти ниҳоии дохилӣ;

Е) Ба мизони харочоти мутавассити дохилӣ;

14. Кадоме аз воситаҳои ҳалли мушкилоти асари берунӣ иштироқи давлатро тақозо мекунад.

А) Муайян намудани мизони олудагӣ, ки зиёд шуданаш мумкин нест;

В) Расму одатҳои иҷтимоӣ;

С) Дар як шахси ҳуқуқӣ ба ҳам овардани сарчашмаи олудагӣ ва гирандаи олудагӣ;

Д) Баргузори гуфтушунид байни сарчашмаи олудагӣ ва гирандаи олудагӣ;

Е) Муайян намудани харочоти баргузори гуфтушунидҳо;

15. Фарзияи Коуз исбот мекунад, ки ҳуқуқи моликият ба манбаи олудашаванда бояд:

А) Ба шахсе, ки сарчашмаи олудагунӣ аст, дода шавад;

В) Ба шахсе, ки гирифтори олудагӣ аст, дода шавад;

С) Ҳам ба шахсе, ки сарчашмаи олудагунист, ва ҳам ба шахсе, ки гирифтори олудагист, дода шавад;

Д) Ба давлат дода шавад;

Е) Ба ин суол ҷавоб додан ғайриимкон аст;

16. Асароти берунӣ ба сабабе пайдо мешавад, ки:

А) Онҳо алоқаманд ба нафъу хароҷоте мебошанд, ки ҳеҷ кас бунёд нагузоштааст;

В) Онҳо ба инҳисор алоқаманданд;

С) Онҳо шомили хароҷоти тағйирпазире мебошанд, ки ба хароҷоти ниҳоӣ дохил намешаванд;

Д) Тақозо ва арзаҳои бозорӣ нафъу хароҷоти беруниро инъикос намекунад;

Е) Ба ин суол ҷавоб додан ғайриимкон аст;

Масъалаҳо

1. Дар ҷадвали 16.1. чор барномаи ҳифзи муҳит оварда шудааст. Арзиши ҳар як барнома аз пештарааш зиёдтар аст.

Ҷадвали 16.1.

Барнома	Хароҷоти кулӣ (млн. сомонӣ)	Нафъи кулӣ (млн.сомонӣ)
А	3	7
Б	7	12
В	12	16
Г	18	19

Кадоме аз ин барномаҳо бояд ба ҳаёт татбиқ карда шавад? Барои чӣ? Исбот кунед.

2. Боғбон ва занбӯри асалпарвар ҳамсоя мебошанд. Боғбон, ки себ парвариш мекунад занбӯрҳои ҳамсояро бо шаҳд таъмин мекунад. Аз тарафи дигар занбӯрҳои асалпарвар дарахтҳои боғбонро гардолуд мекунанд. Барои чӣ дар ин маврид ҳам ба соҳаи боғпарварӣ ва ҳам ба ҳам дар соҳаи занбӯри асалпарварӣ маблағҳо камтар равона карда шудааст? Фарзияи Коузро истифода бурда ин муамморо чӣ тавр ҳал кардан мумкин аст?

3. Дар расми 16.1. бозори моле тасвир шудааст, ки дар он асари манфии хароҷот мушоҳида карда мешавад ва хароҷоти ниҳоии иҷтимоӣ (MSC) аз хароҷоти ниҳоии хусусӣ (MPC) зиёдтар аст. MSB нафъи ниҳоии иҷтимоиро ифода мекунад.

П

Пардохт барои олуласозӣ - [*effluent fee*] - Қимате, ки дар баробари иҷозатномаи олуласозӣ пардохта мешавад. Ин пардохт имкон медиҳад, ки барои назорати ҳолати муҳити зист фишангҳои бозоргонӣ ба кор бурда шаванд (*плата за загрязнение*).

Подолш - [*payoff*] - чоизае, ки бозигар дар интиҳои бозӣ мегирад. Барои ширкате, ки дар шароити *инҳисорӣ чандқутбӣ* фаъолият мекунад, ин ғоидааст, ки вай дар мавриди ин ё он амали рақибон ба даст меорад (*платеж*).

Пуштибонӣ - [*logrolling*] - Дастгирии ҳамдигарии гурӯҳҳои фишор ба ҳангоми раъйдихӣ дар мавриди қабули қарор ба манфиати якдигар мебошад. Эҳтимоли қабули қарорро ба манфиати ақаллият ба тарзи қобили мулоҳиза зиёд мекунад (*логроллинг*).

Р

Рағбатҳои дуавҷӣ [*double-peaced preferences*] - Чунин интиҳобро меҷӯянд, ки ҳаракат аз афзалтарин сароғоз ба ҳар самте равад, ба он мерасад, ки *матлубияти* сароғоз аввал коҳиш ёфта сипас аз нав меафзояд (*предпочтения с двумя вершинами*).

Рағбатҳои якавҷӣ – [*esingl –peaced preferences*] Болотарин саранҷом ба ҳар самте равад, ба коҳиши сатҳи *матлубият* мебарад (*одновершинные предпочтения*).

Рақобат - [*competition*] - Мусобиқаи байни *аиҳоси иқтисодӣ* барои ноил шудан ба ҳуқуқи баҳрабардорӣ аз колоҳои махсус мебошад. Азбаски колоҳои иқтисодӣ тибқи баъзе меъёрҳои интиҳоб (ниг. *Василаҳои тақсимкунӣ*) ва тақсимбандӣ мешаванд, аз ин рӯ рақобат, яъне кӯшиши соҳиб шудан ба бартарият дар баробари иштирокдорони дигар ба вучуд меояд. Дар низоми бозоргонӣ қобилияти пардохт доштан муҳимтарин меъёр ба ҳисоб меравад. Рақобат ба тарзи истисноӣ марбут ба низоми бозаргонӣ нест, балки вай натиҷаи маҳдудияти манобеъ аст ва аз ин сабаб мумкин аст дар шаклҳои гуногун зухур кунад. Ниг. *Рақобати қомил. Рақобати ноқис (конкуренция)*.

Рақобати инҳисорӣ - [*monopolistic competition*] - Сохтори бозорӣ, ки дар он 1) моли алоҳида ҳаст, ки ба фурӯшандагон имкони муқаррар кардани қиматҳоро медиҳад; 2) рафтор ғайристратегӣ аст; 3) ворид шудан ба соҳа озод аст; 4) харидорон ба қиматҳои имкони таъсир расондан надоранд. Рақобати инҳисорӣ дорои унсурҳои *инҳисор* ва ҳам *рақобати қомил* мебошад. Нуқтаҳои фурӯши маводи сӯхт (газ, бензин) ва низ муассисаҳои дигари чаканафурӯшӣ намунаи ширкатҳои мебошанд, ки дар шароити рақобати инҳисорӣ амал мекунад (*монополистическая конкуренция*).

Рақобати қомил - [*perfect competition*] - Ин истилоҳ мафҳуми муҳиме дар назарияи иқтисодӣ аст ва ба унвони як ҳолати маҳдудсозанда амал мекунад. Сохтор қомилан рақобатӣ ба шумор меравад, дар сурате, ки шароити зерин муҳайё бошанд:

афзоиш меёбанд ва қисмате аз бори андоз ба дӯши харидорон меафтад (*перекладывание налогового бремени*).

Д

Давраи дарозмуддат – [*long run*] - Муддати замони ба ҳадди басанда давомдоре, ки дар он ҳамаи омилҳои тағйир меёбанд ва яке ҳам бетағйир боқӣ намонанд (*долгосрочный период*).

Давраи кӯтоҳмуддат – [*short run*] - Фосилаи замонест, ки дар давоми он ширкат наметавонад шумораи ҳатто як омили тавлидро тағйир диҳад, дар ҳоле, ки микдори манобеи дигар тағйир мепазирад. Одатан, омили тағйирнопазир ё доимии тавлиди сармоя мебошад, зеро ширкат наметавонад зуд дар муддати кӯтоҳ, зарфияти қорхона ё микдори мошинолотии истифодашавандаро тағйир диҳад (*краткосрочный период*).

Дарачаи боздеҳ аз микёс – [*degree of returns to scale*] - ҷамбастигии байни афзоиши тавлид ва сарфи манбаъҳо мебошад. Боздеҳи тағйирнопазир аз микёс вақте сурат мегирад, ки ду қарат афзудани сарфи манобеъ ба афзоиши дучанди тавлид мерасонад. Боздеҳи афзоянда аз микёс бошад, вақте воқеъ мегардад, ки сарфи дучанди манбаъҳо ба афзоиши беш аз дуқаратаи маҳсул оварда расонад. Боздеҳи коҳишёбанда аз микёс вақте меҷӯянд, ки сарфи дуқаратаи манобеъ ба афзоиши кам аз дучанди тавлид мебарад (*степень отдачи от масштаба*).

Даромади қулл – [*total revenue – TR*] - маблағе, ки ширкат аз фурӯши маҳсули худ ба даст меорад. Агар ширкат маҳсулоти худ Q-ро бо айни ҳамаи қимати P фурӯшад, он гоҳ даромади қулл баробар ба P x Q мебошад (*совокупная выручка*).

Даромади мутавассит – [*average revenue – AR*]- Даромади қулл тақсими микдори воҳидҳои маҳсулоти тавлидшуда: $AR = TR/Q$. Агар ширкат ҳамаи маҳсулоти худро ба як қимат фурӯшад, пас ин қимат даромади мутавассит мебошад. Агар $TR = P \cdot Q$, он гоҳ $(P \cdot Q)/Q = P$ аст (*средняя выручка*).

Даромади ниҳой – [*marginal revenue – MR*] - Афзоиши *даромади қуллӣ* мебошад, ки ширкат ҳангоми фурӯштани як воҳиди иловагии маҳсул ба даст меорад. Даромади ниҳой (MR) баробар аст $MR = P (1 - 1/\epsilon)$, ки P - қимат ва ϵ каҷиши тақозо ба маҳсули ширкат бо қиматаш мебошад. Барои ширкат дар шароити *рақобати қомил* даромади ниҳой ба қимати маҳсул баробар аст. Барои ширкати дар шароити *рақобати ноқис* фаъолият дошта даромади ниҳой аз қимат камтар буда бо афзудани фурӯш коҳиш меёбад (*предельная выручка*).

Даромади тамои – [*fullincome – FI*] - Андозаи даромаде, ки мумкин аст бо микдори ҷорӣ дастмӯзҳо дар ҳоли ба қор бахшидани тамоми вақти дар ихтиёр дошта, ба даст оварда шавад. Дар модели арзай қор мизони муқарраршудаи захираи ибтидоии вақт (ниг. *замони вақфшуда*) мебошад (*полный доход*).

Дорой – [*asset*] - ҳар чӣ, ки арзиши пулӣ дошта мулки ширкат ё шахси алоҳида мебошанд (*актив*).

З

Замони ваквшуда - [time endowment] -Бешинаи муддати замон, ки инсон мумкин аст дар давоми давраи муайян барои кор ё истирохат чудо намояд: 24 соат дар шабонаруз, 168 соат дар ҳафта ва ҳоказо (*начальный запас времени*).

И

Ивазкунандаи комил - [perfect substitute] - Ду коло якдигарро барои масрафкунандаи муайян ба тарзи олий иваз мекунад, агар масрафкунанда омодагии табдил намуда якеро ба дигаре бо таносуби собит дошта бошад. Мизони ниҳони ивази чунин коло тағйирнопазир аст, аз ин рӯ мунҳани бетафовутӣ ин гуна коло шакли хатҳои ростро дорад. Агар мизони ниҳони ивази байни ду коло баробари 1 бошад, ин хели колоро ҳамгун меноманд (*совершенные заменители*).

Ивазкунии комили тавлидӣ - [perfect substitutes] Ду омили тавлиди ивазкунандаи комили тавлиди номида мешаванд, агар барои онҳо мизони ниҳони ивазкунии техникӣ тағйирнопазир буда ва аз миқдори омилҳо вобаста набошад (*совершенное замещение в производстве*).

Изофа - [surplus] - Зиёдати аз андоза беруни тавлид. Ҳолатест дар бозор, ки бо қимати муайяни қорӣ дар бозор андозаи тақозо аз андозаи арза камтар аст ва фурӯшандагон захираи барояшон номатлуби молро чамъ меоранд. Чун қоида ин ҳолат дар натиҷаи ба тариқи маъмури муқаррар кардани қимат, ки аз қимати тавозунӣ зиёдтар аст, ба вучуд меояд (*излишки*).

Изофаи кулл - [total surplus - TS] - Маҷмуи изофаҳои масрафкунандагон ва тавлидкунандагон мебошад. Манфиати кулл аз масрафи коло тарҳи хароҷоти кулли тавлиди он аст. Бешинасозии изофаи кулл дар сохтори бозории рақобати комил сурат мегирад (*совокупный излишек*).

Изофаи масрафкунанда - [consumer surplus - CS] - Фоидаи ҳолис, ки масрафкунанда ҳангоми харид ба даст меорад. Ин фарқи байни қимати бешинае, ки масрафкунанда барои миқдори муайяни мол мебоист пардозад ва қимати бозориест, ки он миқдорро меҳарад (*излишек потребителя*).

Изофаи тавлидкунанда – [producer surplus - PS] - Фоидаи ҳолис, ки тавлидкунанда ҳангоми ба фурӯш расондани моли тавлидшуда ба даст меорад. Ин фоидаест, ки тавлидкунандаи мол илова бар он маблағе мегирад, ки барои идомаи тавлид барояш зарур аст, яъне ин фарқи байни маблағест, ки воқеан аз фурӯши мол ба даст меояд ва маблағи каминае, ки тавлидкунанда омода аст он миқдор молро тавлид кунад (*излишек производителя*).

Изофаи ҷуброншудаи масрафкунанда - [compensated consumer surplus - CCS] - Фарқи байни он чӣ, ки масрафкунанда тайёр аст барои мол бидиҳад ва он чӣ, ки дар воқеъ сарф шудааст, ва он дар мунҳани ҷуброншудаи тақозо муайян карда шудааст (*компенсированный излишек потребителя*).

ду колои дастраси 1 ва 2 аст. Ду мавриди тавлиди омили манобеъ дар дастрас ва ду *нақшаи баробармиқдорӣ* бо ҳам пайваст шудаанд, барои он ки ҷонишинҳои бешинасози тавлидро нишон диҳанд (*коробка | диаграмма Эджворта*).

Нақшаи (мунҳаниҳои) бетафовутӣ - [indifference map] - Як силсила мунҳаниҳои бетафовутӣ барои як фарди масрафкунанда, ки майлҳои масрафии вайро дар бораи ду коло нишон медиҳанд. Дар нуқтаи бетафовутӣ ҳар мунҳанӣ, ки аз ибтидои мухтассот дуртар ё болотар бошад, нишонгари сатҳи олитари осудаҳолӣ масрафкунанда аст (*карта кривых безразличия*).

Нақшаи хароҷоти баробар - [isocost map] - Нақшае, ки дар он тағйироти хароҷоти арзоро бо фосила аз ҳар марказ ба василаи хатҳои мувозӣ дар дастгоҳи мухтассот баён месозанд. Ба ибораи дигар, хатҳои рости хароҷоти тағйирнопазир, ки ҳамаи банду бастҳои имконпазири манбаъҳои тавлидро дар сатҳҳои гуногуни харч нишон медиҳанд (*карта изокост*).

Нотавонии бозор - [market failure] - Ҳолате мебошад, ки бозори озодона ғайриамалиётдошта наметавонад тақсимои самарабахши манбаъҳоро анҷом диҳад. Нотавонии бозор ба ду сабаби зерин падид меояд: 1.инҳисорнопазирӣ коло; 2.колои беназир (масалан, ҳавои покиза) (*провал рынка*).

Нуқтаи ибтидои захира - [endowment point] - Дар модели даврони зиндагӣ маҷмӯаест иборат аз масрафи қорӣ ва замони оянда, ки мумкин аст бе гирифтани чизе ба орият ва бе маблағи қарз ба он муваффақ гарданд (*точка начального запаса*).

О

Омили мутағайир - [variable factor] - Манбаъ ё омил, ки миқдораш мумкин аст тағйир ёбад. Дар кӯтоҳмуддат танҳо баъзе омилҳо метавонанд мутағайир бошанд, аммо дар ниҳоятӣ амр, дар даврани дарозмуддат ҳамаи омилҳо мутағайир мебошанд (*переменный фактор*).

Омили танзил - [discount factor] - Омил $1/(1+i)^t$, ки маблағҳои замони ояндаро ба замони ҳозира тахвил медиҳад; i - андозаи баҳраи танзил ва T - рақами тартибии замони оянда мебошад. Азбаски даромадҳои замони оянда дар қиёс бо замони ҳозир арзишмандии камтар доранд, аз ин рӯ онҳо ҳангоми танзил коҳиш меёбанд. Масалан, агар андозаи баҳра 10% бошад, даромаде, ки баъди 10 сол ба даст меояд, бояд $(1,1)^{10} = 2,6$ қарат кам карда шавад (*дисконтирующий множитель*).

Омили устувор / собит - [fixed factor] - Манбаъ ё омиле, ки миқдори онро ширкат наметавонад тағйир диҳад. Дар даврони кӯтоҳмуддат яқинан омил бетағйиранд. Дар даврани дарозмуддат омилҳои бетағйир вучуд надоранд (*фиксированный фактор*).

Омилҳои муайянкунандаи сохтори соҳа - [determinants of industry structure] - Сохтори соҳа тавассути 1) андозаи каминаи самарабахши корхона дар таносуб бо андозаи бозор, 2) мамониятҳои воридшавӣ ва 3) дараҷаи таҷзияи маҳсул муайян карда мешавад (*факторы определяющие отраслевую структуру*).

онро бо киматҳои гуногун (дар ҳоли баробар будани шароити дигар) доранд, баён менамояд (*рыночная кривая спроса*).

Мунҳани тақозои ҳосилаи кӯтоҳмуддат - [*short-run derived demand curve*] - Микдори захирае, ки ширкат дар *давраи кӯтоҳмуддат* бо ҳар гуна кимати имконпазири ин захира ба он эҳтиёҷ хоҳад дошт. Барои ширкати дар шароити *рақобати қомил* бозори омилҳои тавлид фаъолиятдошта, мунҳани ҳосилаи тақозо бо мунҳани маҳсули ниҳони ин омил, аз рӯи ифодаи пулӣ, мутобиқат мекунад (*кривая краткосрочного производного спроса*).

Мунҳани тақозои фардӣ - [*individual demand curve*] - Мунҳаниест, ки микдори бешинаи молеро баён месозад, ки масрафкунандаи алоҳида бо даромади муайян рағбат ва тавоноии хариди онро дорад (*индивидуальная кривая спроса*).

Мунҳани ҷуброншудаи арзаи кор - [*compensated labor supply curve*] - Алоқамандӣ байни микдори соатҳои кор ва андозаи дастмудд дар ҳоли тағйирнопазирӣ сатҳи некуаҳволии коргарон мебошад. Интиқол бар тӯли *мунҳани арзаи кор* танҳо ба сабаби *асари ивазкунии* вақти озод бо қувваҳои иловагии корӣ дар ҳоли тағйирёбии андозаи дастмудд сурат мегирад (*компенсированная кривая предложение труда*).

Мунҳани ҷуброншудаи арзаи пасандоз - [*compensated saving supply curve*] - Алоқамандӣ аст байни ҳаҷми арзаи пасандоз ва андозаи баҳра, ки он натиҷаи тасмимгирии хонаводаҳо бо тарзе мебошад, ки сатҳи бехзистии онҳо бетағйир боқӣ мемонад (*компенсированная кривая предложения сбережений*).

Мунҳани ҷуброншудаи тақозо - [*compensated demand curve*] - Мунҳани тақозо, ки дар он *мизони тақозо* танҳо чун тобеи кимати колои муайян баён ёфта, таъсири тағйироти даромади воқеӣ, ки аз болоравӣ ё коҳиши кимати ин коло рӯй медиҳад, истисно карда шудааст (*компенсированная кривая спроса*).

Мунҳани Энгел - [*Engel curve*] - Хатте, ки робитаи байни даромад ва масрафи моли ҷудогоноро дар ҳоли баробар будани шароити дигар баён менамояд (*кривая Энгеля*).

Муодилаи Slutский - [*Slutsky equation*] - Баробариест, ки асари куллии тағйири киматҳоро нишон дода, онро чун маҷмӯи *асари ивазкунии* ва *асари даромад* баён месозад. Инчунин нишон медиҳад, ки дараҷаи таъсиргузори *асари даромад* бар тақозо бо ҳиссаи харч аз бучаи масрафкунанда барои колои мавриди назар мутаносиб мебошад. Ба ифтихори иқтисоддони рус Евгений Slutский номгузорӣ шудааст (*уравнение Слуцкого*).

Н

Намудори мураббаи Эчворт - [*Edgeworth box*] - Намудоре дар бораи масраф аст, ки *нақшаҳои бетафовутии* ду фард А ва В-ро ба кор мебарад. Яке дар ғушаи ҷанубӣ-ғарбии нисбат ба ибтидоии мухтассот қарор дорад ва дигаре дар шимол-ғарбӣ, ки фурсатҳои мубодилаи мутақобилан судмандро нишон медиҳад. Андозаҳои мураббаъ баёнгари микдори куллии

Иловаи ҷубронкунанда - [*compensating differential*] - Иловаест бар дастмудди коргарон, ки бо мақсади ҷуброни кор дар шароити сангин, хатари зиёди аз даст додани кор ва ҳоказо ба онҳо пардохта мешавад (*компенсирующая надбавка*).

Иқтисодиёти бехзистӣ - [*welfare economics*] - қисмате аз назарияи иқтисодӣ, ки аз назари иҷтимоӣ ҷоиш будани ҳолатҳои бадалпазирӣ иқтисодиётро мавриди омӯзиш қарор медиҳад (*экономика благосостояния*).

Интиқолпазирӣ / сироятпазирӣ - [*transitivity*] - Интиқоли пайгиронаи интиҳоб аз як таркиби коло ба дигар аст. Агар $A > B$ ва $B > C$ бошад, он гоҳ $A > C$ аст. Яке аз аслҳои бе исбот пазируфташуда дар назарияи интиҳоби масрафкунанда мебошад (*транзитивность*).

Инҳисор - [*monopoly*] - Сохтори бозоргонӣ, ки дар он: 1. киматҳоро фурӯшандагон тахмил мекунад, 2. ба соҳа ворид шудани ширкатҳои нав қомилан баста аст, 3. Фурӯшандаҳо тасмимҳои дурнамо (стратегӣ) қабул намекунад ва 4. харидорон киматҳоро чун амри воқеъ мепазиранд ва имкони таъсиргузориҳо бар онҳо надоранд (*монополия*).

Инҳисори дуқутбӣ - [*duopoly*] - Бозоре, ки дар он танҳо ду фурӯшанда ҳаст. Назири *инҳисори чандқутбӣ*, вале танҳо бо ду иштироккунанда (*дуполия*).

Инҳисори табиӣ - [*natural monopoly*] - Соҳае, ки дар он як ширкат дар тавлиди навъи муайяни маҳсул метавонад маҷмӯи ҳаҷми маҳсули соҳаро аз ҳаргуна микдори бештари ширкатҳо бо харчи камтар истеҳсол намояд (*естественная монополия*).

Инҳисори харид - [*monopsony*] - Сохтори бозоргониест, ки дар он 1) фурӯшандагон наметавонанд ба киматҳо таъсир гузоранд, 2) фурӯшандагон сиёсати стратегӣ таҳия намекунад, 3) воридшавии ширкатҳои нав ба бозор метавонад озод ё баста бошад, 4) харидорон киматҳоро тахмил мекунад. Инҳисоргари харид дар бозори омилҳои тавлидӣ қудрати ҳокимият дорад бо он ки микдори камтари омилро бо кимати камтар аз бозори рақобати озод харида метавонад (*монопсония*).

Инҳисори чандқутбӣ - [*oligopoly*] - Бозоре, ки дар он шумораи маҳдуди фурӯшандагон амал карда, ҳангоми тасмим гирифтани дар мавриди киматҳо ва ҳаҷми тавлид ҳар ширкат маҷбур аст тадбирҳои ҷавобии рақибонро ба назари эътибор гирад. Мушаххасоти мувозинати имконпазир дар бозори *инҳисори чандқутбӣ* дар фосилаи байни арқоме воқеъ мегарданд, ки аз як тараф ба *рақобати қомил* ва аз тарафи дигар ба *инҳисор* хос мебошанд (*олигополия*).

Ислоҳоти сохторӣ - [*structural remedy*] - Сиёсати зиддиинҳисориест, ки дар мавриди ҷорӣ кардани он сохтори соҳа дигаргун карда бештар рақобатпазир гардонда мешавад (*структурная политика*).

Истони қиёсӣ - [*comparative statics*] - Раванди муқоисаи ду ҳолати *мувозинат* мебошад. Таҳлили пӯёии *мувозинати* бозор аст, ки тавассути тадқиқи ду ҳолати якдигарро ивазкунандаи *мувозинат* ба амал бароварда мешавад. Ба пажӯиши ҳаракат бо ёрии аксҳои лаҳзаҳои ҷудогона мушобех аст (*сравнительная статика*).

Ифодаи воқеи маҳсули ниҳой – [*marginal physical product - MPP*] - Афзоиши маҳсул, ки дар натиҷаи истифода бурдани ширкат аз воҳиди иловагии як манбаъ ва бетағйир нигоҳ доштани сатҳи баҳрабардории ҳамаи манбаъҳои дигар ҳосил шудааст (*предельный продукт в реальном выражении*).

Ифодаи пулии маҳсули ниҳой – [*marginal revenue product - MRP*] - Даромади иловагӣ аз фуруши маҳсулот, ки дар натиҷаи истифодаи воҳиди ниҳоии омил ба даст омадааст. Вай баробар аст ба **ифодаи воқеи маҳсули ниҳой** зарби қимати воҳиди иловагии маҳсул. Барои ширкати рақибӣ қимати ифодаи пулии маҳсули ниҳоии омил ба **ифодаи воқеи маҳсули ниҳой** зарби қимати бозории маҳсул баробар мебошад (*предельный продукт в денежном выражении*).

К

Камбӯд / танқисӣ – [*shortage*] - Ҳолатест дар бозор, ки бо қиматҳои муайян миқдори тақозошудаи мол аз миқдори пешниҳодшуда бештар мегардад. Камбӯд чун падидаи дерпӯй замоне мумкин аст воқеъ гардад, ки қиматҳои пулӣ наметавонанд вазифаи ҳудро дар тақсими молҳои нодир миёни харидорони рақобаткунанда адо намоянд. Одатан, камбӯд ба сабаби муқаррар карда шудани қиматҳо аз тарафи давлат ба вучуд меояд (*дефицит*).

Камёб – [*scarcity*] - дар бораи камёбии коло вақте сухан меронанд, ки захираҳои ин коло дар бунгоҳҳои иқтисодӣ барои қонеъ гардондани ҳамаи эҳтиҷандон басанда нест. Камёбӣ дар тафовут аз маҳдудияти табиӣ ҳислати мутлақ не, балки нисбӣ мебошад, дар лаҳзаи муайяни замон коло дар нисбати талаботе, ки ба он ҳаст, ноқифоя аст. Агар коло камёб бошад, лозим меояд, ки тақсими он мувофиқи ягон меъёри интиҳоб, ки ба кӣ чӣ қадар расонданро муайян менамояд, ба амал бароварда шавад (*редкость*).

Кашиш – [*elasticity*] - Андозаи ақсуламали як мутағайир ба тағйирёбии дигаре, ки бо нисбати дарсадии тағйирот ифода меёбад (*эластичность*).

Кашиши арза – [*elasticity of supply*] - Тағйироти дарсадии ҳаҷми арза тақсими тағйири дарсадии қиматҳо. Дар ифодаи риёзӣ: $\Sigma^s = (\Delta Q/Q) / (\Delta P/P)$ аст (*эластичность предложения*).

Кашиши тақозо вобаста ба даромад – [*income elasticity of demand*] - Нисбати дарсадии тағйирёбии **мизони тақозо** ба дарсади тағйири даромад мебошад. Агар ин нишондиҳанда мусбӣ бошад, далолат ба он мекунад, ки мол сифатан хуб аст, агар манфӣ бошад - моли пастсифат аст ва агар кашиши тақозо вобаста ба даромад аз як бештар бошад, молро ба **ашёи бошукӯҳ** мансуб медонанд (*эластичность спроса по доходу*).

Кашиши тақозо вобаста ба қимат [*price elasticity of demand*] - Андозаи вобастагии ҳаҷми тақозо аз тағйирёбии қимат аст, новобаста ба он, ки қимат ва ҳаҷм ба қадом воҳиди қиёс чен карда мешаванд. Ин мафҳум баёнгари он аст, ки дар ҳоли як дарсад тағйир ёфтани қимат ҳаҷми талабот ба мол ба мизони чанд дарсад тағйир мепазирад (*эластичность спроса по цене*).

Мунҳании бозории арзаи пасандоз - [*market supply curve of saving*] - Миқдори қуллии пасандозхоист, ки ҳамаи афрод дар якҷоягӣ мавридҳои гуногуни андозаи ғоида мегузоранд (*рыночная кривая предложения сбережений*).

Мунҳании даромади мутавассит - [*average revenue curve*] - Қуллии даромад тақсими адади воҳидҳои таъвилд, ё даромади воҳиди маҳсул. Барои ширкате, ки дар бозори **рақобати қомил** фаъолият дорад, **даромади мутавассит** ба қимати маҳсул баробар аст. Дар шароити **инҳисор** мунҳании даромади мутавассит мумкин аст ба сабаби **табъизи қиматҳоро** пеш гирифтани ширкат, аз мунҳании тақозо тафовут дошта бошад (*кривая средней выручки*).

Мунҳании имқониятҳои таъвилдӣ - [*production possibility curve*] - Дар ҳоли маҳдуд будани маҷмӯаи муайяни манобеъ мавқеи ҳандасии нуқтахоист, ки истифодаи беҳинаи манбаъҳоро нишон медиҳанд. Агар расидан ба яке аз нуқтаҳои мунҳании имқониятҳои таъвилдӣ муяссар гардад, таъвилд самарабахш маҳсуб мешавад. ҳар нуқтаи мунҳании таъвилдӣ бо **беҳинаи Парето** оид ба тақсими манобеъ байни таъвилдгарон мутобиқат мекунад (*кривая производственных возможностей*).

Мунҳании қарордод - [*contract curve*] - Нақшаи бетафовутии ҷудогонаро барои ҳар яке аз ду нафар барои ду колои яксон ба қор мебарем, (ки яке аз онҳо мумкин аст пул бошад). Мунҳании қарордод бо нуқтаҳои ботамоси ду ришта **мунҳании бетафовут** расм қашда мешавад ба тавре, ки нақшаи сарнагуни як фард рӯи нақшаи фарди дигар қарор гирад. ҳамина тарз мунҳанӣ тамоми нуқоти мумкини **мувозинати** ниҳоии муомилаи миёни ду нафарро ба ҳам мепайвандад. Вақте ки амали рӯи ҳам ниҳодан сурат мегирад, як “қутӣ” ба вучуд меояд. Аз ин ҷо истилоҳи “намудори қутӣшакл” пайдо мешавад. Паҳлӯҳои муқобили ин “қутӣ” мӯҳварҳои барои колои яксонии ду шахси муҳталиф мебошанд. Аз ин рӯ андозаи “қутӣ” вобастагӣ ба миқдори ду қолое дорад, ки ҳар яке аз ду нафар ниғаҳдорӣ мекунад (*кривая контрактов*).

Мунҳании қимат - **масраф** - [*price - consumption curve*] - Дар расми баёние, ки аз **мунҳании бетафовутӣ** ва хати **маҳдудияти буҷа** иборат аст, ҳатте мебошад, ки нуқтаҳои беҳинаи масраф бо қиматҳои гуногуни яке аз қолоҳо ва даромади бетағйирро бо ҳам мепайвандад. Шакли мунҳаниро таъсири мутақобили **асари ивазқунӣ** ва **асари даромад** муайян менамояд (*кривая цена - потребление*).

Мунҳании тақозо ба маҳсули ширкати алоҳида - [*firm-specific demand curve*] - Ҳатте мебошад, ки ҳаҷми тақозо ба маҳсули ширкати алоҳидаро бо ҳар сатҳи қиматҳое, ки ширкат ба маҳсули худ таъйин мекунад, баён менамояд. Мунҳании тақозои ширкати **рақобати қомил** бо қиматҳои ҷорӣ бозор шакли уфукӣ дорад. Дар мавриди **инҳисор**, мунҳании тақозо ба **мунҳании тақозои бозори** маҳсул мутобиқ меафтад (*кривая спроса на продукцию отдельной фирмы*).

Мунҳании тақозои бозор - [*market demand curve*] - Мунҳание, ки миқдори бешинаи мол, ки ҳамаи харидорон рағбат ва имқонияти харидани

мебошад, ки бо он маҳсулоти худро ба фурӯш мерасонад. Баъди ин ширкатҳо чунин микдори маҳсулотро пешниҳод мекунанд, ки харидорон бо кимати таъйиншуда омодагии харидории онро доранд. Дар натиҷа киматҳое муқаррар мешаванд, ки ба *хароҷоти ниҳой* баробаранд ва ба ин тарик, мушаххасоти мувозинат, ки муодили ҳолати бозори *рақобати комил* мебошад, таъмин мегардад. Мисоли мувозинати Бертранро мумкин аст дар музоидаи фармоишҳо овард, ширкате, ки музоидаро мебарад, тамоми ҳаҷми фармоишро таъмин менамояд. Хилофи *мувозинати Курно* (*равновесие Бертрана*).

Мувозинати Курно - [*Cournot equilibrium*] - *Мувозинати Неш* дар бозорест, ки тасмири стратегияи ҳар ширкат иборат аз интиҳоби сатҳи тавлид мебошад. кимат дар бозор баъди он ки ҳамаи ширкатҳо барномаи тавлиди худро муайян карданд, муқаррар мегардад. киматҳо аз *хароҷоти ниҳой* зиёдтар, вале камтар аз сатҳи киматҳои инҳисорӣ мебошанд. Хилофи *мувозинати Бертран* (*равновесие Курно*).

Мувозинати Нэш - [*Nash equilibrium*] - Дар бозор мувозинати Нэш мавҷуд аст, агар ҳар як ширкат стратегияи *беишнасозии фоидаи* худро бо дарназардошти тағйирнопазирии стратегияи ширкатҳои дигар пеш гирад. Мувозинати Нэш мувофиқатномаест, ки худ ба иҷро мерасонад (ниг. *Созишнома, ки худ иҷро кунад*), зеро чунон ки маълум аст, ҳеҷ ширкат наметавонад аз тариқи амалҳои якҷониба вазъи худро беҳтар созад (*равновесие по Нэшу*).

Мунҳании арза дар дарозмуддат - [*long run supply curve*] - Микдори маҳсулоти баён менамояд, ки ширкат ба ҳар яке аз киматҳои имконпазири бозаргонӣ дар *давраи дарозмуддат* ба бозор пешниҳод хоҳад кард (*долгосрочная кривая предложения*).

Мунҳании арзаи қор - [*labor supply curve*] - Микдори қор, ки ба ҳар маблағи дастмуд дар ҳоли баробар будани шароитҳои дигар, арза дошта мешавад. Агар *асари даромад* аз асари ивазкунӣ бештар шавад, он гоҳ ҳангоми афзудани дастмуд *мизони арза* коҳиш ёфта, мунҳанӣ ба самти чап ба боло майл хоҳад кард (*кривая предложения труда*).

Мунҳании арзаи қӯтоҳмуддат - [*short - run supply curve*] - Каминаи киматҳоеро баён менамоянд, ки ширкат ба бозор микдори гуногуни маҳсулотро дар қӯтоҳмуддат арза медорад. Барои ширкати дар *рақобати комил* фаъолиятдошта ин қӯтоҳ аз мунҳании *хароҷоти ниҳойи қӯтоҳмуддат* аст, ки болои ҳатти *хароҷоти мутаваассити қӯтоҳмуддат* меояд (*кривая краткосрочного предложения*).

Мунҳании баробарии микдор - [*isoquant*] - *Мунҳании бетафовутии* назари мунҳании маҳсули баробар аст. Гоҳе ба маънои васеъ ба қор меравад ва ҳар мунҳаниеро мегӯянд, ки баробариҳои микдорӣ ду чизро нишон медиҳад. Мунҳание мебошад, ки дар он ҳар нуқта намоишгари маҳсули яксон, аммо бо таркиби гуногуни омилҳои тавлид аст (*изоквант*).

Мунҳании бетафовутӣ - [*indifference curve*] - Мунҳание, ки тамоми маҷмӯи колоҳоеро, ки сатҳи яксонӣ некуаҳволии масрафкунандаро таъмин месозад, ба ҳам мепайвандад. Ҳамаи маҷмӯи колоҳои мунҳании бетафовутӣ *матлубияти* якхела доранд (*кривая безразличия*).

Кашиши чандҷонибаи тақозо вобаста ба кимат – [*cross price elasticity of demand*] - Кашиши чандҷонибаи тақозо вобаста ба кимати коло нисбат ба колои дигар иборат аст аз тағйири тақозо ба колои муайян, ки ба сабаби тағйири кимати колои дигар ба мизони як дарсад рӯй додааст. Агар ин кашиш мусбӣ бошад, колоҳо барои харидорон ҷойгузини якдигар мешаванд, агар манфӣ бошад, онҳо якдигарро тақмил мекунанд ва агар ин кашиш баробари сифр бошад, колоҳо вобастагӣ надоранд (*прекредстная эластичность спроса по цене*).

Картел – [*cartel*] – Идтиҳоди қарордоии байни воҳидҳои иқтисодии озоди як ё чанд кишвар аст, ба мақсади муваффақ шудан ба танзими харид, тавлид ва фурӯши колоҳои муайян. Вай қарордоии шакли мебошад, ки тавассути он ҳиссаҳои микдорӣ ҳар яке аз иштирокдорон муқаррар карда мешавад ё тақсими ба ҳар узви картел ҳосси қаламрави бозорҳои фурӯш ба амал мебарояд. Собит шудааст, ки интизом дар картел ҳар қадар қотеонатар бошад, манфиат аз хилофқории якҷонибаи қарордод ҳамон қадар бештар аст. Аз ин боб, ба картел бесуботиҳои дохилӣ ҳос буда, низоми мучозот бар зидди вайронкунадагони интизом ба қор бурда мешавад. ОПЕК (созмони кишварҳои содиқкунандаи нафт) намунае аз картел аст (*картель*).

Колои Гиффен – [*Giffen good*] - Колое, ки *мунҳании тақозо* ба он ҳатти майли мусбӣ дорад. Танҳо колои пастсифат мумкин аст ба Гиффен нисбат дошта бошад ва ин ҳам вақте ки *асари даромад* бар *асари ивазкунӣ* афзунӣ пайдо кунад. Ба ифтихори муҳаққиқи ирландии омор Роберт Гиффен номгузорӣ шудааст (*товар Гиффена*).

Колои иқтисодӣ – [*economic good*] - мол ё ҳадамоти қанақаси, ки дорои *матлубияти* бевосита мебошад ё ба сифати манбаъ барои тавлиди колои матлубиятдор ба қор меравад (*экономическое благо*).

Колои истиснопазир – [*nonexcludable*] - хусусияте дорад, ки наметавонад аз сабаби монеаҳои техникӣ, ё аз боиси манфиатдор набудани соҳибони ҳуқуқи истифодабарӣ аз он, қасе монеаи иштирок кардан дар масрафи вай шавад. Хислатест, ки дар колоҳои умумӣ бештар аст, вале ҳатман ба онҳо ҳос нест (*неисключаемое благо*).

Колои истиснопазир – [*excludable*] - Чунон колоеро мегӯянд, ки аз истеъмоли он хориҷ кардани қасони ҳаққи онро напардохта аз қабилӣ “*муфайлисаворон*” ба осонӣ муяссар мешавад. Чунон коло дар шумори колоҳои хусусӣ мебошад (*исключаемое благо*).

Колои қамарзӣ – [*inferior good*] - Колои номарғуб аз қабилӣ сигори арзон ё машруботи пастсифат, ки истеъмоли онҳо ба афзудани даромад (дар ҳоли баробарии шароитҳои дигар) коҳиш меёбад. Бо афзудани даромад *мунҳании тақозои* ин гуна коло ба самти чап ҳаракат мекунанд (*неполноценные блага*).

Колои мураккаб – [*composite commodity*] - Колое, ки аз маҷмӯаи молҳои қонёкунандаи талаботҳои мушобех иборат мебошад. Мисоли колои мураккаб ифодаҳои қомеи “хӯроквор”, “пӯшок” ё ҳама колои дигар аст. Ин истилоҳ ҳангоми таҳлили интиҳоб байни хариди ягон колои алоҳида,

масалан, хӯрокворӣ ва сарфи маблағ барои ҳамаи дигар колоҳо аҳамият пайдо мекунад (*компози́тное благо*).

Колои оддӣ – [*normal good*] – Молҳо аз қабилӣ хӯрокворӣ ва либос, ки истеъмоли онҳо бо афзудани даромад, дар ҳоли баробарии шароитҳои дигар, афзоиш меёбад. Ба зиёдшавии даромад *мунҳанин тақозои* ингуна коло ба самти рост ҳаракат мекунад (*нормальное благо*).

Колои умумии омехта – [*impure public good*] - Колое, ки дар масрафи он дар бештарин мавридҳо рақобат ночиз аст. Колоест, ки дар худ ҳислатҳои *колои умумии ҳолис* ва *колои хусусии* ҳолисро ба ҳам пайваستاаст (*условное общественное благо*).

Колои умумӣ – [*public good*] - Молест, ки дар байни масрафкунандагони он рақобат вучуд надорад. Ҳангоме, ки як шахс аз колои умумӣ баҳра мебардорад, дастрасии ин коло барои дигарон кошта намегардад ва дар натиҷа барои тақсими он байни масрафкунандагон истифодаи ҳеч гуна воситае зарурат надорад. Мисоли колои умумӣ - мудофияи миллии ба шумор меравад (*общественное благо*).

Колои хусусии таъмини давлатӣ – [*publicly provided private goods*] – Молҳое, ки дар масрафи онҳо рақобат вучуд дорад ба монанди маориф ва тандурустӣ, вале онҳоро давлат таъмин менамояд. Дар бештарин мавридҳо, онҳо ба ҳадди зиёд дорои ҳислати *асари берунӣ* мебошанд (*производимые государством частные блага*).

Колои ҷойнишин - [*substitutes*] - Ду коло дар масраф ҷойнишин ё ивазкунандаи якдигар мебошанд, агар афзудани қимати яке тақозо ба дигариро ба самти рост ҳаракат диҳад. Маълум аст, ки колои ҷойнишин ҷой ва қаҳва барин колоро меноманд, ки айни як эҳтиҷро қонеъ мегардонанд (*субституты*).

Колоҳои ҳамгун - [*homogeneous goods*] – Колоҳои дар бозор аз тарафи тавлидгарони гуногун арзашавандаро агар ҳамаи харидорон яксон шуморанд, он колоҳоро ҳамгун ҳисоб мекунад (*однородные блага*).

Казияи “гуфай.лисавор” - [*free rider problem*] - Замоне рӯй медиҳад, ки яке аз *аиҳоси иқтисодӣ* аз амалии шахси дигар манфиат мебинад, бе он ки чизе пардохт кунад. Ин падида ба он марбут аст, ки колои дорои *асари берунии мусбӣ* бударо аз масраф истисно кардан ғайри имкон аст. Бештар дар мавриди ҳалли масъалаи пайдо кардани ҳаҷми беҳинаи тавлиди *колоҳои умумӣ* зуҳур мекунад (*проблема “безбилетника”*).

Киматгузор - [*price makers*] - Тавлидкунанда ё арзакунандагони таъсиргузор бар кимат, ки бештар ба далелҳои инҳисорӣ будани вазъ қимати худро бар бозор таҳмил мекунад (*экономические агенты, влияющие на цены*).

Кимати нисбӣ –[*relativ prise*] - қимати колои муайян дар таносуб бо кимати колои дигар аст. Аз қимати мутлақ чунин тафовут дорад, ки он ба интиҳоби масрафкунанда таъсир мегузорад: тағйири қимати мутлақ бошад, мумкин аст ба интиҳоби масрафкунанда бетаъсир монад, агар қимати колои дигар низ ба ҳамон таносуб тағйир ёбад. Ҳамин тавр қимати нисбии колои мазкур бетағйир боқӣ мемонад. Дар амалия барои ҳисоби қимати нисбӣ суръати таваррум (инфляция), ба ибораи дигар,

муайян дар ҳоли баробар будани шароитҳои дигар аст (*шкала предложения / кривая предложения*).

Микёси тақозо / мунҳанин тақозо - [*demand schedule/demand curve*] - Робитаи байни қимати бозории коло ва миқдори тақозо дар ҳудуди давраи замони муайян дар ҳоли баробар будани дигар шароитҳо (*шкала спроса / кривая спроса*).

Модел - [*model*] - Тавсифи ҳамбастагиҳои байни падидаҳост, ки бар ҷиҳатҳои муҳими онҳо тамаркуз ёфта, ҷузъиёти барои фаҳмиши падидаи мавриди назар таъсири мустақим надоштаро аз эътибор соқит мекунад (*модель*).

Модели даврагардиш - [*circular flow model*] - Модели иқтисодист, ки аз ду даврагардиш иборат мебошад: дарунӣ - қараёни табиӣ колову ҳадамотро байни хонаводаҳо ва мадори фаъолият (муассиса, ширкатҳо) нишон медиҳад; берунӣ – ҳаракати қараёнҳои пулӣ (даромад)- ро миёни онҳо инъикос мекунад (*модель кругооборота*).

Модели даврони зиндагӣ - [*life - cycle model*] - Модели рафтори масрафкунанда аст ва дар он пешбинӣ карда мешавад, ки тасмимҳо дар хусуси масраф ва пасандоз дар давоми соли муайян натиҷаи равандҳои банақшагирие мебошад, ки тағйироти мунтазираи даромадро дар тӯли ҳаёт ба назари эътибор мегирад (*модель жизненного цикла*).

Модели тақозо ва арза - [*supply and demand model*] - Ин модели иқтисодӣ баёнгари он аст, ки чӣ гуна қиматҳо рафтори харидорон ва фурӯшандагони молро идора мекунад ва чӣ гуна ҳамоҳангии амалии иштирокдорони аз ҳамдигар мустақили мубодила, таъмин карда мешавад (*модель спроса и предложения*).

Молҳои тақмилкунанда - [*complements*] - Ду мол дар истеъмоли тақмилкунандаи якдигаранд, агар афзудани қимати яке аз онҳо мунҳанин талабот ба дигареро ба самти чап интиқол диҳад. Барои мисол: автомобил ва бензин (*комплементарные блага*).

Муаммои зиндонӣ - [*prisoners dilemma*] - Мисоли ноқомии самтгирӣ аст, ки дар *назарияи бозиҳо* баррасӣ мешавад. ҳар як бозигар дар танҳои бештарин раванд (стратегия)- ро интиҳоб мекунад, ки барои ҳар ду натиҷаи он бадтар аз он аст, ки агар ҳар ду тасмими муштарак мегирифтанд (*дилемма заключенных*).

Муаммои раъйдихӣ - [*voting paradox*] - ҳолате, ки дар он интиҳоби ҳар яке аз раъйдихандагон сироятпазир, (*ниг. Интиқолтазирӣ*) аммо интиҳоби ҳамаи гурӯҳ сироятпазир нест. Метавонад ҳангоми раъйдихӣ ба сарбастагӣ барад (*парадокс голосования*).

Мувозинат - [*equilibrium*] - ҳолатест, ки то ҳини яке аз шартҳои бунёдии он тағйир наёбад, боқӣ мемонад. Дар ҳолати мувозинат ҳеч яке аз омилҳои иқтисодӣ ангеази аз ҳатти қашидашудаи рафтор берун рафтано надорад. Дар мавриди мувозинати бозор гуфтан чунин ҳолати мушаххасоти бозор (қиматҳо, ҳаҷми фурӯшу хариди мол, захираҳо) дар назар дошта мешавад, ки дар он миқдори тақозо бо миқдори арза мувофиқат дорад (*равновесие*).

Мувозинати Бертран - [*Bertrand equilibrium*] - *Мувозинати Нэш* дар бозорест, ки тасмими стратегии ҳар ширкат иборат аз интиҳоби қиматҳое

Мизони ниҳони ивазкунии - [*marginal rate of substitution*] - Андозаи мутлаки майли *мунҳаши бетафовутӣ* аст. Андозаи рағбати масрафкунанда барои иваз кардани як коло ба колои дигар мебошад. Мизони он ифодакунандаи шумораи воҳиди колоест (дар тӯли меҳвари амудӣ андозагирӣ мешавад), ки масрафкунанда моил аст дар ҳоли иваз карда шудани он ба воҳиди иловагии колои дигар (дар меҳвари уфуқӣ андозашаванда), даст кашад (*предельная норма замены*).

Мизони ниҳони ивазкунии техникӣ - [*marginal rate of technical substitution*] - Таносубе, ки дар он дар ҳоли бетағйир нигоҳ дошта шудани ҳаҷми тавлид як омил мумкин аст ба дигаре иваз карда шавад. Дар сурати хати моили *баробариш миқдор* (ниг. *баробариш миқдор*) ифода меёбад. Одатан, дар *давраи кӯтоҳмуддат* аз сабаби дар раванди технологӣ мавҷуд будани омилҳои тағйирнопазири тавлидӣ ҳангоми афзоиши хароҷоти омили мазкур, мизони ниҳони ивазкунии техникӣ коҳиш меёбад (*предельная норма технического замещения*).

Мизони ниҳони интиҳоби замонӣ - [*marginal rate of time preference*] - Мизони ниҳони табдили масраф дар давраҳои гуногуни замон мебошад. Агар масрафи қорӣ дар меҳвари уфуқӣ ва масрафи замони оянда дар меҳвари амудӣ ишора карда шавад, мунҳанӣ нишон медиҳад, ки фард аз кадом масрафи оянда ба хоҳири доштани як воҳиди иловагии масрафи қорӣ майл дорад худдорӣ намояд. Мизони ниҳони интиҳоби замонии ҳамаи масрафкунандагон хароҷоти қобили табдили вобаста ба пасандозхоро муайян менамояд. Аз ҳамин рӯ, баҳраи ба қиматҳои ҳозир андозашуда, ки ҳангоми тасмимгирӣ дар мавриди сармоягузориҳо истифода мегардад, ба мизони ниҳони интиҳобҳои замонӣ баробар аст (*предельная норма временного предпочтения*).

Мизони ниҳони қамшавандаи ивазкунии техникӣ - [*diminishing marginal rate of technical substitution*] - Ҳислати *баробармиқдорест*, ки дар ибтидои муҳтассот шакли барҷаста дорад. Баёнгари он аст, ки дар мавриди бетағйир нигоҳ доштани сатҳи тавлид миқдори як омили, ки мумкин аст ба воҳиди омили дигар иваз шавад, бо афзоиши миқдори омили аввал коҳиш меёбад. Ба раванди тавлидие хос мебошад, ки дар он то андозаи муайяне таносуб ва банду бастаи беҳинаи ба технология марбути ҳамаи манобеи тавлидӣ мавҷуд аст (*сокращающаяся предельная норма технического замещения*).

Мизони ниҳони таҳаввул - [*marginal rate of transformation*] - Таносуберо нишон медиҳад, ки дар он иқтисодиёт метавонад тавлиди як молро ба дигаре бар тӯли *мунҳаши имкониятҳои тавлидӣ* интиқол диҳад. Ба нисбати *хароҷоти ниҳонӣ* ду мол баробар мебошад (*предельная норма трансформации*).

Мизони тақозо - [*quantity demanded*] - Миқдори тақозошудаи колоҳое, ки харидорон меҳоханд ва метавонанд бо қимати муайян ва дар замони муайян бихаранд (*величина спроса*).

Миқёси арза / мунҳаши арза - [*supply schedule/supply curve*] - Робитаи байни қимати бозории мол ва миқдори арзаи он дар давраи замонии

нишондиҳандаи афзоиши сатҳи умумии қиматҳо, ба қор бурда мешавад (*относительная цена*).

Қимати тавозунӣ \ қимати бозаргонӣ - [*equilibrium (market) price*] - Қимат дар бозори рақобатӣ, ки бо он миқдори тақозо ва миқдори арза бо ҳам баробар мебошад (ва бо он на зиёдатӣ ва на камбудӣ мол ё ҳадамот вучуд надорад) (*равновесная (рыночная) цена*).

Қоидаи аксарият [*majority rules*] - Қоидаи раъйдихӣ, ки барои қабул шудани қарор овози бештар аз нисфи раъйдихандагонро тақозо мекунад (*правило большинства*).

Қоидаи баста шудан - [*shut-down rule*] - Агар дар ҳама гуна ҳаҷми тавлид *даромади мутаваассити* ширкат камтар аз *хароҷоти мутаваассит* бошад, ширкат бояд баста шавад. Ширкате, ки дар шароити *рақобати қомил* қимати маҳсулаш камтар аз *хароҷоти мутаваассит* дар ҳар кадом сатҳи тавлид мебошад, бояд баста шавад. Дар давраи кӯтоҳмуддат ширкат дар ҳоле баста мешавад, ки агар қимати бозор камтар аз қимати хароҷоти тағйирёбандаи мутаваассит бошад (*правила закрытия*).

Қоидаи қорфармоии омил - [*factor hiring rule*] - Ширкате, ки ғоидаро бешина месозад, бояд миқдори омили тавлиди мавриди истифодаро то замони расидан ба нуқтае, ки ифодаи пулии маҳсули ниҳони омили мазкур ба *хароҷоти ниҳонӣ* омил баробар мегардад, афзоиш диҳад. Ширкати бешинасози ғоида - рақиб қомил чӣ дар бозори захираҳо ва чӣ маҳсули тайёр, бояд чунин миқдори воҳидҳои омилро қор фармояд, то арзиши маҳсули ниҳони омил баробари қимати он гардад (*правило найма фактора*).

Қоидаи тавлиди ниҳонӣ - [*marginal output rule*] - Агар ширкат баста нашавад, вай бояд чунин ҳаҷми маҳсулро тавлид кунад, ки *даромади ниҳонӣ* баробар ба *хароҷоти ниҳонӣ* бошад. Барои ширкате, ки дар шароити *рақобати қомил* фаъолият дорад ва намехоҳад баста шавад, қоидаи тавлиди ниҳонӣ иборат аз он аст, ки истехсолотро дар сатҳе, ки қиматҳо баробари *хароҷоти ниҳонӣ* бошанд, нигоҳ дорад (*правило предельного выпуска*).

Қоидаи ҳамраъӣ - [*unanimity rules*] - қоидаи раъйдихӣ, ки аз тарафи ҳар як раъйдиханда раъӣ мувофиқ доданро тақозо мекунад (*правило единодушия*).

Қоидаи Хотелинг - [*Hotelling rule for resource extraction*] - Қоидаест дар мавриди тасмимгирӣ перомунӣ истихроҷи манобеъ ва мувофиқи он ширкати дар шароити *рақобати қомил* амалкунанда, ки соҳиби манбаъҳои беиваз мебошад, ба истихроҷи манобеъ беш аз як давра танҳо ва танҳо замоне иқдом мекунад, ки қимати манобеъ бо суръате афзоиш ёбад, ки ҳадди ақал баробари андозаи баҳра аст. Ба ифтихори Ҳаролд Хотелинг, ки ин моделро соли 1931 пешниҳод кардааст, номгузорӣ шудааст (*правило Хотелинга*).

Қонуни тақозо - [*law of demand*] - Усуле, ки тибқи он иртиботи аксӣ байни қимати мол ва мизони талаботи масрафкунанда ба ҳамин мол ба вучуд меояд (*закон спроса*).

М

Мавкен ибтидо - [*original position*] - Дар фалсафаи Ҷон Роулз ин ҳолати мавҳуме мебошад, ки одамон тасаввуроти дар оянда дар ҷомеа чӣ мавқееро ишғол хоҳанд кард, надоранд. Барои тасдиқи *меъёри бешинаи камина* дар тобеи ҳадафманди беҳзистии ҷомеа истифода мешавад (*исходное положение*).

Мавкен ҳукмфармой - [*dominant position*] - Микдори саҳми ширкат дар бозори соҳа, ки қудрати басандаи ҳукмфармоиро дар бозор барои ба даст овардани *фоидаи иқтисодӣ* тавасути боло бурдани қиматҳо, маҳдуд кардани ҳаҷми истеҳсолот, ё шикаст додани рақобаткунандагон, таъмин менамояд. Саҳми ширкат дар соҳа бояд на камтар аз 35% ҳаҷми фуруши соҳа бошад, то ки мавқеи он ҳамчун мавқеи ҳукмфармо доништа шавад (*доминирующее положение*).

Мамониатҳои вуруд - [*barriers to entry*] – Мамониатҳои ҳуқуқӣ ё фаннӣ, ки воридшавии озодонаи ширкатро ба бозор маҳдуд месозанд. Онҳо замоне пайдо мешаванд, ки ширкатҳои дар бозори соҳа собиқаи фаъолият дошта дар баробари ширкатҳои нав ба бозор воридшаванда бартарӣ доранд (*входные барьеры*).

Манфиатгалошӣ - [*rent seeking*] - Фаъолияти барои дастбӣ ба манфиатҳои иқтисодии муайян нигаронидашуда, ки тавассути истифодабарӣ аз муассисаҳои сиёсӣ ба гирфтани имтиёзҳо мусоидаткунанда, анҷом мегирад. Дар бештарин ҳолатҳо ба хоҳиши самаранокӣ ҷобачогузорӣ ва тақсими манбаъҳо меанҷомад. Чун мисоли манфиатгалошӣ мумкин аст мавридиро зикр кард, ки барои фаъолиятҳои иқтисодӣ иҷозатномаҳо (лицензия) ҷорӣ мекунад. Дар ин ҳол, ба сабаби маҳдуд будани озодии вуруд, (ниг. *вуруди озод*), ширкатҳое, ки дар чунин бозор амал мекунад, даромадҳои зиёд ба даст меоранд. Ширкатҳои ба ин қор саргарм тайёр ҳастанд, ки маблағҳои иловагиро барои ришвадӣ, худнамоиҳо ва дигар аъмоли бесамар ҷиҳати гирифтани иҷозатнома сарф кунанд (*стремление к рентным доходам*).

Матлубият - [*utility*] - Таъвоноӣ ва омодагии мол ё ҳадамот дар таъмини эҳтиёҷ ва ниёзҳои инсон мебошад. Ин истилоҳро иқтисоддонон барои ифодаи қаноатмандие, ки масрафкунанда аз истифодаи мол, ҳадамот ё анҷоми ягон намуди фаъолият ҳосил мекунад, ба қор мебаранд. Азбаски арзёбии матлубият аз диди шахсӣ сурат мегирад, воҳиди қиёс барои он вучуд надорад. Ниг. инчунин: *Тобеи матлубият, Тобеи аслигарои матлубият, Тобеи матлубияти мартибӣ (полезность)*.

Матлубиятгароӣ - [*utilitarianism*] - Равияи фалсафист, ки арзишмандии сиёсати иҷтимоиро марбут ба саҳми он дар таъмини хушбахтии бештарин афроди ҷомеа медонад (*утилитаризм*).

Матлубияти ниҳой - [*marginal utility*] - Ин *матлубияти* изофагӣ, ки масрафкунанда аз як воҳиди иловагии мол ҳосил менамояд. Ва он баробар аст ба тағйири микдори қудрии *матлубият* тақсими тағйири мизони масраф (*предельная полезность*).

Маҳдудияти буча - [*budget constraint*] - Муодилаест ва далолат мекунад ба он, ки хароҷоти воҳиди иқтисодӣ наметавонад аз даромади он зиёдтар бошад (*бюджетное ограничение*).

Маҳдудияти миёнгоҳии буча - [*intertemporal budget constraint*] – Маҳдудияти бучаи *моделӣ даврони зиндагӣ* аст. Вай бо қиматҳои муайян ҳамаи сатҳҳои имконпазирӣ масрафро дар лаҳзаҳои гуногуни замон баён менамояд. Дар ҳоли баррасии танҳо ду давра муодилаи маҳдудияти бучаро ба сурати зерин навиштан мумкин аст:

$$C_1 + \frac{C_2}{1+i} = I_1 + \frac{I_2}{1+i},$$

ки i - нисбати фоидаи ба қиматҳои ҳозир андозашуда ва C ва I масраф ва даромад мебошанд (*межвременное бюджетное ограничение*).

Маҳсулоти тафовутдор - [*differentiated products*] - Бозорро бо маҳсули тафовутдор замоне меғуянд, ки молҳои фурушандагон (тавлидгарон)-и гуногун, ки айни ҳамон талаботро қонеъ месозанд, аз назари харидорон қомилан мушобех набоянд. Дар натиҷа фурушандагоне, ки молашон ба андозае қамназир аст, дар бозори “худ” қудрати ҳокимият (ниг. *Мавқеи ҳукмфармой*) ба даст меоранд. Яке аз омилҳои мебошад, ки сохтори бозори соҳаро муайян менамояд (*дифференцированный продукт*).

Меъёри бешинаи камина - [*maximin criterion*] - Дар таҳлили беҳзистии ҷомеа ҳадафест, ки манзур аз он бешина сохтани матлубияти инсонӣ сатҳи каминани матлубият дошта мебошад. Ин ақида ба фалсафаи Ҷон Роулз алоқамандӣ дорад, тибқи ин меъёр беҳзистии ҷомеаро сатҳи зиндагии бенавотарин аъзои он муайян менамояд (*критерий максимина*).

Меъёри боздеҳи дохилӣ - [*internal rate of return - IRR*] – Нишондиҳандаи самарабахшии иқтисодии сармоя мебошад. Ва он ба микдори андозашудае баробар аст, ки дар ҳоли будани он арзиши *ҳолиси ба қиматҳои ҳозир андозагиршуда* сифр мебошад. Дар ин сурат, меъёри боздеҳи дохилӣ баландтарин андозаи фоидааро нишон медиҳад, ки дар ин ҳол ба таҳқиқ расондани тарҳи сармоягузори мавриди назар бо истифода аз маблағҳои қарзӣ ханӯз имконпазир аст (*внутренняя норма отдачи*).

Мизони арза - [*quantity supplied*] - Микдори арзашудаи қолоҳое, ки фурушандагон мехоҳанд ва метавонанд бо қимати муайян ва дар замони муайян бифурушанд (*величина предложения*).

Мизони ниҳонӣ ивазқунӣ ру ба қоҳиш - [*diminishing marginal rate of substitution*] - Хислати *мунҳафии бетафовутӣ* аст, ки аз барҷастагӣ нисбати ибтидоӣ ҳатти муҳтасот иборат мебошад. Ифодагари он аст, ки масрафкунанда моил аст аз микдори ҳар чӣ қамӣ воҳиди қоло, ки дар ҳатти амудӣ дарҷ аст, даст кашад, то ки воҳиди иловагии қоло, ки дар тӯли меҳвари уфуқӣ дарҷ мешавад, ба даст оварад. Қушиши масрафкунандаро барои гуногунрангии қолоҳои мавриди истеъмол нишон медиҳад (*убывающая предельная норма замены*).

1) Шумораи зиёди ширкатҳо, ки ҳар яке саҳми ночизе аз бозорро дар ихтиёр доранд ва дар натиҷа адади харидору фурӯшанда дар ҳар бозор номаҳдуд аст ва рафтори ҳар яке аз онҳо бар киматҳо таъсире намегузорад;

2) Ширкатҳо маҳсулоти монанд тавлид карда воситаҳои яқсони тавлидро ба кор мебаранд;

3) Ширкатҳо қомилан аз мақсадҳои яқдигар ва авзои бозорҳо огоҳӣ доранд;

4) Воридшавии ширкатҳои нав ба соҳа озод аст, ба ин маъно, ки ширкатҳои нав агар бубинанд, ки дар ин кор фоидаи бештар аз муқаррарӣ ба даст меоваранд, метавонанд ба соҳа ворид шаванд. Таъсири ин воридшавии озод ин аст, ки мунҳани тақозои ҳар ширкатро ба самти поён мекашад, то ҳар ширкат фақат фоидаи оддӣ ба даст оварад.

Ин шартҳо сабаб мешаванд, ки ҳам *даромади ниҳой* ва ҳам *даромади мутавассит* бо кимат баробар бошанд ва ҳамин тавр ширкатҳо тобеъ ба кимат [price taker] ҳастанд ва метавонанд ҳар миқдор тавони тавлид доранд, бо кимати ҳоким дар бозор бифурӯшанд (*совершенная конкуренция*).

Рақобати ноқис - [*imperfect competition*] - Чунин сохтори бозоргоние мебошад, ки дар он ҳадди ақалл яке аз шартҳои *рақобати қомил* риоя намешавад. *Рақобати инҳисорӣ* ва *инҳисори чандқутбӣ*, аз қабيلي намудҳои рақобати ноқис мебошанд (*несовершенная конкуренция*).

Ризои соқит - [*tacit agreement*] - Ҳолатест, ки ширкатҳо дар хусуси ҷи гуна рафтор қарданашон дар бозор бе бастанӣ мувофиқатномаи расмӣ ба тафохум мерасанд (*молчаливое соглашение*).

С

Самарабахшӣ дар масраф - [*consumption efficient*] - Чунин тақсмоти ҳаҷми муайяни арзани молҳост, ки дар он масрафкунанда наметавонад матлубияти худро бо хоҳиш додани матлубияти масрафкунандаи дигар афзоиш диҳад. Дар мавриди масрафи самарбахш *мизони ниҳоии ивазқунӣ* байни ҳар қадам ҷуфти молҳо барои ҳамаи масрафкунандагон яқсон мебошад. Ҳар қадам нуқта дар ҳудуди имқониятҳои масрафӣ самарбахширо дар масраф таъмин менамояд. Маъёри фоида аз ҷобаҷогузори самарабахши қолаҳо *изофаи масрафкунанда* мебошад (*эффективность в потреблении*).

Самарабахшӣи тавлидӣ - [*production efficient*] - Чунин тарзи тақсими манбаъҳост, ки тибқи он роҳи ягонаи зиёд қардани ҳаҷми тавлиди яқ мол хоҳиш додани тавлиди ягон моли дигар мебошад. Дар ҳоли муваффақ шудан ба самаранокии тавлидӣ *мизони ниҳоии ивазқунии* техникаӣ байни ҳар қадаме аз ду ҷуфти манобеъ барои ҳамаи ширкатҳо баробар мебошад (*производственная эффективность*).

Сармояи инсон - [*human capital*] - Сармоягузори барои инсон дар соҳаи маориф, омӯзиш ва тандурустӣ, ки имқониятҳои тавлидотии ўро афзун мегардонад (*человеческий капитал*).

Ба ҷопаш 23.06.2010 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/16.
Қоғази офсетӣ. Ҷопи офсетӣ.
Ғарнитураи Times New Roman Tj.
Ҷузъи ҷопии шартӣ 24.
Адади нашр 1000 нусха.
Супориши №01/005.

Дар нашриёти ТҶБХ «**Олами китоб**» ба ҷоп расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи Н. Қарабоев 17.

Сармояи молиявӣ - [*financial capital*] - Маблағи пулӣ, ки ба ширкат барои харид ё иҷораи кошоҳои сармоявии воқеӣ ба вом дода шудааст (*финансовый капитал*).

Сарфаҷӯиҳои микёс - [*economies of scale*] - Агар *хароҷоти мутаваассити* дарозмуддат бо афзоиши тавлиди коҳиш ёбад, далолат ба он мекунад, ки технология ҳислати сарфаҷуии микёсро дорад (*экономика на масштабе*).

Сатҳи бологарини қиматҳо - [*price ceiling*] - Бешинаи қимат, ки дар ҳоли аз он зиёдтар қимат гузоштан муносила ғайриқонунӣ маҳсуб мешавад. Одатан ин амал дар ҳоли *танзими* давлатии қиматҳо рӯй медиҳад (*потолок цен*).

Сатҳи камини қиматҳо - [*price floor*] - Қимати камтарин, ки аз он камтар муносила ғайриқонунӣ мегардад. Қонун дар бораи камини дастмузд чунин сатҳро муқаррар менамояд (*минимальный уровень цен*).

Серинопазирӣ - [*nonsatiation*] - Истилоҳи фарзии назарияи интиҳоби масрафӣ мебошад ва ба ин маъност, ки масрафкунанда ҳамеша миқдори бештари қолро аз андак новобаста ба он, ки дар ҳоли ҳозир қадом миқдори қолро ба масраф мерасонад, афзал мешуморад (*ненасыщаемость*).

Сиёсати зиддинҳисорӣ - [*antitrust policy*] - Маҷмӯи қонунҳое, ки ҳадаф аз онҳо ҷилавгирӣ қардани иқдомҳое мебошад, ки ширкатҳо бо истифода аз нуфузи дар бозор дошташон ҳилофи амалии *рақобат* ба амал мебароранд (*антитрестовская политика*).

Созишнома, ки худ иҷро қунад - [*self-enforcing agreement*] - Созишнома (ниҳонӣ ё ошкоро), ки риояташро манфиатҳои худии ҳар яке аз иштирокдорон маҷбур месозад, агар иштирокдорони дигар низ стратегияи мушобехро пеш гирифта бошанд. Ба ибораи дигар, риояи созишнома ба стратегияи *бешинасозии фоидаи* худии ҳар як ширкат муқолифат надорад (*самовыполняемое соглашение*).

Сохтори бозаргонӣ - [*market structure*] - Хусусияти муносибатҳои бозаргонӣ дар соҳа, ки рафтори фурӯшандагон ва харидоронро муайян мекунад. Ҷиҳатҳои таҳликунандани сохтори бозаргонӣ аз инҳо иборатанд: дараҷаи тамаркузи тақозо ва арза (миқдори фурӯшандагон ва харидорон), шароити дар бозор зухур қардани иштирокдорони навин, муқаммалӣ ва дастрасии иттилооти бозор барои ҳамаи иштирокдорони мубодила. *Рақобати қомил, инҳисор*, намудҳои муқталифи *инҳисори ҷанқутбӣ, рақобати инҳисорӣ* аз қабилҳои навҳои гуногуни сохторҳои бозаргонӣ мебошанд (*рыночная структура*).

Соҳаи хароҷотҳои коҳишёбанда - [*decreasing-cost industry*] - Соҳае, ки дар он *хароҷоти мутаваассити* дарозмуддат бо афзоиши тавлиди маҳсул коҳиш меёбад. Дар чунин соҳа мунҳани дарозмуддати арза ба самти рост ба поён равона шудааст (*отрасль со снижающимися издержками*).

Соҳаи хароҷотҳои тағйирнопазир - [*constant-cost industry*] - Соҳае, ки дар он *хароҷоти мутаваассити* дарозмуддат бо афзоиши тавлиди маҳсул бетағйир боқӣ мемонад. Ҳангоми қаму зиёд шудани ҳаҷми тавлиди чунин соҳа дар *давраи дарозмуддат қимати нисбии* маҳсулот тағйирнопазир мебошад (*отрасль с постоянными издержками*).

Низомова Т.Д.

МИКРОИҚТИСОДИЁТ (қитоби дарсӣ)

МУНДАРИЧА

Пешгуфтор.....	3
Боби 1 Микроиктисодиёт ва методологияи он.....	5
Боби 2 Асосҳои назарияи тақозо ва арза.....	24
Боби 3 Тақозою арзаи бозор ва кашиши.....	46
Боби 4 Назарияи интиҳоби масрафкунанда.....	64
Боби 5 Назарияи тавлид.....	87
Боби 6 Харочоти тавлид.....	107
Боби 7 Сохтори бозорҳо.....	129
Боби 8 Ширкат дар шароити рақобати комил.....	140
Боби 9 Инҳисори фурӯш ва инҳисори харид.....	165
Боби 10 Рақобати инҳисорӣ.....	190
Боби 11 Инҳисори чандкутбӣ.....	207
Боби 12 Бозорҳои рақобатии омилҳои тавлидӣ	234
Боби 13 Ҳукмронии инҳисорӣ дар бозорҳои омилҳои тавлидӣ	255
Боби 14 Бозори сармоя ва сарватҳои табиӣ	275
Боби 15 Мувозинати умумӣ ва самарабахшӣ.....	297
Боби 16 Асари берунӣ ва колои умумӣ.....	323
ИСТИЛОҲНОМА.....	349

Стратегия - [*strategy*] - Роҳи кори усули барои расидан ба як ҳадаф аст. Нақшаи амал аст, ки иштироккунанда дар *бозӣ* қабул мекунад. Вай иқдомҳои *бозигарро* дар ҳар яке аз ҳолатҳои бозӣ, ки ӯ ба амал хоҳад баровард, муайян менамояд. Ҳолати стратегӣ замоне вучуд дорад, ки ширкатҳо дар вазъияти вобастагӣ аз ҳамдигар бошанд (*стратегия*).

Стратегияи “чангаки туфанг” - [*grim-trigger strategy*] - Тадбири ҷазодихӣ аст барои вайрон кардани паймони (ниҳой ё ошкори) тақсими бозор ба воситаи муқаррар кардани ҳамаи қиматҳои замони оянда дар сатҳи *харочоти ниҳой*. Яке аз тариқҳои ҳифзи интизом дар *картел* мебошад (*стратегия спускового крючка*).

Т

Таъбири дараҷаи аввали қиматҳо - [*first-degree price discrimination*] - Амалияи фурӯхтани ҳар як воҳиди тавлид ба қимате, ки дақиқан баробари қимати бешинаест, ки харидор тайёр аст барои ин воҳид пардозад. Ба он меоварад, ки тамоми *изофаи масрафкунанда комилан* ба нафъи фурӯшанда тақсимбандӣ мешавад (*ценовая дискриминация первой степени*).

Таъбири дараҷаи дууми қиматҳо - [*second degree price discrimination*] - Тақсим кардани тамоми ҳаҷми тавлид ба ҷузъҳо ва фурӯхтани ин ҷузъҳо бо қиматҳои гуногуни мувофиқ бо омодагии пардозанда. Мисоли ин нафъи таъбиз кам кардани қимати мол барои гурӯҳҳои гуногуни харидорон (роҳиҳои тайёраҳо, воситаҳои нақлиёти дигар) мебошад (*ценовая дискриминация второй степени*).

Таъбири дараҷаи сеюми қиматҳо - [*third degree price discrimination*] - амалияи пайдо кардани бозорҳои алоҳидаи коло ва дар ҳар бозор муқарар кардани қимати махсус. Масалан, фурӯхтани айни як коло (китоб) бо қиматҳои гуногун ба масрафкунандаҳои ҷудогона (дар дуконҳо, муассисаҳо ва барои китобхонаҳо) (*ценовая дискриминация третьей степени*).

Таъбири қиматҳо - [*price discrimination*] - Амалияи ба муштариёни гуногун пешниҳод кардани қиматҳои гуногун барои айни як коло мебошад. Таъбири қиматҳо ба фурӯшанда имкон медиҳад, ки аз ҳисоби бо нафъи худ тақсимбандӣ кардани *изофаи масрафкунанда*, фоидаи худро афзоиш диҳад (*ценовая дискриминация*).

Таъбири мутлақи қиматҳо - [*perfect price discrimination*] - ниг. *Таъбири дараҷаи аввали қиматҳо (абсолютная ценовая дискриминация)*.

Тавлидгарони мухталиф - [*heterogeneous suppliers*] - Дар ҳолате гуфта мешавад, ки дар он тавлидгарон харочоти мухталифи тавлидӣ доранд (*разнородные производители*).

Тағйири баробар / муодил - [*equivalent variation*] - Микёси андозаи *асари даромад* аст, ки ҳангоми тағйирёбии *қимати нисбии* коло зухур мекунад. Дар мавриди тағйирнопазирии қиматҳо инчунин микдори пул аст, ки зарур аст аз масрафкунанда ҷиҳати кам кардани сатҳи бехзистияш то дараҷае, ки дар ҳоли коҳиш ёфтани қимати яке аз колоҳо мебоист қарор гирад, мусодира шавад; чунин микдори пул, ки зарур аст ба шахс ҷиҳати боло бурдани сатҳи бехзистияш то дараҷае, ки мебоист баъди коҳиш

ёфтани қимати яке аз колоҳо ба он бирасад, дода шавад (*эквивалентное изменение*).

Тағйири мизони тақозо - [*change in quantity demanded*] - Ҳаракат дар тӯли мунҳании тақозо аст. Ҳангоме рӯй медиҳад, ки дар ҳоли бетағйир мондани даромад, қимати молҳои дигар ва завқу рағбати масрафкунандагон, қимати мол дигаргун мешавад (*изменение в величине спроса*).

Тағйири тақозо - [*change in demand*] - Интиқоли мунҳании тақозо мебошад, ки бо тағйир ёфтани як ё якчанд мутағайире, ки ба шакли мунҳании тақозо асар доранд: даромад, қимати молҳои дигар, завқу рағбати масрафкунандагон, рӯй медиҳад. Дар натиҷаи **тағйири тақозо** масрафкунандагон тайёранд, ки бо ҳамон қимат аз пештар бештар (ё камтар) мол бихаранд, ё барои ҳуди ҳамон чиз бо миқдори пешин маблағи бештар пардозанд (*изменение спроса*).

Тағйири чубронкунанда - [*compensating variation*] - Миқдори пул, ки зарур аст ба шахс барои барқарор кардани сатҳи некуаҳволий, ки ӯ то афзоиши қимати ин ё он мол дошт, дода шавад (ё чунин коҳиши даромад, ки барқарории сатҳи бехзистии то паст шудани қиматҳо мавҷудбударо таъмин месозад) (*компенсирующее изменение*).

Тадбирҳои тасхеҳи рафтор - [*conduct remedy*] - Сиёсати зиддинҳисорие, ки иборат аст аз амр кардани ҳукумат ба ширкат ё гурӯҳи ширкатҳо барои тағйир додани рафторашон ба манзури бештар рақобати намудани он (*меры по коррекции поведения*).

Такмилкунандаи комил - [*perfect complements*] - Ду коло ба тарзи бисёр олий дар масраф (-и шахсӣ ё тавлидӣ) якдигарро такмил мекунад, агар онҳо бо таносуби қатъӣ истеъмол шаванд. Чархи мошин ва автомобил такмилкунандаи комил мебошанд, чунки онҳо бо таносуби 4 бар 1 ба масраф мерасанд. **Мунҳании бетафовутии** чунин колоҳо хатҳои ба шакли L монандро дорад (*совершенные дополнители*).

Тақозои ҳосила - [*derived demand*] - Тақозо ба маноҷеъро мегӯянд, ки ин тақозои ҳосила аст, зеро он вобаста ё ҳосилшуда аз тақозо ба маҳсули ниҳой (тайёр) мебошад (*производный спрос*).

Таксимоти самарабахшии Парето - [*Pareto efficient allocation*] - Таксимотест, ки ҳамзамон самарабахшии ҳам тавлид ва ҳам масрафро таъмин менамояд, ба ин эътиқод, ки роҳи ягонаи беҳбуд бахшидан ба аҳволи як нафар дар айни замон бад кардани аҳволи дигаре мебошад. Дар мавриди таксимот аз рӯи самарабахшии Парето **мизони ниҳоии таҳаввул** байни ду моли тавлидшаванда ба **мизони ниҳоии ивазкунии** байни онҳо дар масраф баробар аст. Нахустин бор аз ҷониби иқтисоддони итолиёӣ Вилфредо Парето мавриди тақмили таҳқиқ қарор гирифтааст (*эффективное по Парето распределение*).

Талафи бори мурда - [*deadweight loss*] - Зиёнҳои бечуброн. Талафи ҳолиси **изофаҳои кулл**, ки ба сабаби қорӣ кардани андозҳо зухур мекунад (*потери мертвого груза*).

Талафи бори мурда ба сабаби инҳисори харид - [*deadweight loss of monopsony*] - Талафи **изофаи кулл**, ки боиси он камтар аз миқдори

ки Р – қиматҳо, шохисҳои болои хат колоҳои гуногуни Х; дар зер - 0 - давраи соли поя, 1 - давраи соли қориро ифода мекунад (*Индекс Ласпейреса*).

Шохиси Лернер - [*Lerner index*] - Шохиси қудрати **инҳисор** аст ва нишон медиҳад, ки қимат дар бозори инҳисорӣ то чӣ андоза аз қимати рақобати озод (ки ба **хароҷоти ниҳоии** (МС) тавлид баробар аст) тафовут дорад. Формулаи шохис:

$$L = \frac{P - MC}{P},$$

ки Р – қиматҳои бозор аст. Агар ширкати инҳисорӣ фойдари бешина созад, он гоҳ

$$L = \frac{1}{\Sigma d} \text{ аст,}$$

ки дар маҳраҷ қашии тақозо ба маҳсул омадааст (*индекс Лернера*).

Шохиси нисбати тамарқуз - [*concentration ratio*] - Шохиси тамаркузи ҳаҷми фурӯш дар соҳа буда, нишон медиҳад, ки қадом ҳаҷми дар соҳа тавлидшаванда (нисбати дарсади маҷмӯи фурӯш)-ро ҳиссаи 4, 8 ё бештари ширкатҳои бузургтарин ташкил медиҳад (*индекс концентрации*).

Шохиси Херфиндал - [*Herfindal index*] - Меъёри тамаркузи бозори соҳаи тавлидӣ буда, ҳам шумораи ширкатҳо дар як бозор ва ҳам тафовути ҳаҷми онҳоро дар назар мегирад. Формулаи шохис: $HH1 = \sum_{i=1}^n S_i^2$ аст, ки S_i - ҳаҷми фурӯш дар бозор, i - ширкат мебошад. Қимати бешинаи шохис дар шароити инҳисори 100% баробар ба 10000 аст. Мақомте, ки сиёсати зиддинҳисориро мебаранд, ба соҳаҳои таваҷҷуҳи маҳсул зоҳир мекунад, ки қимати шохис дар он бештар аз 1400 бошад. Аз нишондиҳандаҳои дигари тамарқуз ин шохис бо он фарқ мекунад, ки тафовути ҳаҷми ширкатҳоро, ки боиси пурзӯр шудани ҳокимияти ширкатҳои нисбатан бузург дар бозор мешавад, ба назари эътибор мегирад. Ҳамин тавр, дар соҳае, ки танҳо ду ширкат фаъолият доранд ва бозорро бо таносуби 50/50 тақсим мекунад, шохиси Херфиндал баробари 5000 аст, вале агар таносуби тақсими бозор 90/10 бошад ин шохис 8200 аст (*индекс Герфиндала*).

Хукуки моликият - *[property rights]* - хукуки истифодаи ҷоиз аз манобеъ, колоҳо ва ҳадамот мебошад. Моликият дороиест, ки аз ҳуқуқҳои зерин иборат аст: истифода аз дорой; тағйир ва табдил дар асли он; интиқоли тамоми ҳуқуқҳо аз тариқи фуруш. Бар асоси нисбати истиснопазирии ҳуқуқ, яъне имкон ва шароити аз баҳрабардорӣ хориҷ кардани ғайри соҳибони ҳуқуқ се низоми ҳуқуқӣ муайян шудааст: моликияти хусусӣ, моликияти давлатӣ ё ҷамоавӣ, умумӣ ё шахрдорӣ (*права собственности*).

Ч

Чаллобӣ - *[arbitrage]* - Умуман, арзон харидан дар як бозор ё аз гурӯҳи тоҷирон ва гарантар фурухтан дар бозор ё ба гурӯҳи дигар мебошад. Дар зимни *табъизи қиматҳо* тариқест, ки тавассути он муштариён, ки ширкат барояшон қиматҳои камтар муқарар кардааст, мол харида минбаъд ба харидороне, ки маҷбуранд аз паи табъизе, ки ширкат пеш гирифтааст, қиматҳои бештар пардозанд, мефурушанд (*спекуляция*).

Чараёни даврӣ - *[cycling]* - Дар мавриди раёйпурсӣ чунин ҳолатест, ки дар давраҳои баъдинаи раёйдихӣ натиҷае ба даст меояд, ки ба интиҳоби марҳилаи аввал мувофиқат надорад. Мумкин аст дар ҳоле зухур кунад, ки гузিনিшҳо чандавҷӣ бошанд (*зацикленность*).

Ҷобачогузори манобеъ - *[allocation of resources]* - Тақсимои манобеи маҳдуд байни бунгоҳҳои иқтисодӣ ва ё аз рӯи самтҳои баҳрабардорӣ мебошад. Ҷобачогузори муайяни манобеъ ҷавоби ҷомеа ба се пурсиши асосии иқтисодӣ мебошад: Чӣ бояд тавлид кард? Чӣ гуна онро бояд тавлид кард? Натиҷаҳои тавлидро кӣ мегирад? (*размещение ресурсов*).

Ш

Шачараи бозӣ - *[game tree]* - Навъе аз шачараи тасмимгириҳо мебошад, ки вазъи стратегиро тавассути чадвалҳои баёнӣ намудор месозад (*дерево игры*).

Ширкати тобё ба қиматҳо - *[price-taking firm]* - Ширкате, ки дар хусуси баҳрабардорӣ аз манбаъҳо ва тавлиди маҳсулот тасмим гирифта ғумон дорад, ки амали вай на ба қимати манобеъ ва на маҳсулот таъсир намерасонад. Хислати ширкатест, ки дар шароити *рақобати қомил* ғаёлият дорад (*фирма принимающая цены как данные*).

Шохиси Ласпейерс - *[Laspeyres index]* - Шохиси тағйироти арзиши зиндагӣ мебошад, ки бар пояи муайян намудани даромади зарурӣ барои ба фард имкони истеъмоли маҷмӯи бетағйире аз колоҳоро фароҳам овардан, новобаста ба тағйирёбии қиматҳо, асос ёфтааст. Формулаи ҳисоби шохис ин аст:

$$I = \frac{P^1_1 X^1_0 + P^2_1 X^2_0 + P^{n_1}_1 X^{n_1}_0}{P^1_0 X^1_0 + P^2_0 X^2_0 + P^{n_0}_0 X^{n_0}_0}$$

бешинасозандаи *изофаи* кул харидорӣ шудани манобеъ аз тарафи харидори ягона мегардад (*потеря мертвого груза из-за монополии*).

Талафи бори мурдаи инҳисор - *[deadweight loss of monopoly]* - Талафи *изофаи масрафкунандагон* ва *тавлидкунандагон*, ки бо сабаби аз тарафи инҳисор муқаррар карда шудани қиматҳои зиёдтар аз *хароҷоти ниҳой*, ба вуқӯъ меояд (*потери мертвого груза монополии*).

Тамомият - *[completeness]* - ё томият ба ин мазмунӣ содда, ки масрафкунанда метавонад ҳамаи таркибҳои колоҳоро бар асоси интиҳоби худ тартиб диҳад. Яке аз усулҳои бидуни исбот пазируфташавандаи назарияи интиҳоби масрафкунанда мебошад (*полнота*).

Танзим - *[regulation]* - Равандҳое, ки ҳукумат ба воситаи онҳо барои ҳадафҳои иҷтимоӣ даҳолати ҳамаҷонибаро ба ғаёлияти бозор ба амал мебарорад. Танзими бозори соҳа чунин маънӣ дорад, ки давлат бар сатҳи қиматҳо, ҳаҷми тавлид, мушаххассоти сифатии маҳсулоти тавлидшаванда ва ё ғоидаоварии ширкат назорати мустақим қорӣ мекунад. Ба тариқи мисол, танзими давлатии чунин соҳаҳо аз қабилӣ нерӯи барқ, обрасонӣ ва шабакаи телефонҳоро зикр кардан мумкин аст (*регулирование*).

Танзил ба арзиши ҳозир - *[discounting]* - Муайян кардани арзиши пулии харчу даромадҳо ё тафовути миёни харчу даромадҳо, ки дар замони мухталиф ба вуқӯъ мепайванданд, ба воситаи маҳраҷи муштарақ, ки арзиши ҳозир аст. Арзиши ҳозир аз формулаи зерин ҳосил мешавад:

$$V = \frac{S_n}{(1+r)^n},$$

ки дар ин ҷо V - арзиши ҳозир; S_n - маблағест, ки дар соли n ба даст меояд; r - андозаи афзоиши солони мебошад. Барои арзишҳои мухталиф n ва r қаблан ҳисоб карда дар чадвале оварда мешаванд. Рақамҳои ҳосилшударо *омили танзил* меноманд. Ниг.инчунин: *Арзиш бо қиматҳои ҳозир, арзиши ҳолису ба қиматҳои ҳозир андозагирӣшуда*. (*дисконтирование*).

Танзими ташвиқкунанда - *[incentive regulation]* - Танзимест, ки дар мавриди он ширкат ё соҳаи танзимшаванда имконияти барои худ гузоштани як қисми ғоидаи тавассути роҳандозии хар гуна технологияи сарфкунандаи манобеъ ба даст омадаро пайдо мекунад. Мақсад аз он ҳалли масъалаҳои ҳавасмандӣ ба тақмили истеҳсолот дар соҳаҳои танзимшаванда мебошад, ки ангеаи ҳавасмандӣ надоранд ва давлат барояшон қиматҳоро дар сатҳи *хароҷоти мутавассити* феълӣ муқаррар менамояд (*стимулирующее регулирование*).

Таносуби қиматҳо - *[prise ratio]* - Нишон медиҳад, ки аз кадом миқдори коло масрафкунанда бояд даст кашад, то ки воҳиди иловагии колои дигарро истеъмол намоад (*соотношение цен*).

Тасмимгирӣ дар шароити номуайян - *[decision-making under uncertainty]* - Дар рӯёруй бо номуайянии қиматҳо ё *хароҷоти ниҳой* ширкати хатар барояш бетафовут *қўишши бешинасозии ғоида* мекунад. Ширкат дар шароити *рақобати қомил* бояд миқдоре тавлид кунад, ки қимати

мунтазираи он ба *харочоти ниҳоии* мунтазира баробар бошад (*принятие решений в условиях неопределенности*).

Тасмимҳои миёнгӯҳии истеҳсоли - [*intertemporal production decisions*] - Агар харочот ва даромад ба давраҳои гуногун мансуб бошанд, ширкат *беишнасозии ғоидаро* аз тариқи баробар намудани *харочоти ниҳоии* бо қиматҳои ҳозир андозашуда ва *даромади ниҳоии* бо қиматҳои ҳозир андозашуда ба амал мебарорад. Дар ҳоли интиҳоби беҳинаи бандубасти захираҳои мавриди истифода, ширкат бояд ифодаи пулии маҳсули ниҳоии бо қиматҳои ҳозир андозашударо бо *харочоти ниҳоии* омилҳои бо қиматҳои ҳозир андозашуда баробар созад (*межвременные производственные решения*).

Таҳлиди эҳтимоли - [*credible threat*] – Таҳлиди ширкате, ки дар бозор нуфуз ва барои дифоъ аз мавқеи худ ба қоре иқдом мекунад. Ва ин таҳдид мумкин аст рақибони эҳтимолиро водор созад, ки аз ворид шудан ба ин бозор худдорӣ намоянд (*вероятная угроза*).

Таҳлили дастурӣ - [*normative analysis*] – Таҳлили иқтисодӣ, ки бо баёноти дорой қазоватҳои баҳодиҳӣ сару қор дорад. Баёноти хусусияти дастурӣ доштаро ба воситаи мушоҳидаҳо тасдиқ ё рад қардан мумкин нест (*нормативный анализ*).

Таҳлили мувозинати кулӣ - [*general equilibrium analysis*] - Омӯзиш ва таҳлили мувозинати кулӣ дар бозорҳо дар лаҳзаи муайяни замон аст (*анализ общего равновесия*).

Таҳлили мувозинати ҷузъӣ - [*partial equilibrium analysis*] - Омӯзиш ва таҳлили мувозинат дар бозори ҷудогона бо дар назар доштани тағйирнопазирӣ ваъ дар ҳамаи бозорҳои дигар мебошад (*анализ частичного равновесия*).

Таҳлили мусбӣ - [*positive analysis*] – таҳлили иқтисодист, ки ба муайян қардани сабаб ва натиҷаҳо сару қор дорад. Ҳуқмҳои таҳлили мусбӣ ҳангоми муруҷиат ба мушоҳидаҳои олами воқеӣ мумкин аст тасдиқ ё рад қарда шаванд (*позитивный анализ*).

Тичорати мутақобилан судманд - [*mutually beneficial trade*] - Тичоратеро гӯянд, ки қарду қониб аз он нафъ мебинанд. Қаргуна муқобилаи бар қояи ихтиёрӣ асосёфта мутақобилан судманд мебошад; нафъ аз тичорат ба ҳосили қамъи *изофаҳои масрафкунанда ва тавлидкунанда* баробар аст (*взаимовыгодная торговля*).

Тобеи аслигарои матлубият – [*cardinal utility function*] - Чунин тобеи матлубиятест, ки ба қӣ андоза беҳтар будани як қамъи қолоро аз дигаре муайян менамояд. Дар назарияи аслигарои матлубият савияи матлубияти биствоҳидӣ аз савияи даҳвоҳидӣ ду қаротиба беҳтар мувофиқ аст. Дар ҳоли ҳозир ба сабаби он, ки муқоқимарониҳои худсаронаи баҳодиҳиро талаб дорад, ҳеле қам мавриди истифода қарор мегирад. Ҳилофи *тобеи матлубияти тартибӣ* аст (*кардиналистическая функция полезности*).

Тобеи беҳзистии иқтимоии меъёри бешинаи қамина - [*maximin social welfare function*] - Тобеест, ки қавобгӯи *меъёри бешинаи қамина* мебошад (*функция общественного благосостояния по типу максимин*).

истиқодабарии беҳтарину бадалпазирӣ манобеъ баҳо дода мешавад (*альтернативные издержки*).

Харочоти шартан ҳисобшуда - [*inputed costs*] - Харочотест, ки барои ҳолатҳои аз тарафи соҳиби омили бо беҳтарин усул истифода нашудани омили, муайян қарда мешавад (*вмененные издержки*).

Қарқи бебозғашт - [*sunk expenditure*] - Қарқи барои қариди омили тавлид анқомшуда, ки имқони бозқардондан надорад. Масалан, агар мошине, ки 10 ҳазор доллар арзиш дорад ва дар бозори мошинҳои муқтамал танҳо бо қимати 8 ҳазор доллар қуруқта шавад, аз назари иқтисоддон 2 ҳазор доллари қарқи ду арзиш қарқи бебозғашт маҳсуб мешавад. Қарқи бебозғаштро ба *харочоти кул* доқил намеқунанд (*необратимые издержки*).

Қатти баробарии қарқот - [*isocost line*] – Қатте, ки қамои тарқибу банду бастӣ манобееро баён менамояд, ки мумкин аст ба қарқоти қулли муайян қарида шаванд (Ниг: нақшаи қарқоти баробар) (*прямая постоянных издержек*).

Қалли доқили - [*interior solution*] - Қолати мувозинат барои масрафқунанда, ки ў як қадаре аз қар қадом қолоро истеъмол манамоқад. Аз диди қандасӣ ин нуқта дар байни (доқили) меҳварҳои муқтассот қойгир шудааст ва шартӣ $MRS = P_x/P_y$ ба иқро мерасад (*внутреннее решение*).

Қалли қунҷӣ - [*corner solution*] - Нуқтаи мувозинат барои масрафқунанда дар қунҷе, ки аз қатти *маҳдудияти буҷа* ва яке аз меҳварҳо ташқил ёфтааст, воқеъ меқардад. Дар мавриди қалли қунҷӣ масрафи тавозунии яке аз қолоҳо ба сифр баробар мешавад (*угловое решение*).

Қолати мувозинат барои масрафқунанда - [*consumer equilibrium*] - Дар мавриде ба вуқӯ меқавиандад, ки масрафқунанда аз қамии қамқам қолоҳои барояш бо тақозои *маҳдудияти буҷа* дастрас, беҳтаринро интиҳоб қардааст. Мувозинат бетағйир мемонад, то он қоҳе ки дар яке аз шартҳо: қавқу интиҳоби масрафқунанда, даромад ва ё қимати яке аз қолоҳои масрафшаванда дигарқунӣ рӯй меқидад (*соотношение равновесия для потребителя*).

Қосили қартел - [*full cartel outcome*] - Таносуи қиматҳо ва миқдори маҳсулоте, ки қамии иштироқдорони *қартел* тавлид қарда ба ин васила қоидаи аъзоёнро бешина месозад. Қосили қартел муодил бо қимат ва қачми тавлиди инқисорӣ мебошад. Дар ақсар маврид қасидан ба қосили қартел натиқай на қгон қарордоди шаклии (ниқонӣ ё ошқор) аст, балқи вай тавассути қамохангсозиҳои қайқирасмии амали ширқатҳо дар шароити *инқисори қандқутбӣ*, масалан, пешохангӣ дар қиматҳо, муяссар меқардад (*картельный исход*).

Қудуди имқониятҳои истеъмолӣ - [*utility possibility frontier*] - Қадвалест, ки савияи баландтарини беҳзистии қобили дастрасии масрафқунандаи муайянро дар қоли бетағйир мондани савияи беҳзистии дигарон баён месозад (*граница потребительских возможностей*).

Қуқмронӣ дар бозор - [*market power*] - Ширқат қудрати қуқмронӣ дар бозорро дорад, агар қиматқоро тавонад муқаррар қунад (ё ба сатқи қиматҳои бозор таъсир расонад) (*рыночная власть*).

Харочоти ниҳой - [*marginal cost - MC*] - Афзудаи харочот, ки барои тавлиди воҳиди иловагии маҳсул зарур аст. Ва он ба тағйири *харочоти кулл* тақсими тағйири ҳаҷми маҳсул баробар мебошад (*предельные издержки*).

Харочоти ниҳони иҷтимоӣ - [*social marginal cost*] - Харочоти тавлиди воҳиди иловагии маҳсул, ки шомили арзиши бадалпазири ҳамаи манбаъҳо, мебошад, ки дар тавлид ба кор бурда шудаанд, новобаста ба он ки тавлидкунанда барои онҳо пардохте анҷом додааст ё не. Харочоти ниҳони иҷтимоӣ *асарҳои хориҷиро* дар бар мегирад. Барои колоҳое, ки тавлидашон ба *асари хориҷии* манфӣ иртибот дорад, Харочоти ниҳони иҷтимоӣ аз харочоти хусусии тавлидгарон ба мизони зиёи хориҷие, ки ба сабаби тавлиди воҳиди иловагӣ мерасад, бештар мебошад (*общественные предельные издержки*).

Харочоти ниҳони кӯтоҳмуддат - [*short-run marginal cost*] - Тағйирот дар *харочоти кулли кӯтоҳмуддат*, ки ба сабаби тавлиди воҳиди иловагии маҳсул рӯй медиҳад. Ба ибораи дигар, харочоти тавлиди воҳиди иловагии маҳсул дар *давраи кӯтоҳмуддат* мебошад (*краткосрочные предельные издержки*).

Харочоти ниҳони омил - [*marginal factor cost - MFC*] - Афзоиши *харочоти кулли* ширкат дар ҳоли кирои як омил иловагӣ мебошад ва набояд онро бо *харочоти ниҳое* омехта кардан, ки моҳияташ афзудани *харочоти кулл*, барои тавлиди иловагии воҳиди маҳсул мебошад. Барои ширкате, ки қудрати таъсир гузоштан ба қимати омилҳои мавриди харидашро надорад, харочоти ниҳони омил бо қимати бозории омил баробар аст. Агар ширкат харидори ягонаи омил бошад, харочоти кирои воҳиди иловагии ин омил аз харочоти *мутаваассити омил* бештар ва мунҳани MFC аз мунҳани тақозои омил болотар воқеъ мегардад (*предельные факторные издержки*).

Харочоти ниҳой дар дарозмуддат - [*long run marginal cost*] - Маҷмӯи харочоти изофие мебошад, ки барои дар дарозмуддат ба як воҳиди изофӣ тавсеа додани тавлид лозим меояд (*долгосрочных предельные издержки*).

Харочоти тағйирнопазир - [*fixed cost - FC*] - Харочоте мебошад, ки микдори он дар ҳоли тағйир ёфтани ҳаҷми тавлид тағйир намеёбад (*постоянные издержки*).

Харочоти тағйирпазир [*variable cost - VC*] - Харочоте, ки бо тағйир ёфтани ҳаҷми тавлид мизони он тағйир меёбад (*переменные издержки*).

Харочоти фурсати аздастрафта - [*opportunity cost*] - Арзиши бадал, баҳои фурсатҳои аздастрафта ва истифоданашуда мебошад. Харочоти фурсатҳои ягон амал, манфиатҳои аздастрафта дар мавриди интиҳоби маҳз ҳамон тариқи муайяни пешгирифтаи истифодабарии манобеъ ва аз даст додани тариқи услубҳои бадалпазирро дар назар дорад. Масалан, харочоти фурсатҳои соҳиби замин, ки худ кишоварзӣ мекунад, ҳамон даромад аст, ки метавонист дар ҳоли ба иҷора додани замин ба даст оварад. Пайравони ақидаи харочоти фурсати аздастрафта иддио мекунанд, ки ба арзишмандии манобеи иқтисодӣ аз рӯи қимат дар ҳоли

Тобеи беҳзистии иҷтимоӣ - [*social welfare function*] - Тобеъ, ки тибқи он беҳзистии ҷомеа мутаносибан бо беҳзистии афроди он муайян карда мешавад. Ин тобеъ ҳангоми интиҳоб байни нуктаҳои ҳудуди имкониятҳои масрафӣ мавриди истифода қарор мегирад. Баёнгари меъёрҳои ахлоқии ҷомеа мебошад (*функция общественного благосостояния*).

Тобеи матлубият - [*utility function*] - Таносубест байни ҳаҷми колои мавриди истеъмол ва дараҷаи қаноатмандӣ аз он ё дараҷаи беҳзистӣ, ё дараҷаи матлубият, ки масрафкунанда ҳосил менамояд. Ин ва ё он тарзи батартибоварии гузинушҳои масрафкунанда мебошад. Ниг. инчунин: *тобеи аслигарои матлубият* ва *тобеи матлубияти тартибӣ* (*функция полезности*).

Тобеи матлубияти тартибӣ - [*ordinal utility function*] - Дар ҳар тартибе аз колоҳо колои дорои болотарин матлубият дар пеш қарор мегирад ва сипас ба тартиб дигар колоҳо бо матлубияти рӯ ба қоҳиш яке пас аз дигаре ҷой мегиранд. Ин тобеъ маҷмӯи колоҳоро мувофиқи мизони матлубияти онҳо рабаданӣ мекунад ва шакли нисбатан мақбули тобеи матлубият мебошад, зеро вай изҳори назари баҳодиҳандаро тақозо намекунад. Хилофи назарияи аслигарои матлубият аст (*ординалистская функция полезности*).

Тобеи тавлид - [*production function*] - Тобеест, ки ҳаҷми бештарини маҳсул, ки ширкат метавонад дар ҳаргуна бандубасти муайяни омилҳо тавлид созад, баён мекунад. Навъи аз ҳама бештар дар таҳлилҳои иқтисодӣ интишоршудаи тобеи тавлид - тобеи Кобба - Дуглас мебошад, ки чунин навишта мешавад:

$Y = AK^{\alpha}L^{\beta}$, ки A , α , β мушаххассоти тобеъанд. Ҳангоми $\alpha + \beta = 1$ будан тобеъ дорои ҳислати боздеҳи доимӣ аз миқёс мебошад ва ин дар ҳоле, ки ҳиссаи омилҳо дар даромад мутаносибан ба α ва β баробар аст (*производственная функция*).

Тобеи тавлиди сармояи инсонӣ - [*human capital production function*] - Ҳамбастагии байни сармоягузориҳо дар *сармояи инсонӣ* ва афзоиши ояндаи даромад мебошад (*производственная функция человеческого капитала*).

Тобеи фоида - [*profit function*] - Робитаи байни фоидаи ширкат (*даромади кулл* тарҳи *харочоти кулл*) ва ҳаҷми тавлиди ширкати алоҳида аст (*функция прибыли*).

Тобеи ҷамъпазири беҳзистии иҷтимоӣ - [*additive social welfare function*] - Вобастагии беҳзистии иҷтимоӣ ба сатҳи беҳзистии ҳамаи афроди ҷомеа мебошад, ки беҳзистии ҷомеаро чун маҷмӯи андозаҳои *матлубияти* афрод намоиш медиҳад. Тобеи ҷамъпазирии беҳзистии иҷтимоӣ дар ҷаҳорҷӯбаи назарияи матлубият (ниг. *Матлубият*) барои тасмимгирӣ дар сатҳи ҷомеа, ки тибқи он ба чунин тадбирҳое бартар дода мешавад, ки афзоиши софӣ ҳисобии маҷмӯи матлубиятхоро таъмин месозанд. Ин шарт замоне риоя мешавад, ки ҳосили ҷамъи бӯрдҳои ҳамаи воҳидҳои иқтисодии ба тасмими маъмур дахлдор аз ҳосили ҷамъи бохтҳо зиёдтар бошад. Хилофи меъёри Парето мебошад (Ниг. *Беҳбудии Парето*) (*аддитивная функция общественного благосостояния*).

Ф

Фарзияи бозихои ноҳамоҳангӣ - [*noncooperative game theory*] - Маҷмӯаи василаҳои таҳлили қабули қарор дар ҳолатҳое, ки рафтори стратегӣ муҳим аст, аммо байни бозигарон ҳамкорӣ вучуд надорад (*теория некооперативных игр*).

Фарзияи Коуз - [*Coase theorem*] - Ифодагари он аст, ки дар мавриди ба сифр баробар будани *хароҷоти амалиётӣ* ва дақиқ муқаррар карда шудани *ҳуқуқи моликият*, дар ҳама гуна тарзи тақсими *ҳуқуқи моликият* байни *ашхоси иқтисодӣ*, тақсими самараноки манбаъҳо ҳатман муяссар хоҳад шуд. Маънии иқтисодии ин ҳукм иборат аз он мебошад, ки ҳуди бозор қодир аст мустақилона қазияи *асари беруниро* ҳаллу ҷасл кунад (*теорема Коуза*).

Фарзияи номумкинӣи Эрроу - [*Arrow's impossibility theorem*] тасдиқ мекунад, ки бунёди чунин қоидаи раъйдихӣ, ки тавонад ҷавобгӯи усулҳои *тамомият*, *сироятпазирӣ*, *беҳбудии Парето*, мустақилияти бадалҳои новобаста ва адами фармонравӣ барои ҳамаи намудҳои интиҳоби раъйдихандагон бошад, ғайри мумкин аст. Ин фарзия нуксонҳои воситаи демократии қабули қарорҳоро нишон медиҳад (*теорема невожможности Эрроу*).

Фарзияи раъйдихандаи мутавассит - [*median voter theorem*] - То даме, ки ҳамаи гузинишҳо яқавҷӣ бошанд, натиҷаи раъйдихӣ таҷассумгари *рағбатҳои раъйдихандаи* мутавассит мебошад (*теорема о среднем избирателе*).

Фарзияи усулии беҳзистӣ - [*fundamental theorem of welfare*] - Агар тавлидкунада ва масрафкунада дар шароити *рақобати комил* фаъолият дошта бошанд ва бозор барои ҳамаи молҳо мавҷуд бошад, тақсимои манобеъ мувофиқи *беҳбудии Парето* зухур мекунад. Ин маънии онро дорад, ки иқтисодиёт дар қадом нуктае дар ҳудуди имкониятҳои масрафӣ фаъолият мекунад. Моҳияти ин фарзия таъкид бар он дорад, ки фишанги бозор мустақилона (бе даҳлати давлат) қодир аст, тақсими беҳинаи манобеъро таъмин намояд (*фундаментальная теорема благосостояния*).

Фарзияи фарқгӯзорӣ - [*separation theorem*] - Ҳукмест, ки мувофиқи он мавҷуд будани бозорҳои молиявӣ имконият медиҳад, ки қарорҳои вобаста ба тавлид ва сармоягузориҳо аз қарорҳои марбут ба масраф ва ё пасандозҳо ҷудо карда шаванд (*теорема разделения*).

Ҷоидаи иқтисодӣ - [*economic profit*] - *даромади кулл* тарҳи *хароҷоти кулл*. Даромаде, ки барои соҳибони ширкатҳо баъди пардохти ҳамаи омилҳои тавлидие, ки онҳо истифода мебаранд, боқӣ мемонад (*экономическая прибыль*).

Х

Харидори таҳмилкунадаи қимат - [*price-making buyer*] - Харидорест, ки харидории ӯ ба қимате, ки вай моли муайянро меҳарад, таъсир мерасонад. Ин бар хилофи харидорест, ки қиматҳоро чун амри воқеъ қабул карда, метавонад ҳар микдор бисёр ё андаки молро бе он, ки ба қимати он таъсир гузорад, бихарад (*покупатель диктующий цены*).

Харитаи миёнгоҳии мунҳаниҳои бетафовутӣ - [*intertemporal indifference map*] - Харитаи бетафовутиест, ки интиҳоби масрафкунадаро дар муносибат ба масраф (истеъмол)-и ҷорӣ ва замони оянда баён менамояд (*межвременная карта кривых безразличия*).

Хароҷоти бебозғашт - [*sunk costs*] - Хароҷоти харида дороиҳои собит (тағйирнопазир) дар як воҳиди иқтисодӣ, бахусус хароҷоти сохтмон, роҳсозӣ, мошинолот аз ин гуна хароҷот мебошанд. Ин истилоҳ дар ШМА ба хароҷотҳое гузошта мешавад, ки барои як тарҳ анҷом шудаанд ва дар сурати шикасти тарҳ ин хароҷотро ба осонӣ ҷуброн кардан ғайриимкон аст (*невозвратимые издержки*).

Хароҷоти доду ситад / амалиётӣ - [*transaction costs*] - Хароҷотҳои ғайр аз қимат, ки дар муомилаи қолоҳо ва ҳадамот анҷом дода шудаанд. Ин хароҷотҳо метавонанд махсусан дар бозорҳое, ки қоло бодавом ё мураккаб аст, зиёд бошанд (*операционные издержки*).

Хароҷоти кулл - [*total cost - TC*] - маҷмӯи *хароҷоти тағйирнопазир* ва *тағйирпазир мебошад* (*общие издержки*).

Хароҷоти кулл дар дарозмуддат - [*long run total cost*] - Миқдори камтарини хароҷоти харида манбаъҳои тавлидотӣ, ки барои тавлиди ҳаҷми муайяни маҳсулот дар дарозмуддат зарур аст. Ва он шомили хароҷотест, ки ба тағйири технологияи истеҳсолот ва низ андозаи қорхона алоқамандӣ дорад (*долгосрочные совокупные издержки*).

Хароҷоти кулли иқтисодӣ - [*total economic cost*] - Маҷмӯи харҷҳое, ки ширкат барои манбаъҳо ва аз ҷумла хароҷоти шартӣ ҷиҳати тавлиди маҳсулот истифодашаванда, ба амал мебарорад. Ба хароҷоти иқтисодӣ *хароҷоти бебозғашт* дохил карда намешаванд (*совокупные экономические издержки*).

Хароҷоти кулли кӯтоҳмуддат - [*short-run total cost*] - Харҷҳои қиматнае, (ки чун сарфиёти харида ҳамаи манбаъҳои тавлидӣ бо қимати мутобиқ бо арзиши бадалпазирӣ онҳо ҳисоб шудаанд), ки барои тавлиди ҳаҷми муайяни маҳсул дар шароите, ки баъзе омилҳои тавлидӣ бетағйир боқӣ мемонанд, заруранд. Хароҷоти кулли кӯтоҳмуддат ду қисманд: хароҷоти тағйирпазир, ки ба тағйири ҳаҷми маҳсули тавлидшаванда марбут мебошанд ва хароҷоти тағйирнопазир, ки ҳангоми камтар ё бештар шудани ҳаҷми тавлид бетағйир боқӣ мемонанд (*краткосрочные совокупные издержки*).

Хароҷоти мутавассит - [*average cost - AC*] - Хароҷот барои воҳиди маҳсули тавлидшуда аст ва он баробар аст ба *хароҷоти кулл* тақсими ҳаҷми маҳсули тавлидшуда (*средние издержки*).

Хароҷоти мутавассити кӯтоҳмуддат - [*short-run average cost*] - *Хароҷоти кулли кӯтоҳмуддат* тақсими шумораи воҳидҳои маҳсули тавлидшуда мебошад. Ба ибораи дигар, хароҷот барои воҳиди маҳсул дар *давраи кӯтоҳмуддат* аст ва аз арзиши асли бо он тафовут дорад, ки дар *хароҷоти мутавассити кӯтоҳмуддат* хароҷоти имкониятҳои аздастрафта (ниг. *Хароҷоти ғурсати аздастрафта*), масалан, ҷоидаи муносиб аз сармояи гузошташуда, дохил мешавад (*краткосрочные средние издержки*).